

50867

XII

46

ÚJ MAGYAR MUSEUM

ELSŐ KÖTET *I. kötet*

KASSA
1942 ESZTENDŐBEN

I. KÖTET

ÚJ MAGYAR

I. FÜZET

MUSEUM

A KAZINCZY TÁRSASÁG
TUDOMÁNYOS, IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI SZEMLÉJE

MEGJELENIK ÉVENTE KÉT KÖTETBEN, NÉGY FÜZETBEN AZ ÉRSEKJUVÁRI, KOMÁROMI, LÉVAI, LOSONCI, RIMASZOMBATI, ROZSNYÓI, MISKOLCI, SALGÓ-TARJÁNI, EGRI, SÁROSPATAKI, SATORALJAUJHELYI, UNGVÁRI, BEREGSZÁSZI, MUNKÁCSI, HUSZTI ÉS MÁRAMAROSSZIGETI IRODALMI, Tudományos és MŰVÉSZETI EGYESÜLETEK EGYÜTTMŰKÖDÉSÉVEL.

SZERKESZTI

Dr. SZIKLAY LÁSZLÓ

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Elnök:

vitéz UJVÁRY LAJOS

Dr. ÁROKSZALLÁSSY ZOLTÁN

Dr. BAKOS JÓZSEF

Dr. BALINT IMRE

Dr. BELLYEI LÁSZLÓ

Dr. BUCZKÓ EMIL

DARKÓ ISTVÁN

ERDÉLYI BÉLA

FORGÁCH GÉZA

Dr. HARSÁNYI ISTVÁN

HEGYI JÓZSEF

Dr. JANTSKY BÉLA

KOLTAY IMRE

Dr. LUKÁCS DEZSŐ

Dr. MIHALIK SÁNDOR

Dr. MOLNÁR PÁL

NEHÉZ FERENC

NYÍRESY-TICHY KÁLMÁN

Dr. PALOS BERNARDIN

RÁCZ PÁL

SEMETKAY JÓZSEF

Dr. SIPOS LAJOS

SCHUBERT TÓDOR

Dr. SZÉNÁSSY BARNA

SZILÁGYI KÁROLY

VARGA IMRE

Kéziratokat, előfizetéseket, érdeklődéseket a főszerkesztő címére: Kassa, Mátyás király-körút 3. sz. alá kell küldeni. Telefon: 34—36. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Előfizetési ár: egy évre 10.— P, a Kazinczy Társaság és a felvidéki testvéregyesületek tagjainak 8.— P.

A címlap a Magyar Museum 1788. és 1789-1 első kötetének fedőlapja után készült.
A kép Kazinczy Ferencet ábrázolja.

Készült a W i k o nyomdai és litográfiai műintézetnél. Kassa, Luther-utca 19. sz.

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

ÁSGÚTHY ERZSÉBET, a pozsonyi Magyar Ujság keletiszlovákiai szerkesztője, író, *Eperjes*.

BARČ-IVAN, JULIUS, szlovák költő.
Dr. BÁLINT ALAJOS, I. osztályú múzeumi segédő, *Kassa*.

Dr. BIRÓ LÁSZLÓ, városi aljegyző, *Miskolc*.

Dr. BODA ISTVÁN (fülei), egyetemi c. ny. rk. tanár, főiskolai r. tanár, *Kassa*.

Dr. FELEY LORÁNT, gimnáziumi tanár, *Kassa*.

Dr. GULYÁS JÓZSEF, kollég. könyvtári igazgató, *Sárospatak*.

HEVESSY SÁRI, költő, *Pozsony*.

Dr. KIRÁLY SÁNDOR (erdődi), kereskedelmi főiskolai adjunktus, középiskolai r. tanár, *Kassa*.

LELKES (Dr. PAUKA) TIBOR, gimnáziumi igazgató, *Kassa*.

Dr. LUKÁCS DEZSŐ, gimnáziumi tanár, *Kassa*.

Dr. MARTINKÓ ANDRÁS, gimnáziumi tanár, *Ungvár*.

MÉCS LÁSZLÓ, premontrei kanonok, költő, *Királyhelmec*.

Dr. MIHALIK SÁNDOR, a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum igazgatója, *Kassa*.

MOLNÁR J. JENŐ, s. tisztviselő, *Zagyvapálfalva*.

NYIRESI-TICHY KÁLMÁN, múzeumigazgató, *Rozsnyó*.

OLÁH JÓZSEF, gimn. tanár, *Kassa*.

PÁLL MIKLÓS, költő, *Pozsony*.

† Dr. PÉTERFI JÓZSEF, *Kassa* sz. kir. város könyvtárának igazgatója, *Kassa*.

POZSONYI ANNA, költő, *Pozsony*.

Dr. SCHULEK TIBOR, m. kir. tábori főlelkész, *Kassa*.

SEMETKAY JÓZSEF, gimnáziumi tanár, *Kassa*.

SIROKAY ZOLTÁN, gimnáziumi tanár, *Ungvár*.

Dr. SZENTKIRÁLYI ZSIGMOND, egyetemi magántanár, kórházi főorvos, *Kassa*.

Dr. SZÉNÁSSY BARNA, gimnáziumi tanár, *Ungvár*.

Dr. SZIKLAY FERENC, tanügyi főtanácsos, *Kassa*.

Dr. SZIKLAY LÁSZLÓ, kereskedelmi főiskolai tanársegéd, mb. egyetemi előadó, *Kassa*.

SZILÁGYI KÁROLY, OTI-tisztviselő, a Turul Szépműves Irodalmi Egyesület vezére, *Miskolc*.

Dr. ÚJSZÁSZY KÁLMÁN, teológiai igazgató, *Sárospatak*.

Dr. VUCKITS JENŐ, tanügyi főtanácsos, nyug. gimn. igazgató, *Miskolc*.

Dr. WICK BÉLA, székesegyházi kanonok, teológiai tanár, *Kassa*.

PASZICSNIK FEDOR, rutén költő.

SZÓKE LÁSZLÓ, a Kárpáti Híradó szerkesztőségi titkára, *Ungvár*.

KOTZIÁN KATALIN, költő, *Nyitra*.

MAGYAR GIZELLA, tanítónő, *Sajószentpéter*.

HONTI (Dr. EXNER) LAJOS, *Miskolc*.

TERBÓTS GÁBOR : Hazatérés.

ÚJ MAGYAR
MUSEUM

I. KÖTET

I. FÜZET.

50867

A magyar ébredés korának képviselői, elsősorban annak a kornak egyik indítója: Kazinczy Ferenc, jól látták és tudták, hogy a felébredt és nagyvárossá lenni kívánó nemzetnek elsősorban fővárosra van szüksége. Fővárosra szellemi, fővárosra gazdasági, fővárosra minden tekintetben. Fővárosra, amely mint központ az erőket összefogja, összefogva érvényesíti. Ezt a fővárost Széchenyi István gróf zsenialitása, Baross Gábor és mások isten-áldott tehetsége meg is teremtette.

Ma már van fővárosunk, amely valóban világváros, annak minden jó, de rossz tulajdonságaival is. Világváros, amelyben a lelkek könnyen elnemzetietlenednek; főváros, amely nélkül az országnak szinte moccanni sem lehet. Már pedig a nemzet fejlődése, erősödése kulturális, gazdasági, történeti alapon is azt kívánja, hogy a főváros mellett legyenek immár nekünk is Firenzéink, Nápolyaink, Velencéink, Müncheneink, Drezdáink és Hamburgjaink — szóval önálló életet élő, mégis a magyar élet-egységbe tartozó nagyvárosaink saját tájaikkal. A gyászos Trianon is erre figyelmeztetett bennünket.

Ilyen tájkultúra s tájgazdasági élet kialakulására hivatott, történelmi multjánál fogva is, Kassa, a felvidék centrális fekvésű nagyvárosa, amely Pozsonytól Máramarosszigetig tud vonzást kifejteni. Helyzetéből folyik, hogy a felvidék városainak kultúregyesületei örömmel fogtak össze Kassa felhívására a fenti cél szolgálásában. E felhívásnak, illetve az ezt követő összefogásnak lett eredménye, hogy a kassai Kazinczy Társaság nagy anyagi erőfeszítéssel és áldozattal életre hívta az élni akarásnak, a tájkultúra kialakításának, ápolásának ezt a látható jelét, melyet szeretettel, bizalommal helyezünk minden megértő magyar kezébe, aki az ország fejlődésének új útjait meglátta, és azt a vidéki tájkultúra emelésével szolgálni kívánja. Adja a jó Isten, hogy szándékunkat eredmény kísérje!

Kassán, 1942 Kisasszony napján.

Dr. BUCZKÓ EMIL,
tanügyi főtanácsos,
premontrei kanonok,
a Kazinczy Társaság elnöke.

„KÉSZÜLETLEN MINDEN: lexikonunk szűk, szegény; grammatikánk habzó, hiányos; stylistikánk feszes, ügyetlen; s ami mindennél bajosabb, mi magunk, írók és olvasók, készületlenek vagyunk s egészen készületlenek. Nincsenek nyomtatóink, nincsenek könyvtársaink, könyveinket csak az írók olvassák; bennünket gátol minden, semmi nem segél. De ez így volt máshol is, s a dolog máshol is azért miéne, mert gondolatlanok, mint mi, máshol is valának. Rajta tehát! merjünk. Ne hallgassuk a mások javalását, ne a vádakat, hogy rontjuk, amit segélenünk kellene: a bennünket hívó, a bennünket toló, a parancsoló Istent hallgassuk keblünkben. Jobb az, amit ez parancsol, mint amit a sokaság, mint amit a nemzet legjobbjai, mint amit magok legkedveltebb társaink akarnának. Ezek úgy tévedhetnek meg, mint mi, s miért kelljen meggyőződésünket más miatt, akárki legyen az, megtagadnunk? Aki azt akarja, hogy mindnyájan egyarcúakká váljunk, nem tudja, mit akar és mit kell akarni. Sőt az szükség most, hogy nagyon különbözzünk; azt az egységet az idő hozza fel.”

EZEKET A SOROKAT Kazinczy Ferenc, a felvidéki mester, a magyar nyelvújítás vezére írta Kis Jánosnak, a Dunántúlra, Regmecről 1793. július 27-én. Magyarország szellemi útjának egyik legfontosabb, legdöntőbb korszakában vagyunk ekkor: irodalmunk, tudományunk és általában: — egész szellemi életünk mai állapotát, fejlettségét ennek a korszaknak köszönheti. Az a nagy szellemi erjedés, amely ekkor egész Európát fölrázta s amely előkészítette a XIX. század politikai, társadalmi és szellemi kibontakozását, bennünket is megihletett s mint mindig, valahányszor ösztönzést, ihletést kaptunk Nyugat-Európától, ezúttal is megteremtettük az új koreszme sajátos magyar változatát. Nemcsak azért, mert az új, XIX. századi szellem előretörésekor, a polgári demokrácia uralomra jutásának, a modern nemzeti eszme előretörésének előestjén a magyarságnak hányatott, török harcokat, Habsburg-harcokat átvészelt előélete miatt egészen mások voltak a tennivalói, mint ugyanakkor Európa és főleg Nyugat-Európa többi nemzetének, hanem azért is, — és talán főleg elsősorban azért, — mert mindazt, amit a magyar lélek idegenből kap, a maga jellegzetes módján dolgozza föl s beleágyazza a maga sajátos, lényegében megszületésétől fogva változatlan élet-útjába.

A korszak nagy mesterének, Kazinczynak fentebb idézett néhány sora úgy hat, mint a vészkiáltás, a mementó egy viharba került hajóról. S valóban, Magyarországot e korban viharba került hajóhoz hasonlíthatjuk. Mialatt Nyugaton az állandó gazdagodást, anyagi és szellemi haladást biztosító nyugodt évszázadok alapkövei lehettek a közeledő XIX. század hatalmas arányú kibontakozásának, s mialatt a körülöttünk élő, eladdig nagyrészt teljes ismeretlenségben levő népek mind erősebb és erősebb mértékben kezdik kiépíteni a maguk friss, átütő erejű népi rétegeiből nemzeti öntudatukat: — a magyarság nagy része ősi jussán, dicső harcainak emlékein rágódik. A magyarság e korbéli vezetőrétege: a nemesség vagy a külföldet járja, hazájáról bűnös könnyelműséggel teljesen megfeledkezve, vagy pedig félrevonultan él falusi magányában, csendes udvarházak pipázgató békességében, nem törődve a világgal...

Kazinczy egész családi multja, életformája is ennek az udvarházában élő köznemes-típusnak az egyik példája. De hatalmas géniusza ebből az életformából, amelyik Magyarország szellemi kibontakozásának fő kerékkötője ebben a korban, jövőt építő, ízlést formáló, fejlődésre, tanulásra serkentő szerepet alkot, a széphalmi kúria már nem a régi jó tálabírák félművelt magányának úrilakja többé, hanem a szó legszorosabb értelmében vett nemes lélek kisugárzásának középontja, mely az ország minden tája felé szellemi életet, új, európai és mégis magyar kultúrát közvetít.

Mit adott ez a széphalmi kúria a magyarságnak? Részletesen itt alig felelhetünk rá, — sokan meg is írták, meg is mondták már. A mi szempontunkból csak a lényegem emeljük ki: belépőjegyet a XIX. század hatalmas lendületébe, évszázados késések gyors pótlására, irodalmunk és tudományunk sem azelőtt, sem pedig azóta nem tapasztalt hirtelen fölemelkedésére. Kazinczynak egyik szeme — talán túlzottan is — állandóan Európára tapad, másik szeme azonban állandóan itt keres, kutat a magyar glóbuszon, tehetségeket fedez föl, maradiságot ostromoz s nemcsak irodalmat, hanem irodalmi életet is teremt.

Nem híve az irodalom központosításának. Persze, távolról sem azok az elvek vezetnek ebben, mint a mai decentralizáció híveit. Őt egyszerűen csak korának főleg német indítású irodalmi arisztokratizmusa vezeti el az akadémia, a középponti irányítás ellenzéséhez; — minden középpontiságban az egyéni szellem érvényesülésének fékezőjét, a „fentebb ízlés” kibontakozásának gátlóját látja. Korának irodalmi arisztokratizmusa annyira hatalmába keríti, hogy ebben a kérdésben nem tűr megalkuvást; emiatt szörnyű úr támad az ő átlagon jóval felül álló, e korban mindent és mindenkit túlszárnyaló kultúráltsága és a szerencsétlen körülmények miatt parlagias, kiművelet-

len magyar közízlés, átlagos műveltség között. Csak a végső célt, az elérendő ideált: a Nyugat-Európát túlszárnyaló magyar kulturális életet látja szeme előtt s nem számol az egykorú magyar élet reális tényeivel. Ahol parlagiasságot, elmaradottságot, vagy csökönyös-séget fedez föl, ott már a magyar értéket sem tudja meglátni: — elkeseredett hadjárata Debrecen, a debreceni ízlés ellen ennek a következménye.

Azok, akik már életében szembefordultak vele, vagy akik az ő nagy műve után vették át az irodalmi élet kormánykerekeit, inkább számoltak a magyar élet reális tényeivel. A XIX. század a polgárosodás százada: erős magyar polgári réteg kialakulását sürgették. Sem a mester, sem ellenfelei nem vették észre, utódai közül is csak igen kevesen, hogy az alapvető ízlésbeli különbségek ellenére is a modern, polgári magyar életformának a széphalmi mester vetette meg az alapját, nélküle a magyar élet nagyarányú XIX. századi fellendülése el sem képzelhető. Az utódok elítélték a mester finomkodó arisztokratizmusát, a romantikus nemzedék, a reformok nemzedéke az élet irányítását, szépségeit értékeli inkább, számol az életadta követelményekkel s az ország egészséges kiépülésének érdekében a centralizmust, egy világváros fölépítését sürgeti. Az Akadémia felállítással Pest-Buda szellemi középponttá emelése meg is indul: s az egygyé olvasztott két város a szőke Duna partján a világtörténelemben páratlan gyorsasággal emelkedik olyan szellemi színvonalra, hogy az európai nagyvárosoknak teljesen egyenrangú társává lesz. Viszont amilyen jó példája ez a magyarság életerejének, állam- és nemzetépítő képességeinek, — Budapest hirtelen felnövekedésének annyira tragikus következményei is lesznek. Mondottuk, hogy Kazinczy irodalmi arisztokratizmusa, kifinomult ízlése folytán a szellemi vezetés és az ország közízlése között milyen úr támadt. Ez az úr azóta sem szűnt meg. A nagy reformmunka megindítói s még inkább utódaik: — a klaszikus nemzedék — jól látták, hogy a modern Magyarország csak úgy lehet egészséges, ha az évszázados küzdelmek miatt ki sem alakulhatott, hiányzó polgári rendet lassú, következetes kulturális munkával a magyar földből nevelik föl. De a fejlődés irama miatt erre sem idő, sem lehetőség nem volt: városainkban s főleg Budapesten jórészt idegenekből asszimilálódott, zsidósággal erősen telített polgári réteg nevelkedett föl, amely merev göggé változtatta át Kazinczy irodalmi arisztokratizmusát, annak idealizmusa nélkül s amely nemcsak e gögje, hanem gyökértelensége folytán is távol került a magyar lélektől, — annak ki kellett szorulnia a kőpalotákból, „vidéki”-vé, „vidékiés”-sé süllyedt.

Budapest ma jóformán egyetlen irodalmi és tudományos fórumunk. Ha nem kallódik el egy-egy tehetségünk a parlagiasság ho-

mokjában, Budapest szívja föl. Ami Budapesten kívül van: egy-két kivételtől eltekintve vagy egyszerű utánzása a fővárosnak, vagy pedig félénk kezdeményezés, amelynek „írói és olvasói készülletlenek...” Átlag-közönségünk jól tudja ezt és csak azt tartja értéknek, aminek budapesti a fémjelzése. Pedig az előbb elmondottak után világos, hogy ami Budapestről jön, sokszor milyen idegen, a magyar lényegtől milyen távol álló.

Ezért sürgetik ma már mind többen és többen, egyre erősebben a magyar szellemi élet decentralizációját. Mit jelent ez a mi szemünkben? Ha a nagy mester száznegyvenkilenc esztendővel ezelőtt elmondott s az egész magyar életre vonatkoztatott szavait olvassuk, azt kell mondanunk, hogy Budapest és egy-két egyetemi városunk kivételével ma is érvényes a vidék életére. S ma ez az elmaradottság sokkal veszedelmesebb, mint akkor volt: a „vidék” nem parlagias többé, csak műveletlen, az idegenből importált, vagy idegen ízlésű és Budapesten fémjelzett ál-irodalom, ál-tudomány és álművészet kiölte belőle, vagy egészen a lég-mélyre taszította azt a magyarságot, amely Kazinczy korában a maga parlagiasságában is érték volt.

Világos, hogy magyarság csak egy van, mint ahogy németiség, franciaság, olaszság sincs több. De világos az is, hogy akár a németiség, franciaság, olaszság sem egyszínű, csak egy középpontban termelt s onnan a szélek felé kisugárzó szellem, úgy a magyarság is több jellegzetes táj-egység sajátosságaiból tevődik össze szívárvánként sok-, mégis egyszínűvé. Természetes továbbá, hogy a magyar szellemi élet további útja, ha egészséges jövőt akar kialakítani, csak egy irányba haladhat: megszüntetni, végkép eltüntetni azt az űrt, amely a „pallérozott” és „pallérozatlan” magyarok között Kazinczy korában megszületett s mára Budapest és a vidék, a város és a falu mérhetetlen távolságává fajult el. Így alakulhat ki minden egyes jellegzetes magyar kultúrtájon az a szellemi középpont, amelynek hivatása: pallérozottá tenni a magyar lélek ezernyi színváltozatát, a kultúra, az igazi kultúra magaslatára fölemelni abból a süllyedésből, ahová a szintelen „általános európai” ál-műveltség taszította.

A felső végeket, Kassával a középpontban, ennek a megvalósítására a széphalmi mester szelleme kötelezi. Kötelezi már csak azért is, mert Kassa volt az első vidéki város, ahol már 1907-ben elhangzott a decentralizáció követelése Eöttevényi Olivérnak, a Kazinczy-társaság akkori ügyvezető elnökének a szájából. De kötelezi legfőképpen azért, mert a cseh megszállás idején Kazinczy jegyében, a Kazinczy-társaság égisze alatt tudott éppen ezen a területen Budapesttől független magyar irodalmi élet kifejlődni. A Kazinczy Könyvbarátok

Társasága, majd a Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet megmutatta, hogyan lehet és hogyan kell egy táj szellemi életét összefogni. A megszállás alatt, a kisebbségi magyar élet „mérgezett levegője” aránylag rövid életűvé tette a nagyjelentőségű vállalkozást. De be kell vallanunk, hogy ma, változott körülményeink között a mi vállalkozásunk kényelmes időtöltés ahhoz képest s hősi erőfeszítései miatt csak a nagyobbak kijáró tisztelettel tekinthetünk reá.

Ha nem vesszük figyelembe azt, ami Kazinczy felfogásában, kitűzött céljaiban korjelenség volt; egyszóval, ha csak legvégső célját, az egyetemes magyar kultúra szolgálatát tartjuk szemünk előtt, akkor művünk folytatása az övének. Ma más a helyzet, más a kor szelleme, tehát mások az eszközök és mások a módszerek is. De a legvégső cél ugyanaz.

Decentralizációs munkánk tehát nem fakad merev Budapest-ellenességből. Budapestnek kulturális központnak kell megmaradnia, Isten is erre a szerepre teremtette. A mi kötelességünk az, hogy kiműveljük a magunk parlagját, felszínre hozzuk tájunk magyarságának sajátos értékeit s így, a többi magyar táj-egységgel kezét fogva az egyetemes európai lélek forrongásának e drámai pillanataiban megmentsük magyarságunkat az elszíntelenedéstől.

A széphalmi mester korában ugyanazoknak a koreszméknek a hatására, amelyek a magyar felújulásnak is szülői voltak, a velünk együtt élő, bennünket környező népek is felépítették a maguk önálló, modern szellemiségét. Ami a magyar kibontakozásban egészségtelen volt, az őket is eltávolította tőlünk. Méltatlanok lennénk önmagunkhoz s a nagy mester emlékéhez, ha az egészségtelen helyzet megjavítására nem törekednénk ezen a vonalon is. A felső végek sajátos táj-arculatához a magyar-szlovák, magyar-rutén szimbiózis letagadhatatlan ténye is hozzátartozik. Paradoxonnak látszik, mégis igaz: minél jobban tudja majd folyóiratunk betölteni hivatását s minél jobban találja meg magyarságunk leg-lényegét, annál inkább tud majd visszakanyarodni a közös patriotizmus nálunk egyedül lehetséges, mert egyedül építő-jellegű útjára.

Ezzel elmondottuk programmunk lényegét. „... a bennünket hívó, a bennünket toló, a parancsoló Istent...” hívtuk segítségül, mikor hozzá mertünk fogni ma még merésznek tetsző vállalkozásunkhoz. Tudjuk, hogy az Ő segítsége nélkül munkánk mit sem ér. Mi csak egyet mondhatunk minden lekicsinylő kétségeskedésre, a széphalmi mesterrel együtt: „... rajta tehát! merjünk.”

SZIKLAY LÁSZLÓ

PÓRASSZONY

Mezítlen lába visszeres
és melltelen és csupa csont,
sosem pihen s míg pénzt keres,
kiszívja gyermek, munka, gond.
Még harminc éves sincs talán
s úgy jár, mint vasorrú banya
mesék napfényes oldalán.
Mégis szép, dicsfényt hord: anyá!

De kisfia dundin puha
s fehér a teste, mint a tej
és tiszta rajta a ruha
és bársonyos a buksi fej.
Már járni tud és már gügyög
száz semmiséget tőle kérd
és mégse únja mint nyugót,
nem adná semmi kincsekért!

Az asszony krumplit töltöget,
a krumpli másé, harmados.
A sok sor: nem rég írt szöveg
a föld könyvében. Harmatos
virágból fészket halmozott
fiának s míg az játszogat,
javítja fény-aranyozott
kapával a zöld sorokat.

De szeme folyton ráremeg
a kisfiú fejére, mint
két kék pillangó egy remek
virágra, néha odaint,
vagy odafut, gyorsan agyon
becézi s ekkor, Istenem,
a lúgkimarta ujjakon
virágok nyílnak hirtelen.

A föld, a munka, a gyerek
hogy összeforr itt bibliás
törvény szerint mint szív s erek!
Tudok szagos kaméliás
dámákat, kiknek eltelik
szórakozásban életük
s nem érnek rá, hogy estelig
megcsókolhassák gyermekük!!

A férje munkás, kubikos
s így ő hátán keresztet
hord: rózsét, füvet, gyereket.
Bár háza tája kuvikos,
a teremtésből részt akar
s mit szívből, földből így kiás,
abból ember lesz, új magyar
s így útja sírig glóriás!

MÉCS LÁSZLÓ

A HULLÁMVASÚT TETEJÉN

Mundus vult decipi.

Vasárnap este. A bakák, cselédek
már hazamentek. Most másféle párok
szívét csábítja a sok száz csalétek.
Kíváncsi szemmel én is erre járok
az angolparki kispolgári mennyben,
kopott civilben s nyűtt esőköpenyben.
Az öncsalások bengálos, vörös-kék
rózséinél, mesterkélt örömcskék
lángjánál pénzért százak melegszenek,
szívükből felforrt, rossz vásári szesznek
rózsás párai szállnak, míg kacagnak,
egyik bódétól más felé szaladnak.
Sodródok én is, erre-arra nézek,
kacaj-pillangóm nem lel semmi mézet
s dermedten meghal ajkam peremén.
Azért maradt egy utolsó remény:
hullámvasútra gyorsan jegyet váltok,
háthogyha ott egy tavaszos vivátot
kurjantok én is a bolond menetre!
A vasút száguld, mint megőrült hernyó,
hullámvölgyből hullám-magasba, egyre
feljebb. Kérdés: ez a nyomasztó nemjő
a gyomornál, míg hullunk sisteregve,
vagy vágtatunk fel, ez hát a gyönyör??
Hisz élvezet helyett jól meggyötör!
A nők sikongnak, mint az eszelősek,
a férfiak füttyöngnek s hogy erősebb
a száguldás, két jassz így szól mögöttem:

„Nézd, ott a Nő!” Lenézek én is: tényleg
 ott áll sátán-pirosba öltözötten
 a nők s szerte mindenféle fények
 és mindenféle színű, rangú bódék,
 bennük kenyérnél kellőbb életpótlék:
 szíromszórás az unalom-folyóra!
 Az elvarázsolt kastély torz tükrében
 mennyit kacagtam én is réges-régen!
 A pofonember belapított orra
 mutatja, mily kék a szegény embernek,
 kit mindenféle gondok főbevernek,
 a pofonokat visszaadni duplán!
 És ott a dróton száguldó aeroplán,
 a csónakcsúszka, rém-vár, céllövölde,
 a körhintán száguldás körbe-körbe,
 kiszámított, mesterkélt minden itten
 s ezek fűtkosnak a kérésnyi hitben,
 hogy ez a fő és ez a jó! Egy vékás
 hasú polgár pénzt dob be és a mérleg
 ily felírást mutat: „Ha meghalnál ma, hékás,
 száztíz kilócskát kapna síri férged.”
 Gyanútlan lépsz a jósló gép-boszorkány
 felé, mely pénzért papírt lök ki torkán:
 ott áll írásban sablon-élettrajzod
 s egy sablon-jóslás, mely ha már felajzott,
 örvényt kavargat békés életednek
 iszap-folyóján, bár most megnevettet!
 Ó buta bódék bárgyú titka! Dolgok,
 miktől az ember kergülésig boldog,
 vagy boldogtalan mindig itt a földön!
 Vivátomat már majdnem elüvöltöm,
 hogy éljen a sok fény, a sok ezerjő,
 midőn a csúcsra ér az örült hernyó
 s most mintha mindent tudva tudna: rám
 tekint a Hold, mint Kajfás udvarán
 Péterre Jézus. Megborzong a hátam,
 vivátomat, mint tört szívembe mártom
 s hogy leszaladtunk a vad vonaton,
 hazaviszem vérző búbánatom.

MÉCS LÁSZLÓ

PONYVÁJA NEMCSAK ANNAK A TÁRSADALMI RÉTEGNEK VAN, amely kezdetleges műveltsége vagy megromlott ízlése következtében pusztán a meglepőt, a váratlant, a kalandost hajhászva, alsóbbrendű vágyálmainak a lerakódóhelyét keresi az irodalomban. Bizonyos korok erkölcsi szintjének éppen az a jellemzője, hogy az ú. n. művelt, iskolázott társadalmi réteg is a legmélyebb szintre süllyeszti le „eszményeit”. Az „eszmények” ilyenkor alig különböznek a primitív ízlésű tömeg vágyálmaitól. Legföljebb az teszi őket valamennyire másokká, hogy a „műveltekben” a kiábrándulás valaminő folyamata zajlott le. Valamikor ugyanis megkóstolták az irodalmi „eszmények” kosztját többé-kevésbé szerencsés találásban iskolázásuk ideje alatt, de a kosztolás minden irodalmi „eszményt” valahogyan nem e világra való szellemi képletnek láttatott meg velük. Semmi sem volt hát könnyebb, mint hogy az iskolajárás befejezése után, a gyakorlati élet pörölycsapásai sürgetésére búcsút mondjanak annak a gyenge gyökerű irodalmi „eszmény”-nek, amely palánta korában is csak fonnyadt, gyöngé, klorózisban szenvedő növény volt bennük. A „gyakorlati élet” indításaira tehát nyomoronc vágyálommá zsugorodott össze.

Ki nem látja, hogy a „művelt középosztály” éppen úgy habzsolja ezt a külsőben ékes, kényes, képes, illusztrációs, vágyálomszállító heti vagy havi ponyvát, mint a ponyva ösközönsége valamikor a Narbonnei kastély titkát, Kossuth Lajos kémét, Bogár Imrét, meg egyebeket? Ki nem látja, hogy a színháziéletek és egyéb irodalmi középponyvák szörnyűséges aposztáziája az írásművészetnek a nagy írók eszményeitől? Ki nem látja, hogy képanyaguk, a sztárok fürdő-trikója, kiskutyája, kendőzőszerei, bohémkedő különcködései, cigaretta- és parfümkultusza, autókiruccanásai, szerelmi extravaganciái bemutatásával, népszerűsítésével csupa vágyálomlegyezés, vágyálomszállítás folyik az írás- és képművészet segítségével abba a társadalmi rétegbe, amely pusztán szórakoztatásnak, kíváncsiskodásnak óhajtja az írásművészetet?

Valóban, ez is ponyva. Annál veszedelmesebb ponyva pedig, mentől inkább felhasználja az írásművészetben, szerkesztésben, nyomdatechnikában való boszorkányos ügyességét és jártasságát a méreg elterjesztésére. Érdemes volna szinte szétszedni ennek a ponyvának egy-két „remekét”, hogy szétszedve, szétteregtetve, kizsigerelve lássuk meg az írók óriási aposztáziáját a komoly irodalom nemzetnevelő eszményeitől.

Ez a ponyva azért is szörnyen romboló, mert az aposztata írók éppen aposztázájuk anyagi sikerei folytán egész új írógenerációt nevelnek maguk köré, s az érvényesülni vágyó, tehetséges írókat is

rábírják a komoly irodalomtól való elpártolásra. Így aztán az író-társadalom lelkében végzetes kettészakadást teremtenek: a könnyed, a pénzsikeres műzsa papjai lélekben szakadnak el azoktól, akik hitvallásszerű komolysággal, sőt komorsággal ragaszkodnak ahhoz a meggyőződésükhöz, hogy írni elsősorban is annyit jelent, mint szívvel, lélekkel, vérrel, velővel és fantáziával *szolgálni* a nemzet legszen-
tebb érdekeinek.

Ez a kettészakadás azért nemzeti veszedelem, mert az *író-társadalom éltető levegőjét mérgezi meg*. Ez az éltető levegő ugyanis íze, színe, ózontartalma szerint nagyon változatos lehet ugyan, fajsúlya szerint is lehet könnyebb, vagy mélyebbre ereszkedő, de tartalma és összetétele szerint csak éltető elemekből állhat. Ami mérég, akár hirtelen, akár lassú halált okozó mérég legyen is, soha nem lehet éltető elixírium. Ám, aki az írásművészetnek lesz fölesküdt papjává, az nem arra esküszik föl, hogy gyorsan, ügyesen, bármi áron érvényesül, hanem arra, hogy érvényesüléséért, amelyre természetes, hogy szüksége van, munkával, művelődéssel, szellemmel, művészi elmerüléssel, folytonos önkritikával meg szolgál, s a legmagasabb rendű értékeket soha semmi körülmények között sem fogja áruba bocsátani.

Az író-társadalom lelkének kettéhasadása tehát alapjában rendíti meg azt a hatalmas nevelőerőt, amelyet az írói világnézetében egységes, az értékek legmagasabbjaihoz rendületlenül ragaszkodó író-társadalom sugároz rá minden neofitára, aki belép az irodalom nemzeti és emberi templomába. Bármilyen szent eszményei legyenek ugyanis a neofitának, bármennyire megoldott saruszijakkal, földetlen fővel, alázatos hivatottsággal közeledik a nagytemplom küszöbéhez föl-kentsége hajnalán, minden érületbeli magasztossága elgőzöl abban a pillanatban, mikor észreveszi, hogy tömjénillat helyett tőzsde- és szatócs-szag üti meg az orrát Apolló szentélyében. Látja, hogy a nagyok, az elhivatottak, a rendületlenek a nagy szentélynek csak valamelyik sarkában kushadnak, míg a „könnyűvérűek, a modernek, az aktívok, a korszukséglátók, a vágyálomszállítók”, egyszóval a pennabörzés fürgedad magabizottan árulja portékáját a sűrű garasokkal fizető álomkergetőknek. Ki az a fiatal, aki ellent tud állni a lel-
keben kettéhasadt író-társadalom e pénz- és sikerkináló csábításának?

De a lelkében kettéhasadt író-társadalom e csábítása annál veszedelmesebb, mert voltaképpen az egyetlen írónevelő tényezőt, az író-társadalom egységes lelkiségét szaggatta darabokra.

Az író-társadalom egységes lelkisége valóban jóformán egyetlen alapfeltétele az írónevelésnek. Az erdélyiek a babiloni fogság alatt szépműves céhnek nevezték el ösztönszerű sejtések alapján ezt az író-társadalmat. Jól sejtettek: a céh mindig valami zárt rendszert jelent, amelyben sajátos szellem az uralkodó. E szellemnek nemzedékről nemzedékre átöröklődő, bizonyára teljesedés felé törő és belső határozottságba kívánczó sugalló ereje menti meg a céhet a kufárság, a kontárság betöréseitől autonóm úton. A autonóm utat különös erővel kell hangsúlyozni: mert hiszen *teremtés* e céh-lélek lényeges funkciója. Ám minden teremtés annyira szabad lüktetése a teremtés törvényeit önmagában hordozó szellemi életnek, hogy jogi, iskolai,

akadémikus vagy egyéb korlátozások csak csinján alkalmazhatók itt, hogy a burjánzó élet formábaszakadását ne érje megcsökkentés. Persze, korlátok itt is vannak, mint minden emberi társadalmi képlet életében. De a korlátok inkább csak a társas képlet adminisztrációs, jogi, technikai működésének szabályozására valók. Jaj a képletnek, ha lényeges szellemi funkcióját, a szellemi teremtést is külső korlátok erejével vélné az eszmények szolgálatára kényszeríteni. A céh szelleme éppen az íratlan törvények kényszerítő ereje nélkül is viruló, az emberszívekbe és emberlelkiismeretekbe írott eszmény-szolgálat.

Valahányszor ilyen jogi és akadémikus szabályokkal, formulákkal meg nem köthető működésével állunk szemben a teremtoerejű magasabbrendű életnek, mindig számolnunk kell súlyos embergyarlóságokkal. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ennek a szabad, mélyről fakadó, teremtoerejű társaséletnek csak addig van erkölcsileg kényszerítő, sugalló, készítő, azaz nevelő ereje, amíg hordozói lelkében igazán, áltatás és szemfényvesztés nélkül töretlenül él a legmagasabb eszményekhez való rendületlen ragaszkodás. Mikor a ragaszkodás csak színlelt, mikor a besurrant, betolakodott, vagy a felhígított etikájú korszellem lazasága révén belopakodott fürgelkedők a nyílt vagy leplezett kufárság szellemét tették az eszményszolgálat helyett a céh uralkodó jellegévé, akkor e közösségi szellem is felhígul és nevelő erejét egészen elveszti.

A nevelőerő ugyanis mindig sugárzó erő. Centrumból indul ez a sugárzás. Idők, terek, erők nyomódnak össze ebben a centrumban egy maximális feszítőerejű sűrűletté, valami szellemi rádium-félévé, amely éppen a fókusszá sűrűdött erőrendszere következtében fizikai és szellemi törvényszerűséggel kelt vízszontsugárzást mindenben, amire a sugárzás ráirányul. Minden felhígulás a sugárzó centrum nevelő erejét hígítja, s ha a hígulás akkora fokú, hogy a társadalmi képlet nevelőereje elméletileg már vitatható, akkor már valóban el is vett a nevelőereje.

Ilyenkor természetesen azt is meg kell vizsgálnunk, van-e mód a nevelőerő visszaállítására.

A felhígulás folyamatát elméletileg csak az új sűrítés folyamata szüntetheti meg. Szűz centrumokat kell hát teremteni mindenütt, ahol szolgálni kívánnak az író munkások a nemzeti kultúrának, nem pedig sztár-rendszerrel, érdekszövetkezetekkel buján halmozott anyagi tőkét teremteni az eszményektől való nyílt vagy burkolt aposztáziájuk révén. Ezek a szűz centrumok éppen nem arravalók, hogy szőröstül-bőröstül felfalják a felhígultat. Inkább arra jók, hogy az írónevelés minden lehetőségét feltárva és alkalmazva friss erőket termeljenek, a szűztalajból új színeket hozzanak, új és friss levegőt áramoltassanak, új célkitűzéseket, eszméket fedezzenek föl, új érdeklődőket, új műélvezőket, új olvasókat hozzanak, s ha az is lehetséges, új ötleteikkel és eljárásaikkal Európába plántálják át a magyarság szellemi ügye iránt való érdeklődést. Nagy feladatuk, hogy a rendelkezésükre álló, vagy szerencsés leleménnyel fölfedezett eljárások révén észre-vegyék a kultúra körei felé feltörő tömegeket, módszeres eljárások-

kal kilessék szellemi igényeiket, leszálljanak hozzájuk, ezzel szaporítsák az olvasók számát. Módszeres eljárásokat indítsanak a nemzetiségek szellemi életének föltárására, viszonyos áramlást indítsanak a magyar és nemzetiségi szellemi élet között, s ha ez az áramlás valóban megindul, ha fölkavarja ez az áramlás nemcsak a szellemi élet hordalékrétegeit, hanem mélyeit is, lássák és láttassák meg a mélyben megindul, ha fölkavarja ez az áramlás nemcsak a szellemi élet nem veszhetnek el a társadalmak életéből, mint ahogyan az egyes emberéből sem tűnnek el soha. Sőt próbálják meg azt is, hogy lehet fiatal tehetségekből megnevelni azt a gárdát, amely művészi fordításokkal foglalkozva elvigye a magyar irodalom szellemi termékeit akár a nemzetiségek közé, akár Európába, ami nemcsak nemzetpolitikai szempontból egészséges vállalkozás, hanem azért is, mert minden műfordítás valahogyan mai nyelven szólal meg és így az anyanyelven íródott, de nyelve-avult remek annak rendje-módja szerint új köntösbe kerül az ó köntösből, és így nem zavarja a nyelvi avulás a teljes műélvezet akadálytalan létesülését. Ilyen és efféle eljárásokkal megszaporítva az olvasók és érdeklődők számát, nagyban hozzájárul a kenyéririgység letöréséhez, a szeretet és nagyrabecsülés szellemének helyreállításához.

Mint minden nevelésnek, az írónevelésnek is a bizalom és hit felgerjesztése az első lépése arra, hogy aktivitásra serkentsen a nevelendőket a *Lasciate ogni speranza* hangulatából. Ezt a lépést az teszi meg, aki az ország bármely részében összegyűjti az írókat és komoly, pártatlan, szinte aprólékos figyelemmel merül el a munkájukban, értékelve vezeti őket. Nagy; egész embert, egész odaadást kívánó munka ez, szinte sürített élettapasztalat, emberismeret, műízlés, tapintat és fölfedező ösztön viheti csak jóvégre. Kitűnő szem kell hozzá: az írások lekturájából kell megállapítani a tehetséget. Könnyű ez, ha a tehetségtelenség kiselejtezéséről van szó. Legkönnyebb, ha eredeti színű, eredeti ízű nagy tehetség jelentkezik, aki új rendet vág a termés sűrűjében. De igen nehéz, ha a még formában és tartalomban főrrongó útkeresők gyülemlenek meg a metszőkés alá. Itt az irányítás, az igazítás, az útbaeresztés nagy nevelőművészet. Elsőben azért, mert az új rendeket vágók mellett még mindig szükség van azokra, akik bizonyos tökéletes formaérzékkel, csinosan, kiművelt tartalommal adják azt, ami az övék. A missziójuk körülbelül az, hogy aprópénzecskekre váltsák föl a legnagyobbak meglátásait, akik sürített méloszokban zengenek, s e sűrűzengésben kevesen hallják meg az önmaguk élet-méloszait. Lehet hát, hogy a Nagy ilyen sűrű sora ihleti őket: de ez a sűrű, talán csak a legmélyebb lelkű olvasóban termővé foganó sor ezekben az átlagcsinossággal író magyarokban annyira megfog, annyira élővé válik, hogy a sorok köré fonják a sor élettörténetének egész folyamatát és így az olvasó lelkében bontják fel azt a folyamatot, melyet az olvasó maga soha nem tudott volna felbontani. A Nagy mindig ritka: ezek az átlagcsinosságuk megértetői, népszerűsítői a Nagy sűrű, korát messzire meghaladó beszédjének.

De van a nevelésnek másik, igen fontos mozzanata is. Az írócentrumba tömörülők akkor adják legbiztosabb jelét a lelki egységre,

a legkomolyabb írónevelő tényezőre való törekvésüknek, ha értik a lelki egység kialakításának egész pedagógiáját. A szerkesztői nagy „légycsapó” kíméletlen zordonsággal koppint rá minden próbálkozó orrára, aki a Parnasszusra törekszik. E kíméletlenség lehet pártatlan szigorúság, a tehetségtelenek visszariasztása, a szóhozjutni-akarók elhessegetése, az érdekkörbe vagy munkaközösségbe összeverődöttek érdekeinek megvédelmezése a beavatatlanoktól, lehet idegesség, rossz hangulat, lehet a munkatorlatok gyötrelmeiből való szabadulni-akarás módszeres idegmunkája, és sok más egyéb. Ki tudná megmondani, e pillanatban mi megy végbe ennek az eleveneknek és holtaknak megföllebbezhetetlen ítéletmondással megítélő ideg-ember lelkében, akit arra ítél a végzete, hogy más főmunkája mellett csak úgy félkézzel szellemi termékekben bogarásszon? Mint a tanár penzumjavítása csak addig megbízható ítélkezés, amíg el nem hagyja a békességes türése; ugyanígy a szellemtermékeket rostáló szerencsétlen szakmány munkása is.

Igen, a „furor scribendi”-nek, az „irdüh”-nek a légycsapó a szerkesztő következménye. Ez értenivaló. S még érthetőbb eljárás, mikor a betűvetők dühöngő termelő kedvétől meggyötört ítélőhatalom azzal csitítja a tudat mélyén mozgolódó lelkiismeretét, hogy még egyetlen készülő, vagy igazi Nagyt soha végleg el nem ütött pályájától a légycsapó: hiszen a tehetség egyik fokmérője éppen az, hogy mekkora erő és kitartás van benne az eléje tornyosuló akadályok legyőzésére.

Ne szóljunk ennek a fokmérőnek lélektani értékéről, ne szóljunk arról se, bevált-e az irodalomban, vagy nem. Szóljunk inkább arról, nincsenek-e megfelelő módszerek e kétoldali furor megszüntetésére. Ez a kérdés azért fontos, mert a kettős furor igen tekintélyes számú dilettánst tölt meg keserű ízekkel, s ezek a dilettánsok, éppen a velük szemben alkalmazott durva riasztó-módszerek következtében csalódott, megtévesztett kiábrándultjai lesznek az irodalmi kultúrának, pedig megfelelő eszközök alkalmazásával, a tehetségüknek megfelelő célkitűzés kijelölésével lelkes barátai, dilettánsai, azaz szeretői lettek volna ugyanennek a kultúrának. A nemes dilettantizmus mindenkiben a kultúraszeretetés és kultúraterjesztés meleg áramává fejleszthető. De a nem éppen nemes, hanem pusztá hiúságnak látszó amatőrködésben is vannak nemesíthető csirák. Sőt objektív kezeléssel és neveléssel, az ízlés fokozatos fejlesztésével a közönséges furor scribendi, ez a mai morbus Hungaricus is gyógyítható, nevelhető és az irodalmi kultúra érdekében pompásan felhasználható lelki tulajdonság. Kazinczy mélységes kultúrpedagógiája „lelkes istenfi”-nak nevezett mindenkit, aki pennát fogott a kezébe, s ezek a lelkes istenfiak bizonyosan erősen hozzájárultak, hogy mozgás, „vérből-érben vidám keringés” támadjon az ország közvéleményében. Bizonyos az is, hogy ezek a meglégycsapózott lelkes istenfiak, ha megfelelő „összeköttetések” állanának rendelkezésükre, ma is elérhetnék azt a szintjét, amelyre nem egy összeköttetéses pályatársuk befutott, és a sajtóirodalom berkeiben pusztán színező, hangadó, szemfüles tudományával arat. De hát ez fábólvaskarikaság; semmi

szükség nincs arra, hogy a nevelés olyaskit tenyésszen át íróvá, aki szereti ugyan valamiképpen az írást, de teremő ereje nincsen.

Hanem arra igenis szükség van, hogy minden bot- és dorongféle-
séget eltávolítsunk abból az irodalomból, melynek szabadság a leve-
gője, és az írotársadalom egységes lelkisége, finom ízlése az egyetlen
nevelő eszköze.

Nyilván igaz hát: a botfélék helyett az egygyéforrasztott, együtt-
élő, egymásraható író-szellemiség valamilyen életformáját kell meg-
szerveznünk és megszerettetnünk. Akik valamikor irodalmi társasá-
gokról álmodtak és ilyeneket alapítottak, nyilván az egybeforrott
írószellemiség kifelé és befelé ható sugárzóközpontját óhajtották
megteremteni. Valóban, tények igazolják, hogy nevelőiskola lebegett
a szemük előtt, melybe írókat és közönséget az irodalomnak nem
kényszerre és paragrafusokra, hanem szabad tevékenységre alapított
alkotmánya szerint akartak járatni, hogy „beiskolázzák” az író- és
olvasóközönséget, és így egyszellemű irodalomkultúrát teremtsenek.
Ezért gyűjtötték össze egy közösségbe a termelésben teremő erejű
írókat, az elfogadásban teremő erejű olvasókat vagy hallgatókat,
a pártolásban teremő erejű pártolókat. — Bizony mélységes
életigazság, hogy abban, aki valamit nagyon szeret, aki valamihez
göröcsösen ragaszkodik, abban valamilyen irányú teremő erő két-
ségbevonhatatlanul él, akár csirája szerint, akár már szárba vagy
kalászba szökkenve. Az írónevelés művészetének ez a leghálásabb,
egyben magyar kultúragerjesztő feladata, hogy amit az irodalmi tár-
saságok még életük hőskori hajnalán is csak magkezdemények for-
májában tudtak megvalósítani, próbálják meg a tapasztalatok alapján
új formába öntve életbe léptetni.

Mert hát a nevelő irodalmi társaságok ellaposodása a pedagógiai
eljárások elégtelen lélek- és emberismerete nyomán következett be.
Mint az iskola, ők is leadó és befogadó félre osztották fel az egybe-
fogott kultúrközösséget. Az iskolában: a tanár áll és beszél a kated-
rán, a tanulóserreg hallgat; a társaságokban: az író lead, felolvas, a
közönség „áhitattal” figyel. Megjárja ez a módszer, amíg az élet, ez
a hatalmas folyam nem talál ki helyette tökéletesebbet. Orákulum a
katedrán ülő, de orákulum az író is addig, amíg olyan a leadmánya,
amely újszülött tanulókat és hallgatókat serkent olyasmivel, amit
eddig soha nem hallottak. De ha az író- és tanítótudomány már elha-
tott a hallgatóság szívébe, ha már felborzolta a szívek tengerének
felszíni életét, ha az „igék” lassan, medret vájva beléhömpölyögtek
a szívbéli tenger mélyeibe, ha a szív redőit, ráncait elérve őket is
megrezegtették: akkor a második generációnak, a harmadiknak, az
ennél is többediknek már viszontmondanivalói is lesznek a katedrák
megülői számára! Hát nem azt akarták-e a katedrások, hogy igéik
a szívi föld humuszára hulljanak és ott csirába szökjenek? S ha csi-
rába szöttek, lehet-e zokszavuk azért, amit ők akartak?

Nyilván annyit jelent ez, hogy előadói aktivitás, hallgatói pasz-
szivitás egymással szembeállítva ma már idejétmúlt nevelőművészet.
Iskolában is, ebben a kötött közösségben, irodalmi életben is, e sza-
bad közösségben az lesz a korszerű nevelőművészet, ha a leadó fél-

nek is, de a hallgatónak is biztosítjuk a teljes, a maradéktalan aktivitást.

Van-e hát mód arra, hogy a botféleségeket kiiktassuk az író-nevelés birodalmából? Igenis van. Ez a mód az, hogy az egységes író-lelkiséget megteremtve teljes aktivitását építjük ki az írónak is, meg az irodalomszeretőnek is.

Az íróaktivitás célkitűzése: nem kvantumra, hanem tiszta kvalitásokra törekvő nemes, nemzet- és emberszolgáló irodalmi termelés. A kvantum ölt meg bennünket nemcsak a gazdasági, hanem a szellemi termelésben is. Helyesebben szólást nem a kvantum maga, mert hiszen ez a fogyasztók nagy szaporodásával elemi szükség is lehet, hanem az a kvantum, amely szembetette magát a minőséggel, és a minőség rovására végezte el a mennyiségi termelést. Törvény ennél fogva, hogy sem a gazdasági, sem a szellemi termelés síkján nem termelhetünk csőd nélkül a minőség rovására.

Nyilván itt van hát a bökkenő: hogyan érje el az egységében meghasadt, a nevelő erejében megcsökkent vagy megrokkant autonóm íróársadalom azt a tőle várt csudát, hogy önmagát kényszerítse autonóm erőivel, elsősorban az irodalmak történelmi élményeiben megfinomodott, a művészet minden élményében megfürdött, a gondolatok labirintusában biztosan eligazodó, a művészettechnikai materializmusnak minden boszorkánymesterkedő zsonglőrségétől megtisztult úri ízlésével a minőségi szellemi termelésre.

Hát, ez igazi bökkenő. Annál bökkenőbb pedig, mert születés-szerű adottságaiknál fogva igen tehetséges írók annyira elvesztették tájékozódóképességüket az emberi szellemi értékek hierarchiájával szemben, hogy nem az ő nagy tehetségük ösztönös mélyeiből, hanem a tudatuk följére rárétegződött hordalékrétegből teremtenek. Sokszor nem is azért, hogy divatosak, kelendők legyenek, mert ehhez rendszerint elég élhetetlenek, hanem azért, mert olvasmány-élményeik vannak élet-élményeik helyett. A kötengerben, a városban is bőven fakad az élmény. Még a kávéház is termel bőségesen megfigyelni való embertípusokat. De legkönnyebb élményforrás kétségtelenül az olvasmány, amely azonban csak másodélményeket kínál. Még ez is hagyján: de ezek az olvasmányok nagyon egyoldalúak, mert pusztán jelenkoriak, az európai jelenkori átlagirodalom pedig annyira nyakig benne uszkál a materializmus romantikájában, hogy már-már gépesíti az embertípusokat. Ez a különös groteszkségű átlagirodalom a természettudományos materializmus végső hullámvéréseként menekült a művészet birodalmába, hogy zenében, festésben, irodalomban, tehát a szellemi teremtés országában a hajdani romantizmus levegőbeli ékítő képleteivel tökéletesedve mint valami bűvös „vegyesfelvágott” kápráztassa el az új idealizmust még csak szájjal valló, de ezidő-szerint még nem élő korfordulós embercikádákat. Az írók alig érzik, hogy a pánsexualizmus, a nudum az irodalomban, a pántechnicizmus a muzsikában, a festésben, a pánformalizmus az építésben egyazon materialista filozófiának halódó végképletei.

Éppen ezért az írók, a szellemi termelés emberei, önmaguk európai létezésének történelmi folytonosságát megtagadva kiszakították

magukat az írónevelés örök klasszikus iskolájából, az emberiség és a nemzetek klasszikusainak ízlésteremtő birodalmából. Ebből pedig az következett, hogy a történelmi élet folytonosságában született, benne harcolt, benne viaskodott, benne süllyedt és emelkedett, benne valami metafizikai lényeggé nemesedett Európát odaadták a materializmusnak és Amerikának technicizmusáért: Ezsau módjára elsőszülöttségi jogukat egy tál főtt lencséért. Ők is csörömpölnek, ők is törtetnek, ők is sofförködnek, mint sztárjaik, görljeik, autóik, szerelmeseik, nászutasaik, nőcéik, selyemfiúcskáik és egyebeik. Csörömpölnek, mondom. Mikor egy-egy magyar golya úszik a fejük fölött, talán megfájul a szívük; egy-egy magyar felhő láttára tán sóhajtanak egyet; a magyar táj előtt borongva elmerengenek; de haj, ha ecset, zenehang, penna kerül a kezükbe, hogy a táj, a madár, a felhő magyar lelkét sűrítsék remekbe, nehezen, igen nehezen talál a kulcsuk a kalincsba. Megszokták amazt, s most, haj, nehezen indul az újkori mélyteremtés, amelyért le kellene szállniuk agyongyötört és agyon-sanyargatott enlelkük legmélyebb rétegeibe, hogy megtalálják, aki ott van, aki ott mocorog, aki ott senyved a Tullianumban, de csörömpölő rétegek idegen vetődései terpednek föltötte.

Az írótechnicizmus boszorkányos materializmusában nevelkedett írók ennél fogva csak autonóm szabadfoglalkozásuk révén, csak az egymás iránt érzett szeretet és nagyrabecsülés nagyra nevelése révén vezethetők vissza a garage-ból az irodalom szentélyébe. A jövő zenéje, a két fél teljes aktivitására megnevelt irodalmi társaságok ma még túlságosan nagy egységek ahhoz, hogy bennük az egymás iránt érzett szeretet és nagyrabecsülés újra meleg, teremtmény és nevelő jogaikhoz jussanak. *Sejtek, apró, bensőséges sejtek* kellenek hozzá, Auróraszerű bensőséges egyesülések, hogy bennük kezdődjék meg az előépítés. Nagy egységek, melyekben az egyelőre szunnyadó lélektartalmak nem bírnak, nem tudnak, szegyenkeznek szóhoz jutni, egészen bizonyosan kártyán végeznék az összeemelegedésüket. A kártya pedig mindig annyit jelent, hogy olyan emberek ültek le egy asztalhoz, akiknek a tuletroán kívül alig van egymáshoz mondanivalójuk...

Az egymás, meg a mesterség iránt való nagy megbecsülés, szeretet megépítését négy-öt embernek ilyen auróráskodásával lehet csak megkezdeni. Valakinek rendületlenül *hinnie* kell, hogy az irodalom, a művészet szentély, melynek restaurálása Isten, ember magyarság szempontjából mulhatatlan, szent feladat. Valakinek *hinnie* kell, hogy a mélyenjáró, a tehetséges, a jószándékú íróember megnyerhető arra, hogy önlelkébe merüljön témáért, hogy a materializmus utónyavalyáit kiizzadja magából és mosóvízbe dobja az izzadmányos fehérműt. Valakinek *hinnie* kell, hogy az újmagyarság létérdeke, megérzi-e írógárdája az Újmagyarországot, megérzi-e, hogy alattunk, fölöttünk és bennünk is rengedezik minden, és ez a rengedező magyar élet bőséges, színes témák lelőhelye mindazok számára, akik komolyan veszik az íróhivatásukat.

De *tudniok* is kell ezeknek a fiókaúráknak sokat. *Tudniok* kell, hogy van hungarológia, történelmi élet, hogy vannak ismeretlen és elfelejtett Nagyok, akiket bűn nélkül nem lehet kikapcsolni az író-

nevelésből. *Tudniok* kell, hogy a magyar klasszikusok gazdag tartalma jóformán csak pedzsszerűen érintette a magyar fiúk szíve tengerének a felszínét (heti 3 óra magyar irodalom!) abban az egyetlen magyar iskolában, amely nyolc éven át pallérozza a beléjárókat. Nyilván érthető ebből, hogy a magyar közéletben nincs a magyar klasszikusoknak semminő gyökérverése. *Tudniok* kell, hogy a megbeszéléseik, tervezgetéseik, tevékenységük egyik célkitűzése a magyar irodalmi köztudat és közízlés megteremtése, elsőben is azzal, hogy a magyar klasszikusok világa korszerű bemutatásban kerüljön a magyar közönség elé. E célból előadógárdát kell teremteni férfiakból, nőkből, gyermekekből az előadóművészet lélektana szerint, amely az átélés lehetőségei szerint adja oda az előadnivalót az előadó kezébe. Egészen ki kell vetni a deklamáló, az álpáthoszos szavalótempót a magyar életből, s helyette a magyar előadó- és beszélőművészet tervszerű megszerettetését kell lélektani alapon megteremteni. *Tudniok* kell a fiókauróráknak, hogy a furor scribingi egészen zsúfolt életteréből át kell telepíteni a valóban irodalomszeretőket a prózai és verses előadóművészet, vagy egyéb segédszervezetek terére, s ezen a szűz, alig művelt parlagon komoly sikerek kínálkozhatnak minden amatőr számára. Azt is *tudniok* kell, hogy talán az egész világ irodalmában sincs annyi dalratermett szöveg, mint a magyar klasszikusokban. Mozgósítani kell tehát a gyökeresen magyar muzsika értőit és szeretőit, hogy komponálják meg a szövegeket, hogy új, történelmi gyökerű magyar dal- és dallamtermelés húzza ki a hínárból a dekadencia mélypontján vergődő „magyar áfium”-ot, a cigánymuzsikát. Értékelje, ismerje el benne azt, ami teremtő, ami történelmi fejlődés szerint magyar erő, ami nem műbanat, műnépiesség, ami nem érzélgős modorosság és műveletlenség. Frissítse, mentse meg, ha még lehet a magyar közízlés megneumesítésére ezt a ma már majdnem kétséges dicsőségünket.

Nyilván temérdek megbeszéltnivalójuk lesz ezeknek a fiókauróráknak a magyar íróélet és íróteendők kérdéseiről. Mikor így aztán megbeszélések, olvasmányismertetések, cselekvések forró melegében a közízlés, a magyar irodalmi köztudat létesíthetéseinek módszerein törik a fejüket, elsősorban is a saját ízlésük mélyül és színesedik nagy mértékben. Először azért, mert ha eddig a kiadók ötletes üzleti érzelme szerint megválogatott külföldi regényszlágereken nevelkedett az író, amire az a természetes törekvése vezette, hogy lépést tartson a kora szellemi termelésével: most, a korszerűen látott magyar és nem magyar klasszikusokkal kapcsolatba kerülve történelmi gyökerűvé válik az ízlése. A szeme megnyílik arra is, hogy a kiadói üzleti szellem, ez a materiális snobizmus mindenható apparátusával teremtő erejű nagy művésszé fúj fel minden idegen nagyságot, ha odakünn az „alkotás” első kiadását legalább százezer példányban elkapkodták. Látni ebből, hogy nem a könyv belső értéke, hanem a kelendőssége az irodalmi mérték vessző. A kelendőség fokozására a kiadó élelmessége egész kritikus- és lektorgárdát szervezett, amelynek tagjai jobb meggyőződésük ellenére könyvhajtókákon, könyvjelzőkön, „kultúrszemléik”-ben csillogva ragyogó esztétikai és kriti-

kai elmeftuttatások pajzsán emelik föl az írókat a halhatatlanok, az utólétehetetlenek sorába. Ki csudálja, hogy a magánosan vergődő író, természetesen levegőt, társas szellemet keresve belécsik a csapdájukba, mert hiszen a könyv valóban kelendő, mert e „társaság” beszél róla, és hát egyetlen íróember sem akar ásatag, magános, elmaradt csudabogár hírébe keveredni.

Tudniok kell e fiókaúróknak azt is, hogy az épülő Újmagyarország két nagy, egymástól elválaszthatatlan kérdése a magyarság testi-lelki szupremáciájának nem szájaló, hanem valóságos megalkotása, meg a nemzetiiségi kérdés szerves, gyökeres, emberséges megoldása. A testi szupremácia ép testű, ép családú, vidáman szaporodó egészséges magyarságot, az anyaságot büszkén és boldogan vállaló, minden tiszteletünkre érdemes asszonyt jelent a pánsexualizmus nőcéje helyett. A romantikus, délibábos falukutatás helyét reális, minden részében tervszerűen átgondolt, nem ötletszerű, de teljes tényismereten alapuló népművelés váltja fel, mely tájegységek szerint egyéni színekkel is igazolja átfogó voltát és életrevalóságát. A magyarság szellemi szupremáciájához megvan így a törzsök: ezt nem a népraajongás, hanem a tények történelmi élete nevelte, viharok edzették, föld tette gyökeres, mindenütt megálló, helyre-valóságga. A magyarság szellemi szupremáciája pedig az önmagát kérlelhetetlen objektívssággal néző és látó, európai, de még inkább a kárpátmedencei teljes perspektívában otthonos, felelősségérzettel és történelmi ízléssel fölfegyverzett, szakját értő, nem faluról városba, vagy városból faluba hányódó-vetődő, sohasem egyoldalú, emberséges, tevékeny és leleményes magyar embert jelenti.

Sűrű ez a mondat, valóban sűrű. Amilyen sűrűek és elkerülhetetlenek a magyarság társadalomképző tennivalói. S ha a magyar társadalom eddig a mindent felülről leső Mindenváró Ádám életét élte, ezért nem korholni kell, hanem meg kell érteni. Hatvanhét után ugyanis államhatalmi érdek volt a magyar társadalom minden kezdeményező erejének olyatén lefojtása, hogy az országlás vezetői felülről hullatott ajándékokkal csitították el a mozgolódó társadalmi erőket: hiszen ha a társadalom kezdeményező erői valóban megindultak volna, alighanem legelsőben is a hatvanhetet söpörték volna el a magyarság életéből. A felülről való örök ajándékozással nevelt magyar társadalom így lett az a kezdeményezéstelen jó gyerek, akit szülői Mindenváró Ádám-életre neveltek.

Tudni kell, hogy ez a nagy kamasz-gyerek hosszú évszázadok óta kiszakadt a szerves történelmi élet folytonosságából, s a „sors” megpróbáltatásai között ide-oda hányódva-vetődve szörnyű válságokat élt át. Isten csudája, hogy még van, de tán még nagyobb csudája, hogy szörnyű válságait a látszat szerint elfeledve és kiheverve, alapjában véve ép, kamasz, gyerek. Persze ez csak látszat. Élmények sem az egyesnek, sem a nemzetnek életében nem vesznek el soha, csak elszunnyadnak akár az egyesnek, akár a közületnek mélytudatában. a *Recrudescunt* nemcsak történelmi, hanem nemzetlélektani tény is, és im az a legnagyobb istencsudája, hogy a mélytudatban szunnyadó véres tapasztalataink talán minden halandót rogyantá öregítettek

volna, mi pedig kamasz sihederként állunk Európa közepén, töretlen erővel.

Azt is tudni kell, hogy a társadalom kezdeményező erejének fölkeltésében, irányításában, a tennivalók megsejtésében, a problémák megrázó erejű ábrázolásában, a magyar sorskérdések nyomunkísérésében mindig döntő szerepe volt az irodalomnak. Gyulai nem hiába mondja, hogy a politikai irodalom szemrehányásával illették, akik kívülről néztek csak a szerkezetébe. Nem, a mi irodalmunk nem politika, hanem a magyar konvulziók görög kórusa, melyben öröm, báj, naívság, ujjongás, sírás, humor, nagyvonalú hőshangulat, vagy tragikus letörések hatalmas erővel szólalnak meg mindenről, ami a népi vagy nemesi magyarságot e dunamenti „szégyenkalodában”, a népek országútján, a mi drága hazánkban a struggle for life-re kényszerítette.

Így hát a mi irodalmunk mindig „tettekkel tényező” volt nem abban az értelemben, mintha az aktív politikát irányította volna, hanem abban, hogy soha nem engedhette meg magának a boldog nemzetek olyatén fényűzését, hogy l'art pour l'art merő művészet-technikai, vagy művészformakereső kérdésekkel babricolhatott volna. Értsünk szót a Zrínyi fenséges vallomásából: Nem írom pen-nával, de szablyám élivel az én örök híremet! Így hát mélységes, a vérünk-ből való, pompásan megépített művészi tartalmakat hömpöly-getünk darabos, recsegő formákban, még ha értjük is a külső-belső formanyelvet. Nem értünk rá formanyalogatásra.

E megbeszélések folyamán megnyílik a lélek, mert csak perspektíva és kapcsolólatás nyitja meg Lasciate ogni speranza záraival belakatolt belső szentélyt. Megmozdul a lelkiismeret, mert a noblesse oblige alapján a tehetség elérkezik a társadalmi felelősségnek ma nagyon keskeny kerékcsapására. Fölmelegszik az érzés, mert a magyarság történelmi válságokban megépült, jövő nagy feladatok előtt álló lelkiességét vizsgálva önbizalom, hit és erős hivatástudat szeretetre, megbecsülésre hangolják az embereket. Egy mély lelki-barátság szálai szövődnek a fiókauróra tagjaiban. Mélyül, tisztul, egyetemesedik az ízlés, mert napi snobság helyett történelmi gyökert kap, s a szolipszista önkritika szempontjai lassan meghátrálnak a nemes kisközület történelmi, objektív szempontjai előtt. Nyilván az ízlés mélysége lesz a nyerőfél azzal is, ha ezek a kis összefonódások megtarkúlnak a rokonlelkű magyar művészet minden fajtájának bekapcsolódása által. Így az önkritikának az a fajtája is megalakulhat, amely érti, hogy a teremtő művész eleinte anyaszemmel nézi szellemi magzatát, mert hiszen lelke méhében foganta, hordozta, alakította, és valóban e méhből szülte őt. De az anyaszem után hamarosan az apaszem veszi át a világraszületett magzat értékelését. S ha amaz melegségében részrehajló is, mert ez a természet-törvény, akkor az apaszem rendületlenül összemérő, igazító, bátor, mert ez is természettörvény. Ahol pedig az önkritikának ez a kettős szempontja érvényesül, ott semmi akadálya sincs annak, hogy a tagok saját alkotásai is meg ne szólaljanak a találkozásokon a szel-

lemi barátkozás teherbíró képességének megpróbálására és a barátság elmélyítésére.

Az írónevelés kérdéséhez szorosan hozzátartozik annak az anyagi bázisnak megtárgyalása is, amely a jövő Magyarországi íróársadalmának tisztességes honorálására vonatkozik. Ez a kérdés alapvető fontosságú, mert érdeke az írók szellemi közössége helyreállíthatásának, hogy egyrészt megszüntethető legyen a szellemi munka kizsákmányolása, másrészt a munkakereslet és munkakínálat között mutatkozó aránytalanság ne tegye lehetővé „aki bírja, marja” alapján a szellemi munkapiac rendjének teljes felborulását. Ez a kérdés veti meg evilági fundamentumát azoknak az eszményi megfontolásoknak, melyekről, a dolog leglényegét megértve, eddig beszélgettünk. Ez a tárgy szoros összefüggésben van azzal, amit főntebb az eddig csak hallgató, csak receptív fél aktívvá tételéről mondtunk. A tárgy olyan bőséges, hogy erről talán más alkalommal.

VUCSKITS JENŐ

MÉLYSÉGMUTATÓ FÖLDOSZLOP

Mező virult a lankás hegytetőn.
Ki bánta azt, hogy nőtt a föld halomra?
Egy célja volt, hogy gyönyörködtetön
Vándort vidítson égő csipkebokra.
Ki tudta azt, hogy meddő őstalaj
Fölé, évmilliók során rakódott
Kavics, homok, lösz... s a humusz: tavaly
Még lomb volt, mely halódva nemz utódot.

Hiába nőtt széppé, útjában állt
A megszaladt vad élet-forgatagnak:
Sürgős az út s kihíva a halált
Az emberek, — cél nélkül is, — rohannak.
Minek a domb? — Benzin-pocsékolás!
Vízszintes út kell autós embereknek,
Idegre megy a „hármás kapcsolás”
S pár percnyi késés — milljós kárt jelenthet.

... Szerelmi dalt zenél a kis tücsök,
— Isten boltjában ingyen áll a húrja, —
Vidám, fittyet se hány a napsütött,
Theodolitba néző mérnök úrra.
Pedig a lencse, mint ágyútorok
Pont kis lakása pitvarába céloz,
Mit tudja ő, hogy veszélyben forog,
Hogy — tán a bűn — símábban érjen célhoz!

Omlik a föld. A kotrógép nyomán
Ezer lapát, síró kubik-talicska
Sűrögve hordja későn és korán
És lent a völgyben töltéssé lapítja.
A hontalanba vert kicsiny zenész
Ijedve költözik a dombtetőre,
Szívében elhatározás, merész:
Ő ittmarad, mint ősi otthon őre!

Jól számított. A csúcs, az megmarad!
Dalol tovább!... Reménye el nem oszlott.
Szűk lett a táj: kerek, kis földdarab.
Mit tudja, hogy — csak mélységmérő oszlop!
Hogy — én vagyok! A régi szép világ
Még meghagyott, halálra szánt tanúja:
Még leng fölöttem pár szelíd virág
S kis hangom is a régi nótát fújja.

Még állhatok, hogy rajtam mérje meg,
Mily mélyre ásson árkot az új gazda,
Hogy ősi, szép csodák eltűnjenek
S a dőre vágatást mi sem marassza.
De állok itt hitvallón, meztelen
S kit érdekel, még olvashatja rajtam:
Hogy nőtt új réteg régi rétegen,
Hogy nőtt virágos domb meddő talajban!

Tudom, ha kész a mű, ledöntenek
És szertehánynak. — Ámde legfelőltre!
S híven megőrzött ősi kincsemet
Elvethetem az újdonszülött mezőre.
A régi dal, termőre ért bibe
Útszélre szórva is megél, virulhat, —
Közből rohanjon bárki — vesztibe,
A Szép örök s ez ment jövőbe multat!

SZIKLAY FERENC

KÖDBEN A VOLÁNNÁL

Tudom a Cél t s nem látom az Ut a t !
Inkább olyan lámpám sugárzó fénye,
Mínthogyha két szörnyű szem engem nézne
Vizslatva, nincs-e bennem bűntudat.

Meredt szemem reménytelen kutat
A ködbe. Vánszorgok, vigyázva, félve,
Hogy a volánt ne későn rántsam félre,
Ha messiás-jel új irányt mutat.

Végzet szegül utamnak ellene? ...
Pedig tudom, sietnem kellene,
Hogy ködszakadtán épen célhoz érjek.

Értem? — Mi kár?! — De az, amit viszek!
Szentség nekem, miben hívón hiszek ...
Uram, ha rám bíztad, segíts Te, kérlek!

SZIKLAY FERENC

JÓSÁGÉRT VALÓ IMÁDSÁG

Istenem, Te jó vagy és mindenható.
Bölcsességgel teljes végtelen nagy elméd.
Jóra szántad mind, mi él, ki földlakó,
Add meg nekem is a jóságod kegyelmét!

Add, hogy jó legyek s ne tudjak róla — én!
Hogyha jót teszek, ne tudjam, mért csinálom,
Ontudatlanul szeressek, mint a fény
S mint a boldogító, tiszta, édes álom.

A virágnak adtál színt és illatot,
Önmagáért él a szirmán, kelyhe mélyén,
Egyaránt vigasztal látót és vakot
S jónak és gonosznak mézet ad bibéjén.

Én se nézzem, hogy ki ellenség, barát!
Add, hogy egyaránt szeressek minden embert,
Rontsd le rólam önzésem üvegfalát,
Mely miatt a szívem megtárulni nem mert.

Mert mit ér a kőbe, sárba zárt arany,
Mely sötéten rejtezik a föld ölében?
Minden érték épp' olyan haszontalan,
Hogyha meddőn él az emberek szívében.

Érzem én, hogy adtál kincseket nekem,
Lelkem mélyén szüzi tisztaságban élnék,
Válts föl engem aprópénzre, Istenem,
Hadd jusson belőlem mindenik szegénynek!

Add, hogy nap legyek, sugárzó tiszta láng!
Nem azért, hogy népszerűség rítusával
Hódolatra bírjak balga, sok pogányt
S küzdjek önmagamban vad, hiú tusával:

Más szívekben keltsen zsendülő csirát
Jóságod belőlem áradó csodája:
— Önmagáért színes, illatos virág, —
S azt, ki adja, ontja, senki meg se lássa!

SZIKLAY FERENC

M I B E N N Ü N K A M A G Y A R ?

A MÓDSZER, amellyel erre a kérdésre felelünk, a következő: először megemlékezünk azokról a tényezőkről, amelyek magyarrá tevő tényezőknek látszanak, pedig valójában nem azok; másodszor szólnunk a minket valóban magyarrá tevő tényezőről, vagyis arról, ami bennünk valóban sajátosan magyar; végül az elért eredmények alapján megkíséreljük felvázolni a magyar mivolt jellemző vonásait, azaz felelünk arra a kérdésre is, milyenek vagyunk mi magyarok.

AZOKAT A TÉNYEZŐKET szemlélve, amelyeknek valamelyike általános felfogás szerint magyarrá tesz, először a *fajról* kell megemlékezünk. Itt alapmegállapításunk az, hogy a magyar mivolt nem függvénye a faji mivoltnak, azaz bármilyen fontos szerepe is van a fajnak, az egyes ember, tehát a magyar ember életében is, nem a faji mivoltunk, azaz fajiságunk a magyarrá tevő tényezőnk, nem a faj bennünk a magyar.

Ezt az állításunkat igazolja az a ma már közismert tény, hogy Európának valamennyi népe, közöttük tehát a magyar is, nem egy, hanem több fajt hordoz magában, ami azt jelenti, hogy azok, akik magyaroknak valljuk magunkat, nem egy ugyanazon fajhoz tartozunk, hanem népiségünkön belül több, mégcsak nem is mindig közeli rokonságban levő, fajt hordozunk.

Ebből pedig az következik, hogy ha elismerjük is azt, hogy egy népre, mint egészre az is jellemző, hogy a különböző rasszelemek milyen arányban fordulnak elő testében s ezért megengedjük, hogy erre az arányra vigyázni kell és a meglevő arányon belüli nagyobb eltéréseket meg kell akadályozni, sem az egésznek ez az aránya, sem pedig az egyesnek faji mivolta az egészen belül, nem lehet forrása a magyar mivoltnak, azaz a magyarságnak. Ha mégis rálépnénk erre a talajra, azaz a magyar mivoltot a faji mivolttól tennénk függővé, rögtön felelnünk kellene arra kérdésre, hogy a magyar néptesten belül melyik faj a speciálisan magyar, aminek pedig a következménye az volna, hogy vagy kizárnánk a magyar néptestből annak nagyobb részét, vagy pedig értékkülönbségtévesztésre kényszerülnénk és ettől az értékeléstől tennénk függővé a magunk és mások magyarságának értékét is. Csak egy példát említenek. Ha a magyar néptestnek Bartucz által alföldrassznak nevezett törökös elemét bármily vonatkozásban is értékesebbnek tartjuk, mint az ugyancsak általa keletbaltinak nevezett, igen nagy számú rasszelemünket, akkor ebből következik, hogy másodrendűnek kell minősíteni minden keletbalti, vagy túlnyomóan keletbalti fajú magyar ember magyarságát az említett alföldrasszbeli magyar emberével szemben.

A faj mellett a *sorsot* említik napjainkban sokan magyarságformáló tényezőnek. Eszerint a felfogás szerint magyarságunk sorsunknak függvénye, vagyis a sors formált olyanokká bennünket, amilyenek vagyunk. Aki egyszer részese lett, vagy lesz annak a sorsnak — mondják — amely itt a Kárpátmedencében uralkodik, azon ennek a sorsnak kényszerítő hatása alatt előbb, vagy utóbb megjelennek azok a vonások, amelyeket jellegzetesen magyarnak szoktunk nevezni, kialakul benne a magyar mivolt, magyarrá lesz.

Sajnos ennek a nagyon vonzó és irodalmunkban sokszor népszerűsített elméletnek is ellene kell mondanunk. Elsősorban magyarság már azelőtt is volt, hogy e hazában megtelepedett, azóta pedig, hogy itt maradandó otthonra talált, kevés megszakítással közös sorsban élt együtt az őt az északnyugati végeken már megelőző szlováksággal, a XIII. század óta egy a sorsa a délkeleti végekre telepített szászsággal, a XIV—XV. század óta a beszivárgó románsággal, lassan háromszáz éve a délvidéki szerbséggel és svábsággal; az úgynevezett asszimiláció hol javunkra, hol kárunkra azóta is folyik, de az említett néptestek a maguk egészében a közös sors és annak kényszerítő, előbb utóbb mindig egy állami szervezetbe tömörítő ereje ellenére is megmaradtak azoknak, akik voltak. Valamikor magunk is azon az állásponton voltunk, hogy a közös sors népeket formáló erő. Ma tovább szemlélődve ezen a problémán, arra a meggyőződésre kellett jutnunk, hogy a sors csak úgy hozza egy nevezőre a különböző népeket, ahogy a közös veszedelem, vagy közös öröm a legkülönbélebb embereket. A közös veszedelem elleni védekezésre, vagy a közös jó élvezésére elfogadott keretek között is megmaradnak azoknak, akik voltak. Az ugyanazonegy gypűn belül élve is megmaradnak *alapjában* egymásnak idegennek.

A harmadik forrás, amelyről, mint magyarságformáló vagy teremtető tényezőről ma beszélnek, a *nemzet*. Azt mondják, hogy magyarrá akkor lesz valaki, ha önként vállalja azt az eszmét, amely a nemzetben megtestesül. Magyar mindaz, aki az ugyanazért az eszméért küzdők közösségébe belép, akit a többi magyarral azonos ideálok hevítenek, aki magyarnak vallja magát „faji és népi különbségekre való tekintet nélkül”. A nemzeti hovatartozás ezek szerint független a népi hovatartozástól. Nem magyar anyanyelvét megőrizve, nem magyar népiségéhez ragaszkodva is lehet valaki „magyar”, ha a magyar nemzeti eszményt, a magyar nemzeti feladatot, a magyar küldetést a magáénak vállalja.

Ezzel azonban már az is el van ismerve, hogy a közös nemzeti eszme, amelynek a mibenvolta egyébként is nehezen tisztázható, nem feltétlen hozza magával a magyarságot. A nemzeti eszmét s rajta keresztül a nemzetet magyarok és nem magyarok is vállalhatják, a mi kérdésünk pedig az, hogy mi teszi a magyart magyarrá akkor is, amikor a más számára, tehát a nem magyar számára is szabad nemzeteszmet, vállalja? Elismerjük, hogy a közös eszmény legtöbbször út az asszimiláció felé, azaz egyik népiségből a másik felé. De csak legtöbbször és nem mindig. A közös eszmény nemcsak maradandóbban hoz közös nevezőre, mint a közös sors, hanem

valóban maradandóan közös nevezőre is hoz, ám még így sem olvasztó kemence, amelyben az azt vállalók együgyenazon lényegűvé, vagy karakterűvé lesznek. Erre nincs is feltétlen szükség s ezt már István király látta, amikor azt mondotta: jobb, — mert erősebb — a többajkú nép az egynyelvűnél, mai kifejezéssel: a több népiségű nemzet az egy népiségűnél.

HA MAGYARSÁGUNK NEM FAJI MIVOLTUNKNAK, nem is sorsunknak és nemzeti hovatartozásunknak a függvénye, akkor tovább is megoldatlan az a kérdésünk, hogy mi az, ami magyarrá tesz bennünket, miből táplálkozik a sajátságos, sehol másutt meg nem található magyar mivolt?

Erre a kérdésre csak egy felelet adható: magyarságunk nem faji, vagy nemzeti hovatartozásunk függvénye, nem is a sors produktuma, hanem magatartás dolga. A magyar mivolt forrása: sajátos magatartás s ami bennünk megkülönböztetően magyar, az nem egyéb, mint épen ez a magatartásunk.

Magatartáson pedig a másik emberhez és a minket körülvevő dolgokhoz viszonyulásnak a módját értjük. Az emberi élet t. i. viszonyulás, ember és világa közötti kapcsolat. Ez alól nincs kivétel. A dolgokhoz viszonyulni, velük vonatkozásban lenni kell, ha élni akarunk. Ebben mindnyájan egyformák vagyunk emberek. Amiben azonban gyökeresen különbözünk egymástól, az az, hogy a dolgokhoz viszonyulásunk módja, a magatartásunk más és más lehet és alig tévedünk, amikor ennek alapján azt állítjuk, hogy e földön annyi nép van, illetve annyinak van joga lenni, amennyi sajátos típusa van ennek a magatartásnak. Egy népnek addig van joga az élethez, az önállósághoz, vagy legalábbis különállósághoz s ami ennél fontosabb, csak addig van önállóságtudata, amíg más a viszonyulásainak módja, azaz a magatartása, mint egyéb népeké. Amint ezt elvesztette, a léthez való jogát is elvesztette vele, mert nem fajiságában, eszményében, sorsában és nem is nyelvében, hanem magatartásában él a „nemzet”, azaz marad fenn az, amit Széchenyi nemzet alatt értett s amit mi most kutatunk: a magyar. Bármilyen megnyugtató is tehát az, ha valakit nem választanak el tőlünk faji, azaz vérségi különbségek, ezeknek a különbségeknek kiküszöbölésével még nem tehetünk magyarrá senkit. Bármilyen tiszteletre méltó is az, ha egy idegen, közénk kerülve vállalja sorsunkat, nemcsak megtanulja, hanem a maga multjának is ismeri el a mi multunkat és a maga jövőjének tekintti a mi jövőnket, magyarrá, azaz olyanná, amilyenek mi magyarok vagyunk, nem lesz tőle. És bármilyen felemelő érzés tudni arról, hogy valakit ugyanazok az eszmék hevítenek, mint minket, ha nem magyar, azaz nem magyar a magatartása, a különbséget közte és közöttünk mindig érezni fogjuk.

De, ha a magatartásban találjuk meg magyarságunk kulcsát, azaz azt a tényezőt, amely magyarrá tesz bennünket, akkor magyarságkeresésünknek, sőt az egész, úgynevezett magyarságtudományunk legfontosabb kérdése az lesz, hogy milyen ez a magyar magatartás, mik a jegyei a magyar mivoltnak?

A feleletet keresve, azt kell mindenekelőtt hangsúlyoznunk, hogy bár a sajátos magyar magatartás az élet minden megnyilvánulására rányomja bélyegét (pld. másként gondolkozik, akar, érez, hisz, nevel, harcol stb. a magyar, mint a nem magyar) s ezért megnyilvánulásai is végtelenek, mint maga az élet, ez mégsem jelenti azt, mintha lehetetlen lenne ezeket áttekinteni s belőlük a sajátos jegyeket kiemelni. Ehhez csupán arra van szükség, hogy a magatartást lehetségesítő viszonyulások közül kiragadjuk azt a néhányat, amelyen a legjellemzőbben ütközik ki, akár a magyar, akár a nem magyar magatartás. Ha ezt megteesszük, egyszerre világos lesz előttünk a magyar mivolt, sőt előttünk áll önarcképünk: a magyar ember képe is.

Azt mondtuk, hogy magyarságunk nem faji mivoltunknak, nem sorsunknak és nem is nemzeti hovatartozásunknak a dolga. Amikor azonban fajjal, sorssal és nemzettel szemben, azaz ezeken kívül kerestük életünk magyarrá tevő tényezőjét, akkor ezzel már azt is kifejezésre juttattuk, hogy ha nem ezek a magyarrá tevő tényezők bennünk, mégis annak, amit keresünk, ezekkel valahogyan össze kell kötve lennie, vagyis ha nem is ezek magyarázzák magyarságunkat, ezektől függetlenül sem lehet megismerni azt.

Amivel azonban továbbmegyünk annak meglátásánál, hogy faj, sors, nemzet, ha nem is magyarázzák magyarságunkat, mégis össze vannak kötve azzal, az abban van, hogy válaszolni is próbálunk arra a kérdésre, hogy miért nem volt sohasem függetleníthető a magyar mivolt kérdése a faj, sors és nemzet kérdésétől? Azért, t. i., mert *a magyar mivolt éppen a fajhoz, sorshoz és nemzethez való viszonyban szemlélhető*, a magyar magatartás éppen a fajhoz, sorshoz és nemzethez való viszonyban világosodik meg. A magyarság épügy, mint a németiség, vagy szlávtság viszonyulás, mégpedig fajhoz, sorshoz és nemzethez való viszonyulás. Amint a keresztyén abban ütközik ki belőlünk, hogy más az Istenhez való viszonyulásunk módja és az irányába való magatartásunk, mint a nem keresztyéneké, úgy a speciálisan magyar, tehát a minden nem-magyartól megkülönböztető jelleg is abban ütközik ki a legszemlélhetőbben, hogy nekünk más a fajhoz, sorshoz és nemzethez való viszonyulásunk, mint a nem magyaroké, azaz nekünk mást jelentenek ezek, mint azoknak, akik nem magyarok és ők is abban különböznek tőlünk, hogy éppen ezekhez más a magatartásuk, mint a mienk. Annak, hogy örökre más, tehát érthetetlen s ezért idegen egymásnak az angol és a német mivolt, bár faji rokonságukat még nyelvi rokonságuk is erősíti, vagy annak, hogy más a szlovák mivolt, mint a magyar, bár ezer éve ugyanaz a sorsa magyarnak és szlováknak stb., egyetlen valóságos oka a más magatartásban van s a magatartásnak ez a más volta éppen a fajhoz, sorshoz és nemzethez való viszony különbözőségében tükröződik.

AMIKOR TEHÁT ÚJRA FELTESSZUK AZT A KÉRDÉST, hogy milyen a magyar magatartás, akkor az elmondottak alapján a következőképpen kell megközelítenünk: milyen a magyar ember magatar-

tása fajhoz, sorshoz és nemzethez? A felelet még így sem könnyű, ámha a mindennapokban tapasztalt magyar magatartás mellett a multa s benne nagy magyarok magatartására is figyelemmel vagyunk, valamint ha magunkat sem hagyjuk ki vizsgálódásainkból, nem lehetetlen.

Az első kérdésre: hogyan viszonylik a magyar ember a fajhoz, az említett tényezőket szemlélve, látásunk szerint a felelet csak az lehet, hogy a magyar ember a fajhoz nem egzisztenciálisan viszonylik. Létét nem teszi a faji mivolt függvényévé, azaz fajiságát nem úgy fogja fel, mint az egész egzisztenciáját, egész mivoltát meghatározó hatalmat. Azt jelenti ez, hogy amíg vannak népek, amelyek mivoltukat a legszorosabban összekötik a faji mivolttal s akiknek éppen ezért a legexisztenciálisabb kérdése a faj kérdése, addig a magyar ember ebben a kérdésben soha sem tud ennyire menni, azaz főleg az előbbi típushoz hasonlítva, alapjában mindig érdektelen marad. Ez korántsem azt jelenti, hogy a magyar embert sohasem foglalkoztatja a faji kérdés. Ez csak annyit jelent, hogy amennyiben foglalkoztatja, mindig inkább elméleti, mint gyakorlati vonatkozásban s még ebben a formában is sohasem önmagából fakadva foglalkoztatja. Úgy látszik, mintha a magyar embernek mindig lennének fontosabb ügyei, mint a faji mivolt és valós, személyes mivoltunknak ehhez a faji mivolthoz való viszonya. Mégha fajvédelemről beszél is a magyar ember, akkor is hajlamos arra, hogy fajvédelem alatt voltaképpen nemzetvédelmet értsen, azaz a kérdés inkább nemzeti, szociális, vagy éppen gazdasági vonatkozásaiban érdekli őt. Ezért is tölja el a faji kérdést mindig a nemzeti, népi, vagy szociális problémák irányába. Ebből a tapasztalati tényből is az tűnik ki, hogy a magyar embernek az övétől idegen fajiságú ember nem fajiságánál, hanem magatartásánál fogva idegen. Hogy egy egészen határozott, sőt kirívó példát vegyünk, a magyar ember a zsidóban sem a fajt nem bírja, legyen bár az az övétől idegen, hanem a magatartást, a „mentalitást” és annak gyakorlati jelentkezését, illetve következményeit. A magyar és a zsidó ember, nem mint faj és faj állanak egymással szemben a magyar ember szerint, hanem mint két homlokegyenest különböző magatartás. Ezért kibékíthetetlenek. Ugyanakkor azonban ez az oka annak is, hogy a magyar antiszemitizmus sohasem embernek harca ember ellen, hanem mentalitásnak harca mentalitással, a mi kifejezésünket használva, magatartásnak harca magatartással szemben. Ezért nem tud a magyar ember ebben a harcban ember-telen, kegyetlen lenni. Nem türelmesebb a magyar ember a zsidósággal szemben, mint más, csak mással szemben türelmetlen, ellenséges érzületű a zsidóban, mint a nem magyarok. Hogy azután ez a magatartás előnyös-e, vagy nem a magyarságra, az más kérdés. Tény azonban az, hogy ebben a vonatkozásban ma ilyen, eddig ilyen volt s mivel a magatartás nem nevelés dolga, hanem gyökerei metafizikai mélytalajból táplálkoznak, a jövőben is ilyen lesz.

Nem beszélve most arról, hogy a faj természeti kategória, tehát a fajhoz való viszonyulásban a magyar embernek a természethez való viszonyulása szemléltető voltaképpen, rá kell térnünk a magyar-

ság és sors egymáshoz való viszonyának szemlélésére. Itt pedig az a meglepő, hogy amíg a fajisággal való viszonyban általában a semleges érdektelenség vonása rajzolódott fel a magyar magatartás összképére, tehát egy sem nem pozitív, sem nem negatív vonás, addig *magatartás* és sors vizsgálata egy tiszta negatív vonással bővíti ezt a képet. Ez azt jelenti, hogy amíg faji mivolta sohasem egzisztenciális ügye a magyar embernek, addig sorsa mindig az, mert dönteni, negatív vagy pozitív állást foglalni csak azzal szemben lehet, amit egzisztenciális ügyünknek, létkérdésünknek fogtunk fel. Nos, a magyar embernek mindig egzisztenciális ügye a sorsa s vele szemben mindig negatív jellegű a magatartása. Világosan szemlélhető ez abban a sokak által megállapított tényben, hogy a magyar minden korban, minden vonatkozásban, továbbá akár mint egyes, akár mint nép, elégedetlen sorsával s ezért lázong, sőt ha teheti, egyenesen fellázad ellene. A „rebellis magyar” nemcsak a bécsi udvartól reánk ragasztott keserves emlékü jelző, hanem valósággal ilyenek vagyunk mi magyarok, abban a pillanatban, amikor sorsunkra gondolunk, azaz amikor ehhez viszonyulunk. Ha a magyar multjára néz, elégedetlen vele, ha jelenét éli, azaz jelen sorsához viszonyul, „kesereg”, ha pedig jövőjére gondol, ha nem is kétségbeesett, de szkeptikus. A Kárpátmedencére gondolva, ahol nagy költője szerint élni s halnia kell, sohasem azt látja, hogy milyen előnyei származnak abból, hogy épp itt él, vagyis, hogy milyen előnyei vannak sorsának, hanem mindig az kínozza, hogy milyen hátrányai vannak ennek. A Kárpátok „sorsa” így nem elsősorban bástya a magyar ember számára, amely megvéd, hanem fal, amely bezár; a négy folyó lapálya nem élettér, hanem kalitka, amelyből kivágyik a madár; a mai hazánál mindig kívánatosabb az őshaza; tehát az, ahonnan jöttünk, mindig több, mint az, ahol most vagyunk. Ha európai vonatkozásban nézi magát a magyar, méginkább úrrá lesz rajta ez a negatív magatartás. Idegennek érzi magát itt, s ha végre elhiszik róla, sorsukat nála több bölcsességgel vállaló népek, hogy idegen s ezt és ennek következményeit éreztetik is vele, fáj neki. Ha a természetre és benne a fajra vonatkoztatva a semleges, tehát alapjában nyugodt magyar magatartást szemlélhetjük és magyarázatát nyeri a sokszor egykedvűségnek, vagy éppen nemtörődömségnek tetsző bölcs derű és nyugalom, akkor magyarságunk és sorsunk egymáshoz való viszonyát vizsgálva a lázadó magyar képe jelenik meg előttünk és benne indokolta van a magyar elégedetlenség, az elfojtott, vagy kirobbanó düh, az ereket pattanásig feszítő méreg és a soha el nem múló ellenzékiesség.

Sorsunkkal szemben való magatartásunknak ez a sajátossága akkor áll előttünk egészen világosan, ha rágondolunk arra, hogy más magatartás is lehetséges a sorssal szemben a mienkénél. Amint mi tagadjuk, úgy igenelni is lehet a sorsot, vagyis pozitív is lehet hozzá viszonyulni, ami azt jelenti, hogy előnyeit is lehet látni s ha látjuk ezeket az előnyöket, akkor javunkra is lehet fordítani azokat. Éppen az az egyik legnagyobb csapás rajtunk, hogy a körülöttünk élő népek, sőt a közöttünk lakó nem magyarok is, mind pozitív maga-

tartásúak sorsukhoz, ez utóbbi esetben épp ahhoz a sorshoz, amely-
lyel szemben a mi magatartásunk mindig negatív. Ennek pedig az
a következménye, hogy nem lázadói, hanem igenlői sorsuknak, vagy
legalábbis elfogadói annak, miért is képesek élni minden előnyével
legtöbbször a mi rovásunkra és csak igen ritkán a javunkra. Mert
ez az utóbbi eset is előfordulhat néha. A sorsunk adta lehetősége-
ket sohasem mi használjuk fel — szinte egész történetünk példa
erre — hanem mások juttatnak belőle morzsákat nekünk, vagy
kényszerítenek arra, hogy éljünk velük, persze szintén az akaratunk
ellenére, mert mi mindennek, ami rajtunk sors, ami tehát elkerül-
hetetlen, ami kényszer, magunktól csak ellenzői és nem elfogadói
vagyunk.

És mert a sorssal elégedetlenek vagyunk, elégedetlenek leszünk
azzal szemben is, amit a sors produkál közöttünk és bennünk. Főleg
elégedetlenek leszünk a sors legtipikusabb produktumával, a néppel
szemben. Nincs helyünk arra, hogy kérdésünket ebben az irány-
ban is tovább boncoljuk s ezért csak annyit hangsúlyozunk, hogy
a néppel szemben minden vonatkozásban negatívnak tűnik a magyar
magatartás. Ha pld. a népet, mint egészet vesszük, az sohasem a
„legtöbb” a magyar embernek. Sohasem fejlődés csúcsa. Mindig csak
átmenet egy magasabbhoz. A népi gondolatnak mindennél fontosabb
gondolatként emlegetése éppen ezért a magyarnak mindig túlzás.
A magyar embernek a nép, mint életkeret, mindig kevés, attól min-
dig valami többhöz, magasabbrendűhöz vágyakozik. Ezért nem
fogékony annyira, amennyire sorsa kényszerítené, a népi állam
gondolata iránt. Sőt ezért nem tudja egzisztenciális ügyévé tenni
azokat a kérdéseket sem, amelyek a nép problémájával összefügg-
nek s olyankor, amikor a szociális kérdés a népi kérdés függvénye,
ezért marad a legbensőbb enjében alapjában aszociális. Még az úgy-
nevezett népi íróktól sincs semmi sem messzebb, mint a nép annak
„völkisch” értelmezésében. Ahogy mindig van valami fontosabb a
magyar ember számára a fajnál, úgy mindig van valami, amit
előbbre helyez a népnél is. Nem is ebbe építi egzisztenciáját, hanem
egy ezenkívüli hatalomba, a nemzetbe.

Ezzel már arra is rámutattunk, hogy a magyar magatartás harma-
dik alapvető összetevője, a nemzethez való viszonyunk mindig pozi-
tív természetű. Ez azt jelenti, hogy a magyar embernek nemcsak
egzisztenciális ügye a nemzet, hanem kell is neki, kívánja is a nem-
zetet. Kívánja, mert benne véli megtalálni azt a többletet, amely
szerinte a népből hiányzik. Elismeri, hogy akár tetszik, akár nem,
ilyen vagy olyan népben kell élni, de vallja, hogy a népben élni
csak nemzetként jó, azaz csak úgy érdemes, ha a nemzetnek is tagjai
vagyunk. Ha a néphez tartozás alapján sors, tehát kényszer, akkor
ezt a kényszert a magyar ember szerint a nemzethez tartozással
győzhetjük meg. Ez az oka annak, hogy a magyarnak a nemzet
mindig azonos volt a szabadsággal s ha figyelmét nem népre, vagy
fajra, hanem nemzetre összpontosította, ezért a szabadságért, a ter-
mészettől és sorstól függetlenségért, sőt ennél többért, természet
és sors fölé emelkedésért, ezek uralásáért összpontosította arra.

Ha azonban arra gondolunk, hogy a nemzet mindig egy eszmében él s az ember a nemzethez mindig egy eszmének, egy gondolatnak vállalása útján tartozik, akkor egyszerre nyilvánvalóvá lesz, hogy a magyar magatartásnak e nemzetre koncentráltsága és ebben a vonatkozásban pozitivitása, voltaképpen magyarságunk szellemre koncentráltságából táplálkozik. A magyar azért nemzetre koncentrált, azért több neki mindennél a nemzethez való viszony, mert a nemzet eszmei, szellemi valóság és a reá-koncentráltságban a magyarság alapvető, szellemre-irányultsága tükröződik. Ha a természettel és benne a fajjal szemben semleges, ha sorsa nem kell neki s ezért a nép nem ideálja, a nemzet, s amit az akar: a szellem az „egy szükséges dolog” előtte. A magyar ember eszmére, tehát szellemre éhes ember, még pedig annyira, hogy világát is itt a szellem, az eszme, a gondolat világában építi ki, létét is bele, tehát egy gondolatba horgonyozza. Országát pld. kifejezetten egy gondolat tartja össze: a szentistváni gondolat. Államát egy eszmére, a Szentkorona eszméjére építi fel. Ha irredenta, nem akar mást, csak az „igazságot”. Sohasem egy nép mellé áll, hanem egy gondolat, pld. az új európai rend mellé. Nem is egy nép ellen harcol, hanem egy gondolat ellen és mindig egy gondolatért. Háborúi is ezért voltak mindig és lesznek, az önvédelmi harcokat kivéve, mindig ideológiai háborúk.

Am magyarságunknak ez az eszmére koncentráltsága olyan vonást hordoz, amely a magyar szellemre irányultságnak egészen sajátos, sehol másutt nem található szint kölcsönöz. Ennek a vonásnak megglátásához akkor jutunk el, ha újra hangsúlyozzuk a magyar eszmére koncentráltság egzisztenciális voltát. A magyarnak kell az eszme, mert nem tud nélküle élni. Eszmére irányultságának gyakorlati jelentkezési formája az, hogy egyfelől keresi az eszmét, másfelől mindig nyitva van annak befogadására. De épen azért, mert az eszme össze van kötve nála a léttel, azaz életet adó táplálkozás és nemcsakán kedvtelés a vele való élés, bármekkora kívánással veti is rá magát, abban a pillanatban, amikor élnie kellene vele, megtorpan. Keresi az eszmét és meg is találja. Nyitva van az eszme előtt s az el is jön hozzá, de mikor be kellene fogadnia, a magáévá kellene tennie — ismételten hangsúlyozzuk, csupán azért, mert neki az eszme nem közömbös — ha csak egy pillanatra is, de még egyszer „szemügyre veszi” azt. Ez az egy pillanat azonban éppen elég ahhoz, hogy megszakadjon az eleven, az egzisztenciális kapcsolat közte és az eszme között. Mert az eszme mindent elbír, kivéve éppen ezt a szemügyrevételt, s amit ez jelent, a kritikai magatartást. Kíváncs, szép és életet adó addig, amíg nem fontolgatjuk megfelelő vagy meg nem felelő voltát. Amint ezt tesszük, rögtön megfonnyad s így nem is vonz, mert nem is vonzhat többé. Az eszmének, hogy élhessen és éltesse, odaadás kell, életünknek szinte vak és felelősségnélküli kockáztatása. Csak így kíváncs és ha ezt nem kapja meg, ha forró szív helyett lehűlt fővel közelítünk hozzá, megmerevedve tekint reánk.

Velünk, eszmére áhítózó, gondolatra, szellemre éhes magyarok-

kal pedig mindig ez történik. Várjuk az eszmét, a „megváltó” gondolatot; ha kell felvadásszuk érte az egész szellemi határt, nyúlunk is érte, de mielőtt átadnánk magunkat neki, azaz engednénk, hogy érintkezésbe kerülhessen a benső valónkkal, felvillan bennünk a bibliai kérdés „te vagy-e az, aki eljövendő, vagy mást várunk!?” Te vagy-e az, amire a mi létünknek annyira szüksége van, vagy nem?! A híres magyar józanság, a politikai bölcsesség és mértékletesség a pozitív gyümölcsei ennek a sajátos magyar magatartásnak. Drága értékek ezek. Valószínűleg nekik köszönhetjük, hogy még élünk. Ám drága árat is kell fizetni értük: nem ismertük, nem ismerjük és nem fogjuk ismerni soha az élő, a kritikai magatartástól meg nem fagyasztott, a kritikanélküli kockázattal magunkévá tett eszme egész lényünket magával sodró erejét. Tragikus vonás ez rajtunk és éppen abban van a tragikum, hogy magatartásunknak pozitív oldalát árnyékolja be. Csak eszmékért élni úgy, hogy elérjük s mégis elejtjük őket, tragikus sors. Tragikus volna még akkor is, ha nem ejtenénk el, hanem kénytelen-kelletlen élnénk velük. Tragikus volna, mert a megfagyott eszme nem éltet, nem táplál többé. Ez az oka annak a sajátos magyar jelenségnek, hogy mi mindig boldogok és felszabadultak vagyunk, ha az ilyenné lett eszmétől eloldózkodhatunk s mivel eszme kell, mert szellem nélkül nem tudunk élni, új reménységgel futhatunk egy másik, az újonnan feltűnt, az újonnan született gondolat után. De a magyar értékek, a magyar kvalitások, ami bennünk pozitív, még így is mindig ebben a futásban ütköznek ki. Mi mindig az eszme utáni lendületben tudunk hősök lenni és nagyot tenni. Ezzel szemben az eszmével élni, vagy méginkább abból élni, — történetünk is ezt bizonyítja, magatartásunk is ezt tanúsítja, — nekünk való.

AZ ELŐZŐEKBE A MAGYAR MAGATARTÁS RAJZÁT igyekeztünk adni és azt mondtuk, hogy ez a magatartás nem egyszerű, hanem összetett, mégpedig három egyenlő súlyú összetevő tölti ki: egy semleges, egy negatív és egy pozitív. Semleges, negatív és pozitív vonásokból tevődik össze a magyar magatartás képe és ezek lecsapódásai a magyar ember türelmessége, örökké forrongó, lázadó természete és józan, mondhatnánk realiztikus, szellemre beállítottsága.

A kép, amely így előttünk áll, az általános, tehát a mindnyájunkban közös magyar embernek képe. Általános magyar ember azonban, mint ahogy általános magatartás is, nincs az életben. Az élet csak előfeltételezi az általánost, de nem bírja el s ha konkretizálja: darabokra töri, vagy színeire bontja annak teljességét. A valóság mindig csak egy szeletet sugároz, a pillanatokban csak egyetlen vonást tükröz az általánosból, a többit elrejtve hordja magában. Az, hogy melyik vonása tükröződik a mindig összetett jelentésű általánosnak, attól függ, hogy mi az, ami felé fordul, amihez viszonylik az őt megjelenítő egyes. Ha az általános és éppen ezért a magyarságon belül egyetemesen érvényes magyar magatartást hordozó ember, az egyes magyar ember, abból a három lehetséges fő- vagy alap-

viszonylatból, amelyhez szerintünk a magatartás tapad, a természet felé fordulást személyesíti meg és nem a sorsra, vagy szellemre irányultság benne a domináló, akkor előttünk áll a türelmes, mert alapjában semleges magyar ember, akiből, mivel magyar, nem hiányzik a másik két magyar vonás sem, a lázadás és az eszmére irányultság, de ezek most az ő uralkodóan természetire irányultsága mellett csak lappanganak benne. Ha egész életén át tart ez a természetire irányultsága, akkor egész életén át nem jelentkezik benne a másik két lehetséges irányultság következménye és marad mindig türelmes, sőt egy kissé közömbös magyarnak, ami azt jelenti, hogy ez az egy a másik kettő nélkül határozza meg egész magatartását, azaz nyomja rá a bélyegét az élethez való bármely viszonyulására. De, ha valaki meg tudja fordítani benne ezt az irányultságát s valamilyen okból, például sorsra irányultság lesz benne uralkodóvá a természetire irányultság helyett, egyszerre kiugrik belőle a lázadó s ha előbb a türelem volt a jellemzője, most a nyugtalan forrongás önti el egész lényét. Ha pedig a sorsra irányultság helyett az eszmére irányultság válik benne uralkodóvá, előttünk áll a megfontolt, a higgadt, a józan és bölcs magyar ember, akit, bár a másik két irányultság sem hiányzik belőle, ez a bölcsesség jellemez és ez uralja élete valamennyi mozzanatát.

Az általánosnak ez az egyesen való megtörése, színeire bomlása magyarázza azt is, hogy az egyes irányultságainak nagy összefogói, a társadalmi osztályok, vagy rendek is a maguk egészében mindig csak egy vonását domborítják ki az általánosnak.

A legnagyobb magyar társadalmi osztálynak, a parasztságnak a természethez kötött, azaz uralkodóan természetire irányult, de ahhoz sohasem egzisztenciálisan viszonyuló volta magyarázza azt, hogy parasztságunk a maga egészében a magyar türelmesség megtestesítője, valamint hordozója s lázadó csak akkor lesz, ha sorsára tolódik át irányultsága, mint például 1514-ben, hogy azután, ha az eszme rabjává lesz, megjelenjék előttünk egy 'Nagyatádi Szabó István, vagy egy Veres Péter képében.

Ugyanez magyarázza azt, hogy nemességünk, az ú. n. történeti osztály, amelyben tehát éppen e történeti voltánál fogva mindig a sorsra irányultság az uralkodó, lényegében mindig lázadó volt és ezt a magatartást átszarmasztotta még arra is, akivel vérségi kapcsolata alig volt, de aki helyét már elfoglalta, vagy napjainkban foglalja el: a magyar „középosztály”-ra. Sohasem Széchenyi a lázadó, hanem mindig Kossuth, nem is a parasztlázadás névtelenjei szemléltetik legjobban a lázadó magyar típusát, hanem vezérük, a kisnemes Dózsa György. Ám, ha ennek a társadalmi rétegünknek ez a sorsra irányultsága valamiképpen háttérbe szorul s helyét elfoglalja a természetire irányultság, egyszerre előttünk áll a falusi kuriák „pipázgató”, derűsen türelmes magyar ura, aki azután, ha egyszer az eszme, a szellem felé fordul, a Deák Ferencek, vagy Darányi Kálmánok politikai józanságával lephet meg.

S végül az életnek ez az általánost felbontó természete az oka annak, hogy azok a magyarok, akikben az eszmére, a szellemre irányultsága az alapirányultság, az ú. n. magyar értelmiség a földkere-

ség egyik legérdekesebb embertípusa. Eszme-éhes. Jobban kell neki a gondolat, mint a tett s mégsem lesz soha fenntartás nélkül idealista, az eszme rabja; egy gondolat szolgája, hanem marad egy kissé fanyarul, sőt sokszor, joggal kárhoztathatóan, kiábrándultan józannak, hogy ábrázolója legyen, mint társadalmi rend is, az alapjában józan, gyakorlati gondolkozású magyar embernek. A szellem magyar embe-
rei, az igazi magyar értelmiség ilyen s az, hogy ilyen, mindig alap-
irányultságának a gyümölcse, ami azonban nem jelenti azt, hogy
amikor alapirányultságát esetleg egy életreszólóan a sorsra irányult-
ság váltja fel, ne lázadjon azonnal ő is, mint szellemi elitünk, a ma-
gyar értelmiség egyik legkiválóbbja, Teleki Pál tette.

Nem ellenfelek ezért ők: az alapjában semleges magatartású,
mert természetre irányult; türelmes, — az alapjában negatív maga-
tartású, mert sorsra irányult: lázadó, — és az alapjában pozitív maga-
tartású, mert szellemre irányult: realista magyarok. Nem ellen-
felek, hanem a szó szoros értelmében testvérek, mert ugyanannak az
egésznek, vagy általánosnak törései valamennyien s ennek megfele-
lően ugyanazok a magatartási lehetőségek élnek bennük, a külön-
séget közöttük pedig csak az okozza, hogy e magyar lehetőségek kö-
zül mást-mást jelenítenek meg. Ők érzik is ezt valamennyien s ha
az alapirányultság különbözősége miatt eltérések is vannak közöt-
tük, ezek csak eltérések maradnak és ellentétekké nem fejlődhetnek
egészséges körülmények között soha. Nem, mert mindegyik tudja,
hogy „adott esetben”, azaz az adott irányultságban ő is ugyanaz
volna, mint az a másik, akinek csak az „esete”, az irányultsága más,
maga azonban rokon. A legrealisztikusabban szellemre állított magyar
ember, a tudós is magában hordozza, mégpedig tudva hordozza magá-
ban a lázadót és a leglázadóbb magyar is tudja, hogy megcsonkítha-
tatlanul ott él benne mind a türelem, a higgadt megfontoltság, mind
pedig az eszme realisztikus szemlélete.

ÚJSZÁSZY KÁLMÁN

A HANGYA ÁLMA.

A fű közé már százszorszép guggolt:
Árnyékát lustán himbálja a szél
Hangyát ringat szírombölcsőjében.
S a hangya álma: friss vajaskenyér.

KOTZIÁN KATALIN

TAJÉKOZÓDÁST KERESVE A MAGYARSÁG ÉRTÉKVILÁGÁBAN, egy kassai rádióelőadásban — lélektani személyvizsgálatok eredményeire támaszkodva — arra törekedtem, hogy felmutassam a típusosan magyar személyiségnek azokat a végső, mély és természetesen értékes alapjegyeit, amelyek leginkább talán lendületes és rokonszenves *temperamentumában*, továbbá *érzelmi* életének, veleszületett *morális* alapjegyeinek és természettől nemes *idealizmusának* komolyságában, valamint *értelme* realiztikus és lényegkereső józanságában nyilatkoznak meg. Akként jártunk el, hogy végigmentünk a magyar személyiségnek *önmagával*, *másokkal*, az élet *anyagi* vonatkozásaival, a pénzzel, az *elvekkel*, az élet *ideális* és transzcendens értékeivel szemben megnyilatkozó sajátosságain, a helyes *alkalmazkodás* és a gyakorlati életsiker munkálása terén mutatott főbb jellegzetességein, ezek *végső motívumain* és a kialakult *beállítódásformákon*, majd kerestük a magyar személyiségnek az egyes lelki tevékenységek körök tekintetében (így a pszichomotorizmus, az érzékelés, a hangulati, érzelmi, értelmi, törekvéses élet terén) feltűnő alapjellegzetességeit. Már ebben az előadásban is alkalom kínálkozott, hogy utaljak arra, hogy a magyarságnak még *legértékesebb* jegyeivel is együttjárnak (részben szükségszerint is) bizonyos *nem előnyös kapcsolatok* is: az éremnek van egy *másik oldala* is, és előadásom végén azt is hangsúlyoztam, hogy a magyar lélekre gyakran jellegzetesek bizonyos sajátosságos *belső ellenmondások* is. Nézzük meg ezúttal kissé közelebből az éremnek ezt a *másik oldalát*: vizsgáljuk az egyenetlenségek, gyöngeségek, hibák és mély *belső ellenmondások* szerepét a típusosan magyar *lelkiségben*.

A gyöngéinkre, hibáinkra való helyes ráeszmélés nélkül *őszinte és teljesebb nemzeti öntudatosságra* nem juthatunk el. Az öntudatos és őszinte önmegismerés pedig azért fontos, mert saját magunknak minél *gazdagabb*, minél *mélyebből* megértő és minél *leplezetlenebbül* őszinte megismerése nélkül nem lehetséges a helyes *nemzeti életvezetés*: sem *belső* életünknek legmegfelelőbb (és a nemzeti egységen belül a *belső*, így pl. a nemzetiségi *differenciálódásokkal* is kellően számotvető) megszervezése, sem *külpolitikánk* helyes irányítása (ehhez az utóbbihoz ezentúl, természetesen a *többi* nemzetek sokféle forrású és jellegű sajátosságaival is tudnunk kell helyesen vetnünk számot).

Ismernünk kell értékes tulajdonságainkat, de ismernünk kell, leplezetlen és nyílt őszinteséggel, gyöngéinket, de legalábbis — és

¹ Egy el nem hangzott rádióelőadás.

legelsősorban — az önérvényesítést követelő életharcban helytele-
neknek bizonyult, mert a kellő sikerű *eredményes alkalmazkodásun-*
kat megakadályozó jellegzetességeinket is.

Amikor új folyóiratunk — amelyik a legeggyetemesebb *nemzet-*
politikai célokat is szolgálja — megindul: nézzünk legelőbb önma-
gunkba. Nézzünk önmagunkba nem az *öndicséretnek* és a nemzeti
büszkeségnek (bár meglévő — és éppen nem kis számban meglévő —)
jogos alapjait kutatva, hanem inkább az *eredményesebb magyar*
értvényesülést gátló gyöngeségeinkre irányítva figyelmünket. A ma-
gyar amúgyis túlságosan és nem mindig indokolatlan büszke: legyünk
most, az annyira mellőzhetetlenül szükséges nagy magyar benső,
lelki átförmálódás idején szerényebbek. A következőkben nem „osto-
rozni” kívánok — megtette ezt már Magyar Istvántól, Zrínyi Mik-
lóstól, Apáczai Cseri Jánostól kezdve Széchenyi Istvánig és rajta is
túl mindmáig annyi nagy magyar..., kellő eredmény nélkül —: én
csak az *objektív* önismeretet kívánom elősegíteni, mert ebben van
a legtöbb fogatkozásunk.

MÁR A MAGYAR TEMPERAMENTUMNAK KOZÉPPONTI JE-
GYÉUL feltüntetett sajátos (és természetes morális vonatkozásokban
oly gazdag) *lendületesség* is rejt magában veszélyeket. Ez a „spon-
tán magyar lendület”, „amelyik eredetileg semmi mást nem keres,
mint maga *gátolatlan* kitérülését” és amelyik „még legkirobbanóbb
formáiban sem irányul eredetileg senki és semmi *ellen*, sőt mások
felé éppen egy természetes jóindulattal, sőt nagylelkűséggel fordul”,
valósággal fátumunk: „jó is (és főleg jó), de rossz is”: nagy értékek-
nek, de egyben alapvető fontosságú nagy hibáknak is forrása. Egyfelől
mintegy megalapozza a sajátosan magyar temperamentumot, a maga
részéről döntően meghatározza az önmagunkkal, másokkal és bár-
mely élet- és értékkörrel szemben kialakuló magyar *beállítódás-*
módokat és mély forrású tényezőként színezi a magyar *moralitás-*
nak, a nemes elvekhez és *értékekhez* tapadásnak sajátos jellege-
zetességeit, és így örök, állandó forrása minden, szinte öserejűen és
legyőzhetetlenül természetes *fértias* és *mégis örök-gyermekien naív*
magyar életerőnek és egészségnek és a teljes kibontakozottságig el
nem jutott — mert eleddig el nem *juthatott* — rendkívüli magyar
fejlődéslehetőségeknek. Másfelől azonban ez a nagy magyar lendület
szinte szükségképpen nem *tartós*: a magyar aktivitás hajlamos arra,
hogy *csak addig* tartson, amíg az első lendület hevessége kirobban,
hogy utána egy természetes elernyedés következze el, a velejáró
minden hangulati, kitartásbeli stb. egyenetlenséggel, — a gyökerében
kiirthatatlannak tetsző magyar „szalmalángos” természetnek enyhébb
vagy súlyosabb formájú megnyilatkozásaként. Különösebb bajok
származnak e gátolatlan kitérülést szerető lendületből, ha *bizonyos*,
neki különösképpen meg nem felel akadályokba ütközik. Hogy
ilyenkor milyen reakciók fognak kialakulni, az részben attól függ,
hogy milyen a magyarnak pillanatnyi *hangulata* (ez pedig feltűnően
és végletek között hánykódóan változó), pillanatnyi „kedve” (ame-
lyik lehet igen rokonszenvesen „úri” színeződésű is) és csak kisebb

részben függ az *akadály objektív természetétől*: bizonyos, hogy ezek a reakciók igen sokszor nem a leghelyesebbek.

Az előállható veszélyeket a magyar személyiségnek *önmagával* szemben való, természetes és alapjában jogos, de túlzásokra hajlamos *önértékelése*, önerőérzése, büszkesége (bármennyi rokonszenves vonása is van ennek a büszkeségnek) csak növeli. Gyakran még csak az objektív *magábanézéstől* is húzódozik a magyar (bár képességei megvannak a magába látásra), mintha — benső gyöngeségeit valahogy érezve — szégyelne önmagába tekinteni. Hajlamossá válik, természetesen, a másoktól való könnyen elszakadásra, a csak mintegy önmagában kielégülést keresésre: *individualisztikus* lesz. Bár ez az ő sajátos individualizmusa alapján éppen nem immorális, sőt általában éppen *morális* színeződésű (mert egy nemes ideáлизmusú élet-szemlélet kibontakoztatása felé irányozódik), *gyakorlati* szempontból mindenképpen sok veszély forrása válik, és felerősödhet a *másokkal* való hasznos *kontaktusnak* súlyos meglazulásáig, sőt megvetéséig, a túlzottan magának élésig, az egymagában dolgozásig, másfelől az önmaga megváltoztatásnak, fejlesztésének is teljes elhanyagolásáig stb. *Egységes szerveződésre*, főleg tartósan egységes szerveződésre az ilyen magyarság nem igen kapható. Ez a beállítódás bizony nem helyes az élet gyakorlatában: ő jól is érzi ezt sokszor, de mert változtatni nem tud (mert hisz nem is igen akar) rajta, dacosan és mintegy vigasztalásul csak még *büszkébbé* válik a maga „úri” individualizmusára, *egyéniségére*: arra, hogy „egyén”, hogy úri, arisztokrata nép, nem pedig a „nyáj” népe. És mintha soha nem akarná megtanulni, hogy az egységes nyáj-nép, még különösebben kiváló értelmi és morális értékű nagy egyéniségek nélkül is, sokkal nagyobb erőt lehet képes kifejteni, mint a bármily kiváló egyéniségből álló, de individualistán büszke, egységesen meg nem szervezett és nem *egységes szellemben* cselekvő népegyüttes.

Kell-e hangsúlyoznunk, hogy hirtelen *haragvásai* (bár többnyire nem tartósak (ami azonban éppen nem mindig előnyös) és könnyű *sértődékenysége* szintén nem hasznos jegyek az életharchban, ha olyan *nyíltan* és azonnaliséggel mutatkoznak meg, mint a magyarban, de viszont nem *tapadnak* meg annyira, hogy következetes és tartós védekező és megtorló stb., önérdékvédő aktivitásra bírják a megbántottat. Nem *morális* gyöngeségekről van itt szó. sőt morálisan éppen *értékes* az, hogy pl. a harág nem tartós, hogy nem vezet alattomosan kidolgozott aljas bosszúra, és í. t., de az életsiker munkálásában mégis nem egyszer helytelen tulajdonságok ezek, amelyekkel igen gyakran csak *magunk ellen* ingerlünk másokat anélkül, hogy a magunk *jávéra* konkrét eredményeket érjünk el.

De bizonyára azt sem kell hosszan fejtegetnünk, hogy nem hasznos jegyek a (mások felé kellő *óvatosság* és megfontoló önuralom nélkül kitáruló) gátolatlan *egyenesség*, a *hizsékenység*, az azonnal előlegezett bizalom stb. sem. Hányszor kell megkínlódnunk miattuk! És ha ily hibáinkra már sorozatosan ráfizetve, most azt kellene tennünk, hogy változtatva reakciómódunkon, ezentúl uralkodni tudjunk magunkon, hogy csak azt közöljük másokkal, amit — várható követ-

kezményei szerint — hasznosan közölhetőnek ítélnék, csak annyi hitelt adjunk mások híreinek és véleményeinek, amennyit azok objektív ellenőrzés és átgondolás után megérdemelni látszanak, csak annyira bízunk X-ben vagy Y-ban, amennyire ezt, róla való eddigi tapasztalataink alapján, jogosan tehetjük, a magyar ekkor sem így szokott cselekedni: ő ha hirtelen, gyermekes meggondolatlanságait vagy gyakori becsapottságát egyszer végleg megelégtelte, hajlandó lesz — az ellenkező végletbe esve — a *minden* esetre szóló konok hallgatásra, a *mindent* azonnal gyanakodva fogadásra, arra, hogy eleve minden bizalmát megvonja embertársaitól. A végletek és a túlságos egyszerűsítések embere a magyar, bár *képességei megvolnának* az okos életművészetre. Sőt ezt az okos életművészetet *bizonyos* esetekben ténylegesen gyakorolja is. Mikor gyakorolja? Sajnos, főképpen csak akkor, amikor már igen nagy a baj, így a végső szükség és kényszer eseteiben. És amint sorsának szorítása enged, ime már ismét meggondolatlanul oktalankodik, szeleskedik, hiszékenykedik. Feltűnően gyakran hánykódik a gyermekies bizalmú fecsegés és hiszékenység, az ösztönös lelkendezés meg a konok és megátalkodott hallgatás és bizalmatlankodás, a *mindent* eleve és azonnal lekicsinylés stb. szélsőségei között (pillanatnyi hangulata, kénye-kedve, szélsője által vezettetve); néha, a sors minden leckéje ellenére, egy alapjában javíthatatlannak maradó jókaias optimizmust őriz meg: az ilyen magyarok szubjektíve még a legboldogabbak, — némelyik magyar azonban valósággal az örök bizalmatlankodásnak és gyanakvásnak megszállottjaként éli le életét.

Íme: a magyar temperamentum rokonszenves és sok morális vonatkozású lendülete sehogyan nem válik a lelki *egyensúlyozottságnak* kútforrásává. A kiválóbb nagy magyar személyiségek, *nagy benső harccal*, még ki-ki tudják magukban alakítani ennek az egyensúlyozottságnak valamely, benső értékeikhez méltó, nemesen férfias formáját, de olyan magyar típus, amelyik mintegy *magától*, természetes könnyedséggel, önmagán tett benső erőszak nélkül alakítaná ki egyensúlyozott életbölcsejét és életművészetét: ilyen magyar típus alig akad akár történelmünkben, akár mai magyar egyedeink között. A magyar nem „életművész”. Olyan magyar persze van, aki mintegy *megleledkezik* a bajokról és benső ellenmondásairól, és ezért kifelé a fölényes egyensúlyozottságot játssza meg kisebb-nagyobb sikerrel, de olyan alig, aki benső gyötrődések és fájdalmas átformálódások nélkül válnék úrrá a kellemetlen élethelyzeteken. De irodalmunk is jellemzően mutatja az említett jellegzetességet, pl. márcsak azáltal a tény által is, hogy magyar irodalmunk nem termelt ki a *gyakorlati siker útjaira oktató* könyveket (amelyek némely más nemzet irodalmában olyan nagy bőségben teremnek meg); az életben való tényleges boldogulás és az életművészet: problémája lehet minden más nép fiának: franciának, angolnak, amerikainak és i. t., de a magyarnak, az igazán magyarnak *soha* nem volt igazi, legigazibb problémája. *Vágyálma* gyakran igen, de *teljes szívvel-lélekkel* munkálni tudott probléma-területe *soha*.

A *másokhoz* való magyar életbeállítódásnak két végsőbb alap-

jegyét találtuk: a spontán magyar lendület *természetes jóindulatúságát* és — ezzel ellentétes irányban hatva — az önérzetes, büszke, *individualisztikus önértékelést*. Mindkettőhöz kapcsolódnak fogyatkozások, de főleg a másodikhoz (amit elsősorban közösségi szempontokból ítélnénk károsnak). A természetes jóindulatúsághoz a lovagiasságnak, türelemnek, oktan segitéseknek és ajándékozásoknak túlzásai, a már említett azonnali, gátolatlan, közvetlen bizalmaskodású megnyilatkozások, naív hiszékenységek, vak bizalmak, könnyen feledések stb. gyöngéi kapcsolódnak, az individualista önérzetből pedig a másokkal való együttélésnek, a másokkal való érintkezésnek, a másokhoz való alkalmazkodásnak legalapvetőbb fogyatkozásai. Viszonylag enyhe tünet pl. e téren a másokhoz segítségért, sőt csak tanácsért fordulástól is való szégyenkező húzódozás: mi inkább csak azért szeretünk feléjük fordulni, hogy *mi* adjunk nekik, hogy őket kötelezzük elismerésre, hálaára stb., bár éppen nem csinálunk nagy dolgot belőle, ha ez a hála elmarad: a fő az, hogy mi magunk valamiképpen nekünk tetszően, a magunk jóérzése, ideális vágyai szerint kiéltük magunkat. Meg tudunk lenni (jobban mint egyéb népek) mások, a többiek nélkül, egymagunkban; még dolgozni is sokszor csak egyedül szeretünk jobban, különösen — sajnos — éppen akkor, ha fontos munkáról van szó; valami büszke szeméremmel szeretjük magunk csinálni meg azt is, amit mással csináltathatnánk meg; a társaság is csak mintegy szórakozásul, vagy szívünk kiöntési alkalmaként kell nekünk, de gyakran elzárkózunk tőle. A másnak általában nem tulajdonítunk *olyan* fontosságot, mint amilyent a gyakorlati siker érdekében célszerű és hasznos volna tulajdonítanunk. Ezért a magyar gyakran nem is *alkalmazkodik* jól más emberekhez: pl. nem keresi, hogy vajjon mi is tetszik nekik, de inkább csak vagy a maga lelkiismeretére hallgat (még néha akkor is, amikor előre tudja, hogy így járva el, csak árt magának), vagy máskör inkább úri kedvére, szélsélyére, hangulatára hallgat, és bizony nem szívesen győzi le önmagát mások érdekéért (bár az önlegyőzéshez is nagyon ért).

A *társadalmi* tekintetek, a *cím- és rangkeresés* túlzásairól nem szólok részletezőbben. Más alkalommal kifejtettem, hogy a hibák mélyén itt is bizonyos értékek is húzódnak meg: mögötte egy kárpótlás-keresés van, kárpótláskeresés a reális életsikernek (bár jórészt mi magunk okozta) elmaradásáért. Sajnos azonban: a *gyakorlati célszerűtlenség* tényén nem segít a bármily érthető, sőt akár morális színeződésű motiváltság sem.

De tekintetbe vételt kíván az is, hogy a magyar, a bajokhoz hozzászokva, *megkeményült* a szenvedéssel szemben. Megkeményültsége gyakran, legalább látszólag, egykedvűvé és rideggé teszi mások és a köz bajaival szemben, bármennyire szeresse is népét, fajtáját, hazáját. Kétségtelenül szereti, de *tevékenykedni* érte már kevésbé szokott, úgy, amint (mondjuk pl. földjén, saját házán vagy birtokán stb. kívül) általában *semmi reális életsikerért, a magáéért* sem szeret durván tülekedni, kitartóan és a leg„körmös”ebb keménységgel dolgozni. Nem kedvez az ilyen munkának a csak inkább pillanatokra virtuosos, de a valódi aktív kitartásra sokszor túlságosan kényelmes-

kedő természete sem. Mintha a köz szekere magától is csak elmenne: minek abba túlságosan beleavatkozni? Majd csak lesz valahogy, hát fontos az, hogy éppen a legjobban legyen?: nem éri meg a fáradságot. — Pedig bizony mennyire megérné, és főleg mennyire kívánják meg a *mai* idők ezt a legjobb, kitartó aktivitást, a legokosabb fáradozást és a lehető legjobb megoldásokat! Hadd említsük meg: az erre a kitartásra való reánevelésnek megvannak a maga sajátos útjai és fogásai, amelyeket eddigi nevelésünk azonban, sajnos, igen kevésbé tudatosított és értékesített. Részben innen is származnak magyar *közéletünk* legsúlyosabb hibái is, amelyekkel alább még foglalkoznunk kell. Hangsúlyozni kívánom előre is: ezek a közéleti hibák, ha jól kielemezzük motívumainkat, *morálisan* nem annyira rútak, mint amennyire *gyakorlatilag kártékonyak* (így a protekcióé, a szakszerűtlenségé stb.). A helyzet t. i. nem az, hogy pl. a protezsálás vezető motívuma nálunk (akár a protezsáló, akár a protezsálásnak engedő egyén részéről) egy csupán *önérdeknéző és ellenszolgáltatásért cselekvő* beállítódás volna. A magyar talán szívesebben protezsál és könnyebben enged a protekciónak, mint némely más népek fia, de csak azért, mert 1. nem tulajdonít akkora súlyt az *objektív* szakszerűségnek, mint amennyi szükséges volna, 2. mert általában készségesebben tesz másoknak *szívességet*, mert 3. általában jobban respektálja — sokkal jobban respektálja, mint ahogy az külföldön szokásos — a *magasabb* társadalmi állásúakat, és mert 4. a dolgok objektív, tárgyi-dologi oldala általában sokszor kevésbé izgatja, mint a — morális és társadalmi szempontokból bensőbb — *személyi* vonatkozások.

Az *anyag*i érdekek szemben mutatott beállítódásában alaphiba az, hogy viszonylag kisebb erejű benne még a *jogos* anyagi érdeknek is vonzóereje, mint pl. a társadalmi tekintetek ereje, vagy mint a hiúság és büszkeség ereje, vagy a jóleső-prédálási vágy ereje, vagy a szubjektív kedvnek, hajlamnak, akár szeszélynek engedés ereje. Szabad legyen ezt a tételt, — amelyet, bármi sok anyagiasság természetű magyart ismerünk is, minden újabb meg újabb személyiségvizsgálatunk megerősít —, egyetlen kísérlet eredményére való rövid utalással szemléltetni. A debreceni *Nyári egyetemnek* biológiai leszármazás szerint vegyes fajtájú 49 magyar hallgatója közül (a mult 1941. év augusztusában) 39, tehát igen nagy többség (79 1/2 %) mutatott határozott kedvet és hajlamot pl. a *prédálgatásra*, vagy egyszerűen valami jóleső kedvtelésből, vagy hiúságból és büszkeségből, vagy másokra való egyéb tekintetekből (hogy pl. megmutassa, hogy ő is meg tudja csinálni, amit más, hogy mások ne sajnálkozhassanak rajta stb.), és csupán 10 személy (20 1/2 %) nem mutatta az erre való hajlandóságot. E 10 közül is 7 hallgató (legalább az egyik szülő részéről) *német* (esetleg egyúttal még más idegen) leszármazásúnak vallotta magát. Ezzel az eredménnyel szemben 10 *olasz* hallgató válaszáinak megoszlása egészen más, élesen *ellentétes* volt: a prédálásra csupán 3 személy (30 %) mutatott, ám 7 személy (70 %) nem mutatott hajlandóságot. De a csupán 3-igenlő válasznak *jellege* is egészen más volt, mint a magyar igenlő válaszoké: az egyik olasz hallgató kijelen-

tette, hogy ő csak a maga jóleső kedvéért, a másik kettő pedig kifejezetten azt írta, hogy *nem a többiekre* való tekintetből prédál, mert az neki mindegy, hogy a többiek prédálnak-e vagy sem. Ime: az olasz nem vezetteti magát a magyar ember „reprezentációs”, a mások elismerését kereső társadalmi hiúságától. De ugyan hiába is várná ezért a *többi* olasz részéről az elismerést: legfeljebb elítélnék őt oktalan prédálásáért. Pénzkérdések miatt valamely jóleső *szórakozásról* a magyar hallgatók közül csak 16 személy mutatkozott könnyen lemondani hajlamosnak, míg 2 személy azt vallotta, hogy nem szívesen, vagy egyáltalában nem hajlandó róla lemondani. Az olaszoknál a feleletek megoszlásának aránya itt is *fordított* (itt is 7:3): a nagy többség könnyen lemond a neki bármennyire tetsző *szórakozásról*, ha az sok pénzbe kerülne, mert hiszen ő — ellentétben a magyarral — a józan anyagi számításra alapuló érdekkeresést becsüli többre. De még a *foglalkozás-választásban* sem olyan jelentős a magyarnál a pénzkérdés, mint pl. az olasz ember számára. Míg a magyar személyek közül 34—35 vallotta, hogy nem szívesen választana olyan foglalkozást, amelyben ugyan sok pénzt kereshet, de amelyik *kedve és hajlamai* ellen való és csak 7 vállalná szívesen az ilyen foglalkozást, az olasz feleletekben a megoszlás aránya még itt is lényegesen más: 5—6 hallgató nem vállalná, ám 3 határozottan szívesen vállalná az ilyen foglalkozást. Ezekhez az eredményekhez hozzátehetem: minden más esetben hasonló eredménnyel járt azelőtt is, azóta is, a magyar és olasz (de ugyanígy egyúttal a magyar és a német) személyiségvizsgálati válaszok egybevetése. Ugyanegy iskola azonos évfolyamának egy magyar és egy német leszármazású diákja pl. közmondással felelve, a magyar egyik kérdésemre ezt írta: „Pénz nem boldogít”, a német: „Addig nyújtózkodj, amíg a takaród ér!” — Kétségtelen: az anyagi érdekek nem eléggé józanul vetünk számot.

Az *elvek* a magasrendű és objektív *értékek és eszmények* terén való magyar beállítódás mély értékeivel is foglalkoztunk más alkalakkal. Itt hangsúlyoznunk kell: *ezen a ponton is* vannak gyöngeink. Az alaphibák talán a következők: eszményvágyó lelkesedésünk heves bár, de egyfelől általában nem sokszor tud *kitartóan* célszerű tevékenységre ösztönözni, másfelől ez a lelkesedésünk hajlamos egy valósággal *illúziósan* ábrándos optimizmusra, és így ez a lelkesedés (— minden különbeni reális-érzékünk stb. •ellenére —) nem a legalkalmasabb a *reális veszélyekkel* való megbirkózásra. További alaphiba az, hogy *bizonyos* elvekhez *merevül*, makacsul, szinte tabuként ragaszkodunk, bár gyakorlati hasznunk belőle nincs, sőt az érettük folytatott küzdelmünk talán más, gyakorlatilag sokkal fontosabb problémák helyes megoldásának kellő szorgalmazását és keresztülvitelét teszi lehetetlenné. Százados példa erre az Ausztriával, illetve a bécsi udvarral folytatott heves alkotmányjogi harcok, egyikféle példáiként annak, amit egy olasz professzor, R. Mosca egyik előadásában úgy nevezett, hogy helyén nem való, „*spostato*” reakciómód. Amit meglátott, lényegét találóan igaz volt. De jobban megismerve a magyar személyiséget, megértjük azt is, hogy ami kívülre *csak* helyén nem való, rossz alkalmazkodásnak

és reakciónak tetszett, valójában egy mély benső *kettősségnek*, egy örök magyar tragikum-forrásnak megnyilatkozása. Hiszen *szeretne* érvényesülni a magyar is — *hogyne szeretne!* —, de egész sor olyan lelki jellegzetessége van, amelyek mégis csak erősebbek benne, mint a józan érdek, a kitartó következetességű akarat, az önlegyőzést kívánó okos alkalmazkodás, a magasabb életszintet, nagyobb hatalmat, jobb előmenetelt, másokkal szemben sikeresebb érvénysülést biztosítani képes, „okos” életművészetre való gyakorlati törekvés. Jól átérezhetjük, hogy valami különös igénytelenség is belejátszik ebbe a furcsa magyar életbeállítódásba. A magyar — aki bizonyos területeken (így morálisan, a becsület, bátorság, elvszerűség stb. kérdéseiben) nagyon igényes — némely más területeken tud valóban nagyon igénytelen lenni és pedig éppen olyan területeken, amelyeken *mások* igényesek: így elsősorban a minél jobb alkalmazkodás, az életsiker munkálásán való kitartó csüngés, az élet külsőleges értékeinek nagybecsülése tekintetében: ezért általában nem tud úgy érvényesülni az életben, mint azok, akik e külsőleges javakat többre becsülve, érettük a maguk énjéből többet feláldozni, ezeket a külső értékeket jobban hajszolni, érettük tartósabban, állandóbban és egész lélekkel küzdeni képesek. De éppen ezért lesz másfelől a magyar inkább a *mélység*, a komolyság, a benső lényeg embere. — A mondott helytelen reakciómód gyakran egy furcsa *kiszámíthatatlanságot* is jelent. Ezt jelenti mindannyiszor, amikor abban a kettősségben vergődik a magyar, hogy vajjon engedjen-e szabad folyást indulatainak, vagy pedig fékezze magát, kitörjön-e, vagy pedig uralkodjék heves kitörésvágyán, tűrjön vagy fellázadjon-e sorsa vagy ellenségei ellen? A magyarságnak örök Bánk báni problémája ez: és ebben a lelki zavaradottságban nem ritkán ott és akkor fogja legyőzni magát a magyar, amikor és ahol az nem volt várható és talán nem is volt célszerű, és ott és akkor fog kitörni, ahol és amikor viszont ez (várhatóan vagy váratlanul, de mindenképpen) célszerűtlennek, sőt oktalannak bizonyul, úgy, amint ez Bánk bánnal történt, aki indulatának engedve, végül királynét gyilkol, hogy utána önmaga döbbenjen reá tette helytelenségére és vétkenek súlya alatt bensőleg összeröszkadjon. Ó, a magyar helytelen reakcióknak hosszú a sora: dac és konokság, bizalmatlanságba rendülés, benső összetörés, minden érdeklődésünket másoktól és a külvilágtól elvonó lomha és tompa másodlagos közönynek magunkra erőltetése, fásult beletörődés és í. t. De a *teljes* lelki megrendülések és szétesések mégis rendkívül ritkák a magyarban. Hogyan van ez? Mi úgy értelmezzük: azért van, mert a magyar kedélyi életnek szeszélyes hullámmása lehetővé teszi, hogy ugyanegy emberben egymásután a *legellentétebb* hajlamok és törekvések is valamiképp felváltva kiélhessék magukat: optimizmus és pesszimizmus, lelkesedés és csüggedt levertség, naív bizalom és gyanakvó bizalmatlanság, kitörni vágyás és magavisszatartás, magakisebbítő önvád és büszke önérték-érzés, egyedüllét utáni vágy és vágy a társaság után, szűkkörű egoizmus és a legnagyobb lelki gesztusú idealizmus, rendkívül finom tapintat és durva tapintatlanság, a leg-

józanabb realizmus szaka és az illúzió ábránd-uralma és i. t. Mivel egymást felváltva, mindezek valahogy érvényesülni tudnak, nem szükséges, hogy az egyik abnormisan elnyomja, elfojtsa a másikat, és hogy az elfojtott tényező, súlyosabb lelki zavarokat okozó ú. n. komplexusként, pszichopata és pszichotikus zavarokhoz, tébolyodottsági megrendülésekhez vezessen (bár az emberi léleknek minden mélysége és örvénye közel van a magyar lélekhez — ezért tud egy Arany János *annyiféle* emberi lelkiséget önmagában átélni). A mondott sajátos jellegzetesség mindmáig aránylag egészségesnek tartotta meg a magyart, megmentve őt az ellenmondásaiban való teljes felőrlődéstől. Régi tétel, hogy a magyar a *bajban* tud igazán nagy lenni. E tételhez kapcsolódva szóljunk a magyarság egyik legjellegzetesebb reakciós jellegzetességéről: a nyílt szembeszállás, a dac és a passzív rezisztencia egymásra következő hármas reakcióformájáról: Ha a *nyílt szembeszállás* — ez a *természetes* magyar reakció mód — sok keserves balsiker eredményeképpen, már semmi sikerrel nem kecsegtethet, reagálni kezdünk a *dacnak* különböző formáival. Ha már aztán a dac sem lehetséges többé (pl. egy egészen durva elnyomás alatt), utolsó fegyverül az eddig még minden történelmi esetben meggyőzhetetlennek bizonyult végső mentségünk a *passzív rezisztencia* sajátos formája marad. De milyen könnyű elgondolnunk: ugyanazt a rendkívüli energiát, amelyet pl. a passzív rezisztenciában létünk pusztá fennmaradásának biztosítására herdálunk el, micsoda *aktív*, erősítő és *emelő* termékeny munkában volna lehetséges fölhasználnunk, okos tevékenységünkkel elkerülve, hogy a passzív rezisztencia kényszerére egyáltalában csak sor is kerülhessen!

Példánk a maga részéről is szemlélteti, hogy mi áll az örök magyar tragikum középpontjában: a *belső képességeknek* és a *külső érvényesülésnek* meg nem felelése. És mért a külső érvényesülés — fájjon ez bármennyire is — csak nem sikerül, elmélyedünk benső értékekben és a realitásokon túlemelkedő egyetemes és nemes, vagy legalább nemes látszatú elvisésekben, ideálokban, eszményekben. Súlyos tévedés a magyart az abstrakcióra és az elvont általánosításokra alkalmatlannak ítélni. Vannak területek és idők, amelyekben éppen az elvontságok birodalma szinte a legigazibb életeleme, mint a reális életnek bennünket föléje emelni képes életelem. Ilyen szerepe volt (sőt van ma is) a jogi (ebben az alkotmányjogi) elviségnek, de ilyen szerepe van sok morális, korrektségi stb. elviségnek, általában a ritka *életességű* magyar idealizmusnak, a férfias nemességre való törekvésnek, az oly sajátos érzelmi és általános életkomolyságnak is, néha a tudománynak és i. t.

Hosszúra nyúlnék e tanulmány, ha elemzéseinket hasonló részletességgel továbbfolytatnók. Ezért az egyéni gyöngeségek területeit elhagyva, szenteljünk egy-két percet a magyar *közélet* hibáinak.

Közéletünknek valóban sok a hibája. Szükséges-e pl. részletezőbben szólnunk a *szakszerűségi* szempontok szükséges mértékének feltűnően gyakori durva figyelmen kívül hagyásáról, még

a valamely meghatározott feladattal megbízandó *személyek* megválogatásában is (e nem eléggé tudatosított hibánkat közéletünknek talán éppen legközeppontibb fontosságú alaphibájaként értékelhetjük), szóljunk-e a nem az *objektív értéket* és arravalóságot, hanem elsősorban X vagy Y (nekünk — ilyen vagy olyan okok miatt — kedves) *személyt* támogató *protekciónak* máig dívó túlzásairól; szóljunk-e *általában* a *dologi* tekintetek rovására mindenféle *személyi* tekintetnek túlzó figyelembevételére való hajlandóságunkról, a *felszínes* megítélésre való hajlandóságról, a szubjektív benyomásoktól való vezettetésről stb.? Szóljunk-e bizonyos *társadalmi* és osztály-előítéleteknek, társadalmi tekinteteknek és ú. n. „kötelezettségek”-nek túlzott fontosságáról, a *külfölddel* és hazai értékeinkkel szemben mutatott általában (a magyarságra hátrányosan) kétféle mértékű, de mindkét irányban igen egyenetlen viselkedésünkről, az egységes *szervezettségbe* — legalábbis tartósan — nehezen tömöríthető voltunkról és a büszke és álbüszke magyar *individualizmus* *kollektív* túlzásairól, szóljunk-e bizonyos (és néha bizony igen súlyos) *egyéni* *botlások* felett való túlságosan könnyen megbocsátó napirendretérésünkről, sőt a „*felfelé bukások*”-nak szerfeletti gyakoriságáról, vagy szóljunk-e a *gerinctelenné* kényszerített gyöngébb magyaroknak meghunyászkodó és hajlongó viselkedéséről, vagy *idegen szellemiségeknek* a magyarságon való lassú, de biztos és állandó folyamatú el-elhatalmasodásáról, *gazdasági* „*átállításunk*” nehézségeiről és i. t.?

Mind e hibáink — és még sok más — valóban megvannak. De vajjon nem *mi* magunk alakítottuk-e ilyenné közéletünket? Nem *mi* magunk termeltük-e ki éppen az ezekkel és ezekkel a hibákkal is terhes magyar közéletet? Egyetlen példa: jórészt egyéni *álbüszkeségből* nem alkalmazkodunk megfelelően másokhoz (majd tán én alázodom meg!) és *álbüszkeségből* nem alkalmazkodunk megfelelően a körülményekhez sem, *álbüszkeségből* nem keressük eléggé a gyakorlati érvényesülés okos lehetőségeit, részben *álbüszkeségből* nem győzzük le magunkat: pillanatnyi kedvünk, hangulatunk, esetleg szélsélyünk diktálásait, gyakran *álbüszkeségből* nem vagyunk eléggé körültekintők, óvatosak és *látensül fennálló* érvényesülési *lehetőségeinket* a *gyakorlati siker aprópénzeire* váltók. Ha tekintetbe vesszük, hogy ilyesféle beállítódásainkba a kényelem, tunyaság, közöny, kitartás- és általában akarathiány stb. is mennyire szerepet játszik, könnyű felfednünk, hogy valójában minden bajunk legmélyebb forrását *önmagunkban* találjuk. Változtassuk hát meg *mi* magunkat, *gyermekeinket*, *mi* magunkon és ő rajtuk keresztül *közéletünket*: akkor felszabadulhatunk és azzá lehetünk, azzá *emelkedhetünk*, amire *minden alapképesség megvan* bennünk.

Rendkívüli benső értékek és feltűnően kevés eredmény a tartós gyakorlati életsikerben: íme, ez a legnagyobb és középponti magyar paradoxon. De vajjon a magyar *temperamentum* büszke lendületű rokonszenvedése, a *másokhoz* való fordulás természetes közvetlensége, jóindulatúsága, türelme és nagylelkűsége, az alapjaiban morális vonatkozású érzelmi *komolyság*, a józan *realitásérzéssel* *eszményre* törekvő *természetes* nemesség, a magyar *értelem* egyszerű

és mély lényegkeresése, világosan látásra törekvése, technikai dolgokban is ötletes leleményessége, önérdeken biztosan felülemelkedni képes tisztasága és í. t., vajjon mind-mind csak arra valók-e, hogy velük pusztá *ienntmaradásunkat* és tragikus küzdelmekkel tele továbbvergődésünket biztosítsuk és hogy nagy benső értékeink csak *itt-ott* és csak *néha-néha* termelhessenek méltó gyümölcsöket? Bizonyára nem. (L. A magyar személyiség főjegyei c. tanulmányom mottóját.)

Sokat beszélünk mindig és sokat beszélünk ma is a magyar Jövőről. Zrínyi Miklós a jobb jövőhöz csak a jó szerencsét, a jó sorsot kívánta a magyar számára: *Sors bona, nihil aliud*. Furcsa tétel, amelyik meglepheti a gondolkodót. Vajjon mi is indokolhatta e tételt egy annyira hatalmas szellemben, mint amilyen ő volt? Nyilvánvaló, hogy csak a magyarság mély és komoly benső értékeinek világos és biztos átértése: ha ezeket az értékeket jó szerencsénk érvényesülni engedi, a jobb magyar jövő biztosítva van. A mának még tovább tanult pszichológusa a hangsúlyt inkább *hibáink* benső *legyőzésére* és a komoly benső értékek megfelelőbb *felszabadítására* és kiművelésére kell hogy vesse: *a Sors majd engedelmeskedni fog*, hiszen külső sorsát is minden egyén és minden nép legelsősorban *ön maga* alapozza meg.

Ezért mi ne kívánjunk a Jövőtől semmit, hanem csak ennyit: jobb magyar-megismerést és magyar-megértést, önmagunknak e jobb magyar-megértésen való, lassan-lassan az egész magyar közeletet is átfőrmálni képes helyes átalakítását és jobb, mert elsősorban *magyarra szabottabb magyar nevelést*, amelyik fogvatkozásainkból megtisztítva benső értékeinket igazi, hozzájuk méltó ragyogáshoz segíti, és egyúttal megalapozni képes nemcsak a magyarság pusztá továbbfennmaradását, hanem a múlténál hasonlíthatatlanul eredményesebb jövő *élelsikert*, a magyarság diadalmas feljebb emelkedését is.²

F. BODA ISTVÁN

² A szerzőnek a magyar lelkiséggel foglalkozó eddig megjelent egyéb tanulmányai: A magyar nevelői eszmény és a hazánkban élő emberfajták (a szerző szerkesztette *Új Élet Felé* tanulmányosorozatban, 6. sz.); A magyar lélektan új feladatok előtt (*Új Élet Felé* 7. sz.); A „magyarság” mint lélektani kérdés (Ü. É. F., 9. sz.); A magyar alkalmazkodás problémája (Ü. É. F., 10. sz.); A magyar személyiség megismerésének módszerei (Ü. É. F., 11. sz.); A magyar személyiség főjegyei (Ü. É. F., 12. sz.); Sajátosan magyar személyiségjegyek nevelői befolyásolása (Nevelésügyi Szemle, 1940 máj.—jún. és szept.—okt.); Magyarság és alkalmazkodás (Prot. Szemle, 1941 márc.). — Megjelenés előtt: A magyar lelkiség és A magyar személyiség nevelése (az eddig megjelenteknél terjedelmesebb tanulmányok, a *Honszeretet* egyesület által megjelentetendő gyűjteményes kötetben: *Új magyar nevelés, Mefhosz*-kiadás).

A MI KARÁCSONYUNK

Boldog és áldott a Karácsony
Máshol.

Itt: átok van a szíven, kalácson...

Béke, áhítat, harangszó, ének
Máshol.

Erre: a lelkek könnyben égnek.

Szentséges, élet-adó éjjel
Máshol.

Itt: a Halál int csotkezével.

Cukros csodák, csillanó fények
Máshol.

Erre: keserű, tört remények.

Örömszóró, zöldselymű fácska
Máshol.

Itt: a szemnek hunyt virága.

Csendes, csitult, teljesült vágyak
Máshol.

Erre: mindig csak várnak, várnak.

Boldog és áldott a Karácsony
Máshol.

Itt: átok van a szíven, kalácson.

... Erre tán nincsen is Karácsony!...

PÁLL MIKLÓS

HÁZASSÁG

Felédhajló szeretetem
nem terem bódító illatot.
Gonddal, könnyemmel itatott,
messzire indul és távolról ered
ez a szeretet
s úgy teszem elibed
miként egyszerű asztalunkra
a fehér cipót, pohár tejet.
Szegd meg, egyél, erősödj!
Hadd járja át miként pihentető
erő a szívedet.

POZSONYI ANNA

ADD TOVÁBB A LÁNGOT

Hogy gyújtó csak, vagy faggyúgyertya fénye,
sercenő mécs, vagy szikra pislogó,
mindegy. De: tűz — mely fényt vet a sötétbe,
láng: mely biztatva ég, ha tomboló

vihar dúl kint a százados határba.
Csak éleszd, támaszd, fujtasd szüntelen!
Ne hagyjátok elaludni a lángot
Apák! Fiúk! a láng, az szent legyen!

Ne hagyjátok elaludni a lángot!
Szurokba mártsatok ezer husángot!
Ezer staféta hordja szüntelen

az égő fáklyát östől unokához.
Testvér! rohanj! és add tovább a lángot!
Hordozd körül a völgyön, bérceken,

Lobogtasd meg! S tán égig érő máglyát
gyujt lángra szívig harsanó szavad:
A lángnak kialudni nem szabad!

ASGÚTHY ERZSÉBET

SZERETEM A FÁKAT

Becsülöm a fákat:
Megértő, csendes társaim.
A mai rideg világban
Egyetlen hű barátaim.
Sajnálom a fákat:
Kis életük tragédia.
Gyökérrel földhözköttetten,
Viharban, esőben, szélben
A fának őrt kell állnia.
Csodálom a fákat:
Gazdag jóságuk végtelen;
Árnyatadó lombjaikon
Virág s ízes gyümölcs terem.
Szeretem a fákat!
Ők is szeretnek engemet:
Ők adták nekem a bölcsőm
S ha majd meghalok egykoron,
Ők borítják rám védőn
A koporsófödelet.

HEVESSY SÁRI¹

¹ Ez a négy vers mutatvány a „Szlovákiai Magyar Írók Anthológiája” c. jelen számunkban ismertetett kötetből. (L. 153. l.)

FIATAL KÖLTŐK VERSEINEK több gyűjteménye jelent meg az utolsó évtizedben. Egyre fokozódó elkedvetlenedéssel lapoztuk végig ezeket a szép kiállítású és önérzetes bevezetőjű köteteket. Mind világosabban láttuk, hogy szakadnak el a magyar irodalom történelmi vonalától, az egykorú magyar élettől és az egyetemes emberi közösségtől. Soha korszerűtlenebb költészet, soha korszerűtlenebb költők! A trianoni ország oly sok gazdasági és szociális nyomorúsága, az elszakított magyarság nehéz sorsa, az egyre sürgetőbben fellépő és megoldást követelő népi problémák, s mindezek eszméi és érzelmi velejárója semmi visszhangot nem vertek fel bennük. Ép ily néma maradt ez a költői csoport a felszabadulással kapcsolatban is. A régebbi kiadványok közül az *Új Anthológia* (Nyugat, 1932.), az újabbak közül az *Új Auróra* (Cserépfalvi, 1940.) volt legjellemzőbb megnyilatkozása ennek a költői magatartásnak. Ezek a versek az egyénieskedő és öncélú költői iskola legtúlzóbb árnyalatához tartoznak. Költőik teljesen elszakadva a gyötrődő és vajúdó földtől, ahol anyag és szellem, test és lélek legtragikusabb válságát élte, a hírhedt „elefántcsont-torony” magasságából, az alattuk elterülő világ iránti fölényes és hűvös közönnyel írták költeményeiket. És még ennek az „elefántcsont-torónynak” a talapzata sem a valóság talajába volt beágyazva, hanem az előző költői nemzedék — Babits, Kosztolányi — művészi felfogásába és gyakorlatába. Valósággal az úrben lebegtek ezek a költők, és az úrben lebegett ez az egész költészet. Mivel pedig valóban nagy mesterei voltak a formának, a verselésnek, annál inkább sajnálhattuk bántóan korszerűtlen és a közösséggel szemben közömbös magatartásukat. De éppen ennek a magatartásuknak lett a következménye, hogy az olvasóközönség körében úgyszólván semmi érdeklődést nem tudtak kiváltani. Mert amint a költő megtagadta a közösséget, éppen úgy megtagadta az is őt, és semmi figyelmet nem szentelt törekvéseinek, alkotásainak.

Ha a fiatal erdélyi költők nemrég megjelent gyűjteményét (*Üdvözlégy Szabadság*, 1942.) az előbbi anthológiákkal összehasonlítjuk, igen öröndetes változást találunk. Már maga a cím is olyan program, amely egy közönség nagy élményét szólaltatja meg, azt az érzést, amellyel Erdély felszabadulását nemcsak az ottani, hanem az egyetemes magyarság is fogadta. Azonkívül, hogy ily hatalmas közösségi élményt fejeznek ki, különös jelentőségük, hogy ma, amikor egyre sürgetőbben hangzik fel a decentralizáció megvalósításának a követelése, ők a maguk területén nagy lépéssel előre vitték ezt az ügyet. Költészetüknek nemcsak anyaga való az erdélyi talajból, hanem megjelenése is egészen a decentralizáció helyes célkitűzései szerint történik. Maguk a költők is hűek maradtak a tájhoz, amelyben

születtek és felnőttek, s ott adták ki verskötetüket is. Előttünk még értékesebbé teszi vállalkozásukat, hogy azt minden idegen szellemi és anyagi befolyástól szabadon akarják megvalósítani. „Ezzel az anthológiával — olvassuk a borító lapon — a kiadó az erdélyi magyar írás minden idegen érdektől független, keresztyén, magyar alapon álló megjelenését indítja el. Így válik ez a könyv ebben a vonatkozásban is a magyar kulturális élet olyan biztató eseményévé, mely írónak és olvasónak egyaránt meglelégedésére szolgálhat.”

Éppen ilyen tudatos az a törekvésük is, amellyel a magyar irodalom nagy hagyományait követve, vállalják a nemzeti közösség szolgálatát. A kötet bevezetőjében erről a hivatásérzetükről a következőket vallják: „Ez az anthológia tanúságtétel akar lenni arról, hogy Erdély fiatal költőiben — a nagy elődökhöz méltóan — elevenen él a történelmi lelkiismeret s a nemzet sorsának szüntelenül vigyázó gondja.” Ezzel a multa való hivatkozással bekapcsolódik ez a nemzedék a magyar irodalom történelmi folyamatába, és pedig annak minden korban érvényesülő gyakorlata szerint úgy, hogy amikor „belekerül a régi magyarok rendjébe” a költői magatartásával és hivatástudatával, tartalmával és formájával a jelen élő valóságból táplálkozik. Így a költő a maga korát és nemzedékét is kifejezi, s egyúttal tanúja azoknak a nagy eseményeknek, amelyeknek maga is cselekvő vagy szenvedő hőse volt: „Ez az anthológia nyolc fiatal erdélyi költő verseit foglalja magában. Magyarország és Erdély uniójának, a nagy történelmi pillanatnak szülöttje.”

Bármennyire is a korszerű közösségi élmény a főtáplálója ennek a költészetnek, nem merül ki a történelmi pillanat megénekelésében, hanem az emberi lélek és az emberi élet teljes gazdagsága kifejezésre talál benne. Sokszínűvé és változatossá teszi ezeket a verseket maga az erdélyi táj is. Amint az ismertető is mondja: „Az erdélyi költők haza-élménye olyan sokszínű, olyan változatos, mint maga a föld, amelyből vétettek: kiáltó boldogságra való fensikok és szénafüvek zordon fennségű szurdukokkal, jeget szikráztató ormokkal váltakoznak költészetükben.” De nemcsak a táj képe és természeti viszonyai, hanem a rajta végbemenő emberi élet is sokszor szolgál tárgyul verseiknek. A tájköltészet az emberi élet ábrázolásának a bekapcsolásával válik csak valóban teljessé. Nagyon jellemző, hogy erre a tényre legutóbb éppen egyik legértékesebb népi írónk, Veres Péter is igen határozottan rámutatott: „A tájban nemcsak a füvek és fák, nemcsak a virágok és pacsirták, nemcsak a brekegő békák és böngésző golyák vannak, hanem emberek is és Petőfi, de minden nagy költő bele is látta őket. A világirodalom egyik legszebb tájverse a „Pusztá télen” és pedig nem azért, mert a táj természeti szépségeit, hanem mert a táj szintézisét, teljes életét, teljes valóságát adja.” (*Ember és írás*. 69. l.)

De kitágul ez a költészet a történelmi pillanat és a táj megénekelésén túl mind egyéni, mind közösségi vonatkozásban egyaránt. Nemcsak a felszabadulás, tehát a történelmi esemény, és nemcsak a táj, tehát a külső világ ihleti őket, hanem az egyén belső élete, eszméi, érzelmei is, amint erre már a bevezető is utal: „De vannak e gyűj-

teményben szép számmal nem éppen történelem ihlette költemények is: a költő szerelmet vagy emléket énekel meg, mintegy annak bizonyosságaképpen, hogy nehéz telek szakában is egyre virul kis sorsunk vidékén az élet teljessége." És itt ezen az utolsó két szón van a főhangsúly. Így szabadul meg ez a nemzedék az előbbi anthológiák költőinek egyoldalúságától, a közösség és a kor iránti érzéketlenség-ből eredő csonkaságtól, másfelől pedig a tájköltészet gyakori veszedelmétől a szűk-látókörűségtől is. A külsőségekben kimerülő, egyoldalú tájirodalom legnagyobb gyengéjére Veres Péter is rámutatott már: „A programszerű regionalizmusnak nincs létjogosultsága, ez csak menekülés az egyetemes elől, melyet vagy nem tud, vagy nem bír, vagy nem mer az író kifejezni. Az igazi nagy embernek, a nagy művésznek a szűkebb haza, a táj csak arra kell, hogy élményanyagát a valóságból vegye, hogy művészileg megvethesse a sarkát s így ideológiailag meghódítsa a tágabb hazát s végső soron a nagyvilágot.” (*Ember és írás*. 168—169. l.). Szükséges tehát a táj, mint természetes tápláló talaj, de a költőnek nem szabad benne elvesznie, megrekednie. Ez azonban már nem is a centralizáció vagy decentralizáció elvének a követésén múlik, hanem elsősorban a tehetségen. Ha a költőnek van igazi alkotó ereje, és a nagy összefüggéseket, a dolgok és történések lényegét meg tudja érezni és ki tudja fejezni, akkor vidéken éppen úgy felemelkedhetik a művészet legmagasabb fokára, mint a fővárosban. A magyar irodalomtörténet sok példát mutathat fel ennek a tételnek az igazolására. Csokonai, Berzsenyi, Madách stb. vidéken el tudtak jutni a legáltalánosabb és leglényegesebb valóságok megsejtéséhez és művészi kifejezéséhez. Arany Jánosról sem lehet azt állítani, hogy nagyobb szabású műveket írt volna, s akár az örök magyar, akár az egyetemes emberi lényeket jobban megszólaltatta volna Budapesten, mint Nagyszalontán vagy Nagykőrösön írt költeményeiben. És hány írónk van, aki Budapestre került ugyan, de alapjában ott is „vidéki” ember maradt, s voltaképpen mindvégig vidéki élményeiből és azok emlékeiből írta műveit. (Mikszáth.) Másfelől hány budapesti író merült ki egy városrész vagy egy társadalmi réteg szűkkörű ábrázolásában és épp oly kevésbé tudott a nemzeti vagy emberi közösség lényeges kérdéseire felnőni, mint a vidéki féltethetőség.

Az erdélyi fiatalok az egyoldalúságnak és szűkkörűségnek ezt a veszedelmét szerencsésen elkerülték. A tájból és a pillanatból indulnak ki és veszik a megindító élményt. Azonban bármily erősen bele is vannak gyökerezve ebbe az erdélyi talajba, költészetük túlnő a táj keretein az örök magyarság és az egyetemes emberiség felé egyaránt. Így számol be ennek az egy tájnak egy nemzedéke mindenről, ami az életben a költő számára fontos és ihlető lehet, s így jut el a tér és idő alkalmoszerű benyomásaitól az időtlen és határokfeletti lényeg kifejezéséig.

Ha az élményeknek ezt a kitágulását nyomon követjük, az *Udvözlégyszabadság* verseiben egyre jobban elmélyülő és mind szélesebben kiterjedő gyűrűződést találunk. Ennek a gyűrűzésnek közepén az egyén áll a maga saját élményeivel és problémáival. Mind a

nyolc költő külön egyéniség, s arcuk határozott körvonalakkal domborodik ki a kötet lapjairól. De azért mégis nagyon rokonai egymásnak. Összefűzi őket a tájnak, a fajnak, a környezetnek, a művelődési és történelmi élményeknek közösségén kívül életkoruk hasonlósága is. Átlagosan harminc évesek, a legfiatalabb 23, a legidősebb 35 esztendő. Ott él a versekben a fiatalság, mégpedig egy erősen megpróbált fiatalság lendülete, frissessége, fogékonysága, s kifejezésre jut mind a tartalomban, mind a megformálásban. Saját egyéniségükön kívül megéneklük azokat az érzelmi kapcsolatokat, amelyek közvetlen környezetükhöz fűzik őket: Derzsi Sándor: *Apámnak, akit elveszettnek mondanak*, Varró Dezső: *Anyám*, Hegyi Endre: *Olvasd el, ha van időd*, Horváth Endre: *Halott barátom*. Sok húr zeng a szerelem is: Derzsi Sándor: *Tavaszi ború*, *Nyitott szemmel*, Hegyi Endre: *Kert füvén*, *Anikó*, *A fehér teremben*, Jékely Zoltán: *Alkonyati szimfónia*, *Testamentum*, Szabédi László: *Tilalom*, Varró Dezső: *40° Celsius* stb. De még ennek az egészen közvetlen és személyes érzélemnek, a szerelemnek a kifejezésében is megérezni, mennyire a valóság talaján áll a költő, begyökerezve a tájba és a mába, s mindez mennyire hatással van a szerelmi élmény előadásának hangulatára és színezetére. Így érezzük meg Jékely szerelmi költeményeiben a felszabadulás lelkes hangulatát, Szabédinél viszont a komor és meg-rázó koresemények kesernyés utóízét, és valamennyiükén a táj üde lehelletét. És éppen ilyen téren van a táj ihlető hatásának az igazi szerepe és jelentősége. Az igazi tájirodalomnak nem az a legfőbb hivatása, hogy tájképi érdekességeket és néprajzi furcsaságokat bogarásszon össze és verseljen meg, hanem a tájból kiindulva a teljes élet és az egész ember kifejezésére törekedjék. Ez természetesen nem annyit jelent, hogy a tájleírás egyáltalán nem tartozik a költészet körébe, hanem csupán azt, hogy nem egyetlen és nem is a legfontosabb műfaja a tájirodalomnak. Az erdélyi költők és írók mindig különösen szerették szűkebb kis hazájuk tájait, természeti szépségeit megörökíteni írásaikban. Ezt a hagyományt követik a mai fiatalok is, s ők is gyakran megszólaltatják édes szülőföldjüket költeményeikben: Hegyi Endre: *Májusi kék ég*, Horváth István: *A Bükk szele*, Jékely Zoltán: *A Maroshoz*, Kiss Jenő: *Lila után sárga* stb. Találkozunk a versek között pompás városképekkel és épület-leírásokkal is, s ezeken még jobban megérződik a nagy korélmények színező hatásának az eredménye. (Kiss Jenő: *Szent Mihály templom*, Varró Dezső: *Dés*, Jékely Zoltán: *Nagyvakáció az enyedi kollégiumban*.) Megjelenik azután az ember is a tájban, főleg a következő költeményekben: Hegyi Endre: *Pusztai lovas*, *Szórvány-magyar*, Horváth István: *Favágók*, Szabédi László: *Sárkányölő*, *Elhasadt a hang a fénytől*.

Nagyon érdekesen érvényesül a táj ihlető hatása azokban a költeményekben, amelyek ezen a vidéken lejátszódó nagy eseményekkel kapcsolatosak. Nincs a kötetben egyetlen költő sem, akinek verseiben a legutolsó sorsfordító változás nyomot nem hagyott volna. A felszabadulás sokféle érzelmet váltott ki a költők lelkéből. Mindenekfölött ujjongó örömmel köszöntik az egyén és a nemzet visszanyert szabadságát s a közös hazába való visszatérést. A felszabadulás

fakasztotta öröm azonban nem zavartalan. A sok megpróbáltatás és szenvedés nagyon meggyötörte itt a lelkeket, ott kísért még bennük a közelmúlt annyi rémes emléke, s elfátyolozza boldogságukat. (Derzsi Sándor: *Magyar rabok fognak kezét*, Horváth István: *A menekült.*) És felsír szívükben a fájdalom azok miatt, akik már nem élheték meg a felszabadulás boldog napját. (Hegyi Endre: *Olvasd el, ha van időd*, Szabédi László: *Üdvözlégy, szabadság!*), vagy még most sem szabadultak fel (Horváth István: *Üzenet Uzod unokáinak*, Jékely Zoltán: *A Maroshoz*, Kiss Jenő: *Húsvét után*), s a legfájdalmasabb veszteség: az eloláhosodó, a magyarság számára elvesző testvérek (Hegyi Endre: *Szórvány-magyar, Őt név*). Néha elkedvetleníti a költőt az is, hogy nem minden úgy történt a felszabadulás után, ahogy ők a rabság idején remélték és elképzelték. Ennek a csalódásuknak is őszintén kifejezést adnak, de nem lázongó elégedetlenkedéssel, hanem inkább szomorú megütközéssel. (Kiss Jenő: *A vereskakas meséje*.) Az elkedvetlenedésnek az ilyen hangjai azonban csak ritkán szólnak meg a kötetben.

Kitűnik ezekből a versekből az is, hogy a több mint kétévtizedes rabság az ellenséges államhatalom minden kegyetlen erőszakoskodása ellenére sem tudta kiirtani a magyarságból a faji öntudatot, a nemzeti multhoz és kultúrához való ragaszkodást. A felszabadulás után azonnal magára talál a magyarság, s az idegen máz egyszeriben eltűnik a meggyalázott tájról. (Horváth Imre: *Elszállott madarak*.)

De egy nagy tanulságot is szereztek a költők a megpróbáltatások nehéz idejében a maguk és magyar testvéreik számára. A jövőben jobban kell vigyázni a felszabadult ősi földre, és ha ismét veszély környékezné, minden módot, minden eszközt és minden fegyvert igénybe kell venni megvédésére és megtartására. (Derzsi Sándor: *Harci ének*, Horváth István: *Üzenet Uzod unokáinak*, Kiss Jenő: *Induló, Péter-mozdulat*.) De ez a magatartás nem ellenségeskedő, nem támadni akar, csak megőrizni, ami a mienk. Valósággal megható, hogy ezekből a költőkből, pedig mennyi jogtalanságot és kegyetlenséget kellett elszenvedniök fajtájukkal együtt a megszállás alatt, teljesen hiányzik a gyűlölet és a bosszú hangja. Talán egy helyen tör ki az ellenszenv, de itt is inkább csak megvetés érződik ki belőle, mint igazi gyűlölködés. És éppen az a költő, akit legtöbb egyéni veszteség ért, emeli fel tiltakozó szavát a bosszúállás ellen:

Azért, szabadság, üdvözlégy! jövendő
magyarokat tápláló szent gyümölcs!
Kíméld éltető nedved, a veszendő
poharába pazarolva ne töltsd,
nehogy, kin a keserű rabkenyéren
kiütött az utálatos csömör,
váljék rabból, feledve a szemérem
parancsát, bosszúálló börtönőr.

(SZABÉDI LÁSZLÓ: ÜDVÖZLÉGY, SZABADSÁG!)

A felszabadulás gyönyörű napjának emléke felejtethetetlenül él a lelkek mélyén, és felidézése elsimít, feledtet minden csalódást és minden veszteséget kárpótol. Így énekel erről a költő is a nagy esemény évfordulóján:

Tavalyi Ősz, hadd hulljak le előtted,
miként a lomb a szép őszyk előtt —
mi fölemelt, most leborulni késztet,
engedd hódolni az emlékezőt!

Egy év múlt már, egy esztendő azóta,
hogy testvér-kéz a testvért átkarolta,
hogy a Kárpáttal izmos drága Kar
ölelésében izzott a magyar.

Tavalyi Ősz — magyar szabadság ősze,
vagy inkább szabadságunk tavasza
(ahogy tavasza van a későn nyíló
virágnak) újra vezess most haza!

Ragadd el édes mámoroddal lábam,
hogy ismét hazaérjek a hazában,
feledjem el, mi bánt, mi felemás —
töröljön mindent a találkozás!

(KISS JENŐ: TAVALYI ŐSZ.)

Ezekben a sorokban jut talán legtisztábban kifejezésre ennek a fiatal költő-csoportnak a felszabadulással kapcsolatban megnyilatkozó érzülete, felfogása és magatartása.

Költészetük legszélesebb köre az egyetemes emberi problémákat öleli át. Elsősorban korunk általános, nagy válsága és ma már szinte az egész földkerekségre kiterjedő hatalmas küzdelmei foglalkoztatják a költőket és szólalnak meg verseikben. Átélik a közös emberi sors gyötrő vajúdasát, fellelkesülnek az új életet formáló erőfeszítések és áldozatvállalások hősiességén, de eltelik a szívük részvéttel és keserűséggel a harccal járó rengeteg szenvedés és pusztulás láttára. Igazi emberséges felfogás és magatartás ez, mert bár átlátja a küzdelem történeti szükségszerűségét és értékelni tudja nagyszerűségét, mégis megborzong a sok veszteségtől és attól a nagy pusztitástól, melyet ez a kérlelhetetlen harc a kultúra alkotásaiban végbevisz. (Derzsi Sándor: *Harci ének*, Hegyi Endre: *Retrogenezis*, Horváth Imre: *Nekik jobb*, Varró Dezső: *Ecce homo*.) Nincs terünk itt teljességre sem a tárgy kifejtésében, sem a felsorolásban, de a fontosabb tárgykörök megemlézése és néhány verscím megnevezése is megmutatja, hogy ezek a fiatal költők ezen a területen is mily sokoldalúak és változatosak: Isten (Derzsi Sándor: *A kezdet balladája*, Jékely Zoltán: *Seol ellen*, Szabédi László: *Válassz!*, Varró Dezső: *Zsoltár*); mulandóság, halál (Hegyi Endre: *Halál*, Szabédi László: *Halál-házasító*, Varró Dezső: *Mors imperator*, *Tetem*, *Circum-dederunt me*, Kiss Jenő: *Lila után sárga*, *Egy léggömb lezuhant*); az

emberi gonoszság (Kiss Jenő: *Hónapok Ádámja*, Szabédi László: *Nihil humanum mi alienum puto*); józan életbölcseiség (Horváth István: *Tornyot raktam, A világ nem érted forog*); a költő sorsa és hivatása (Hegyi Endre: *Olvasd el, ha van időd*, Szabédi László: *Az olvasóhoz, Az egészet akartam*).

Ez a változatosság és teljesség nemcsak a tartalomban tapasztalható, hanem a kifejezésben, a formában is. Mindnyájuknál megtaláljuk a szűkebb haza hatásának érvényesülését a színekben, képekben, hangulatokban, s bizonyos fokig még a ritmusban is, és természetesen főleg a nyelv erdélyi ízeiben. De egyikük sem, még a népi származású és sorsú Horváth István sem tömi tele mondatait különködve szokatlan tájszavakkal, minthogy a tartalomban is kerülik a népies „műtyürkék” vásári kirakatolását. Az erdélyi sors, az erdélyi táj és az erdélyi ember nagyon valós színekben és vonalakban él verseikben, de minden mesterkélt és különlegességeket hajszoló eredetiségkedés nélkül. Stílusuk és formáik által is bekapcsolódnak a történeti és az élő magyar irodalom egységes áramába. A mai magyar líra változatos hangjai mind megjelennek költészetükben.

A fiatal erdélyi költők anthológiájának legfőbb jelentősége abban van, hogy világosan kitűnik belőle, mit jelenthet a táj a költőnek s mi a szerepe a helyesen értelmezett tájköltészetnek egy-egy tájegység s egyúttal az egész magyar nyelvterület szellemi életében. Ma már az irodalmi decentralizáció kérdéséről folyó vitában nem annyira elvi kérdésekről van szó, hanem inkább a megvalósítás, a gyakorlati megoldás eszközeiről és módzatairól. Az erdélyi fiatalok versgyűjteménye igen szerencsés kísérlet ezen a téren, olyan, mint a jövő felé utat hasító ék, s remélhető, hogy az általuk hasított nyíláson hamarosan megindul a többi irodalmi műfaj hasonló fejlődése. Ugyanígy próbálkozás indul meg éppen most a Felvidéken is, itt azonban nem egy anthológia, hanem egy folyóirat, az *Új Magyar Museum* az úttörő ék az új fejlődés számára.

Sokat írnak és beszélnek mostanában arról, hogy mi a szerepe és jelentősége a tájköltészetnek az írók és általában az irodalom fejlődésében, de kevés szó esik arról, milyen hatása lehet az olvasó számára. Pedig ha a kérdést ebben a vonatkozásban is felvetjük és megvizsgáljuk, még inkább indokoltnak és jogosultnak fogjuk találni a decentralizáció megvalósítására irányuló törekvéseket. Hiszen az irodalom nemcsak az írók ügye, hanem az olvasóké is. Minden igazi írónak az a természetes törekvése, hogy szellemi megnyilatkozásait másokkal is közölje és velük az olvasók minél nagyobb tömegére hasson. Éppen ezért a tájirodalomnak is igen lényeges problémája, hogy mit tud nyújtani a saját vidéke és mit az egész ország olvasóközönségének. Egyetemes szempontból főfeladata az, hogy az illető tájat és annak életét az ország többi részein is megismertesse s egyúttal alkotásaival hozzájáruljon az egész magyar szellemi fejlődés elősegítéséhez s az irodalmi termelés gazdagításához, változatosabbá tételéhez. De még jelentékenyebb hivatás vár rá a maga vidékén. Ha valahol, itt kell többre törekednie az írónak a pusztá szórakoztatásnál. A vidéki emberben általában nem nagy az érdeklődés az iro-

dalom és főleg a költészet iránt, még az értelmiség sem sokat törődik vele. Komoly irodalmi műveket a kisvárosban is kevesen olvasnak, falun még kevesebben. Ha a napilapokon és a hivatalos közleményeken kívül más nyomtatott szöveget is kezükbe vesznek, olvasmányaik majdnem kizárólag a hazai vagy külföldi ú. n. kolportázs-irodalom alkotásaiból kerülnek ki. A folyóiratok közül inkább csak a képeslapok, a színházi és egyéb könnyű fajsúlyú magazinok érdeklik őket. A nők még aránylag többet olvasnak, de ők is többnyire csak a divatos és felszínes, híg regényekig jutnak el. Az ne tévesszen meg senkit, hogy vidéki városok és falvak úri házaiban szép üvegajtós szekrényekben hazai és külföldi írók értékes sorozatait is megtalálhatja. Ezek igen gyakran olvasatlanul hevernek polcaikon, s csak a könyvügynökök ügyességét dicséri, hogy egyáltalán odakerültek.

A tájirodalomnak és a vele együtt megerősödő szellemi életnek éppen ezért egyik legfontosabb feladata lesz olvasóközönséget nevelni s azzal a valóban értékes szépirodalmi alkotásokat is megkedveltetni. Ennek elengedhetetlen alapfeltétele azonban magának a tájirodalomnak színvonalbeli emelkedése. Ma még vidéken igen gyakran jelennek meg selejtes művek, kezdetleges műkedvelői próbálkozások. Ezek most szabadon érvényesülnek, rontják az irodalmi ízlést, s gyakran gátolják az igazi értékek érvényesülését, mert hiányzik a tárgyilagos kritika, amely rámutatna gyarláságaikra s gondosan kigyomlálná őket a valódi irodalom termőföldjéről. A komoly és magasszínvonalú vidéki irodalomnak egyik legsürgősebb feladata éppen ennek a szellemi gyomnak az elfojtása lenne. A tájköltészet alkotásai u. i. közvetlen személyes természetű kapcsolataikkal s a helyi érdekesség és érdekelttség varázsával sokszor jobban közel tudnak férkőzni az otthoni olvasókhoz. Ha pedig egyszer sikerül benűnk a fogékonyságot az olvasás iránt felkelteni, feltámad majd érdeklődésük a teljes magyar és a külföldi irodalmak remekművei iránt is.

Az bizonyos, hogy korunk szellemi válsága nemcsak az írók válsága, hanem az olvasóké is. Ha a tájirodalom megfelelő módon megszervezve eredményesen közreműködik ennek a válságnak enyhítésében, már ezzel is igazolta létjogosultságát. Mert amikor mi a vidéki olvasóról beszélünk, nemcsak a városi és falusi értelmiségre gondolunk, hanem a népre is. Ma mindenki jól tudja, hogy az ország sorsa milyen szorosan egybe van kapcsolva a parasztság gazdasági és szociális problémáinak a megoldásával s e tekintetben a nép szellemi fejlettsége is jelentős szerepet játszik. A parasztság szellemi életének a kiművelésére a rádió és a népművelés mellett az irodalmat is nagyobb mértékben fel lehetne és fel is kell használni. A tájirodalomnak az is egyik hivatása, hogy megszólaltassa a népet, de egyúttal szóljon is hozzá. Semmi esetre sem gondolunk azonban valami mesterséges és mesterkéltnél, külön a nép számára gyártott irodalomra. A falut és népét valóban ismerő íróink újabb megállapításaiból kétségtelenül kiviláglik, hogy a nép „megbirkózik” a komoly és legmagasabb színvonalú irodalmi alkotásokkal is. Illyés Gyula pl. azt írja nagyapjáról, egy pusztai bognárról, hogy

Kossuth, Klapka, Görgey, Szemere iratait olvasta, de ugyanezeket a kocsisgazda, a két elsőbéres, egy közönséges béres, egy juhászgazda mind olvasgatták. (*Mint a darvak.* 14. 1.) Azt is ő mondja el, hogy mikor egyszer az Alföldön írók és egyszerű parasztok megbeszélésre jöttek össze, az egyik paraszt kiküldött James Joyce, Sommerset Maugham nevét emlegette, s mások is hivatkoztak a legmodernebb külföldi írókra, pl. Huxley-re, Gide-re, Giono-ra. (I. m. 51. 1.) Ebből persze nem szabad arra következtetni, hogy a nép széles tömegei olvassák az ilyen írók műveit, de ha legértelmesebb tagjai a világirodalom ilyen legfelső rétegébe is fel tudnak emelkedni, nem kell attól félnünk, hogy az átlag a hozzá szelleménél és tárgyánál fogva mégis csak sokkal közelebb álló, a saját környékén élő író irodalmi színvonalú alkotásait nem fogja megérteni, különösen akkor, ha mai súlyos gazdasági helyzetéből is kiemelik.

A tájirodalom egyik feladata végül az igazi népi tehetségek érvényesülésének elősegítése. Nemcsak azért lenne erre szükség, hogy az lelkallódástól megmentse őket, hanem hogy ott tartsa a maguk vidékén, mert ha valaki, elsősorban ők hivatottak arra, hogy a magyar parasztság lelkeségét és életformáját a maga valóságában megismertessék. Már eddig is igen sok értékes adattal járultak hozzá, hogy a falu népéből igazabb kép alakuljon ki a köztudatban. Különösen az lenne fontos, hogy a vidéki értelmiség, a közigazgatás és a köznevelés ügyének intézői ismerjék meg végre közelről azt a népet, amelyet kormányozniok és nevelniök kell, s éppen ezért elsősorban nekik kellene a tájirodalomnak ezeket az alkotásait tanulmányozniok. Ha így az értelmiség és a nép a kölcsönös megismerés révén közelebb kerül majd egymáshoz, könnyebben létrejön talán a nemzeti egységének manapság annyira kívánatos megvalósulása.

SEMETKAY JÓZSEF

JÁTÉK A FÉNNYEL

Derengő fény gyul a dombok felett.
Oszladozik az alkonyi sötét.
A növekvő hold sápadt hidegen
ezüstözi már a fák üstökét.
Szobámba surran... hófehér falát
gnómok, nimfákkal népesíti be
s a szűzmáriás öreg képeket
körültáncolja nagy jókedvibe.
Csengőn kacagva száz darabra tör.
Remeg... vonaglik, sóhajt és nevet.
Én meg pergetve, ujjaim között
szítálok őket, mint a gyöngyszemet.

MAGYAR GIZELLA

AZ ÉSZAKKELETI FELVIDÉK KAPUVÁROSA, az Alföld rónaságának peremén, regényes, festői köntösben mutatkozik már messziről, egészen a Tiszahátról. A megkapó táj vonzza az utazót és aki egyszer itt járt, annak emlékezetében sokáig él. A kanyargós Ung kristálytisztá vizének csobogása megnyugtató szívdobogást okoz. A város multja, kulturális fejlődése, szellemi élete a magyar művelődés egyik értékes darabja, amely egyben ezeréves történelmünk egyik fejezete is.

A honfoglalás első mozzanatai a geopolitikailag fontos szerepet betöltő Ungvár vidékén, közelebbről a mai ősi vár környékén játszódtak le. Ungvár és a megye az új hazában elhelyezkedett magyarság Kabar és Kende törzse szállásbirtokai közé ékelődik. Az erdős rengetegek észak felé a gyeplélvén túl katonai szempontból kitűnő védelmet nyújtottak és így erősebb megszállásra nem is volt szükség. A hegyekben itt-ott szétszórta csekélyszámú néptöredékek éltek, amelyek a honfoglalás történelmi ténye következményeképpen készségesen hajoltak meg a vitéz, erős, katonai egységet alkotó és politikailag is érettséget mutató magyar vezér akarat előtt.

Árpád-házi királyaink korában Ungvár és a megye a királyi hatalom erősségét jelentő patrimonium egyik eleme. A megye a király földesúri joghatósága alá tartozó zárt terület. Ebben a korban a város és a megye királyi várbirtok. Bár kevés adat áll rendelkezésünkre, azokból is meg tudjuk állapítani, hogy az Árpádok kora volt az a történelmi időszak, amelyben a nyugateurópai latin művelődés Ungvárott gyökeret vert és megvetette a későbbi ilyen irányú fejlődés erős alapját. A XI., XII., XIII. és XIV. században nem is lehet szó keletről jött művelődésről, annál is inkább, mert hiszen a modern kritikai módszerek segítségével szerkesztett magyar történet megállapította, „igen valószínű, hogy amint az oláh éjszakon beolvadt a tótságba, úgy tűnt el nyom nélkül a rutén tömegben is”.¹ A XVI. században ment végbe az egybevegyülés, az oláh eredetű népiség eltűnt a rutén elembe. Egységes szláv kultúráról tehát nem lehet beszélni. Ung megyében a havasi legelőkön kívül alig van rutén falusi lakosság. Ekkor „még Máramaros hegyes vidékein is magyar jobbágyok vannak, Huszt várának és uradalmának jobbágjai névleg is szinte teljesen magyarok.” Érdekes jelenség, hogy a XVI. század országgyűlésein e vidékek lakóit ruténeknek és valachoknak vegyesen nevezik. A két népfaj nemcsak foglalkozásban, hanem vallásban is azonos volt. Éppen a kultúra emelése érdekében törekedtek mind a magyarországi katolikusok, mind a protestáns erdélyi fejedelmek az

¹ Hóman—Szekfű: Magyar történet. V. k. 89. l.

egyházi unióra, ami csak később, a XVII. század közepe táján sikerült.

Magyar királyoknak, főpapoknak és főuraknak állandó letelepedésre is csak nagy nehézségek között lehetett e népiségeket rábírniok. Már pedig a magasabb kultúra állandó letelepülést kíván. Napnál világosabb bizonyíték ez arra, hogy a húszéves cseh megszállás történeti és kulturális szemlélete gyökerében hamis és teljesen alaptalan volt. Ékesen igazolja tételünket, hogy a műtörténeti szempontból nevezetes gerényi r. kat. templom szolgált a lakosok lelki életének oázisául. A templom szentélye, amely eredetileg maga a templom volt, kívül kerek, belül ötkaréjos, a XIII. században épült. A téglányalakú hajóját jóval később a XVI. században, sekrestyéjét pedig a barokk-korban építették hozzá. Az Árpádok korából épen fennmaradt templom ma is büszkén hirdeti a letűnt századok dicsőségét és nemesveretű ízlését. A szentély falán kihámozott freskók a magyar festőművészet legrégibb alkotásai.

A vegyesházi királyok korában a régi politikai szervezet végképpen felbomlik és az ungi vár és a hozzátartozó uradalom magánbirtokká lesz. Az Abák földesúri joghatósága azonban csak rövid életű. Károly Róbert a rozgonyi csata után hűséges szolgálataik jutalmául a Drugeth-családnak adományozza a várbirtokot. A Drugeth-család francia eredetű. Drugeth Fülöp, Károly Róbert király nevelőjének atyja: a picardiai Merloto-családból sarjadt Drugeth Miklós volt. A család nagy jövőre hivatott megalapítója Drugeth Fülöp, akit II. Károly nápolyi király idegen földre küldött unokája mellé, legbizalmasabb francia hívei közül választott ki. A Drugethek közül az Anjouk alatt Fülöp, János és ennek fia Vilmos követték egymást a nádori méltóságban.

A város multja, kulturális fejlődése szorosan összefügg a Drugeth-család történetével. Lakói sokat szenvedtek a későbbi századokban, bőven kivették részüket a XVII. század vallási és nemzeti küzdelmeiből. Bocskai felkelése idején Drugeth Bálint csatlakozása révén elkerülte a pusztító háborút. Így volt ez kezdetben Drugeth György idejében is, aki fiatalabb éveiben az új hit lelkes követői közé tartozott. Később azonban, amikor Drugeth György visszatért a régi egyház hívei sorába és meggyőződéssel szolgálta politikailag a katolikus érdekeket, megváltozott a helyzet. Pázmány Péter katolikus irányú politikai koncepciójának szolgálatában állott és így természetesen magára vonta a protestáns erdélyi fejedelmek: Bethlen Gábor és I. Rákóczi György ellenszenvét, akik mindketten arra törekedtek, hogy az Északkeleti Felvidéken meggyökeresedett és immár évszázadok által szentesített Drugeth-hatalmat megtörjék. Bethlen Gábor és I. Rákóczi György haddal támadták meg a várat, később Thököly Imre szállotta meg. Ebben az időben a Drugeth-családnak már csak két tagja volt: Róbert korbaviai püspök s szentjóni apát és Zsigmond, akit Thököly Kassán lefejeztetett. Lipót király megemlékezett Drugeth Zsigmond hűséges szolgálatairól és az ősiség törvényeinek mellőzésével, újabb királyi adománylevéllel a jószágokat Zsigmond leányainak adta, míg a várat székesi Bercsényi Miklós gróf kapta meg hitvесе, Drugeth Krisztina grófnő révén királyi donációképpen.

II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején az ungvári vár az egész felkelés egyik legszámottevőbb gyújtópontja lett. A Nagyságos Ferdinánd többször időzött szép renaissance boltívei alatt és itt szőtték a terveket, amelyeknek célja a magyar független államiság kiépítése volt.

Ezekben a súlyos, zivataros századokban, amikor szerte a Házában dűl a háború, elhallgat a Múzsák nemes hajléka: Ungvár szellemi életének kifejezője, a Drugeth-gimnázium is. A város egyik legnagyobb büszkesége kétségtelenül az immár 329 éves gimnázium. Jogelődjét, az egykori kollégiumot, 1613-ban alapította Drugeth György gróf Homonnán. Drugeth János gróf, az alapító fia, 1640-ben kelt alapítólevele szerint áttelepítette azt „sok oknál fogva” Ungvárra, a Drugethek második nevezetes uradalmi középpontjára. Az átköltözést azonban megakadályozta halála és a fennkölt tervet a kegyes és mélyen vallásos érzésű hitvese, Jakusits Anna grófnő hajtotta végre. Az intézet vezetését a Jézustársaság vette gondjaiba. Az épületről, templomról, azok karbantartásáról, anyagi ellátásáról a grófi család bőkezűen gondoskodott.

Az ősi kollégium a peremvidéken a magyarság nyugat-európai, latin irányú kultúráját építette tovább. Az ősi intézet 1773-ig a jézustársasági atyák vezetése alatt a mai görög szertartású római katolikus, munkácsi egyházmegyei püspökök rezidenciájának előkertjében állott, míg a kollégium és rendház a mai palota udvari szárnyában foglalt helyet. A templom nemes barokk stílusa belül ma is hirdeti az építők egységes és nemes elgondolását és a terv kitűnő kivitelét.²

A későbbi időkben, Bercsényi száműzése után, a kincstár földesúri hatósága alatt idegen szellem és kicsinyes kapzsiság költözött a nagymúltú város falai közé. A gimnázium nehéz küzdelemmel tudja hivatását betölteni. Amikor Mária Terézia királynő a kollégiumot és templomot a munkácsi görög katolikus püspökségnek adományozta, a gimnázium elhelyezésének kérdése is sokáig vívódott. A XIX. század elején végül állandó otthont talált a későbbi városháza és a mai kereskedelmi középiskola neo-barokk épületében. Az épület előbb a várrendszer övezetéhez tartozó kaszárnya volt, megfelelő átalakítás és ráépítés után avatták az Alma Mater nemes hajlékává.

Ungvár a multban hangyaszorgalommal dolgozott a kultúra síkján. A régi gimnázium a szellemi törekvések magja. Több évszázadon keresztül vonzotta ide a tudnivágyó ifjúságot. Nemcsak az Északkeleti Felvidék fiai látogatták a kitűnő intézetet, hanem még Erdélyből is nagy számmal sereglettek a nemes úrfiak és a feltörekvő alsóbbrendűek gyermekei. A Drugeth-gimnázium a történeti multban több századon keresztül nevelte az ifjúságot vallásos szellemben áldozatos hazaszeretetre. Az intézet tanárai közül a XVIII. század végén kitűnik Dayka Gábor, akinek emlékét a mai gimnázium előkertjében felállított szobor hirdeti. Porhüvelyét a Kálvária hantjai takarják. Sírhelyét szorgos kutatások ellenére sem sikerült megtalálni. A Drugeth-gimnázium tanárai között a XIX. és XX. században az irodalom

² L. „Hajnal — Zorja” legutolsó számát.

és tudomány sok jeles művelőre talál. Nevezetesebbek: dr. Holosnyai Irén, dr. Fibiger Sándor, Gebé Péter a későbbi püspök, Mazuch Ede, aki az ifjúsági Dayka Gábor önképzőkör munkásságát tudományos színvonalra emelte, Fülöp Árpád, a Székelyföldről Ungvárra szakadt nemeslelkű férfiú, aki megírta a világirodalom legnagyobb terjedelmű eposzát: a Hunyadiászt. Az Arany Jánosra emlékeztető verstechnikával alkotott pompás hősköltemény, amely hazánk dicsőséggel teljes korának állít emléket, sajnos, még ezideig nem jelent meg nyomtatásban.

Az egyházi irodalom is jeles művelőkre talált, akik közül a munkácsi egyházmegyei püspökök sorában kitűnnek Bacsinszky András, Popovics Vazul; az apostoli lelkületű, magas és egyetemes műveltségű Firczak Gyula. Gebé András főiskolai tanár munkássága is figyelmet érdemel.

A régebbi írók és költők sorából büszkeséggel emeljük ki városunk és megyénk szülöttei közül: Erdélyi Jánost, Darmaj Viktort és a legnépszerűbb magyar poéták egyikét, akinek pályája innen indult, akinek bölcsője itt ringott: Gyöngyösi Istvánt. A Murányi Vénusz halhatatlan költőjének szülőháza, amely jelenleg a kincstár tulajdona, az időközben Ungvárhoz csatolt Radvanc-telepen épségben fennmaradt. Emléktábla jelöli a népszerű költő első hajlékát.

A nevelés értékét hangsúlyozta ki Sirokay Albert. Amikor még ismereteket közlő és tisztán reprodukzív jellegű volt az iskola szelleme, ő már akkor észrevette a nemzeti irányú, a tanteremben és azonkívül történő nevelés fontosságát. „Ügy vigyázott a határszéli gimnázium magyarságára, mint valamely őrszem, akit még a honfoglalók hagytak”, írja róla Krudy Gyula: Őszi utazások a vörös postakocsin című munkájában. A tanügyi irodalomban jelesek Matyackó Tivadar, Schürger Ferenc, Könnye Nándor, aki francia szótárt is szerkesztett.

A felsőbb matematikai tudomány művelésében magasan kiemelkedik Geöcze Zoárd, aki az egykori reáliskola falai közül lépte át a párisi egyetem küszöbét, hogy a Bolyaiak nyomdokán haladva szerezzen dicsőséget a magyarság és közelebről az ungvári emelkedett szellemiségnek. A kegyetlen magyar sors azonban kerékbe törte a nagy férfiú célkitűzését. Szénássy Barna érdeme, hogy újabban ráterelte a tudományos világ figyelmét.

A szépirodalom művelése terén érdemes munkásságot fejt ki 1906 óta az ungvári Gyöngyösi Irodalmi Társaság. Néhány tollforgató, lelkes ember szervezte meg. Az egyesülés célja, hogy a város és megye tollforgató férfiai összefogja és irodalmi munkásságukat gyámolítsa. A társaság a magyar nemzeti irodalom művelését tűzte ki nemes feladatául. Első elnöke a klasszikus műveltségű és finom ízlésű miszticei Romanecz Mihály volt, az egykori kir. kat. főgimnázium nagy tekintélynek örvendő igazgatója.

Már a béke idejében is sikerült a társaságnak a magas kultúrájú közönség szívéhez férkőznie. Felolvasó ülései, amelyek az időtájt a vármegyeháza nagytermében voltak, felkeltették az irodalmi érdeklődést és ízlést. A közönség az irodalmi délutánokon szerette meg

még jobban a költészetet, zenét és a művészeteket általában. A Gyöngyösi Társaság közönséget nevelt a magyar könyvnek és ezzel irodalmi síkon is pezsgővé tette a magyar életet az északi végvidéken, a magyar kultúra őrhelyén, a nyelvi határ peremén.

A világháború nagy robajjal elindult szekere keresztülgazolt a vázolt természetes és békés, kulturális, történetileg is megalapozott fejlődésen. Bár tisztán behallatszott Ungvárra az ágyúszó, a társaság felolvasásai rendszeresen megvoltak, sőt az ádáz küzdelemben, a létért folyt és reánk kényszerített első világháború közepén megjelent a IV. Évkönyv is.

Vésszel teljes és gondtól terhes napok következtek a nemzet életében. Az „Ung”, amely hosszú évtizedeken át volt szószólója a magyar kultúrának, 1918. évi december 29-iki számában közölte, hogy az Irodalmi Társaság 1919. évi január havi felolvasó-ülése elmarad. 1919. január 12-én a csehek megszállották Ungvárt, a társaság nem is próbálkozhatott effélével. A város lakossága és vele együtt a Gyöngyösi elvezettnek láttak mindent, amiért lelkesen és önzetlenül dolgoztak. Április havában még megkísérelte a társaság, hogy zárt ülése legyen, azonban a cseh mindenhatóság helyi nagysága: a rendőrkapitány ezt nem engedte meg. A társaság kényszerűen elhallgatott. A húszéves idegen járom erősen kikezdte és megtépázta a régi ezeréves társadalmi, kulturális berendezkedést. Halálra ítélték a magyar élet és gondolat világát. A fiatalabb nemzedék történeti műveltség, öntudatos magyar eszményiség nélkül nőtt fel. Ebben a dermesztő légkörben, amelyben a magyarság életéről volt szó, akadtak hűséges, önzetlen és bátor férfiak, akik helytállottak, szembenéztek a veszélyekkel és hirdették szavukkal és tollukkal a magyar ígét, hittek az evangéliumi feltámadásban. Működésükkel sok magyar életet mentettek meg korunk részére. E férfiak sorából kiemelkednek: Mécs László, akinek magasívelésű költői pályafutása Ungvárról indult el és Rácz Pál, aki erőteljes, népies és zamatos magyarsággal írt novellákat és regényeket.

A magyar feltámadás elkövetkezése után visszatért a jogfolytonosság és a Gyöngyösi Irodalmi Társaság is újjáalakult 1939 őszén. Elindult a hagyományos úton Antal Miklós elnöklétével. Számolt a vezetőség az Ungvárra költözötték igényeivel, társadalmi úton is igyekezett a régi és új rétegek között a lelki kapcsolatokat megteremteni. A társaság a meggyőzés minden eszközét sorompóba állította, hogy a magyar irodalomnak közönséget teremtsen. A munka sikerrel járt, a felolvasó-ülések nagy látogatottságról tanúskodnak. A Gyöngyösi Társaság a nemzetpolitikai célok szolgálatában álló irodalmi tömörülés és így természetes, hogy a párt- vagy napi politika mezejére sohasem kalandozott el. Szíve sugallatára hallgatott, amikor kapcsolatokat keresett a velünk évszázadokon keresztül együtt élő rutén néppel. Így kívánja szolgálni a társaság a magasabbrendű s magyar érdekeket, a közös munka s feladat kitűzése és annak megkönnyítése céljából. Ellátogatott a Gyöngyösi Társaság a kárpátaljai terület gócpontjaira, ahol szeretettel teljes megértésre talált. Természetesen a magyar népi területen is folyik ez a munka, hogy még

jobban fokozza az élőszó erejét és a magyar könyv becsét. Örömmel tapasztaltuk, hogy a társaság igyekezetét siker koronázta. A mai küzdelemmel teljes világban nép és nyelv az a két legbiztosabb pillér, amelyen a magyarság államisága és kulturája nyugszik. Erre a két pillérre támaszkodik a Gyöngyösi Társaság, amikor munkáját áldozatos lélekkel, önzetlenül, becsületes akarással végzi. Úgy hisszük, hogy eme alapvetéssel tudjuk helyünket megállani a zivataros idők egetverő hullámai között. A magyarság kulturájának elmélyítése különösen fontos hivatása a társaságnak. A magyar szót hirdeti úgy azonban, hogy azt tetszetős voltaért mindenki megszeresse. Senkit sem bánt, tisztelettel adózik más népi kisebbség érzelm- és gondolatvilágának, hogy az együttélés és kulturális kapcsolatok zavartalan-ságát a boldogabb jövő érdekében örök időkre biztosítsa. Azonban mindezt úgy, hogy a honfoglaló, az államalkotó és a viharos századokban vérző magyarság vezető és formáló ereje csorbitatlanul megőriztessék! Ilyen irányú a Gyöngyösi Társaság munkássága, ez a szellemisége, amely egyben a város kulturájának színét is megadja.

A városi népművelés serény munkával, szorgalmas igyekezettel fáradozik a magyar történeti műveltség nélkül nőtt nemzedékek átnevelésén.

A magyar-rutén irodalmi, történeti és általában tudományos szellem kiépítésén fáradhatatlan buzgalommal dolgozik a nemrég életrehívott Kárpátaljai Tudományos Társaság. A társaság kiadásában jelenik meg a kétnyelvű „Hajnal-Zorja” című folyóirat, amelynek értékes szerkesztői gárdája komoly és elmélyült munkásságot fejt ki. A folyóirat hangja emelkedett, tárgyilagos, egész szellemét az együtt átélt századok közös lelkisége hatja át.

A megszállás nehéz éveiben a Magyar Kultúr-Egyesület tevékenykedett. Felkereste a sorsüldözött, magukra maradt, szétszóródott magyar népi elemeket távoleső otthonaikban, hogy megtartsa őket a magyar kultúra szeretetében. Az elhagyottak lelkébe erőt, öntudatot és bizalmat öntött. Nagy érdeme az egyesületnek, hogy az anyanyelv szeretetét, megbecsülését nehéz időkben is eredményesen hirdette, a fiatalságot pedig a magyar művelődés ápolására serkentette. Napjainkban az egyesület Északkeletmagyarországi Magyar Kultúregyesület néven szép munkásságot fejt ki mintegy 64 fiókjával.

A képzőművészet jelesei: Róskovics, a pompás festő- és Szamovolszky, a szobrászművész. Anyai ágon Ungvár művészei közé tartozik Lux Alice, aki a nagy mesternek, a nemrég elhunyt Lux Eleknek húga és tanítványa, bizonyára méltóképpen fogja befejezni nagybátyja nagyszerű kompozícióit. A fiatal gárda méltó képviselője Takács Odön, akinek fa-szobrai ez évben feltűnést keltettek.

A nemrég megalakult Kárpátaljai Képzőművészek Egyesülete Erdélyi Béla hivatott vezetése alatt a Kárpátok táját megkapó és teljesen egyéni stílussal, művészi érzékkel festi vásznára.

Városunk és megyénk a zenei kultúrában országos viszonylatban is kiemelkedik. A gör. kat. hittudományi főiskolások magyar és rutén egyházi és világi dalkulturája igen magas színvonalú. Az ének-kar sokszor szerzett hallgatóságának a rádió hullámain keresztül lelki

gyönyörűséget. Méltóképpen sorakozik fel a kir. gör. kat. tanítóképző kántusa is. Az Arany Érmét szerzett ungvári dalárda ismét jó úton halad, hogy a magyar dalkultúrát felkarolja. Ungmegye szülötte a zenei művészet olimposzi magasságokba felemelkedett mestere, nagylázi Plotényi Nándor, Liszt egyik legképzettebb és nagy sikereket látott tanítványa, aki szerte az egész világon nevet szerzett magának és dicsőséget nemzetének. Napjainkban a Plotényiről elnevezett Városi Zeneiskola foglalkozik zenei tanítással.

A színművészet felkarolása még a múlt század 30-as éveiben kezdődik. A színház ügye lázba hozta a város és megye lelkes fiait. A XIX. század első évtizedében műkedvelők játszottak, így szolgálták a nemzeti művelődés magasztos ügyét. 1861-ben állandó műkedvelő társulat alakul, hogy az ifjúságot az akkor kedvelt művek színrehozásában rendszeresen gyámolítsa. Az eszme keresztülvitelén Bánóczy Ferenc, a „Felvidék” című hetilap szerkesztője fáradozott.

A műkedvelői társulat feladatát oly jól oldotta meg, hogy a fiatalabb nemzedék fokozatos bevonása mellett a színügyet 1872-ig állandóan, majd, de már ritkábban 1880-ig a közönség pártfogásában fenn tudta tartani, ami nem csekély befolyással volt nemcsak a hazafias érzés ápolására, hanem a közművelődés előmenetelére is. A közönség látta, hogy az ifjúság mily tevékenységet és ügybuzgalmat fejt ki a hazafias szellem élesztésében. Ez azután arra vezetett, hogy az irányt szabó férfiak megpendítették az állandó színház felépítésének eszméjét. A „Felvidék” 1864. évi 32. száma lelkesen foglalt állást a színház építése ügyében.

Ezidőtájt a város értelmi erejét a nagyszámú és jómódú vidéki köznemesi birtokosság egészítette ki. Petrovay Ákos császlóci földbirtokos felhívására 1864. augusztus 21. napján a város és vármegye értelmisége szép számmal jött össze, hogy a színház állandósága és felépítése ügyében tanácskozzék. Bár az akkori főispáni helytartó a gyűlés megtartását nem engedélyezte, azt mégis megtartották. Az alakuláson nyomban elhatározták, hogy a színház felépítéséhez szükséges összeget részvények segítségével hozzák össze s evégből 400 drb 25 frtos részvényjegyet bocsátottak ki. A kormányhatóságok azonban a lelkes ügybuzgósággal elindított ügyet húzták-halasztották, hogy az érdemleges határozatot bürokratikus rátermettséggel elodázzák. A helytartótanács intézkedése világosan mutatja, hogy nem akarta a színművészetet városunkban szerephez juttatni. Félt a nemzeti mozgalom ezen fontos eszközétől. Végül is győzött az erős akarat, megalakult a társaság és bemutatta alapszabályait a hivatalos hatalomnak. A közbejött válságos idők azonban az oly lelkesen felkarolt ügyet zátonyra juttatták.

Az „alkotmányos idők” a régi társadalmi szerkezet egységét megbontották, jöttek a parlamenti és megyei politikai küzdelmek, amelyek pártokra szakították megyénk magyarságát is. Így a nemes és jobb sorsra érdemes magyar nemzeti kulturális ügyet elvonta a politika a közérdeklődés teréről. Sok-sok évi küzdelem után a város századunk elején fölépítette a mai Városi Színházat, amely 300 néző befogadására készült.

A város helyzete az Árpádok korában sokkalta jobb, mint később, amikor is a város királyi adományozással magánbirtokká válik. A Drugethek alatt a város iparúzó lakosságának sorsa még eléggé jó, de később az idegen szellemű és nagyrészt idegen érdekeket szolgáló kamarai jószágtest ispánjainak, tisztartóinak vasmarkában szenvedtek a polgárok és házas belsőségeiket, a város utcáit és tereit is alig tudták megváltoztatni a maguk és a város fejlődése érdekében. Ezért oly szűkek Ungvárott a régi utcák és oly szegény terekben a város, végül ennek a könyörtelen fiskusi rendszernek tudhatjuk be a házak telkeinek kicsinységét, az agyonépítettséget.

Az ipart a Drugethek alapozták meg. A céhek a földesúri joghatóságot gyakorló család egyes tagjaitól nyerték el szabadalomleveleiket. A céhek a városi élet letéteményesei, sarjaik a későbbi századokban tevékenyen és derekasán veszik ki részüket a szabadságmozgalmakból. A történeti fejlődés megszűnik a kincstári idők nehéz századai alatt és 1848-ig a város közönséges úrbéri elbánás alá kerül, amiből csak 1848 után szabadul fel. Ekkor a város fejlődésnek indul, a kibontakozásnak a világháború vet véget.

Amidőn 1918-ban a belső politikai arcvonal összeomlott, a cseh megszállás súlyos évei nehezédtek a városra. A két évtized megrengette a régi barátságos, kisvárosi és kedélyes élet alapjait. Összezavarta és atomizálta a régi magyar lakosságot, kiélezte az ellentéteket, kijátszotta egymás ellenében az őslakókat. A város minden történeti alap nélkül idegen és így teljesen érthetetlen nevet kap, a régi keretek — a magyarság erejének rövására — eltolódnak. A városi iparúzó polgárság lassan elveszti anyagi jólétét, mert az idegen hatalom fejlett nagyiparával kiszorította termékeit a piacról.

A felszabadulás után megfeszített munka folyik a kibővült város falai között. A nemzetnevelés, a kultúra síkján mozog, célja, hogy szeretettel, megértő jóakarattal a megnagyobbodott Haza számára szilárd meggyőződésű és megingathatatlan jellemű új, megértő és magyar nemzedéket adjon.

A természetellenes, igazságtalan és esztelen trianoni idők után a Gondviselés kegyelméből bizonyára boldogabb századok következnek Ungvárra is, amelyeknek előkészítésén országunk jeles férfiai munkálkodnak és amely jobb idők elkövetkezésében rendíthetetlenül hiszünk!

SIROKAY ZOLTÁN

A KASSAI MÚZEUM ÚJABB RÁKÓCZI-EREKLYÉI

RÁKÓCZI FEJEDELEM korának egyik leggazdagabb embere volt. Ősei: Rákóczi György, Lorántffy Zsuzsanna, nagybátyja Zrínyi Miklós. Ezekről nemcsak a vagyont, hanem az előkelő műveltséget, a nemes ízlést és a művészetek szeretetét is örökölte. Hatalmas várai és palotái értékes műkincsekkel és pompás bútorzattal voltak tele. Udvarában művészeket foglalkoztatott; mint ismeretes Mátyoki Ádámot is, kinek ecsetjétől származik a Nagy Fejedelem leghitelesebb és leghatásosabb portréja. Gazdag pompájú művelt testőrség vette körül a fejedelmet. Az a sokrétű művészi pompa, melyben a fejedelem élt, nemcsak a barokk-kor túlfűtött ízlésének felelt meg, hanem egy művészetszerető fejedelmi élet őszinte igényéből fakadt. Zborói, nagysárosi, munkácsi és sárospataki váraiban s amerre csak megfordult, mindenütt fejedelmi udvartartás övezte. Ennek az udvarnak éltető légkörében — ahol maga a fejedelem is gyakran vett ecsetet a kezébe, hogy festegessen — szerették és becsülték a kultúrát, művészetet. Fejedelmi udvarának a magyar művészet történetében Rákóczi személyétől eltekintve is korszakos jelentősége van, mert Mátyás király óta ez volt ismét az első nemzeti udvartartás.

Rákóczi hatalmas vagyonából, kincseiből és személyi vonatkozású tárgyaiból korunkra alig maradt valami. Kincseit szétrabolták. Vagyona az árulók vérdíja lett. Várait löporral vetették fel s a még legjobb karban levő zborói otthonát is rommá lőtték 1914-ben az orosz ágyúk. Kincseiből és személyes használati tárgyaiból nagy ritkán bukkan elő egy-egy kupa, vagy óra, melyet emlékezésül egyes kedves hívének adott. Dús és gazdag fejedelmi udvarának körvonalait csak egyes leírásokból tudnánk rekonstruálni, mert egykori gazdag kincseiből elenyészően kevés maradt korunkra.

Kincstárának előkerülő darabjait és személyi emlékeit a Felső-magyarországi Rákóczi Múzeum van hivatva összeszedni és őrizni. Ha a fejedelem régi vagyonának legalább csak a felét tudnánk ismét összegyűjteni, a káprázatos pompa és fejedelmi műkincsek megtekintése örökre szóló élménye lenne az egész világ utasainak. Fájdalmas veszteség, hogy ezek a kincsek soha többé egybe nem kerülhetnek. Felkutatásuk is nagyon nehéz, mert a mohó kincsosztozók ajándékozásai és eladásai révén szertekallódtak egész Európában, Kis-Ázsiában, sőt Amerikában is.

Ha nem is kincsek, reánk nézve mégis értékes ereklyék, vagy használati tárgyak bukkannak elő olykor egy-egy Rákóczi-hívó, vagy késői bujdosó-leszármazott hagyatékában. Ezek a múzeum tulajdonába egyrészt vásárlás, részben pedig nemes ajándékozás révén kerülnek. Érdekes megfigyelni, hogy az újonnan szerzett

Rákóczi-relikviák nagyobb része abból az időből származik, mikor a fejedelem már Törökországban ette az emigráció könnyáztatta, sós kenyerét. Ez abban leli magyarázatát, hogy Mikesék és a hű bujdosó társak igyekeztek mindent híven megőrizni és átmenteni az utókor számára a fejedelem szent hagyatékából. A magyarországi várak idegen származású, vagy az árulással szerzett birtokokok örökösei viszont lehetőleg iparkodtak szabadulni a Rákóczi- emlékektől. S ha nem is adtak el éppen mindent, igyekeztek eltitkolni és nem beszélni arról, hogy valamely tárgy egykor a nagy fejedelem tulajdona volt és így lassanként a műtárgyak eredete feledésbe merült.

A FEJEDELEM FIATAL KORÁBÓL csupán egy emlék bukkant elő. Ez a tárgy egy gazdagon faragott támlás — a hagyomány szerint úgynevezett — ivószék. Színe sötétbarna; barokhajlású ülőkéjén és támláján tulipánok és virágok vannak laposan faragva inagyar ornamentikás elrendezésben. Négy kecskelábon áll. Erősen megkopott ülőkéje és támlába menő része igazolja, hogy egykori gazdája sokat használta nagysárosi várának ivónak berendezett részében. A fejedelem bujdosásában megírta Confessioját s ebben az öregedő és csalódott fejedelem túlszigorúan ítéli meg fiatalkori mulatozásait. Azt írván, hogy sokszor tobzódott a világi örömeiben és késő szemrehányást tett, hogy életének egy-egy szakában szertelenül adta át magát az ivás gyönyörének. Fiatalságának gondtalan korszakából származik ez a kedves emlék, ez az ivószék, mely egykor éppen abban a várban volt, melyben később fiatal felesége és gyermeke ágya mellett elfogták és mely elhurcoltatás keserűségéből fakadt részben a magyar szabadságharc megindításának döntő elhárítása.

Ezt az értékes ereklyét özvegy Strozzi Vidats Jánosné, született Polyáni Bognár Esztertől szerezte a múzeum. A finomtollú miskolci írónő híven megőrizte a reá vonatkozó történeti adatokat. E szerint ez a szék a nagysárosi várból származik. A Klobusiczky családban őrizték 1898-ig, mint a nagysárosi vár ivójának kedvelt és a fejedelem által használt ivószékét. Negyven évvel ezelőtt az egyik Klobusiczkytól vásárolta nagynehezen Strozsi János. Közös vadászterületük volt és a meleg barátság éltető légkörében sikerült vadásztársát végre lassanként rábeszélni, hogy ezt a Rákóczi-emléket engedje át a részére.

1941 VÉGÉN KASSA POLGÁRMESTERÉT levéllel kereste fel a Sárváron élő régi híres Szalárdy család utolsó sarja, a nyolcvankét éves Faskó Anna. A levélben több, birtokában levő Rákóczi-ereklyéről tett említést és Kassa városának megvételre ajánlotta fel. Sárvári kiszállásunk alkalmával megtekintettük a felajánlott ereklyéket, melyeket az idős hölgy egy XVIII. századi régi ládából szedgetett elő. A kis ereklyegyűjtemény tartalma: három lila-ametiszt mentegomb, egy kaïneol mentegomb, két darab vörösmárvány (férfi- és női fejjel faragott) kamea, a gyermek Rákóczi arcvonásait feltüntető faragott szürke kő kamea, R. F. I. vésett jelzéssel ellátott

kalpagforgó-gombpár, két aranyozott fakeretbe foglalt s Alexandriai Szent Katalint, meg Szent Borbálát ábrázoló applikáció, továbbá két aranyozott leveles fakeretben francia kártyák hátlapjára festett (Szent Péter és Szent Pál apostolokat ábrázoló) kép.

Az ereklyék stílusa kétségtelenül azt mutatja, hogy valóban a kuruc felkelések idejéből származnak. Tulajdonosuk, a nyolcvankét éves Faskó Anna híven és szeretettel őrizte meg nemcsak az ereklyéket, hanem a családjában századokon át élt történeti emlékezőseket is. Ezek a hagyományok kétségtelenné teszik, hogy az emlékek tényleg II. Rákóczi Ferenc tulajdonai voltak és kedves mindennapi tárgyaiból maradtak fenn.

Faskó Anna a következőkben ismertette a sárvári Rákóczi-emlékek származásának és megőrzésének történetét: „Ukapám — az akkor még magát Szalády Istvánnak nevező munkácsi várkapitány — István fiával részt vett a Latorca-völgyében azon a táborozáson, amikor 1711. februárjában II. Rákóczi Ferenc búcsút vett leghűségesebb embereitől. A búcsúzáskor egyes ruhadarabokat és kisebb tárgyakat osztott szét hangosan zokogó hívei között. Ő maga egy maroknyi magyar földet vitt magával. Ukapámnak halványlila díszmentét nyújtott át a fejedelem. Ez a mente szintén lila keleti ametisztgombokkal volt díszítve. Csattja arany dombormű volt s benne jobbról és balról egy-egy férfi és nő márványfejes kamea foglalt helyet. Ekkor kapta Szalády István azt a gombpárt is, mely a reá vésett R. F. I. betűk tanúsága szerint még az öreg Rákóczi Ferencé volt s így azt mint apjától származó becses ereklyét őrizte a nagy fejedelem.”

„Nemsokára ukapám is elhagyni kényszerült az ősi fészket és házanépével Mohácsra költözött. Egy régi ládába rejtette azokat az emlékeket, melyeket a nagy fejedelemtől kapott és azonkívül azt a pár kisebb tárgyat is, mely egykor a fejedelem munkácsi várának kedvelt szobájában díszlett. A francia kártyák hátlapján levő Szent Péter és Szent Pál képecskéket családi hagyományunk szerint maga a fejedelem festette. E hit szerint a fejedelem kedvelt munkácsi szobájában függött az a két női szentet ábrázoló applikáció is, mely Szent Katalint és Szent Borbálát ábrázolja. Ezt a két női szentet különösen tisztelte a fejedelem; Alexandriai Szent Katalint elvei mellett való szigorú kitartásáért és azért az állhatatosságáért, mellyel még a mártírhálált is vállalta, Szent Borbálát pedig a zivatar és tűz ellen való segítségéért.”

„A régi ládába rejtett ereklyéket Bacsa Máté udvari ispán vezetésével több fogatból álló karaván szállította Mohácsra. Elöl haladtak a nagyobb lábasjóságok, mögöttük a teherkocsik, a sort az úri hintó zárta be. Szalády (ükapám) az elköltözéskor még a nevét is megváltoztatta Szalárdyra, hogy a császár üldöző pribékjei nyomára ne akadhasanak. Munkács várának utolsó kuruc várkapitánya volt az ukapám, aki öreg napjait Mohács mellett élte le, az átmentett vagyonából vásárolt malmait és sertésenyészdéje közelében.”

„1786-ban tűzvész dúlta fel őseim mohácsi új otthonát. A féltve őrzött láda is lángra kapott a rejtekhelyén s mire előhúzták, a nagy

fejedelem mentéje már a tűz áldozatául esett. Ezért maradt csak pár dísz, gomb és kalpagforgó-rész reánk és ez a pár képecske, amelyet féltő kezek a tűz kitörésekor nyomban kimentettek a házból."

"A fejedelem emlékeit hűséggel őrző őseim a nagyon szerénnyé zsugorodott ereklyékhez továbbra is ragaszkodtak s a régi kincsesláda hű másolatát készítették el. Ezért díszlik a ma is birtokomban levő ládán az 1786-os évszám."

"Dédanyám az Eperjesen nevelődött Liphay Anna bárónő volt; báró Liphay Bélához, a későbbi magyar miniszterhez vérrokonság fűzte."

"Apámból az 1848-as szabadságharc alkalmával kitört az osztrák császárt gyűlölő nyakas magyarok vére. A komáromi várban egy ideig rabságban is volt. A szabadságharc leverését követően bujdosni kényszerült. Később Tarján község főjegyzője lett. A falu határában szívszélhűdés ölte meg. A Nagy Bujdosó utolsó munkácsi várkapitányának a magyar szabadságért sokat szenvedett kései sarját a nép nagyon szerette s halálának helyét kegyeletből tölgyfával és szentképpel jelölte meg."

"Édesapámtól kaptam családi ereklyeként Szalády-Szalárdy István hagyatékát, a Latorca völgyében lezajlott búcsútáborozás mindmáig megőrzött, sok hányattatáson átvészelt, látható történelmi emlékeit. A számomra oly drága kincseket most, életem alkonyán — mint a Szalárdy-család utolsó élő leszármazottja — nem bízhatnám mellette több őrzőre, mint a visszatért Kassa Rákóczi Múzeumára."

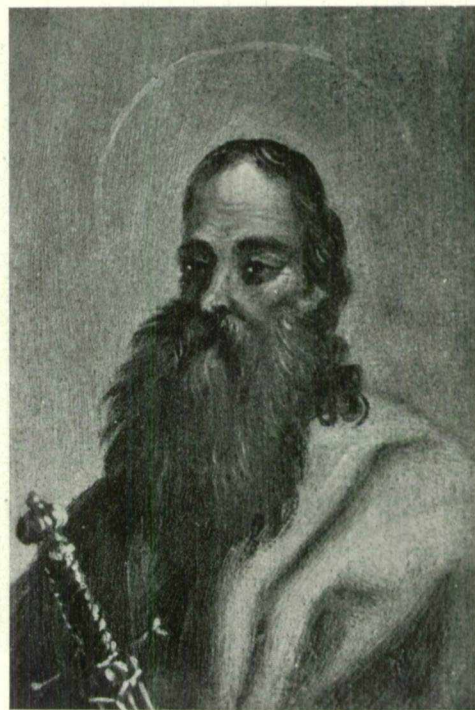
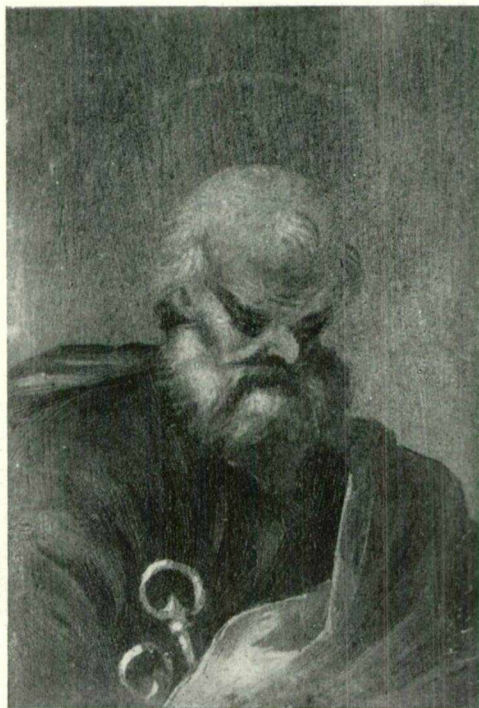
Pohl Sándor, a kuruc Kassa történeti vonatkozású ereklyéit számontartó polgármestere anyagiakkal tette lehetővé, hogy a sárvári ereklyéket a kassai múzeum megvásárolhassa és a többi Rákóczi-emlékek közé sorolhassa.

A FELSŐMAGYARORSZÁGI RÁKÓCZI MÚZEUM Rákóczi-ereklyéinek sorát gazdag és értékes anyaggal gyarapította Madarász István kassai megyéspüspök ajándékozása. Madarász püspök a kassai püspöki palotában végzett kutatásai során bukkant rá azokra a Rákóczi-emlékekre, melyeket egykor Fischer-Colbrie Ágoston szerzett meg egy Bécsben élő francia ügyvédől. Annál is meglepőbb és értékesebb Madarász püspök felfedezése, mert szinte indokolhatatlan, hogy a Rákóczi-kultusszal telített Kassa városában félszázadon át teljes ismeretlenségben lappanghattak ezek az ereklyék, mikor olyan alkalmak voltak nyilvánosságra hozásukra, mint az 1903-as Rákóczi Ereklye Kiállítás és az 1906-os nagy temetés. A dolgok megfejtését talán abban a körülményben kereshetjük, hogy mikor a francia ügyvéd ezeket a Rákóczi-emlékeket Fischer-Colbrie Ágostonnak átadta, abban az időben Kassa egykori püspöke a Habsburg-udvarban nevelősködött. Nem tarthatta időszerűnek, hogy ezeket a magyar szabadságharc vezéréhez fűződő ereklyéket éppen ő hozza nyilvánosságra. Így merültek fél évszázadig feledésbe, míg most Madarász püspök szerencsés kutató keze megtalálta és a Rákóczi Múzeumnak juttatta.

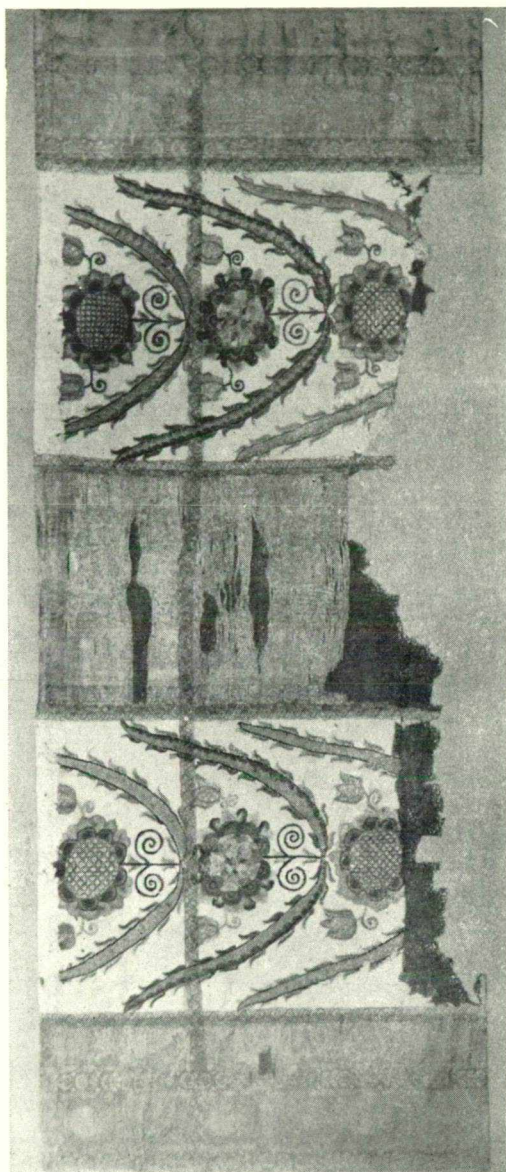
Míg a sárvári emlékek a Latorca melletti búcsúhoz és a mun-

II. Rákóczi Ferenc ivószéke a nagysárosi várból

Szent Péter és Szent Pál apostolok francia kártyákra festett képei Rákóczi munkácsi szobájából

Rákóczi oltárelőterítője a grosbois-i házi kápolnájából

Halotti köntös Rákóczi galatai sírjából

kácsi vár falaihoz fűződnek, addig a kassai püspöki palotában talált emlékek a fejedelem franciaországi tartózkodásával vannak kapcsolatban. A később Törökországba távozott fejedelem franciaországi magyar apródjai (Szathmáry Király Ádám, Kisfaludy Boldizsár, stb.) őrizhették meg Rákóczi Ferenc egyik sarkantyúját, domborműves nagy virágszálakkal díszített fémpalástcsatját s azt a négy bronzérmét, melyek közül egyik Richelieu-t, egy másik Minervát, a harmadik egy hölgy képmását és a negyedik harci jelenetet ábrázol. Ezek az ereklyék a versailles-i udvar egyik kellemes társalgójának, a vadászatokon és ünnepségeken is részt vevő udvaronc Rákóczit idézik emlékezetünkbe, akit XIV. Lajos személyes és szíves barátsággal tüntetett ki. Valószínűleg a Napkirály ajándékozta meg a fejedelmet Richelieu kardinálisnak azzal az éremportréjával, melyet Jean Warin flamand származású francia szobrászművész mintázott. A kör alakú Richelieu érem felső része át van fúrva, valószínűleg láncon nyakban volt hordható és így ünnepi alkalmakkor a fejedelem gyakran díszíthette magát ezzel, a Habsburg-ház európaszerte híres ellenfelének portréjával. Feltehető, hogy a női képmást ábrázoló másik bronzérem viszont a régens anyjának, Erzsébet Saroltának, a híres Liselotte arcvonásait viseli, kinek szalónjában gyakran fordult meg Rákóczi s a hercegnővel távoli rokonságban is állt.

Ezek az érmek a mai fényképet helyettesítették. Valószínű, hogy a művészet iránt lelkesedő és amatőr hajlamú Rákóczi nagyobb éremgyűjteménnyel rendelkezhetett. Annyi már most is bizonyos, hogy érdeklődött az érmek iránt, mert a minden lépését feljegyző apródja említi, hogy az udvari éremgyűjteményt is megtekintették.

A Napkirály életének alkonyán, a magyar szabadság ügyének egy fájó pillanatban végső elvesztét látó fejedelem a Páris melletti Grosbois-i kamalduli atyák között talált otthonra. A szerzetesi élet egyszerűsége a fejedelmet meditálásra ösztönzi. Befelé tekint és papírra kezdi vetni Confessióit. A szerzetes életet élő fejedelem e korszakának is két megkapó emlékét fedezte fel Madarász püspök.

Az egyik: színes szálakkal hímzett oltárelőterítő (antependium), mely a fejedelem grosboisi házi oltárát díszítette. Az ezüstszálás és ezüst csipkékkal gazdagon szegett terítő öt függélyes osztású mezejében virágmintás ezüst brokát és hímzett, stilizált, tulipános és napraforgóvirágos mezők váltakoznak. Feltűnő a virágmotívumok magyaros jellege.

A Rákóczi-emlékek legérdekesebb darabja azonban az a latin, francia és magyar nyelven kézzel írott liturgikus könyv, mely a fejedelemért mondott könyörgéseket tartalmazza. Szép és ma is nagyszerűen olvasható kézírása gazdagon van díszítve iniciálékkal. Egyike templomot ábrázol; ebben a kamalduli szerzetesek grosbois-i templomát véljük felismerni. A felbecsülhetetlen értékű kézirat oszlopok között áll tudományos feldolgozás alatt, a légszakértőbb helyen; Madarász István püspök fog fényt deríteni származására.

NEMCSAK SZEMÉLYI VONATKOZÁSÁNÁL, hanem bájánál fogva is megkapó az a láda, melyet Zrínyi Ilona nevével hoz kapcsol-

latba a hagyomány. A kisméretű láda homlokfalán gazdagon faragott ciprusfák között öt virágvázából sűrűn egymás mellett pompázó virágok díszlenek karcsú száron. A faragás a székely és kalotaszegi munkákhoz hasonlít, de az ornamentikai elrendezés szelleme és megoldása elárulja, hogy nem magyar földön készült emlék, hanem Boszporus-vidéki munka. Szádeczky Lajos mentette meg számunkra és hozta magával 1903-ban azoknak az ünnepségeknek a során, melyekkel a hálás utókor a magyar szabadságharc hőseinek és vértanúinak áldozott a még akkor konstantinápolyi sírokból nyugvó Rákóczi és Zrínyi Ilona hamvai felett. E Rákóczi-zarándoklat során a kolozsvári egyetem nagyhírű néhai tanára elzarándokolt a kisázsiai Nikodemián túlrá is, hogy azokat az egykori táborhelyeket kutassa fel, ahol anyja, Zrínyi Ilona és annak második férje, Thököli Imre utolsó éveit töltötte és meghalt. Az akkori magyar bujdosók a virágok mezejének nevezték szomorú tartózkodásuk helyét. Itt élt 1702-től a nagy fejedelem édesanyja, a szép virágokkal beborult mezőn épült lakban, az Illés próféta hegye alatt, a közeli havasokból lejövő pisztrángos patakok közelében. 1703 február 18-ig, mikor is, mint Komáromi János hűséges híve írja naplójában: „Leszakasztá az halál az virágot mezejéről, ezt az nemesbik virágot.”

Ezen a vidéken zarándokolt a nagy fejedelem nyomait követő Szádeczky. Útjában az egykori magyar bujdosók számos emlékét találta. Átvonult Karatepe falun és a régi bujdosók telepeit őrző Magyar Patak, Magyar Hegy elnevezésű terepen ment keresztül. Zrínyi Ilona régi telephelyén megtalálta azt a szép, bő, hűves forrást, melynek vizét a nagyasszony különösen kedvelte. Végül annak a már elbontott háznak a helyét is fellelte, melyben a magyar szabadságharc bujdosó bajnokai laktak és amelyben a hőselkű Zrínyi Ilona fejedelemasszony nemes lelkét visszaadta az Őrnak.

Szádeczky zarándok kutató útjának híre szétfutott a magukat Magyar-oglu-nak nevező magyar bujdosók leszármazottai körében. Egy ilyen magyar ivadék Karatepéről Szádeczky után sietett Nikápolyba s eljuttatta hozzá azt a díszesen faragott ládát, mely most legutóbb a kassai múzeumba került és örvendetesen egészíti ki a múzeum Rákóczi-kori emlékeit. A szüette ládának felső lapja már régebben elveszett, Szádeczky csupán a díszes ékítésű homlokfalát hozta el magával. A még kellőleg nem igazolt hagyomány Zrínyi Ilona ládájának nevezi ezt a maradványt és ha ez a hagyomány nem is teljes hitelű, mégis remélhető, hogy az egykori bujdosók leszármazottai valóban a fejedelem anyjának ütiládáját őrizték meg hűséggel.

SZÁDECZKY UGYANEKKOR RODOSTÓBA IS ELZARÁNDOKOLT és megtekintette a nagy fejedelem egykor káprázatos pompájú, de Szádeczky látogatásának idején már a pusztulás erős nyomait viselő Rákóczi ebédlőházát. Szomorú szívvel tapasztalta, hogy a másfél évtizeddel előbb ottjárt Thaly Kálmán által megszemlélt és feljegyzett kilenc díszes felső stukkóablak közül már csak hét maradt épségben. A nyolcadikat épp az időtájt törte be a tengeri szél romboló ereje. Sebzett vitorlaként lecsüngő szárnyából lefűrészelt s

magához váltott egy jókora darabot, hogy hírmondóként szemmel láthatóan panaszolhassa fel és rázza fel az itthoni kegyeletlen és közömbös lelkeket. Keretbe téve a Magyar Történelmi Társulatnak ajándékozta. A tulipánvirágos és, a szent kereszt díszével ékeskedő rácsos stukkó ablakrészlet a Magyar Történelmi Múzeum megértő támogatása révén most Kassára került, ahol megrestaurálva és a Rodostóból 1905-ben Kassára szállított Rákóczi-ebédlőház csonka ablakával ismét egyesítve, újra eredeti szépségében és pompájában várja, hogy a remélhető mielőbbi végleges felépítés alkalmával századokon át hirdesse a rodostói magányában is művészetszerető fejedelem műízlését.

A RODOSTÓI RÁKÓCZI-SZOBA FALI SZEKRÉNYEIT Szádeczky ekkor már teljesen kifosztva találja. Egykor — a nagy fejedelem életében — azokban még drágaművű edények pompáztak. Ezekről most már csak az a szűkszávú leltár beszél, melyet az elhunyt fejedelem ingóságairól Belin, a törökországi francia nagykövetség főtítkára készített 1736-ban. Innen tudjuk, hogy a polcokon hajdan ezüst gyertyatartók, ezüst tálak, kannák és evőeszközök ragyogtak.

Az 1905-ben Kassára szállított Rákóczi-ebédlő régi felszereléséből egy hírmondó szerencsésen mégis megmaradt. Ezt Edvi Illés Aladár fedezte fel 1904-ben és mentette meg a magyar nemzet számára. A Rákóczi- emlékeket oly bravúrral megőrző nagynevű művészünk ugyanis többször Rodostóba ment, hogy a rodostói magyarok telephelyein rajzokat készítsen. Élete legszomorúbb karácsonyának nevezi nagy művészünk az 1904-ben ott töltött idejét. Olyan kétségbeejtő, sivár hangulatot még sehol nem érzett, mint ott. Az állandóan szeles, zord időjárás még fokozta azt a ridegséget, melyben akkor élt. Egy lélek sem lakott Rákóczi házában, amely olyan szálnalmas állapotban volt már, hogy életveszélyes volt benne járni. A hó éppen beesett Rákóczi ebédlőjébe, mikor Edvi Illés ott vázlatokat készített. Kabátban, pokrócokba bugyolálva dolgozott. Olyan elhagyatottságban és egyedül, hogy már-már azt képzelte: ő az utolsó bujdosó magyar. Rodostói munkája nem volt hiábavaló. Az öreg törökök állandóan beszéltek Rákócziról. Kitűnt, hogy az egyik nemzedék átadta a másiknak emlékét. Tudtak róla, éppen úgy, akár mint ma, mikor is alakja még mindig legendásan él fantáziájukban.

Ekkor történt az is, hogy egy öreg török asszony egy tányérral ajándékozta meg a művészünket. Azt mondta: kegyelettel őrizte, mert az a fejedelem ebédlőházából származik. Edvi Illés Aladártól sikerült megszerezni a kassai Rákóczi Múzeumnak ezt az értékes tálat is. A XVIII. század első feléből származó felsőolaszországi munka. Közepén színes festésű virágok díszlenek. Ezek a napraforgóhoz hasonlítanak, a festő fantáziája szerint készített tüzes színvázlatokban és stílusösszetételben. A levelek sem naturalisztikusak, hanem képzelet- és ötletszerűek.

A konstantinápolyi követ irattárában 1907-ben talált feljegyzésekből tudjuk, hogy a fejedelem halála után a rodostói Rákóczi-palota egész felszerelését ládába csomagolták és Konstantinápolyba

- szállították. Ott veszték és kallódtak el teljes egészükben. Ez az egy tányér azonban elkerülte a végleges elkallódást. Megmenekülését annak köszönheti, hogy pereme egy helyen csorba, repedt s ezért drótozott. A Rákóczi-kincseket Konstantinápolyba szállítók éppen ezért figyelmen kívül hagyták. Így maradt Rodostóban, egy öreg török asszony megőrizte, Edvi Illéshez jutott s e szerencsés felfedezés révén ma a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum értékes darabja.

THALY KÁLMÁN A NAGY FEJEDELEM HÜSÉGES ÍRÓDEÁKJÁNAK nevezte magát. Élete legnagyobb élményű napja 1889 október 7-ike volt, mikor is a Konstantinápoly melletti Galata Szent Benedek kolostorában a nagy fejedelem sírját megtalálta. A lelet hitelességül a felbontott sírból számos ruhafoszlányt hozott magával. A többi foszlány Rákóczi tetemeinek 1906-ban történt hazahozatalakor került vissza. Megrestaurálásukra idáig senki sem gondolt, mert csupán apró töredékeknek és össze nem illeszthető részleteknek vélték azokat. Most azonban a kassai múzeum kísérleteket tett a ruhamaradványok összefüggőbb állapotba hozására és Hahmann Ottóné Karchnyák Klára egykori múzeumi gyakornok ügyes munkája révén többhónapi gondos illesztgetés után a foszlányokból öröndetesen alakult ki a nagy fejedelem halotti köntöse. Köralakú, elől végig hasított hosszú biborpalást formálódott ki. A bársonyszegélyekhez varrt aranyzsinór a palást hosszát és köralakját híven kiadta. Egykor fehér-selyem bélése a sírban barnára fakult.

Az eddig csak apró foszlányoknak tartott bársonydarabok szerencsés eredményű restaurálásával a múzeum birtokába jutott tehát még annak a palástnak is, mely akkor került a fejedelem kihűlt tetemére, mikor Rákóczi halála miatt — miként Mikes mondja — ki sem mondható nagy sirás és keserűség volt a rodostói bujdosók között, még csak a legalábbvalón is.

Rákóczi ugyancsak mikesi hűségű, svájci eredetű Saussure Cézár nevű egykori rodostói udvari nemesének emlékirataiból tudjuk, hogy az elhunyt fejedelem testét 1735 húsvétja után bebalzsamozták és a gazdagon feldíszített ravatalra az V. Fülöp spanyol királytól kapott aranygyapjas rend díszruhájába öltöztetve tették.

Ebből a szempontból a most megrestaurált halotti gallér nevezetes és fontos szerepet nyer. Sok más egyéb bizonyítékon kívül ez is igazolja, hogy a Thaly által Galatában 1889 október 7-én felfedezett és Kassán 1906 október 29-én eltemetett hamvak valóban Rákóczi fejedelem maradványai.

Ugyanis Thaly már akkor kifejezte azt a nézetét, hogy a koporsóban felt ruhadarabok és foszlányok azt mutatják, hogy a fejedelem nem magyar, hanem XV. Lajos-korabeli francia fényes díszöltözetben temették el. Még pedig aranypasszományos, aranyzsinórszegélyes biborkabátban, melynek fehér selyem bélése volt. Továbbá piros selyemből készült dísznadrágban, melynek a magasszárú harisnyán fölötti összekapcsolására a piros selyemből varrott és a kassai múzeumban még ma is meglevő aranydrótból font ékes kapcsok szolgáltak. A Rákóczi Múzeumban restaurált halotti palást ezt az állítást

Saussurenek a Rákóczi-hamvak feltalálása és Rákóczinak Kassán történő eltemetése utáni időben, 1907-ben meglett feljegyzéseivel együtt mindenben igazolják. Úgy a biborpalást, mint a díszöltözetek foszlányai tényleg a fejedelem aranygyapjas lovagrendi díszöltözetének maradványai.

RÁKÓCZIT RODOSTÓBAN ABBAN A SZÉP TEREMBEN RAVATALOZTÁK FEL, melynek belső díszai a közel két év óta szakadatlanul tartó konzerválások és restaurálások során éppen most támadnak új életre Kassán. Ebben az egykori ebédlő és fogadó díszteremben három napon át nagymisést mondottak fölötté s azután a harmadik napon nyilvánosan és ünnepélyesen eltemették annak a sziklacsoporthoz egyik üregébe, mely fölött ékes pavillon állott. Ez az épület a Rákóczi által építtetett és ugyancsak általa elnevezett Belvedere volt. A Márvány-tenger sziklacsoportjaira, a Dardanellák előhegyeire s az Olympus hatalmas hóbérceire gyönyörű kilátás nyílt innen. A bujdosók néhai ura gyakran időzött itt elborongva és csodálta a természet szépségeit. Sirját csak ideiglenesnek tekintették és ezért sírkő helyett csak vörös festéssel írt fehér selyemleppel jelölték. 1940 május 25-én a Kassán rendezett evangélikus napokkal kapcsolatban Kassára érkezett a nyíregyházi ágostai hitvallású evangélikus gimnázium növendékeivel együtt Diósgyeőri Czakó Kálmánné fia is és családja nevében átadta a kassai múzeumnak ezt a halotti leplet. Czakó Kálmánné úrasszony a következő levéllel hitelesítette ezt az érdekes ereklyét:

„Igaz, szívből jövő örömmel küldtem el fiammal a családnak birtokában levő, kegyelettel őrzött Rákóczi fejedelem halottas leplét a kassai Rákóczi Múzeum számára. Tudom, hogy megilletőbb helyen nem lehetett volna; én tavaly hoztam ki Erdélyből, ahol a kisküküllői vármegyei sövényfalvi birtokomon őriztem. Szegény boldogult nagyapám, Gerendy István bizta reám, mint a Gerendy-család utolsó élő tagjára. A leplel igazoló okmányok sajnos 1918-ban elvesztek, mikor úgy a balázstelki, mint sövényfalvi birtokunkat és kastélyunkat az ottani román parasztok teljesen kirabolták, minden elmozdíthatót elvittek és tönkretettek; a levelesládát is elpusztították gyönyörű régi könyvtárunkkal együtt, ahol többek között Csokonai kéziratai eredeti példányokban voltak, úgyszintén a Káldi-biblia összesen három eredeti példányai közül az egyik. A leplet, ami Rodostóban a fejedelem koporsóját takarta, nagyapám ékszeres ládikájában mentette meg, illetve menekült vele. Otőle tudom, hogy a leplet Mikes juttatta el nagyapám nagyapjához, aki személyes jóbarátja volt és tudta, hogy a fejedelem nemcsak vérszerinti rokon, hanem őszinte barátságban is volt a családdal.”

A nemeslelkű adományozás tehát még azt a leplet is a kassai múzeumnak juttatta, mely Rodostóban a fejedelem koporsóját börtönte és amely ideiglenes síremlék gyanánt sírűregje előtt volt kifeszítve. Érdekes, hogy a galatai végleges sírkő megfaragásához ennek a lepelnek a díszét vették teljes hűséggel mintának. Éppen úgy rajta van a Rákóczi-címer és vörös festéssel az a latin szöveg,

mely a sírkövön is olvasható és amely mind a leplen, mind pedig a sírkövön mondja a késői zarándoknak, hogy „Itt nyugszik II. Rákóczi Ferenc ... tizenkét éves korában anyjától elszakítva, az isteni gondviselés csodás rendezéséből, börtönökön, számkivetéseken és az élet különféle viszontagságain keresztül vezetve, itt nyugvó anyjának a halál által visszaadva, a nyugalmat, melyet életében nem ismert, az Urban megtalálta.”

Ez a lepel jelezte rodostói sírját egész addig, míg a fejedelem halála után mintegy három hónapra Mikes Kelemen és Saussure Cézár megragadták azt az alkalmat, hogy a Rákóczi rodostói kincseit Konstantinápolyba szállító ládákkal együtt a nagy fejedelem holt testét is Konstantinápolyba csempésszék. A hűséges hívek ekkor huszonkét egészen egyforma alakú és egyenlő nagyságú ládát csináltak és ezek egyikébe rejtették uruk koporsóját holt testével, majd a Konstantinápolyba csempészett holttestet azon ürügy alatt, hogy a fejedelem holttestét rejtő láda könyvekkel van tele, a jezsuiták rendházába vitték. Itt temették el azután nagy titokban, anélkül, hogy bárki is tudta volna, a nagy fejedelmet édesanyja sírjába. A rodostói ideiglenes lepelre nem volt többé szükség, Mikes azt hűségesen őrizte, majd Erdélybe küldte és hosszú idő után nemes ajándékozással végre a Felsőmagyarországi Múzeumba került a fejedelem többi ereklyéi és emlékei közé.

MIHALIK SÁNDOR

SÉTA AZ AVASON

Látod Kedves — ez itt a város,
amelyben élünk mind a ketten
s melyet most az alkony fest meg
egyre szebben, egyre színesebben...
Nézd, mint tyúkkal az apró csibék,
úgy zsibongnak a házak az Avas körül,
s nézd, ott azt a tornyot,
kakas-szeme szinte kiül...
érezni, hogy vigyáz a város felett,
hogy ne lásson semmi szomorút,
mint az Úr is ott fent,
nagyon messze, a fejünk felett
most elfeledve minden háborút
kettőnk szép együttlétének
örül.

HONTI LAJOS

RÉGÉSZETI FELADATOK A FELVIDÉKEN

KÖZÉPISKOLÁS KORUNKBAN, amikor az egyetemes történelmet kezdtük tanulni, tanárainktól mindig azt hallottuk, hogy a történelmi idöket két fókorszakra osztjuk. Az egyik a történelemelőtti, a másik pedig a történelmi kor. A történelemelőtti kor meghatározását különös módon éppen a történelmi korával tudtuk. Történelmi kornak ugyanis azt az időpontot vettük, amikortól kezdve írásbeli vagy okirati adataink maradtak. Ami ennél régebbi kor, vagy ami az írásbeliséget megelőző időkből való, az a történelemelőtti kor.

A „történelemelőtti kort” alig öt-hat sorban intézték el tankönyveink. Megtanultuk, hogy van egy kőkorszak, van bronz- és vaskorszak. Némelyikünk még azt is tudta, hogy a kőkorszak két „alkorszakra” osztható, mert volt egy csiszolatlan kőkor (paleolit), amikor az „ősemberek” pattintás útján készítették eszközeiket és volt egy csiszolt kőkor (neolit), amelyben csiszolt kőeszközökkel találkoztunk. Ezzel a tudással aztán készen is voltunk. Nagyon sokáig azt tudtuk, hogy ha kőkorszakról beszéltünk, hogy minden eszköz, konyhaedény, általában felszerelés kőből való. Szinte csodálattal és a kőkor iránt bizonyos sajnálattal vettük később tudomásul, hogy az edények mégsem kőből, hanem agyagból készültek. Éppen úgy, mint ma, azzal a különbséggel, hogy azok nem korongon készültek és nem voltak mázzal bevonva.

Nincs sok csodálni valónk, hogy a „történelemelőtti korról” mindössze ennyi tudást szedtünk magunkba. Hiszen az utolsó negyedszázad kivételével történelemtanáraink is vajmi keveset tudtak mindezekről. Kevesen voltak, akiket a történelem tanulása közben különösebben érdekelt volna a régészettudomány. Tanárvizsgálatot egyáltalán nem kellett tenniök, tehát nem is jártak régészeti előadásokra. A helyzet — sajnos — e tekintetben ma sem változott. Ma sem vizsgatárgy. Azonban örömmel állapíthatjuk meg, hogy az utóbbi néhány évtizedben egyre több egyetemi hallgató hallgatja ezeket az előadásokat. Három egyetemen van tanszéke a régiségtudománynak (Budapest, Kolozsvár, Debrecen), csak a pécsin nincs. Ott is valószínűleg csak azért nincs tanára, mert a bölcsészeti kar a háborús viszonyok és egyéb (gazdasági) okok miatt, a további intézkedésig kényszerűen tart.

Két és fél esztendő múzeumi szolgálatom óta egyre nagyobb örömmel vettem tudomásul, hogy az újabb idökből nevelkedett történelemtanáraink már másként beszélnek a „történelemelőtti korról”. Mielőtt a múzeumhoz kerültem, az egyetemen, mint „tudományos segéderő” dolgoztam, tehát ott nem tűnhetett fel a régebbi és újabb történelemtanár-generációk közötti különbség. Számos tanulmányi kiránduláscsoportot vezetötanár, a kassai múzeum régészeti gyűjte-

ményében összefoglaló ismétlésképpen elmondja, hogy az is történelmi kor, amikor az emberek még nem ismerték az írás tudományát. Történelmi kor az is, amikor a tévesen „történelemelőtti kornak” mondott időkben csupán szellemi és anyagi kultúrjavakat szemlélhetünk. Nem lehet azt mondani, hogy akkor nem volt történelem; ezt a téves tudást mielőbb ki kell irtani a köztudatból!

A régészettudomány nem más, mint művelődéstörténelem, annak összes segédtudományaival együtt. Egy régésznek ismernie kell a geológiát, néprajzot, folklórt, etnológiát, világosan kell látnia és megértenie azt az okoskodást, amellyel a történelem íratlan emlékeinek korában az emberek rájöttek egyes használati tárgyak készítésére. Nem könnyű a régész feladata, mert holt tárgyakat kell megszólaltatnia, életre keltenie úgy, hogy abból megismerhessük annak a kornak emberét, aki azt elkészítette.

A reánk maradt anyagi kultúrjavakból ismerhetjük meg a szellemi életet, azokból következtethetünk az „őseMBER” társadalmi és gazdasági életére. Bár túlzásnak látszik: még a politikáját is megismerhetjük. Világosan áll előttünk, hogy milyen ipart és kereskedelmet űztek, s tudjuk, hogy iparpolitikájuk a cserekereskedelmet eredményezte.

Iparpolitikájuk jellemzéséül csak egyet ragadjunk ki előljáróban. Az obszidián-kérdést.

Az obszidián nem más, mint vulkanikus eredetű, sokak által tévesen ásványnak mondott üveg. Úgy keletkezett, hogy a vulkanikus trachit-kőzet valamilyen okból felmelegedett és megolvadt. A lehűlése azonban olyan gyorsan, mondhatnók hirtelenül történt, hogy nem volt arra ideje, hogy kikristályosodjék, hanem üveggé merevedett. Ha már most egy ilyen trachit-módosulatot, egy obszidiándarabot balkezünkbe fogunk, s a jobbkezünkben tartott akár kódarabbal, vagy egyéb tárggyal, az obszidiánra ütünk, azt tapasztaljuk, hogy az obszidián hasábosan szétpattan. Kellően előkészített „ütési felületre” ütve, vagy hirtelen nyomást gyakorolva, olyan tökéletes késpengéket tudunk egy-egy obszidián-magkőről (nucleus) lepattintani, hogy azok — a mai technikai fejlődést és tudást is figyelembe véve — valósággal bámulatba ejtenek. Olyan élesek sokszor az ügyesen pattintott pengék, hogy azokat valóban használhatták kés gyanánt. Tökéletes nyílcsúcsokat is lehet belőlük pattintani. Ha pedig egy primitív életviszonyok között élő embernek kése és nyílcsúcsa van, nem fél attól, hogy a mindennapi táplálékát nem tudja megszerezni.

Az obszidián egész Európában — Olaszország és Milosz szigetének kivételével — éppen a Felvidéken, ott is csak a Tokaj-Hegyalja vidékéről ismeretes. Ismerjük még Izland szigetéről és Mexikóból. Nálunk, ezen a vidéken, valamint az abaújszántói Sátorhegyen, emberfej nagyságú darabokban, elsődleges helyen találjuk. Szferoid, nagyjából gömbös alakban hevernek ezeken a lelőhelyeken tűzkövek, jáspis, réteges- és viaszosopál és durvább kvarcdarabok társaságában. Hőolvadáskor, vagy áradások után megszámlálhatatlan mennyiségben sodródnak a hegyekből az alsóbb régiókba, patakok

medrébe. Boldogkőváralja vidékén,¹ a Várhegyen, Cserák-oldalon, az Árkai-völgyben, Leányváron, Tóhegyen, annak sziklái között határozottan felismerjük az egykori obszidián-bányahelyeket. A hegyoldatokon kisebb-nagyobb mélyedések, vájatok árulják el, hogy ott valaha az obszidiánt üzemszerűen bányászták. A Tóhegynél valóságos kőeszközfárra ismerünk a szerteszét és egycsomóban is milliószámra heverő gyártási hulladékokból.

Nem kétséges, hogy a Tokaj-Hegyalja hegység őskori lakói üzemszerűen foglalkoztak a számukra egészen kivételes helyzetet biztosító obszidián feldolgozásával. A fellelt és félig megmunkált nagköveket (nucleusokat) vándorkereskedőknek adták el, akik aztán a Hernád-völgyen ereszkedtek le a Duna-Tisza medencéjébe. Innen pedig, a „történelemelőtti korok” egyedüli országútján, a vízen viték tovább és olyan külföldi export-importkereskedelmet folytattak, amelyet az idegenből jött kultúrák és stílusvándorlások mindennél ékeesebben bizonyítanak.

Az obszidián-nucleusokat a vándorkereskedők nem mindig szállították egyenesen az áruátvevőkhöz. Ha a tokajhegyaljai bányászok és kőeszközfártók produktumait nagyobb mennyiségben vásárolták el, az áruszállítmány egy részét útjukban esetleg elrejtették, illetve elraktározták. Ilyen obszidiánraktár- (depot-) lelet került elő 1923-ban Nyírlugoson, az „Erzsébet-hegyen”, Debrecen és Nyírbátor között.² A lelet 12 darabból áll, az egyes nucleusok 19 cm-től 11 cm-ig váltakoznak. Az eddig ismert obszidián-nucleusok közül ezek a legnagyobbak. Egy-egy darabból legalább 30 pengét lehetne lepattintani, így elképzelhető, milyen nagy értéket képviselt ez a raktárlelet a késő neolitikum, illetve a kora-rézkor emberének.

Ez a kiragadott példa szemlélteti legjobban, hogy milyen művelődési viszonyok között éltek az őskorok emberei.

AZ EMBERI MEGTELEPEDÉSRE mindenkor azok a helyek voltak a legalkalmasabbak, ahol az időjárási viszonyok viszontagságai ellen megfelelő védelmet találtak. Figyelembe veendő körülmény volt még, hogy a tájegység akár halban, akár vadban, később a földművelés és állattartás terén biztosítsa megélhetésüket. Azokon a helyeken, ahol annakidején az őskorok emberei laktak, legtöbbször ma is virágzó életet találunk.³ A megfordítottja azonban nem feltétlenül bizonyos. Vannak helyek, ahol a népszaporodás és a technikai fejlődés során ma lakott területeket látunk, bár azok az őskorokban lakatlanul állottak.

¹ Mihalik József: A boldogkőváraljai neolitikori telepek. 7—9 l. Hely és számszám nélkül.

² Hillebrand Jenő: A nyírlugosi obszidiánnucleus depotletről. Archeologiai Értesítő (továbbiakban: Arch. Ért.) 1928. 39—42. l.

³ Banner János: A kőkori élet Békés vármegyében. Gyula, 1941. Gyulai Dolgozatok. 4. sz. 5. l.

Az Eperjes-Tokaji hegylánc nyugati lejtőjén, a Hernád-völgy dombosvidékein, jól felismerhetők a diluviális rétegek kavicsos kevert sárgásbarna agyaglerakódásai. Ebből a rétegből került napvilágra Felsődobszán⁴ egy mammut koponyája és annak több csigolya-maradványa. 1867-ben, a Kassával szomszédos Téhány⁵ községben mammutfogat találtak, amelyet Papp Ferenc a Felsőmagyarországi Múzeum-Egylet gyűjteményének ajándékozott. 1883-ban Szepesi⁶ község mellett, a Vöröskőhegyen egy teljes mammutcsontvázat találtak és semmisítették meg egy lábszárcsont kivételével az ottani kőfejtők. Boldogkőváralján,⁷ a Csereháton állkapcsot és mammutagyarat találtak, amelyet Fiedler Károly mentett meg és adományozott a múzeumnak. De nemcsak a Hernád-völgyében, hanem Abaújtorna vármegye más részeiből, Kassáról is ismerünk mammut-maradványokat. Hasonlóképpen Borsod, Gömör, Sáros, Szepes és Zemplén vármegyék területein is kerültek napvilágra csontvázrészecskék és ezekből több darab került a Felsőmagyarországi Múzeum-Egylet múzeumába. Szeress Fr. Odön hosszú tanulmányban számol be az Évkönyvben „A múzeum természetrajzi osztályából” címmel a mammutleletekről.⁸

AZ EMBERI MŰVELŐDÉS TORTÉNETE Magyarországon, jelesül a Felvidéken, az őskőkor (paleolitikum) középső szakaszában (mesolitikum), a moustieri-korszakban kezdődik.⁹

A miskolci Rákóczi-utcai Bársony-házban talált szakócákról Roska Márton azt tartja, hogy azok a mammut és a *Rhinoceros tichorhinus* hideget tűrő állataival egyidőben, az őskőkor alsó szakaszában a chellesi és acheuli kultúra idejében készültek.¹⁰ Ezzel szemben Hillebrand úgy a miskolci, valamint a Korlátról (Abaújtorna vm.) származó kőeszközöket, atipikus jellegüknél fogva a moustieri korra datálja.

Az őskőkor legvégső szakaszából, az aurignaci és magdaleni kultúrák szakaszaiból, a korláti őstelepről a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak is van néhány kőszerszáma. Kevésbé jellegzetes, de még mindig az őskőkor legvégső szakaszából való egy Hernádbüdör talált kőeszközünk.

Az újabb kőkorból annál több leletünk van a múzeumban. Ennél legrégibb szakaszában, az ú. n. vonaldíszes edények kultúrájában érdekes jelenségeket tapasztalunk. A felvidéki területünkön előkerül edények falait, mint Alsóausztriában és a Szudéta-vidéken, spirális

⁴ A Felsőmagyarországi Múzeum-Egylet hatodik Évkönyve. Kassa, 1885. 41. l.

⁵ U. o.

⁶ U. o.

⁷ U. o.

⁸ U. o. 40—56. l.

⁹ Hillebrand Jenő: Magyarország őskőkora. *Archeologia Hungarica* XVII köt. 28. l.

¹⁰ Roska Márton: Az ősrégészet kézikönyve. I. A régibb kőkor. Kolozsvár 1926. 101. l.

és meander-vonalakkal díszítik, illetve bekarcolják. Hasonló díszítések házáinkban a Dunántúlról ismeretesek. Nálunk a Felvidéken megtaláljuk ugyan a vonaldíszes edények kultúrájához tartozó emlékeket Szemerén¹¹ (Abaúj m.), Hernádbüdön (Abaúj m.), az abaújszántói Gyűrhegyen, Devecseren (Abaúj m.), valamint Bodrogszerdahelyen¹² (Zemplén m.), azonban ezeken a helyeken önálló kultúrát nem alkotott, hanem helyi kultúrává alakult. Ez a helyi kultúra a szalagdíszes edények kultúrájához tartozó, ú. n. bükki kultúrát termelte ki. A bükki kultúrák három periódusának kisugárzását nemcsak a régi szepesmegyei Pórácon és Haligócon; a sárosmegyei Óruzsini, vagy liszkovai (Liptó m.), a jászói Takács Menyhért- (Abaúj m.) és az aggteleki (Gömör m.) Baradla-barlangokban, hanem már a szabadtereken, alföldi jellegű tájakon, elsősorban Sátoraljaújhelyen, a herceg Windischgrätz-féle téglagyár területén; továbbmenve: a tiszántúli területeken, a Kőrösök vidékén, sőt egészen lent, Hódmezővásárhelyen, a Szakálháton is megtaláljuk. A barlanglakók ebben a korban merészkedtek ki első ízben szűkös odújukból, barlangjaikból, s a szabadban épített lakásaikban éltek napjaikat. Számos e kori lelőhelyünk ismeretes a Felvidékről. Csak a kassai múzeum gyűjteményében a következő lelőhelyekről vannak bükki leleteink: Abaújmegyéből Bakta, Boldogkőváralja, Felsőfüged, Hejce, jászói-barlang, Korlát, Papi; Zemplén megye területéről Nagykázmér és a sátoraljaújhelyi herceg Windischgrätz-féle téglagyárból. Az innen napvilágra került cserepek legnagyobb része barna, vörös, szépia és sárga színekkel vannak megfestve. Szemerén, Abaúj megyében, 1940 végén, örgróf Pallavicini Alfréd birtokán, magunk is ásattunk bükki telepet. Méhkas-alakú lakó- és egyéb (szemét-) gödrökben a bükki kultúra I. és II. szakaszaiból való edénytöredékeket találtunk, több vonaldíszes és Kőrös-kultúrájú cserepek társaságában.

Említettük, hogy a bükki kultúra a szalagdíszes edények kultúrájához tartozik. Az Alföldön, a Duna-Tisza közén, valamint Dunántúl számos lelőhelyein, a bükki kultúrának továbbéléseként egy újabb kultúra jelenik meg, az u. n. tiszai kultúra. Az alföldi újabb kőkori lelőhelyeket az idetartozó töredékek jellemzik. Ezzel a kultúrával egyidőben, de a Kőrösök és a Szarászér vidékén, Hódmezővásárhelyen, egészen sajátos kultúra vert gyökeret, amelynek ugyan csak erős kisugárzó hatását és elterjedését figyelhetjük meg a Tisza balpartján, le a Duna vidékéig, sőt annál is lejjebb. Ez az u. n. Kőrös kultúra,¹³ amelynek néhány cserepét a szemerei ásatásaink során is megtaláltuk. A kultúrának az a főjellegzetessége, hogy az edények falai ujjbennyomással, vagy körömmel vannak díszítve. Hasonló kultúrájú töredékeket a múlt század nyolcvanas éveiben

¹¹ A kassai Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum 1940. évi ásatása. Sajtó alá rendezett kézirat.

¹² A cseh megszállás idején, 1935-ben ásatott e helyen a kassai múzeum. A leletekből csak selejtes darabok maradtak múzeumunkban.

¹³ Banner i. m. 6. 1.

Csoma József, lelkes abaújmegyei régész, devecseri birtokán is ásatott.

Az említett újabb kőkori kultúrák virágzásának alkonyán idegen, részben északi, részben nyugati népelemek kerültek hozzánk, akik szervezetlenségük folytán nem tudták az itt élő addigi kultúrák képét megváltoztatni, hanem a mi autochton lakóinkhoz csatlakozva éltek. Ezek természetesen magukkal hozták a maguk szellemi és anyagi kultúrjait is.¹⁴ Patay részben Ján Eisner után (Slovensko v praveku, Bratislava, 1933.) Felsőmagyarországról: Pozsony megyétől, a Duna vonalán át Bereg megyéig, mintegy 67 lelőhelyet sorol fel,¹⁵ amelyből a kassai múzeumban kiállított Abaújmegyei Buzita, Hernádkércs, Fülöpszállás (Buzita mellett), Rásony, Regéc, Szentisvánbaksa, a Zemplén megyei Bodrogszentés, Bodrogszerdahely, Legenymihályi, valamint Magyarád, Nagyfalva (Szabolcs megye) és közelebről meg nem határozott Tokaj-Hegyalja vidékéről előkerült leletek felsorolása hiányzik. Újabban, 1942. nyárelején, Abaújszántó és Golop községek között, vasútépítés alkalmával jelentős és számottevő anyagot mentett meg múzeumunk részére Ivánka János M. Á. V. intéző, abaújszántói állomásfőnök. Az innen előkerült leleteket ezidőszereint restauráljuk és feldolgozásuk most van folyamatban.

Ezt az idegen eredetű kultúrát a régészek régebben ossarni-kultúra, mások „árkolt díszű kerámia” (kannelierte Keramik), vagy „szalagfülű (Bandhenkel) kerámia”, s a legutóbbi időkig Oswald Menghin után bádeni kultúrának nevezték. Legújabban Banner János az első magyar lelőhely után péceli kultúrának nevezte el.¹⁶

Amint a Krisztus előtti 2500 körüli éveket a bádeni, illetve péceli kultúrákkal elértük, sorsdöntő fordulat állott be a történelemben. Megismerték a rézet, s a kb. 3—400 esztendeig élő korszakot rézkornak hívjuk. Az első rézkori temetőt az 1925—27-es években tárta fel Hillebrand Jenő a Tisza és Kőrösök közötti Tiszazúgban, Pusztai István házában. Múzeumunkban eddig egyetlen felvidéki eredetű rézkori tárgy sincs képviselve. Pedig a rézkorba tartozó, u. n. bodrogkeresztúri kultúrának számos lelőhelyét ismerjük területünkéről. Igaz, hogy ennek a kultúrának bölcsője az Alföldön ringott, kisépítését Zemplén és Bereg vármegyék területén mégis felismerjük.

Az aránylag rövidéletű rézkort a bronzkor váltotta fel. Az emberek csakhamar rájöttek, hogy a réz megfelelő ötvözással bronzá alakítható, s ezt az új ötvözetet azután kedvük szerint, akár formákba is önthetik. A bronz számukra sokkal megfelelőbb és alkalmasabb a régi kőeszközöknél, s talán kevesebb fáradságba is került egy-egy bronztárgy elkészítése, mint egy kőbalta csiszolgatása.

Tompa Ferenc a bronzkort, számos régésszel, négy szakaszra

¹⁴ Tompa i. m. 7. l.

¹⁵ Patay Pál: Korai bronzkori kultúrák Magyarországon. Dissertationes Pannonicae. Ser. II. No. 13. 13—15. l.

¹⁶ Banner i. m. 7. l.

osztja.¹⁷ Az ő felosztását követjük mi is s múzeumunk anyagát a bronzkori lelőhelyekről elnevezett és az egyes szakaszokat jellemző kultúrák szerint kívánjuk bemutatni.

A bronzkor első periódusa a Kr. e. II. évezredtől kb. az 1800-as évekig tart. Ezt az időt nagyrévi kultúrának is hívják. Az edények stílusa még a régebbi kultúrákban gyökerezik, ennek megfelelően több komponensből tevődik össze.

Az első periódusból kevés leletanyagunk van. Pusztaszent-istvánról való egy égetett temetkezésből származó kis edénykénk, amelynek oldalát mészbetéttel díszítették. Ugyaninnen több ruha- és csüngődísz is került múzeumunkba.

A következő periódus közel kétszáz esztendejében egy észak felől jövő beütés, az úgynevezett aunjetitzi kultúra hatása érezhető a Felvidéken. Lelőhelyeink száma aránylag kevés (Szihalom, Muhipusztá, Pilin), a múzeumban Baskáról, Bodrogharsányról, Csécsényről, Ináncsról és Nagykövesdről van néhány e kori emlékünkből. Általában ebben a korszakban kezd általánossá válni az égetett temetkezés. A kőkorokban szokásos korhasztásos elföldelés helyett mind gyakrabban találkozunk ezzel az új szokással. Nálunk, a Felvidéken, a kőkorok végén, az idegen népelemek beszivárgása nyomán, a bádeni, illetve péceli és a leletanyagban szegény, harangalakú edények kultúrszakaiban kezd a halottégetés általánossá válni. Más vidékeken, a bronzkor ezen szakaszában, az égetett temetkezésnek már két szokásváltozatát ismerjük: az elégetett halott megmaradt csontvázzészeit és hamvait vagy urnákba zárják, vagy csak egyszerűen elszórják, legfeljebb nagyobb kövekkel rakják körül. Világos tehát Tompa megállapítása, hogy a kettős temetkezési szokás nem egyseges fajú, illetőleg nemzetiségű népség jelenlétét igazolja.

A Krisztus előtti 1400—1200-as évekből, a bronzkor III. periódusából számos lelőhelyünk és emlékünkből van. Ezt a periódust hatvani kultúrának is hívjuk. Bodrogszerdahelyen, 1937-ben a cseh megszállók ásattak, 1936-ban pedig Abarán (Ung megye) tártak fel egy telepét. Legjelentősebb telep a felsődobszai (Abaúj m.), ahol Csoma József földbirtokoson kívül Tompa Ferenc is végzett ásatásokat.¹⁸ A Csoma-féle ásatásokból múzeumunkban számos leletünk van s a leletcsoportot szépen egészíti ki a kultúra emberének táplálkozására, foglalkozására, életmódjára fényt derítő nagymennyiségű búzaszem. Hasonlóképpen jelentősek anyagunkból a hernádbüdi és Gibárt-földvári leletek. Ezekről a helyekről előkerült kerámiai emlékek nagyrészt konyhaedények töredékei. Különösen érdekesek azok a töredékek, amelyek Tompa szerint egykor élelmiszerpácoló edények szerepét töltötték be. Az edény belsejében, szétszórta, nagyobb bűtykök állnak ki, amelyekkel azért rakták tele, hogy a pácolandó élelmiszerek

¹⁷ Ferenc Tompa: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn. 24/25. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 1934/35. Frankfurt a/M. 102. s köv. 1. (Továbbiakban: Bericht.)

¹⁸ Tompa: Bericht, 88. 1.

ne érjenek az edény falához és a páclé teljesen átjárhassa azokat. Ilyeneket Tompa talált a hatvani lakótelepen.¹⁹

A bronzkor e szakaszából más lelőhelyeink a következők: Abaújszántó-Gyűrhegy, Boldogkőújfalusi-halom, Felsővadász, Felsőszend, Felsőméra, Fullókércs, Komját, Nagykinizs (Abaúj megyéből), s a zemplénmegyei Berettő és Kosárvágás. Nagykinizsről (Abaúj megye) egy állatidőlumunk is van, ahol még néhai Márton Lajos, a Nemzeti Múzeum régiségtárának igazgatója ásatott. Hasonló időlumokat a nógrádmegyei Pilinből és az Abaúj megyei Felsődobszáról és Nagyfaluról (Szabolcs m.) is őrzünk. A felsődobszai egy nőalak schematikus ábrázolása.

A bronzkor negyedik periódusában (Kr. e. 1200-tól a szkiták be-töréséig, kb. Kr. e. 900-ig) egy újabb északi kultúra beütését látjuk. Ez az ú. n. lausitzi kultúra. Úgy ennek, mint az előző harmadik periódusnak keveredése az u. n. zagyvapálfalvai kultúra, amelynek nagyobb telepét a Gömör megyei Tornalja községben ásatottak a cseh megszállók régészei. Sajnos, a leletek javarészt kivonulásukkor magukkal vitték; az ittmaradt „selejtes” darabok is beszédes bizonyítékai a zagyvapálfalvai kultúra itteni gyökérverésének. A lausitzi kultúra idején áramlanak be Magyarország területére az illyrek, akik az autochton népelemeket, a thrákokat szorították ki a Kárpátok medencéjéből. A thrákok mindinkább dél felé vonultak és az Aegei-tengerig szorultak. A beözönlő illyr katonanépség harcias terjeszkedését, földvár építéseit a békés, egyszerű paraszti sorban élő thrákok nem nézhették téltelenségben, összetett kezekkel, inkább kitérték útjukból. Ebben az időben indultak meg az első népvándorlások s ezeknek az újhaza keresőknek számos további követőjük is akadt, amint azt a történelemből jól ismerjük.

Az új hódítók, az illyrek, természetesen magukkal hozták a maguk szellemi és anyagi kultúrájukat. Az ittmaradt autochtonok pedig, mint gyöngébbek, célszerűségről tudomásulvették az erősebbek kultúráját. Mindez azonban nem jelentette azt, mintha az új települők nem vették volna át és nem hasznosították volna a thrákok kultúrájait, viszont az eset megfordítottja is érvényes. A kultúra fejlődése ez időben részben a célszerűség folyamánya, tehát mindazt, ami jó és céljaik elérésében jelentős, kölcsönösen kicserélik, a rosszakat meg elvetik.

Az illyrek szívesen laktak a Felvidék hegyes-dombos vidékén. Katona népség lévén, alkalmas területet találtak erődítmények és földvárak építésére, lelőhelyeinek száma is meglepően nagy.

A zagyvapálfalvi (Nógrád megye), meszesi (Borsod m.), a muhi-pusztai (Borsod m.), megyaszói (Borsod m.), hernádkaki (Zemplén m.) telepek mellett, a bronzkor negyedik periódusát a hevesmegyei Füzesabonyról füzesabonyi-kultúrának elnevezett telepek, mindmennyi állomásai a lausitzi kultúrának. A legszebb kerámiai tárgyak, konyhaedények, hadászati eszközök (kardok, karvédő spirálisok,

¹⁹ Tompa Ferenc: Bronzkori lakótelepek Hatvanban. Arch. Ért. 1935. 28—29. 1.

tárcsák, bronzcsákányok), ékszerek és egyéb gyakorlati rendeltetésű tárgyak, a bronzkori kultúrák virágzását jelentik.

Múzeumunk aránylag gazdag az e kori leletanyagban. A buzitai (Abaúj m.), héjcei (Abaúj m.), gercselyi (Zemplén), a Kisterenne-hárshegyi (Nógrád m.), nagyfalusi (Szabolcs m.), szentistvánbaksai (Abaúj m.), a Szikszó melletti László-tanyai (Abaúj m.), tomori (Abaúj m.), velejte (Zemplén m.) kerámiai és bronztárgyak valósággal díszei a gyűjteményünknek. Nem tartozik ugyan a Tolna megyei Regöly a Felvidékhez, mégis megemlíti, hogy innen is van e kori leletünk.

A bronzöntő iparnak számos emlékei sorakoznak a Felvidékről gyűjteményünkben. Nagyfaluból és Jobbágyiból (Nógrád m.) öntőmintákat állítottunk ki; öntörögök, illetve öntőlepenyek Legényemihályi (Zemplén m.) és Nagykázmér (Zemplén m.) községekből valók. Egy öntőlepeny, közelebbi meghatározás nélkül, Eperjes vidékéről való. Van egy Hernádbüdről származó kiöntőcsöves merítőkanalunk is, amely agyagból készült.

A lausitzi kultúra idejében betelepült illýrség érezte, hogy uralma nem lehet állandó. Említettük, hogy földvárakat építettek és lehetőleg hegyes-dombos vidékeken települtek. A nyomukban meginduló népvándorlás igazolta rossz érzéseiket. A Krisztus előtti IX. század fordulója körüli időkben, alig néhány százados uralmukat egy újabb néptörzs váltotta fel: megjelentek a történelem színpadán a szkíták. Keletről jöttek. Megszállották az ország közepetáját, az Alföld egy részét, de mint lovas nomádnép, nem ülték meg véglegesen a területet. Az ország különböző vidékein felismerhetők szétszóródott törzseiknek nyomai; így a reánk maradt leletanyagukból mi is megállapíthatjuk, hogy a Felvidéken jelentős törzsek tanyázhattak. Az Aggteleki-barlang „Csontházában”, a felső rétegben, Tompa egy égetett temetkezést tárt fel, amelynek mellékleteként fényezett oldalú nagyobb edényt és kisebb csészéket talált. A csészék fülei a szájperem fölé emelkedtek. A leletet egy hárfa-fibula, bronzkarperrec, karvédő bronztárcsa, lándzsa, egy csomóba olvadt bronzgombok és egyéb apróbb tárgyak egészítették ki.²⁰

Nálunk, az abaújszántói Sulyom-dűlőben, valamint a Heves megyei Kerekudvaron kerültek elő szkíta lószerszámrészek. Zabla-karikák, zablák és egyéb zablarészek vannak a két lelőhelyről gyűjteményünkben. Rozványról egy vasollót, Korlátról (Abaúj m.) fenékö és közelebbiről meg nem határozott lelőhelyről egy sajátosságosan faragott, valószínűleg szíjtartó céljait szolgáló csonttárgyat őrzünk.

A vasat ebben a korban ismerik fel és kezdik használni. Az innen kezdődő korszakot vaskornak nevezzük, amely mindaddig tart, míg a római uralom nem veszi kezdetét. Első szakaszát első ismert lelőhelyéről: hallstatti kornak, a másodikikat La Tène kornak mondjuk. A hallstatti kor a Kr. e. IV. századig tart.

Ennek a kornak is megvan a maga újabb népcsoportja: a kelták. Amint megvetik lábukat a Duna-menti területeken, úgy szorulanak a délebbi országrészekbe az illýrek. Csak az Adriai-tenger vidé-

²⁰ Tompa: Bericht, 106. 1.

kén kapnak új erőre, ahol megerősítik az addigi illyr-venet és japod területek kultúráját és formakészletét.

A vas ismeretét a kelták teszik általánossá. És ők hoznak be az agyagedények készítésével kapcsolatban egy új eljárást, a korongozást. Finoman iszapolt edényeik fenekét gyakran omphalosos benyomás díszíti. Meglehetősen gazdagság, anyagi javakban jólét jellemzi ezt a kort. A kelták vetik magukat — különösen Erdélyben — az aranybányászatra s a szkíták is igyekeznek minél díszesebben ékíteni magukat az arannyal. A szkíta aranyékszerek stílusából tudjuk, hogy viselőik Déloroszország felől, a pontus-vidékről jöttek (zöldhalompusztai és tápiószentmártoni aranyszarvasok).

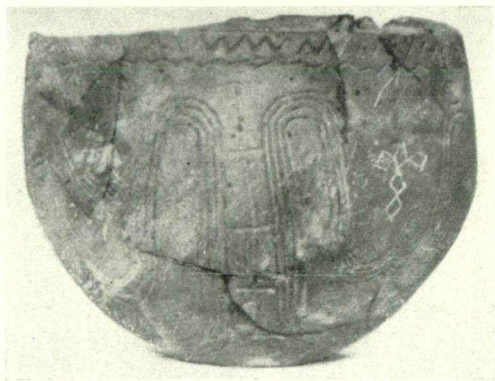
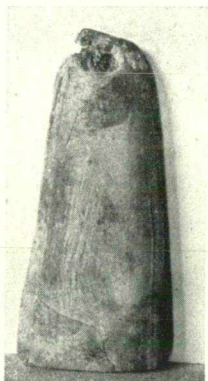
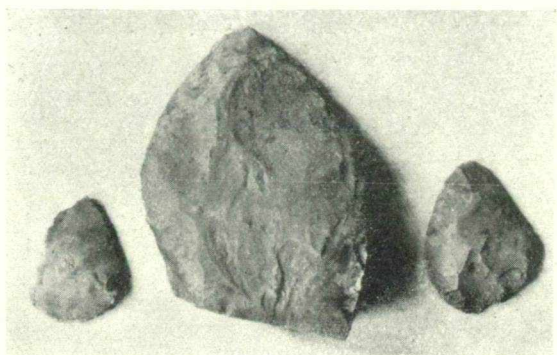
Gyűjteményünkben az aranyékszerek nem valami nagy számban vannak képviselve. Mindössze egy kis aranyékszerünk van, amelyet Mihalik József talált a zemplénmegyei Szőlőskén.

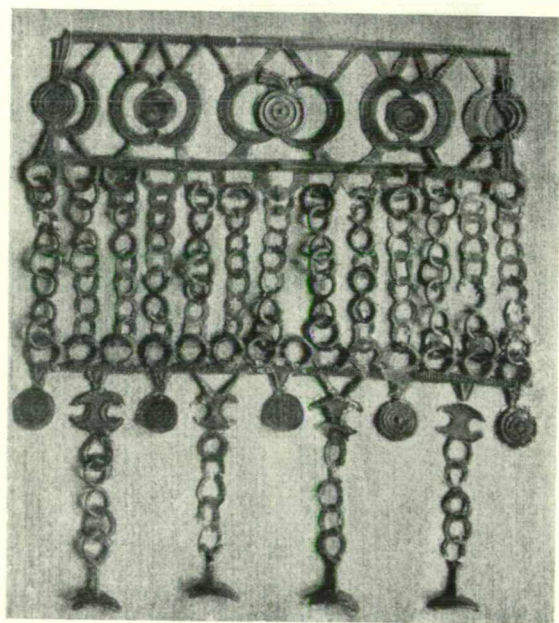
A kelták egyéb kultúrjaiból annál több van a kassai múzeumban. Legnagyobb leletünk ebből a korból egy abaújkéri raktár-(depot-) lelet. Diszes bronzcsákány, 33 darab rovátkolt díszű karperec, füles tokosbalta, karvédő spiráltárcsák, borotva, bronztű és 3 csüngődísz (tutulus) képezi a leletet. Külön figyelmet érdemel egy Szemeréről való (Abaúj m.), asztragalosok csoportjába tartozó bőrpáncéldísz, amely csörtetőkben, ill. tutulusokban végződik. Ugyaninnen való egy spirális bronztekeres és egy lándzsacsúcs. Ez az újabb időkben szerzett leletanyagunk őgróf Pallavicini Alfréd földbirtokos örökös letéteként került hozzánk. Az Abaúj megyei Kenyhec községben, egy kavicsbányában vasollót és szablyát találtak, Pálházáról (Abaúj m.) lándzsacsúcs, Felsőméráról (Abaúj m.) különböző vaseszközök, Monajról (Abaúj m.) edények, a Rozgonyi-szőlőkből, Hernádkércs-partról (Abaúj m.) és Devecserről (Abaúj m.) gazdasági eszközök gazdagítják gyűjteményünket. Ugyanezen időkből származik több alsómislyei (Abaúj m.) vassarlónk is.

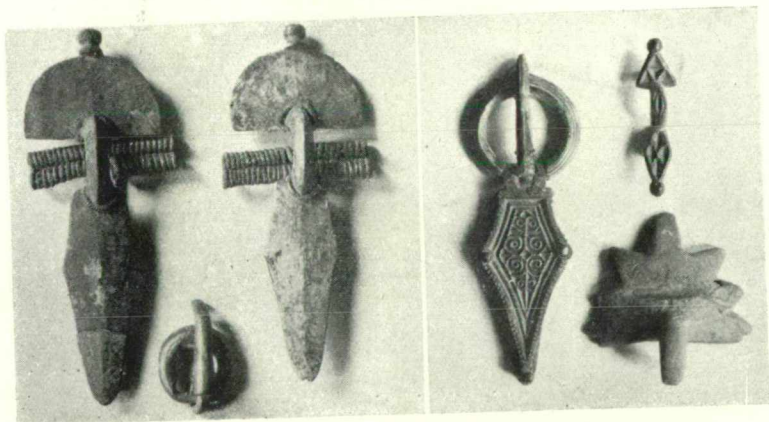
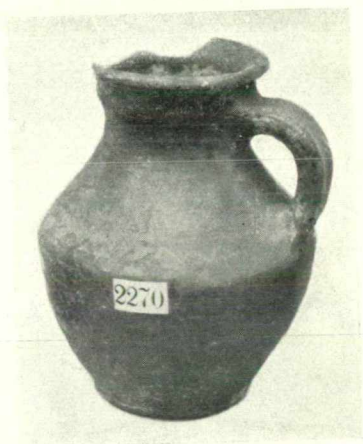
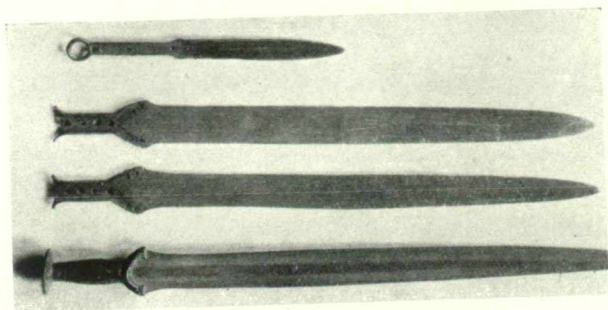
E kori leleteinkben igen sok karperec és más ékszerféle, ruhadíszek, tokos bronzbalták vannak. Lelőhelyeik: Abaszéplak (Abaúj m.), Árdánháza (Bereg m.), Bakta (Abaúj m.), Boldogkőváralja-Várhegy (Abaúj m.), Boldogkőújfalú (Abaúj m.), Bódvalenke (Abaúj m.), Bologd (Abaúj m.), Búzafalva (Füzi-pusztá nevű rét) (Abaúj m.), Devecser (Abaúj m.), Devecser-Murgács (Abaúj m.), Erdőhorváti (Zemplén m.), Fóny (Abaúj m.), Hidasnémeti-környéke (Abaúj m.), Kapronca (Sáros m.), Korlát (Abaúj m.), Lelesz (Zemplén m.), Margonya-Cserezsinpotok dűlő (Sáros m.), Mislóka (Abaúj m.), Nagykázmér (Zemplén m.), Nagyszalánc (Zemplén m.), Papipusztá (Abaúj m.), Tornyosnémeti (Abaúj m.). A nádlevélalakú kardjaink lelőhelyeit külön soroljuk fel: Buzita (Abaúj m.), Jenke (Ung m.), Sajógömör (Gömör m.) és Ruttká vidéke (Túróc m.).

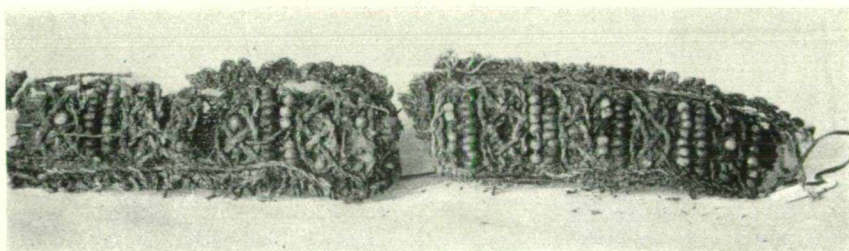
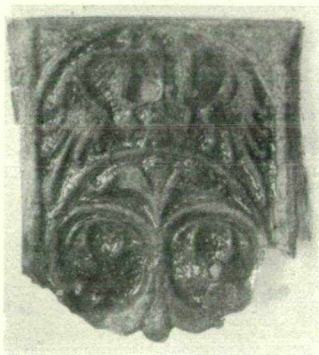
A fiatalabb vaskort, az u. n. La Tène kultúrát jellemző leleteink a Felvidékről is vannak. A korai La Tène kultúra leletkataszterét Márton Lajos állította össze,²¹ amelyből a Felvidékre eső csontváz-

²¹ Márton Lajos: A korai La Tène-kultúra Magyarországon. Budapest, 1933. *Archaeologia Hungarica* XI. 12—16. l.

siros lelőhelyek a következők: Alsózsolca (Borsod m.), Gyetva (Zólyom m.), Hernádbüd (Abaúj-Torna m., anyaga a kassai múzeumban), Kósd (Nógrád m.), Mezőkövesd (Borsod m.), Pusztagéc (Nógrád m.), Pokorágy (Gömör m.), Abaújszina-Kavicsbánya (Abaúj-Torna m.), Szendrő (Borsod m.), Újfeled (Gömör m.). Urnasírokat a következő helyeken tártak fel: Felsőméra (Abaúj-Torna m.), Heréd (Nógrád m.), Hejőcsaba (Borsod m.), Ipolykürt (Nógrád m.), Kenyhec (Abaúj-Torna m., anyaga a kassai múzeumban), Kósd (Nógrád m.).

Mint a csontvázas és urnatemetkezésekből látjuk, a La Tène korban kétféle temetkezési szokás volt divatos. Ennek megfelelően a társadalmi viszonyok is valószínűleg megfelelően alakultak. A gazdagabbak hihetőleg elhamvasztották, a szegényebbek pedig egyszerűen elföldelték halottaikat.

Időközben, a mai Olaszország földjén, Latiumban és Rómában egy mindinkább erősödő latin faj tűnt fel, a római. A szájhagyományokból és különböző mondákból ismert királyok korát, a már történeti időnek mondott köztársaság kora váltotta fel. Az első nagyobb terjeszkedések, hódítások ebben a korszakban kezdődtek. A latinok, illetve a római törzsközösségben élők előbb az etruszokat (Kr. e. 338.), majd a szamnitákat olvasztották be (Kr. e. 304.) a maguk törzsszervezeteibe. Ezután a galliai háborúk következtek. Hatalmuk észak felé megdönthetetlené vált. Gallia meghódítása után a tengert vették birtokukba s amint Karthago hatalmát a pün hadjáratok során 201-ben véglegesen megtörték, kétségtelenül az övék volt a világ-hatalom. Hódító hadjárataik egyaránt sikerrel jártak akár keleten (Makedónia), vagy nyugaton (Hispánia), behódolt Görögország is (Kr. e. 146.). Különböző belső harcok (Gracchusok, Jugurtha, Sulla és Marius, stb.) után triumvirátus alakult, amelyből Augustus császársága bontakozott ki (Kr. e. 27-ben). Augustus eredeti neve C. Octavius, majd Caesar adoptálása után C. Julius Caesar Octavianus; a császári hatalom megalapításakor Imperator Caesar Augustus. A birodalom határán akkor még kívül eső barbár törzsek leigázása után, pénzügyi politikáját oly ügyesen vezette, hogy az akkori gazdasági jólétben utóda: Tiberius már arra is gondolhatott, hogy kereskedelmi utakat építhessen. Erre az időre esik az aldunai szakadékok és zuhatagok szabályozása is.

Amint a császárok egy-egy barbár népet és tartományt meghódítottak, hatalmuk külső jeléül a tulajdonképpeni nevük cognomenjeként az illető tartományok nevét is felvették. Bár a germánok ellen legelőször Tiberius unokaöccse hadakozott sikerrel, mégis Caligula császár vette fel elsőként cognomenként a Germanicus melléknevet. Így lett azután a császári neve C. Caesar Germanicus. A Caligula csak gúnynév volt. Caligulától kezdve minden római császár címei között ott látjuk ezt a melléknevet.

Dáciát Kr. u. 107-ben Trajanus hódította meg, akinek teljes császári címe egy feliratos emléken a következő: IMP(erator) CAESAR DIVI NERVAE F(ilius) NERVA TRAIANVS AVG(ustus) GERMANIC(us) DACICVS PONTIF(ex) MAX(imus) ... P(ater) P(atriciae).

Miután átkelt az Aldunán és a róla elnevezett s emléktáblával is megjelölt utat elkészítette, Decebalus dák király csapatait teljesen szétverte és megsemmisítette. Az akkori fővárost, Sarmisegethusát a földdel tette egyenlővé. Ekkor kezdte meg a mai Erdély területén Dácia provinciát úgy katonai, mint közigazgatási szempontból véglegesen megszervezni.²²

Pannoniát, a mai Dunántúlt ugyancsak Trajanus szervezte meg. Legelőször Vespasianus (69—79) alatt tűnt fel Pannonia neve. Ezt is éppúgy, mint Dáciát, két részre osztotta: superior és inferiorra. Lakói az illyrekkel rokon pannónok, akik a kelták alatt földművelők és jelentős iparosok voltak. Gazdasági fellendülésük a rómaiak alatt csak erősödött.

Kassa körül sohasem jártak rómaiak. A régi Felsőmagyarországon, a mai Szlovákiából is, mindössze Dévényben (Devín), Pozsonyban (Bratislava) és Stomfán (Stupava) volt kisebb táboruk.²³ Erődítésszámba sem vehető kisebb telepük az északi Dunaág torkolatánál, Izsa mellett volt. A Dunától kissé távolabb, Patpusztán, ugyancsak volt egy meg nem erősített telephelyük.²⁴

A nagy, Európába özönlő népvándorlók történetét az egyetemes történelemből ismerjük. Tudjuk, hogy milyen néptörzsek vettek ebben a nagy forgatagban részt. Ezuttal nem kívánunk erre kitérni, mindössze azokra a népvándorlókra kívánunk rámutatni, akik az európai térszín képének kialakulásában résztvéve, a Trianon előtti Felsőmagyarország területén éltek és akiknek tárgyi emlékeit megtaláltuk.

A Krisztus utáni I—IV. században itt élt barbár népet általában szarmatáknak nevezzük. Múzeumunkban — megfelelő kíséző leletek hiányában — az árakai, devecseri, felsőfügedi és felsőzsolcai, valamint a vizsolyi lelőhelyekről (valamennyi Abaúj-Torna megyében) előkerült edénytöredékek korát csak hozzávetőlegesen tudjuk megállapítani. A bodrogszerdahelyi (Zemplén m.) orsókarikát és abaújnádasdi, felsődobszai (Abaúj-Torna m.), ináncsi (Abaúj-Torna m.), nagyfalusi (Szabolcs m.) és nagykázmeri (Zemplén m.) edénytöredékek típusa a Kr. u. II—III. századra utal.

Az V. században itt élt quádok emlékeit a mai Szlovákiában több lelőhelyről ismerjük. A legrégebbi ezek közül a ciferi (Cífer)²⁵ (I. század), ennél fiatalabbak a lábi égetett temetkezésből származó leletek. Utóbbival egykorú a farkashidai (Farkašin) lelet. III. századból való a Láb melletti „Výhoň” urnatemető, valamint a duna-szerdahelyi (Komárom m.) és az ocskói (Očkov) lelet. A IV. századból a kisváradi (Malý Várad) csontvázas sírból egy csontból készült

²² A dákok a már említett trákok népcsaládjához tartoztak, akik Erdélyt, a Duna-Tisza közét, északon a Kárpátokig uralták. Hozzájuk tartozott a régi Oláhország is. Legközelebbi rokonaik a géták.

²³ Ján Eisner: Slovensko v praveku, Bratislava, 1933. 310 l.

²⁴ U. o.

²⁵ U. o. 311. és köv. lapokon.

fésűt és egy vascsatot ismerünk. E kori leleteket az üzbégi (Zbehy) csontvázas sírból kikerült bronzfibula és egy kis bronzlánc egészíti ki.

A quad település emlékeiből az említett cziferi (Cífer) lelettel mondhatjuk egykorúnak a szakolcai (Skalica) leleteket, míg a gajar-i (Gajary) „Stolička” lakógödör III. századi emlékeket tartalmazott. A vágterebesi (Trebatice), nyitraivánkai (Ivánka pri Nitre) és a tornyosi (Tormoš) kerámiai emlékek is a cziferi (Cífer) mellékletekkel egykorúak.

Vandál emlékeket Lasztócról (Lastovce) és Árdánházáról (Bereg m.) ismerünk. Utóbbiakat Lehóczky Tivadar írta le.²⁶ Ide tartoznak még az újkemencei (Ung m.) vaskard, valamint a Czéke-cejkovi²⁷ és osztropataki, vagy osztópataki (Ostrovianý) leletek.

A keletről jött népvándorlók közül az V. századi germán népek nyugatigót csoportjának gyönyörű emlékeiből a kassai múzeum éppen Kassáról őriz egy sirmellékletből való fibulapárt, övcsatot és korsót. Ugyaninnen való, de másik sírból származik egy fémtükör, vaskés és egy kisebb ezüstcsat is. A korsó feketésszürke, nyaka a testvonalának irányában besímitott díszű, polírozott. Hasán körbefutó, besímitott, háromszög alakban polírozott csík fut körbe.²⁸ A budapesti Nemzeti Múzeumban Bereg megyéből, Mezőkászonyból őriznek ugyancsak sirmellékletként egy préselt ezüstfibulát, két bronzcsatot, egy bronztükröt, üveg poharat és gyöngyszemeket.²⁹ Arcadius császár (395—408) pénzeiből Bucsányban (Bučany)³⁰ és Vágmedencében (Madunice) találtak egy-egy aranyat, Munkácson pedig Honorius császár (395—423), Pazdicson (Pozdišovce) és Kisdobronyban (Ung m.) II. Theodosius (408—450) aranyai kerültek elő, hihetőleg ezek is a nyugati gótok kultúrhagyatékaiként.

A IV. század vége felé, az akkori Dácia, Pannonia, Duna-Tisza-közén és Noricumban, általában az Alpoktól a Volgáig, a Duna felső folyásától a Drávaig eső területek lakossága egy új népnek, a húnoknak hódolt. Dáciában, a húnok fennhatósága alatt álló gepidák, a Felsőduna mentén és az Északi Kárpátok vidékén, különböző germán fajú herulok, svédek, skirek, rugiak telepedtek meg. Az uralkodó törzs, a legtisztább hún, a Tisza középfolyása vidékén, Szentes környékén üttette fel tanyáját. Szálláshelyeik közvetlen szomszédai különböző hűbéres népek: gepidák, markomannok és keleti gótok voltak. Az Ural-hegységig nyúló hatalmas birodalomban élt szkíta-szarmata, germán törzsek, keleti gót és egyéb germán fajú népek korlátlan és koronázatlan uralkodója Attila volt. A birodalom kormányzását közigazgatásilag két részre: nyugati és keleti részre osz-

²⁶ Lehóczky irodalmának felsorolását lásd Eisner i. m. 157., 159., 161. sz. jegyzeteiből.

²⁷ E. Benninger: Der Wandalenfund von Czéke-Cejkov. Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien, 1931. 212. s. köv. 1.

²⁸ Mihalik József: A kassai sírleletről. Arch. Ért. 1894. 77—78. 1.

²⁹ Benninger i. m. 17. lap.

³⁰ Eisner i. m. 314. s. köv. 1.

totta. Nyugaton maga Attila irányította az ügyek vitelét, keleten pedig bátyja, Bléda uralkodott. Az elégedetlenkedő akacirok és a keletrómai császár biztatására Bléda el akart szakadni Attilától, aki a lázadást erős kézzel fojtotta el. Bátyját kivégeztette s helyébe fiát, Ellákot állította. A heterogén népekből összekovácsolt hatalmas hún birodalom Attila halálával, 453-ban esett szét. Apja helyét a legkisebb fiú, Irnik próbálta elfoglalni; ennek azonban nem volt ereje a birodalom egykézben tartására. A behódolt germán törzsek és fejedelmek egymásután szakadtak le a törzsről, sőt maga az uralkodó hún nép is kénytelen volt különböző kisebb fejedelemségeknél keresni megélhetését.

Alföldi András, a Benninger által nyugati gótnak tartott és fennebb ismertetett kassai leletet mint húnkorszakit, a húnok sajátos emlékei közé sorozza.³¹ Hún jellegű leletnek tartja a strázavágőri³² (Straže) edényt, a lévőai teljes leletet,³³ a komáromi kardhüvelyborításokat,³⁴ a czékei halottilepel rombikus aranyplékeit³⁵ és a beregszászi lelet korszáját.³⁶

A VI. század óta a római császárok a barbár fejedelmekkel egyre gyakrabban léptek szövetségre. Justinianus császár szívesen egyezkedett velük, már csak azért is, hogy az ő birodalma nyugodtan élvezhesse a béke áldásos, nyugodt éveit. Ilyen tárgyalásai során, a Volga vidékéről nyugat felé tartó avarok követével vette fel a kapcsolatot. Baján, az avarok kagánja, 562-ben, Etelközből küldi követeit Justinianushoz, majd a negativummal végződő tárgyalások után, a kagán néhány évvel később ellenséggént lépett a Kárpát-medencébe. 567-ben megsemmisítette az itt élt gepidákat és az előle Itália földjére vándorolt longobardok földjét is elfoglalva, megalapította azt a hatalmas avar birodalmat, amely nagyságában a húnok birodalmával volt összemérhető.

Az avar lovasnomádok, mint a déloroszországi steppekultúra hordozói, új temetkezési szokásokat hoztak magukkal. A halott harcosaikat lóval együtt temették el. A feltárt sírokból könnyen megismerhetők az avarkoriak és könnyen szétválaszthatók minden más koritól. Az elföldelt lócsontvázból legtöbbször csak a lókoponya és lábszárcsontok kerültek az ásatások során napvilágra, a többi részét, mint azt később a honfoglaló magyarok is tették, valószínűleg a temetést követő halotti torban fogyasztották el. A harcos hadifelszerelése mindenestre a sírgödörbe került; eltemették a lószerszám-diszket és nyeregfelszerelését is.

A történelmi Felsőmagyarország területén, beleértve a mai Szlovákiához tartozó részeket is, ebből a korból Eisner a következő

³¹ Alföldi András: Leletek a hún korszakból és ethnikai szétválasztásuk. Budapest, 1932. Arch. Hung. IX.

³² U. o. 42. l.

³³ U. o. 31., 71—72. l.

³⁴ U. o. 27., 85. l.

³⁵ U. o. 60 l.

³⁶ U. o. 49. l.

lelőhelyeket ismeri:³⁷ Alsózelle (Zeleneč), Báhony (Báhoň), Blatnica (Turčianska Blatnica), Bodrogvács (Zemplén m.), Cífer (Cífer), Deménd (Hont m.), Dévényújfalu (Devínska Nová Ves), Gajar (Gajary), Gyetva (Detva), Hontnémeti (Nemce), Izsa (Komárom m.), Jeszenszk (Jesenské), Kapás (Piiekopa), Királyhalmec (Zemplén m.), Kiscsepcsény (Malý Čepcín), Kisdobra (Zemplén m.), Koš (Nyitra m.), Magyargurab (Nemecký Grob), Malaczka (Malacky), Nagybiszterec (Veľký Bisterec), Nagysurány, Nyitra (Nyitra m.), Óbars (Starý Tekov), Pastovce, Ráróspuszta (Trencsén m.), Szakolca (Skalica), Szebelléb (Sebechleby), Szomolány (Smolenice), Túrócszentmárton (Turč. Sv. Martin), Verebely (Bars m.), Visk (Vyškovce), Zsámbokrét (Zabokreky). A lelőhelyeken napvilágra került leletek kb. az 568—800-as évekből valók. Némely lelet Karoling hatásokat mutat, a blatnicai, gajári, kiscsepcsényi és zsámbokréti leletek pedig a magyar honfoglalással közvetlenül egyidőben kerültek földre.

Amint a Nagy Károly-féle avarok ellen indított frank háborúk és egyéb külső és belső gazdasági okok következtében ez a birodalom is darabokra hullott, a Déloroszországból kiinduló normanok kezdik a IX. század fordulója körüli időkben az itteni szlávok törzsközösségbe való szervezését. A normann kapcsolatok később s a X—XI. századok folyamán mind erősebbek lettek. Fettich Nándor, az Eisner által u. n. szláv „Burgwallkultur” emlékei között felsorolt gajár-i (Gajary), kiscsepcsényi (Malý Čepcín) és a zsámbokréti (Zabokreky) leleteket is a IX. századi normannok itteni megjelenésének első éveiből valónak tartja.³⁸ A dévényújfalui (Devínska Nová Ves) még publikálatlan hatalmas temető anyagából övdíszítmény, kard, kengyelpár, sarkantyú, gomb és egyéb emléktárgy került elő, amelyek Fettich megállapításait mindenben igazolják.³⁹

Nagy Károllyal a frank birodalom hatalma is megszűnt. Felszabadultak a Karolingok nyomása alól a szláv hűbéreseket, akik a frankok mintájára kezdték megszervezni hatalmukat úgy, hogy önálló fejedelemségeket alapítsanak.

Területünkön elsőnek a nyitravidéki szlovének törekedtek önállóságra. A IX. század első negyedében sietve vették fel Pribnia törzsfő vezetésével a kereszténységet, Nyitrán templomot is állítottak, de Mojmir morva fejedelem csakhamar megszüntette ezt az önállósodást s a szlovéneket behódolásra kényszerítette, törzsfőjüket pedig elűzte. Azután maga Mojmir is zavaros ügyekbe kezdett, miközben a különböző szláv törzsek, hercegek hatalma egyre jobban erősödött. Nagy Károly fiának, Jámbor (Német) Lajosnak, mint császárnak és ivadékainak hatalma egyre gyengült, ugyanakkor Mojmir fia, Szvatopluk hatalma erősödött. Szvatopluk 890-ben leigázta a cseheket, így hatalma óriásivá növekedett. A német császár, a kiváló szervező és még kiválóbb képességű Karoling-leszármazott, Arnulf

³⁷ Eisner i. m. 316. s. köv. 1.

³⁸ Fettich Nándor: A honfoglaló magyarság fémművészete. I—II. kötet, 137 táblával. Budapest, 1937. Arch. Hung. XXI. 266. s. köv. 1.

³⁹ U. o. 270. 1.

sem nézhette ölbetett kezekkel a birodalmával szomszédossá nőtt szlávok hatalmát. 892-ben hadjáratot indított Szvatopluk ellen. Különböző irányból, különböző szövetségesekkel indult Nyitra felé, a nagyratörő morva fejedelem fészkeire. Keletről, a Duna mellett, a magyarok segítettek. Bár Szvatopluk hatalmát Arnulf ezúttal nem tudta megsemmisíteni, alig telt el egy évtized, s az időközben letelepedett honfoglaló magyarok miatt Szvatopluk hatalma végleg megsemmisült. A bomláshoz mindenesetre hozzájárult, hogy a szlávoknak nem volt egységes, összefogó politikai képességük.

A honfoglaló magyarok politikai történetének ismertetésétől, a magyarok eredetéről, származásának bemutatásától eltekintünk. Mindössze a régészeti leletekkel kívánjuk bizonyítani, hogy a honfoglalók északkelet felől, a Vereckei-szoros irányából jöttek a mai Magyarországra. A még lebediai otthonukban használt és készült tárgyaik legkorábban északkeleten, Bereg és Zemplén megyék területén kerültek földbe. E mellett a szolyvai, bodrogvécsi, tarcali, a nyitramegyei Galgócon talált tarsolylemezek, s a beregszászi lovassírok mellékletei mindennél jobban tanúskodnak. A honfoglalás legelső éveiből a legtöbb és leggazdagabb sírokat éppen ezen a vidéken és Szabolcs megyében tárták fel.

A kassai múzeum sajnos csak egy mándoki lovassír öntött phaleráit és egy pitykegomb töredékét őrzi ebből a korból. Pedig Hampel a IX—X. századi leletek egész sorát ismerteti Felsőmagyarország területéről.⁴⁰ Lelőhelyeik szerint az előbb felsoroltakon kívül az alábbi helyekről mutat be leleteket: Domaháza (Borsod m.), Karos (Zemplén m.), Kisdobra (Zemplén m.), Monaj (Abauj-Torna m.), Nagykörű (Héves m.), Nemesócsa (Komárom m.), Neszmély (Komárom m.), Pilin (Nógrád m.), Pusztaselyp (Nógrád m.), Salamon (Ung m.).

Sírokból vagy telephelyekről kikerült e kori anyaggal egyáltalán nem rendelkezik a múzeum. Ami mégis van, az szórványos lelet s lelőhelye sem ismeretes. Csak a XII. századból van leletünk.

Az első XII. századi sírt 1941-ben, az abaujmegyei Vizsolyban tártuk fel. A mai református templom mellett, a gótba alakított, eredetileg román kori templom északi oldalánál, egy sírt bontottunk fel, amelynek szegényes vaskés melléklete mellett egy IV. István (1163—1165) pénzét (C. N. H. I. 99.) találtuk. Másik sírból V. István (1270—72) pénze került elő. A temető 67 sírjából csak ez a kettő volt árpád kori, a többiek vegyesházból való királyok idejéből valók. A legtöbb mellékleteként tipikusan gót ízlésű övgarnitúrák lemezeit, vagy fémszálakból szövött, máskor gyöngyszemekből alakított pártákat találtunk. Nagyszámban kerültek elő Zsigmond-kori kerámiai emlékek, edénytöredékek, reneszánsz kori feszület stb. A vizsolyi ásatások alkalmával talált és pénzekkel datált edénytöredékek analógiáival tudtuk egyes kassai fazekasműhely produktumok időhatárát a Zsigmond király koráig előrevinni. Kassán ugyanis, a Miklós Börtön épület 1940—41. évi restaurálási munkálatai során a pinchelyiségekből egy hatalmas,

⁴⁰ Joseph Hampel: *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. I—III.* Braunschweig, 1905.

Magyarország területén eddig a legnagyobb méretű, emlékeiben fennmaradt fazekasműhely anyaga bontakozott ki. A több ezer edénytörédekből rekonstruált közel 500 darab edény beszédes bizonyítéka egy fejlett kultúrájú művészi iparnak. A vizsolyi ásatás ezenkívül jelentős volt azért is, mert a templom régi, románkori sekrestyéjének alapfalmaradványai is előbukkantak. Ebben a sekrestyében állították fel azt a nyomdát, amelyben a XVI. század végén az első magyar nyelvű, Károli Gáspár-féle bibliát nyomtatták.

Szemerén, örgróf Pallavicini Alfréd birtokán, Abaúj-Torna megyében, közvetlenül a kastély mellett végeztünk próbaásatást. Az előkerült leletek egyrésze a XIV—XV. századból való. 7 sirt tártunk fel; az egyikben (2. sír) egy férficsontváz mellett Nagy Lajos király pénzét találtuk. Szórványos leletként, ugyanarról a területről egy XIV. századi talpas-kengyel és egy gyöngyöspárta is előkerült.

NEM AZ VOLT A CÉLUNK, hogy egy teljes lelet-katasztert mutassunk be. Ezt nem is tehettük volna meg. Egy leletkatasztert csak úgy elkészíteni, ahogy azt a múlt század nyolcvanas éveiben egy abaújmegyei földbirtokos, Csoma József csinálta. Kocsira ült, végigjárta, gyalogolta a vármegyét, minden kis faluba ellátogatott és úgy írta össze az addig előkerült leleteket. Nyolcesztendő munkáját 1892-ben jelentette meg a Felsőmagyarországi Múzeumegylet tizenegyedik Évkönyvében „Östörténelmi nyomok Abaúj megyében” címmel. Nem tévedünk, mikor megállapítjuk, hogy az első rendszeres és a tudomány akkori állása szerint a legtökéletesebb kataszter Csomáé volt. Felsőszázaddal később, az ország egy másik vidékén, e sorok írója is így gyűjtötte össze Csanád vármegyének régészeti adatait. Most így kellene ismét bejárni Felsőmagyarország minden helységét, lelőhelyeit.

Azt sem tehettük meg, hogy szűkre fogott írásunkban a különböző lelőhelyeken előkerült tárgyi emlékeket felsoroljuk, vagy éppen képekben bemutassuk. Célunk csak az volt, hogy a már régebről ismert, publikált és a kassai múzeumban elhelyezett régészeti emlékek lelőhelyeit ismertessük, ezzel kapcsolatban elmondjuk, hogy a Triánon előtti Felsőmagyarország területén *hol találtak* leleteket és *hol várhatók* — esetleg földmunkálatok során — további emlékek.

A kassai Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumot a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1940 február 10-én kelt 20.101/1929. III. sz. rendeletével közgyűjteménnyé nyilvánította. Az 1929. évi XI. törvény-cikk 19. §-a alapján a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa megállapította, hogy a múzeum ásatási területe Abaúj-Torna, Zemplén és Gömör vármegyékre, ásatási érdekeltsége pedig a Felvidék keleti részére, Kárpátaljára terjed.

A múzeumnak, mint felvidéki közgyűjteménynek régészeti szempontból elsőrendű feladata, hogy Felsőmagyarország régészeti kataszterét elkészítse, térképre rajzolja a lelőhelyeket. Gyűjtsön össze minden legkisebb adatot az egyes tárgyakra vonatkozólag, majd lehe-

tőleg pontos kronológiai sorrendbe állítva publikálja az összegyűjtött adatokat.

A feladat nagy, viszont mindaddig, míg ezen a fáradságos adatgyűjtő munkán nem esett túl, nem végzett tökéletes munkát. Nincs addig szintetikus munka, míg az analízis sem történt meg. A munka elkészültével a leletanyagot kell hitelesíteni és minden lelőhelyen újabb, hitelesítő ásatásokat kell végeznie.

A régészettudomány ma már ott tart, hogy nemcsak tárgyakat gyűjt. Gyűjteni is kétféleképpen lehetséges. Tágabb értelemben: a bárhol előkerült leleteket kell egybeszedni és tipológiai alapon osztályozni. A szűkebb értelemben vett gyűjtő figyelemmel van a legkisebb, jelentéktelennek látszó mellékkörülményekre is. Ezt pedig csak ásatásokkal tudja elérni. Az ásatások minden fázisát le kell írni, fényképezni. Azt kell bemutatni, hogy a napvilágra került leletek milyen módon és körülmények között kerültek elő. Az eredményeket azután ezekből a leletkörülményekből lehet leszűrni.

A régebbi régészeti publikációk tele vannak régészeti ritkaságok leírásával. Mindenki „unikumokra” vadászott. Ugyanakkor azt is olvassuk, hogy előkerült tárgyak közül több darab „ismeretlen rendeltetésű”. Ma már az „unikumok” száma egyre gyérül s az analógiák száma pedig gyarapodik. Kevesebb az „ismeretlen rendeltetésű tárgyak” száma is. Gondoljunk csak például a honfoglaló magyarság feltárt lovassírhajra, amelyekből igen sok „ismeretlen” csonttárgy vagy vastárgy került elő. Az első világháborút követő időkben új erőkre kapott és hatalmas fejlődést mutatott az „ásó tudománya”. Csak az újabb időkben sikerült megfejteni, hogy a sírokból kikerült csonttárgyak legnagyobb része a magyarok ijairól való. Íjborító lemezek voltak. A magyarok íját és nagyságát abból lehetett megállapítani, hogy azok a sírokban hogyan feküdtek. Azt is tudjuk, hogy milyenek voltak a honfoglaló magyarok és árpádkori eleink tegezei. A tegeznek bizonyos részei csontlemezből készültek és az ismeretlen rendeltetésű vastárgyak közül is sok tartozott a tegezvasalásokhoz. Legújabbban a mai pásztorkészségek csoportjába tartozó ú. n. csontbogozók szerepe tisztázódott.

Eredményeket csak úgy lehet elérni, a tudományt csak akkor lehet előbbrevinni, ha megfelelő szakemberek végzik az ásatásokkal kapcsolatos tulajdonképeni és szoros értelemben vett gyűjtési munkálatokat. Éppen azért az idézett törvény és annak végrehajtási utasítása intézkedik arról, hogy kik ásathatnak. Kimondja, hogy kizárólag múzeum ásathat, az is csak megfelelően képzett szakemberekkel dolgoztathat.

NEMZETI ÉRDEKUNK, hogy a magyarság története minél tisztábban, homály nélkül álljon előttünk. Ha már a régészeti kataszter felvételével elkészültünk, ennek a kérdésnek tisztázása legfőbb feladatunk. Ez szolgálja a magyarság tudományát. Említettük, hogy a honfoglaló magyarok éppen a mi területünkön érkeztek a Kárpátok medencéjébe. A szállásföldek megszerzéséért itt voltak az első csaták. Később ezen a vidéken voltak a keletről betörő tatárokkal a leg-

szomorúbb emlékü hadakozások. Régészeti ásatásokkal kell fényt deríteni IV. Béla elesett magyarjainak sírjaira, s a sírok anyagából kellene megismernünk a XIII. századi magyarok és tatárok szellemi és anyagi kultúrhagyatékait.

Régészeink eleddig a magyar paraszt sorsával vajmi keveset törődtek. Pedig a magyar paraszt alkotta azokban az időkben is a magyarság zömét. Történetükből csak annyit tudunk, hogy harcoltak, katonák voltak és dolgoztak, azonkívül súlyos adókat fizettek. Azzal, hogy hogyan, milyen körülmények között, milyen miliőben éltek, nem sokat törődtek. Csak a legutolsó évtizedben, a legutóbbi években fordult néhány régész figyelme feléjük. Az Alföldön, a Duna-Tisza közén, Csanád megyében és Tolnában, ez évben pedig Budapest környékén voltak ilyen irányú kutatások. Magunk részéről legszívesebben eddig is ezeknek az embertömegeknek életét vizsgáltuk, s nem egy ásatással világítottunk életkörülményeikre. Lakásokat, temetőket tártunk fel és az azokból kirajzolható eredményekből igyekeztünk a magyar művelődéstörténelem és történelmi néprajz hiányzó lapjait megírni. Itt pedig, a Felvidéken, ahol a magyarság történeti bástyasorai húzódtak, a jobbágyok, katonák ezrei éltek és haltak. Ezeknek, az akkori népi Magyarország lakóinak szeretnők helyzetképét megvilágítani.⁴¹

BÁLINT ALAJOS

⁴¹ A táblák magyarázata:

- I. tábla, felsősor: Koriáti mezolitikum.
középen: Nyakbafűzött, amulettként használt kővéső Abaújszántóról.
Péceli kultúra.
alul: Szemere, péceli kultúra. Bomba formájú edény.
- II. tábla, felül: Pusztaszentistváni mészberekítés, felfüggeszthető edényke.
Bronzkor eleje.
alul: Bőrpáncéldísz. Szemere. Korai vaskor.
- III. tábla, felül: Nagyszalánci kora vaskori raktárlelet. Nádlevél alakú kardok.
középen: Kassa-Köztemetői korszak. Germánkor.
alul, balról: Két kassai ezüsfibula, közöttük ezüst csat. Germánkor.
alul, jobbról: Kassai bronzcsat, aranyozással. Fibula-fej Tengerfálváról. Germán fibula, tű nélkül.
- IV. tábla, felül: reneszánsz kereszt. Vizsoly. XIV. század vége.
középen: Gótlus övcsat-töredék. Vizsoly.
alul: Gyöngyöspárta, Szemeréről. XIV—XV. század.

EGYSZERŰ IMÁDSÁG

Istenem, de szép volt. De kár, hogy elmúlt.
Itt fenn a hegyek közt nyírfák arany-pénze
Már mind földre hullott.

Im eljött ideje lassú hervadásnak,
Eljött az ideje kincses forró nyárért
Szép hálamondásnak.

Én édes Istenem, köszönet a nyárért,
Kék csillagvirágos, fürtös enciánért,
Gyöngyöket pergető patakcsobogásért,
Barna szárnyú, büszke héja-vijjogásért.

Köszönöm vad szirtek violaszín mélyét,
Zúgó fenyveseknek illatos sötétjét,
Messzi völgyek drága, szétterített selymét,
Sziklán ringatózó harangvirág kelyhét,
Csodálatos tükrét zord, sötét tavaknak,
Fehér szikrázását szirti szűz havaknak.

Köszönet a nyárért, arany napsugárért,
Ezüst holdsugárért, harmat gyémántjáért,
Hátam mögé dobált ezer sötét gondom
Elnémulásáért.

Köszönöm mennykövek érces dördülését,
Köszönöm a tücskök csendes ciripelését,
Villámok mértföldes szörnyű lobogását,
Pásztortüzek méla, messzi csillogását.

Hála legyen hajlott, sokszemű kalászáért,
Hála legyen Néked édes szabadságért,
Vidám kabócéknak fürge ugrásáért,
Fűbe hemperedő csikó-boldogságért.

Fogadd hál'adásnak elszálit kurjantásom,
Fogadd imádságnak most elbúsulásom,
Szent kezeddel tarts meg új nyár nyílásáig,
Most segíts, — oly nehéz, — lombok hullásáig.

Búcsúzó szemekkel simogatok végig
Szirtet, hegyet, völgyet,
Köszönöm, Istenem, köszönöm az első
Fájó őszi könnyet.

NYÍRESI-TICHY KALMÁN

Tátra, szeptember.

A TERMÉSZETTUDOMÁNYBAN AZOKAT AZ ÉLŐ SZERVEZETEKET, amelyek más élőlények terhére, rovására tartják fenn magukat, élősdieknek nevezzük.

A parazitológia sokáig csak az orvost, az állattenyésztőt, a növénytermesztőt érdekelte.

A biopolitika és gazdasági politika hívták fel a figyelmet arra, hogy nemcsak élősködő állati és növényi szervezetek léteznek, hanem vannak egész népfajok, amelyek önállóságukat feladva, parazita életmódot vettek fel.

E népfajok sorában ott találjuk a cigányságot.

Honnan jöttek, miért hagyták el őshazájukat, ahol talán önállóak voltak, miért választották az élősködő életet: mind olyan kérdés, melyre a tudomány csak nehezen és lassankint ad választ.

Hiába kérdezzük a cigányt, hogy milyen eredetű, honnan származik, a kérdésre feleletet adni nem tud. De honnan is tudna. A cigányt sem a múlt, sem a jövő nem érdekli, a jelennek él. Nem tudunk arról, hogy valaha is lett volna olyan papi vagy vezéri rendje, amely a történelmi adatokat átörökitette volna, vagy legalább legendákat, mítoszt őrzött volna meg a fajta eredetéről és történelméről.

1763-ban a Wiener Anzeiger-ben egy cikk jelent meg, mely először tisztázta a cigány nyelv eredetét. A cikket Vályi István leideni magyar diák írta. Vályi a cigány nyelvet komárommegyei otthonában tanulta meg és egy 1000 szavas cigány szótárt is készített. Ezt azután Leidenben három indus diáktársával összehasonlította az indiai nyelvekkel és megállapította, hogy a cigány nyelv indiai, árja eredetű és az ősi szanszkrit nyelvvel rokon.

Magyar ember munkája hívta fel tehát a figyelmet a cigány nyelvre és ösztönözte 1783-ban Grellmannt, 1835-ben Graffundert és utánuk sorjában számos külföldi szerzőt arra, hogy a kérdéssel tovább foglalkozzanak, a cigány nyelv eredetét tovább kutassák és a nyelvek családfájába beillesszék.

A nyelvi hovatartozás azonban még nem jelent faji hovatartozást is. Számos fajt ismerünk, amely eredeti nyelvét réges-régen elfelejtette.

Második feladat volt a cigányság faji hovatartozásának megállapítása.

Angol szerzők szerint a cigányokra vonatkozó legrégebb feljegyzés Firdusitól, a perzsa költőtől származik, aki Barhram királyról írt verseiben feljegyzi (430—443), hogy a fejedelem 10.000 luriit, azaz

¹ A Magyar Nemzetpolitikai Társaság Felvidéki osztályában 1942 máj. 21-én tartott előadás.

muzsikust hívott Indiából országába, és őket le akarta telepíteni. A muzsikusok azonban nem akartak parasztok lenni, hanem mindazt, amit a fejedelemtől kaptak, fellakmározták és elszéledtek a világban. „Ezóta” — mondja *Firdusi* — „úgy bolyonganak szerte-széjjel a világban, mint a kutyák vagy a farkasok.”

Ma az a felfogás, hogy a cigányok fajilag nem árják és nem a mai indiai lakosság nagyobb tömegének, hanem egy még előbbi és ma már csak szétszórt töredékekben létező őslakosság — a dravidák és mon-khmer népek — leszármazottjai. A cigányok vándorlása keletről nyugatra hosszú ideig tartott és ez utazás alatt minden gazdánépüknek nyelvéből felszedtek valamit. Nevüket is a vándorlás alatt kapták. Körülbelül ötven ismert elnevezésük közül a *cigány* és az *egyptomi* terjedt el legjobban. A magyar, török, bolgár, oláh, olasz, litván, német, francia, portugál és minden szláv nyelvben a *cigány* szó vagy változata a domináló. Görögül, albánul, angolul és spanyolul egyptominak mondják a cigányt (*giftou*, *ejiftos*, *jiftu*, *gypsy*, *gitanó*).

Miklóscs és *Genoje* azt hiszik, hogy a *cigány* szó a perzsa *asinga*-ból ered, mely kifejezéssel a varázslót illették. Mások szerint az *athinganoi phrigia* vallási szekta nevének a maradványa.

Hogy mikor széledtek szét Európában, pontosan megmondani nem lehet. Ha a középkorból származó, nem egészen megbízható forrásokat nézzük, úgy először cigányoknak nevezik a fajtát és jelenlétét Európában 1100-ban állapítják meg az Athos-hegyi remeték. 1322-ben Kréta szigetén, 1436-ban Korfuban találtunk róluk írásos feljegyzést. 1430 körül *Salase* szerb fejedelem több cigány családot ajándékoz a Tizmánai kolostornak. Ezek szerint tehát ebben az időben történik róluk említés a Kárpátok déli lábainál. 1417-ből moldvai, magyarországi, német és svájci feljegyzések szólnak róluk, 1422-ben pedig franciaországi okiratokban találjuk őket megemlítve. Spanyolországban már jóval előbb felbukkantak, éspedig Afrika felől.

Első megjelenésük mindenütt rémületet okozott és az okiratok úgy jellemzik őket, mint a *sáskajárást*. Egy Bolognából származó okirat ismerteti a panaszt, mellyel a cigányok vándorlása miatt a polgárok az uralkodó hercegnőhöz fordultak.

A sok pusztítás, csalás és egyéb visszaélések, amit a cigányok elkövettek, védekezésre kényszerítette a gazdanépeket és mindenütt a legélesebb cigányüldözés indult meg. Zsigmond királyunk mint német császár 1544-ben egyes törzseknek menlevelet adott és szabad mozgásukat megengedte. A cigányok paradicsomi élete azonban nem tartott sokáig és rövidesen mindenütt újra megúnták a „nyers és gonosz fajta” pusztításait; egész Európában feléledt a cigányüldözés. Ebben az időben kerültek a városok kapui elé az akasztófák a cigányok elriasztására; e korban az aacheni városi tanács jegyzőkönyve így szól: „Wir aber solche Vagabunden und herrenloses Gesindt in hiesigen unser Aachischen Territorie länger nicht dulden können, sondern gegen dieselbe als friedbrechere und stöhrere der allgemeinen Ruhe nach dem Exempel der benachbarter landts Obrigkeit zu verfahren ernstlich gemeint seyend: dass daher zu ausrott und ver-

tilgung solches gesindels in unserem Rath heuth Dato wir beschlo-
sen, dass wenn dergleichen gewappnete und zusammen rottierte die-
bische Zigeuner in dem Aachischen Gebiet verspüren lasset, um die
zu deren verdiehung nöthige Miliz hinaus zu schicken." 1701-ben
Lipót császár a cigányokat törvényen kívüli állapotba helyezi. VI. Ká-
roly császár 1726-ban elrendeli, hogy minden cigánynak le kell vágni
az egyik fülét. És ehhez hasonlóan még az egész XVIII. század folya-
mán mindenütt irtották és akasztották a cigányokat.

Letelepítésükre Mária Terézia tette az első kísérletet és elren-
delte, hogy a megszégyenítő „cigány” nevet nem szabad említeni,
hanem „újparasztoknak”, „újmagyaroknak” kell a Magyarországon
letelepített cigányokat nevezni.

Az emberiség érzésének felébredésével azután Mária Terézia
mintájára Spanyolországban II. Károly és utána más uralkodók is
mentesítették a cigányságot az állandó üldözés alól és megkísérelték
az eddig kizárólag vándoréletet élő cigányok letelepítését és beillesz-
tését az államok polgári rendjébe, 1827-ben alakult Angliában az első
cigányokat védő társaság, melynek utóda a Gypsy Lore Society a
maga ujságjával.

A humanista Széchenyi István azt javasolta, hogy a cigányokat
használgák fel szolgáluk és ne hozzanak idegenből szerecsen inast.

A cigány a XIX. század közepéig üldözött vad, eladható rabszolga
vagy jobbágy volt. Ez idő után emelkedett polgári rangra és lett —
legalább is jogilag — egyenrangú az államok többi polgárával.

Ha a cigányság történetét figyeljük, látjuk, hogy kevés számú
letelepített jobbágy- vagy rabszolgacsáládtól eltekintve, nomád életet
éltek, az államok polgári rendjébe sehol se illeszkedtek be, rendes
foglalkozást — kivéve talán a kovács és teknővájó munkát — nem
vállaltak. Az egész életük arra volt alapítva, hogy a gazdanép hiszé-
kenységét, figyelmetlenségét és tudatlanságát kihasználják. Ahol
szépszerrel, ravasszággal nem értek célt, ott az erőszakhoz folyamod-
tak. Amilyen kitanult és ravasz tud a cigány kupec lenni, ha a pa-
rasztot a lóvásárláskor be akarja csapni, amikor a cigányasszony a
jóslással, kártyavetéssel az asszonyokat félrevezeti és kizsarolja, épp
olyan brutális és kegyetlen, ha erőszakot alkalmaz.

Nálunk a XIX. századra esik a cigányok valamelyes helyhez kö-
tése és letelepítése. A városok, községek perifériáján kialakul a
cigánysor. Itt táboroztak valamikor a sátoros cigányok és itt épültek
kunyhók is, amelyekben a szigorú telet töltötték.

A kassai tábor valamikor valóban csak cigánytáborozó hely volt.

Idővel egyes cigány családok végleg letelepedtek és feladták a
vándorló életmódot. A falvak cigánysorában letelepedett cigányok
földművesmunkát vállaltak, vályogvetéssel foglalkoztak, és mint min-
den cigány, természetesen muzsikáltak is.

A városvégeken letelepedettek városi munkával, kereskedéssel
foglalkoztak és közülük kerültek ki a kávéházak, vendéglők cigány
zenészei.

Maradt azonban még szép számmal vándor cigány mindenütt
Európában és kialakult egy réteg, amely csak részben telepedett le.

Ezek nyaranta csavarognak, a vármegye útjait róják — télen behúzódnak a városba vagy a faluba egészen letelepedett fajrokonaik közelébe és a gyermekek, az asszonyok most már az egész évet ezen a letelepülési helyeken töltik el.

Az ősi primitív szokásait, vándor természetét megőrző úgynevezett korturár cigány és a letelepedett, urbanizált cigány között igen nagy a különbség.

A vándor cigány nyersebb, merészebb, mert sokat megőrzött az ősi nomád népek erkölcséből. Jellemző tulajdonsága a kemény, szűró tekintet, a könnyed járás, a nagy tűrőképesség és a fajához való erős ragaszkodás. A vándorcigány a nem-cigányokkal nem szívesen érintkezik, nem-cigány leányt nem vesz feleségül és semmiképpen se bírható rá, hogy szabadságát, a cigány legnagyobb kincsét, fealadja.

A letelepedett cigányok túlnyomó többsége a nomád élettel elvesztette a nomád erkölcsöket is. A legalacsonyabb rendű proletár színvonalánál is alacsonyabbra süllyedt le és az emberi méltóságból vajmi keveset tartott meg.

A két csoport között foglal helyet az átmenet — a félig letelepült cigány.

A cigányok „cigány-természete” ép olyan ősi, mint a zenei érzékük és magán viseli az évezredek üldöztetés, megaláztatás nyomait.

Annak, hogy a cigányok olyanok, amilyenek, nemcsak ők az okai, hanem az emberi társadalom, amely ilyenekké nevelte őket. Sajnos, azonban ezeken a tényeken most már nem áll módunkban változtatni.

A jövő szempontjából mindezt tudomásul kell vennünk.

A szociális gondolaton felépülő modern állam nem tűrhet sem heréket, sem pedig parazitákat, hanem minden polgárától megköveteli, hogy egyenlő mértékben vegye ki a részét a közösség államépítő munkájából.

A cigányságot — ezt a máig élősdit népet — tehát nem hagyhatjuk meg mai állapotában, hanem valamilyen formát kell találnunk arra, hogy a társadalomban kijelöljük pontos helyüket, kényszerítünk kell őket arra, hogy hasznos polgárokká váljanak.

De ahhoz, hogy a cigánykérdést megoldhassuk, ismernünk kell a cigányság létszámát, kártevéseinek minőségét és mértékét — de esetleges hasznosságukat is.

A cigányok összeírását először *Hermann Antal* kezdeményezésére 1873-ban rendelték el. Nagymagyarországon akkor 243.000 állandóan letelepedett, 20.000 félig letelepedett és 9.000 vándorcigány élt. Összesen tehát 275.000 lélek.

Számuk azóta — tekintve a cigányok nagy szaporaságát — lényegesen nőtt és azt mondhatjuk, hogy a trianoni Magyarországon és az újabban felszabadult területeken együtt legalább 200.000 cigány lehet. A vándorlók száma valamelyest csökkent, de most is megközelítheti a 8000-et.

A paradoxonnak látszó megállapítás magyarázata az, hogy a bécsi döntésekkel visszacsatolt területeken (Erdély, Bánát, Felvidék) különösen sok cigány él.

Óriási tömeg ez, amely a maga alacsony életszínvonala és műveltsége miatt nehezen közelíthető meg.

Óriási teher is a dolgozó polgárookra, mert a cigányok között bizony nagyon kevés az adófizető.

Kártevéseik között tehát első helyen kell megemlíteni azt a gazdasági terhet, amelyet ennek a dolgozni nem szerető tömegnek az eltartása jelent és hozzá kell számítani azt a veszteséget, amelyet élőködésük változatos megnyilvánulása következtében a városok és községek elszenvednek.

Gondoljunk csak arra, hogy a kassai 1200 cigány közül alig van olyan, aki ne szorulna közsegélyre, köztámogatásra, ingyen orvosra, patikára és minden egyébre, amivel a dolgozó társadalom az eseteknek, a nyomorban levőknek igyekszik segítségére lenni.

Bár a cigányok a Kassa város hatvanezernyi lakosságának csak egy kis töredékét alkotják, nézzük meg, hogy milyen arányban találhatók az ingyen fa-osztásnál, az ingyen étkeztetésnél és főleg az egészségházban és a kórházban.

Még senki sem próbálta számokban kifejezni, hogy az országnak vagy csak Kassának is mibe kerülnek a cigányok.

Ha a saját adataimat veszem, mégis valami fogalmat tudok alkotni róla. 1940-ben végzett vizsgálataim kiderítették, hogy a kassai cigányok 26%-a szenved szifiliszben. Ha csak kétszáz cigánynak a gyógykezelési költségét veszem, akik az egészségházba kezelésre járnak vérbajuk miatt, máris szép összeg alakul ki. Egy-egy cigányra egy kezeléssorozatot és csak három gramm Salvarsant számítva, mely gyógyszer ára 16 P, a 3200 P-nél tartunk. És ez az összeg csak növekedik, mert a cigánynak nincs felelősségtudata, a nemi érintkezésekben teljesen szabados. Így minden törekvésünk ellenére egyre szaporodik a vérbajos cigányok száma.

Ezek az adatok nem csak azért fontosak, mert belőlük a számokkal kifejezhető készkiadásról alkothatunk fogalmat, de azért is, mert amilyen mértékben veszélyeztetik a város lakóit a vérbajos cigányok, éppen ilyen fontosak kártevéseik a közegészségügy minden vonatkozásában. A cigányok a szállítói a fertőző betegségeknek. Csak a kiütéses tifusz veszélyét említem. Mindannyian emlékszünk rá, hogy 1924-ben — tehát a legszebb béke éveiben — milyen riadalmat keltett Pestmegyében az a kiütéses tifusz-járvány, amely a tetves cigányoktól indult ki.

Ma, a háború idején a kiütéses tifusz és más fertőző betegségek még nagyobb gondot okoznak az egészségügyi kormányzatnak és a megelőzés éppen a cigányok miatt ütközik nagy nehézségekbe.

Külön kell említenem azokat a károkat, amelyeket a cigányság úgy okoz, hogy állandóan összeütközésbe kerül a magánjogi és a büntetőjogi vonatkozású törvényekkel.

Ezzel a kérdéssel *Kéthely Sándor dr.* foglalkozott. Felkérésére a m. kir. központi statisztikai hivatal az 1925—37 évekről összeállítást

készített, melyből kitűnik, hogy a más nemzetiségűekhez viszonyítva, a cigányok milyen arányban bűnöznek.

Dr. Kéthely táblázata a következő:

100.000 12 éven felüli egyénre esett elítélt

1925-ben magyar	775,	cigány	6826	1931-ben magyar	679,	cigány	6123
1926-ban magyar	658,	cigány	6369	1932-ben magyar	708,	cigány	6744
1927-ben magyar	618,	cigány	5446	1933-ban magyar	739,	cigány	7510
1928-ban magyar	651,	cigány	5787	1934-ben magyar	719,	cigány	6234
1929-ben magyar	657,	cigány	5617	1935-ben magyar	759,	cigány	6880
1930-ban magyar	696,	cigány	4361	1936-ban magyar	836,	cigány	11000
				1937-ben magyar	813,	cigány	10100

De talán időzzünk a kassai cigányoknál és igyekezzünk megismerni a városunkban levő helyzetet.

A kassai „tábor” elnevezésű városrész valamikor — mint azt már említettem — a vándor cigányok táborozó helye volt. Minden különös irattári kutatás és régi feljegyzés nélkül is megállapíthatjuk ezt a városrész földrajzi helyzetéből. Két fontos út — a pesti és a szepsi út — közelében fekszik, lankás domboldalon, ahol a cigányok szeretnek sátort verni, mert messzire elláthatnak. Közel a városhoz — illetőleg a multban Kassa várának falaihoz.

Minden bizonnyal később itt verték a sárkunyhókat az első véglegesen letelepedett cigányok, itt szaporodott el nagy gyorsasággal a nemzetség.

A „tábor” területén csak egyes telkeken vagy telekcsoportokban laknak cigányok. A többi telket nem cigányok házai foglalják el.

Rá kell mutatnom, hogy ez *nagy baj*. Jobb lenne, ha elkülönítetten, csak magukban laknának.

E cigánylakások zsúfoltsága oly nagy, hogy a fertőző betegségek fészkei lettek. Ha csak az általam pontosan ismert kérdést, a nemibetegségeket nézzük, elgondolhatjuk, hogy mekkora a veszély.

A cigánytábor egyik egészségügyi és műveltségi fokmérője a tetvesség és a rühesség. 1940. nyarán Röthler István tiszti főorvos rendeletére a városi orvosok sorra járták a cigányok által lakott telkeket, összeírták a cigányokat és elvégezték a fertőtlenítést. Amikor én 1940 őszén a kassai cigányokat vizsgáltam, azt találtam, hogy 358 cigány tetves és 17 kezeletlenül rühes. Állandó ellenőrzés ellenére, melyet a városi orvosok folytatnak, az időnkinti nagy fertőtlenítő és tetűirtó razziák ellenére, a helyzetet megváltoztatni nem lehet, a cigányokat a tetvességtől és rühességtől megszabadítani nem sikerül.

Kassa utcáit a cigányok olyan mértékben ellepik, hogy a város képe sokszor elriasztó.

De ellepik a cigányok a laktanyák környékét is és reggeltől-estig a kapuk előtt guggolnak, ételmaradékra várva.

Kétségtelenül nagyon helyes a honvédség részéről az, hogy az ételmaradékokat nem hagyja kárba veszni, hanem az inségeseken segít vele. Nem árt a magyar katonának, ha a szociális gondolko-

zásra ránevelik úgy, hogy állandóan szeme előtt van a jó példa, az elesettek a nyomort szenvedők támogatása.

Sajnos, van ennek az éremnek egy kevésbé fényes oldala is. A honvédnek alkalom kínálkozik arra, hogy a cigány prostituáltakkal megismerkedhessék és azután a barátságot gyakorlati útra terelve nemibetegséget szerezzen.

Az anyagi kár mellett, amelyet a városnak a cigányok okoznak, a nemibetegségeken és más fertőző nyavalyákon kívül, amelyet terjesztenek, az erkölcsi kárra is gondolnunk kell.

Legutóbb panaszolta egyik lelkipásztorunk, hogy milyen tömegben látja a tanuló ifjúságot, az inasokat özönlenni a tábor felé, ahol az olcsó prostitúció virágzik.

Hogy mennyire nehezen befolyásolhatók a cigányok, mennyire nem lehet őket a polgári rendbe bele szoktatni, arról bizonyosságot tehet az államrendőrség, a királyi ügyészség, de kitűnő példával szolgál a Kinizsi-utcai elemi iskola cigányosztálya. Egyik kiváló nevelő érzékkel megáldott tanítónk kínlódott éveken keresztül velük. Mindent megkísérelt, amit csak lehetett. Igyekezett kihasználni a cigányok zenei készségét és énekkart, zenekart szervezett az osztályában. Azt hiszem, hogy végeredményben az elért eredmények nagyon messze állanak értékben attól a nagy fáradságtól, melyet a rajkókra fordított.

De példa továbbá az a szinte sysiphusi munka, amelyet a tisztifőorvosi hivatal és az egészségvédelmi szolgálat végez. Hordjuk a munkát, a jó szándékot, a gyógyszereket és egyebeket a Danaidák hordójába és mindig minden szétfolyik.

Természetes az, hogy a cigányság adottságai és tulajdonságai miatt attól a perctől kezdve gondot okoz a hatóságoknak, amióta az első raj Európában megjelent.

Azokról az intézkedésekről, amelyekkel a multban igyezték a cigányok által okozott kártevéseket megelőzni vagy leküzdeni, már tanulmányom bevezetésében foglalkoztam.

Néhány szóval azonban meg kell emlékezmem a közelmúlt és a jelen törekvéseiről és javaslatairól.

Mindannyian ismerjük az idősebb *József főhercegnek* jószándékú, de teljesen eredménytelen letelepítési akcióját, amely az első kísérlet volt a cigánykérdés *intézményes* megoldására.

Ezt a póbálkozást hosszú csend követte, és bár az első világháborút megelőző időkben is jelentek meg közlemények, amelyek a cigánykérdésre, a cigányok kártevéseire és büntető jogi felelőtlenségére a figyelmet felhívták, csak 1928-ban foglalkozott érdemlegesen *Gesztelyi Nagy László*, a Tisza-Dunaközi mezőgazdasági kamara igazgatója, a cigányügy rendezésével.

Miközben Németország erőyes kézzel látott hozzá a maga számbelileg sokkal kisebb cigány-terhének a kiküszöböléséhez és számos — főleg kriminológiai vonatkozású — közlemény jelent meg a napi sajtóban és a szakirodalomban, addig nálunk a kérdéshez csak kevesen mertek hozzá szólani.

1933-ban, a községek kongresszusán *Bognár Vince* és *Kasza Vilmos* plébánosok kíméletlen őszinteséggel tárták fel a falvak egyik legnagyobb átkát — a falusi cigánykérdést és kérték a cigányok kóborlását megtiltó 15.000/1916. B. M. rendelet szigorú végrehajtását.

1936-ban a Magyar Közigazgatásban *Vassányi István* szolgabíró a belügyminisztert egy cigány-kódex kiadására kérte.

1937-ben *Nagy János* tett összehasonlítást Magyarország és Ausztria viszonyai között és megállapította, hogy Ausztriának éppen olyan nehéz kérdése a cigány-ügy, akárcsak nekünk. Ugyan-ez évben vitéz *Endre László*, akkoriban a gödöllői járás főbírája, az oláh-cigány ügy rendezését sürgette.

1938-ban *Drózdý Győző* a parlamentben interpellált és követelte a kérdés mielőbbi rendezését.

1940-ben azután újra részletesen foglalkozik *G. Nagy László* az egész cigánykérdéssel a Tisza-Dunaközi mezőgazdasági kamara kiadásában megjelent dolgozatában és az országgyűlésben elmondott beszédében. *G. Nagy László* a cigány-ügyet egészen radikálisan kívánja megoldani.

Elgondolása szerint első teendő a cigányok számának pontos megállapítása — külön véve a vándorcigányokat és a félig, vagy egészen letelepedetteket. De ugyancsak szükségesnek tartja egy oly kataszter feállítását, amelyből kiderül, hogy hány cigánynak van olyan rendes foglalkozása, amelyből magát és családját eltarthatja. A cigányok vagyoni és munkavállalási katasztere mellett sürgeti a büntetett előéletűek jegyzékbe foglalását.

Ezen előmunkálatok után a legszigorúbb fellépést követeli a cigányokkal szemben. Megállapítja: — minden eddigi intézkedés hibája az volt, hogy tulságos emberiességgel kívánták a cigány-ügyet elintézni. Így hitte és remélte néhai József főherceg is és éppen ez oknál fogva érte csalódás, mert „az ilyen emberi érzést nélkülöző, állatiasságig lealacsonyodva élő, minden, még a legnagyobb és legelvetemültebb büntettek végrehajtására is képes, tunya, dologtalan, buja, életkörülményeihez konokul ragaszkodó, számottevő népréteg egyéni átalakításához, átformálásához kímélet nélkül olyan szigorú eszközökhöz kell fordulni, amely a szív szavára nem hallgat, a legradikálisabb eszközöktől sem riad vissza”. Ezek *G. Nagy László* saját szavai.

Kívánja a kóbor cigányok koncentrációs munkatáborokba internálását, ahol őket munkára lehet kényszeríteni és szaporodásukat meg lehet akadályozni. Ha nem akarnak munkát végezni, ennek kikényszerítésére a legszigorúbb eszközöket kell felhasználni. Vagy hasznos egyede lesz a cigány a társadalomnak — vagy elpusztul. Mindenesetre arra rá kell szorítani őket, hogy a saját eltartásukról gondoskodjanak és ne terheljék a dolgozó társadalmat. Kívánja továbbá a már letelepült, de életüket többnyire dologtalanul töltő cigányok eltiltását a kéregetéstől, a lótarástól és munkára szorításukat. Külön cigány-törvényt követel, olyan rendszabályokkal, melyek egészen különlegesek és csak a cigányokra alkalmazhatók.

Ezekből a szabályokból nem szabad a botbüntetésnek, sőt esetleg a kasztrálásnak sem kimaradnia, ha enélkül a dolgot megoldani nem lehet.

A felsorolt cikkeken, parlamenti beszédeken és a cigányveszedelmet a legkülönbözőbb (orvosi, gazdasági, nevelésügyi, stb.) szempontból megvilágító dolgozatok megjelenése után azt kell hinnünk: — a közhangulat eléggé megérett arra, hogy egy cigánytörvényjavaslatot terjesszenek a képviselőház elé.

Erről, sajnos, még semmi biztosit sem tudunk, pedig a törvényhatóságok a közgyűléseiken történt felszólalások és javaslatok alapján a kormányzatot egyre sürgetik.

A késelemnek az oka talán az lehet, hogy a cigányokról alkotott felfogás még nem eléggé egységes. Még vannak komoly és nagylátókörű vezető férfiak, akik nem érzik eléggé a cigányveszedelem súlyát.

Hogy ez így van, annak bizonyítékai azok a hozzászólások, amelyek a fajvédelmi törvény tárgyalásakor azoknak az orvos felsőházi tagoknak a beszédeit kísérték, akik a fajvédelmi törvény kiterjesztését a cigányokra is követelték.

A magyar tudományos irodalomban még senki sem foglalkozott a cigány-korcsok problémájával. A németek ezt a kérdést már évek óta tanulmányozzák. 1937-ben jelent meg többek között *Ottó Finger* tanulmánya „Studien an zwei asozialen Zigeunermischlings-Sippen” címen. A tanulmány két cigány- és nemcigány-keverék családra vonatkozik, melyek egymás között is összeházasodtak. A tanulmány 4 nemzedéken át 473 egyén adatait foglalja magába. A 473 cigány korcs között alig akad büntetlen előéletű.

A cigány korcsok különösen az Ostmarkban okoznak nagy gondot a német közigazgatásnak és a vérkeveredés elkerülésére máris megtették a megfelelő intézkedéseket. A német „Rassengesetz” ugyan nem tiltakozik kifejezetten a cigány-német fajkeveredés ellen, de a cigányokra is vonatkoztatják a törvény 6. §-ának rendelkezését, mely szerint a „házasságot akkor sem szabad megkötni, ha abból a német vér tisztaságát veszélyeztető utódok származhatnak.”

Sajnos, nálunk még vannak, akik szükségesnek ítélik a cigányok „beolvadását”. Nemrégiben is egyik napilapban megjelent közlemény „örömmel” állapította meg, hogy egy alföldi városunk cigánysorában a rajkóknak majdnem a fele szőke és apja nem cigány. Ilyen cigánykorcs akad Kassán is elég és érdemes volna utánanézni az aktákban, hogy hányszor és milyen büntettek miatt kerültek a rendőrség vagy a bíróságok elé.

A cigányt nem *beolvasztani*, hanem *elkülöníteni* kell.

Végcélunk csak egy lehet: végre megszabadítani a magyarságot az élősdiektől.

Hogy ez miképpen történjék, azt nem könnyű megmondani. Egy 200.000-es szétszórt népcsoportot csak úgy egyszerűen eltüntetni nem lehet.

Természetes az, hogy először is egy alapos gazdasági és egész-

ségügyi kataszterre van szükség, mely kiterjed az egyesek büntetlen vagy büntetett előéletére is.

Szükség van azután egy egységes tervre, amely megszabja, hogy az egész cigánysággal mi történjék. *Gesztelyi Nagy László* kettő megoldást ajánl. *A kóbor cigányok internálását és a letelepedett megrendszabályozását.*

Ha ezt a megoldást választjuk, úgy Kassa esetében nem lehet őket a jelenlegi helyükön meghagyni. Amint arra *dr. Hosszú Károly* a népjóléti szövetkezet vezetője, rámutatott, a cigány-„tábor” közeleiben már megindult és a jövőben nagy arányokban folytatandó O. N. Cs. A. építkezésekre nézve igen veszélyes a cigányság.

A várostól távolabbra eső és körülhatárolt cigánytelep lakói jól ellenőrizhetők és kötelezhetők arra, hogy lakóhelyüket csak a nap bizonyos óráiban hagyják el.

Van azután olyan elgondolás, amely szerint a cigánykérdés csak úgy oldható meg, ha minden cigányt kitelepítünk az országból, vagy ha az egész cigányságot egy vagy több internáló táborba helyezük el.

A kitelepítésre a háború végéig gondolni sem lehet, — a cigányok internálása azonban lehetséges volna.

Mindenesetre helyesebb lenne ez a megoldás, mint minden városban, minden községben egy külön cigánytelepet létesíteni és az ellenőriztetni.

Ennek a nagyszabású tervnek anyagi előfeltételei vannak. Gondoskodni kell a cigányok számára olyan munkáról, amelyből az egész országra haszon származik. Bármilyen határozottan a cigánykérdésben, fontos az, hogy az ötletszerűséget, a fantazmagóriákat kapcsolják ki és a megoldás végleges legyen.

A cigánykérdés megoldásával egyidejűleg mindent meg kell tennünk arra, hogy a magyarságot erősítsük, gazdasági és műveltség színvonalát emeljük és mind erkölcsi, mind anyagi ellenállóképességét növeljük.

Az orvostudomány azt tapasztalta, hogy az egészséges ember szervezet jobban ellenáll, könnyebben megküzd a parazitákkal. Az olyan államokban, melyeknek polgársága művelt és anyagi jólétben él, a cigánykérdés sokkal kisebb jelentőségű.

Ha az elmúlt századok nem tudták a megelőzés szellemében kisebbiteni a cigányveszélyt, nekünk jutott az a hivatás, hogy a gyógyítással érjünk célt.

A gazdaszervezetet, a gazdanépet erősíteni kell, a parazitákat pedig erélyes fertőtlenítő hadjáratot kell indítani.

SENTEKIRÁLYI ZSIGMOND

A TERMÉSZETTUDOMÁNYOS KUTATÁSOK VIDÉKI FELADATAI ÉS JELENTŐSÉGE

HAZÁNK TERMÉSZETI VISZONYAINAK FELTÁRÁSA — nyugodtan állíthatjuk — még manapság is a kezdetek kezdetén áll. Az ország egy-két területét leszámítva, amelyről geológiai, botanikai, zoológiai, klimatológiai, geográfiai, etnográfiai tekintetben részletes tanulmányok állanak rendelkezésre, a legtöbb tájunk és vidékünk még jelentékeny vonatkozásban mind terra incognita. Mindenütt szükséges tehát a részletes természeti tanulmányozás, amely még igen sok érdekességgel és meglepetéssel szolgálhat. Itt csak néhány, a legutóbbi időben történt eseményre mutatunk rá, hogy az előbb említettek igazolást nyerjenek. A közelmúltban itt, Kassa környékén egymásután márványt, limonitot és grafitot fedeztek fel. Eddig egyáltalán nem tudtunk róla és vajjon hány ilyen és hasonló meglepetésben lehet még részünk? Ezeknek a felfedezéseknek, miként a kassai limonit esete is mutatja, nemcsak tudományos, hanem igen fontos gyakorlati jelentősége is van. Ha annak a két nagy tájegységnek, amelyet a visszacsatolt Felvidék és Kárpátalja képvisel és amelynek szellemi erőit jelen folyóiratunk van hivatva összefogni, a természettudományi irodalmát áttekintjük, akkor azt tapasztaljuk, hogy ez az irodalom rendkívül szegényes. Van néhány, a maga nemében egészen kiváló és értékes munka, azonban közülük egy sincs, amely teljesnek mondható. Itt megint csak egyetlen helyi példával kell előhozakodnom. Rövid kassai tartózkodásom óta — nem is rendszeresen, hanem csak inkább alkalmyszerűleg — végzett megfigyeléseim, továbbá néhány természetkedvelő, gyűjtögető és irodalmilag is dolgozó jó barátom eddig még sehol nem publikált megfigyelése és tapasztalata már eddig is arra az eredményre vezetett, hogy számtalan feltáratlan természeti kincs hever környezetünkben. Meg vagyok győződve róla, hogy túlnyomórészt ez a helyzet az előbb említett két nagy tájcsoporthoz igen sok pontján. Nem nagyon merész az az állítás, ha azt mondjuk, legalább ötven esztendő elmulasztott munkáját kell pótolnunk és még legalább 100—150 évre előre is megvan a munka lehetősége.

Minden területnek megvannak a maga sajátos viszonyai, amelyeknek részletes, tudományos feltárása az illető területen működő természetkedvelők és szakemberek feladata. Sok ember megfontolt és egymást kiegészítő munkája hozhatja meg a rendkívül fontos és kívánt eredményt. Gondoljunk csak arra, hogy vajjon mi tette Arisztoteleszt hatalmas egyéniségén és lángeszén kívül a „természettudományok atyjává”, semmi más, mint sajátmagának és néhány ezer munkatársának egy közösségbe összefolyó munkája. Sajátos természeti adottságok jellemzik hazánknak minden egyes táját, minél inkább ellentétesek, minél változatosabbak ezek a viszonyok, vagy

minél inkább más jellegű tényezők találkozási pontján vizsgálódunk annál inkább látjuk, hogy milyen gazdagon, mennyire a fajok változatosságában és az alkalmazkodási viszonyok végtelenségében mutatkozik be a természet. Mindenki előtt jól ismert tény, hogy a Felvidéken és Kárpátalján tökéletesen ez a helyzet uralkodik. Itt van tehát igazán lehetősége a természettudományos kutatásnak, megfigyelésnek és vizsgálatnak.

Ezeknek a kutatásoknak és megfigyeléseknek a tisztán tudományos érték mellett nagy gyakorlati jelentősége is volna igen sok szempontból. Minduntalan halljuk manapság hangoztatni illetékes tényezők részéről pl. a gyógynövények gyűjtésének fontosságát. Ön-kénytelenül is felmerül a kérdés: vajjon a Felvidék és Kárpátalja területének hány gyógynövény-lelőhelyét ismerjük pontosan? Hány területet vizsgáltunk meg eddig tüzetesen mind éghajlati (mikro-klimai) tekintetben, mind talajtani és más szempontból is annak megállapítása céljából, hogy ott melyik gyógynövény és milyen mennyiségben termeszthető? Nagyon is elképzelhető az, hogy ilyen irányban beállított megfelelő kutatásokkal nem egy területen olyan mennyiségben érhetjük el a gyógynövények termelését, hogy egy-két év múlva az illető hely, mint jelentős kiviteli központ szerepelhet. Ha mindez megvalósul, nem játszik-e ez is igen fontos szerepet a nemzetgazdaságunkban?

Bizonyára akad a legtöbb város, község, helység kiránduló helyein egy-egy természeti ritkaság is. Csodálatos gazdagsággal megáldott hazánk nagyon sok ilyent rejteget. Nagyon sok ilyesmiről tudunk mind a Felvidéken, mind Kárpátalján és hány fekszik még feltáratlanul az ismeretlenség homályában! Vajjon hány olyan fáról, szikláról, vagy más természeti tárgyról nincs tudomásunk, amelyekhez nemzeti történelmünk egy-egy eseménye fűződik. Miért kell ezeket is felfedeznünk és feltárnunk? Egyfelől jelenthetnek valamilyen tudományos problémát is, másfelől pedig megfelelő ügyes beállítással, nagyon jó propagandául szolgálhatnak egyes helységeink idegenforgalmának fellendítésében is. Ezeknek a természeti-történelmi emlékeknek feltárása közben természetszerűleg fel kell kutatni a könyvtárak mélyén rejtőző, a régi irodalomban, esetlegesen okmányokban, krónikákban található rájukvonatkozó adatokat. Ne resteljük a fáradságot, hiszen nagyon sok értékes leletre találhatunk itt is. Esetleg rábukkanhatunk régi térképekre, amelyeknek nagyon jó hasznát láthatjuk, ha az illető táj modern tájféldrajzi feldolgozásában az ősi táj viszonyait akarjuk megállapítani és amikor azt vizsgáljuk, hogy ez az ősi táj hogyan alakult át a mai tájjá. Nincsenek-e itt is nagyfontosságú feladataink, amikor közismert, hogy úgyszólván csak a Dunántúlról és Kis-Alföldről áll rendelkezésünkre modern tájféldrajzi feldolgozás. De e könyvtárak búvárkodása közben találhatunk más, állattani, növénytani, földtani stb. tekintetben fontos adatokat. A szabadban végzett megfigyeléseinket, kutatásainkat ki kell egészíteni mind az ősi, a régi, mind a modern irodalomnak tanulmányozásával is.

Az egyes természeti ritkaságoknak, az esetleges endemizmusoknak is a tudományos és az idegenforgalmi célokat kell szolgálniuk.

De vannak még más feladataink is ezen a téren. Vajjon hány hegyi patakunk viszonyait vizsgáltuk meg e tekintetben, hogy mennyire alkalmas haltenyésztésre és sporthorgászat céljaira? Mindez az egyes vizek tökéletes biológiai feltárását szolgálja, ami önmagában is igen jelentős tudományos érték, az előbbi tekintetben pedig szerepelhetne idegenforgalmi tényezőül.

Legtöbb helységünknek nincs meg mindent felölelő monografiája és részletes útikalauza. Miért van ez? Történelmi, irodalmi és általában szellemtudományi tekintetben pedig gyakran bőségesen állanak munkák rendelkezésre. Mégis monografiák és részletes útikalauzok nem születhettek meg és nem is születhetnek meg mindaddig, amíg nem fognak rendelkezésre állani a részletes természeti feltárások. Magától értetődő, hogy egy-egy ilyen munkának megteremtésében lényeges szerepet juttathatunk és kell is adnunk mind amatőr, mind hivatásos fényképészeinknek, akiknek egy-egy értékes, szép felvétele nagyban emelheti a mű értékét. De ugyanígy szerepelhetnek benne szövegközi rajzokkal vagy iniciálékkal városunk művészei is. Nem mehetünk e gondolatok folytatásában további részletekbe, mert ez már nagyon elvezetne tárgyunktól, de nincs is erre szükség, mivel egy ilyen monografiának vagy útikalauznak mindenféle szempontból való nagy jelentőségét szükségtelen ehelyütt méltatni.

Rendkívüli jelentősége volna azután a természettudományos kutatásoknak néptáplálkozási és más szempontokból is. De ki kellene terjedni ezeknek a vizsgálatoknak és gyűjtéseknek néprajzi, antropológiai és más irányokba is.

Csak néhány gondolatot vetettünk fel egészen vázlatosan, de az eddigiek is beszédes bizonyítékai annak, hogy a természettudományos vizsgálatoknak és kutatásoknak mind tudományos, mind gyakorlati szempontból milyen sokféle feladata és milyen rendkívüli fontossága van. Kétségtelen, a vidéken élő kutató számtalan nehézséggel találkozik és ezek között a legnagyobb az irodalomnak és a kutató eszközöknek a hiánya. Azonban ez is áthidalható, legalább egy-egy referáló folyóirat előfizetésére, azt hiszem, minden helység valamilyen kultúrintézménye (könyvtár, egyesület stb.) tud fedezetet találni, a legegyszerűbb kutatóeszközök beszerzésének kérdését is meg lehet oldani egy kis jóakarattal és áldozathozatallal.

Mindent összevéve, ne késlekedjünk, és ha eddig még nem cselekedtük, akkor kezdjük el még ma kutatásainkat és vizsgálódásainkat. Kezdjük el és dolgozzunk, hiszen úgylis olyan kevés — sajnos — hazánkban a természetvizsgálók és szakemberek száma. Segítsük elő természettudományos téren is a vidék fejlődését. Segítsük megépíteni a magyar Firenzéket, Milánókat, Müncheneket és Lipcséket ezen a téren is. Így fogja tudni betölteni a vidék azt a fontos szerepet, amelyet el kell foglalnia a magyar szellemi és gazdasági életben. Ennek fellendítése és ökonomikus megerősítése elsőrangú feladat, hiszen ez fogja majd biztosítani fontos szerepünket az európai népek sorsközösségében és kultúrájában és ez fogja megerősíteni nemzeti öntudatunkat is.

LUKÁCS DEZSÓ

A nap lenyugodott. Valahonnan messziről, mint fájdalmas sóhaj-tás zúgott fel a szél.

A két férfi az udvaron tett-vett. Az egyik tömzsi, napégette arcú, éppen olyan, mint a környék többi parasztja, úgy méri végig a másikat, kötekedő tekintettel, mint aki gonoszul készül a haddehaddra. Fölemelte a gyalút s az udvaron szétszórt deszkákból kihúzott egyet.

— Szóval, nem adod, — szólalt meg a paraszt. Nem akarta megérteni, hogy már elhangzott az utolsó szó.

Nem kapott választ. Már régóta álltak itt s jót is, rosszat is mondtak egymásnak. Az alkonyat már rájuk terítette szárnyát s a lovak, kik a parasztot a kapu előtt várták, türelmetlenül horkantottak. S ő egy lépésnyire megint csak megállt, mintha azt hinné, hogy a másik ellenállása csak kemény göröngy s elég jobban bele-vágna az eke vasát, hogy szétmállassza s aztán mehet tovább.

— Dejszen tudod, hogy megfizetem, — próbálkozott újra — apánk oly hirtelen halt meg s a doktor megengedte, hogy már holnap eltemessük. Jól elférne benne. Ez éppen jó volna neki. Apánk olyan-forma volt, mint te. Jól el tudna benne feküdni.

Az asztalos már gyalulni kezdett, mintha a másik már nem is volna jelen. Különböztetve ismerték egymást. A paraszt a szomszéd faluból volt s együtt jártak a konfirmációs órákra. Ezért is tegeztek egymást. Nem felejtették el a tiszta gyermeki szív szent örömét, amelyet akkor az élet még nem ölt ki belőlük s amellyel az első Úrvacsorára készültek.

— Ha legalább megmondanád, kinek csinálod, — dohogott a paraszt, akinek fúrta az oldalát, hogy az asztalos miért nem akarja odaadni a koporsót. — Bogaras fickó! Miattad, a te szeszélyed miatt kell bemennem a városba. Kérdés, kapok-e illet, vagy üres kézzel kell hazajönnöm. De — tört ki belőle egyszerre — bizonyísten, többet senkit se küldök hozzád. Megérdemled, hogy éhen pusztulj.

— Megmondtam, hogy egy másikat csinálok neked.

— De arra már nincs idő — vágta vissza mérgesen a másik.

— Akkor menj utadra.

— No — fújta a paraszt a méregtől — ezt nem felejttem el.

Elment.

Csend maradt utána. Az idegen eltűnt a porban, melyet a szekere kavart föl. Ő meg eldobta a deszkát és a koporsóhoz lépett. Rátette kezét s mozdulatában annyi gyöngédség volt, mintha cirógatni akarná. Még ma befejezi s akkor már semmi sem lesz az útjában.

Lépéseket hallott maga mögött. Az öccse volt, kivel egy földel alatt lakott. Nem nézett hátra. Minek? Hónapok óta élnek így, szó

élkül, egymás mellett, gyűlöletes harcban s most haldoklik benne az, ami még egymáshoz fűzte őket.

Nem mozdul. Hallgatódzik. Öccse léptei kemények, nehezek, kegyetlenül döngenek, mint egy-egy ökölcsapás, mely vért fakaszt. Szíve gyorsabban ver, valahol az agyában érzi ezeket a lépteket, belevágna a testébe s hol messziről hallja őket, amint csöndesen kopognak, mint az eső cseppjei a tetőről, sunyin közelednek hozzá, mint a bosszú ravasz suttogása, hol megint borzalmasan közéről, mintha azok a lábak, azok a komisz bakancsok el akarnák tiporni, de akarnák zúzni a mellkasát, meg akarnák semmisíteni dühöngő gyűlölettel.

Leült a földre a koporsó mellé s folytatta a munkát. A fa furcsán visongott, mintha távoli erdők fájdalmát, elhaló vágyait panaszolná. Lábakat lát maga előtt, egy kisfiú csupasz két lábát, fürgén ugráncoloznak körülötte, mintha mindig csak táncolnának, könnyedén, alig érintik a földet. Ez a bámész szemű kisfiú, aki itt ugrál körülötte, volt valaha az ő öccse. Az évek a kis gyereklábra szöges bakancsot adtak s lelkébe egy férfi kemény gyűlöletét ültették.

Miért? Hiszen öccse mindent neki köszönhet. Mikor hazajött a háborúból, mint legidősebb fiúnak, az ő kötelessége volt, hogy elvarta özvegy édesanyját és testvéreit. De nem bánta. A munka vad öröme tört ki belőle, a felszabadult emberé, aki megtalálta az utat, melyen visszatérhet az életbe. Munka volt elég. A paraszt-konjunktaúra, melytől a környéken sokan majd' belefűltak a pénzbe, neki is uttatott egy-egy morzsát a gazdag lakomából. S ezzel meg is elégedett. Jó híre, hogy derék munkás és jó mester, gyorsan elterjedt a környék falvaiban. Néha éjt nappallá téve dolgozott, de az első év végén az öreg, rozszant családi viskót is rendbehozatta s befedette padoggal.

Múltak az évek. A forró napok elmúltak, lassú cammogás következett. Keresett, de csak éppen annyit, amennyi elég volt a minden napra. Nem panaszkodott, nem vesztette el a fejét, türelmesen várt. S beütött a szerencse. A húga egy amerikai munkáshoz ment feleségül, aki dollárjaiért húsz hold földet vett a szomszéd község határában s magához vette az anyjukat is. Mindjárt szabadabban tudott élegezni. Ketten maradtak együtt az öccsével, de nem sokáig. Mind a ketten nősülni akartak.

Az öccse parasztlányt szemelt ki. Hiszen paraszt volt, együtt megénykedett a többiekkel. S éppen ezen a ponton vált el a két testvér útja. Öccsét bántotta, hogy a bátyja iparos, könnyebb a dolga, mint neki, nem barátkozik a parasztlegényekkel, urasan jár s városi lányt hoz a házhoz. Ez az érzés lassan gyűlöletté fajult. Már ott volt benne a tudat alatt, mikor először kiment a két tehénnel a mezőre s bevágta az ekét a nyomorúságos kis apai földbe: elkezdte a röggel a paraszt örök küzdelmét. S minél erősebben láncolta magához a föld, annál erősebben gyökeredzett meg benne a gyűlölet, az életharc kemény acélozott gyűlölete.

Anyjuknak nem tetszett a városi menyasszony. De nem tett ellene semmit. Egyszerre volt az esküvő s az első napokban még azt

lehetett remélni, hogy az új lakókkal a békesség is beköltözött a apai kunyhóba. Nem múlt el egy hónap s felcsattant az első éles sz a két asszony szájáról, akik mosolygó arccal már nem bírták tovább gyűlölni egymást. A harag a közös konyhában tört ki, de nemsokára úr lett az egész házon. Kitért a falu s a város harca, a paraszté s úr s vele együtt eljöttek a rémség napjai, a harag beszédje, mely ma nem kendőzött el semmit s mely után már semmi jót nem lehetett várni. Kezdetben a két férfi még röstellte a dolgot, nem ártották bele magukat az asszonyok értelmetlen veszekedésébe, egyszer csak mégis eljött a pillanat, mikor kiki a maga asszonya mögé állt s érezték mind a ketten, hogy bennük is ott lobog a gyűlölet, mely egész világokat, életeket, emberszíveket választ el egymástól. S nem volt remény rá, hogy tartós lesz a béke, még ha meg is egyeztek, még ha az öccse külön konyhát is építtetett magának. Újra kitért a harag melyet a béke takarója csak kis időközre tudott elfődni, két egymással összeütköző világ haragja. S ebben a harcban telt-múlt az életük lassú megszokottságban, ebben nőttek fel a gyerekek, akikbe megint csak a paraszt mérhetetlen gyűlöletét nevelték az urizálók iránt.

Akkor állt be fordulat, mikor az anyjuk beleszólt a dologba. Csakhogy nem az anyai szeretet szólt belőle, hanem az úri meny iránt érzett gyűlölete. A ház az övé volt s ezért véget vethetett a bűnös perpatvarnak. Úgy oldotta meg a dolgot, hogy felmondott idősebb fiának. Menjen a feleségével, ahová akar. Asztalos, nincs szükség majorságra, tehenet máshol is tarthat.

Nem akarta elhinni. Kiebrudalják az apai házból, melyet ő hozzatott rendbe, ő húzatott rá új tetőt, ő tartotta el benne az anyját s az egész családot! S ráadásul kiűzik a majorságból is, hol- valamikor az apja járt-kelt az élet s a gonosz évek terhe alatt roskadozva, a szobából, ahol meghalt szegény s ahol utoljára nyujtotta feléje kéreges, eres kezét, abból a világból, ahol eddig élt és szenvedett s amely nélkül el se tudta az életet képzelni! Kikergetik, mint a kőszabot, mint a csavargó koldust abból a házból, amelyhez joga van.

Ezt akarták. S mikor tények elé állították, mikor anyja fenyegető arcába nézett, kimondta a szörnyű határozatot, melynek még ma is hatása alatt állt: — élve nem kergetik el innen.

Az élet aztán tovább folyt körülötte. Mintha megállt volna és megállt volna a dolgok folyása is. Nem érdekelte semmi, ami másoknak szívügye volt. Néma, apatikus fájdalommal száműzte magát a fura élet napjainak, hónapjainak szépségéből és szenvedéséből. A felesége nem értette meg. Előtte csak az élet nehézségei, a szegénység, a féltől való félelem lebegett. Ő tudta, hogy őt nem lehet más talajba átültetni, hogy nem vehetik el tőle az élet nedvét, melyet anyjából szívott fel magába, nem rabolhatják el az ő világát. S ez a gondolat megint csak erőt adott neki az ellenszegülésre a reménytelen napok után. Nem adja meg magát, meg fogja védelmezni örök emberi jogát, életét, mint a fa, amely szembeszáll minden viharral, míg a fejsze csapása el nem vágja legerősebb gyökérszálát.

S így történt, hogy mikor az öccse ügyvédet fogadott, ügyvédhez ment ő is. Csakhogy nem volt bizonyítéka. Nem tudott komolyan

védekezni. Csak mosollyal fogadták a kihallgatáson kétségbeesett erőlködését, mellyel be akarta a bíró előtt bizonyítani, hogy a kunyhó fele őt illeti. Mikor kijött a tárgyalóteremből, meglátta öccsét a folyosón, diadalittas mosollyal az arcán. Ez a mosoly ingerelte, mikor hazaindult, ez bosszantotta éjjel-nappal, ez űzte el a mosolyt az ő arcáról még akkor is, mikor fiát szorította magához. Megtörtén állt meg a bíró előtt, pedig napokon, hónapokon keresztül remegve várta ezt a pillanatot, de reménykedése nem tudta öccse mosolyát az ajkára fagyasztani. Úgy hallgatta meg az ítéletet, mintha meg se lepődne rajta, mintha csak megszabadítaná a szörnyű napok bizonytalanságától, melyekkel nem tudott mit kezdeni. Most már tudja, hogy nincs remény, megszűnt az élete. Nincs joga az apai házhoz, nincs joga az élethez se.

Nem nézett az öccsére. Tudta, hogy ugyanaz a mosoly most is az arcán. De mikor elment mellette, lesütött szeme az öccse sáros bakancsára tévedt. Ez a láb akarja őt eltiporni. Ez a láb, igen ez az ő öccse. Kemény, mint az egész világ, aki se testvért, se hálát nem ismer, sáros, mint az ember útjai, melyek nem ismerik a szeretetet és a megbocsátást. Mire is várjon még? Az ügyvédnek kijelentette, hogy nem akar felebbezni. S mikor hazaért, ünnepélyes komolysággal kezdett matatni a deszkái között, nem hallgatott a felesége jajgatására. Amit mondott, megtartja. Innen senki se viszi el élve.

A faluban híre járt, hogy megbolondult. A parasztok, akik örültek neki, hā bajba jut, aki közülük úri sorba emelkedett, sajnálkozó tekintettel vették körül s ha róla beszéltek, részvéttel emlegették. De nem hallgatott rájuk, nem tudtak rajta segíteni. Csak a feleségét vigasztalták, aki tele szájjal számolt be magukról a szomszédoknak, s gyűlölete az ő részvétüktől kapott újabb erőt. Sógornője kacagással fizette ki, a pörlekedés újra felkavarta a fülledt, csöndes napok békeségét. Csak a két testvér nem szólalt meg, mintha érezték volna, hogy már mindent elintéztek egymás között s mindent meg is mondtak egymásnak.

Közeledett a nap, mikor a bíróság ítélete szerint ki kellett a házból költöznie. Nem törődött vele, mert már megérlelődött benne az elhatározás. Itthagya a világot, melyből saját anyja és testvére taszította ki, — így jutalmazták meg verejtékes munkájáért. De egyedül megy el. Hiszen felesége máshol is tud élni, fiában is az asszony vére csörgedez. Számukra az udvar és a kunyhó kis darabja nem jelenti a világot, amely nélkül nem lehet élni. Neki pedig mindent.

Fölemelte a koporsót és óvatosan vitte föl a padlásra. Aggódva figyelte a feleségét, nem veszi-e észre, hogy mit csinál s kihozta a műhelyből a fekete festéket és lakkot. A padláson folytatja a munkát, lopva, hogy senki még csak gondolatban se zavarja utolsó munkájában. Aztán lejött a padlásról.

Csöndesen szállt le az este. Lefeküdtek. Nemsokára már hallotta is maga mellett felesége és kislánya szuszogását. Elgondolkozott. Abban az ágyban fekszik, melyben az apja halt meg. A másikban, melyben most a felesége alszik, jó néhány éve az anyja szenvedett, mikor húga sem volt otthon s minden éjjel neki kellett a napi munkától

elgémberedett tagjaival kikecmeregnie az ágyból, hogy kiszolgálja azt, aki az életet adta neki. Abban az ágyban született az öccse, de ő is, csak éppen a bölcső nincs itt, amely férfivá ringatta őket. De itt az öreg szekrény, ezernyi csodát rejtegetve a gyermekek szeme előtt, itt az asztal, amely körül oly sokat üldögéltek s fölöttük a mesetergerenda, hol a Biblia, az énekeskönyv s az ósdi kalendáriumok nyugodtak. S mindez tanúja volt az ő sanyarú, robotos, garasért küzdő, gondoktól terhes életének, mely évek hosszú során át mindig ugyanaz maradt, de amelynek egyhangúsága ellenére is megvoltak a maga napsugaras pihenői. Mintha semmi se változott volna meg, úgy volt itt meg minden, ami látta szülei boldogságát és kínlódását. Csak már az nincs meg — s éppen ez fáj neki —, ami bearanyozhatta az életüket.

Úgy érezte, hogy már nem bírja tovább, föl kell kelnie. Óvatosan búj ki az ágyból. Magával vitte a lámpát és fölment a padlásra.

Már csak egy valakitől félt. Mindig szorgalmasan járt a templomba, de amióta kimondták rá az ítéletet, minden istentiszteleten ott volt. A prédikációban mindig azt kereste, azt az egyetlen szót, amely megnyugtatta volna, hogy Isten is helyesli, amit véghez akar vinni, hogy az az Ő akarata is. De hiába várt rá, hiába, mint egy kérdőjel, amelyre nincs felelet s az ember csak nyugtalanságot, tanácstalanságot, bizonytalanságot érez utána.

Mázolni kezdte a koporsót a pislogó lámpafénynél. De nem tudott csak a munkára gondolni. El akart menekülni az emlékei elől, s most csöstül toluultak az agyába. Gépiesen kente a festéket a nyers fára s hirtelen eszébe jutott, milyen vánkost tesz majd a felesége a feje alá s hogy érzi majd magát a koporsóban akkor, ha már semmit se fog érezni, ha majd nem fog fájni az ostoba tülekedés, melyet az emberi gőg életküzdelemnek hív. Érdekes találkozás volna ez az ismeretlen érzéssel, amelybe félig élve, félig halva bele lehetne merülnie, állomás az új világ határán, melyre könnyes ábrázattal tekintesz és tudod, hogy csak egy lépés választ el tőle, csak egy lépés, melyet tétován teszel meg, hogy megszabadulj a földtől, ahol eddig jártál.

Pontosan kiszabta, a szakember hozzáértésével, mint a többi koporsót, melyeket megrendelésre készített, nem gondolva arra, hogy a tulajdonos meg lesz-e vele elégedve. De most ennél az egynél nem egyszer elgondolkozott, minden keserűség nélkül. Kínos gonddal állította össze, mint mindent, amit magának csinált, úgy csinálta, mintha vele akarná kifizetni az életnek minden adósságát, makacs keménységgel, nem kérve kegyelmet s furcsa, elhaló szeretettel — utolsó munkája iránt. Jónak kell lennie! Muszáj!

Eloltotta a lámpát.

Belefeledt. Lassan kinyújtózott, megborzongott a deszka hűvös érintésétől. Hirtelen átérezte az elmúlt napok kínját. Boldog volt, hogy egyedül van, halott csend veszi körül, hogy belebámulhat a sötétségbe, hogy nem kell felesége riadt tekintetétől félnie, mely állandóan reátapadt. Így fog egyszer feküdni a föld alatt, mozdulatlanul, napokon, hónapokon, éveken keresztül, télen, nyáron, örökké,

míg el nem jön a nagy nap, mikor Isten ítélőszéke elé állhat. S vajjon Isten el fogja-e ítélni? Nem, nem lehet olyan szívtelen és kegyetlen, mint az élet, melynek szívtettépő forгатagából ezt az utolsó kiutat választotta. Nem, Istennek meg kell értenie az ember utolsó lépését, az emberét, aki már mindent elveszített s nem élhetett tovább szerető szívvel, mert nem volt többé kit szeretnie.

A felesége? Szerette. De majd hazamegy az apjához s meg fog tudni élni nélküle. A fia? Miatta se mond le tervéről. Nagyobb hatalom vonzotta, mint a hitves, vagy az apa szeretete, valami mélyebb érzés — az ősi rögé. A paraszt szólalt meg benne, akinek nem élet az élet, ha nincs föld a lába alatt, amely csak az övé, a paraszt, ha úri ruhát öltött is magára, az örök paraszt, akit nem lehet se elpusztítani, se becsapni, s aki nem tudja letagadni görcsös ragaszkodását a röghöz: megáll rajta, mint a fa, mely mind mélyebbre és mélyebbre ereszti gyökerét s érzi: itt én vagyok az úr.

Útra kél. Igaz, nem maga lép be majd a koporsóba. Mások teszik majd belé, talán éppen azok, akik halálba kergették. Mindegy. Akkor már békeesség lesz körülötte. Úgy érezte, hogy már nagyon régen fekszik itt, mintha már nem is érezné az idők múlását, kilépett belőle s jó volna, ha nem kellene többé fölkélnie. S ime, — a sötétség, mely eddig körülvette, lassan fölengedett, homállyá enyhült. A homályból ködszerű alakok közelednek feléje, hangtalanul lépnek koporsója mellé. Csodálkozva nézi őket. Anyját, hugát, öccsét látja. Nézik a koporsót, mintha csak fekete fát látnának s őt nem, ámuló szemét, a borzalomtól eltorzult arcát sem. Mozdulatlanul állnak mellette, arcukat, mintha kőből faragták volna. Mi hozta őket ide, most, éjnek idején, hogy tudták meg, hogy itt van, hogy ide bujt el fájdalomával, itt készülődik a végső búcsúra, itt akar megszabadulni a gyűlöletüktől. Talán azt hiszik, hogy már meghalt? Miért állnak itt körülötte, mint az utolsó pillanatban, a temetés kezdetén? Meg kell tehát mozdulnia, hogy megtudják: még él, nincs szüksége rájuk s tulkorán örültek a halálának. De mintha ólomból volnának tagjai. Nem képes megmozdulni. Mi van vele? Legalább egy szót tudna szólni hozzájuk... Borzalmas... Nem tudja kinyitni a száját. Él és megis eltemetik. Nem, nem, nem, ágaskodik benne minden s összes erejét összeszedve akar fölkelni és teljes torokkal ordítani, hogy él... él...

Felébredt. Már pirkad, mindjárt fölkél a nap. A világosság behatol a sötétségbe a tető résein keresztül. Fölkelt. Megtörölte izzadt homlokát, de úgy elkábult, hogy meg kellett fogódzkodnia a gerendába. Csak álmodott. De felrázta az álom s széttört benne valami, ezt akkor érezte, mikor az ajtóhoz sietett s rálépett a létrára.

Szemébe sütött a nap. Behúnyta a szemét s lassan lefelé lépkedve érezte, hogy simogatja a szellő. Messziről egy szekér zörgése hallatszott, a kémények füstöltek, itt-ott egy-egy daru szállt az ég felé. Csak az ő udvarukon volt csend. Mindenki alszik még, vagy...

Az öccse állt a létra mellett. A másik oldalon a felesége, kisírt szemmel. Kérte őt s most már mindent tud. De ez, ez, az öccse, mit keres itt?

— Ha úgy akarod, — kezdte csöndesen az öccse, — bemehetünk a városba az ügyvédhez.

— Minek, — vágta vissza kurtán.

— Megegyezni. Félreállok az utadból. Elég nagy apánk birtoka. Még egy másik ház is elfér rajta. Tavasszal elkezdem építeni. Segítesz-e majd?

Ránézett az öccsére. Aztán beszaladt a házba. Vette a kalapját. Mikor visszajött, az öccse már várta.

— Hát megyünk?

Rábólintott és elindultak.

Kiértek az útra. Hallgatagon mentek egymás mellett, hiszen már mindent elmondtak egymásnak. Az öccse ment mellette. A boldogság meleg érzése árasztotta el a lelkét, úgy hallgatta, milyen csöndesek a léptei, mintha a kisleány csupasz lábcskái cuppognának mellette, könnyedén, alig érintve a földet.

JULIUS BARČ-IVAN

Szlovákból fordította: Sziklay László

FÖLDEM

Égett burgonyaszárfüst: földem illata,
Az ég ledobta szőnyegét, a hold maga
A búzába beült. A lovak a kertben
A friss szénát eszik, rágya önfeledten.

Sötét éjtszaka... Csönd... Nézd csak a körtefánk,
A világot térdén, mint mosott ruhánk
Szárítja. Klastrom-dombon harangszó szalad,
S mint aranyikra a vízben: dagad a nap.

Tüzek a hegyen: rokon nagyon a tavasz,
Kis házunkban illatos, jó jófüvirág;
A forró ölelés belehalt a csöndbe,
Csak a meggyfa virágzik meg a tisztaság.

Harangok hangja aranyharmatba esett
Az ablakok alatt gyerek gondolatok;
Valaki ezüsthálóját a tóba dobta
S szárnyas csónakkal a vízre robogott...

FEDOR PASZICSNYIK

Ford.: SZÓKE LÁSZLÓ

MINDEN MŰVÉSZETNEK, sőt minden műveltségnek lényeges tényezője a közönség. A közönség kétféleképpen vesz részt a művészeti és műveltségi életben: vagy mint egyetemessé vált érzés, akarat, gondolat, izlés keres, vár kifejezést, s mintegy kényszeríti a művészt, a tudóst, hogy istenadta tehetségét ebben az irányban működtesse, vagy pedig a művész s a tudós teremtette új világgal szemben a befogadó s megtermékenyedő alany szerepét vállalja.

Ha a művészetek közül az irodalmat — mint legegyetemesebb, legnépszerűbb, legáltalánosabban ismert művészetet — nézzük, a közönség e kettős szerepe rá is érvényes. Hol a közösség világnézete, politikai, hadi, társadalmi adottságai vagy eseményei kényszerítettek ki valósággal bizonyos műfajokat vagy irodalmi megnyilatkozásokat, hol meg az író-művész alkotta új világ volt a kezdeményező, s vált a közönség körében egyetemessé. A közönség e kettős szerepének viszonya mindig attól függött, hogy milyen volt a viszony az író és a közönség között. A legrégebbi időkben, midőn az író (helyesebben: előadó) s a közönség közé nem ékelődött semmiféle közvetítő az élőbeszédn kívül, a közönségnek s a közösségnek befolyása, teremtő vagy legalább is alakító befolyása igen nagy, bizonyos esetekben korlátlan volt. (Egyes műfajokban — népdal, népballada — ma is ez a helyzet.) Ez a hallgatóközönség egyrészt nem szorult csak hallgatásra, hanem részt vett mint előadó, közvetlenül átélő s teremtő tényező a mű megszólaltatásában, másrészt ha szerepe hallgatásra korlátozódott is, tetszését vagy nemtetszését rögtön s közvetlenül kifejezhette. (A primitív közösségek közönsége ma is ezen a fokon van, hogy csak a faluk színi előadásait említsem, amikor a közönség azon helyben gyakorolja kritikáját mind a szereplőkkel, mind a művel szemben, maga is mintegy játszik; ez elmondható a történeti epika, az eposz, valamint a görög, római s a középkori dráma közönségéről is, amely e műfajokat a társadalmi élet vagy az istentisztelet függvényének — tehát közös aktusnak — vagy a mulatás egy formájának látta, márpedig nem mulatás az, ahol csak mulattnak. Azt mondhatnók, hogy ezt a kapcsolatot elsősorban a közös lelkiség, másrészt pedig az *érzelmi* reakciókon alapuló lelkiség jellemezte.)

A közönség s az íróművész (előadó) közti viszonyban jóideig a könyv hozta a legforradalmibb változást. Ekkor egyrészt az író elől tűnt el a közvetlen hallgatóság, s így magára maradván közvetlenül nem kapott érzelm-nyilvánítást, a közösség lelkihangulata kiesett nemcsak az irányításából, hanem teremtő munkájának irányító s döntő tényezői közül is. Ezentúl csak (vagy jórészt csak) önmagát adhatta,

s véletlen, ha az író s közönség találkozott. Eddig az író-előadó sajátosan kollektív lények, *az íróművész magányossága a könyvvel kezdődik*. Másrészt a közönség szempontjából is jelentős volt a változás. Noha egyideig a könyv csak az előadót helyettesítette, s a közönség még mindig „hallgató”, helyesebben jelenlevő, tömegben jelenlevő közönség volt, amelynek lelki magatartása hasonlított a szóbeliség közönségéhez, mégis az a tudat, hogy a felolvasó csak tolmács, hogy ő sem nem teremtője annak, amit előad, sem nem felelős azért, nagyon elhidegítette a régi, étellel teli viszonyt. A közönség magára maradt, mint aki felől a szél elhordta a házat, kissé elszégyelte magát a közösségben, s logikusan, szükségszerűen kialakult az egyedülolvasás szokása. Az egyedülolvasás részben melegebb, részben hidegebb viszony, mint az olvasó-hallgatóé. Aki individualista lelkiségű, aki képzelőereje révén bele tudja magát élni a könyv feltárta világba, annak számára kétségtelenül nagy haszon származott, hiszen nem zavarták immár egy jelenlevő közönség önkénytelen, az övétől esetleg különböző reakciói. Közte s az irodalmi alkotás közt olyan viszony fejlődött ki, mely tágabb teret engedett *saját* tetszésének vagy nemtetszésének. Sőt ezen túlmenőleg a pillanatnyi érzelmi reakciók mellett érvényesülni engedte az ész, a logika, az értelem boncoló, ítélő szerepét is, vagyis a régi, csupán kollektív és érzelmi viszonyt individualista és sok tekintetben értelmi viszonyná változtatta, azaz kifejlesztette a *kritikát*. *A modern kritika a könyvvel egyidejű*. A szóbeli irodalom a maga előadott egészével általános érzésként hatott egy egészre, a könyv már részleteivel is hat. Hiszen, az olvasónak alkalma volt a nagyon tetszetős részeket ismételten elolvasnia. Ebből a viszonyból azonban hiányzott egyrészt a kevésbé élénk képzeletű, kisebb tudású olvasók számára olyannyira fontos tömeg-hatás, tömegkritika, — mely jóval engedékenyebb, felszínesebb, érzelmibb, mint az egyéni — másrészt a személyes, beszéd által való közvetítés közvetlensége, elevensége, valamint az előadottakban való hite.

A könyv megszületése óta a *rádió* hozott először újítást ebbe a viszonyba. Amikor a rádió az irodalmi alkotásokat közvetítő eszközök sorába lépett, olyan helyzetet teremtett, mely részben visszavezet a legősibb irodalmiság formáihoz, részben előre, majdnem kivezet az irodalomból. Miben áll ez az újszerű helyzet? A rádió az élőszó általi előadás viszonyára vezet vissza, de úgy, hogy a hallgatóközönség szerepe csak részben emlékeztet a hallgatóéra, részben az olvasót juttatja eszünkbe. Ebből aztán egyrészt igen nagy fogyatékok, másrészt ezek kiküszöbölésére újszerű feladatok adódnak. A rádió irodalmi hallgatója csak hallgathat, ám többé már nem egy, a tömeg-hatásnak alávetett, a tömeg egy sejtjeként szereplő valaki, hanem az olvasók magányosságára emlékeztető hallgató, aki a közvetlen előadás életszerűségéből, magával ragadó szuggesztíójából mit sem kap. Eleve azzal a lelki gátlással ülünk le a rádió elé, hogy mi semmiképpen nem folyhatunk be az előadás-hallgatás lelki folyamatába: még egy közbeszólással, egy tápssal sem. Inenn van, hogy a kritikai, méginkább az érzelemnyilvánításnak megkötöttségéből, az anyag s az elemek élénk szabta börtönből ki akarunk törni, mintegy ki akarjuk nyújtani ka-

runkat, szemünket, tetszés vagy nemtetszés nyilvánításunkat egész az előadóig, a beszélőig: taps, bosszankodás vagy ujjongás formájában. A könyv esetében már lemondunk a közvetlen kapcsolat felállítására való illetlen törekvésekről: a könyvet azonosítjuk az irodalmi alkotással és a szerzővel, felbonthatatlan egységnek, megváltoztathatatlan formának érezzük, s a legritkább esetben óhajtjuk *látni* a szerzőt. Érelemnyilvánításunknak így a könyv lesz a tárgya: magunkhoz szorítjuk, megsímogatjuk, a földhöz csapjuk, összetépjük stb. A rádióval szemben nemcsak azért kerüljük az ilyenfajta megnyilatkozásokat, mert az „eszköz” alkalmatlanabb, vagy drágább, hanem azért is, mert a rádió nincsen csak az irodalomhoz kötve (hiszen rengeteg más természetű életjelenséget is közvetít), s így a rádiónak — értem itt a készüléket — mint közvetítő eszköznek alkalmi, pillanatnyi jellege világosan él a hallgató tudatában. A rádiókészülék sohasem jelenítheti annyira az irodalmi alkotást és a szerzőt, mint a könyv. (Ez azonban inkább csak a művelt ember számára érvényes, az egyszerűbb ember számára a készülék sokkal inkább azonosul a beszélővel.)

Mindennek oka nyilvánvalóan a készülékből hangzó élőbeszéd. Az emberiség kultúrtörténetének eddigi folyamán az élőbeszédhez *látható* személyt kapcsolt elválaszthatatlanul (innen a telefon sajátos lélektana is, mely azonban irodalmi tekintetben nem számít). Egész világlátásunknak, élmény-befogadási megrögzöttségeinknek kellene megváltozniok, hogy ez másképp legyen. Bizonyosan be is fog következni, de feltétlenül több nemzedék élete szükséges hozzá. Ma azonban még adva van az élőbeszéd, mint irodalmi közvetítő, de a hozzátartozó személy nélkül, tehát a viszonyból hiányzanak az élőbeszéddel szorosan kapcsolatos vizuális elemek, sőt ezen túlmenve az az alig magyarázható kapcsolat, mely a látható előadóhoz a látható közönségek egyedeit összekapcsolja: az előadó arcjátéka, testtartása, gesztusai, egész megjelenése, melyek a szóbelileg közvetített irodalomnak szinte olyan fontos tényezői, mint maga a mondanivaló, bizonyos műfajoknál (pl. a szónoklat esetében) még döntőbbek is. A rádióhallgató — az eszköz újszerűsége miatt — a szóbeliség lelkiségébe helyezkedik, mert csak a füle marad meg felfogó eszközül, nem pedig a sokkal jobban kifejlődött látás, mint pl. az olvasásnál. A rádióhallgató hiányérzete nagyobb részt éppen világlátásunk, világ-befogadó eljárásunk vizuális természetéből, a beszélőnek hangja s megjelenése közti szoros pszichofizikai kapcsolatból adódik. Ebből magyarázható nemcsak a hangos-film, hanem a távolbalátás utáni szinte legyőzhetetlen, követelés-szerű vágyódás. A helyzet ma mindenesetre az, hogy a hallgatót a hallható szöveg a látható személy nélkül bizonyos hideg, kielégítetlen lelkiállapotban tartja; de ha elfeledkezik a viszony csonkaságáról, rögtön a szóbeliség közönségének lelki reakcióit mutatja: replikázik az előadónak, felnevet, biztatja, vagy ócsárolja, általában maga is hangos beszéddel reagál az előadásra. Ez a könyv esetében sokkal ritkább, s még ha meg van is, sohse tételezi fel a másik — a művész — jelenlétét, azt, hogy az tudomásul veszi: az olvasó reakciója mindig szubjektív, a rádióhallgatóé legalább is duális, dialógus jellegű, a legtöbbször azonban kollektív. Hiszen az eddig szokásos közvetítő mó-

dokban az előbeszéd nem egyes hallgatókhoz, hanem tömeghez van kötve. Azaz: a rádióhallgató nem egyéninek, hanem valamiképpen tömeg-egyénnek érzi magát, noha tömeg nincs körülötte. Ez a jelleg abban is megnyilatkozik, hogy egyrészt a rádióhallgatás tömeges, társas formájúvá válhat — sőt bizonyos esetekben válik is —, másrészt hogy a rádióhallgató sokkal ellenállhatatlanabb ösztönt érez benyomásait a körülötte levőkkel közölni, mint az olvasó. A szóbeli közlésnél a reakció-megnyilatkozás a tömeg-pszichológia törvényeit követi, azaz egyidejű az akcióval, és mindig heves, spontán. Ki van ugyanis kapcsolva az olvasás közben oly eleven értelmi, kritikai szempont, nincs idő hosszabb vagy ismételt vizsgálatra (ezért van, hogy a szónoklat — tehát szóbeli közlés — gyorsabb és hevesebb reakciót vált ki, mint az olvasás.) Az irodalmi rádióhallgató tehát nincs egyedül: önkéntelenül, évszázados megszokás következtében tömegbe képzei magát, közönséget tételez fel, ezért pl. míg olvasás közben még a legjólneveltebb ember is bizonyos hanyag, házias testtartást vesz fel, egész lénye negligében van, a rádió irodalmi hallgatója akaratlanul is a figyelem, az ünnepélyes — mert közöshallgatás s a tömegbe való bekapcsolódás emelkedett attitűdjét veszi fel.

De nemcsak a rádió „egyik végén” csonka a viszony, hanem a másik, az előadó oldalán is. Az író, helyesebben az előadó mindig mint egy közösség képviselője léphet csak fel, — hiszen az individualizmust a könyv hordja — az irodalmi rádióközvetítő rendszerint mint egyén — a saját irodalmi alkotásával — lép fel, nem pedig mint egy közösségi hangulat képviselője. Ezt nem is teheti, mert bár ő tömeghez szól, ez a tömeg irodalmi szempontból fiktív, csak olvasótömegnek sem nevezhető, hiszen reakciójának egy foszlányát sem juttathatja el az előadóhoz. Nem tekinthet a közönség hangulatára, kívánságára (pl. nem ismételhetsz), nem kapja el a felhevült hallgatóság oly biztosan megérezhető érdeklődés-, rokonszenv-, csodálat-árja. Ő tehát közönséghez beszél, ennek a velejárója eleddig a kollektív hangulat volt, melynek nemcsak a hallgatóság, hanem az előadó is alá volt vetve. Bizonyos hiányérzettel tehát a vérbeli előadó feltétlenül küzd a mikrofón előtt, már legalábbis abban az esetben, ha irodalmi alkotást akar a tömeg felé közvetíteni. A hallgató is, az előadó is, szeretne közelebb, lélekmelegebb közelségbe jutni, hogy kölcsönösen megteremtse a szóbeliség ősi közvetlen viszonyát. De mindketten egyelőre a le nem győzött anyag börtönében vannak. A hallgató el van zárva még az olvasásnál is lehetséges, sőt annak legfőbb varázsát képező kiegészítés, továbbépítés és kritika elől, az előadó pedig meg van fosztva a közönséggel való érintkezés közvetlenségétől.

Ezzel szemben a rádió irodalmi szempontból mégis csodálatosan nagyot hozott. A szóbeliség irodalmának legfőbb jellemzője, hogy az alkotás (előadás) s a befogadás egyidejű (ezért élhette művész és közönség közösen az élményt), de térben nagyon is korlátozott volt. A könyv éppen a teret győzte le, de az idő rabszolgája lett: az alkotás és befogadás közé a közvetítés ideje iktatódott be. A rádió visszaállítja az ősi szóbeliségnek egy, a könyv által soha el nem érhető jellemzőjét: az alkotás és befogadás egyidejűségét, és ugyanakkor a régen szűk

térre szorítkozó szóbeliség térbeli korlátait is lebontotta, s az előadó hatáskörét — az egyidejűség maradéktalan megtartásával — szinte végtelenre tágította. Nemcsak irodalmi szempontból, hanem az egész műveltség szempontjából a rádió csodája ez: legyőzte a teret, így legyőzte az időt. A rádióhallgatás művészi élményének a lényege éppen abban áll, hogy az élőszó kimondásakor, a beszéd megteremtésekor a világon bárhol részese vagyok a mondottaknak, ez teszi élővé, ez teszi örök csodává, ez teszi minden könyvek felett fontos irodalmi közvetítő eszközzé. Az élmény nagyszerűségét mindig rontja, ha a rádió lemond erről a páratlan privilégiumáról s — ő az idő ura — az idő rabszolgája lesz, s az egyidejűség aranyát hozzá méltatlan aprópénzre (pl. később lejátszandó hanglezem-felvételre) váltja fel. Hogy bizonyos eseményeknek hanglezemről való közvetítésével lélektani lelkicsinylés érzése adódik, az magyarázza, hogy a rádió ilyenkor megtagadja önmagát, lemond az egyidejűség csodájáról, csak a mindenüttlevőséget tartja meg. A hanglezem-felvételből (mint a hangos híradóból is) éppen az egyidejűség eleven valósága, dobogó élete hiányzik, s noha a valóság eleven tükre, a rádióval szemben mégis szegénynek, ha nem groteszknek hat.

Mindabból, amit eddig elmondtunk, újszerű feladatok háramlanak a hallgatóra és a rádióra egyaránt. Ezen feladatok annyira kézzelfoghatóak, hogy egyrészüket — akár tudatosan, akár öntudatlanul — már meg is oldották. Igaz ugyan, hogy a szóbeliség ősi közvetlenségét, meleg kollektivitását, melyben a teremtő művész és a befogadó közönség határvonalai úgyszólván elmosódtak, semmiféle technikai vagy szervezési újítással nem lehet többé feltámasztani, azonban meg lehet közelíteni: mind a hallgató, mind pedig az előadás oldaláról. A hallgató részéről az egyetlen megoldás ebben az irányban csak az lehet, melyet minden kollektív irányzatú társadalomban — a fasiszta, a nemzeti szocialista, a kommunista államban is — megvalósítottak; hogy t. i. a rádió fiktív, egyénekre tagolódo közönségét valóságos tömeggé egyesítsék, s így a tömeg hiányának érzését a hallgató szempontjából eltüntessék. Azaz: minden alkalmat megragadtak s megragadnak, hogy a hallgatás ne egyéni szórakozás, hanem kollektív aktus legyen, mint a szóbeliség hajdani korszakában. Iskolákban, népgyűléseken, mozikban, kaszárnyákban, párhelyiségekben, szórakozóhelyeken gyűjtik a rádió köré a közönséget, megteremtve így azt a légkört, melyben az olvasó egyéni lélektana helyett a tömeg-lélektan érvényes, s nagy részben megközelítik az előadás közvetlen hallása által teremtetett kollektív légkört. Természetesen a viszony még így sem teljes, hiszen a testi előadó helyett még mindig csak egy beszélő technikai eszköz áll előttünk, már tárgyalt hiányérzeteket sikerült nagy részben kiküszöbölniök. A közönség átforrósodására igen szép példa volt nálunk is a visszacsatolt területekre való bevonulás alkalmával az utcai s rádióüzletek közvetítése: egy-egy csoport lelkesedése, érzése átcapott a járókelőkre, a többi csoportra, s úgyszólván egész Budapest, az egész ország egy örömben, egy érzésben, egy ritmusra lélegzett.

Egy másik megközelítő megoldásnak kínálkozik a hallgató szá-

mára a távolbalátás. Ez kétségkívül közel vinne az ideális irodalmi viszonyhoz, főleg ha az előbbivel — tehát a hallgatóknak tömeggé formálódásával — kapcsolódnék, bár korántsem volna teljes, inkább a mózi és közönsége viszonyához hasonlítana — a közönség szempontjából nézve. Azaz a hallási benyomásokhoz most már látási benyomások is kapcsolódnának, de megmaradna az az érzés, hogy az előttünk beszélő, ágáló alak csupán kép, akinek teremtő működésére nekünk semmi befolyásunk nincs, s így a legközvetlenebb irodalmi viszony megteremtése utáni vágy nem aludnék el teljesen, az a különbség-érzés tehát, mely színház s mozi összehasonlításakor mindenkiben világos, továbbra is eleven lenne. Az előadó szempontjából a távolbalátás újságot nem hozna: ő továbbra is börtönben érezte magát, elszakítva hallgatóságától, sőt azzal a nyugtalanító érzéssel tetézve, hogy őt látják, ilyen szempontból is kritizálják, az ő számára viszont teljesen lehetetlen a közönség hangulatából bármit is észlelni. Meg vagyok győződve, hogy a jelenlegi fejlődés állapotában az előadónak, szereplőnek sokkal kevesebb gátlása, hiányérzete van, mint a rádió s a távolbalátó jövődöbéli és szükségszerű egyesülésekor. A hallgató számára azonban ez már majdnem teljes megoldás.

Az előadás oldaláról más — és már jórészt megoldott — feladatok adódnak. Ezeknek lényege az, hogy a szóbeliség viszonyában rejtőzött emóciókat teljesen ezen az oldalon kell vállalni. A közvetítő eszközt úgy ki kell kapcsolni, mint ahogyan az emberi érzékelés cselekszik, mikor a bottal tapogatott talaj puhaságát — a kezemen érzem. Itt is a stúdióban kell azt a kollektív s meleg légkört megteremteni, mely valamikor a kettő — az előadóé és a hallgatóé volt. Erre a legjobb módszer az, hogy *a stúdióban mesterséges közönséget kell teremteni*, akkor a hallgató majd elsősorban nem az előadóhoz, hanem ehhez a közönséghez kapcsolódik, nem az előadó hallgatójának, hanem az őt hallgató, élvező közönség egy tagjának fogja érezni magát. A jelenleg legnagyobb népszerűségnek örvendő rádió-műsorszámok — labdarúgó mérkőzés, tarka estek, mulatságok, hangjátékok, színdarabok, honvédségi, társadalmi vagy politikai események közvetítése — mind ebben a lélektani tényben lelik magyarázatukat. Olyan erős ilyenkor az egyénnek bekapcsolódása a rádió közvetítette műsor-szám vagy esemény igazi, esetleg csak képzelt közönségébe, hogy a készülék, mint közvetítő eszköz teljesen eltűnik, a hallgató nem hallgatónak, hanem a közönség tagjának érzi magát: azzal együtt mulat, sír, ujjong, bosszankodik, még arról is elfeledkezik, hogy a rádió és ő közé még egy harmadik tényező, a beszélő is belefurakodik. A jó beszélőt éppen az jellemzi, hogy maga sem mint valaki, mint egyén beszél, hanem annak a homogén közönségnek egy teljesen hasonló lelkületű, hangulatú képviselője, melybe a hallgató beleképzei magát. Nem a beszélő egyéni meglátásai, alkotásai, megfigyelései érdeklik ilyenkor a hallgatót, hanem az esemény s az a körül kialakuló hangulat maradéktalan visszatükröződése. Színdarab, hangjáték, szavaló-est, zene-est stb. közvetítésénél igen nagy lélektani hiba lenne egyrészt a való-ságos közönség megnyilatkozásait mellőzni, másrészt valami mesterséges közösségi légkört nem megteremteni, hiszen a stúdiókban elő-

adott s a színházakból közvetített előadások, esték, játékok között a rádióhallgató szempontjából semmi különbség nincs, — ő ezekhez akaratlanul is mindig közönséget képzel, s a közönség közé képzei magát, csak a felvonás vége, hatásos jelenetek esetleges néma, szobacsendje döbbsenti rá az irodalmi viszony meztelenségére. Ez, valamint a valóságos közönség megnyilvánulásának megnyirbálása a legtöbb ember számára lelke mélyén valamiféle megcsalás-érzést kelti, mintha elvettek volna tőle valamit; ellenben ha az előadásban, az eseményben a közönség szerepe világos, erős, azzal az érzéssel kel fel a rádió mellől, hogy maga is irodalmi, művészi élményben vett részt.

És szinte neki van igaza.

MARTINKÓ ANDRÁS

EGYSZERŰ SZÓVAL

Lehet, hogy máshol ízesebb a szó,
zengőbb a hang is, nem félénk, fakó,
de én mégis a magamét hajtom:
egyszerű szóval, egyszerű hangon.
S tudom: eljön az ideje néki,
kinek füle lesz, úgyis megérti:
más világ van itt, más a mi népünk,
életünkben is csak félig élünk,
félig megpróbáljuk lent a föld alatt:
milyen lesz, ha az élet megszakad?
Szánkban már itt is a sír íze jár,
nem csontos rémkép, pajtás, a halál...
nem beszélhetek harsogó dalban:
temető van itt: imádkozz halkan...

MOLNÁR J. JENŐ

SZERVES ANYAGOK FELÜLETI KONZERVÁLÁSA

A HÁBORÚS VISZONYOK KÖVETKEZTÉBEN BEÁLLÓ ANYAG-
GAZDÁLKODÁS egyre inkább fokozott takarékosagra int. Különösen
vonakoztatható e megállapítás a mindennapi szükségleteinket ellátó
élelmiszerekre és élvezeti anyagokra, ezért könnyen romló szerves
anyagok megfelelő tárolása, valamint tartósítása a népelelmezés szem-
pontjából egyik legfontosabb nemzetgazdasági feladat.

Amióta az élelmiszereket kalórikus tápértékük és ásványi anyag-
tartalmuk mellett vitamintartalmuk szerint is értékelik, széleskörű tu-
dományos kutató munka indult meg az eddig használatos tartósítási
eljárások új alapokra való helyezésére. E kutató munkába kapcsolód-
tunk bele, amidőn a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi
Egyetem soproni karán dr. Romwalter Alfréd műegyetemi tanárral
együttesen évek óta végzünk élelmiszerek és egyéb szerves anyagok
eltartására vonatkozó kísérleteket. Ezek a kísérletek teljesen meg-
győztek bennünket arról, hogy a friss gyümölcsök, zöldségfélék, a
tojás, sőt még a hús is, jóval tartósabbá válnak közönséges hőmérsék-
leten, ha előzetesen bizonyos ideig megfelelő koncentrációjú (kb.
0'007 normál) nátriumhipoklorit-oldatba merítjük őket. Kísérleteink
megkezdésekor az az elgondolás vezetett bennünket: miképpen lehetne
a könnyen romlandó zöldség- és gyümölcsféléket huzamosabb ideig
friss állapotban megtartani. Minthogy a zöldség- és gyümölcsfélék ka-
lórikus tápértéke csekély, mert víztartalmuk igen bőséges, nagy érté-
küket elsősorban vitamintartalmuk adja, ezért közvetlen célunk a
nyers állapotban való konzerválás volt. A vízben oldódó vitaminok
és ásványi anyagtartalmuk miatt ugyanis a zöldségféléket nem szabad
erősen főzni, illetve forrázni. Viszont a saláta, spenót és káposzta-
félék levelei a talaj közelében erős fertőzéseknek vannak kitéve. Ép-
pen ez oknál fogva szokták azokat a háztartásokban elkészítésük előtt
túlságosan főzni, illetve leforrázni. Ezt a hosszadalmas és káros mű-
veletet feleslegessé teszi a hipokloritban való alapos átmosás, ami
által a kórokozó alacsonyabbrendű élő szervezetek néhány perc alatt el-
pusztulnak. A hipoklorit baktericid hatása olyan erős, hogy Hallei
közlése szerint (Ullmann Encyklopädie der Technischen Chemie) 0'001
normál nátriumhipoklorit-oldat a Staphylococcus-csoportba tartozó
kórokozó csirákat, valamint a Coli-baktériumokat 2—3 perc alatt meg-
öli. Már 1:10.000-hez történő hígításban Ullmann adatai szerint a Pyo-
cyaneus-bacillusokkal szemben a hipokloritlúg 50-szer erősebb hígí-
tásban is hatásosabb, mint a karbolsavas víz.

A hüvelyesek, különösen a zöldbab és zöldborsó gyors romlását
szerves alkotórészeiken kívül magas víztartalmuk segíti elő. Ezek-
nek nyersen, friss állapotban való szállítása és tárolása rendkívül költ-
séges művelet. Minden tekintetben kielégítő konzerválási módnak a

mélyhűtés látszik, ez azonban csak hűtőberendezésekkel lehetséges és igen költséges, viszont a hipokloritba való áztatással szellős és párás szobahőmérsékleten a tárolandó romlandó szerves anyagoknak nemcsak a felületét tesszük baktériumok és penészgombák számára alkalmatlan táptalajjá, illetve baktériummentessé, hanem ezáltal friss állapotukban huzamosabb ideig megőrizhetjük őket.

Számos kísérlet bizonyítja, hogy 0'007 normál hipokloritlúgban rövidebb ideig áztatott zöldborsó és zöldbab 16—18 C° szobahőmérsékleten 70—80%-os relatív nedvességet tartalmazó szellős helyen, 6—8 napig teljesen friss és ép marad. Sőt az ütődött és sérült hüvelyek is 4—5 napig a legcsekélyebb romlás nélkül eltarthatók, annak ellenére, hogy a kísérleti helyiségekben — különleges megfigyelések céljából — erős fertőzőési lehetőségeknek voltak kitéve. Ezekkel szemben a kezeletlen kísérleti anyagok igen gyorsan megpenészesedtek, és rövidesen elrothadtak a fenti feltételek mellett. Jóval csekélyebb mértékben tarthatók el zárt üvegedényekbe helyezve, ahol levegővel való bőséges érintkezésük s ezáltal normális gázcseréjük nagy mértékben akadályozva volt. Mindezekből megállapítható, hogy a szellőzés rendkívül fontos tényezője az élettartam meghosszabbításának. Nem győzhetem ezt eléggé hangsúlyozni, pedig a háztartások vétenek ellene a leggyakrabban.

Hasonló eredményeket értünk el a gyökérzöltség, uborka, karalábé, répa-félék, zöldpaprika és paradicsom élettartamának meghosszabbításával. Ezek könnyen fertőző környezetben is 18—20 C°-ú hőmérsékleten, több héten át teljes épségben tarthatók. Rajtuk még a fonnyadás külső jelei is csak csekélyebb mértékben mutatkoztak. Amíg az ellenőrzésre szánt kezeletlen kísérleti anyagok hasonló körülmények között rövid időn belül megromlottak.

E gyakorlati számbavehető sikerek arra buzdítottak, hogy vizsgálatainkat kiterjesszük a gyorsan romló gyümölcsökre is. A cseresznye, meggy, ribizke, köszméte, szilva, szőlő, alma, körte, valamint a déligyümölcsök közül a narancs, citrom, grape-fruit stb. eltartása, illetőleg raktározása nagyban fokozható a felületi konzerválás segítségével. A hatás a fentiekből könnyen érthetővé válik. A nátrium-hipoklorit ugyanis közvetett úton oxidál. De igen lényeges emellett „aktív” klór-tartalma, amivel a gyümölcsökön levő mikroorganizmusok testét szétroncsolja. Az általunk használt vegyszer még kis mennyiségű nátronlúgot is tartalmazott. Ez a lúgmennyiség a gyümölcs viaszanyagaiba beágyazott mikroszervezeteket kioldja. A lebomló hipokloritlúgból klór és honyhasó keletkezik. Mivel a rendkívül csekély mennyiségű klórt az elroncsolt szerves anyagok felveszik, a hipokloritból csak tiszta konyhasó és víz marad vissza.

Megkísértük ezekután a felületi sterilizálás mellett, az egyes gyümölcsféléket, pl. köszmétét, áfonyát, ribizkét, stb. Rex patentzáros edényekbe hipoklorittal leöntve, illetve ellenőrzésül hipoklorit nélkül tartósítani. Ezek a kísérleteink teljes mértékben sikerültek, de emellett rendkívül érdekes és új megvilágításba helyezték az eddig oly sokat vitatott magasabbrendű növények szöveteinek belső életvilágát. Már dr. Szilvássy Gyula, a nemrég elhunyt kiváló soproni orvos-kutató,

rámutatott arra a tényre, hogy a magasabbrendű növények szövetei nem csiramentesek. Kísérleti tapasztalataink alapján mi csak megerősíthetjük Szilvássy dr. megállapításait, miszerint a különböző gyümölcsök szöveteinek belsejében valóban symbionta-baktériumok, illetőleg élesztőgombák élnek. Négyéves kísérleti eredményekre támaszkodva megállapítható — eltekintve a gyümölcsök belsejében lejátszódó biokémiai vegyfolyamatoktól —, hogy a nyers állapotukban tartósított gyümölcsök teljes frissességüket megőrizték, és különösen a legcsekélyebb elváltozás sem mutatkozott.

E kísérletekkel kapcsolatban megkíséreltük a gyümölcsféléket különböző gázatmoszférában elhelyezni. Tapasztalataink szerint bizonyos gázok konzerváló hatása figyelemreméltó. A megfelelően kiválasztott gáz, illetve gázelegy légkörében jóval hosszabb ideig tarthatók el a zöldség- és gyümölcsfélék, sőt a tojás is, anélkül, hogy eredeti állapotukat megváltoztatnák. Idevonatkozó kísérleteinket még folytatjuk, de már most megállapítható, hogy a széndioxid és levegő keveréke alkalmazható legsikeresebben. Kísérleti adatok szerint 50%⁰ sűrűségű gázatmoszférában állandó szobahőmérsékleten a gyümölcsöket rövidebb ideig a romlástól teljesen meg lehet óvni. Ennek különösen a friss gyümölcsök tárolása és szállítása terén van nagy gyakorlati jelentősége. Újabban a gázoknak gyümölcsökre gyakorolt hatását főleg amerikai és orosz kutatók tanulmányozták behatóbban. Amerikában jelentős sikereket értek el, éretlenül könnyebben szállítható gyümölcsfélék mesterséges érlelése terén. Ez utóbbi célra a telítetlen szénhidrogének közül (mint amilyenek az acetilén, etilén, propilén, butilén stb.) főképpen az etilén gáznak (C_2H_2) van a legnagyobb jelentősége.

Igen tanulságosak azok a kísérletek, amelyeket a cukorgyártás nyersanyagával, a cukorrépával, illetőleg annak gyártási fázisában levő részeivel végeztünk.

Azt gondolhatnánk, hogy modern cukorgyárakban a mai üzemtechnika mellett, magas hőmérsékleten a gyártási folyamatok rövid ideje, üzemtisztaság és egyéb kedvezőtlen körülmények miatt mikroorganizmusok nem képesek nagy mennyiségben elszaporodni. Ez a feltevés azonban téves: a cukorgyártás forgatta anyagokban honos mikroorganizmusok ilyen kedvezőtlen életkörülmények között is rohamosan elszaporodnak, mert a cukorrépa, de különösen a belőle nyert köztes termékek, sőt maga a cukor is kiválóan alkalmas táplálóanyaga a mikroorganizmusoknak. A cukorgyári levek cukortartalmuk mellett bőségesen tartalmaznak még olyan sókat is, amelyek a mikroorganizmusok sejtjének felépítésére és táplálására szolgálnak. A kedvezőtlen körülmények ellenére számos nagy ellenállóképességű, alacsonyabbrendű élőszervezet él és szaporodik el a levelekben úgyannyira, hogy még az üzem folyamata közben is állandóan bontják a lé cukoranyagát. A meghatározatlan cukorvesztés jelentékeny része ezeknek a szervezeteknek az életműködésére vezethető vissza. Jelenlétük kellemetlen a cukorgyártásban, nemcsak azért, mert számba nem vehető cukorvesztést okoznak, hanem azért is, mert néha igen súlyos üzemzavarokat idézhetnek elő.

A cukorgyártásnál fellépő élesztőszervezetek élesztő- és penészgombák lehetnek, de többnyire baktériumok. A baktériumok nyálkás, ille-
őleg kocsonyás anyagot képező kokkusok vagy pálcika alakúak. Ezek
közül leggyakrabban előforduló a *Sterptococcus mesenterioides*. Ré-
gebben ezt a baktériumot *Leuconostoc*nak vagy *Leuconostoc mesen-*
*terioides*nek nevezték. Ez a baktérium a cukorlében invertase enzim
kiválasztása révén, szintelen kocsonyás anyagot (dextrant) képez,
néha pedig a lé felületén a répafestőanyag által kékre színeződött
tömeg. Külsejükre nézve a kocsonyás képződményeket „békanyál”-
nak nevezték el. A „békanyál” fellépéséről keletkezett hírek csak
nem egyidősek a cukorgyártással. Néha az üzemben fellépő „beka-
nyál” tömege olyan nagy, hogy megakasztja a gyártás folyamatát is.
Különösen a diffúziós edények vezető-csőveiben, a diffúziós szivattyú-
telepekben stb. okozhatnak kellemetlen üzemzavarokat, mert ezeket
a kocsonyás képződmény teljesen eldugaszolja.

E fertőzések leküzdésére a múltban számos kísérletet végeztek,
amelyek azonban a legutóbbi időkig nem vezettek a kívánt ered-
ményre. Néhány évvel ezelőtt dr. Romwalter Alfréd műegyetemi ta-
nárral megkíséreltük a Petőházi Cukorgyár Részvénytársaság veze-
lésege bevonásával e fertőzéseket leküzdni. E fertőzéseket nagyon
elősegíti az inficiált és fagyott répaanyag és az a körülmény, hogy a
baktériumok az eddigi tévhitell ellentétben, nemcsak a cukorgyár-
ásra felhasznált répa felületén, hanem tapasztalataink szerint a
répa szöveteinek belsejében is előfordulhatnak. Dr. Romwal-
ter professzorral hosszas laboratóriumi, majdán az ezt követő
üzemi kísérletekkel sikerült olyan eljárást kidolgoznunk, amely nem-
csak a fentebb említett káros mikroorganizmusok elszaporodását előzi
meg, hanem a cukorlé kolloid fehérjeinek tökéletesebb kicsapásával
a lé átszűrődését is megkönnyíti, valamint deríti, ami által a cukor-
szemcsék színét és kristályosítását lényegesen javítja. Nem káros ez
eljárás a cukorgyártás melléktermékeinek (kilúgozott szeletek, me-
lász stb) minőségére sem. Az eljárást több egymásután következő
gyárikampányon át a petőházi cukorgyár üzemében kipróbálták és
már azóta is teljes sikerrel alkalmazzák. Nem óhajtom itt bővebben fejte-
getni, milyen nagy jelentősége van ennek az eljárásnak üzembiz-
tonsági szempontból a trópusi cukornádgyárakban, ahol köztudomású
a fertőzések lehetősége a klimatikus tényezők és egyéb okok követ-
keztében.

Végül rátérek legfontosabb élelmiszerünknek, a tojásnak szoba-
hőmérsékleten való eltartási módjára. A tojás romlását köztudomás
szerint főképpen baktériumok és penészgombák idézik elő. Ezek a
mikroorganizmusok nemcsak a környezetből jutnak a tojás héjának
porusain át belsejébe, hanem fertőződhetik a tojás már a méshéjával
való körülzárás ideje előtt is. Így a tojás belsejében sem steril.
Sőt még néha belféreg (pl. a tyúkok *Heterakis inflexa* nevű belférge)
is megtalálható volt benne. Amíg a tojás csirája él, a tojás baktérium-
flórája symbionta módon viselkedik és csak akkor kezdi meg vegy-
szelő munkáját, ha a tojás csiraéletének megszűntével önálló élethez
kezdi. Az eddig használt tojáskonzerválási módszerek főképpen arra

irányultak, hogy a tojás héjának apró hézagait különböző módon a külső fertőző környezettől elzárják. De megszüntetik ezáltal a tojás lélekzési lehetőségét, s ezért a tojás megfullad. A tojás csirája éppen úgy rászorul a levegő oxigénjére, mint akár a kifejlett állati lény. A tojáscsira megfulladása esetében sajátos működésbe kezdenek a belső sejében levő szerves anyagait elbontó mikroorganizmusok. Ezért a tojás ilyenképpen való konzerválása helyett sokkal célszerűbb a tojástartást, mint biológiai egységet, mennél tovább életben tartani. Erre vonatkozólag új eljárást dolgoztunk ki a tojás élettartamának célszerű meghosszabbítására. Ez a konzerválási eljárás tulajdonképpen nem is nevezhető konzerválásnak, mert hiszen lényege éppen abban nyilvánul meg, hogy nem teszi lehetővé a csira életfeltételeit, sőt ellenkezőleg, igyekszik a tojás csirájának életfolyamatát a ráható biológiai tényezőkkel szemben megsokszorozni. Ezt úgy érhetjük el, hogy a tojás felületét nátriumhipokloritos fürösztéssel csirátlanítjuk és azután szellős, hűvös helyen lehetőleg tojástartó állványokon helyezzük el. A tojások fürösztése alkalmával a felületükön levő ooporfirin vérfestékanyag eltűnik ugyan, de ezzel szemben a hipoklorit behatol a tojás mészhéjának pórusain át az alatta elterülő ovokeratin anyagának réseibe és ennek részleges koagulálását idézi elő. S ezzel kapcsolatban a héj csekély fehérje anyagait is feloldja, nitrogén gáz képződése közben klóraminhoz hasonló vegyületet hoz létre, amely maga is kitűnő konzerválóanyag; s így a kívülről bejutó baktériumok számára kedvezőtlen táptalajjá változtatja át a tojás külső héját. A bővített levegőztetés biztosítja a tojás normális gázcseréjét és megakadályozza az anaerob körülmények között élő baktériumok belső vegybontó munkáját. Hogy a túlságos beszáradástól a tojástartást megvédjük, semmi akadálya nincs a hipokloritos felületi sterilizálás mellett a levegő páratartalma növelésének. Kísérleti tapasztalatok szerint legalkalmasabb a 70—80%-os relatív nedvességtartalom. Kísérleteink azt mutatják, amit több éven át 1000-nél több tojással végeztünk, azt igazolták, hogy ilyen módon egy évnél tovább frissen és élvezhetően marad a tojás. Az így kezelt tojások csirájának életképességéről többször kísérletek alapján tökéletesen meggyőződünk. Nem változnak el a tojásban levő táplálóanyagok és vitaminok sem. Háztartási és cukrászati célokra úgy a tojás fehérje állománya, valamint a sárgája minden tekintetben kitűnően felhasználható.

Természetesen az eltartásra szánt tojásoknak hibátlanoknak kell lenni, mert hibás tojások eltartás közben csak romolhatnak.

Az ismertetett eljárás alapelveivel ellentétben mindezideig a tojások eltartása érdekében inkább a külvilágtól való minél teljesebb elzárást (mésztejbe, vízüvegbe való rakást, paraffin és viaszbevonatot), vagy a mély hűtést stb. alkalmazták. Hűtőházak, illetve hűtőberendezéssel azonban nem mindenki rendelkezhetik és üzemi költséges, míg a fent elmondottak szerint a hűtőházakban elért eredményt olcsóbban és egyszerűbb módon is biztosíthatjuk.

A tojások felületükön gyakran tartalmaznak szennyeződésekkel, s ezzel kapcsolatban kórokozó baktériumokat. A kacsatojások által okozott tömeges mérgezési folyamatokkal újabban különösen Német

országban foglalkoznak behatóan. Ezeknek a mérgezéseknek előidézői a paratífusz csoportba tartozó enteritidis baktériumok. Zeng beható vizsgálatai alapján arra a következtetésre jutott, hogy a kacsák fertőzött tavakból vagy pocsolyákból táplálékukkal szedik fel a kórokozó csirákat. Érdekes, hogy a fertőzött kacsákon különleges szembe-tűnő tüneteket ő sem tudott megállapítani. Zeng szerint fertőzött kacsák többnyire nem adnak több tojást, ami arra vall, hogy a betegség-
okozó csirák elsősorban az állat petefészket és tojásvezetékét támadják meg. Ez az oka annak, hogy a Baktérium enteritidis a tojás belsejében mindig kimutatható. De természetesen fertőződhetik a tojás baktériumos ürülék által a méshéjra is. E fertőzések meggátlására különösen ajánlható a felületi csirátlanítás. Funk a tojások piaci értékének fokozása végett nátronlúggal kezelte a felületükön szennyezett tojásokat. Kísérleti eredménye szerint a lúggal mosott tojások baktériumszáma a tojás felületén jóval kevesebb volt, mint a mosatlan tojásoknál. Hipokloritlúg használata esetén az eredmény a nevezett vegyszer erős baktericid tulajdonságánál fogva sokkal kedvezőbb.

A kórokozó baktériumok megfigyelések szerint néha 5 hónapig is életben maradnak a szennyezett tojások felületén. Újabban Müller német kutató számolt be a kacsatojás okozta fertőzések veszedelméről, amennyiben a nyers vagy lágy tojás fogyasztása következtében kétféle megbetegedés lehetséges: A baktériumok vagy bélhurutot okoznak, vagy a véráramba jutva a szervezet általános megbetegedését (máj, lép és csontvelő), valamint légzési zavarokat idéznek elő.

Ezek a kórokozó baktériumok csak alapos főzéssel pusztíthatók el. A fentnevezett kutató 5 $\frac{1}{2}$ perces főzés után is talált még élő baktériumokat és csak 8—10 perces főzéssel pusztult el minden veszedelmes csira. A kacsatojások okozta mérgezések miatt a német birodalmi kormány szükségszerűen rendelettel szabályozta a kacsatojások forgalombahozatalát.

A gyorsan romló élelmiszerekkel való célszerű gazdálkodás nemcsak a termelőnek, közvetítőnek, hanem a fogyasztóközönségnek is érdeke. Szinte beláthatatlan nagymennyiségű élelmiszer romlik el ma is a helytelen kezelési mód, illetve tárolás következtében. Ezért nem közömbös — különösen a mai nehéz időkben —, hogy a gazdasági és közegészségügyi szempontból oly fontos célkitűzésünk minél tökéletesebb formában valósuljon meg súlyos terhekkel küzdő élelmiszer-gazdaságunkban.

KIRÁLY SÁNDOR

HALK A BESZÉDÜNK

Halk a beszédünk, mint maga az este
és nyomasztó, mint a ködös éjtszaka:
a fülemhez szól, de szívemet tépi:
minden szó a föld, az őseim szava.

Nem panasz, ők tán nem tudnak már sírni,
hiszen minden könny és jaj hiába hullt,
csak az égbe szállott, mint a madárdal...
Nehéz felejtetni, mert tanít a mult.

A mult, mikor még egy sejtben dobogtunk
s nem futottunk szét, mint az űzött vadak.
Ma már csak emlékét és átkát hordjuk,
kínos örökség, de ránk csak ez maradt.

Halk a beszédünk... Mindig is ilyen volt.
Hej, ki tudja honnan hoztuk magunkkal?!
Mi csak hallgattunk... parancsra, szitokra
s gögünket széttéptük éhes fogunkkal.

Juss-e némaság... Örökség itt minden...
De nekem már nem kell, marnak a szavak.
Halk vagyok s belül százados kín éget:
hallgattunk már, most minket hallgassanak!

MOLNÁR J. JENŐ

ŐK TALÁN TUDJÁK

Nem tudom, mi űzött, mi vetett ide:
itt vagyok és itt nem kérdez senkise...
Elég mindenkinek a maga sorsa
s így olyan, mintha haza jöttem volna...
Ismerős vagyok szívüknek, szemüknek,
apáim, tudom, innen menekültek:
a keskeny földtől és sok barázdától,
szűk volt a határ, megpróbálták máshol:
új falu, új harc, azután a bánya...
Ez volt a sorsuk... futottak... hiába...
Végül széthullottak, hazátlan lelkek,
de ők legalább még akarni mertek!
Visszabotorkáltam, nyomukat lesem:
ők talán tudják, hogy hol lesz a helyem...

MOLNÁR J. JENŐ

Jószagú apró virágát dús fehér csokrokban hozza a bodzfa. Hűs is kerül a tövében. Szénát igazít hát öreg Gáspár és leheveredik rája.

Még zümmögve játszodnak a méhek virágról virágra. Nincs még este, hogy gond nélkül pihenne. Pedig tehetné ettől, mert vasárnap délután van. A tiszteletes úr is, akinél a hetvenkettőből huszonnégy évet szolgált az öreg, átment a jegyzőhöz másminő bibliát forgatni, mint amilyennel az Istent szolgálja kenyeréért... De csak nem szakad le a gond az öreg nyakáról, amely vagy két napja telepedett oda, s nem hagyja nyugton pihenni.

A kertben járt akkor, hogy friss lucernát tépjen a tiszteletes kisasszonyka fehér nyulainak, amikor meglátta a nyomokat a kerítés tövében... Valaki bejárogat a portára. Nem elől a kapun, mert abban csepp hiba sem volna, de hogy itt jön a kerítésen át, már valami huncutság van benne.

Ezért heveredett le most Gáspár bácsi a bodzfa tövébe, hogy lesődjön. Fel se kél onnan, míg nyakon nem csípi a semmirekellőt, aki minden bizonnyal a méhesbe rejtett szűzdohány szagára vete-medett erre.

Keményen járhatja a szemét hol a kerítés felé, hol meg a méhesre. Innen lehet mindenfelé. Úgy választotta meg, mint odakint a fronton, ha figyelésre került. Fegyvert is rejtett maga mellé a bodzfa bokrába: a kéveadogató kétágú villát. Meg van hát elégedve nagyon a választással.

A széna, meg a bodzfavirág illata nehézzé teszi a vigyázást. A méhek is szórakoztatják a lelkét munkásdanával. De azért csak zshiványfogás lesz ebből, mert ellenszegül az öreg akarata s nem hagyja lecsukódni a szemét.

Napsugár berzenkedik az orra hegyén. Hajtaná el, mint a legyet. De hogy nem megy, húzódik arrább, ahová nem szállhat.

A széna, a bodzfavirág s a méhek csak nem hagyják...

Egyszercsak furcsát lát az öreg. A kerítés tövéből, ott ahol a nyomokat lelte, felemelkedik valaki. Nem igen ismer rá Gáspár bácsi, pedig a szeme még igen jól szolgál. És ahogy nézi kimeredő szemmel, a szájába dugja amaz begörbített mutató ujját és éleset füttyent. Erre még egy másik is felemelkedik arrább.

— Tyű-haj! A zshiványok!

Döbben rá az öreg az igazságra. Azok meg már gázolják is a lucernást erre felé.

— Hé, megálljatok, aki lelke van a jóapátoknak!

Védené ellenük a lucernást, mert olyan, mintha igen nagyon a szívére taposnának. De még indulóban bennereked a hang, mert még egy harmadikat is meglát úgy tíz lépéssel arrább. Nehéz léptű nagy

marcona alakok. Még ráadásul puska is van a kezükben. Nem volna jó hát kikezdeni velük. Most már csak lapul és hengeredik beljebb a bodzafa alá, hogy menekedjen az észrevételtől. Vacog a foga is, mintha fázna, pedig verejtékes a homloka a nyári naptól, amely hogy lehengeredett a szénáról, újra rátalált.

Erre tartanak azok mind a hárman. Most megállnak. Tanakodnak. Hallani a beszédüket, mert erre hozza a szellő.

— Te eriggy, bujj meg ottan a krompli földön! A száraz eltakarnak. Nem lehet rád senki. Ha meg te látnál valakit, hogy jönne, jelezd...

Mondja a legdurvább képű a legvékonyabbnak. Az indul is menten a kijelölt helyre. Ez sem igen vékonyka legény, mert ha a másik kettő kitenne kettőt-kettőt, ez sem igen adná alább egy és fél embernél. Így hát még inkább megborzad benne a lélek.

— Csak azt tunnám, mit tervelnek...

Töpreng el némán. Még a szuszt is visszafojtja, úgy várakozik. Nem kell soká tenni ezt sem. Már hallja is. De ne hallaná inkább! Keserves igen, amit mondanak azok.

— Eriggy előre a méhes iránt, én meg addig megkerülöm hátra. Erre kén' lenni a vén betyárnak... Iszen csak egyszer ákadjon kézbe, majd nem rejtegeti többet előlünk a dohányát!

— De mástól se igen hinném, mert most összemorzsoljuk e' kicsit!

Mutatja a tenyerén a másik, mint ahogyan a pipába készülő dohánnyal szokták tenni.

— Hm, hát ezek csak azért gyöttek... No, véged vagyon Gáspár. Pedig-pedig igen bizakodtál az erődre, hogy eléred véle még akár százig is. De bizony, ha a kezükbe kerülsz, nem igen lesz benne hetvenhárom se már... Háj, háj...

De nem elmélkedhetik soká, jön az egyik egyenesen neki tartva. A másiknak is hallik sietős lépte a háta megett. Torkába harap az ijedelem s megmoccanni se mer tőle... Most megállnak azok. Azt hiszi meg is látták a bokor tövében. De nem, még nem. Beszélgetnek. Ő meg kettőjük közt van. Egyiktől se többre, mint két derék lépésnyire.

— Nos?

— Erre nem láttam a vén csontot.

Aztán illetik durva beszéddel még a szülőanyját is szegényt. Nyugtassa az Úr, s ne hagyja háborítani ilyenektől.

— Pedig hát biztosan erre tekergett négytájt, hogy a pap elment a jegyzőhöz kártyacsatára.

— Akkor meg ott lehet a bodzfa tövében. Lőjj csak oda, hátha kipörkölődik adta vén zsványal!

Keserves hallani Isten ellen vétő beszédjüket. Nagyot nyög hát öreg Gáspár, s hogy úgy ne járjon, mint a gazdátlan eb az út szélén, hengeredne már inkább kifelé. Hátha valami isteni csuda meglágyítaná a szívét a két zsványnak. Megadja magát kegyelemre. Vihetik mind a jóféle dohányt. Még meg is szerzi szívesen a két pengővel, akit ott őriz az istállóban a fejalj alatt a dikön, csak szabaduljon ép bőrrel.

— Jaj, jaj, ne bántsatok. Nem bujtam én el. Csak leheveredtem e'kicsit. Osztt elszunnyadtam.

Tördel ki belőle a rémült szó. Maga se ismer tulajdon hangjára. De nem sok jó szándék szorult amazokba. Fogják menten a nyakát és ráncigálják arrébb. Ő meg pislog és kergül, mint a vakond, ha kiemelődik a túrásából.

— Puff!

Csattantja hátán a puska tusát az egyik betyár. Az öreg nyöszörög és tapogatná a helyét, de elcsavarják a kezét tőle.

— Nesze, vén senkiházi! Az apád keserves...

Már az Istent se hagyják békén, hogy a szájakra nem üt menten sujtó szent kezével! Rossz a fülének, meg a lelkének is rossz nagyon. Hiszen mióta a tiszteletes urat szolgálja, nem igen hallott káromlást. Még a nép káromkodósabbja is tisztelte benne a pap cselédjét és előtte is, akár a gazdája előtt, megfékezte a nyelvét.

— Szűzdohány kell neked, amikor más a nehéz munkán szerzett bérét szórja e'kis pipaszomorítóra? No, megállj, adta vén zsugori bitang!

Reszketős hangon mérsékelné a kiabálót az öreg, de mit sem használ véle.

— Erissz el az Úristen szerelmére! Iszen összetöröd a csontomat. Nem vagyok én már olyan kemény, hogy bírjam a szorításoadat. Tekints hetvenkét esztendő koromra, mert biz' annyi ideje már, hogy rágódik bennem az élet.

Hiába, a szorító csak röhögi. A másik meg most már lentebb, az ülőrész táján puffogatja, hogy csak úgy reszket belé még a lelke is.

— Nem bujtál meg előlünk he? Csak elszunnyadtál? Nesze no, nesze csöszködni, vén senkiházi! Kell-e még, kell-e még?

Kérdezi, de a feleletet nem várja kérdéseire, csak odahúz erősen minden szó után.

— Jaj, jaj...!

Síránkozik szegény feje, mert még meg sem tapogathatja a helyét, úgy hátra szorítja kezét a másik, hogy megmozdítani sem tudja.

— Hová visztek? Legalább azt mondanátok meg, ha van még bennetek lélek.

Fogja alázatos könyörgőre. De azok csak nevetik és cipelik, lökik maguk előtt. Csak azt csudálja nagyon az öreg, hogy olyan bátorságosan teszik, pedig világos nappal van még. Hogy hogy nem félik, ha meglátná valaki s a nyakukra szabadítaná a csendőröket.

Már a kerítésnél járnak. Ott, ahol a nyomokat kiszaglászta a minapijában, nyomják fejjel lefelé a földnek.

— Nesze te kutya! Most szaglásszad! Meg csókolhatod is! Jó, ha barátkozol a földdel, mert mihamar beléje keveredel magad is!

Gúnyolja kínlódását a két zsvány. Öreg Gáspár már megadja magát. Mert mit is tehetne? Lelkük? Nincs ezeknek. Kár hát vesződni véle, hogy felszínre hozza. Jöjjön hamarabb, amit tenni akarnak. Jobb, ha vége lesz a kínlódásnak. Már szeretne elnyúlni békésen,

érzéktelenül... Érzy a föld szagát. Jók voltak ők egy életen át egymáshoz. Majd csak megférnek ezután is szépen. Megbékél hát nehéz sorával és mártír orcával mosolyog is hozzá.

Nem soká szívhatja a lucernásból kiáradó jó földszagot. Felcibálják onnan és kötözik a kerítés oszlopára. A kötél belevág a csuklójába, ahogy rácsavarják. Felszisszen tőle.

Talán így hagyják felkötözve az égető napon, mert mennek visszafelé, amerről cipelték idáig. De nem. Visszafordul az egyik s a puskáját emeli célzó magasságba a szeme elé. Látni jól, mi szándéka van vele. Lehunyja hát fáradt szemét, hogy fel se nyissa többé ezen, csak odatúl a más világon.

Aztán dördül és melegszik a homloka táján.

Jó volna megtapogatni, ha tehetné. Próbálja elébb jobb kézzel, s hogy ezzel nem megy, a ballal. Ez úgy látszik kiszabadult valahogy a kötözésből, hát tapogatná véle. De ezzel sem érhet egészen odáig, mert valamibe beléütődik. Meleget és szőrt érez az ujjá alatt, s minthogyha csak a tiszteletes kisasszonyka kutyája vinnyogna egyre.

Felnyitja a szemét is, hogy lásson.

— Az ám! No mán, de hogy kerülhetett ez ide? Hiszen bent van ennek a kovártélya a szobában.

Sehogy sem érti. Dörzsöli a szemét is, mint ahogyan ébredés után szokta. Hát nem halt volna meg? Vagy a puli is utána merészkedett a másvilágra?

— Hinnye no, beh furcsa az egész.

Gondolja el és néz széjjel az öreg.

Hát nem a kerítésen lóg. Ott fekszik a bodzfa tövében, ahonnan elcipelték. A jobb karja meg beszorult az ágak közé, azért nem bírta elébb a homlokához venni.

Röstelkedve szabadítja ki. Szégyeli nagyon, hogy elnyomta az álom...

Már egy csillag is berzenkedik az égen. Elcsendesedett a bodzfa is. Nem zúgnak rajta a méhek.

— No hallod, Gáspár, öregségedre ugyan jól levizsgáztál. Te se igen fognál már zsványt, ha száz esztendőt is érnél.

Pirongatja önmagát és lassan, mintha visszatartaná a föld, emelkedik indulásra.

— Hanem azért mégis csak jobb így. Hogy nem jártak erre. Jobb felülről barátkozni a földdel, amíg mód van benne, mint odalentről.

Gondolja el, s a jó esti levegőt tág mellre szívja és indul kifelé. Útban veri le a perjét is ujjasáról, ami odatapadt a szénából. De egyszeribe csak abbahagyja. Előrenyújtja a nyakát, mintha a lépésében merevedne. Figyel.

A méhes felől mozgolódás hallatszik. Másminő, mint ahogyan az elülő méhek teszik.

— Hijnye a nemjóját! Hát mégiscsak elékerültek volna?

Vakarja a tarkóját is. Nem igen hisz a fülének távolról, húzódik hát közelebb. Odaigazítja fülét a méhes deszkájára.

— Szent ugyse'! Igazság. Vannak odabe'...

Döbben rá az igazságra. De legényesre dagad újra a bizodalma s nagy bátorságot vesz magához a kétágú villában, úgy kerül előre a méhesajtó elébe. A villát előretartja minden eshetőségre s felszegett fejjel közelít.

— Most már nem menekedik meg egy sem! Mert keresztül taszítom a villahegygel.

Buzdítja neki önmagát, de azért csak rezzen egyet, hogy nyílásra nyikkan a méhesajtó. De még inkább, hogy erre sikoltás hallik odabentről.

— E'meg a kisasszonyka! Termt' ugyse! Az ő hangja ez.

Így ijedten is felismeri ezüstös csengését. Erre még inkább tartja előre a villát és hatolna befelé.

— Jaj Istenkém! Ki az?

Úti meg öreg szívét közléről a kisasszonyka rémületes hangja. Érezni szaván, hogy nagy, ijesztő nagy bájban lehet.

— Én vagyok kisasszonykám. Jövök már. Hol van az a zsvány?

— Gáspár bácsi, jaj édes Gáspár bácsi, miket beszél maga?

Azt hiszi, meghibbant az öreg.

— És minek magánál az a villa?

— Minek-e? Hát hogy elintézzem véle, aki a kisasszonykát bántja?

Adja a választ és lovagi tett vágya duzzasztja a mellét az öregnek.

— Hiszen nem bánt engem senkisé...

— Nem-e? Hát akkor mitől olyan ijedős a kisasszonyka?

A kisasszonyka szája meg csak egyre inkább sírásra görbül és rejtegetne a hátával valakit nagyon.

— Istenem, Istenem, úgye nem szól? Úgye még apusnak sem szól, édes jó Gáspár bácsi? Igérje meg, hogy hallgat róla...

Most már, hogy jobban széjjel néz az öreg, világosul a fejében valamennyire.

— Híjnye, hát a tanító úr is erre bujkál?

Röstelkedik nagyon. A kisasszonyka meg ri, akár a gyerek, ha kiveszik kezéből a bábút. Pedig nem gyerek már. Nem bizony. Most bontott felette virágot a huszadik tavasz. Azzal került ide a tanító úr is. Csakhogy nem az övékre, hanem a pápista iskolára. De igen finom ember. Öreg Gáspár egy látásra kiismerte belőle. De hiába. Tudja jól, azért nem szerethetik egymást szegények, mert a tiszteltes úr más templomban szolgálja egyazon Istent, mint a tanító úr. Így azután nem is járhatott egyenes úton hozzájuk. Rossz nyelvű a nép, menten beszéd lenne róla. Pedig igencsak kedvelhetik egymást szegények...

— No, ne ríjjon már lelkem kisasszonykám. Nincs itt hiba semmi. Úgye, hogy nincs lelkem galambocskám? Gáspár bácsi meg nem szól. Hogyis szólna már? Nem szól biz'a... Hiszen az Isten maga se haragudhat érte. Bizony nem. Mert ő nem olyan, mint az emberek.

Vigasztalná szép szavakkal, de hogy neki nem megy, fordul a tanító felé.

— Vigasztalja már tanító úr is egy cseppet. Gondolom, jobban forog a nyelve rája. Én meg kimenek az ajtó elébe strázsának...

Azzal fordul is kifelé, de még az ajtó nyílásából visszabeszél.

— No, csak vigasztalja tanító uram bátorsággal, hogy ne ríjjon a lelkem. Mert hát mégis csak szebb a lány, ha nevet... Én legalább is úgy kedveltem inkább egynéhány esztendővel ezelőtt...

S mintha csak az emlékébe látna, megédesül a száján fakadó mosolygás. Rákacsint a tanítóra és megsimogatja deres bajuszát.

BÍRÓ LÁSZLÓ

A SZINVA PARTJÁN

Látod Kedves — ez itt a Szinva,
mely átfolyik a városon
halkan, lopva, mint a tolvaj,
ki a lopott kabáttal átoson
a lépcsőházon, hogy a szabadba érjen,
hol nyugodtabb a rendőri szemtől...
Ez a kis patak is szalad,
minél előbb kint legyen a réten,
kiszabadulva a városi szennyből,
ahol már udvarlói várják
— mint vasárnap övéi a kis cselédet —
a mezei füvek és virágok,
kik oly szépek és szelídek
és őt oly némán csodálják,
mint ahogy most én is Téged.

HONTI LAJOS

A D A T T Á R

A ROZSNYÓI NEMESSÉG TESTÜLETI SZABÁLYAI ÉS TAGNÉVSORA 1846-BÓL

A címben megadott évszám előtt pontosan száz évvel: 1746-ban kezdte vezetni a rozsnýói nemesség, „az rosnyai nemesség”, „PROTOCOLLUMÁT, az az Dolgainak Jegyző KÖNYVÉT” s ez a négyujjnyi vastag, puha bőrkötésű, folió alakú kötet első félszáz, sűrűn teleírt oldalán keresztül alig tartalmaz egyebet, mint „nékünk szegény Rosnyai Nemesseknek Nemessi Praerogativáknak illendő s igazságos védelmezésére” irányuló kérelmeket, petíciókat, sérelmi felsorolásokat és fellebbezéseket. „Elviselhetetlen törvénytelen terhek”-ről panaszkodnak, valamint arról, hogy a város ügyvitelében kellő beleszóláshoz nem jutnak, holott erre a reájuk kirótt közterhek arányában legalább is számot tarthatnának.

Sok kegyes biztatást kaptak panaszaikra, a helyszínre kiküldött „Praefectus Ur” mindenekről, miket Rozsnýón végzett, referált a „Tekéntetes Consilarius Urnak” (Posonyban), honnan azután megjött a válasz, hogy „békével maradgyanak és az Nemesség Protegáltassék,” „csak arra kérem az Urakat mostani zűrzavar üdőben,” (1772) „midőn láttjuk: hogy az Nemtelenek hamar meg-meg-halgattatnak, ne adgyanak az Urak okot nékiek az visszszavonásra, inkább' valamit olykor lehet dissimulálni.”

Tehát a „zűrzavar üdőkben” a nem-nemesek Rozsnýón könnyen meghallgattattak, előljárt valami kevés a nagy idők szelleméből, pedig a magyar történelem kereké ekkor még nem jutott tovább Mária Terézia 1767-ben kibocsátott úrbéri szabályzatánál, amely visszaadta a jobbágyok szabad költözködési jogát, szabatosan előírta földesúri szolgáltatásaikat és biztosította a törvény előtti védelmüket.¹

Az 55-ik oldalon véget érnek ezek a túlnyomóan magyar s csak kismérsékben latin feljegyzések s vagy egy tucat lap kihagyásával félhasábosan, a felvetett tárgypontok elintézésének ma is szokásos kivezetésével írt jegyzőkönyvek következnek 1822-től 1848-ig terjedő időszakról, 131 oldalon. Ezekben a jegyzőkönyvekben már érdekes dolgokat találunk s ezek több részletet megvilágítanak abból, amiről a

¹ A korszak viszonylag békés volt, az osztrák örökösödési és a hétéves háború már lezajlott s Mária Terézia „felvilágosodott abszolutizmusa” a maga elfogult módján mégis csak a nép boldogítását kereste. Hat évvel később: 1778-ban kelt a rozsnýói tímárcéh alapokmánya s rendtartása, melyet Mária Terézia saját kezévonásával erősített meg s artikuluszait magyar szöveggel állíttatta ki. (Ugyancsak ebben a decenniumban: 1776-ban alapította a rozsnýói püspökséget is.)

testületi szabályzatban említés fog történni. Így mindjárt az első, 1822-es jegyzőkönyv az azon évben elkészült nemesi zászló avatási ünnepélyéről szól, azt teljes részletességgel leírva s megörökítve az ünnepi beszédek is, így azt a templomi avató beszédet, melyet az akkori rozsnói evangélikus lelkész, a későbbi nagynevű superintendens: Pákh Mihály, Pákh Albertnek, a Vasárnapi Újság alapítójának édesapja mondott a Zsoltárok Könyve 60. 6. textusára. A zászló ma is megvan a Rozsnyó Városi Múzeumban az ünnepségen szerepelt szalagjaival együtt. Piros brókátselyemből készült, egyik oldalán súlyos aranyhimzéssel három arany rózsza, de különösképpen a város címerében a rózsákkal együtt szereplő keresztbefektetett bányászkalapácsok nélkül, — mintha a nemesség e jelvényeket semmiképpen nem volna hajlandó magára nézve elfogadni, mint „nemtelen” eszközöket; — a másik oldalon a kis magyar címer a szent koronával, babérral övezve. Örök kár, hogy elveszett a zászlórúd, melybe ezüst szegekkel verték be az avatáson résztvett személyiségek neveit. Különben maga a zászló — a jegyzőkönyv tanúsága szerint, — hat évvel korábban készült, mert akkor iktatták be tisztségébe gróf Eszterházy Lászlót, Rozsnyó új püspökét s a nemesség a még fel nem avatott zászló alatt vonult ki az ünnepséghez s csak hat évvel később tartotta meg a tulajdonképeni zászlószentelést.

Egy 1832-es jegyzőkönyv gróf Revitzky Ádám főkancellárius érkezését tárgyalja s határozatilag kimondja, hogy a magas személyt a város határában nemesi bandérium fogadja, 1839-ből keltezve pedig egy a vármegyéhez intézett rendkívüli terjedelmes feliratban összefoglaló képét kapjuk a nemesség mindezideig sokszor felemlegetett sérelmeinek. Hogy ennek csak leglényegesebb részeit adjuk:

A rozsnói nemesség helyzete mindig nehezebb volt más városokénál, mert itt olyan terhekkel rovaták meg, melyek csak a nememesekre voltak törvényesen kötelezők. Megróvattak pedig anélkül, „hogy a’ belső igazgatásban is valamelly részvétellel lehettek volna”. Közben megjelent az 1836. XI. törvénycikk, mely a jobbágyszékel használatát megújította, melynek kezén a város telkeinek érintette a rozsnói nemességet, melynek kezén a város telkeinek nem kevesebb, mint $\frac{3}{5}$ része volt. Ennek arányában történt azután az adók kivetése is. Így a nemesség adóztatásából jelentékeny összegek folytak be a város pénztárába, de e jövedelmek felhasználása, hováfordítása és a velé való gazdálkodás tekintetében a „nemtelen község” megint csak nem engedett jogos beleszólást a nemességnek, még a korcsmai számadásoknak a tanácsban történő szokásos megvizsgálásához sem küldhették ki meghatalmazottaikat.

Elmondja azután a jegyzőkönyv, hogy számos panaszra és fellebbezésre a tanács több ízben dorgálást kapott a vármegyétől, de mindig csak egyes esetekben deferált. Új és új területen, más esetben megismétlődtek a túlkapások a nemesség terhére. A nemesség beleszólása nélkül választották meg a városi bérigazgatót (borbíró) is és a várossal közös jövedelmekből „a’ beltanácsnak 600 forint jutalmazás rendeltetett”, megint csak a nemesség megkérdezése nélkül.

Így a visszavonás — kifejezőbb szóval élve: huzavona — valóban szüntelenül tartott s erre a nemesi szabályzat is célzást fog tenni, azokat „fájdalmas érdek-összeütközések”-nek nevezi s a kor „engesztelő szelleme” által már kiegyenlítettnek mondja.

Az 1846 február 18-án kelt jegyzőkönyvből kiolvashatjuk, hogy a közgyűlés előtt kiküldött biztosok terjesztették elő azt a szabályzatot, melyet az alábbiakban közölni fogunk. E biztosok jelentéséből „világosságra jöven az, hogy az eddig vérmes reményekkel ketsegtetett pénztárunkban mind öszve 80 Vftok és Xrok találtattnak készpénzben, a többi pedig tsak kivetési táblázaton felsorolt olly tartozásokból állana, melly évről évre feljegyeztetett ugyan, de eránta részből senki meg nem kerestetett, részből pedig mint tudva nem lévő kivetés sokaktól megtagadtatott, így beszédhetelenné vállott volna” — a következőkben megörökített határozat a készpénzt a „közbizodalommal megválasztott” pénztáros Szerecsen Lajosra bízva, a behajthatatlan követeléseket pedig törli, ilyen kitétel: „mivel beszédhetésére legkisebb valóság² sem nyilvánulnék, annak követése megszüntetni határoztatott”, a jövőre nézve pedig a kiküldött bizottság szabályzat-javaslatában foglaltak szerint fogja a pénzbeszedést végeztetni.

Itt azután pontonként letárgyalták a szabályzatot s azon kisebb módosításokat foganatosítottak. Az ingó javak felvételénél szerepel a nemesség iratládája is, melyet szintén Városi Múzeumunk őriz. A nemesi jegyzőkönyv számadási lapjainak 1759-ből kelt 9-ik oldalán rábukkantam, hogy: „Az Nemesség Ládájáért Zörgényi Joseff Úrnk acceptáltatott Rft 1, 30 Xr.”, ami igazán nem sok egy ilyen remekbékészült keményfaladáért, mely barokkos vonalaival, belül is fényezett keményfával kidolgozva, kettős zárral őrzi a multak emlékeit.

Múzeumunkban megvan a nemesség pecsétje is, melyről a testületi szabályok említést tesznek. Az előbb ismertetett pénzkezelési adatokra pedig még rádupláz a szabályzat V. pontja, melyből megtudjuk, hogy az új ügyrendet azért kellett bevezetni, mert megtörténhetett, hogy 12 évig egyáltalán nem vezettek számadásokat!

E számadások a jegyzőkönyvnek fentebb tárgyalt részétől megint sok lappal elkülönített szakaszában, 81. számozott oldalon szerepelnek, főként a száztalléros impozitákról és a vármegyei taxáról; nagyon sok névsort tartalmaznak a rovatolt befizetések feltüntetésével s ezekben lapozva ismergethetjük a korbeli Rozsnyó nemes család-jait, mert a jegyzőkönyv egyik határozata szerint a nemesi lajstromba csakis az igazolt, országos nemések voltak felvehetők.

Évek munkájába kerül mindent kiolvasni és lerögzíteni, ami mindezekből kihozható. De néha a véletlen is segít, amint egy véletlen mozdulattal egyszer éppen ott nyitottam fel a jegyzőkönyvet, ahol az 1766-ban „megégett Nemesek”-ről volt szó, taxáikat a tűzvészben szenvedett káraik miatt leszállítván. A családnevekből s a házhelyek kikutatásából megállapítható volna az 1766-os tűzvész terjedelme.

² Valószínűség.

A számadások előbb említett sorozata 1747-től 1783-ig terjedő időszakot ölel fel, azután a hatalmas kötetnek csaknem egyharmada üres lapokból áll. A selymes tapintású merített papírlapok közepén szíjra függesztett postakürtöt ábrázoló vízjegyet találtam, betűjele nincs és eddig nem sikerült megállapítani, vajjon melyik papírmalom-ból került a papíryanag.

Jegyzőkönyvi határozat szerint a testületi szabályzat egy példány nagy folio alakban, különösen finom papírosra írva bekötöttettség így volt megőrzendő. A kötést fényes fekete, brokát mintát utánzó kéregpapír borítja. Lapozzuk most végig s olvassuk el, hogyan szervezte át testületét a rozsnyói nemesség:

Címlapon:

„A' ROZSNYÓI nemesség Testületének Szabályai.”

Szöveg:

A' Nemesség testületileg egyesül, hogy törvénytől nyertt jogait sikeresbben gyakorolhassa, hogy kötelességeit erélyesebben végezhesse, — 's hogy azon díszes álláshoz képpest, mellyel hazánkban elfoglal, méltólag tűnjék fel gondolatok, kívánatok és tettek nyilvánításában. A' nemességet hazánk törvényei nagy és hatályosnak óhajtják, mert őket tevék az alkotmány őreivé, és az egyes, ha bár legjelesbb is, gyöngé ön magában, — midőn sokak egyesített ereje hatalmasan működhetik, — 's ez okból kívánják meg hazánk törvényei a' nemességnek egyesülését, 's adtak hadnagyainknak bírói hatóságot, — 1836. XV §. 5. — testületeknek az adókiivetés, közkiadás 's számvételekben nevezetes befolyást ellenőrséget, — 1715: 77.

A' rozsnyói nemesség állása századok óta nehezebb volt, mint másoké, — egy szegény városban polgárokkal egyesülve, sem jogait nem hagyhatta el, — mert azok alkotmányt biztosító emberséges jogok valának, — sem idegen nem lehetett azon viszontagságok iránt, mellyek a' többi lakosságot nyomaszták. — 'S gyakran voltak fájdalmas érdek-összeütközések, évekig tartó visszavonás, — miglen a' kor engesztelítő szelleme kiegyenlítő a' viszonyokat, s' jelenleg már tisztába hozva minden, — szükséges, hogy szabályok által rendeztessék testületünk, — mellynek befolyásos törvényes állása azt meg engedi nem csak, sőt kívánatos és szükségessé teszi.

Mellynél fogva a' rozsnyói nemesség következő szabályokban központosult:

I-ör.

Nemesség közgyűlése.

Ez rendszeresen évenként egyszer 's multhatatlanul januar hó első felében tartassék, — mikor is a' fő kormányzó a' mult évbéli — e' testületet érdeklő — viszonyokat felsorolva, — a' jegyzőkönyvet hitelesítés végett felolvastatja, — hogy pedig a' közgyűlés határozatának egy év multával történendő hitelesítése kétséget ne szenvedhessen, a' határozatok töredéke minden gyűlés végén felolvasandók, 's az elnök által látomásozandók jövendhetnek; — továbbá a' pénztárnoknak már eleve elnökieleg látomásozott számadásait köz meg vizsgálás alá terjeszti, — mellyeket a' közgyűlés megrostálván, azon pénztár jövő bevételei 's kiadásairól rendelkezik; — ugyanezen gyűlés az állandó bizottság egy harmadát, vagy is négy tagját, választás által kiegészíti, olly módon, hogy a' közgyűlés minden

tagja választható lévén, a' már mult évben elválasztott egyén, ismét megválasztathatik. — Az állandó bizottság elnöke ezen gyűlésnek jelentést ad, a' mult évi városi közviszonyokról, — mennyiben azok az összes képviselt nemességet érdeklik, — 's egy uttal e' tárgyban ha szükséges, további utasítások 's rendelkezések' mindig jövődre nézve történnek 's adattatnak. Végre ezen gyűlésben hozatnak határozatot a nemesség minden egyébb ügyei, — kívánati — 's teendői iránt.

II-or

A' nemesség állandó bizottsága.

A' városi adókiivetés, kiadások, számvételek, 's közvárosi gyűlések 's rendelkezések mellett szabályok 's törvény értelmében az összes nemességet képviseli 's ellenőrökdi; — ez határozza meg egyszersmind az összes nemesség képeben teendő mindennemű tisztelkedések szükségét, vagy annak szükségtelenségét. — Ezen bizottság elnöke az alkormányzó, tagjai az elnökön kívül tizenketten. A' mennyiben a' városi számvételek 's intézkedésekben jártasság 's a' viszonyok bővebb ismerete megkívántatik, óhajtható, hogy ezen bizottság gondosan megválasztva, — harmadrészben évenként új választás alá essék.

III-or

A' Fő-kormányzó.

Évenként januar hó első felében a' közgyűlést egybehívja, — az állandó bizottságot munkálkodásra utasítja, mellyel együtt minden városi gyűlésekben is részt vehet, — a' város főbírájával törvényes hivatalos viszonyban áll, 's a' tekintetes megyének a' közvárosi intézkedések iránt hozott végzéseit épség 's erőben fentartja, 's ha, vagy ezen jogok gyakorlata, vagy egyéb köz intézést kívánó tárgyak előjönnének, közgyűlést hirdettet, — sőt megyei tiszt és követ választások előtt is, a' költsönösen megkívántató értesülés végett, 's egyébb rendkívüli esetekben is, a' nemességet szokott módon egybehivatja; — gyűlésen kívül pedig az egész testületet képviseli, — a' tisztviselők eljárást utasítja, — a' testület dísze 's emelkedésére felügyel; — hol annak fellépése szükséges — az állandó bizottságot egybehívja, kik mindennemű tisztelkedések szükségét vagy szükségtelenségét meghatározzák, — a' nemesség zászlóját híven megőrzi, 's azt csupán közgyűlési határozatból adja közhasználatul, — valamint a' nemesség pénz és levéltára, 's minden egyébb javaira is, mellyek hiteles összeírása egy példányban kezeiben vagyon, — őrszemmel van; — 's hivatalos tárgyakban az egyesületnek e' körirattal ellátott pecsétjét „A Rozsnyói nemesség pecsétje“ használja, — végre az elnök figyelemmel viseltetik minden körülményre, melly a' nemesség teendőinek körébe vág.

IV-er

Az egyesület jegyzője.

A' nemesség jegyzőkönyveit 's iratait lajstrom mellett jó rendben tartja, — mellyekből rendes levéltárt alkot, — 's különös szekrényt készítetve, abban híven őrzi, — valamint a' hitelesen összeírt közjavak lajstromát is egy példányban bírja. Ő egyszersmind az egyesület ügyviselője is, 's ezért a' nemesség jogaira felügyel, — a' megyei 's közhatározatok telyiesítésére figyelmeztet, 's azon van, hogy egyes és közönség jogaiban megóvassék, — 's kötelességeit tellyesítse. — Akadályoztatása 's távollétében tisztjét az aljegyző viszi.

Pénztárnok.

Igen szükséges, hogy ezen díszes jogokkal felruházott testület, — illykép rendszeresítve, — önalkotta pénztárral bírjon, — sőt időjártával hasznos és jeles czélokra fordítandó független jövedelemre 's tőkepénzre is szert tehessen. Ezt szerentsés körülmények 's törekvés előidézhetik, — amazz, évenkénti adománnyal azonnal megindíthatjuk. Melly végből az eddig szokásos fejenkénti egy ezüst huszas évenkénti fizetés továbbra is meg állapítható lehetne, — olly módon, hogy az, ne mint eddig különös beszédök által gyűjtessék egyben, mert ezek mellett a' beszédett pénz havokig maradván, az ellenőrség nehezült, 's a' számadók sokasága miatt az is lehetséges volt, hogy mintegy 12 évig számadás nem történve — azt pontosan vinni lehetetlenné is vált, — hanem ezen egy huszas adományt, mellyet minden 18 éven felüli 's helyben lakó nemes egyed évenként fizetni tartoznék, — a' pénztárnok — külön fizetésért fogadott ember által gondosan szedetné be, — arrúl évenként a' közgyűlésbe számolna, a' pénzt a' közgyűlésnek bemutatná, — 's annak rendelkezése szerint kezelne. — Melly végből a' jegyzői hivatal a nemesség lajstromát évenként pontosan elkészítve két példányban a' közgyűlésnek bemutatná, — egyik az elnök 's levéltárnál maradvá, — másik a' pénztárnoknak adatnék által, ki e' lajstrom után az egy huszast gondosan beszédetve, az ívet, mellyre a történt fizetést mindenki önzeküleg írja, — évenként oklevél gyanánt eredetben bényújtja, mellyből ha világosan kitetszenék, hogy netalán van egyed, ki ez adományt megtagadná, az többé sem gyűlésbe hivatni nem fog, sem testületi taggá nem számítatik, — sőt a' lajstromból kihagyatva, — a' pénztár hasznai, 's rendelkezéseiben sem veend részt. — A' bejött pénz 's jövedelemről a' közgyűlésnek csak $\frac{2}{3}$ -mad rész többsége rendelkezhetik, s csupán okvetetlen szükséges kezelési 's díszes közhasznú czélokra, és soha nem pártérdekű 's mulékony kiadásokra. —

VI-or

Az egyesület zászlótartója.

Elölviszi és őrizi a' zászlót, midőn az nyilvános alkalommal kezeibe adatik. Ezen díszjel hűségére lévén bízva, hiszi az egyesület, hogy azt fől nélkül 's épségben tartandja.

VII-er

Utalványozás és al-Elnök.

Az Elnök hivatalos egybehívások mellett, — megyei végzés értelmében, — városi hajdú szolgálatával él, egyébberánt kissébb költségekre, 's azon szolgálatajára, — mivel a' pénztárnok az évenkénti adományt beszédeti, — szabályosan utalványoz tíz pengő forintok értékéig, — utalványa nélkül a' pénztárból semminémű kiadás nem történhetik, — a' főkormányzó megakadályoztatása esetében 's távollétében tisztjét az al-kormányzó végzi. —

VIII-or

A' tisztviselőségről.

A' nemesség felsorolt tisztviselősége díjt nem húz, 's nemes érzésből hivataloskodik, azonban minden hat évben új választás alá esik. — Végre

Az egyesült nemesség megvárja tagjaitól, hogy érezve díszes állásukat, a' nemesség becsét erejét minden alkalommal emelni, 's virágoztatni igyekezend-nek, — 's e' városban, melynek jóléte mijénkével öszvekapcsolva van, a' költsönös egyetértést, közremunkálást előmozdítva, magasabb polgári 's hazafi érzést táplálандnak keblükben, — 's mit e' város kül állapotában a' szerencse megtagadott, azt magasztos indulataikkal pótolandják.“ —

(A szöveg eddig kalligrafikus írással, félhasábosan készült, most folytatja a jegyző keltezése és aláírása, mely sokkal kuszább vonású. A szöveget az aláírásokból megállapíthatóan Radvány Ágoston aljegyző írta. Az aláírások két-hasábosan következnek.)

„Kelt az 1846-ik év, Februárius hava 18-án Rosnyón tartott évszázadós nemességi Köz Gyűlésben, feljegyzette azon nemesség fő Jegyzője Ujházy Dávid több Ns megyék táblabírája.“ (Nemesi pecséttel.)

Aláírások: (Mindegyik után nemesi pecsétlenyomatok, kifogástalan állapotban, tiszta metszéssel.)

Zabari Szontagh Lajos mint a rozsnói Nemesség Fő kormányzója és több Megyék táblabírája. — Schmidt Ede mint ez időben a rozsnói nemesség alkormányzója s megyei táblabíró. — Radvány Ágoston több megyei TB és Nemességi Al Jegyző. — Demeter Lajos több T. Ns Megyék Táblabírája. — Zabari Szontagh Imre több Tettes Megyék Táblabírája. — Jeszenovai Csaplovics Samu Táblabíró. — Rudy József Fő Esküdt. — Bodnár József Tábla Bíró. — Ifj. Sápy Sándor. — Szerencsen Lajos Táblabíró. — Idős Radvány Páll. — Ifj. Radvány Pál. — Ujházy Dániel. — Ujházi Ede. — Radvány Sámuel. — Ujházy Adolf. — Pösch József Gyula. — Radvány Károly. — Idősebb Sápy Sándor. — Dobos János. — Madarász Mátyás Tábla Bíró. — Soltz Károly. — Csekő János. — Kalmár László. — Mudrony Samu. — Schmidt Mihály. — Iffyabb Soltz Sámuel. — Veoreos István. — Ethez Pál. — Farkas Dániel. — Lehotzky Mihály. — Bugarinhorváth Lajos ügyvéd s táblabíró. — Abafalusi és Felső Lehotai Abaffy Sándor Tiszteletbeli Al Ügyvéd és több Tettes Nes Vár Megyék Tábla Bírája. — Ujházy Sándor. — Messkő Dániel. — Suhajda János. — Kramer József. — Szerencsen József m. k. — Erős Samu. — Erős János. — Engler Dániel. — Labossa István. — Zatureczky Sámuel. — Fabricius Valér Szolgabíró s több Megyék táblabírája. — Mayer Lajos. — Somoskeőy István Kir. Kincstári Ügyész, s több Megyei Tábla Bíró. — Bellusi Baross Péter Több Tettes Megyék tábla bírája. — Kiss Antal. — Dobó Ferencz több Tettes Vármegyék Tábla Bírája. — Kovács István. — Szegeő Sigmond több Megyék Tábla-bírája. — Hoffmann János több TNs Vármegyék Táblabírája. — Radvány János. — Liszka János. — Dendely Márton. — Kmosko Miklós. — Ambrózy Sámuel. — Korpásy Mihály. Lászlófalvi Eördögh Mátyás több Tettes Vgyék Tábla Bírája. — B. Ambrózi Károly. — Papp István. — Fekete Sándor. — B Solt (Soltz?) Samu. — Dendely János. — Kiss János. — Gallik Dienes Táblabíró.“ — Összesen 64 (hatvannégy) aláírás és pecsét.

Az aláírások között vannak ruganyos, teljesen modern, „kiírt” vonásúak s vannak olyanok, melyek nehéz, munkához szokott kezekről tanúskodnak. Utóbbiak Rozsnyó nagyhírű iparostársadalmának tagjai. Számos felvidéki kapcsolatra is bukkan a kutató, különösen a Szepesség felé, de messzibb tájakra is. Úgy gondoljuk, hogy ez a még

sehol nem publikált névsor a legszélesebb körökben érthető érdeklődést fog kelteni.

Hogy az új rendtartás meghozta-e a kívánt eredményeket, azt már nem tudhatjuk. De az a hang, mely a szabályzat pontjaiból szól s mely kiemeli, hogy a város közös sorsát közös áldozatokkal kell viselni s egymásnak megkönnyíteni s hogy a vállvetett munkából eddig is több haszon háramlott nemes cselekedeteken át, semmint a nemesség üres felemlegetésével, — magában hordja a kibontakozás ígérését s belemagyarázható jelképeességén túl történelmi adat is egyben, hogy a jegyzőkönyvek utolsója 1848-ban kelt. — Ebben is az utolsó határozatok egyike arról szól, hogy az Iparpénztárból szükség esetén necsak 1000 ft, de annál nagyobb összeg is folyósítható legyen közszükségletekre, amiből a korábbi szűkkeblőséggel ellentétben az áldozatosság és testvériség szelleme szól. Ez a szellem döntötte le 1848-ban a választalakat, melyek magyart a magyartól oly keményen és kérlelhetetlenül el tudtak választani.

Míntha egy láthatatlan jegyző, láthatatlan téntával még odajegyezte volna a nemesség jegyzőkönyvének utolsó lapjára:

„Nincs. több lapra szükség — egyik vagyunk!”

NYÍRESI-TICHY KÁLMÁN

IVANÓCZI IVICHICH BÁNYAMÉRNÖK KÖNYVTÁRA¹

Ivichich Ferenc 1767-ben született Rimaszombatban. 1786-ban Rimaszombaton mint rhetor járt iskolába, 1787/88-ban Pozsonyban a bölcséletet hallgatta, 1789-ben pedig Selmezbányán bányász-akadémiai hallgató volt. Egyideig Csepcsányi Pál ügyvédnél patvarizált. 1792-ben Vass József levéltárnokhoz ment segédnek, majd bányásztisztviselő volt és mint m. kir. bányatiszt ment nyugalomba és Selmezbányán élt. Hontmegye táblabírónak választotta meg. Könyvtára és kéziratai a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek. Kézirati munkája: Magyar história, mely világbíró Nagy Sándorról Curtius írásából versekben foglaltatott. Művét a hontmegyei Szent Antal on írta 1779. körül. 4-rét alakú és 447 lapra terjed.

Könyvtárának jegyzéke értékes kultúrdokumentum, melyet Kassa város könyvtára őriz. A könyvjegyzék 1822-ből származik és 110 művet tartalmaz. Címe: Catalogus Librorum Bibliothecae Ivichich de Ivanyócz 1822.

Folio-nagyságú könyvek.

1. Nicolaus Istvánffy R. Hungariae Historia.
2. Schvandtneri Scriptores Rerum Hungaricarum. Tomus I-mus.

¹ Péterfi József ezen érdekes munkáját azzal a fájdalmas megjegyzéssel közöljük, hogy a szerző azóta elköltözött az élők sorából. Az Új Magyar Museum egyik leglelkesebb támogatója volt; posthumus művei még sokáig fognak szerepelni szemlénk hasábjain. Áldott legyen emlékezete! (Szerk.)

- 10.

46. Christophori Heidmann: Palestina, sive terra Sancta.
47. Erbesti de Jamaigne: Contiones Dominicales Annuae.
48. Selectiores Propositiones & Universa Theologia.
49. Ungariae Reges, eorum Genealogia, Acta, item Illustriora, compendio meodico deducta.
50. Selectoria Variarum Scientiarum Miscellanea, Auctore Patre Martino Szentiványi S. J. Sacerdote.
51. Speculum Fidei Politicae.
52. Makula nélkül való Tökök.
53. Oratio Funebris ad Solemnnes Exequias Magnae Mariae Theresiae Reginae Hungariae.
54. Continuatio Dissertationis rerum memorabilium Hungariae.
55. Halhatattlan Istenének Szentséges Históriaja.
56. Brevis res Diplomatica Supremi Angelici Constantiniani Heracliani, primi Ordinis Sancti Georgy.
57. Consultatio Saluberrima de reducenda stabili ac constanti Pace in Hungaria.
58. Officium B. M. V. Pii 5-ti Pontificis Maximi jussu editum.
59. Dissertatio Inauguralis juridica honoribus Mariae Theresiae Augustae dicata.
60. Gróff Zrinyi Miklós Adriáj Tengernek Syrenája.
61. Discordantia S. S. Doctorum Hieronimi et Augustini. — Sybillarum de Christo Vaticinia. — Judeorum et Gentilium de Christo Testimonia. — Centones Probae Falconiae.
62. Vienna a Turcis obsessa, et a Christianis eliberata.
63. Fragmenta Historicorum emendata a F. Ursino 1595.
64. De Protestantium Germanorum in Catholicos gestis.
65. Memorabilium Romanorum Centuria.
66. Die Göttliche Schrifft des Alten und Neuen Testaments. I. Band.
67. Die Göttliche Schrifft des Alten und Neuen Testaments. II. Band.
68. Joannis Tomka Szászky: Geographia Universalis.
69. Dictionnaire François, Alemand, Latin, Rebouvelle.
70. Partis Stanislai Kőszeghi Institutiones Theologicae.
71. Memorabilia Provinciae Csetnek.
72. Romanorum Pontificum brevis Notitia.
73. Dissertatio de Ortu et progressu Literarum in Ungaria.
74. Joannis Severini Fundamenta Historiae Civilis, ab Orbe Condito ad Nostram Aetatem deductae.
75. Nicolaj Remigii beschreibung von Unholden und Zaubergeistern.
76. Jacobi Merlini Societatis Jesu, Clavis operum Sancti Augustini contra Pelagianos.
77. Francisci Fenelony Telemachus Stylo soluto.
78. Locumtenentes Ungariae sub Regibus Austriacis.
79. Marcelli Palingenii Stallati Poëta Zodiacus vitae.
80. A bölcsességnek és jó erkölcsnek könyve, Kegyes Ifjúságnak ajándék.
81. La grammaire Royale Française et Allemande.
82. Philippi Andreae Pidenburgeri Thesauri Rerum Publicarum Pars I-a.
83. Detto. Pars II-a.
84. Detto. Pars III-a.
85. Volffgangi Franzy Historia Animalium.
86. Conpendium Politices novum.

87. Graecae Grammaticae Institutiones.
88. Imagio Antiquae et Novae Ungariae.
89. Imago Orbis; Ab Orbe Condito per Saecula repartita.
90. Exempla Biblica in materias morales distributa.
91. Pliny Historia Naturalis. Amicary quinary duo.
92. Acta Sanctorum Ungariae, ex Joannis Bollandi, Societatis Jesu Theologi operibus excerpta.
93. Tripartita Morum Philosophiae, Ethicae, Politicae, Oeconomiae.
94. Sacri Romani Imperij Comes a Brandis, Fama Austriaca, sive rerum Austria-carum brevis Narratio.
95. Samuelis Kölcsey, Auraria Romano Dacica.
96. Galliae Populorum, Urbium, Fluviorum, et Montium descriptio.
97. Ricy Conciones Militares, et Senatoriae.
98. Cogitationes Criticae, super quibusdam Hominus Moribus, Scientiis, Nationibus.
99. Curia Judicum Regni Ungariae.
100. Kemény János: Porából meg éledett Phoenix.
101. Nova Series Archi-Episcoporum Strigoniensium.
102. Daciae Spes et deliciae in Antonio é Toparchis Lazany.
103. Historiae Barbaricae libri VI. qui irruptiones Barbarorum et res Insubrum continent.
104. Itinerarium Peregrini Philosophi, Sinis, Japone, Conciucicca, Canada & Brasilia definitum.
105. Idea Principum in Sapientia Coronata, Mathiae Corvini, Regis Hungariae XXXVII.
106. Panegirici Praelatorum, et Magnatum Hungariae, qui Saeculo Christi XVII. Pro Fide Dei, ac Regis, Laureata Morte vitam terminarunt.
107. Hieronimi Stridovicusis Epistola Selecta.
108. Selectae quaedam Observationes de Animalibus ex vinidario Philosophico Laurenty Forresi S. J.
109. Itinerarium Peregrini Philosophi Turcia definitum.
110. Commentarius rerum in Hungaria, Croatia, et Transylvania Gestarum.

Ívichich könyvjegyzékével kapcsolatban közöljük egy 1635-ben elhunyt kassai polgárasszonynak, *Karácson Váradi Jánosné, Tury Kata asszony házánál*, a hagyatéki leltár készítése alkalmával 1635. évi szeptember hó 5-én talált könyvek jegyzékét. (Városi titkos levéltár I. K. K. jeltés, 2. szám.)

Az ezüstneműek, valamint a férfi- és asszonyruhák jegyzéke után következik a talált könyvek-jegyzéke:

Következnek az könyveknek sáma.

Vagion egj könu Erasmy Rote Rodamy ad Agiorum in folio.

Istuanfy Hostoriczy in folio.

O Testamentom Oreander Irasa szerint.

Item: Fatrony Medika menty.

Vagion Hendrikus Eckardius.

Vagion Jakobius Vecnerus.

Serpens Antiquus.

Vagion Epistola Ciceronis De Familia.
 Vagion Natalis Comes.
 Vagion Ceccer Manus.
 Vagion Ciknerus.
 Vagion Nemes könu Az Örök Életről valo.
 Vagion Tesauros Johanes Buknery.
 Vagion Ouidi Meta Forfosi.
 Vagion Doktrina Ciuilis.
 Vagion Nikolaus Rasnerus.
 Vagion Herodotus Halikarnus.
 Vagion Fizika Clementi Timpleri.
 Vagion Problemata Aristotelys.
 Itt: Vagion Titus Liuius.
 Vagion Német énekes könu.
 Vagion Anfea Tridion.
 Vagion de Vite Zodeakus.
 Vagion Preceptorum Prosodia.
 Két Árkus Irot Pergamena.
 Két Fekete Vason Taskában leuelek uadnak.
 Összesen 24 könyv, két teleírt pergamentív és két táska levél.

PÉTERFI JÓZSEF.

SIPOS PÁLRA VONATKOZÓ ÍRATOK A PATAKI KÖNYVTÁRBAN

Sipos Pál ismeretlen magyar verse.

A nagy matematikus és bölcselő egyben költő is volt. Voyciehovszky a S. P. életrajzában ugyan röviden szól e téren való működéséről, de a Szinyei írói lexicona több versét említi (Bethlen Susánna hamvai tiszteletére, Teleki Domokos emlékezte, Pax et hymen, Erkölc és szabadság, Sombori emléke, Barcsai Ábrahám halálára és árnyékához, Nemzeti dal, Psyche ideálja, Metamorphosis, Álom, Moreau, Teleki László vőlegénysége, Causse Lajoshoz, Rhédei Ádámhoz szólók (magyar és latin versek), — Az én Musámhoz, Bethlen Sámuel esküvőjére, Teleki Károly emléke, Naláczy Katalin esküvőjére, Örökkévalóságról, Carolushoz deák vers, Barcsainé névnapjára, Isaacushoz, Óda Wesselényihez, Caroirhoz, Himfyre, A szent koronához. Most kézíratos leveleivel¹ egy ismeretlen verse is a pataki könyvtárba került: „Consiliarius Méltóságos L. B. Bánfi László Ur eő Ngához nagy méltóságú hivatalának áldására” c. A hosszú magyar vers egy distichonokban írott Elő-Beszédből s egy hexamete-

¹ A levelek ki vannak adva, de a Kazinczy-levelek Siposs Pálhoz lipcsei kiadásának szövegénél bővebbek, helyesebbek és sokszor más dátumúak. (XXXIV. ápr. 2., XXXV. 1816. II. 11., XXXVI. 1816. márc. 20.) — Megj. egy ügyeletet átadó beszéde is. Kol. 1815. L. Kaz. Lev. X. 436. XIV. 484. 1.

res Dicsérő-Beszédből áll. Ebben a hívséget, tűrést, igazságot, okosságot emlegeti kormányzékeni tanácsosi kinevezése alkalmából.

Kazinczy levele Sipos Pálhoz.

Kedves barátom!²

Tudván tapasztalataimból, hogy míg levelemre válasz nem jő, mindég kétségben kell lennem, ha az kézhez ment-e, sietek tudtadra adni, hogy a 6 első caput kezemben vagyok: kibeszélhetetlen gyönyörrel olvastam meg azokat s alig várom a többi. Akkor mindjárt küldöm Czyhez³ és onnan Pestre. Nagyon szép 7-ig ad se concludunt: nem lehet reá felelni, hanem ha azt, hogy azok illecebrák.

De ki tehet arról, hogy a' való képe ellentállhatatlan szépségű alkat? Az igaz, hogy sok epigrammát lehetne belülre csinálni. De hát az hiba?

Némelly helyeken azt hittem, hogy a Sallust stylusára ismerhetek. Bizony illecebra a munkának szép előadása is.

De egy rettenetes hibára kell figyelmessé tennem, egy rettenetesre (!) = az Istenért, szerezz feketébb tintát, alig olvashatni máris betűidet. Nem nevezsz ezen rettenetes hiba kimutatására? Az Isten adjon jobb tintát, nem..... ellen a tanács, egy jó feleséget, és jó esztendőt minden tekintetben. Élly szerentsésen."

Sipos nőtlén volt.

Kazinczy töredéklevele Sipos Pálhoz.

„Deák munkád pedig minden kétségeimben ezután oraculumom lesz. — Meg teszem a' rendelőt, hogy vagy 200 nyomtatvány Lipsiába küldessék, s onnan Göttingába, Berlinbe, Petersburgba, Londonba, Parisba, Zurichbe, Rómába, Nápolyba.

Valaki ismer, tudja, hogy az én kevélységem abban tetszik magának, hogy magához a' közönséges pillogást illetlennek tartja — de mivel kevélység nélkül senki sincs, ezen alacsony 's igen közönséges kevélység helyébe, én abban vagyok kevély, hogy azt a' szebb, jobb fényt elolthatatlan szomjjal szomjúhozom, hogy mások lássák: a' Nagyok, és Jók engem szeretnek. Te a' te barátságodnak azt a bizony-ságát adád erántam, hogy logaritmik munkád elébe egy német levelet tével hozzám. — Oh, tedd azt, hogy egy hozzám írandó deák levél állhasson ezen Discursiód előtt.⁴ Nem azt kérem én, hogy abban nekem egy szemecske tömjént is gyűjts; ne tömjénezz egy szemecs-kével is: csak nevem álljon a' levél előtt, 's azt mond hogy én ezt a' munkát, gondolkodásodat 's személyedet csudáltam, szerettem. Tudod melly sok koszorúkat nyertem már sokaktól. Illyen a' Kis szép Epi-

² Dátum nélkül. 1814. máj. 22. — 1815. jan. 4. közt. V. ö. Kaz. Lev. X. 242. 1.

³ Helmeckyhez. (Kaz. Lev. XI. 387. 1.)

⁴ Discursiones. Nem jelent meg, sőt kézírata is elveszett. Kaz. Lev. XI. 319., 270.

stolája a' házasságomra. De azt a' mit itt kérek, a' mint feljebb mon-
dám, elolthatatlan szomjjal óhajtom.

Ezen felül azt óhajtottam, hogy a' Levél végén felledd ezt: Tor-
dasini in Transylvania, — hogy a' német lássa, hogy a' Magyarok
közt is vannak fejek."⁵

Kenderesi Mihály levele Sipos Pálhoz.

Kedves Barátom!

Betses leveledet, és Sombori Poëtai jegyzéseit igen kedvesen
vettem. Az ifiut bizonyossá teheted, hogy mind az, a mi haszón jöhet,
az övé leszen. Olvastam critici, és gyönyörűséggel azon munkádat,
mellyet de praecipius Religionis Christianae capitibus philosophice
pertractatis Kazinczynak dedicáltál.⁶

Úgy gondolom, a Barátság legszebb jeléül vehetjük azt, midőn
ellenkező vélekedéseinket bátor szabadsággal egymásnak ki jelent-
jük: de úgy mégis, hogy abból publicitást ne tsináljunk. Így tselek-
szem én is az ide zárt Reflexiókkal, mellyeket Kazinczy jó Barátunk-
nak el is küldöttem, és a mellyek különben is nem minden paréjt evő
ember gyomrához valók; tsak electusok és nagyon kevesek azok, a
kik ezeket még most láthatták⁷, reliquos non electos nimia lux
obcaecare posset. Vesd öszve gondolatiddat, ítélj a mint tetszik,
mindenikünknek egyenlő jussunk van lételünk mi voltát és mivé
lejendőségét bátran fontolóra vennünk. Légy vig kedvel én változha-
tatlanul vagyok

Kolosvárott
Jan. 6-dikán 1816.

jó barátod
Kenderesi mpr.

U. i. (más irással)

Várakoztam valamely bizonyos alkalmatosságra is, ezért késett
Levelem már tsak tsak Postára teszem. A Porto pénzt, úgy is gazda-
gabb vagy nállamnál, tudom, nem sajnálod. 23ta Jan. 1816.

Erre vonatkozik Kenderessynek vlg. Kazinczyhoz írt e néhány
sora:

Ha Siposnak tettzeni fog az én Reflexióimat vagy is inkább
Objectióimat, mellyeket véle közlöttem volt, Báro Naláztival közölni,
éppen nem ellenzem, az ő Refutatiojára mig bővebben magamat ki-
nyilatkoztatnám tsak ezt jegyzem meg

Imo Az én Reflexióim tsak Philosophica objectiók, és engem nem
értett.

2do Sipos Refutatioja, mellyet tett objectioimra, azon hibás identifica-
tion fundaltatik, mellyet teszen a Causa és Ratio közt, holott toto
holo(?) különböznek.

Kenderesi mpr.

GULYÁS JÓZSEF

⁵ Kaz. Lev. XXII. 309.

⁶ L. Woyciechovsky: Sipos Pál élete. 55. l. j.

⁷ L. Kaz. Lev., XIII. 405. l. hiányzik. — XIII. 439. l., 482. l., — Kaz. Lev.
XIII. 405. l.

K Ö N Y V S Z E M L E

S Z L O V Á K I A I M A G Y A R K Ö N Y V E K

1. *A Szlovákiai Magyarság Élete*. Budapest, Athenaeum, 1942. (216 l.)
2. *Szlovákiai Magyar Írók Antológiája*. Esterházy János gróf előszavával. Budapest, Singer és Wolfner 1942. (304 l.)
3. *Pozsonyi Anna: Ének a hegyen*. Budapest, Singer és Wolfner. (112 l.)
4. *Szlovákiai Magyar Irodalmi Füzetek*. Szerkesztik Esterházy János és Aixinger László. Pozsony. Kiadja a Toldy-Kör (11 füzet).

Különös, szinte könnyes elfogódottsággal veszem kézbe a Szlovákiában maradt magyarság szellemi életének megnyilatkozásait, második kisebbségi életének három évi irodalmi termését. Nem lehet csodálkozni ezen a meghatottságon, hiszen az együtt leélt húsz esztendei, első kisebbségi sors után a magunk folytatásának kell éreznünk azt. Ahogy végig lapozom a könyveket s ráismerek a régi bajtársakra — de politikai, felfogásbeli ellenfelekre is —, különös öröm egyrészt megfigyelní, mint izmosodott az akkor is már írók munkássága, másrészt mint kész írókkal találkoznom olyanokkal, akiket pár évvel ezelőtt magam biztattam, bátorítottam az írásra, mert tehetséget láttam meg bennük. Lehetetlen nem olyan aggódó szeretettel nézni az ottmaradt véreink nemes törekvését, mint ahogy az ősi házban maradt család az otthontól elszakadt, nehéz, de sikerrel biztató életútra lépett gyermekeit nézi.

Ilyen forró hangulatban igazán senki sem várhat „kritikát” tőlem, bár igazán nincs szükség a szlovákiai írókkal szemben az elnézésre, az „erők hiján az akaratot is dicsérni kell” álláspontjára. Az egyetemes magyarság színe előtt való bemutatkozásnál — úgy látszik — a könyvek szerkesztősége már eleve elvégezte az előzetes kritikát, a szigorú rostálást. Csak a színmag került a szérűre, az ocsut kiszellelték belőle.

Hosszas volna részletekbe menően ismertetni is a könyvek tartalmát. Inkább átfogó képet szeretnék adni idegen uralom alatt maradt testvéreink életéről, amint az élénk vetítődik könyveik tükrében.

A legelső, ami szemünkbe ötlík s nekünk, a kisebbségi sorsot végigharcolt nemzedéknek megnyugtató lehet elszakított testvéreink jövőjét illetőleg, az, hogy teljes mértékben levonták az első kisebbségi sors tanulságait s igyekeznek kivetni a közéletükből mindent, ami akkor a magyarság egységét megbontotta, erőit fogyasztotta.

Az írók-közírók, egyszóval a szellemi élet elitje közt nincsenek pártpolitikai ellentétek. Egy kötetben, egymás mellett sorakoznak föl ma olyan értékes egyéniségek, akik azelőtt — ne keressük, milyen

okok miatt — elszánt ellenfelekként álltak szemben egymással. Lehet, hogy ez a két államforma, a volt Csehszlovákia és a mai Szlovákia belső adottságából folyó szükségszerűség, mindenestre megnyugtató, hogy ma odaát nincsenek — a Széchenyi-féle megkülönböztetés szerint „de iure” és „de facto” magyarok s nem dül az egymás segítségére szoruló testvérek között az egymás erejét fogyasztó „elvi” harc. Ennek az alapvető életfelfogásnak, okos, lényeket átlátó, logikus kifejtése a szlovákiai magyarság vezérének, Esterházy Jánosnak bevezető tanulmánya „A Szlovákiai Magyarság Élete” c. könyvben.

A másik lényeges vonása a „szlovákiai magyar család” életének, hogy minden fázisa egyforma értéket képvisel. Nincsenek első-, második- és harmadrangú tényezői, mint volt annakidején a politikai, gazdasági és kulturális életszakaszok sorrendje. A magyarság geopolitikai elhelyezkedése, a zárt magyar szigetek és szórvány-magyarok életkérdése, az iskolaügy, népművelés, irodalom, művészet, sajtó, néprajz, testnevelés stb. egyenrangú összetevőkként futnak az életteljesség eredőjébe.

Minden munkaterületen szakértő dolgozik, javarészt fiatal emberek, akik „nem emlékeznek a húsosfazekakra”, mert az első kisebbségi korszak harcaiban nőttek fel, edződtek szívóssakká, erősekké, nevelődtek lényeket látókká, önzetlenekké és — igénytelenekké.

A harmadik igen biztató vonása ennek a munkának, hogy valóságokra épít, megvalósítható terveket s nem delíbiabos képzelgésekre légvárakat. Alapos feltáró kutatás után számbaveszi a magyar család erőit s összeméri őket a lehetőségekkel. Evvel alapozza meg azt a biztonságot, mellyel komolyan, elszántan a jövőbe néz. Higgadság és önfegyelem sugárzik elő ebből a magatartásból. Amint Esterházy kifejti: „... ezt parancsolja az a magasabb hivatás, amelyet nem egyedül nemzetünkért, de európai érdekekért is vállalnunk kell.”

Ez a felelősségérzet nyilatkozik meg az írók és költők munkásságában is. Valami — szinte rembrandti — sötét alaptónusba ágyazódik a magyar élet sok színe. A mosolynak is keserű a melléke s bizony néha a teljes reménytelenség szava is fölszakad a lélek mélyéről. A kétségbeesést azonban föl-fölváltja a büntelenség tudata, az igazságba vetett hit biztonsága, a nagy veszedelemben egymás kezét fogó emberek meleg érzése. Akik már azelőtt is elismert munkásai voltak a kisebbségi magyar irodalomnak, mint pl.: Águthy Erzsébet, Pozsonyi (Wimberger) Anna, Kelembéry Sándor, Klímits Lajos, Páll Miklós, Szereday-Gruber Károly s mások, jobban elmélyültek, akik azóta bontottak szárnyat, mint pl. Cotelly Mária, Hevessy Sári, azokat sem a kisebbségi élet kisebbségi nyúsága folytán nevezhetjük poétáknak, abszolút mértékkel mérve is komoly ígéretei az egyetemes magyar irodalomnak is. Tudnak a kényszerülten lefojtott hangon is érthetőt, biztatót írni a maguk társadalmának a magyar sorskérdésekről, de megzendül itt-ott az általános értelmű, mély „vox humana” is, kiárad a kisebbségi élet szűk falai közül s az egyetemes magyar irodalom számára is értékeket jelent.

A szlovákiai magyarság szellemi életének leghasznosabb, mert legcsaládiasabb megnyilatkozása a „Szlovákiai Magyar Irodalmi Fü-

zetek" c. sorozat. Egy-, másfélives kötetkék ezek, „odahaza” nyomtatódnak, Pozsonyban, a „Litera” könyvnyomdában. Az otthon, a „szlovákiai magyar család” számára íródtak, céljuk okulás, biztatás, nemes szórakozás. Az eddig megjelent tizenegy füzetben. Aixinger László, Ásguthy Erzsébet, Duka Zólyomi Norbert, Esterházy János, Környei Elek, L. Kiss Ibolya, Mayer Imre, Páll Miklós, Stelczer Lajos és Thuróczy Tibor valósítják meg nemes törekvéssel a vállalkozás hármass célkitűzését.

SIKILAY FERENC

A G A Z D A G B O L Y A I - I R O D A L O M

Ma, amidőn a nemzeti öneszmélés tartalmas könyvek útján iparkodik a magyarsággal és a világgal elismertetni a magyar szellemi élet nagyságait, amikor tudósok és írók egymással vetélkedve állítanak emléket nemzeti nagyjainknak, felvetődik a kérdés, miként áll a dolog két világhírű matematikus büszkeségünkkel, a két Bolyaival? Milyen művek állítják a nemzet elé a két tragikus sorsú magyar lángelme életét és hogyan iparkodnak életük példáját az utókor számára gyümölcsöztetővé tenni? Tehát nem a Bolyai-szakirodalomról akarunk szólni, hisz ez a szélesebb olvasóréteg számára nehéz, sőt értelmetlen, hanem a népszerűsítő Bolyai-életrajzokról és tanulmányokról. A két Bolyai matematikai munkásságának szakirodalma — a hazai és külföldi egyaránt — meglehetősen gazdag és azt mondhatjuk, ezen a téren ki is merítették a kérdéses területet. Sokkal nehezebb dolog azonban a nagyközönség számára írni matematikusokról életrajzot és ilyen mű kapcsán ismertetni matematikai eredményeiket. Hiába, a matematikus élete rejtett élet, a matematikus voltaképp a szimbólumok és formulák között él. Csak az értheti meg őket, aki maga is érzi azokat az elvont problémákat, amelyek az ő életüket tartalmassá tették. Ilyen megérzés nélkül is lehet ugyan róluk könyveket írni, azok azonban üresek lesznek, adathalmazok, minden különösebb tanulság és érték nélkül. Amíg tehát egy matematikusról szóló szakdolgozat szerzője elegendő, ha csak szakember, addig az életrajz és népszerűsítő munka összeállítójának szakembernek és írónak kell lennie egy személyben.

A két Bolyairól magyar nyelven eddig öt terjedelmesebb életrajz jelent meg. Időrendi sorrendben a legrégebbi Bedőházi könyve (Bedőházi János: *A két Bolyai. Élet- és jellemrajz.* Marosvásárhely, 1897). A könnyed, gördülékeny és emelkedett stílusban írott munka legfőbb érdeme, hogy meglehetősen sok olyan adatot őrzött meg a két matematikusról, melyek azóta talán veszendőbe mentek volna. Az összegyűjtött adatok azonban minden válogatás és kritika nélkül kerültek a könyvbe, így igen sok téves véleménynek lettek a forrásai. A szerző mint a marosvásárhelyi ősrégi kollégium mennyiségtan-tanára, gyermekkorától magában hordta a város két nagy fiának képét, munkája

nagy szeretettel készült, de a tárgyilagosságtól sok helyen távol áll. Nagy hiánya még, hogy bőven szól az apáról, Bolyai Farkasról és aránylag rövid részt szentel a sokkal nagyobb fiúnak, Bolyai Jánosnak. A könyv ma már eléggé ritka.

Az előbbi Bolyai-könyvnél sokkal értékesebb és manapság is aránylag könnyen megszerezhető Bolyai-életrajz a Stäckel-é. (Stäckel Pál: *Bolyai Farkas és Bolyai János geometriai vizsgálatai*. Németből fordította Rados I. Budapest, 1914.) A szerző igazi német alapossággal nézett források után és irt meg mindent. Ismeri a két matematikus munkásságát is, értéküket és helyüket az elfogulatlan és széles látókörű szemlélő tárgyilagosságával tudja megjelölni. Munkáját főként ez teszi igen értékesé, csak az a nagy nehézség, hogy a könyv java-része inkább a szakembernek szól és így a laikus számára nehezen érthető. A magyar fordításban is megjelent munka az egyik legértékesebb és legszebb elismerése két matematikusunk sokáig kellően nem méltányolt munkásságának.

A nagyközönség számára leghasználhatóbb és legszebb Bolyai-életrajz Dávid Lajostól való. (Dávid Lajos dr.: *A két Bolyai élete és munkássága*. Budapest, 1923.) A szerző figyelembevéve az előbbi két könyv hiányait — amint megjegyzi — azoknak írt életrajzot, akiket főként a két matematikus sorsa és jelleme érdekel. Ezek mellett azonban az olvasó tájékozódást szerezhet a két matematikus munkásságáról is. A munkának igen nagy érdeme, hogy — bár nem-matematikuskok számára készült — egy pillanatig sem téved a népszerűsítő matematikai művek gyakori hibájába: a pongyolaságba és pontatlanságba. Amit ír, az hibátlan és élvezetes, akár az életrajzi, akár a matematikai részt nézzük. A szerző nagy gondot fordít az adatok helyességére és az írás szépségére. A mindvégig emelkedett stílus, az adatok tökéletes megbízhatósága, a forrásmunkák teljes felsorolása és a Bolyai-kutatás további útjainak kijelölése egyaránt a magyar irodalom egyik legtökéletesebb életrajzává teszik ezt a szép könyvet. Kár, hogy az eddigi kiadások már fogytán vannak és egy újabb kiadásról eddig nincs tudomásunk.

Annak, aki csak felületesen is ismeri a két Bolyai regényes életét, tragikus magyar sorsukat, lehetetlen, hogy ne villant volna az agyába: milyen regényes téma. A fantázia sem tud olyan szomorú sorsokat elképzelni, mint amilyen a két matematikusé volt. Ez a meggondolás ihlette Barabás Gyulát is, midőn egymásután két regényt is írt a Bolyaiakról (*Domáldi jegenyék*. Budapest, 1936. Révai; *Köd a Maroson*. Budapest, 1940. Singer és Wolfner). Barabás Marosvásárhelyen született, gyermekkori emlékei között őrizte a Bolyaiak képét. Ezért él olyan eleven erővel műveiben a két magyar génusz, a két művész és matematikus elme. Az író azonban nem matematikus és így könyveiben elsősorban a művész Bolyaiak jelennek meg, igaz, hogy a szakkérdések iránt érdeklődők nem is regényben fogják kíváncsiságukat kielégíteni.

Tulajdonképp a két Barabás-regény műfaját nehéz is meghatározni. Regénynek túlságosan igazak, életrajznak kissé regényesek. Látszik, hogy a szerző alaposan ismeri a Bolyai-irodalmat, a két híres

matematikus levelezését és némileg matematikai munkásságukat. Mindezeket azonban főként az előbb ismertetett három Bolyai-könyv alapján, úgy hogy ezektől elszakadni nem tud. Az avatott író rutin-jával rajzolja meg azt a világot, amely a két különböző, sőt külön matematikust összeköti: a matematika világát. Az első regényben az események zöme Bolyai Farkas körül csoportosul, míg a második főként Bolyai János életét és Orbán Róza iránt érzett tragikus szerelmét írja le. A két könyv tehát kiegészíti egymást, értékükből nem sokat von az sem le, hogy néhány mindkettőben szereplő részt is találunk.

Ha egy nem szakember a mindennapi élettől olyan távol álló világ megrajzolásához fog, amilyen a matematika világa, esetleg többet árthat, mint használ. Az író fantáziája ugyanis olyan vonásokkal agghatja teli a szereplő személyeket, amelyek kedveznek ugyan a regényességnek, a tárgyilagosságtól azonban igen távol vannak. A laikus olvasóban egy ilyen írás csak zavart kelt, a képet, melyet esetleg más források alapján már kiformált a szereplő személyekről, az ilyen munka csak összekuszálja. Barabás Gyula két regényének legnagyobb érdeme, hogy írójuk megérezte a téma nehéz voltát és az igazság talaját nem hagyja el.

Ime a nem nagyszámú, de a mondottak alapján klasszikusnak nevezhető népszerű Bolyai-irodalom. Milyen szép volna, ha minden magyar bejárná azt az öt lépcsőt, amely aztán a két magyar lángész megismeréséhez és értékeléséhez vezetne. Milyen hatásos lehetne az a nevelő- és lendítőerő, amelyik életükből árad!

SZÉNÁSSY BARNA

ÁCS TIVADAR: *Magyar úttörők az Újvilágban.* (Bp., 1942. Láthatár. 200 l.)

A könyv az 1848.—49.-iki szabadságharc után Amerikába menekült László Károly honvédtiszt naplőfeljegyzéseit tartalmazza. Ács Tivadar az első lapokon mindössze röviden ismerteti a művet és íróját, de már a tizedik lapon átadja a szót Lászlónak, s ettől kezdve a szöveg az ő feljegyzéseinek szó szerinti közlése. A könyv anyaga sok szempontból érdekes és értékes. László feljegyzéseinek meglátszik, hogy nemcsak a maga számára, hanem irodalmi célból írta őket. Ha nem is valami különösen nagy stílusművész, de azért változatos élményeit jóízűen és élvezetesen tudja előadni. Egyéni sorsa is nagyon

érdekes, amint a legalacsonyabb munkákon kezdve mint vasútépítő mérnök, majd mint önálló vállalkozó általánosságban tisztelt és gazdag emberré válik. Mikor megérkezik New-Yorkba, jóformán semmije sincs, s amidőn a kiegyezés után visszaindul hazájába, majdnem hatvanezer forint értékű vagyona van már. A könyv sok jellemző adatot tartalmaz az emigrációs magyarok életéről s mivel László nagyon őszintén ír, hűnek fogadhatjuk el azt a képet, amelyet róluk rajzol. Sok érdekes dolgot jegyez fel és közöl az ötvenes évek amerikai társadalmi életéről, s nagyon világos szemmel ismeri fel ennek a társadalomnak az értékeit, de nagy hibáit és hazugságait is. A sok vadnyugati ro-

mantikával telített film után végre a maga valóságában ismerhetjük meg művéből a vasútépítők úttörő munkáját. Az egész könyvet nagyon vonzóvá teszi a különben tartózkodó írónak fel-feltörő magyar érzése és gondolatvilága, amelyet az Újvilágban rá váró sok megpróbáltatás, de csábítás között is töretlenül megőrzött hazatéréséig.

Semetkay József.

DALA JÓZSEF, ERDÉLYI TIBOR,
BENYÓ ENDRE dr., ifj. SAÁD
ENDRE dr.: *Matyóföld.* (Bp., 1941.
Athenaeum.)

A négy társszerző munkája az utóbbi időben megjelent, úgynevezett falukutató szociográfiák után új fejezetet jelent. A falu életét és a parasztot eddig kétféleképpen látták és írták. Az egyik a romantikus, a másik a tragikus műparasztot mutatta be. Egyik a vidám, másik a süllyedő falu életét — minden romantikus sallangjával, tragikus színezetével — festette tulzással és hamisan.

A Matyóföld jelenti a két véglet között az egyedül helyes utat, mert sem az egyik, sem a másik hibájába nem esik. Tulzástól, politikától mentesen, a magyar falu népének ésszerű tárgyilagosságával méri le a matyósági életét.

Íme itt a könyv, mely nem rövid falulátogatás eredményeként született meg, hanem a falu népének tökéletes ismerése, problémáik látása, átélésének kivetülése a szellemi síkba. Mind a négy társszerző hosszú éveket töltött és tölt a matyóság között, bajaikat jól ismerik, megoldandó problémáikat felszínen tartják. Az egyik — Dala József tanár, író és festőművész egy-egy szemében — a másik — Erdélyi Tibor — mezőgazda, a harmadik és negyedik — Benyó Endre dr. és ifj. Saád Andor dr. — mindkettő orvos.

Dala József röntgenszelei előtt fel-

táruznak azok a lelki jelenségek, amelyek szinte misztikusan zárkózottá tesszik a matyóságot s amelyeket az áttutatók s a filmoperatőrök sohasem vehetnek észre.

Hű tükör ez a könyv, melynek minden sora élővé élénkül s tetemre hívja a bűnös századokat.

A Matyóföld mélyen belevilágít Mezőkövesd mai életébe. Feltárja a matyóság és a matyó népművészet pusztulásának okait. Valóban megdöbbentő dolog az élvészületek negyvenszázalékos visszaesése.

A matyóság csodálatos díszítőszőnének és kedvének lehervadása elszomorító jelenség. Nemkülönbön megragadó tény a kövesdi sommások élete, akik az esztendő legnagyobb részét külföldön, vagy az ország más tájain kenyérkeresettel töltik. Kis házuk — egész utcáorok — ablaka, ajtaja beszögezve várja vissza lakóit.

Dala József szinte meglevenítő képességgel varázsolja elénk mindazt, amit a matyóság mindennapi életéből, hosszú éveken át látott és átélt.

De éppúgy szíven üti az olvasót Erdélyi Tibor is, aki a matyóság mezőgazdasági életét a rendkívül képzett mezőgazda szakavatottságával tárgyalja. Bő tárgyismerete, látóköre Mezőkövesd problémáját három kérdés köré csoportosítja, illetve e három feladatnak megvalósítását sürgeti. Telepítés és földbérleti szövetkezetek alapítását, a tagosítás minél előbbi keresztülvitelét, a mezőgazdasági termelési rendszer korszerű átszervezését elodázhatatlannak látja.

Nem kisebb érdeklődésre tarthatnak számot a könyv egészségügyi és orvosi fejezetei, amelyet a két kiváló és szociális érzéssel telített orvos, Benyó Endre dr. és ifj. Saád Andor dr. írt. Fájdalmas dolog olvasni a kövesdi lakásvizonyokról, de egészségügyi szempontokat illetően már vannak biztató

jelenségek. A két orvosszerző is megjelöli a fontosabb tennivalókat.

A Matyóföld feltárása a lelki és gazdasági bajoknak s mint ilyen, körtörténeti leírása a matyóság mai sorsának.

Indítás ez a könyv, mely a tizenkettedik órában jött és arra figyelmeztet, hogy a matyóságot meg kell menteni a kipusztulástól. Azt a matyóságot, mely mindig törhetetlen hűséggel szolgálta hazáját és népművészete révén megbecsülést szerzett nemzetének, újra a nemzettest értékes rétegévé kell tenni!

Az élvezetes, tanulságos könyv előszavát vitéz Borbély-Maczky Emil, Borsod vármegye népszerű főispánja írta, s címlapját Mezőkövesdi Takács István pompás festménye díszíti. A „Matyóföld” elindult a világhír felé s már olasz nyelvre is fordítják.

Szilágyi Károly

GÁL ISTVÁN: *Wesselényi Miklós*. (Erdélyi Csillagok. Második sorozat. Minerva rt. Kolozsvár. 1942. X. 40 l.)

Gál István előttünk fekvő munkája abban a sorozatban jelent meg, amely Erdély nagy férfait mutatja be röviden, plasztikus tömörséggel. A sorozatból bennünket, felvidékieket, Wesselényi életrajza érdekel elsősorban. Nemcsak azért, mert Wesselényinek, a reformkor köztudatunkban oly méltatlanul elhanyagolt alakjának személye is példát adó tulajdonságokat hordoz, hanem azért is, mert mint Gál István ellentmondást nem tűrő bizonyossággal bemutatja, pontosan meghatározta a magyarság helyét és tennivalóit a Duna-medencében (a nemzetiségi kérdésben) s tágabb szempontból: egész Középeurópában. Világosan, korát messze megelőzve mutat rá, hogy az akkor orosz vezetéssel még csak szervezkedő politikai pánszlávizmus a német-olasz-magyar érdekközösségben ta-

lálhatja meg ellenszerét s hogy hazaiszláv nemzetiségeinket a sorsközösség tudatosításával menthetjük meg a pánszláv eszme számukra is káros légvárától. Wesselényit kora nem értette meg, nyomorúságos öregkora a világosan látó magyarok sorsának tragikus példája.

Aki Gál István munkáját elolvassa, mai problémáink megítéléséhez is biztos alapot kaphat tőle.

Sziklay László

GERLŐTEI JENŐ: *Verhaeren*. (Irodalomtudomány. I. Szerkeszti: Hankiss János. Debrecen, 1941. Helicon 163 l.)

Ha valaki Verhaeren életrajzi adatait, műveinek címét, pontos tárgytartalmi kivonatát akarja megismerni: ne Gerlőtei könyvét vegye elő, mert mindebből semmit sem talál benne. Gerlőtei túlteszi magát a filológus irodalomtörténetírás adat-közléseire; nem a külső élet-események Verhaerenjét, hanem a költőt akarja bemutatni, a lelke legmélyén rejtőző én-t, függetlenül mindattól, amit élet-adatai nyújthatnak. Érzí, hogy irodalomtörténetírásunk mai helyzetében munkája merész kísérletnek számít s ezért magáról a költőről szóló fejtegetései közben, petítel szedett megjegyzések formájában ennek az új irodalomtörténeti szemléletnek az alapelveit is bemutatja, mintegy magyarázatképpen.

Verhaeren költészetének végső forrását keresi tehát: a költő lelkivilágának legmélyét, azt a síkot, ahonnan a művészi alkotás végső fokon elindul. Kiváló képességei vannak arra, hogy meg tudja fogni ezt a — mai szemléletmódunk számára inkább lélektani, mint irodalomtörténeti kérdést. Munkájában segítségére van az is, hogy mint művészettörténész sokat foglalkozott a műalkotás belső megszületésének és létrejöttének problémájával; ilyen irányú előmunkálatainak eredmé-

nyeit e kötetében is kiválóan fel tudja használni.

Az, ami a költőt körülvette, Gerlóteit csak annyiban érdekli, amennyiben a költő, a művész benső világának nagy feldolgozó kohójában szerepet kapott. A kortársak, a haza földje sajátságos, derűs hangulatával, költőtársak alkotása és véleményei: — mindez csak segítség ahhoz, hogy fel tudja tárni a műalkotás megszületésének látszólagos misztikumát, hogy világossá tegye azt, ami — valljuk be — a pozitivistá irodalomtörténetírásban misztikusnak látszik.

Nehéz olvasmány. Nemcsak azért, mert írójának célkitűzései még a félmultban is megoldhatatlan feladatnak látszottak volna, — hanem azért is, mert e kétségtelenül korszakalkotó jelentőségű és az irodalmi szemlélet szempontjából forradalmat jelentő könyv olvashatóságát a szerző bonyolult, nehéz és oly sok durva idegenszerűséggel telített stílusa teszi nehézkessé. Bárhová fejlődik is az irodalomtörténetírás útja, egyről nem szabad megfélemednie: teljes munkát csak úgy végezhet, ha tárgyának látszólagos bonyolultságát a nyelv eszközeivel teszi világossá.

Sziklay László

Dr. KEREKES GYÖRGY: *Polgári társadalmunk a XVII. században.* (Kassa, Wiko kö- és könyvnyomdai műintézet. 1940. 301 l. Képekkel illusztrálva. Név- és tárgyjegyzékkel ellátva.)

Dr. Kerekes György kassai kereskedelmi iskolai tanárnak, utóbb igazgatónak könyve szívós levéltári kutatás és alapos szaktudás terméke. Hű képe Kassa XVII. századbeli társadalmának, polgári, ipari, kereskedelmi életének, e kor politikai, közgazdasági és művelődési állapotának. Minden szakasza egy-egy gazdag tartalmú különálló studium, amelyből megismerjük a város

mozgalmas, nemzeti jelentőségű történetét, magyar nemzeti jellegét, közigazgatási szerveit, a céhek társulat életét, szabályzatait, katonai szolgáltatást. Schirmer János életrajzában szemléletesen és plasztikusan tárul eléink az akkori pátricius kereskedő képe jelleme, családi és polgári élete, szerepe a városi közigazgatásban, az őszabadalmark védelmében, üzleti szellem, szakszerűsége, könyvvezetése áruinak beszerzése, üzleti személyzete és vásárlóinak köre. Vevői sorából a könyv szerzője különösen Keviczky János gazdag és tekintélyes polgár alakját mutatja be, aki mint szenátor és nyolcszor megválasztott városbíró és mint a pozsonyi diétára kiküldött követ, a város szabadalmainak védelmében oly heves küzdelmet folytatott, hogy ellene a rendek megfenyítő törvényt hoztak s az 1649-iki országgyűlésen indulatos hangú gúnyverset járatottak kézről-kézre. Könyve végén még külön foglalkozik dr. Kerekes Schirmer János lakóházával, kassai majorjaival, földjeivel, szőlőjével, borgazdálkodásával, pénzkölcsönzéseivel és tilalmaival. Dr. Kerekes könyvének az a célja, hogy a nemzetfenntartó polgárságot fölemelje, erősítse, öntudatra ébressze, az ipari és kereskedelmi hivatásnak nagyobb vonzóerőt adjon s az ezirányú foglalkozásnak megbecsülését fokozza. Kíváncsok, hogy ez az értékes mű nemcsak célját mennél teljesebb mértékben érje el.

Wick Béla

MAREK ANTAL: *A Felvidék, Erdély és a Délvidék irodalma.* (A Közművelődés könyvei, 1. sz. Kiadja az Országos Közművelődési Szövetség. Budapest, 1942. 64 l.)

Mindenekelőtt szíves elnézést kérek, hogy nem a címül odaírt egész könyvet ismertetem az alábbiakban, csak egyik részét, azt, amelyik minket, fel-

vidékieket érdekel. Az erdélyi és dél-vidéki rész adatait ellenőrizni nem érzem magam hivatottnak.

Amikor a könyvet elolvastam, az ötlettől fel bennem, hogy igazán itt volna már az ideje *teljes tárgyilagossággal* megírni, esetleg megíratni egy bizottsággal a Felvidék cseh. megszállás alatti magyar irodalmának történetét. Mert hovatovább annyi elrajzolt, rosszindulatból, egyéni, vagy világnézeti elfogultságból, legjobb esetben tudatlanságból származó torzított képet kap róla a magyar köztudat, hogy nehéz lesz majd a zűrzavarból az igazságot kiszemelni. Ha nincs is még meg a föltétlen tisztánlátáshoz és helyes értékeléshez szükséges történelmi távlat, legalább a forráskutatás és az anyaggyűjtés munkáját kellene elvégezni, hiszen az ú. n. „Szlovenszkói Magyar Irodalom“ (a maga idejében kényszerűségből így neveztük) befejezett egész, önmagában lezárt fejezete, epizódja az egyetemes magyar irodalomnak s ma még könnyen hozzá lehet férni minden adatához. Az utókor feladata lehet majd, hogy az így nyert adat-tömeget megrostálja az értékelés, a multba kapcsolódás és a jövőre való kihatás szempontjából. Egyelőre csupán az lehet a cél, hogy a felvidéki irodalommal való foglalkozást megszabadítsuk a fentebb említett három eredendő bűn közül legalább az egyiktől: a — tudatlanságtól.

Marék Antal esetében nem szeretnék rosszindulatot feltételezni. Az elfogultságból is legfőljebb annyit, hogy a személyek és tények egocentrikus szemlélete és tájékozatlansága folytán távlati tévedésekbe esik. A tudatlansága, felületessége azonban kétségtelen s nem menthető ebben az esetben, amikor munkáját a közvélemény legszélesebb rétegeinek felvilágosítására szolgáló „Közművelődés Könyvei“ c. valószínűleg többbezes példányszámban megjelenő sorozatba szánta s így ez a

pár lap arra lehet alkalmas, hogy a helyzetet nem ismerők előtt egész hamis világításba állítsa a Felvidék irodalmának hősi küzdelmét külső és — mi tagadás — belső ellenségeivel.

Marék Antal adatai a megszállás alatti felvidéki irodalomról éppen annyira nem megbízhatóak, mint ahogy szépen hangzó felületességek vagy ürességek a Felvidék irodalmi multjára vonatkozó adatai. Tudtommal Balassa Bálint sohasem „*zúgatta a magyar líra ijesztően szép ritmusait a kassai Dóm árnyékában*“ és Tinódi Sebestyén nem a „*kassai Lőcsei Házban telepedett le*“, mert ez a máig is fennálló építészeti műemlék abban az időben előkelő vendéglátó ház volt. Tinódinak háza helyét a Koyács-utcában hitelesen megállapították.

Ami a felvidéki irodalom adataiban való melléfogásokat illeti, legyen szabad egy-kettőre rámutatnom:

„*Rácz Pált csak a változott viszonyok folytán előálló felelősségérzet készítette írásra*“, — mondja Marék — holott Rácz Pál már jóval a megszállás előtt állandó munkatársa volt az Andor József-féle „Élet“ c. folyóiratnak. Persze ennek a mai keresztény-nemzeti irodalmat előkészítő vállalkozásnak igazi jelentőségét még ma sem ildomos hangsúlyozni.

„*Aradi Zsolt Kassáról származott el.*“ Legfőljebb át-átutazott Kassán és itt volt becsukva. Hogy miért, nem tartozik ide. Az ú. n. felvidéki irodalomhoz semmi köze.

„*Járnó József főművében, a Magyar Miniaturákban a háború utáni magyar irodalmi életrajzok gyűjteményét adta.*“ A kis novelláskötet A lovag (Balassa), A mesemondó (Heltai), A magyar Horatius (Virág), A debreceni költő (Csokonai), A forradalmár (Kazinczy), A száműzött (Bacsányi), Kecskemét város ügyésze (Katona), A koszorús költő (Vörösmarty), A honvédőrnagy (Petőfi), A paraszt (Arany), A fantaszta (Jókai)

és az üstökös (Vajda János) egy-egy, az irodalomtörténetben nem igen ismert jellemvonásából kerekít érdekes rajzot.

„Komlós Aladár lírai készsége erősebb prózai megnyilvánulásainál.“ 1921-ben megjelent egyetlen verseskötetének maga is a „Voltam poéta én is“ fő- és „Egy félbemaradt költő versei és vallomásai“ alcimet adta. Ha ezt az elvetélt lírai „készséget“ meg akarja valaki ismerni, olvassa el a kötet „Ó kandúr“, vagy a „Perverz szimfónia“ c. verseit. Az „entellektüell“ zsidó talajtalanságának, mindenből kiábrándultságának, a poézistól igen messze álló cinizmusnak igen jellegzetes megnyilatkozásai.

Ölvedi László helyett Ölvedi Jánost írt. Értéktétele róla ennyi: „*Tragikus halála fölött még ma sem tért napirendre az a magyarság, mely szerette Ölvedi költészetét.*“ Nem is lehet egykönnyen napirendre térni, mert szegény Ölvedi Lászlót keresztény-nemzeti világnézete miatt marták ki formálisan Szlovenszkróról s Franciaországban, ahol nemzeti hivatást teljesített, érte egy kommunista magyar bányász bicskájától a később elrákosodott tüdőszűrés.

„Sárosi Árpád ötven éves korában kezdett verselni, egyetlen verskötetet adott ki“. Ha annyi fáradságot vett volna magának a szerző, hogy bele nézzen a Ványi-féle „Magyar Irodalmi Lexikon“-ba, megtudhatta volna, hogy az említett verskötete — a címet is hibásan írja — negyedik a sorban, egyéb prózai munkáit nem is említve, hogy Sárosi a vidéki magyar írásnak egyik legodaadóbb munkása s így a felvidéki magyar irodalomnak, általában az irodalmi decentralizáció gondolatának egyik legértékesebb előkészítője volt.

A folyóiratok felsorolásánál minden „tiszavirág“-életút felsorol, a liberális lapok irodalmi mellékleteit is, csak az „Esti Ujság“ vasárnapját nem, amely — 1919-ben! — keresztény-nemzeti

irányzatot mert kezdeményezni (ezért tiltotta be a cseh kormány) és elindítója volt annak az egészséges irodalmi munkának, mely azután a Kazinczy Társaságban folytatódott.

„A Kazinczy Társaság 1898-ban keletkezett, a második évtized kezdetén 150 íróat választott tagjai közé.“ Hol volt a Felvidéken 150 író — 1918-ban!? De hiszen Marék szerint is „az írók mögött“ — mindössze hatot említ meg — csak „némi irodalmi mult állott“ s ez a mult is „inkább kísérletezés volt“. Valamit hallhatott a Kazinczy Társaság írószervezéséről, de ez sokkal később esett meg és más irodalmi életténynek volt csupán az előkészítő lépése. Annak, amit Marék csak úgy futólagosan említ meg, — „azontúl értékes kiadványokkal gazdagította a magyar szellemi életet“ — azt, hogy a Kazinczy Társaságnak ez a kiadói munkássága rendszeres vállalkozás volt, amelyet különböző egyéni és klikkéredek tetek tönkre a harmincas évek elején, amikor a Társaság kezéből kiesett a vezetés, nem tudja.

Ami végül az egyes írók értékelését illeti, még csak azt sem mondhatjuk, hogy egyéni ítélete esetleg tévedésbe esik. Nem az írók művei, de személyes kapcsolatai alapján mérlegeli jelentőségüket. Súlyos tévedései elárulják, hogy nem is olvashatta azokat a könyveket, melyeket említ. Amikor az a fentebb említett klikk jónak látta a szépen fejlődő — mondjuk így: Kazinczy-irányzatot — „megfúrni“, divatba jött az a kifogás, hogy a Kazinczy Könyvek nem foglalkoznak a felvidéki étellel. Ezt a követelményt állítja föl ma is Marék Antal, ha nem is kimondott, pozitív formában. Az ilyen kifejezések: „többi regényében nem jut el a felvidéki magyarság problémájához“, — „mert ha a felvidéki regény kívánalmának nem is felelt meg“ — világosan mutatják, hogy még mindig ezt a lehetetlen követelményt állítja oda ér-

tékmérőnek. Elárulom, hogy több regényről tudok, mely ma is az írók asztalfiókjában porosodik, éppen azért, mert igenis „eljutottak a felvidéki magyarság problémáihoz“, de éppen ezért, és mert igazak, a magyarság nemzeti és erkölcsi felfogásának hű tükrői, nem jelenhettek meg. A cenzúra kész prédái lettek volna. Maréknak ez a követelése és megállapítása éppen úgy felületes és egyes megjelent művek titkosabb célzatosságát meg nem értő, mint az a hangzatos kijelentése, hogy *Tamás Mihály „szinte betegen vágyódik a tisztaság felé“*. Ennek az odavetett állításnak igazolására a legkevesébb alkalmas éppen az a regénye, amelyet Marék kapásból odaír: a „Szép Angéla Háza“, mert ez az írásmű a pornográfia határát súroló egyéni szerelmi kalandregény, amelynek említését ma valószínűleg maga Tamás Mihály sem veszi szívesen.

A kötetke 24 lapjáról szedtem össze hevenyészve ennyi megcáfolni és helyreigazítani valót. A felvidéki irodalom igazán megérdemelné, hogy egy író — aki pláne maga is jónak látja fölemlíteni, hogy „írói pályáját a Felvidéken kezdte“, mintha evvel éppen a szavahihetőségét akarná erősíteni a közönség előtt — több lelkiismeretességgel, szeretettel és felkészültséggel nyúljon hozzá s ne szaporítsa azokat a — mondjuk — félreértéseket, amelyek zavarják a tiszta ítélet lehetőségét erről az érdekfeszítő magyar kultúrtörténeti fejezetről.

· Sziklay Ferenc

MÁDY ZOLTÁN: *A népfőiskolai mozgalom útja*. (Bp., 1942. A. Ker. Ifjúsági Egyesületek Nemzeti Szövetségének kiadása. 52 l.)

A magyar életakaratnak alighanem legjelentősebb megnyilatkozása az első világháború utáni időben a művelődési galom. Parasztságunk lélettartalmának

lelki-szellemi megújítása a legfontosabb *nemzeti* feladat, ha valóban be akarjuk kapcsolni az *öntudatos* nemzetfenntartók sürgős megerősítésére szoruló rétegébe. Hála Istennek, a nemzet önfenntartási ösztöne a magyarságot körülvevő világtól magát függetlenítve, a megújulás tartalmát tudatosan a keresztyénségben keresi.

Mády Zoltán, a kiváló szociálpedagógus fenti füzete igen szemléletes, rövid összefoglalását adja mindannak, amit a főiskolai mozgalmak multjából tudni illik és mint tanulságot le kell vonni. Megemlékezik Tessedik Sámuel, Nákó Kristóf és Wesselényi Miklós régi magyar törekvéseiről, behatóbban ismerteti a dán népfőiskolák megalakulásának körülményeit, Grundtvig jelentőségét, és áttekintést ad a norvég, svéd, finn és német népfőiskolai életről (az északi országokban voltak legnagyobb hatással ezek az iskolák), majd érdekes adatokat közöl a magyar törekvésekről. Sajnos, nem kapjuk a jelenleg működő magyar népfőiskolák ismertetését, de annál élesebben hangsúlyozza az iskolán kívüli népművelés, népművelő táborok, népfőiskolai tanfolyamok (legalább 4 hét!) és igazi népfőiskolák közti különbségtételt szükségességét.

„A népfőiskola a felnőtt kor határán álló ifjúság lélek- és szellemformáló nevelőhelye, ahol tanítvány és tanító a gyakorlati élet, a nemzeti lélek, de főként és mindenekelőtt az élő keresztyénség szüggesztív erőinek hatása alatt igazi, alkotó közösségbe forr össze. *Feladata, hogy ráébressze az életben már benne küzdő ifjúságot küldetésére, az ehhez való felkészülés szükségességének tudatára, útmutatásokat és indíttatásokat adjon a Krisztusban való életre, a saját népének szolgálatára és megismertesse az erre való felkészülés gyakorlati módszereit.*“

Rendkívül figyelemreméltó a krisz-

tusi élettartalom szükségességének nyomtatékos hangsúlyozása világi pedagógus részéről, de nem kevésbé gondolkodtató az a hangsúly, amellyel a népfőiskolai ügy *mozgalom*-jellegét kidomborítja és mindennemű hivatalos, elsősorban állami agyontámogatástól félti.

Schulek Tibor

MIHALIK SÁNDOR: *A Miklós Börtön.* Kassa, 1942. A Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum kiadása. Szent Erzsébet nyomda, 78 l. szövé., 48 műmelléklet.)

Kassa város eléggé föl nem becsülhető és soha teljesen ki nem aknázható gazdagságú magyar multjának érdekes tanúságtevő részletét mutatja be Mihalik Sándor múzeumigazgató fenti könyvében. A füzet tulajdonképpen csupán a *Rákóczi Múzeum várostörténeti osztályává* alakított Miklós Börtön leírását tartalmazza, de a bevezető oldalakról egy vérbeli lelkes szakember kultúrtörténeti beállítása domborodik az olvasó elé.

Szinte megszólalnak tolla nyomán az ócska kövek és elmesélik egy középkori patricius család gazdag, meleg otthonának sötétbűrtörténetét, feltárják, milyen szomorú, fájdalmas élet folyt a titokzatos falak mögött s alattuk a föld méhében, mennyi kín, bűn és jaj rejtőzött el ott a szigorú erkölcsű város kérlelhetetlen igazságszeretete és igazságszolgáltatása folytán.

Hétszáz szekerre nőtt a földalatti katakombákban a földde rothadt szalma-, fűrészpör- és rongyhordalék! Ennek a hátborzongató mennyiségű szenvedés-tanúbizonyiságnak is hivatása volt! Ez mentette meg az ősi, eddig csak inkább hírből és egy meghagyott régi utcanévből tudott, de alig ismert kassai fazekasmesterség százakra rúgó, épen, vagy restaurálható töredékekben megmaradt műemlékeit. Igen, műemlékeknek kell vennünk őket, a szépművű

fazekakat, csuprokat, tálakat, lábasokat, kandallócsempéket, melyek a Miklós Börtön pincéjében föltárt XV., XVI. sz.-beli fazekasműhely maradványai. A Szent Erzsébet székesegyházból, Kassa egyéb építészeti és képzőművészeti műemlékeiből felénk sugárzó magyar városi-polgári műízlésről és műigényről alkotott képünk kiegészítő színárnyalatai ezek. Mert „*nincs olyan egyrétű művészeti kultúra, mely önmagából teremtmődött*” — írja Mihalik. — „*Csak egységes művészeti kultúra van s e tekintetben közös lelki szövet köti össze a nagy művészeknek tartott építészt, festőt, szobrászt s a kis művészeknek nevezett ötvöst, vagy fazekast.*”

Ime, egy ócska ház, melyből valószínűleg tűzvész égette ki a polgári jólétet, melynek külső vakolatát lemarta évszázadok viharzása, belsejét a szenvedők verejtéke, könnyei penészesítették és a javíthatatlan gonosztevők ú. n. „csavargójelei”, titkos üzenetváltása ragyásították, ha szakértelemmel és szeretettel nyúlnak hozzá, mennyi örökéletű emléket tárja elő egy ősi város évszázados kultúréletének.

Mihalik Sándor igazi szakembernek mutatkozik be a könyv bevezető részében. Széles látókörével, az összefüggések biztos meglátásával, a legaprólékosabb részleteknek is pontos tudásával minden régiségtani leletnek meg tudja határozni a helyét, idejét, keletkezésének célját és módját. Ezen a beállításon át a régi Kassának ez a művészetiileg meghatározott gazdag, sokszínű, erkölcsileg és anyagilag megalapozott polgári élete Magyarország más városainak hasonló életéhez fűződik. Így lesz a tudományos munkává nemesített szakkatalógus révén a nemrég még ütött-kopott Miklós Börtön, a város szégyenfoltja, az egyetemes magyar művelődéstörténet egy érdekes és izgalmas fejezetévé.

Sziklay Ferenc

MOLNÁR PÁL: *Debrecen a magyar irodalom történetében.* (Debrecen, 1941. 159 l.)

Ez a könyv a Debrecenben született és Debrecenből kinőtt magyar irodalom jelentősebb eseményeit mutatja be a legrégibb időkől kezdve egészen a mai napig; de a helyi keretek rögzítésénél sokkal nagyobb igénnyel. Jelentősége éppen abban van, hogy ugyanakkor, mikor Debrecen múlt és jelen irodalmát, irodalmi életét mutatja be s mindezen keresztül élénk vetíti Debrecen sajátos, egy magyar városhoz sem hasonlítható lelki arcát, ezt az irodalmiságot s ezt a lelki arcot beleilleszti az egész magyar szellem színpompás és mégis egységes életébe. Egy város irodalmának történetéről számol be s mégis egyetemes magyar irodalomtörténetet ír, mert nem akar mást, mint bemutatni azt, hogy mit adott Debrecen az egyetemes magyar szellemnek s mit kapott tőle.

Annak, aki nem debreceni s aki éppen azért kívül áll a „debreceniségen“, ez a könyv talán még nagyobb élményt jelent, mint annak, aki teljes egészében átéli „Debrecen Géniuszt“. Az egészről tudniillik sajátos jelenséget állapíthatunk meg: — a város irodalmi élete akkor lett élénké, lüktetővé s akkor termelte ki magából a legnagyobb értékeket, amikor sajátos, ősi magyar lelkisége megtermékenyült a nagy európai szellemi áramlatokkal. Az igazi, ma is érvényben lévő debreceni szellemet a reformáció kora alakította ki, az a korszak tehát, amely az egész országban szellemi pezsgést okozott. De ennek a nyugat felől jövő szellemi-lelki forradalomnak megszületett a maga sajátos tisztai, debreceni változata. Az évtizedek, évszázadok alatt immár ősvivé vált debreceni kálvinista szellem akkor lett újra értékek hordozójává, amikor a XVIII.—XIX. század döntő

jelentőségű fordulóján Nyugateurópa felől hazánkat újra nagy szellemi áramlatok érték. Debrecen az új szellemi világban megint csak a maga sajátos irodalmát alakította ki; szerencsésen olvasztotta egybe az akkor oly sokfelől érkező, egymásnak sokszor ellentmondó irányokból mindazt, amiből a maga ősi magyar „debrecenisége“ újra csak sajátosan magyart és sajátosan debrecenit alkothatott.

A harmadik korszak, amelyben megint csak a két előbb említett szellemi forradalomhoz hasonló jelenségeknek lehetünk tanúi, a XX. század első fele, az, amelyikben élünk. Újra nagy és egymásnak sokban ellentmondó szellemi hatások érnek, irányzatok, világnézetek küzdenek egymással; — a nagy szellemi kavargásból Debrecen újra leszűri a magáét s ha nagy harcok árán is, de mind egységesebben, mind kikristályosodottabban halad íróinak legjavával az élen s az ősi debreceni-magyar lélekhez méltón a népi-nemzeti, a mélymagyar értékek felé.

Ez a könyv bennünket éppen azért érdekel, mert nagyszerű példát nyújt arra, hogyan kell és lehet egy város sajátos, belső szellemi kibontakozásának bemutatásán keresztül az egész magyar szellemiséget szolgálni. Vagy, hogy magát a szerzőt idézzük: „Hangsúlyozzuk, hogy a táji irodalomszemlélet *nem a szülőföldi elemek* jelentkezését és vizsgálatát jelenti írónk költészetében; e külső művészi indítékokból nem lehetne tanulságot levonni költőink irányára. A *lokálpatriotizmusnak nem dicsekedése*, s egyoldalú beállítása, hanem az egyetemes nemzeti fejlődés szemszögéből való vizsgálata kíván lenni.“ (7. l.) S így kaphatunk Molnár Pál értékes művéből mi is egy alapvető szempontot: — végeredményképpen ez kijelöli azt az irányt is, amely felé mindennemű

„decentralizációs“ munkának haladnia kell. Fölkeresni és meg is találni tájkultúránknak valóban értékeit is, így kialakítani valamennyiből az egyetemes magyar szellem képét: — ez és csakis ez tudja lerombolni a mai „általános műveltség“ kétesértékű nemzetköziségét s felépíteni a valóban magyar magyarságot. Ha Molnár Pál könyvét felvidéki, dunántúli, erdélyi stb. ember olvassa: önkéntelenül is megtalálja az analógiákat, az egyes korszakok szellemi áramlatai a többi magyar tájat éppúgy megtermékenyítették, akárcsak Debrecen; s mégis, minden magyar tájnak sajátos arca alakult ki, amelyet teljesen egy másik táj sajátos arcával sem lehet azonosítani. A magyar szellem egysége pedig ezekből az egymástól sokban különböző, legvégső lényegükben mégis egyező, rokon táj-sajátosságokból tevődik össze.

Kassa, Ungvár, Komárom, stb. szerepe a magyar irodalom történetében: az egyetemes magyar irodalomtörténet, de az egyetemes magyar jövő szempontjából is megírásra váró, izgató feladat. Persze, aki vállalkozik rá, annak nem szabad megfélemlenie róla, hogy mindég az egyetemes magyar szellem érdekeit kell szem előtt tartania.

Molnár Pál előttünk fekvő értékes könyvét, mely a tuszántúli Ref. Egyházkerület Sajtóalapjának támogatásával jelent meg, bő debreceni bibliográfia és tartalmas illusztrációs anyag teszi színessé, élénkké, áttekinthetővé.

Sziklay László.

SÁNDOR JÁNOS: *Értéktelen anyagok, hulladékok, mint nyersanyagforrások.* (Wiko, Kassa. Különlenyomat a Kassai M. Kir. Áll. Kereskedelmi Főiskola 1941—42. Évkönyvéből. 59 l.)

A nyersanyaghiány ma oly aktuális szempontjait tartotta szem előtt a szer-

ző, amidőn széles látókörű, nagy tárgyi tudással megírt, a magyar szakirodalomban egyedülálló munkáját a közelmúltban közzétette. Műve a nyersanyag pótlásával, a hulladékokkal foglalkozik, de felöleli az eddig figyelemre nem méltatott anyagok értékesítésének problémáit az oknyomozó árúismeret (árútan) tudományos módszere alapján. Könyvének tárgyát anyagi alapon építi fel. Példáit a természet három országából meríti és azok anyagértékelését, illetve értékesítési lehetőségeit egyaránt kifejezésre juttatja.

Az ásványvilágban eddigelé értéktelen tengeri monacit-homok rövid időn belül keresett nyersanyag lett, mert belőle nemcsak a gázlámpák Auer-harisnyájához szükséges cérium- és thorium vegyületeket nyerik, hanem cervas-ötvözetek készítésére is felhasználják. A közismert tűzkövet az utóbiből állítják elő. A vasban szegény Olaszország tengeri homokból is nyer vasat. A tőzegeből ma már nemcsak tüzelő-, hőszigetelő-, almozó- és különféle néven forgalomba kerülő komposzttrágyaanyagokat készítenek, hanem egyes tőzegfajtákat is. Hollandiában papír, cellulóz, műrost- és műselyem előállítására is felhasználják. Németországban különleges eljárásokkal abszolút alkoholt gyártanak a szárított tőzegeből. — Az ásványi szenek hamujából és salakmaradványaiból értékes fémeket lehet kivonni, amit ezideig főként járdák és utak készítésére használtak, vagy mint értéktelen halomhegyek éktelenkedtek. Német szakértők becslése szerint ezekből tonnáként 250—300 RM. értékű sokféle fémeket lehet kiválasztani. Különösen figyelemreméltók a nagyértékű ritka fémek. Ezenkívül a szenek hamujának értékesítése révén megfelelő eljárásokkal jöminőségű vas és aluminium, valamint egyéb kísérő fémek nyerhetők.

A növényi eredetű hulladékok közül különösképpen kiemeli a szerző a magyar gazdasági élet szempontjából felhasználható fontosabb hazai nyersanyagforrásokat. Ilyenek pl.: a szalma, a kukoricaszár, a fehér somkóró, kender- és lenpozdorja, a fiatalabb eperfaháncs, napraforgószár, csalán, sás, nád, stb., amelyek a drága fenyőfélék helyett a hazai cellulózzigyrának bőséges és olcsó nyersanyagot szolgáltatathatnának. Ha pedig figyelembe vesszük azt a tényt, hogy évente 6—7000 vagón cellulózt hozunk be 12—14 millió pengő értékben, akkor láthatjuk, mily nagy nemzetgazdasági jelentősége volna a hazai nyersanyagok gazdaságos feldolgozásának. A legújabb időben Németországban a burgonyaszárból is nyernek jó minőségű cellulózt és a belőlük készült hófehér rostok különösen nagy szakítószilárdságukkal és állandóságukkal tűnnek ki. Németországban ma már nemcsak kiváló minőségű papírost, hanem hasznavehető műrostot is készítenek a burgonyaszárból. Német viszonyok szerint a burgonyaföldeken ha-ként 10 q burgonyaszár hulladék akad. A termelésre felhasznált kb. 3 millió ha. burgonyaföldön pedig 30 millió q burgonyaszár dolgozható fel. Ha már most a burgonyaszár cellulóz tartalmát minimálisan 30%-ra becsüljük, akkor is Németország évente 6,750.000 q cellulóztól mentesíti a német erdőgazdaságot. Hazai viszonylatban hivatalos statisztikai adatok szerint Magyarországon 603.551 kat. holdon 35 millió q a burgonyatermelés, ezért a szerző becslése szerint közel 600.000 q feldolgozható burgonyaszárra lehetne számítani. Így a magyar cellulózipar nagyobb mértékben függetleníthetné magát a sok millió értékű külföldi behozataltól. Cellulózsükségletünk kielégítésével kapcsolatban foglalkozik a szerző fa- és papiroshulladékok célzerű felhasználásával, illetve gazda-

ságos regenerálásával. Rámutat továbbá, majd részletesen ismerteti a mezőgazdaságunkban nagy tömegekben előforduló szőlőmag olajtartalmának észszerű gazdasági kihasználási lehetőségeit, külföldön is jól bevált különféle gyártási eljárások figyelembevételével együtt.

Az állati eredetű hulladékok értékesítésével kapcsolatban különösen kiemeli a belföldi helytelen gazdálkodás okozta bőrhiány okait és rámutat bőr-ellátásunk fedezésének célszerű és gazdaságos módzataira. Behatóan ismerteti a szarvasmarhabőr pótlására irányuló korszerű törekvések eddigi eredményeit és részletesen tájékoztat a műbőripar jelenlegi állapotáról, valamint termelésének használatosságáról. Megemléskszik a gyapjúhulladék az u. n. rongy- vagy műgyapjú gyártásáról és felhasználási módjáról.

Végül műve utolsó fejezeteiben rátér a legértéktelebnek látszó hulladékkegyveleg, a városi- és háziszemét, valamint a szennyvizek értékesítésének problémájára. Az ezekben rejlő nyersanyagértékeket sokatmondó hivatalos adatokkal támasztja alá.

A szerző munkája nemcsak általános nemzetgazdasági érdekeket szolgál és a művelt nagyközönség különös érdeklődésére tarthat számot, hanem nagyértékű eredeti könyvével a szaktudománynak követendő útját is élesen megvilágította.

Király Sándor.

SZABÓ ADORJÁN: *Báthory Zsófia temploma Kassán.* (Szent Erzsébet nyomda Kassán. 1942. 31 l.)

Szabó Adorján, a kassai premontrei főgimnázium nyugalmazott igazgatója, eddigi irodalmi sikereit újabb munkával gyarapította. Mintegy trilógiává egészítette ki a már előbb megjelent „II. Rákóczi Ferenc nagynya és édesatyja” és a „II. Rákóczi Fe-

renc Kassa múltjában“ című könyveit, az egykor jezsuita, jelenleg premontrei kanonokrendi templom monografiájával. Ez az impozáns megjelenésű templom, amelynek története egybeesik az ország történetével, igazolja a Kassát jellemző Rákóczi kultuszt s mint egykori egyetemi templom, állandó és hangos hirdetője Kassa történelmi jogának az erőszakosan megszüntetett Kisdy egyetemhez. Báthory Zsófia emeltette e templomot a régi Domus regia, királyi ház, a parancsnokok székháza déli részén, ahol 1619-ben a kassai vértanúk szenvedtek mártírhálált. Ezt a székházat III. Ferdinánd király 1654-ben a jezsuitáknak adományozta, akik azt rendházuknak alakították át s elhelyezték benne iskolájukat és az egyetemet is. A templom 1671-től 1681-ig épült. Még mielőtt elkészült, Báthory Zsófia a kriptájába temettette el 1676. július 8-án Zborón váratlanul elhunyt fiát, I. Rákóczi Ferencet 1677. augusztus 18-án s nemsokára ő maga is itt tért pihenőre fia mellett 1681. március 16-án. Ide temették 1692-ben II. Rákóczi unokaöccsét, Aspremont Jánost, Rákóczi Julianna és Aspremont Ferdinánd gróf hatodfél éves fiát is. A szerző alapos történeti tudással mondja el a templom építésének részletes adatait, ismerteti belső berendezését, oltárait, a szentély falán I. Rákóczi Ferencnek ma is látható epitáfiumát. Leírja a fedelmi temetések lefolyását. Szól a hamvaknak 1797. körül történt kegyeletstértő meggyalázásáról s a sírboltban a testmaradványok felkutatására tett kísérletről s a templom további sorsáról egészen napjainkig. Kassa története és műemlékei iránt érdeklődők örömmel veszik kezükbe e munkát s hálásak Szabó Adorjának, hogy a város kiváló műemlékének leírásával, Kassa múltjának egy érdekes részletét fölmutatta,

földolgozta s a nyilvánosság számára is hozzáférhetővé tette.

Wick Béla.

A magyarság és a szlávok. Szerkesztette **SZEKFÜ GYULA.** (Budapest Franklin, 1942. 278 l.)

Az új Európa kialakulásánál napról napra fokozottabb jelentőséget nyer az egyes nemzetek és népek egymáshoz való viszonya. Magyar vonatkozásban egyik legfontosabb probléma a magyar-szláv kapcsolatok tudományos feldolgozása. Ez a munka azonban nemcsak néhány tudóst érdekel, hanem nemzeti közvéleményünk érdeklődésére is kell, hogy számot tartson. Ezt a célt akarta szolgálni a budapesti Egyetemi Magyarságtudományi Intézet, amikor 1942. tavaszán előadás-sorozatot tartott erről a kérdésről. Az előadásorozat eredményeképpen jelent meg ez a könyv a könyvnapra, tartalmazva mindazon általános tudnivalókat, amelyek a probléma megértéséhez mindenkinek szükségesek.

A könyvben közölt tanulmányokat két csoportra oszthatjuk. Először az általános kérdéseket tárgyaló tanulmányok, másodsor az egyes szláv nemzetek és a magyarság viszonyát külön tárgyaló részek. Az első csoportba tartozik *Kniezsa Istvánnak* a szlávok őstörténetéről szóló tanulmánya; ebben a kiváló tudós összefoglalóan adja a szlávok eredetéről, őshazájáról, műveltségéről stb. szóló fontosabb adatokat, melyeket idáig inkább csak a szakemberek ismertek. Legérdekesebb része, ahol azt bizonyítja, hogy a szláv őshaza csak a Kárpátokon túl lehetett.

A finnugorok és oroszok kapcsolatait a történelem folyamán ismerteti *Zsirai Miklós*. Bemutatja, hogyan szóródtak szét az egyes finnugor népcsoportok az orosz nyomás következtében s rávilágít a mai finn-orosz kérdés

alapjaira is. A magyar-szláv kölcsönös nyelvi hatásról ad összefoglaló képet egy másik tanulmányban *Kniezsa István*. A nagyközönség részére külön érdekességet jelent, hogy rámutat arra, mennyi a magyar elem a szomszédos szláv nyelvekben, míg idáig inkább a szláv nyelveknek a magyarra tett hatásáról beszéltek.

A magyar-szláv irodalmi érintkezésekről akart összefoglaló képet adni *Hadrovics László*. Kár, hogy — mint a szerző maga megjegyzi — ő csak a délszláv irodalmakkal foglalkozott s így pl. a magyar-szlovák irodalmi kapcsolatokat, melyek talán szláv vonalon a legjelentősebbek, szinte csak ötletszerűen említi s így átfogó képet nem sikerült adnia.

A pánszlávizmus fejlődését és az egyes szláv népeknek a pánszláv gondolatba való beilleszkedését tárgyalja *Gogolák Lajos*. A pánszlávizmus fogalma közvéleményünkben még ma sincs teljesen tisztázva, bár nagyon sokszor használják és főleg használták Trianon előtt. A szerző sem definiálja pontosan, inkább szláv gondolatról beszél, ami helyes is, mert lényegében mást jelent, mint a pánszlávizmus. Az összefoglaló tanulmányok keretében ír még *Gunda Béla* a néprajzi kapcsolatokról, a nagyközönség számára sok, eddig még ismeretlen, érdekes adatot ismertetve, továbbá *Fügedi Erik*, aki a nyugati szláv néphatár kialakulását mutatja be.

Az egyes szláv nemzetekről szóló tanulmányok közül kiemelkedik *Thim József* munkája a horvátokról és a hazai szerbekről a magyar történetben, továbbá *Lukinich Imre* orosz-ukrán története, *Trócsányi Zoltán* írása az orosz műveltség kialakulásáról, *Divéky Adorján* tanulmánya Lengyelország történelmi fejlődéséről, *Hadrovics László* alapos munkája a déli szláv népek kultúrájáról, végül a szlo-

vák és ruszin nemzetiség története *Gogolák Lajostól*.

Összefoglalva a könyv szak szempontból sok újat nem ad, inkább a nagyközönség számára készült. Nagy érdeme, hogy a maga nemében nálunk az első, mely a magyar-szláv kérdéssel összefoglalóan foglalkozik.

Oláh József.

SZIKLAY FERENC: *Falusi Madonna*. Életkép 3 felvonásban. (A „Magyar Lélek” Műkedvelő Könyvtára 1. Bp., 1942. Magyar Népművelők Társasága. 52 l.)

A magyar népművelés munkatervében igen jelentős szerepet szántak a műkedvelői színelőadásoknak. Hogy ez a törekvés eddig nem tudott kellő eredményt elérni, annak legfőbb oka a megfelelő darabok hiánya. Ezért nagyon szerencsés a Magyar Népművelők Társaságának az a vállalkozása, amely úgy akar ezen a bajon segíteni, hogy külön sorozatot indít művészi értékű, de egyúttal az előadók szellemi színvonalát is figyelembevevő színdarabokból. A sorozat első száma Sziklay Ferenc *Falusi Madonna* c. életképe. Sziklay darabja magasan feletteáll az úgynevezett műkedvelő drámák átlagának s önmagábanvéve is értékes irodalmi alkotás. Szerencsésen elkerül minden mű- és álnépieskedést. Darabja szövegét egyszerű, tiszta irodalmi nyelven írta meg, a palóc nyelvjárási sajátosságokat csak mérsékelten és humoros célzattal vegyíti belé. Életképének van érdekes, épkézláb meséje, s ez a beleszórt népköltészeti részletek nélkül is kitölti a dráma kereteit. Alakjai változatosak, s bár a főhősöket kissé idealizálja, de nem túlozza őket valóságosra. A népi élet, babona, költészet sok érdekes elemét sűrítette bele darabjába, de ezeket mindig valódi népi forrásokból merítette. Az első felvonásban kissé ne-

hézkesen indul a cselekmény, sok fölösleges magyarázat van, ezeket a részeket, ha előadják a darabot, ajánlatos lenne kissé megrövidíteni. A nagyidai betlehemes játék túlságosan is túlozza a humoros részeket, lehetne helyébe szebb és tisztább karácsonyi népi játékot tenni. A darab egész felfogása, beállítása, erkölcsisége tiszta és nemes, s nagy nemzetnevelő értékek vannak benne. Az író józanul számol a falusi műkedvelők lehetőségeivel. Sem a színpad berendezése, sem a szereplők összeválogatása tekintetében nem támaszt megvalósíthatatlan követeléseket. A darab szereplőinek összeállítása azért is igen szerencsés, mert a falu népi és értelmiségi fiatalsága nagyon jól szerepelhet benne együtt, s így Sziklay életképe arra is alkalmas, hogy újabb rést üssön azon a falon, amely a falu különböző társadalmi rétegeit egymástól elválasztja.

Semetkay József.

SZÖKE LÁSZLÓ: *Békítő csönd.* (H. és év nélkül. 58 l.)

A kis kötet versei rokonszenves arcú és lelkű ember lelkivilágát tükrözik: még nem kialakult és határozott egyéniség, de már túl van a forrongás időszakán, szelíd, merengő, emlékein tűnődő, az élet színes és változatos képeit, jelenségeit élvező és ábrázoló költő. Legtöbb verse nem belülről fakad, a verselő, kifejező ösztön szívesen megragad minden kínálkozó alkalmat és tárgyat, a kifejezés hű a valóságához, legtöbbször költői is, de az átélés melege, a lélek mélyebb izzása nem járja át. Még nem találkozott azzal az élménnyel, amely döntő jelentőségével átforrósítaná a lelket: és annak kifejezésformáját egyaránt és amely a megnyilatkozásnak élesebb jelleget adna. Egyelőre annyi tűnik ki, hogy a költőben a világ és az élet be-

nyomásai nem érzelmet keltenek, hanem legfeljebb együttérző hangulatot, erősebb a tárgyi benyomás, mint az érzelmi visszahatás: minden benyomás képet vált ki nála, a kép gondolatot, reflexiót. Verseiben ezért van valami gnóma-szerű. Képei éles metszésűek, gyakran nyers és merész színűek, szabatos és határozott körvonalúak, de a belső tér még kitöltetlen. Ide kellene az egyénibb, a mélyebb érzelmi vagy gondolati tartalom; úgy sejthető, hogy Szőke László inkább együttérzésre hajló gondolkodó, semmint lírailag részvevő egyéniség, fejlődése valószínűleg a reflexív líra irányába halad. Erre mutat költeményeinek máris erősen gondolati tartalma, az élet jelenségeit gondolkodva szemléli és fejezi ki, mint ahogy mondja is egyik versében, az élet jelentését önmagát gyötörve keresi. Itt volna a líraiság magva: ez a Reményik Sándorra emlékeztető öngyötörődés, de ennek érzelmi hátterét, fájdalmát, kínját nem érezzük. A kifejezés során ez a gyötörődő keresés rezignációvá hígul ahelyett, hogy átizzítaná a képeket, lüktetőbbé tenné a ma még kissé száraz ritmust. Verseinek egyszerű szerkezete, keresetlen őszintesége, puritán kifejezés módja azonban érték, éppígy rokonszenves tartózkodó és higgadt hangja, amellyel vallatja a világot és amellyel keresi az emberi világban fel nem lelhető békítő csöndet.

Lelkes Tibor.

SZÜCS SÁNDOR: *A régi Sárrét világa.* (Bp. Bolyai. É. n. 160 l.)

Szücs Sándor műve valóban az utolsó órában készült, hogy Magyarország egyik érdekes tájának a képét még megörökítse, s egyben azt a különleges emberanyagot és életformát, amely ezen a tájon kialakult. A Sárrét természeti és földrajzi viszonyai a múlt század második felében a lecsapolások következtében egészen megvál-

oztak; s velük együtt megváltozott az ottlakó emberek egész életberendezése s a régi Sárret eltűnt világa ma csak emlékekben és a legőregebb emberek emlékezetében él. Ezekhez a mindinkább megfogyatkozó forrásokhoz nyúlt Szűcs Sándor, s ezeknek adataiból állítja össze könyvében a táj régi képét és ezek alapján ismerteti nagyrészt kiveszett állatait, megszűnt emberi foglalkozásait. Forrásul mindent felhasznál, amihez hozzá tudott jutni: a természeti adottságokat, a régi romokat és épületeket, a növény- és állatvilág maradványait, a népi költészet és művészet emlékeit, egykorú feljegyzéseket, hivatalos iratokat és főképpen az öregek elbeszélését. De nem elégedett meg az adatok „adattárszerű” összehordásával és közlésével, hanem egész művet alkotott belőlük. A táj kutatásnak az ilyenfajta feldolgozása lehet csakis a végső célja. Szükség van ugyan a részletek és adatok összegyűjtésére és tudományos kiadására, de a táj kutató munkája közkinccsé s a közönség szélesebb rétegei számára is hozzáférhetővé csak ilyen egységes és irodalmi feldolgozások által válhat. Szűcs Sándor a lehetőségig teljes képet ad a régi Sárret elmúlt világáról s különösen alaposan szól azokról a foglalkozásokról, amelyeknek ma már nagyrészt emlékü is kiveszett a köztudatból. Előadása élvezetes, nyugodt és tárgyilagos. Am azért kiérződik belőle az a meleg vonzalom, amely az író a tájhoz és annak népéhez fűzi. Természetesen nem kerülhette el teljesen a táj- és kiveszett szavak használatát, de ezeket úgy körülírja s oly ügyesen szövi bele előadásába, hogy minden zavaró magyarázgatás nélkül megérti őket az olvasó. Az előadás szövege és kifejezési formái ebből a talajból nőttek ki s így maguk is jellemzői a tájnak és a rajta élő embereknek.

Semetkay József.

Dr. WICK BÉLA: *Kassa története és műemlékei.* (Kiadja Kassa th. sz. kir. város közönsége. 1941. 446 l.)

E mű Kassa város történetét és műemlékeit ismerteti. Olyan ismeretanyagot közöl, amelynek bennünket, kassaiakat kell elsősorban érdekelnie.

A témát már mások is igyekeztek feldolgozni, de alaposság, pontosság, a részletekre kiterjedő beható vizsgálat s a forrásanyag lelkiismeretes felkutatása szempontjából sem Tutkó, sem a német nyelven megírt Dr. Plath műve nem helyezhető egy sorba Dr. Wick alkotásával.

Szerzőnk alapossággal, kiváló szakértelemmel tárgyalja városunk történetét ab origine, a keletkezés homálybavesző pillanatától kezdve, majd időrendben, egyes korszakokban állítja elénk Kassa történetét, azaz életét. Igazi historikus természetének megfelelően, igyekszik minden állítását igazolni, mégpedig írásbeliséggel, okmányokkal, oklevelekkel, jegyzőkönyvekkel stb. alapján, tehát csak olyat mer állítani, amit a rosszakarat sem tulajdoníthat a képzelet szüleményeinek. Ez mindenesetre az író megköötöttségét jelenti, a fantázia zabolázását, de így kívánja ezt az igazságot, a történelemírás egyedüli célja és erkölcsi alapja.

Miként a magyarországi városok legtöbbje, úgy Kassa is a tatárjárást követő időben fejlődik ki, bár települések nyomai már az előző időkben is kimutathatók. Rendkívül fontosnak tartom a szerző művében annak igazolását, hogy városunk már az első időktől kezdve magyar jellegű volt, mert hogy ezt az igazságot mennyire nem akarták elismerni, mennyi ferdítéssel, álokoskodással küzdöttek ellene, azt mi tudjuk a legjobban, akik a megszállás húsz éve alatt itt éltünk.

A századok folyamán Kassa sok csapást, bajt szenvedett el, de voltak ragyogó napjai is. A fallal körülvett, megerősített városban élt a polgárság,

mely az ancien régime végéig — nálunk 1848-ig — a harmadik rendet alkotta. Főfoglalkozása az ipar, kereskedelem, de emellett honvédelmi kötelezettségének is eleget tesz: védi a falakat, erődöket épít és őrzi éjjelnappal városa biztonságát. Ez a polgárság, mely később „magyarul, vendül és németül beszél, de leginkább magyarul“, szorgalmas, becsületes és a céhekben kifejtett munkája révén jómódú és művelt. Nem csoda, ha nálunk is az oligarchia zavaros idején békét, nyugalmat keres s a szintén rendre törekvő királysággal frigyre lép, ezt anyagilag és erkölcsileg támogatni igyekszik. Nagy királyaink tudták ezt, ezért szerették városunk polgárságát, kiknek vonzalmát, hűségét kitüntetésekkel, adományokkal jutalmazták. Főleg Anjou királyaink, a magyarországi urbanitás igazi megalapítói fejlesztik, emelik Kassát arra a fokra, amelyen méltán nevezhette magát a Felvidék metropolisának. Zsigmond és Mátyás folytatja az Anjouk művét, ez utóbbi alatt már készen áll a Szent Erzsébet dóm, a középkori kassai polgárság vallásosságának ezen architektónikus remeke. Tökéletlen volna azonban megemlékezésünk, ha nem említenők fel városunk nagy szülöttének, Szathmáry György esztergomi érseknek nevét, aki annyit áldozott Kassa fejlődésére és jóléte emelésére, még a pénzverési jogot is kieszközölve számára. Mohács után Kassa magára maradt, csak a saját erejében bízhatott, de a kiváló erdélyi fejedelmek korában megint vezetőszerphez jutott s ezt a Habsburg-ház uralma alatt meg is tartotta.

A legnagyobb dicsőségét azonban városunk II. Rákóczi Ferenc idejében élte. Lelkesen, önzetlenül támogatta a Nagyságos Fejedelmet és osztozott tragikus sorsában is; amióta pedig a nagy Fejedelem anyjával és bujdosó társaival együtt dómunkban alussza örök

álmát, azóta Kassa a nemzeti és hazafias kegyelet egyik első helyévé, valódi zarándokhellyé lett.

Szerző ezután a szabadságharc korában és az utána következő időkből mondja el városunk történetét, majd a megszállás és a felszabadulás eseményeivel fejezi be mondanivalóit.

A szerzőnek szerencsés gondolata volt, hogy Kassa régi életét két egykorú, itt megfordult utazó művei alapján állítja szemünk elé. Az „Ungarischer Simplificissimus“ meglehetősen magyarellenesen hangolt írója is olyan képet fest Kassáról a XVII. század közepén, melynek alapján nemcsak azt láthatjuk, hogy a lakosság vezetőrétegét a magyarság alkotta, hanem azt is, hogy milyen szigorú erkölcsök uralkodtak itt; olyan témát látunk ezzel az erkölcsrajzzal érintve az említett Simplificissimusban, amelyet még irodalmunkban, egy-két szerényebb kísérlettől eltekintve, összefoglalóan senki sem dolgozott fel.

Ugyancsak szóhoz juttatja szerzőnk Evlia Cselebi török utazót is, aki szintén a XVII. század közepén járt erre. Ennek a keleti embernek csapongó fantáziával megírt művét még akkor is értékesnek kell tartanunk, ha kellő történelmi forráskritikával szűrjük meg állításait, mert még így is megállapíthatjuk, hogy Kassa gazdag, művelt, igen jól megerősített város volt.

De Dr. Wick Béla könyve nemcsak várostörténet, — ennél jóval több: művelődéstörténet, mégpedig magyar művelődéstörténet. A történetírónak nem elég a száraz, pusztá tényeket ismertetnie, akármilyen szigorú, elfogulatlan forráskritikai módszer alapján teszi is, hanem ennél többre, talán a legnehezebbre kell törekednie — a mult idők életének megfestésére. Aki figyelmesen elolvassa Dr. Wick Béla könyvét, az maga előtt látja a középkori polgárságot, amint él, dolgozik, vigad vagy bánkodik. Céh-szervezetekben tevő-

kenykedtek századokon át a kassai polgárok is és olyan szabályokat tartottak be, amelyek a gyakorlat folytonosságában alakultak ki és a céhek keretén belül a nevelés, művelődés rendjét is meghatározták. A céhbéli élet patriarchális jellege magával hozta a tiszta erkölcsiséget, a mester a tanonc moralitásáért kezességet vállalt s ha a céh a szabad mozgást gátolta is, a csalást, visszaélést nem engedte érvényesülni.

Az intelligens, becsületes, jó módú és művelt polgárság képességeinek nálunk is megvannak az emlékei, akárcsak máshol. Dr. Wick Béla műve második részében városunk műemlékeit ismer-

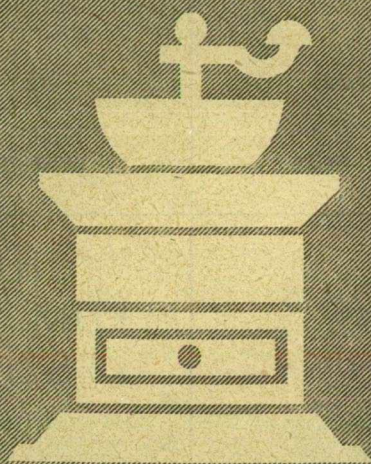
teti. E részben centrális helyet szentel a Szent Erzsébet székesegyháznak, azonkívül behatóan tárgyalja a műemlék-jellegű köz- és magánépületeket, sírköveket stb. Kassa középkori műemlékei, ha talán számban, gazdagságban és művészi kivitelben nem is versenghetnek mindig Nyugat-Európa egykorú alkotásaival, mégis ékesszóló bizonyítékok azon vád ellenében, hogy a középkor az emberiségnek sötét, műveletlen korszaka volt.

A mű önzetlen, komoly tudós hazafias alkotása.

Feley Loránt

Franck

POLEDNIAK KÁROLY, KASSA

Külön autó- és
traktor-javító osztály

GÉPGYÁR ÉS VASÖNTÖDE
MALOMÉPÍTÉS ZET

Külön henger- és ten-
gely-köszörülő osztály

KASSAI TAKARÉKEGYLET

MINT SZÖVETKEZET

KASSA
FŐ-UTCA 57. SZÁM

TÁVBESZÉLŐSZÁM : 34-53

STOFFÁN LÁSZLÓ

TEXTILNAGYKERESKEDŐ

KASSA
FŐ-UTCA 9. SZÁM

TÁVBESZÉLŐSZÁM : 34-46

Tegye életét kellemessé és hasznossá!

Necsak világítson villannyal, de a házi
munkák elvégzésénél is vegye igénybe
a villamos energiát, vagy gázt, mely
célra **rendkívüli előnyös egységárakat**
biztosítunk.

**Villamostűzhelyen, villamosfűzőn,
gáztűzhelyen, gázfűzőn**
könnyű takarékosan főzni, sütni.

Villamos vasaló mindent szépen és jól
vasal. - **Villamos-, vagy gáz-hűtő-
szekrény** frissen tart, hűt és jeget ad.

Látogassa meg
FŐ-UTCA 94. SZ. ALATTI

bemutató mintatermeinket
(telefon 29-58)

Felszólamlásait ugyanott elintézheti.

Kassa sz. kir. város közművei

FELVIDÉKI RUM- ÉS LIKÖR- KÉSZÍTŐ ÜZEM

KASSA
HORTHY MIKLÓS-TÉR 20

BOCSKAY GARAGE

LIPTÁK LÁSZLÓ mérnök
GÉPJÁROMŰ JAVÍTÓ ÜZEME

KASSA, BOCSKAY-KÖRÚT 16 - TÁVBESZÉLŐSZÁM: 25-81

Teljes nagyjavítást, fényszerűen végzünk

SERVICE ÁLLOMÁS

MENZEL K. C.

TELEFON : 29-41

ASZFALT- ÉS FEDÉLLEMEZ-GYÁR
KASSA, VÁGÓHÍD-U. 8.

GYÁRT : Aszfalt- és kátrányszigetelő-lemezeket, különféle aszfalt- és kátránytermékeket.

KIVITELEZ : Tető-, hid-, pinceszigeteléseket, aszfaltozásokat.

A kassai városi aszfaltozásokat évek óta végzi.

Fleischer és Schirger

vasnagykereskedés

Kassa

LESZÁMITOLÓ BANK

MAGYAR LESZÁMITOLÓ- ÉS PÉNZVÁLTÓ-BANK

KÁSSAI FIÓKJA

KASSA, FŐ-UTCA 53 - TÁVBESZÉLŐ : 30-60, 30-61

IMPERIÁL

NAGYSZÁLLODA

ÉTTEREM
KÁVÉHÁZ
BAR

KASSA, KOSSUTH LAJOS-U. 16 - TELEFON: 28-92, 28-93

HAMKÓ MIKLÓS

fűszer-, csemege-, bor-
és ásványvízkereskedés

KASSA
FŐ-UTCA 81 - TELEFON: 34-26

VITÉZ SÁNDOR

könyv-, papír-, zenemű-
és írószer-kereskedő

Irodalmi és tudományos
művek nagy raktára

KASSA, FŐ-UTCA 75. SZ.
TELEFON: 27-46 - ALAPÍTVÁ: 1885

Jóminőségű BÚTORT szolid árakon az „ELKA” lakberendezési
vállalatnál vegyen

KASSA, FŐ-UTCA 73 - Távbeszélő: 24-75 - Tulajdonos: CSOPP SÁNDOR

KOVÁL FERENCNÉ

KASSA, FŐ-UTCA 94. SZ.

Női és gyermek-
divatüzlet

Női és gyermek-
fehérművek,
harisnyák

Babi-kelengyék nagyválasztékban

CIPŐ „MÁDAY”

KASSA, FŐ-UTCA 83. SZ.

TÁVBESZÉLŐ: 23-03

Bőrtalpú utalványos és utalványnélküli
gyermek-, női és férfi-cipőkben
nagy választék.

Ízlés! Minőség! Kényelem!

ADRIÁNYI ÉS MARKÓ, KASSA

VASNAGYKERESKEDÉS

Fő-utca 1 - Távbeszélő: 27-40

SZÉNNAGYKERESKEDÉS

Kossuth Lajos-utca 21 - Távbeszélő: 26-79

Kemény Géza

ALAPÍTVÁ 1854. ÉVBEN

KASSAI TAKARÉKOSSÁG

NŐI DIVAT

KELMÉK

MENYASSZONYI KELENGYÉK

ZÁSZLÓK

HARISNYAKÜLÖNLEGESSÉG

SZÖNYEG

LINOLEUM- ÉS FÜGGÖNY

KASSA, FŐ-UTCA 32-34

TELEFON: 32-58

WIKO LITOGRAFIA

KÖNYVNYOMDAI • MŰINTÉZET
PLAKÁTOK, PROSPEKTUSOK,
ÜZLETI KÖNYVEK, HIRLAPNYOMDA

Aranyat, ezüstöt, drágakövet a leg-
magasabb napi áron vásárol

Hanser Károly ÉKSZERÉSZ

Kassa, Fő-utca 35. szám

Telefon: 46-28

„Európa” nagyszálló

ÖSSZKOMFORT - HIDEG-MELEG FOLYÓVÍZ

ÉTTEREM - KÁVÉHÁZ

Kassa, Éder-utca 1.

Kassai Magnezitművek

KASSA

LACZKÓ ALAJOS

BERENDEZŐ-, MŰSZAKI-VÁLLALAT
Vízvezeték, csatornázás, szivattyúberendezések
VÍZ-, GŐZ-, LÉG-GYÓGYFÜRDŐK

KASSA, SZENT ISTVÁN-KÖRÚT 14

Telefon 33-43

Központi fűtések, melegvíz-
készítő berendezések és
egyéb egészségügyi gépé-
szeti berendezések.

Kivitelezések, tervezések,
karbantartások.

PAUSZ TIVADAR

Tulajdonos: SZAKMÁRY KÁROLY

Alapítva: 1833

Távbeszélő: 20-22 és 24-23

Üveg- és porcellánnagykereskedés. — Az ország legrégibb szaküzlete. Bel- és külföldi üveg- és porcellánkészletek, csillárok, díszműáru tárgyak nagy választékban.

Központi iroda: K A S S A, Fő-utca 19

Épületüvegezés.

Modern képeretezés.

Portálüvegezés.

Fiókok:

I. Fő-u. 19 — Távbeszélő: 20-22

II. Fő-u. 11 — Távbeszélő: 28-24

III. Fő-u. 73 — Távbeszélő: 27-99

KASSAI TÜKÖRGYÁR

ÉS ÜVEGCISISZOLDA

K A S S A, Csermelyvölgyi-út 62

Tul.: SZAKMÁRY KÁROLY

Távbeszélő: 20-22 és 24-23

Gyárt: Közöségés és csiszolt tükröket,
bútorüveget, Síküvegcsiszolás, facettálás.
Régi tükrök szakszerű újraborítása.

SZAKMÁRY KÁROLY

HOLLÓHAZAI KERÁMIAI GYÁR,

Hollóháza

Távbeszélő:

Kassa 20-22 és 24-23

Hollóháza 3

Központi eladási iroda:

K A S S A, LUTHER-UTCA 4

Majolika-, fayance-, kőedény- és kályhagyártás. Kőedény háztartási cikkek és díszműáruk gyártása. Speciális cobalt művészmasz díszműáruk.

TARTALOMJEGYZÉK:

	oldal
Buczkó Emil: Előszó	3
Sziklay László: Kazinczy jegyében	5
Mécs László: Pórásszony	10
Mécs László: A hullámvasút tetején	11
Vucskits Jenő: Irónyelés	13
Sziklay Ferenc: Mélységmutató földoszlop	25
Sziklay Ferenc: Ködben a volánnál	26
Sziklay Ferenc: Jóságért való imádság	27
Újszászy Kálmán: Mi bennünk a magyar?	28
Kotzián Katalin: A hangya álma	38
F. Boda István: Magyar hibák	39
Páll Miklós: A mi karácsonyunk	50
Pozsonyi Anna: Házasság	50
Ásgúthy Erzsébet: Add tovább a lángot	51
Hevessy Sári: Szeretem a fákat	51
Semetkay József: A költő és a táj	52
Magyar Gizella: Játék a fénnel	60
Sirokay Zoltán: Ungvár multja és szellemisége	61
Mihalik Sándor: A kassai múzeum újabb Rákóczi-ereklyéi	69
Honti Lajos: Séta az Avason	78
Bálint Alajos: Régészeti feladatok a Felvidéken	79
Nyíresi-Tichy Kálmán: Egyszerű imádság	98
Szentkirályi Zsigmond: A cigánykérdés	99
Lukács Dezső: A természettudományos kutatások vidéki feladatai és jelentősége	109
Julius Barč-Ivan—Sziklay László: A koporsó	112
Fedor Paszicsnyik—Szőke László: Földem	118
Martinkó András: Rádió, irodalom, közönség	119
Molnár J. Jenő: Egyszerű szóval	125
Király Sándor: Szerves anyagok felületi konzerválása	126
Molnár J. Jenő: Haik a beszédünk	132
Molnár J. Jenő: Ők talán tudják	132
Bíró László: Gáspár bácsi zsványt fog	133
Honti Lajos: A Szinva partján	138
Adattár:	
Nyíresi-Tichy Kálmán: A rozsnyói nemesség testületi szabályai és tagnév-sora 1846-ból	139
Péterfi József: Ivanóczi Ivichich bányamérnök könyvtára	146
Gulyás József: Sipes Pálra vonatkozó iratok a pataki könyvtárban	150
Könyvszemle:	
Sziklay Ferenc: Szlovákiai magyar könyvek	153
Szenássy Barna: A gazdag Bolyai-irodalom	155
Ács Tivadar, Dala József, Erdélyi Tibor, Benyó Endre dr., ifj. Saád Endre dr., Gál István, Gerlótei Jenő, Kerekes György dr., Marék Antal, Mády Zoltán, Mihalik Sándor, Molnár Pál, Sándor János, Szabó Adorján, Szekfű Gyula, Sziklay Ferenc, Szőke László, Szűcs Sándor, Wick Béla dr. könyveiről: Semetkay József, Szilágyi Károly, Sziklay Ferenc, Sziklay László, Wick Béla, Schulek Tibor, Király Sándor, Olán József, Lelkes Tibor és Feley Loránt	157—173

OBSAH:

	strana
Ladislav Sziklay: Úvod	3
Alexander Mihalik: Nové relikvie košického múzea po Rákócziovi	5
Zoltán Sirokay: Minulosť mesta Ungvár	12
Pavel Gulyás—Ján Holub: Pred bránami Košic	16
Zigmund Szentkirályi: Cigánska otázka	18
Dezider Lukács: Úloha a význam prírodovedeckých výskumov na vidieku	25
Ladislav Bíró—Ján Pál: Ujo Gašpar chytí zlodeja	27

ÚJ MAGYAR MUSEUM

ELSŐ KÖTET *T. M.*

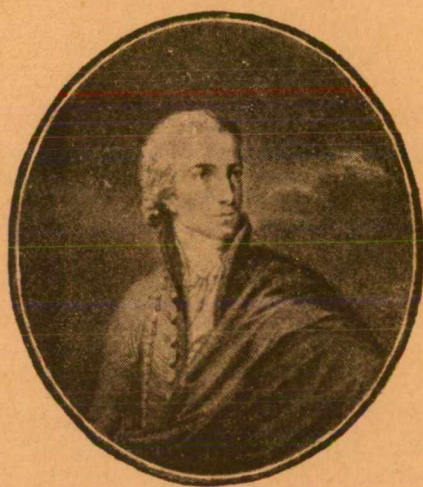
KASSA
1942 ESZTENDŐBEN

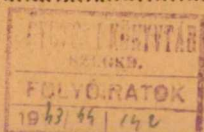
50887 1-2, 46

UJ MAGYAR MUSEUM

ELSŐ KÖTET *II. für*

KASSA
1942 ESZTENDÖBEN

M U S E U M

A KAZINCZY TÁRSASÁG
TUDOMÁNYOS, IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI SZEMLEJE

MEGJELENIK ÉVENTE KÉT KÖTETBEN, NÉGY FÜZETBEN AZ ERSEKÚJVÁRI, KOMÁROMI, LÉVAI, LOSONCI, RIMASZOMBATI, ROZSNYÓI, MISKOLCI, SALGÓ-TARJÁNI, EGRI, SÁROSPATAKI, SATORALJAUJHELYI, UNGVÁRI, BEREGSZASZI, MUNKÁCSI, HUSZTI ÉS MÁRAMAROSSZIGETI IRODALMI, Tudományos és Művészeti Egyesületek Együttműködésével.

SZERKESZTI

Dr. SZIKLAY LÁSZLÓ

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Elnök:

vitéz UJVÁRY LAJOS

Dr. AROKSZALLÁSSY ZOLTÁN

Dr. BAKOS JÓZSEF

Dr. BÁLINT IMRE

Dr. BELLYEI LÁSZLÓ

Dr. BUCZKÓ EMIL

DARKÓ ISTVÁN

ERDÉLYI BÉLA

FORGÁCH GÉZA

Dr. HARSÁNYI ISTVÁN

HEGYI JÓZSEF

Dr. JANTSKY BÉLA

KOLTAY IMRE

Dr. LUKÁCS DEZSŐ

Dr. LUKÁCH JÓZSEF

Dr. MIHALIK SÁNDOR

Dr. MOLNÁR PÁL

NEHÉZ FERENC

NYÍRESY-TICHY KÁLMÁN

OLÁH JÓZSEF

Dr. PALOS BERNARDIN

RÁCZ PÁL

SEMETKAY JÓZSEF

Dr. SIPOS LAJOS

SCHUBERT TÓDOR

Dr. SZÉNÁSSY BARNA

SZILÁGYI KÁROLY

VARGA IMRE

Kéziratokat, előfizetéseket, érdeklődéseket a főszerkesztő címére: Kassa, Mátyás király-körút 3. sz. alá kell küldeni. Telefon: 34—36. Kéziratokat nem örzünk meg és nem adunk vissza. Előfizetési ár: egy évre 10.— P, a Kazinczy Társaság és a felvidéki testvéregyesületek tagjainak 8.— P.

A címlap a Magyar Museum 1788. és 1789-I első kötetének fedőlapja után készült.
A kép Kazinczy Ferencet ábrázolja.

Készült a Wiko nyomdai és litográfiai műintézetnél. Kassa, Luther-utca 19. sz.

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI :

APOR ELEMÉR, lapszerkesztő, az egri Gárdonyi Géza Társaság tagja, Eger.

Dr. AGOSTON JULIÁN, tanár, író, az egri Gárdonyi Géza Társaság tagja, Eger.

Dr. BACSKAY ZOLTÁN, főiskolai r. tanár, Kassa.

Dr. BAKOS JÓZSEF, gimnáziumi tanár, Érsekújvár.

DARKÓ ISTVÁN, író, a kassai Kazinczy Társaság tagja, Kassa.

DOMOKOS ISTVÁN, költő, a kassai Kazinczy Társaság tagja, Kassa.

GONDA ZOLTÁN, tisztviselő, a miskolci Turul Szépmíves Irodalmi Egylet tagja, Miskolc.

Dr. GULYÁS PÁL, tanár, író, Debrecen.

Dr. HODINKA ANTAL, nyug. egyetemi ny. r. tanár, a Kárpátaljai Tudományos Társaság elnöke, Budapest.

KASSAI ZOLTÁN, lapszerkesztő, a kassai Kazinczy Társaság tagja, Kassa.

LUKÁČ, EMIL BOLESLAV, szlovák költő.

PETNEHÁZI FERENC, kórházi orvos, költő, Kassa.

Dr. RUTTKAY GYÖRGY, városi tanácsos, a kassai Kazinczy Társaság képzőművészeti szakosztályának elnöke, Kassa.

Dr. SÍPOS ISTVÁN, gimnáziumi tanár, a kassai Kazinczy Társaság tagja, Kassa.

vitéz UJVÁRY LAJOS, tankerületi kir. főigazgató, a kassai Kazinczy Társaság másodelnöke, Kassa.

Dr. ZEMPLÉNYI IMRE, bányafőorvos, eü. tanácsos, a salgótarjáni Balassa Bálint Társaság tagja, Kisterenye.

A többi munkatársunkat l. az előző füzetben.

Felséges ital
a kassai sör

GYÁRTJA:

BAUERNEBL és FIA

SÖRFÖZDE ÉS MALÁTAGYÁR R. T., KASSA

A MAGYAR SZÍNJATSZÁS E DÍSZES
CSARNOKÁNAK HELYÉN ÁLLT AZ A
KÜLSŐSÉGEIBEN SZERÉNY ÉPÜLET,
MELY A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN
ÖTTHONT ADOTT AZ ELSŐ KASSAI
ALLANDÓ SZÍNÉSZEGYÜTTESNEK.
AZ EGYÜTTES MEGSZERVEZŐJE,
ANYAGI TÁMOGATÓJA S HÁROM
EVEN AT MŰVÉSZI IRÁNYÍTÓJA
BERZEVICZEI ÉS KAKASLOMNICZI
BARÓ BERZEVICZY VINCE
KASSA VÁROS SZÜLÖTTE VOLT. AZ Ő
LELKES ÉS MŰERTŐ VEZETÉSE ALATT
EGYBEFORRT TÁRSULAT LETT MAGYA
A KÉSŐBBI PESTI NEMZETI SZÍNHÁZ
KIVALÓ MŰVÉSZGÁRDAJÁNAK. BARÓ
BERZEVICZY VINCÉNEK ÉS A KASSAI
MAGYAR SZÍNHÁZNAK ÖRÖK DICSŐSÉGE,
HOGY KATONA JÓZSEF REMEKMŰVE

A «BÁNK BÁN»

ELŐSZÖR ITT KERÜLT SZÍNRE 1833
FEBRUÁR 15-ÉN. MEGJELÖLTE KASSA
VÁROS KÖZÖNSÉGE 1942 ŐZÉN.

Báró Berzeviczy Vince emléktáblája a Kassai Nemzeti Színház főbejáratánál.

ÚJ MAGYAR
MUSEUM.

I. KÖTET

II. FÜZET

50867

BÁRÓ BERZEVICZY VINCE ÉS A MAGYAR SZÍNJÁT SZÁS

KASSA TÁRSADALMA 1916-ban, a világháború kellős közepén, fényes kultúrünnepet ült: megemlékezett arról, hogy a kassai színpadon száz esztendővel ezelőtt, 1816-ban hangzott el először a magyar szó. Am tévedés volna azt hinni, hogy ez az évszám jelenti a kassai állandó magyar színészet kezdetét. Az 1817-től 1828-ig terjedő időszakban nem volt Kassán hosszabb ideig szereplő magyar színészet. 1828 az a nevezetes évszám, amely mind a kassai magyar színészet, mind az egyetemes magyar színészet történetében nagyfontosságú eseményt hoz: Kassán megkezdí kultúrmunkáját az állandó magyar színészet, megalakul az első nagy magyar színházi együttes, felvirágzik az a kassai színészet, „amely nélkül a budai társaság 1833-tól 1837-ig nem felelhetett volna meg semmiképen a főváros igényeinek, s így az állandó színház kérdését Pesten is — jó színészek hiányában — bizonytalan időkre kellett volna elhalasztani. Joggal írja *Déryné*, hogy Kolozsvár érdemli meg ugyan a koszorút azért, mert e társaságot megteremtette, de Kassát viszont föltétlen elismerés illeti azért, hogy fel tudta nevelni.”¹ Kassát régebbi színháztörténelmi műveink helyesen a magyar színészet nevelőanyjának nevezik. Ez pedig szinte kizárólag báró Berzeviczy Vincének, a kassai állandó magyar színház első intendánsának érdeme.

Nemo propheta in patria sua. Berzeviczy Vince báró emlékezete szülővárosában, abban a városban, amelynek magyarrá tételéért, kultúrájának emeléséért annyit áldozott, annyit fáradott, meg nem érdemelt feledésbe merült. Kortársai fel tudták mérni az ő működésének nagy jelentőségét. *Gróf Széchenyi István*, aki dícséretét nem szokta okatlanul és érdemtelennek osztogatni, a magyar színészet ügyében Berzeviczy Vincéhez 1833 május 4-én írt levelében azt írja, hogy Berzeviczy „valóban csodákat vitt végbe 's olyan pályát tört, melyen most indulni könnyebb leend.” Mert „nincs tagadás, hogy Nemzetiség dolgában — melynek kezdete és vége a Nyelv, kicsinyosult és életbefogadott, megkedveltetett Nyelv — senki annyit s olly sikerrel nem tett”², mint Berzeviczy, a kassai magyar színház intendánsa. Ugyanezt a nagy érdemet állapítja meg róla *gróf Dessewffy József* az Akadémián 1835 szeptember 13-án Berzeviczyről mondott gyönyörű emlékbeszédében, amely hallgatóságára olyan nagy hatással volt, hogy Széchenyi naplójában külön elismerőleg emeli ki.

Berzeviczy Vince báró önzetlen munkásságában kezdettől fogva ott lebegett a magasztos cél: a színészet útján magyarrá tenni Kassát! És ebben valóban olyan nagy eredményeket ért el, hogy kiérdemelte Széchenyi elismerő szavait. Vázlatos tanulmányunknak éppen ez a célja, hogy az ismert és újabban felszínre került adatok megvilágításában Berzeviczy úttörő munkásságát ismertessük.

Most ezt még csak vázlatosan lehet megtenni. A *kassai magyar színészet története a magyar kultúrtörténet egyik legérdekesebb fejezete. Azonban a kassai helytörténetírás elhanyagolta ezt a feladatot. Klestinszky Lászlónak, a kortársnak munkája elavult, szempontjai különben sem emelkedhettek a történelmi szemlélet magaslatára. Benczur Vilmosnak 1922-ben megjelent színháztörténete jóindulatú és szorgalmas munka, de egyszerű adatgyűjteményszámba megy s szűkre szabott terjedelme miatt is hiányos. Flórián Kató csupán Kassa német színészetével foglalkozott. Dr. Czobor Alfréd igazi tudományos módszerességgel és megfelelő készséggel megindult munkássága torzó maradt, csupán 1790-ig jutott el. Talán éppen ennek tulajdoníthatjuk, hogy Kassa igazi, modern színháztörténeti feldolgozása hiányozván — Berzeviczy emlékezete annyira feledésbe merülhetett.*

Hogy Berzeviczy Vince működésének teljes jelentőségét felmérhessük, ahhoz még nagyon sok adatgyűjtésre van szükség. Abauj-Torna vármegye levéltára hihetőleg rövidesen visszakerül a megye székházába s minthogy a múlt század harmincas éveiben a megye volt a kassai színház bérlője, bizonyára temérdek részletadat fog felbukkanni erre a korszakra vonatkozólag is. A kassai levéltárban is még sok értékes és eddig közre nem adott adalék található. Így csupán vázlatos lehet most az a rajz, amelyet Berzeviczy Vince nagy munkájáról megrajzolhatunk, de a szempontok, amelyek ebben a ki- szerletben kifejeződésre jutnak s az eredmények, amelyekre jutunk, adatokkal igazolhatók.

A 18. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK szomorú politikai és kultúrá-
 rális viszonyai közepette nemzeti kultúrális központ ki nem fejlőd-
 hetett. Ennek híjában *apró központok keletkeztek vidéken*, jeléül
 annak, hogy a nemzet életerejét nem semmisítették meg a politikai
 viszonyok. A főfolyam kiszikkadt, az apró mellékvizeknek kellett
 egykor hatalmas, de most vízszegény medrét újra megtölteniök. Így
 vette kezdetét a *magyar hírlapirodalom Pozsonyban*, így történt meg
 az első „társaságkötés” Szent András havának 13-ik napján 1787-ben
 Kassán, hol a „Museum” köre keletkezett; így létesült Komáromban
 a „Mindenek Gyűjtemény” 1789-ben, Vácott az „Uránia”-kör; és az
 ifjúság körében Nagyenyeden és Sopronban a magyar társaság 1790-
 ben. De sehol sem kezdődött oly élénk irodalmi élet, mint Kassán.
 Joggal írhatta bevezetésében a kassai trias folyóirata, a Magyar Mu-
 seum: „Úgy tetszik, mintha egyszerre ébredtünk volna fel hosszas,
 mély álmunkból; vagyis inkább, mintha egyszerre szabadultak volna
 fel kezeink a láncok alól, melyek alatt esztendő-századoktól fogva
 senyvedtenek.” Az a szerencsés véletlen, amely Felsőmagyarország
 metropolisában a magyar irodalmi élet három vezető egyéniségét
 egybehozta, nagy hatással volt országos viszonylatban is, elsősorban
 azonban Kassa kultúrális életében éreztette hatását. Kassának való-
 gos „aranykorszaka” volt a 18. század két utolsó évtizede — kultú-
 rális téren.³ Ezt a jelentőségét meg is tudta őrizni, s egyike maradt
 azon városoknak, amelyekben valódi kulturális élet fejlődött ki.

Ennek a kulturális életnek hordozója a 18. század végén és a 19.
 század első évtizedeiben elsősorban a főúri osztály volt, amely elő-

szeretettel választotta Kassát lakóhelyéül s palotái ősztől késő tavaszig a társadalmi élet gócpontjai voltak. Ez a főúri osztály még eredetében sem volt teljesen magyar, nyelvében polyglott: a főúri házakban leginkább a német és francia nyelv volt otthonos, de sok helyütt olaszul és angolul beszéltek, magyarul csak néhány főúri házban és igen gyengén, törve. Gyermekeiket nem is taníttatták magyarul, ősi magyar főúri családok gyermekei nevelőiktől németül hallottak, a szülei házában németül beszéltek velük szülők, testvérek, rokonok, látogatók. A kis *Andrássy György grófnak* a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött kéziratot naplója német nyelven örökíti meg egy hatéves kassai grófúrfinak a napoleoni háborúk idején Kassán, a szülői házában töltött gyermekéveit. Ennek a főúri társadalomnak magas kulturális igényei vannak. *Csáky Emánuel grófnak*, *van Dernath* és *von Schmiddeg* grófoknak, *Dessewify Józseinek*, *Kászonyi* főtartományi biztosnak hatalmas könyvtára van, amely a művelt polgárság számára is megnyílik, a Csáky-, van Dernath-palotát, Kászonyi, *Tauber* és *dr. Wirkner* otthonát pompás festmények ékesítik, idegenek is csodálattal szemlélik azokat.⁴ Ennek a főúri osztálynak igényei teremtik meg a kassai állandó színházépületet. A 18. század második felében *Sztáray Mihály gróf* kamarai adminisztrátor kezdeményezte, utódja, báró *Vécsey Miklós* irányította s szorgalmazta a megkezdett építkezést. Csak természetes tehát, hogy ennek az elnémetesedett kultúrájú főúri osztálynak német színházra van szüksége.

Kassa polgári osztályában is túlteng ekkoriban a német nyelvű és a német szellemű elem, ami nem különleges kassai jelenség, hanem általános az egész országban. Olyan polgári osztály ez, amelynek még semmi közössége a magyar étellel, magyar szellemmel és magyar kultúrával, amely még mint Vesta-lángot ápolja az atyái és nagyatyái által elhagyott nürnbergi, augsburgi, strassburgi, svájci eredet tudatát.⁵ Ha Kassa 18. századvégi és 19. századeleji polgárságának eredetét vizsgáljuk, úgy a patricius-osztályt ilyen messzi eredetűnek találjuk. Az a tősgyökeres magyar patricius-osztály, amely a 17. században a barokk Kassa virágzó magyar életét fenntartotta, amely büszkén hivatkozott „magyar és kálvinista” voltára, hiszen főleg Debrecenből és Szegedről futott embereknek leszármazottja volt, eltűnt a város vezető rétegéből. Egyes családok nemességet nyertek és az ivadék otthagyva a kereskedői pultot, birtokot szerzett a töröktől visszaszerzett földeken (pl. az *Almássy*-család), a másik elszegényedett és a társadalmi ranglétrán alább csúszott. A rendi alkotmányharcok sok viszontagsága mind Kassát viselte meg, Kassáért viaskodtak felkelők és császáriak egy évszázadon át, pusztult a város vagyona, régi lakossága. Lengyelország politikai hanyatlása pedig a 18. században egyre rohamosabban haladt előre és ezzel kapcsolatban sorvadtt Kassának Lengyelországgal való közvetítő kereskedelme, amely azelőtt a magyar polgári elem vagyoni alapja volt. Hozzájárult a hanyatláshoz és végleg betetőzte azt *Mária Terézia* gyarmatosító politikája, amely Kassa kereskedelmi életét teljesen lokális keretek közé szorította. A régi magyar patricius családok helyett a *III. Károly*, még inkább *Mária Terézia* idejében beköltözött svájci (pl. *Gerster*) és német (pl. *Moil*) családok veszik át az irányító szerepet a város életé-

ben. Magas kulturális igényű réteg ez, de nem magyar nyelvű és nem is magyar szellemű. *Thiele*, az ötkötetes német nyelvű geográfia szerzője, aki maga is Kassán él, így jellemzi ezt a réteget: „Die deutsche Sprache in so hohem Grade vorherrschend und wird fast in allen Classen in so reinem Dialekt, und wenige Provincialismen abgerechnet, auch so grammatisch richtig gesprochen...” Ez a polgári réteg érti a magyar nyelvet is, tud szlovákul és „olyan elfogulatlanul beszéli a latint, hogy az idegen szinte klasszikus talajon érzi magát...” „Tiszta felvilágosodottság, nem túlképzettség, vallásosság, nem bigottság, igénytelen tudás, nem fontoskodó tudatlanság” jellemzi ennek a polgári rétegnek intellektuális fokát. Ez a polgári osztály nagy érdeklődéssel figyeli a kultúrtörökvéseket, támogatja is azokat, kultúrigényei nagyok, hiszen míg *Kazinczy* Kassára jöveletekor a városnak nincs könyvesboltja, s *Kazinczy* könyvkötőtől vásárolja meg *Gessner* idilljeit, addig a 19. század huszas éveiben már négy könyvkereskedése van Kassának, s 1818-ban német magazin jelenik meg.⁶

A magyar élet hordozója lehetne az a nemesi réteg, amely a mezőgazdasági munkák idején birtokán időzik, de ahogy learatott, terményeit értékesítette, borát pincéjébe rakta, vagy eladta, beköltözött kassai házába, és ott töltötte a téli és tavaszi időnyt. Meggyűléseken, nagyobb társadalmi események, bálók, főúri esküvők, installációk alkalmával ez a réteg napokig hatalmasan felduzzadt. A városi kávéház ilyenkor tömve van a helyben lakó és vidékről feljött nemesekkel, s az egykorú feljegyzések hatalmas kártyacsatákról emlékeznek meg. Ez a réteg is beszéli már a német szót, sőt nyelvtanilag és stilisztikailag anyanyelvénél is jobban beszéli, ezért a középnemesség reánk maradt családi levelezése német nyelvű, de ez az osztály felrázható a magyar kultúra támogatására, csak ébresztő kell hozzá. Amint látni fogjuk, *Berzeviczy Vince* éppen erre a rétegre támaszkodva viszi diadalra a főnemesség és polgárság körében a magyar színház ügyét.

Végül negyedik társadalmi rétegnek vehetjük a külvárosokba szorult kisiparosi s munkásréteget, amely a környékről való bevándorlásokból duzzad. Sajnos, Kassának a 17. századig szintiszta magyar (német falvak csupán a királynő földjén letelepítettek voltak, pl. *Miszlóka*) környezete a törökdúlás és a 18. század elején végetért rendi küzdelmek pusztításai következtében végzetesen meggyöngült, egyes magyar falvak lakossága csaknem teljesen kipusztult, és *Tihanyba*, *Kassabélára*, meg a többi városi jobbágyközségbe nyugati irányból keletre húzódó szlovákok nyomultak be. Először *Kassa* piaca vált szlovák nyelvűvé, s az úri házak cselédsége, majd a kassai közrend szlovákosodott el. Ez a kulturális és nyelvi kép bontakozik ki az egykorú emlékekből, ezt jellemzi *Dessewffy József Berzeviczy Vince* fölött tartott emlékbeszédében, amikor ezeket mondja: „A régebben igen magyar felföld, mely most észrevehetőleg újra magyarosodik, *Mária Thérézia* korának vége felé olly szaporán előbb megfótosodván, *József* császár idejében még elnémetesedni is kezde.”

Állam, egyház és iskola akkoriban nem játszhatott szerepet a magyarosodást előidéző tényezők között. Ez a feladat két másik

tényezőre hárult: az irodalomra és színházra. Irodalmi téren csak folytatni, illetve megújítani kellett Kazinczyék kezdeményezését. Erre a feladatra egy európai műveltségű, emelkedett szellemű és nagy képzettségű magyar főúr vállalkozott, akinek kultúrpolitikai jelentőségű szerepe szintén kissé feledésbe ment. Gróf Dessewffy József volt az, aki „Kassából irodalmi központot akart létesíteni, Kassát a magyarosodás várává akarta kiépíteni s ebből a célból megindította a Felsőmagyarországi Minervát.”⁷ Ez a folyóirat, bár Kassán természetesen kevés példányban fogyott, mégis hozott a város életébe magyaros szellemi mozgalmat s különösebb jelentőségre emelkedett akkor, midőn Széchenyinek egy ország szívét megdobogtató akadémiai megajánlását Dessewffy József gróf szárnyaló ódában ünnepelte. A kassai cenzor az ódát átengedte, *Szedlniczky* rendőrminiszter azonban 1826. áprilisában a lapnak ezt a számát jelentés kíséretében betejesztette a magyar kancelláriához. A jelentés politikai szempontból különösen botrányosnak találja azt a részt, amelyben a költő kikel a kormányzat ellen és így szól Széchenyihez: Magyarország védszellemé nem hagyott el utazásaidban, melletted volt a Pyreneusok lábánál is, ahol a szerencsétlen spanyolok szenvednek és tűnnek, mint mi, s e szenvedésben is hűek maradnak; melletted volt Rómában is, hol a Scipiok és Brutusok lelkét lehelted be. — A kancellár rendeletére a füzeteket lefoglalták, a kifogásolt oldalakat ki kellett vágni és újonnan szedett oldalakkal helyettesíteni. Mészáros cenzornak, aki a költeményt keresztülengedte, ugyancsak nagy kellemetlensége származott az ügyből.

Széchenyi meteorszerű megjelenése a magyar közéletben tehát Kassára is nyomban kihatott és amint Berzeviczy Vince levelezéséből kitűnik, ő benne is *minden bizonnyal* ez a nemzedékekre ható példa élesztette a lelkesedés lángját. Szentté vált a magyar nyelv ügye s ennek a szent ügynek érdekében érkezett a kolozsvári otthonát elvesztett szintársulathoz Berzeviczy báró meghívása, aki Kassai város elöljáróságával egyetértve, szélnek bocsátotta az ott időző német társulatot.⁸ A magukra hagyott színészeknek kapóra jött ez. Elfogadták a meghívást. Ez a nagyjelentőségű lépés vezeti be Kassán az állandó magyar szintársulatot.

A MAGYAR SZÍNÉSZET 1816—1828 KÖZÖTTI KASSAI ELŐZMÉNYEIRŐL emlékezzünk meg röviden. Midőn 1815 ben Pesttől búcsút vett a magyar színi társaság és a magyar színészet ügye a dunaparti városban végleg megbukottnak látszott, a jó *Kulcsár István*, a Hazai és Külföldi Tudósítások szerkesztője, a magyar színházügy lelkes harcosa, könnyes szemmel kötötte lelkükre, hogy ne felejtkezzenek el soha arról, hogy milyen *nemzeti missziót* teljesítenek. A társaság Pest megye ajánló levelével ellátva Miskolcra ment. Kulcsár István megtartotta ígéretét, ezentúl is gondolt velük és missziós feladattal. Déryné írja emlékirataiban, hogy több levélben figyelmeztette a társaságot: „Kassa tótos város, jó lesz megmagyarosítani.” Végre — bármily jól érezte is magát a társaság Miskolcon — megtették az első kirándulást Kassára 1816-ban. „Itt is nagy szívesseggel fogadtak, — írja Déryné — de nem történt semmi nagyobb figyelemre

méltó. Néhány úri házhoz meghívtak, de engem nagyon meglepett, midőn az asztalnál felszolgáló inasoknak tót nyelven hallottam a rendezetet kiadni. De nemcsak: még az úri nők is egymás közt tótul társalogtak. Engem a csoda fogott el annyira, hogy mint egy hülye bámultam reájok. Bezzeg volt panya Dérycska. En egyetlen szót sem értettem belőle. Hát még a piacon! Ott meg már éppen nem tudunk vásárolni sem. Az utcán egyetlen egy magyar szót sem lehetett hallani. Az úri házaknál beszéltek ugyan magyarul, de igen hibásan és igen keveset. A férfiak szörnyű hévvel erősítették, hogy ámbár ők tótul beszélnek, de szívvel, lélekkel magyarok s nagyban fogják pártolni a magyar színészetet. S ez úgy is volt. Csak 9 hétig időztünk itt és mégis háromszor kaptuk ki a fizetésünket." „... Kassán ah! ott mindjárt látszott, hogy művelt publikum van s a grófnők nagyon pártolták a német színészeket, mert télen által mindig volt ott német társaság s ott mindjárt Teensasszonyoknak szólítottak! Ez nekem tetszett.”⁹

Déryné, aki idős korban — bár bámulatosan friss memóriával — vetette papírra visszaemlékezéseit, az események időrendjében téved. A miskolci színészek Murányi igazgató vezetésével nem 1818-ban, hanem 1816-ban mentek át Kassára és első vendégszereplésük nem kilenc hétig, hanem csupán jó két hétig, május 15-től május 30-ig tartott. A közönség érdeklődéssel fogadta a kísérletet s a Hazai és Külföldi Tudósítások kassai levelezője is lelkes hangon emlékezik meg a miskolci színészek játékaról. „A játszás jeles bizonyosága lett a hazafiúi nemes érzésnek, mert a főemberek, a nemesség és a városi tanács s előbbkelő lakosok mind részt kívántak venni ezen nemzeti mulatságon. A gyülekezetnek méltóságához képest megkülönböztetett igyekezet látszott a tagokban is, mellyel annyira megelégedett az egész nemes gyülekezet, hogy tetszését többszörös szíves tapsolással és örömkialtással kijelentené. Az első megelégedés a következő mindennapi játszásra nézőket szerzett úgyannyira, hogy vasárnap, május 19-én, a sokaság a theátromba be nem férhete. Ez világosan megmutatja, hogy *Tekintetes Nemes Abauj vármegyének rendei* érzik magukban a méltóságot és a hazai nyelvnek édességét a közmulatságokban is kóstolgatják. De Kassa szabad királyi városának nemes tanácsa és érdemes polgárai is ezen nemes társasághoz mutatott kedvezéseikkel megbizonyították, hogy érdemesek Felsőmagyarország városai között az első rangra, mellyel eddig méltán dicsekedhettek.”¹⁰

Ez a tudósítás több szempontból rendkívül jellemző. Nem szól a játék színvonaláról, hanem a hazafiúi nemes érzést emeli ki. Olyan korszaka ez színészetünknek, amikor a művészi szempont egészen háttérbe szoruló kérdés, a *színészetnek* politikai, nemzeti jelentősége emelkedik ki. Kulcsár nemzeti misszióra küldi vidékre távozó színészeit és színészeink vállalják is ezt a missziót, nyelvvédelmi és nemzetiségi, tehát tisztára politikai hivatástudatuk minden megnyilatkozásukban felismerhető, de még hosszú évekbe telik, míg a valódiabban művészi célok megismerése is felébred bennük.¹¹ A magyar élet szellemi vezetői is a nemzeti, nyelvi hivatást tartják elsődlegesnek s ha észre is veszik a művészi téren mutatkozó hiányosságokat, jóakarattal siklanak el felettünk, s a sajtóban nem hangzik fel egyetlen kár-

hozzatartó hang sem. Ugyanaz a Dessewffy József, aki a miskolci színészek első kassai vendégjátékáról ezt a lelkes hangú tudósítást küldte Kulcsár lapjának, a miskolciak második (1817. évi) vendégjátéka alkalmával Kazinczynak írt levelében bizony csipősen tárja fel kritikái megjegyzéseit. „A miskolci színjátszók, akik most Kassát mulattatják, eléggé alkalmasok, — írja — de a játszónék, kivéven Dérnyét, akinek az Isten annyi szép természeti kellemeket és az éneklésre is, amibár még nem elegendőleg ki pallérozott talentumot adott, nyifogók, nyafogók; szavuk hangja nem természetes és jóval túlmegegy azon a grádicson, amelyre természetiképen minden természeti tónusnak emelkedni kell a theatrumon. Ezen természetlen hangon, minden hágás és esés nélkül változtatlanul sebesen pergő nyelvök forgása tehát duplán unalmas és kedvetlen egyformaságában. E mind a szózatosság (declamatio) első regulái ellen van, azonban tömört mindig a játékház és a hazafiasság vagy nem figyelmez a hibára, vagy tűri azokat.”

A másik fontos szempont, amire rá kell mutatnunk, a tudósításnak a közönség rétegződésére vonatkozó szavaiból állapítható meg. Látjuk, hogy a magyar színészek játéka elsősorban Abaúj megye rendjeiben, a Kassán téli mulatozásukon időző nemességben talál pártfogóra. Támogatják a főrendűek is, akik páholyt bérelnek, s bizonyára épügy nem találnak gyönyörűséget a magyar színészek primitív játékában, mint ahogy kifinomodott ízlésük tiltakozik a csöppet sem magasabb színvonalú német színészek „művészete” ellen is, mégis eljárnak időtöltésből, divatból is mind a német, mind a magyar színházba. *Berzeviczy Vincének kellett egy évtized múlva jönnie, hogy a magyar színészetet a művészet magas fokára emelve, lelkes pártfogónak nyerje meg a főúri osztályt és ezzel a kassai állandó magyar színészet anyagi bázisát megeremthesse.*¹² Ami most a kassai főrendűeknek időtöltés, akkor már komoly művészi élvezet volt.

Végül támogatta a magyar színészetet Kassa város tanácsa attól a pillanattól kezdve, hogy Kassa város színpadán először csendült fel a magyar szó. Az előkelőbb polgárok is szívesen jártak a magyar színház előadásaira már ekkor is, hiszen a nemesi életforma az előkelőbb polgárság ideálja volt és ez a réteg akkor is megjelent divatból azokon a helyeken, ahol a nemesség megfordult, ha a magyar előadást meg sem értette, vagy csak felületesen értette meg. De nem találjuk a magyar színészet pártfogói között a közép- és kispolgárságot. „A polgárság nem értett magyarul és ezért a színházba nem igen járt, nagyon a német színházhoz szokott, de az egész közönség is mindig operákat, énekes játékokat kért” — mondja Dérnyé.

1817-ben megismétlődött a miskolci színészek vendégjátéka. Ismét áthívták őket Miskolcra, biztosítván, hogy „most már a polgárság is tömegesebben támogatni fogja őket.” Abaúj vármegye 500 forintot juttatott támogatásukra és ezzel az adománnyal előre jelezte az elkövetkezendő megyei pártolás korszakát. A társaság már prózai darabokat is elő mer adni, *Dugonics* és *Kisfaludy Károly* is színre kerül. A Hazai és Külföldi Tudósítások így ír:¹³ „Soha még városunkban nem játszott Társaság, melly ennyi javallást nyert volna. A ház tele van oly vendéggel, kik magyarul sem értenek s kik legalább a legnagyobb tökéletességre vitt mimikáért tapsolnak.”

Ez a vendégjáték szintén rövid időre terjedt. A magyar színészek első hosszabb szereplése 1818—1819. téli évadjára esik. A színháznak gróf Péchy József 1817 óta a bérlője, aki a magyar színészek vendégjátékával annyira meg volt elégedve, hogy 1818 nyarán elbocsátotta német színészeit s a miskolci magyar színészeket szerződtette le.¹⁴ 1818 április 23-án írták alá a szerződést, az első szerződést, amelyet Kassa magyar színészekkel kötött. 1818 november 3-tól 1819 március végéig játszott ekkor a magyar színtársulat Kassán, de még mindig nem érkezett el az időpontja az állandó magyar színháznak. 1823-ban és 1824-ben nyári időben rándult át még Kassára Éder György székesfehérvári társulata. Ezek voltak a kassai magyar állandó színház előzményei...

1821 márciusában nyílt meg a kolozsvári állandó színház. A magyarországi társulatok java oda sietett, hol a színészet állandó, díszes csarnoka várt reájok. A huszas évek vége felé azonban ez a színház is nagy bajba került. A tehetetlen főrangúak irányítása alatt olyan válságosra fordult a színház állapota, hogy 1827—1828 telére gazdátlanul kellett hagyni a színészeknek kolozsvári otthonukat. Nyakukba vették jóformán az egész országot s az Alföldön, majd Dunántúlon át Pestre is felvetődtek. Itt szeretettel fogadták őket, mintha csak megérezték volna, hogy velük a fővárosban — habár még csak csirájában is — már az a Nemzeti Színház jelentkezik, amelynek megvalósulása pedig még pontosan egy évtizedig váratott magára. „Az erdélyi énekes játszó társaság műsora tisztán operai s a német színház zenés műsorához képest kissé avult; de a műsornál fontosabb az az összevágó előadás, ami eddig ismeretlen volt a pesti magyar színpadon. Nem egyes, összeverődött színészek ezek, hanem több éve együtt játszanak s már érzik az együttműködésben rejlő erőt és értéket... Alkalmas játékhely híján a társulat még nem tud Pesten megtelepedni, de ez az első igazi magyar együttes, az állandó magyar színház kiválasztott társasága.”¹⁵ A fővárosban azonban három hónapnál tovább fenntartani magukat mégsem tudták. Hasztalan tódult előadásaira a közönség, a sikert ki nem használhatták, mert a német színházvezetőségtől heti két előadásnál többre nem nyertek engedélyt. 1828 februárjában tehát Miskolcra vették útjukat, s az ország első kőszínházában majdnem állandó otthonra találtak, de nem maradhattak: nem akartak hűtlenné válni a kolozsvári anyaintézethez. Pedig ez közben levette róluk a kezét: mágnásai megunták a bajlódást, új gazdái más társulatot szerződtettek. Kolozsvárra igyekeztükben Váradon érte őket a szomorú hír, hogy teljes hontalanságra jutottak. Miskolcra, hol elhalasztották szerencsájüket, más társulat vonult be, Kolozsvár, ahová kötelelességtudásuk hajtotta őket, kitagadta hű fiait.

Ebben a kétségbeejtő helyzetben érte őket Berzeviczy báró meghívása. Nagy örömmel vonultak be Kassára, az akkor még idegen nyelvű városba, ahol anyagi felvirágzásukra és művészi fejlődésükre egyaránt döntő hatású felkarolásra, vendégszeretettel is többre: meghitt családi légkörre találtak. A pesti Nemzeti Színház létfeltételeit a határszélek éber hazaszeretete és önzetlen segítőkészsége teremtettemeg. Aminek alapjait Kolozsvár vetette meg, azt most Kassa tovább építette.¹⁶ „A nemzeti játékszín történetében 1828-cal nevezetes új

korszak veszi kezdetét, — írja Bayer József¹⁷ — mert ez időtől lehet a kassai színészet fölvirágzását számítani, azon színészetét, mely nélkül a budai társaság 1833-tól 1837-ig nem felelhetett volna meg semmikép a főváros igényeinek, s így az állandó pesti színház kérdését is bizonytalan időre kellett volna — jó színészek hiányában — elhalasztani." Joggal írja Déryné, hogy Kolozsvár érdemli meg ugyan a koszorút azért, mert a társaságot megteremtette, de Kassát viszont feltétlen elismerés illeti azért, hogy fel tudta nevelni.

Az erdélyi társaság ekkép Kassán lassan befészkelte magát. Nemcsak a helyi viszonyok kedveztek neki, hanem sikerült egy oly támogatóra is szert tenni, ki nemcsak társadalmi állásánál és vagyonosságánál, hanem azonfelül alapos szakismereteinél fogva is hivatott volt arra, hogy egy színésztársaságot igazgasson, hogy Kassán megteremtse és nagyra nevelje az állandó magyar színházat. E férfiú Berzeviczy Vince báró.¹⁸ Dessewffy József gróf irodalmi téren akarta Kassát központtá tenni s ilyen módon Felsőmagyarország magyarosodását előmozdítani, Berzeviczy hatásosabb eszközt választott, az élő szó erejét. Ez a missziós tudat, politikai és nemzeti célkitűzés benne eleven valóság volt, mint azt alább az Akadémiához intézett beadványából és hozzá méltó, nemes lelkű hitvesének leveléből látni fogjuk, ezenfelül azonban ő már a *színtársulat művészi kiképzését is feladatul tűzte ki*, azon helyes elgondolással, hogy csak a művészileg magas fokon álló magyar színészet tudja lekötni állandóan a közönség érdeklődését és tud ilyen módon nagy nemzeti feladatának megfelelni. Idáig igazi magyar művészi együttes ki nem fejlődhetett, ha voltak is a kolozsvári társaság tagjai között kiváló művészegyeniségek. Hiányzott ugyanis a műértő vezető, aki irányokat tudott volna kijelölni a társaságnak. Berzeviczy Vince személyében találja meg a Kassára bevonult társaság ezt az irányítót, aki művészi elvek szerint irányítván azt, egy oly színészi testületet nevelt, amely *elsősorban* a művészet és azután ennek a révén állott volna egyúttal a nyelvi és nemzeti érdek szolgálatában.¹⁹ Ezzel Berzeviczy Vince úttörő tevékenységet végzett a magyar színészet történetében, a magyar művészi ideál megteremtése felé vezető úton.

SZERENCSES VÉLETLEN HOZTA, hogy Kassán Berzeviczy személyében valóban hivatott vezető került a magyar színházügy élére. Őbenne mindazok a tulajdonságok megvoltak, amelyek ennek a tisztnak betöltéséhez akkor megkívántattak: előkelő származás, társadalmi tekintély, vagyon, szakképzettség, keserves életiskolában megszerzett gyakorlati tapasztalatok, tekintélytartás, ügybuzgalom, a színészekkel való bánnitűdés, jó szív, s mindenekfölött a magyar nyelvnek és műveltségnek Széchenyi szavai és példája értelmében vett lángoló nagy szerelme. Példátlan szerénysége járt azzal a következménnyel, hogy az utókor annyira megfedekezhetett róla, hogy márványemléktáblája csak ebben az esztendőben — 1942 — került fel a kassai állandó színház homlokzatára, pedig ennek a színháznak alapjait a szó igazi értelmében ő vetette meg.

Lexikonok, színésztörténeteink, irodalomtörténeteink részben fel is ismerik az ő érdemeit, hiszen aki a magyar nemzeti színészet

fejlődéstörténetét komolyan tanulmányozza, el sem kerülheti a vele való foglalkozást. De nem elszomorító-e, hogy még a lexikonok életrajzi adataiban is annyi hiba, annyi tévedés csúszik? Így a *Schöpi-lin Aladár* szerkesztésében megjelent 4 kötetes színházi lexikon szerint Darócon született volna, holott Kassán született (ez a tévedés nyilván Dessewffy emlékbeszédének hibás adatközlése alapján került forgalomba), hogy külföldi vándorútjából 1829-ben tért volna vissza szülővárosába, ahol azon nyomban átvette a kassai színház igazgatását, holott már 1817-ben hazatért s azóta állandóan daróci kastélyában, majd 1825 óta kassai házában lakott stb.

Berzeviczy Vince báró életéről annyi hibás, téves adat került forgalomba, hogy indokoltnak látszik, hogy e helyütt hiteles adatok alapján vázoljuk fel változatos pályafutását.

Berzeviczy Vince báró az ősi felvidéki család sárosszegyei, daróci ágából származik. A Berzeviczy-család a 15. században *Jakab* révén kakaslovnici, *Szaniszló* révén berzevicei ágra szakadt. A Jakab ágából való *Kristóf* 1557-ben tett végrendelezésével három fia és egy leánya között osztotta meg kiterjedt szepesi és sárosi birtokait. Ekkor telepedett meg a középső fiú, *György*, Darócon és a daróci kúria ekkor lett önálló családi székhelyé. Ennek a Györgynek öccse volt a Berzeviczy-családnak kiemelkedő alakja, *Berzeviczy Márton*, Báthory István kancellárja, aki igen nevezetes politikai és diplomáciai szerepet játszott a 16. század második felében.

A daróci kúria egymásra következő nemzedékeinek sorában az a *Berzeviczy (III.) János* emelkedik ki, aki nejével, *Máriássy Annával* együtt a 17. század végén és a 18. század elején élt. A protestánsok féktelenné vált üldözésének napjaiban ez a János építtette nemesi udvarán a templom céljaul szolgált épületet azzal a rendeltetéssel, hogy az minden erőszakos beavatkozástól mentesen az ő házi temploma legyen. Az istentiszteletnek szánt terem méreteit nem pusztán a család szűk körére szabta, hanem a kegyúri falvak népeinek is helyet kívánt biztosítani, ha templomukat el is ragadják tőlük. (Változott formában még ma is megvan ez az épületrész a daróci kúrián, szemöldökkövében a zsoltáros szavai hirdetik Berzeviczy János és Máriássy Éva hitének erősségét: *Jehova desiderum meum. Joan: Berz: D: Ead: Haer: D: An: 1700.*) Daróczi otthonukat nagy gondnal felékesítették, a daróczi ház vagyonosodását, tekintélyének emelkedését nagyrészt nekik lehet köszönni. Tizenegy gyermekkel áldotta meg frigyüket az ég, — a daróczi kúriában mindig bőséges volt az Istenáldás! — de csak három fiú és három leány nőtt fel.

A hat nagyranőtt gyermeknek szülőik kiváltságos helyzete előre biztosította az előkelő élet minden kedvezését. *Berzeviczy János* hasonnevű fiával még idejében, 1708-ban tért a király hűségére, és ezért 1710-ben díszesen kiállított grationale decretumot kapott I. József király aláírásával. Megtartotta a király kegyét és földi javait.

Legidősebb fia, *Zsigmond*, a sárosi egymástól messze fekvő birtokok és a hegyaljai szőlők kezelésében volt atyja segítségére. (IV.) *János* és a legfiatalabb, *Miklós*, a katonai pályára lépett. IV. János Szavoyai Jenő dicső zászlai alatt harcolt, báró Ebergényi László lovassági tábornok híres huszárezredében lett „compániás”

kapitánnyá. Ez az ezred Jenő herceg minden vállalkozásában részt vett s az 1717 augusztus 16-án aratott nagyszerű belgrádi győzelemben is kiváló szerepet vitt. Berzeviczy János diadalról diadalra követte a dicső vezért, többször kitüntette magát huszárjai élén, de egy szerencsétlen vállalkozás alkalmával török fogságba esett. Feltételeken néhány hétre kiszabadult, hogy ügyeit rendezze, és ekkor írta Bécsből azt a tősgyökeres magyar stílusú levelet, amely megkapó szavakkal írja le „Istennek nehéz és nagy ostorát”, a török rabságot.

A magyar vitéz adott szava szentség, kezeskedő bajtársait nem dönthette veszedelembé, visszatért tehát a török rabságba, de nem sokáig kellett ott synylődni. Jelentése alapján Savoyai Eugén herceg lépett közbe és Berzeviczy János tisztársaival együtt kiszabadult. Több mint egy évtizeden át szolgált még az Ebergényi, később Csáky ezredben messze földön, idegen országokban, s csak atyja halála után hagyta el a katonai pályát. Nőül vette L'Hullier Mária Anna bárónőt, L'Hullier Ferenc tábornok közeli rokonát, de még házassága előtt katolizált. Ő lett férfi ágon fenntartója a családnak. Katonai múltja, sokoldalú műveltsége, társadalmi helyzete méltóvá tette, hogy a királyi kegy feléje forduljon. Az 1723 C. t. c. katonailag szervezte Magyarországot, a katonai közigazgatást egy országos hadbiztos alá rendelte (Károlyi Sándor gróf volt az első hadbiztos) és melléje még négy kerületi biztos állást szervezett. A tiszáninneni kerület székhelye Kassa volt. Első biztosá *Szinyei Merse Kristóf* sárosmegyei alispánt nevezték ki, utána *Máriássy Gábor* töltötte be ezt a tiszteket, akinek 1731-ben bekövekezett halála után *Berzeviczy János* kapta meg az előkelő tisztséget. Csakhamar megkapta a királyi tanácsosi címet is, amely akkoriban nagyon ritka és így igen nagyra becsült kitüntetés számba ment.

Így került a daróczi kúria ura Kassára, s a Berzeviczy család a 18. század első felétől részt vett a 18. századbeli barokk Kassa franciás-németes kultúrájú főúri életében. A *Dessewffy*, *Csáky*, *Sztáray*, *Klobusitzky* grófok, a *Berzeviczyek*, a *Vécsey*, *Meskó*, *Salhausen* bárók több más főrangúval együtt Kassán fejtették ki a maguk zártkörű társaságában azt a fényűzést, amely kiváltságos igényeiknek megfelelt. Csinos kis palotáikban különösen a híres kassai farsangokon csillogó társas összejövetelek — szerényebb keretek között ugyan — de mégis visszatükröztették azt a nagyvilági életet, amelyet a családi összeköttetések révén a bécsi udvar környezetéből ismertek. Hozzájárul ehhez, hogy Kassa a katonai főparancsnokság székhelye is volt, s a válogatott, nagyúri tisztikar a főrangú társaságba pezsgő elemet vegyített. Az akkori parancsnokló tábornokok nemcsak rangjuknál, de egyéni kiválóságuknál fogva is vezető szerepet vittek a társadalmi mozgalmakban. 1736-ig báró de *Renaud József* és halála után báró *Engelhardt* und *Schnellenstein Kristóf* töltötte be ezt a nagyfontosságú állást. Az osztrák főúri tisztek az előkelő társaságban a legszívesebben látott vendégek voltak s ez is hozzájárult ahhoz, hogy a 18. század közepe táján az akkori felfogás szerint igazán finomnak tartott társalgás és műveltség mindinkább elnémetesedett.

Berzeviczy János is azon volt, hogy a maga házában olyan életet rendezzen be, amely szép, fiatal feleségének megadja a méltó környezetet. Társadalmi helyzete feljogosította, hogy a főrangúak sorában foglaljon helyet, bár főnemesi címe nem volt. Hivatali méltósága, amellyel együtt járt az újoncállítás, a hadiadók beszédese, s minden katonai szállítás felett való rendelkezés, nagy hatalmat, befolyást és tekintélyt adott neki. 1736-ban vásárol Kassán házat, megveszi a Gánóczy János örökösének „Nemes kir. szabad Kassa városa derék utcájában, a napnyugati sornak a felső kapu felé való részében, mostani postamester és néhai Vas Sándor házai között helyheztetett egész közházukat benne való kerttel és mindennemű appertinentiával...” 2000 magyar forintért. A ház azelőtt gróf Gvadányi Sándor özvegyének, ghymes *Forgách* Mária Dorottyanak tulajdona volt, aki azt 1716-ban adta el. Gánóczyék harmadkézből vették meg. Berzeviczy János alaposan rendbehozatta a kissé elhanyagolt házat, s igen kényelmes otthon vált belőle. A családi lakosztályon kívül volt három fogadószobája s egy táncterme is. Berzeviczy János egyedül lakta az egész házat s kertje is volt hozzá.

Ez a ház egyik kiemelkedő központja volt a barokk Kassa főúri társadalmi életének. Egy tündöklő szépségű, magas kulturájú háziasszony mágnesként vonzotta a vendégeket. Azonban Berzeviczy János már 1744-ben meghalt. Három gyermeke maradt, két süldő leánya és egyetlen fia, *Ferenc*, aki apja halálakor alig volt másfél éves. Özvegy édesanyja nemsokára férjhezment báró *Engelhardt* tábornokhoz. Abban a németesedő világban nem volt már, aki a kis Ferenc magyaros nevelésén öröködjön. Nem élt már a nagyanya, *Máriássy Éva*, a daróci háziasszony, aki minden levelében szívére kötötte fiának, hogy unokáit „magyar szóra tanítsák”, s nem élt már a magas hivatali méltóságot betöltő, de ízig-vérig magyar érzésű és műveltségű édesapa, aki fiát magyar szóra fogja.

Szmrecsányi Miklósnak kéziratban hátramaradt nagyszabású családtörténete, sajnos, a Berzeviczy János halálát követő családi pörösködés ismertetésével, 1746-tal megszakad. A kiváló történetíró a halál megakadályozta, hogy anyai ágon való őseinek történetét befejezze és teljessé tegye a legnagyobb szabású magyar családtörténeti munkát. Így éppen Berzeviczy Vince szüleinek és Berzeviczy Vincének életét nem tudta már kidolgozni. Vázlatos adatokkal kell egyelőre beérnünk. Berzeviczy Ferencet mostohaapja, a derék katona nyílt szívével szerette, neveltetése társadalmi helyzetének és vagyoni állásának megfelelő volt. De az osztrák tábornok házában nem részesülhetett magyar szellemű nevelésben, nem is tudott magyarul kielégítően. Közpályát nem töltött be, birtokain gazdálkodott, s később annyira megszerette Darócot, hogy kassai palotáját otthagyva, az év nagyobb részét az ősi kúrián töltötte, amelyet rendbehozott, átalakított, kibővített, s csupán a téli időnyre tért vissza Kassára, ahol résztvett a főúri rend előkelő életében.

Nagy barátja volt a Kassán meggyökeresedni kezdő német színeknek is és Czobor Alfréd előadása szerint (Történelmi Közlemények Abaúj-Torna vármegye és Kassa múltjából, V. évf. 104—106.) Mayer János és Ditlemayer József budai német színtársulatának lel-

kes pártfogói sorába tartozik többi rangbelijével együtt. A színészek érdekében a városnál Berzeviczy Ferenc is közbeveti magát és így a budai német színészek üres telekhez jutnak a Forgács-utcai (Deák F. utca) kapunál, azon a helyen, ahol most a királyi tábla épülete áll.

Milyen csodálatos rendelete volt a Gondviselésnek, hogy míg az apa az állandó német színészet útját egyengette, a fiú az állandó magyar színházat alapozta meg Kassa városában!

Berzeviczy Ferenc 28 éves korában házasodott. A kassai anyakönyv tanúsága szerint 1770 április 16-án eskette meg Berecz Mihály egri kanonok, plébános Vécsey Terézia bárónővel, Vécsey József bárónak, a Kassán székelő szepesi kamara tanácsosának és ungmegyei főispánnak és Berényi Terézia grófnőnek második gyermekével. (Első gyermekük, Anna bárónő, Dessewffy István báróhoz ment nőül, aki később grófi rangot nyert. Ebből a házasságból született gróf Dessewffy József. Ilymódon, anyáik révén, voltak unokafivérek Dessewffy József gróf és Berzeviczy Vince báró.) Úgy Dessewffy Istvánné grófnő, mint Berzeviczy Ferencné csillagkeresztes hölgy volt.

A királynői kegy Berzeviczy Ferencsel szemben is megnyilatkozott és Mária Terézia 1775 január 20-án kelt diplomájával bárói címet adott Berzeviczy Ferencnek. Ezzel tulajdonképpen csak jogi kifejezést kapott a tényleges helyzet, mert hiszen már Berzeviczy Jánost a kassai főúri társaság tagjának tekintette mindenki.

A házaspár első gyermeke, József, 1773-ban született Darócon, egy évvel rá született a második fiú, Ferenc, ugyancsak Darócon. A következő évben újból gyermekáldás szállt a daróci kúriára, szintén fiúgyermek, aki a nagyapja nevét, a János nevét kapta. A negyedik, leánygyermek, 1777-ben született, de már három nap múlva meghalt. Ezek az anyakönyvi bejegyzések mutatják, hogy 1778-ig a daróci ősi kúria volt Berzeviczy Ferenc rezidenciája, de 1778-ban már Kassát lehet állandó otthonuknak tekinteni. Ott születik Mária leányuk, majd Vince és Antal fiúk.

A kassai plébánia anyakönyvének bejegyzése szerint: Anno 1781. 16. Martii Rdsm. Dom. Plebanus Orosz parochus loci baptisavit Vincentium Josephum Fidelem Julianum e parentibus Illustrissimo L. B. Francisco Berzeviczy et Illustrissima Theresia Vécsey nata Baroni-sa. Patrini: Josephus Klema mendico et Anna Maria Puczín. Conditio: Liber Baro. Religio: Cath.

Ime, milyen szép, krisztusi szellemű gesztust árul el az anyakönyvi kivonat, amely Berzeviczy Albert emlékezéseinek tanúsága szerint hagyományos volt a Berzeviczy-családban. Keresztszülőknek szegény koldúst választottak, akitől nem vártak ajándékot, protekciót, hanem akit ők adományoztak meg bőségesen. Első gyermeküknek keresztszülői is a daróci anyakönyv tanúsága szerint két szegény ember: „Pauperculi Homines, Vassko Juhasz et ejus uxor Naszta seu Anasztázia”. Második fiukat is ugyanaz a két jobbágy tartja keresztvíz alá.

BERZEVICZY VINCE TEHÁT KASSÁN SZÜLETÉTT, a gyermekkor emlékei is Kassához kötik, majd 22 évi bolyongás után Kassára

tér meg, hogy mint tősgyökeres kassai polgár szerezzen országra szóló hírt és nevet városának!

A kis Vince a szülői házban gondos nevelésben részesült, magántanítói teletöltöttek mindazzal a tudománnyal a fejét, amire egy főrangú ifjúnak szüksége volt. Csak éppen — magyarul nem tanult meg. A szülői házban német és francia nyelven beszéltek, a cselédség körében szlovákul tanult meg, nyaranként Darócon szlovák szót hallott, tanítómesterei klasszikus deákságra tanították (Levelei a klasszikusokban való nagy jártasságáról és tökéletes latinságáról tanúskodnak. Nagy szó ez olyan korban, amelynek latinságát gróf Dessewffy József „abajdóc”-nak mondja), a kassai palotájukban megforduló vendégek, a Dalton gyalogezred ir nemzetiségű tisztjei és a főúri társadalom tagjai németül, franciául és angolul beszélnek.

Dessewffy akadémiai emlékbeszédében a tisztek sűrű vendégjárásának tulajdonítja, hogy a gyermek lelkületében feltámad a katonai pálya iránti hajlandóság. Nem is csoda ez, hiszen a családi hagyományok is fényes katonai pályafutásokról beszélnek. Nagyatya, Berzeviczy (IV.) János, amint láttuk, Savoyai Jenő hadjárataiban derekasan kivette részét. Még fényesebb katonai pályát futott meg nagyatyjának öccse, Berzeviczy Miklós. Az 1737—39. török háborúban mint a báró Splényi huszárezred kapitánya vett részt, a Mária Terézia és Nagy Frigyes közt dúló nagy világtusában, az osztrák örökösödési háborúban ezredével a sziléziai harctéren vitézkedik s már 1743-ban alezredes. 1743-ban a Splényi-huszárokkal Lombardiába kerül és ezredének minden haditettében része van. A háború után ezredesi rangot nyer, majd mint tábornok vonul nyugalomba és tér vissza az ősi daróci kúriába. Hogy dobogott Berzeviczy Vince gyermekszíve, amikor atyja nagybátyjuknak Casale Monferrato véres ütközetében való hőstetteiről beszélt! Forró vággyakozását szülői teljesítették és így 1795-ben, 14 éves korában, zászlósként belépett a Dalton gyalogezredbe.

A családban egy olyan verzió kering katonává válásának körülményeire vonatkozólag, amelyre Berzeviczy Albert is halványan céloz emlékezéseiben, Szmrecsányi Géza pedig, Berzeviczy Vince dédunokája, a sárosi hagyományok hűséges ápolója, egész nyíltan meg is írja azt a deres-jelenetet, amikor a szigorú apa hajdúival kápatja le az engedetlen gyermeket és megvirgácsoltatja. Ekkor szökött volna meg Vince a szülői házból és állt be katonának. Csakhogy semmi sincs, ami ezt a legendát igazolná. A deres-jelenet ennek a korszaknak ismert irodalmi motívuma, sajnos, végzetes következményre, apagyilkosságra vezetett a Belezna- esetben. (V.ö. Széchenyi 1819. évi naplójának vonatkozó részével.) Nincs nyoma azonban annak, hogy Vince megszökött volna Kassáról, s szakított volna a szülői házzal. Ellenkezőleg unokafivérének, Dessewffy Józsefnek előadása szerint, aki bizonyára ismerte Vince gyermekkorát, az olasz háború kitöréséig Kassán katonáskodott, ott gyakorolta katonáit az Exerzier-Platzon és a kassai kaszárnnyában ült szobafogságban némely csínytevéseiért, amikor anyja és húga édesítették meg becsempészett falatokkal szomorú magányát. Ekkor még az apjával való viszonyban sem

következett be elhidegülés. A Berzeviczy-levéltár egyetlen írásában, amely Vince katonakorára vonatkozik, Vécsey Ferenc 1805 július 12-én Berzeviczy Ferencnek Bécsből ezeket írja Vincére vonatkozólag: „Liebster Schwager! ... Deinen Sohn, Zenzi habe zu Pest gesehen. Ich kann Dich versichern, dass dieser junge Mensch allgemeine Approbation hat. Du wirst von diesem sicher eine grosse Freude erleben...”

A jóslat nem vált be, Berzeviczy Ferencnek sok szomorúságot okozott fia, amikor életének kalandos, romantikus szakasza következett be.

Berzeviczy Vince ezredével 1795-ben, 15 éves korában került a lombardiai harctérre. 1809-ig volt küzdő katona, életének erről a korszakáról mégis olyan kevés, amit tudunk. Amikor az élettől megtörve 37 éves korában Kassára visszakerült, a távol töltött 22 esztendőről még legbizalmasabb barátjainak sem beszélt. (Ómaga csupán egy levéltöredékben tesz rövid célzást keserves multjára, amelyről nem tudjuk, kihez szól, s a keltezés sincs rajta. Valószínű, hogy közvetlenül hazatérése után íródott. Liebster Vetter! Wie unendlich wohl mir der freundschaftliche Ton Ihres Schreibens getan hat, vermag ich Ihnen mit schwachen Worten nicht schildern, denn für so was hat nur der Gefühl, den im fünfzehnten Lebensjahre aus der Heimat entfernt wurde — 22 Jahren von derselben entfernt war — im 37. Jahre zurückkehrt und lauter entfremdeten Gemüther antrifft... Ennyi mindössze Berzeviczy sajátkezű önéletrajzi feljegyzése. Mennyi keserűség szól belőle!)

Éppen azért hihetetlen mindaz, amit Déryné intendánsának vándorlásairól elmond, illetve, hogy azokat a bárótól hallotta volna. Annál kevésbbé hihető, minthogy a Déryné által Berzeviczyről előadott dolgok nagy része könnyen megcáfolható. Nem is lehet elhinni, hogy a báró épen egy színésznőnek tárja fel szíve benső rejtekeit, amikor legközelebbi hozzátartozói előtt is hallgatott az elmúltakról, talán csak feleségének beszélt róluk, de az is megőrizte mindvégig a nyomorúság iskolájának titkait.

Jó katona volt, derék pajtás és katonái, az abaúji és csereháti magyar fiúk a rajongásig szerették. Köztük is tanult meg magyarul, mint ahogy Széchenyi is huszárjai között érezte először a magyar nyelv ízét. Az ezred idegen ajkú tisztjeinek tolmácsa lett Ghillány báróval együtt. „Édes magyar bárónknak” mondták őket tisztársaik.

Amikor 1796-ban Wurmser seregét a franciák beszorították Mantuába, a császár a monarchia utolsó tartalékereje élére Alvinczy tábornagyot állította. Ebben a dicsőséges, de szerencsétlen kimenetelű hadjáratban vett részt Berzeviczy Vince is, s az Arcole mellett vívott háromnapos nagy csatában megsebesült, francia fogságba jutott, ahonnan a campo-formioi béke szabadítja ki. Főhadnagyi rangig viszi a Dalton-ezredben, majd 1809-ben a horvátországi fölkelő sereghez, az úgynevezett vörösköpenyegesekhez kerül kapitányi rangban.

VELENCÉBEN ÉS MILÁNÓBAN KEDVELTE MEG A JÁTÉKSZÍNT, de különösen a daljátékot. Ha időt szakíthatott, nappal Les-

sing hamburgi dramaturgiáját tanulmányozta, este pedig a színházban töltötte el egész idejét. Később is sokat beszélt arról a tartós impreszióról, amely a színészet iránti szeretetét meggyökerezettette szívében, annyira, hogy utóbb a *színészet szcenikai részével is foglalatoskodott*, és Engel, La Brune művei mellett még Noverre-t is forgatta, tanulmányozta, tehát tisztában volt korának legmagasabb fokú dramaturgiai és szcenikai ismereteivel. Kisujjában voltak „a színpadi hatások fortélyai”.

A színészet mellett másik szenvedélye is volt, amely a kártya felé vonzotta s mivel szüleivel adósságai miatt összekülönbözött, a katonaságnál sem volt maradása. Egy ideig valóságos kalandoréletet élt, nem kétséges, hogy színészkedett is, de álnéven s nem közönséges sikerrel, ilyen módon tehát elméleti ismereteit gyakorlati ismeretekkel, az élet iskolájában egészítette ki. Végre az anya gyöngédebb szíve lehetővé tette a „tékozló fiú” hazatértét.

Édesatyja nem sokkal élte túl ezt, 1818 február 21-én meghalt. Csak néhány napig örülhetett annak, hogy fia megházasodott és ez a szíve szerint való házasság reményt nyújt a család új felvirágozására. Báró Berzeviczy Vince 1818. február 8-án vezette a daróczi kegyűri templomban oltárhoz Szinyei Merse Annát, Szinyei Merse László és Máriássy Anna akkor 24 éves korban levő leányát. Berzeviczy Ferenc ekkor már halálos beteg volt, csak megáldhatta az új párt és örök álmra hűnyta szemét. Végrendeletének végrehajtása során a kassai házat eladták gróf Dessewffy Józsefnek 26.500 forintért, amelyet a vevő május és december között öt részletben törlesztett le. A fiatal pár pedig az özvegy édesanyjával kiköltözött Darócra és ott élnek nyugodt, boldog családi életet. Erről a családi boldogságról Berzeviczy Vince és felesége hátramaradt leveleinek minden sora bizonykodik. Így Berzeviczy Vince 11 évi házassága után így ír Kaszáról sógorához, Szinyei Merse László alispánhoz és diétai követhez (a sárosi kolerazendülés erőskezü letörője volt, később az eperjesi váltótörvényszék elnöke, több ízben kormánybiztos, 1842-ben udvari tanácsos): „Lieber Latzi! Dass mich die Erinnerung meiner von dir, und den deinigen innig freuet, brauche ich ja nicht zu betheuern... Manet alte mente repostum, dass ich grossentheils deiner Fürsprache das Glück meines Lebens nemlich das Hand deines Schwesters zu danken habe... (1829. április 6-án írt levél, Szinyei Merse Jenő birtokában.) Minden levelükben a végtelen szeretet, az egymásról való gondoskodás, féltés hangjai csendülnek meg. Frau Náninak nevezi leveleiben kedveskedve feleségét Berzeviczy báró, Cenzinek becézi őt az asszony. Csak egy bánatuk van, nincs fiúörökösük, sőt egyetlen leányuk, Teréz, csecsemőkorban halt el. A családi hagyomány szerint báró Berzeviczyné a szívébe vert tövissel megy Sarlós Boldogasszony napján daróci jobbágyaival egy sorban a lőcsei hegyi templomban levő csodatevő Mária-képhez, s amint fáradságtól meggyötörve, összetörve, imába merülten térdel, látomása van. Bűvös fénykörében előtte áll a Szent Szűz s ölében tartja elhűnyt kis leányát, Terézt. Mosolyogva vigasztaló szavakat intéz az elárvult zarándoknőhöz. Megnyugodva tér haza s a megígért gyermeket a Szűz tiszte-

létére nevezi Máriának. Ez a misztikum kíséri a Szmrecsányiak szaporaságát. (Szmrecsányi Géza, Skvarka, 103. l.)

A szülők minden szeretetüket, gondosságukat, jóságukat a gyermekre fordítják. Csendes, komoly leányka lesz Mária, aki a gyermekkor játéakai helyett inkább a könyvek és a zene iránt érdeklődik. Az apa maga vezeti gyermekének nevelését és okos kis leányát „magister”-nek becézi. De ez már kassai életük korszakára esik. 1825-ig, Mária első gyermekeiben, a kis család az ősi fészekben húzódik meg.

Berzeviczy Vince és felesége élénk részt vesz Sáros társadalmi életében. Télen a kúriák lakói sűrűn látogatják egymást, s megbeszélnek nemcsak szűkebb pátriájuknak, Sárosnak, hanem a nagyvilágnak eseményeit. Művelt, felvilágosult társadalmi osztály ez, amely érdeklődik a kulturális élet minden rezdülése iránt. Sajnos, a nemzeti ébresztők ekkor még alig szólaltak meg, a kulturális érdeklődés a német, francia és angol kultúra felé fordul. Szirmay Antal és társa, Schütz Alajos, 1820—21. évi párizsi és londoni útjukról kimerítő episztolákban számolnak be Szinyei Merse Józsefnek, Berzeviczyné fivérének és ezek a levelek kézről kézre járnak a rokoncsaládok kúriáiban. Beszámolnak a német, francia és angol kultúra nagy eseményeiről, a sárosiak ismerik Byront, Scott Walttert, Schellinget, de még nem vesznek tudomást Kisfaludy Károlyról és Vörösmartyról. Az előkelő kör műkedvelő társaságokba verődik és télvíz idején egy-egy sárosi kastélyban, nyaranként az előkelő világ üdülőhelyén, Bártfa fürdőjén sűrűn játszanak rövidebb-hosszabb német darabokat. Főképen Kotzebue a kedvelt szerzőjük. (Szinyei Merse József hátrahagyott iratai.) Ez a társaság gyakran fordul Berzeviczy Vincéhez tanácsért, útbaigazításért és bár annak nincs nyoma, hogy maga is fellépett volna műkedvelői színpadon, gazdag tapasztalatainak tárházából azonban szívesen adott tanácsot, útbaigazítást.

Berzeviczy Albert visszaemlékezései szerint Berzeviczy Vince báró nem tudott akklimatizálódni Darócon. Nem is volt a kúria akkoriban olyan marasztaló otthon, mint később, a Szmrecsányi Odön és báró Berzeviczy Mária aranylakodalmat megért házasesetének napjaiban, amikor Sáros földi paradicsomának mondták. A rokokó stílusú kastély északi oldala akkoriban kopár lejtő, csak egy öreg cseresznyefa ágai hajladoznak rajta az északi szél folyton megújuló rohamára. Berzeviczy Vince zordnak és egészségére veszélyesnek találja daróci otthona éghajlatát. Amikor azzal a tervvel áll elő, hogy Kassán házat kellene vásárolni és oda beköltözni, felesége — már a kis Mária nevelése érdekében is — örömmel egyezik bele férje szándékába. 1824-ben megveszik Polinszky Ferencnek és nejének, Gyurkovits Annának az „in platea Lanionum” fekvő házat (a szerződés szeptember 16-án kelt s a vételár 17.000 forintot tett ki), Kassa város 1824. november 26-án ad engedélyt, hogy a hátsó traktust az emelet magasságáig húzassa. Özvegy édesanyja 1825 elején meghal, ezután a Berzeviczy házaspár 1825-ben végleg beköltözik kassai házába.

(Berzeviczy Vince halála után ezt a házat, amely anyiszor tárta

ki vendégszerető kapuját a magyar színészet úttörő hőseinek, özvegye a Heim-családnak adta el a gyermekével visszatért az ősi kúriára. 1835-ben, a gyászév leteltével, az Árvából Sárosba származott Szmrecsányi Jenő Odön vette nőül a Berzeviczy család bárói ágának utolsó sarját. Ezt a házasságot Isten 16 gyermekkel áldotta meg. Közülük ketten — Isten jóságos akaratából — még életben vannak: Lajos, az egri érsek és Teréz, dr. Szinyei Merse József volt földművelésügyi miniszteri tanácsos, majd a közigazgatási bíróság tanácselnökének hitvese, dr. Szinyei Merse Jenőnek, Magyarország jelenlegi vallás- és közoktatásügyi miniszterének édesanyja.)

Kassai otthonuk éppen úgy beleilleszkedik az előkelő társadalmi osztály életébe, mint Berzeviczy János és Berzeviczy Ferenc kassai palotája, központja volt a főrangúak társadalmi életének. Berzeviczy Vince sógorához, Szinyei Lászlóhoz írt leveleiben sok kedves visszaemlékezést olvasunk ennek az előkelő, de bizalmas társadalmi életnek részleteiről. Sokszor invitálja szíves szóval sógorát a fényes társadalmi estélyekre. Így pl. 1827. december 28-án kelt levelében felveti a kérdést: „Apropos, wäre denn das gar nicht möglich, dieser Fasching ein bisschen zu tanzen kommen?“. Szinyei Merse László többször élt is a szíves meghívással, amint az Berzeviczy 1828. december 14-én írt leveléből kitűnik: „... du in unseren lieben Carchau eine solche Approbation erhalten hast, dass ich von jedermann bestimmt werde, dich zur baldigen Hieherkunft zu vermögen. Hoc ego quidem etiam valde optarem...“ 1829. február 12-i levelében pedig ismerteti a farsangi programot: „... thue ich hiermit kund und zu wissen, dass der letzte Gesellschaftball den 18-ten dieses abgehalten wird, am 21-ten jedoch der zweite Ball beym Grafen Leopold Van Dernath, zu welchen du im voraus solemnter eingeladen bist, stattfinden werde...“

Szinyei Merse László azért is gyakori vendége volt Berzeviczy kassai házának, mert szép reményekre jogosító fia ebben a házban kapott a szülői ház gondosságával felérő otthont, amikor kitűnő eredménnyel végezte Kassán tanulmányait. A szépreményű Szinyei Merse Félix a Bach-korszakban Sárosmegye szellemi és politikai vezetője, a provizórium alispánja, a kiegyezés nagynevű főispánja volt.

ENNEK A BENSŐSÉGES, MEGHITT CSALÁDI OTTHONNAK nyugalma zavarta meg Thalia otthonát vesztett magyar truppjának Kassára vonulása. Berzeviczy Vince újból bekapcsolódik „az átkozott, de mégis annyira szeretett” világba. „Kezdetét veszi ezzel azon áldásos működés, melyért az Akadémia 1832-ben tagjai sorába avatta és 4-ik nagygyűlésén meleg köszönetet mondott mind a megyének, mind a társulat kormányzójának, Berzeviczynek.”²⁰

1828 őszén vonult be az otthonát vesztett kolozsvári társulat Kassára. 1829 elején vállalta el Berzeviczy (Klestinszky szerint néhány hónap múlva a bevonulás után) a színház igazgatását.²¹ A színészek a nyár beálltaig működtek Kassán. — 1829. május 14-én írják alá egy részről „a magyar színházi- és opera társulat” megbízottai: Déryné született Széppataky Rozália, Sajó Szent-Pétery Sigmond, Nyitra-

Szerdahelyi Szerdahelyi Josef, Heinisch Josef, Megyeri Károly, Pály Elek és Szilágyi Pál, más részről August Voltz, mint a városi kávéház, redout és színházépület bérlője „Tekintetes Kassa város magisztrátusának” jóváhagyásával azt a német nyelvű szerződést, amelyben Voltz Ágost egy évre, 1829. július hó elsejétől 1830. július végéig átadja a színházat teljes inventáriumával a magyar színészeknek. Berzeviczy Vince „mint intendáns” teljes erkölcsi és anyagi felelősséget vállal, hogy a színtársulat teljesíti a szerződés feltételeit. „Dass gegenwärtiger Kontrakt von Seite der Sänger und Schauspielen Gesellschaft in seinem vollen Sinne gehalten werde, verbürgt und verpflichtet V. B. Berzeviczy als Intendant“, — szól a Berzeviczy sajátkezü írásával a szerződéshez írt záradék. Kassa város tanácsa 1829. június 19-i ülésén ratifikálja a szerződést és 2765. tanácsi szám alatt latin nyelvű záradékában függeszti ezt a határozatot a szerződéshez, amely ilyen módon jogerőre lép. Ezzel a színtársulat sorsa egy évre biztosítva van, ezalatt pedig annyira meggyökeresedik, hogy a magyar színészet folyamatosága többé Kassán meg nem szűnik. Berzeviczy nagy áldozatot és kockázatot vállaló kezessége tette tehát lehetővé Kassán a magyar színészet állandósulását. A magyar énekes- és színjátszó társulat így jutott a kassai színház tulajdonába, de az előadások nem kezdődtek meg mindjárt. Amikor a nemesi osztály otthagyta a várost, kiment birtokára, majd a fürdőhelyeket, Ránkot és a különösen divatos Bártfát meg Kékedet kereste fel és a vagyonosabb polgárság is a nyaralóhelyekre tödült, a magyar színészet, amelynek anyagi léte ekkor még nem volt biztosítva, szintén vándorútra kényszerült. Mecénásaik után húzódtak Ránkra és Bártfára, de az őszy folyamán visszatértek Kassára, ahol még nagyobb szeretettel fogadták őket, mint mult évi bemutatkozásukkor. Kassa polgársága szinte versengett a színház pártolásában. Abaúj vármegye 3000 forintot szavaz meg támogatásukra, a főrendűek és a nemesi osztály páholybérleteket siet váltani, olyan bérlő is akad, aki a páholy árát túlfizeti. A színészet magyarosító hatása szembeötlő. A Hazai és Külföldi Tudósítások levelezője így ír a színészek visszatérte után: „Szinte tsodálatos változást tettek itt létök óta ezen városnak több lakóságában, mint hogy olyanok is kezdenek már most magyarul beszélni, akik eddig, ha tudtak is, tsinosodásnak tartották így nem beszélni.”

Berzeviczy Vince ezen az őszön még vezette a színház ügyeit, de azután lemond. Szerencsére ez a visszavonulása a színház ügyeitől nem végleges. Bayer műve a visszavonulás okát a már eddig hozott nagy anyagi áldozatokban jelöli meg: Berzeviczy Vince már eddig is 5000 forintot költött a színházra és ezt a bőkezűséget még az ő lelkes ügyszeretete sem tudja saját helyzetének veszélyeztetése nélkül továbbra is fenntartani. Mi azonban nem hisszük, hogy ennek az ideiglenes visszavonulásának tisztán anyagi természetű okai lettek volna. Az elvégzendő levéltári kutatások eredménye alapján várunk erre kielégítőbb magyarázatot.

Berzeviczy visszavonulása után a sokat hányatott színtársulat is érezte, hogy újból bizonytalan helyzetbe került és jövőjéről nincs gondoskodás. Újból Berzeviczy Vince volt, aki tanácsával segített.

Az ő közbelépésére történt az a nagyjelentőségű lépés, hogy a színtársulat küldöttsége az 1830 február 9-én egybehívott megyei közgyűlés elé járult azzal a kérelemmel, hogy a megye vegye őket pártolás alá, ők készek állandóan Kassán maradni, magukat a megkötendő szerződés rendelkezései alá vetni. Ez a lépés rendkívül fontos nemcsak a kassai magyar színház, hanem az egyetemes magyar színház történetében is.

Abaúj vármegye rendjei nagy jóakarattal fogadták a színtársulat kérését és ajánlkozását. Ebben négy évtizedes hagyományt követtek, hiszen 1790 óta, amikor az első magyar színtársulat ügyét már szívvel-leléssel magukévá tették, minden egyes alkalommal a magyar színeszet ügyének támogatására siettek. Most is: — a közgyűlés a maga kebeléből küldöttséget választott, hogy a színészek kérését tegye megfontolás tárgyává és még a közgyűlés tartama alatt terjesszen elő olyan javaslatot, amelynek alapján ezt a kérdést el lehet intézni. A küldöttség gondos tárgyalások és az ügy alapos mérlegelése után hosszabb javaslatot terjesztett elő a közgyűlésnek. E javaslat lényege a következőket tartalmazta:

1. Abaúj vármegye három év tartamára vegye gondozásba a Kassán működő magyar színtársulatot.

2. Írjon át Ung, Sáros, Gömör, Torna és Zemplén vármegyékhez, hogy három év tartamára szavazzanak segélyt a kassai magyar színtársulat fenntartásához, mint amely társulat Északmagyarország magyarosodásának ügyét hivatott szolgálni.

3. A küldöttség a maga elhatározásából gyűjtést indított meg és ennek eredményeképpen 1650 forintot nyújt át a megye közgyűlésének.

4. A színház intendánsának válasszák meg, illetve erre a tisztségre mint legalkalmasabb személyt kérjék fel báró Berzeviczy Vincét.

5. A színház fenntartására egybegyűlt összeg gondozásával bízzák meg Ttes Tóth Zsigmond főjegyzőt.

6. Keressék meg Kassa szabad királyi várost, hogy színházát díjtalanul bocsássa a magyar színtársulat rendelkezésére.

A megye az előterjesztett és alapos érvekkel alátámasztott javaslatot egyhangú lelkesedéssel a magáévá tette és a maga részéről a már egybegyűjtött összegen kívül 2630 váltóforintot ajánlott meg a színház első évi fenntartására. A kiküldött választmány megkezdi tárgyalásait elsősorban Kassa városával és báró Berzeviczy Vincével. Ezek a tárgyalások lassan haladnak előre, Berzeviczy Vince bárónak bizonyos feltételei vannak, elsősorban a színház művészi irányítására vonatkozólag, ebben a teljes rendelkezési jogot igyekszik a maga számára biztosítani. Április 15-én már mint a színház intendánsa átiratot intéz a városhoz, amelyben bejelenti, hogy a Nemzeti Játékszín kormányát a megyebéli méltóságos bizottságtól átvette, s azon fog igyekezni, hogy „Nemzeti Játékszínünknek tsinosodását a lehetőségig eszközölje. Semmit el nem mulasztok, — írja — mit ennek előmozdítására szükséges lehet a számára megnyerni s így már a Nemzeti Tudós Társaság s a Mágnessé Casinó elöljárói igyekezetének elősegítésére fel is szólítottak, kiknek hathatós közbenjárások által nemzeti intézetünk számára sokat s végre tán mindent is remélhetünk.”

A terjedelmes beadványnak színháztörténeti szempontból az a jelentősége van, hogy az idézett zárószavakból teljes határozottsággal felismerhető Berzeviczy Vince színházpolitikájának kezdettől fogva irányító eszméje: *a kassai színház ügyét országosítani kell* s mint-hogy most a szerencsés véletlen folytán Abaúj vármegye színtársulatának keretében „egybefogózott az a társaság”, amely a magyar nemzeti színház magva lehet, ezt a társulatot egyben kell tartani, ki kell művelni és erre a színtársulatra kell felépíteni a nemzeti színházat, amelyet később — szerencsésebb körülmények között — az ország központjában, Pesten lehet elhelyezni. Ezért fordul már az első alkalommal a Magyar Tudós Társasághoz és a Nemzeti Kaszinóhoz, mint amely testületek elsősorban hivatottak a magyar színészet ügyének országos megoldására.

Ugyanez a beadvány egy más szempontból is érdekesen mutatja, hogy Berzeviczy Vince nyomban az első pillanattól kezdve, amint a színtársulat és a magyar színészet jövője most már a köz megbízásának alapján vállára nehezedik, milyen komolysággal, milyen ügybuzgalommal és mennyi hozzáértéssel igyekszik vállalt feladatát teljesíteni. Határozott és hozzáértő javaslatot tesz a városnak a nézőtér célszerűbb berendezésére, a színház szükséges felszerelésének kiegészítésére, modernizálására. Nagyon jelentős az a javaslata, amely a színházi idényt úgy kívánja megállapíttatni, hogy az mindig október 15-én vegye kezdetét és a nyári szünet a nyár kezdetével kezdődjék, amikor is a színházon a szükséges javítási munkálatokat el lehet végezni. A kassai színházi idény egy évszázadon át a Berzeviczy Vince által javaslatba hozott időszakra terjedt ki. Berzeviczy nyolc bérletet vezetett be, amelyek 104 előadásból álljanak, szabad jutalomjáték legyen 12, míg a szabad kórház javára teljesen elegendő az eddig szokásos két előadás helyett egy előadás, de az aztán olyan lesz, hogy annak az egynek a jövedelme feléri a kettőt.²²

A város a lehető legnagyobb lelkesedéssel és önfeláldozással siet a magyar színészet ügyének támogatására. Böjtmás havának első napján keltezett 874/904 számú átiratában értesíti a vármegyét, hogy a tulajdonában lévő játékszint minden bérfizetés nélkül átadja a Kassán mulatozó Nemzeti Színjátszó Társaság részére. Berzeviczy Vince beadványát is a legnagyobb buzgalommal teszi a magáévá és a báró által indítványozott átalakítási munkálatokhoz hozzájárul. Az inténdás azonban a színház csinosításának érdekében a sajátjából is áldoz és átengedi a családi értékek közül az óriási és ragyogó szépségű csillárt, amely valódi ékessége a *Brioschi* bécsi képművész által kilenc műzsával díszített mennyezetnek.²³

Sziszifuszi munka nehezedik Berzeviczy vállára, hiszen mindent magának kell végeznie, „Cenci hat jetzt mit den Theatergeschichte zu tun, die Comitatus bombardieren ihn”, írja felesége, sz. *Szinyei Merse Anna* fivérének, *Szinyei Merse Lászlónak* 1830 május 13-ról keltezett levelében,²⁴ Berzeviczy nem akarja magát alárendelni a számadásnak, nem akarja, hogy sok feje legyen a színháznak, ő akar ott korlátlanul parancsolni, mert csak így tudja nagy terveit megvalósítani, s amint Berzeviczy Vincéné május 23-án kelt levelében olvas-

suk, a megyei urak már most kezdenek szembeszállani vele.²⁴ Végre a megegyezés létrejön, a pünkösdi havában tartott megyei közgyűlés már arról tud határozni, hogy a kassai színház a megye három évre igazgatása alá veszi s a színház fenntartására évenként 3025 forintot biztosít.

1829 ŐSZÉN KEZDŐDÖTT BERZEVICZY ALKOTÓ MUNKÁJA. Természetesen neki is, mint a világ többi intendánsának, elég baja volt a színészekkel, — írja Bayer József —. Ha szindarabok megválasztásáról, vagy szerepek kiosztásáról volt szó; ha a színészek gyakorlati útbaigazításra szorultak; ha a jelenetezés célszerű elosztásáról, szükséges változtatásokról, díszítményekről, zencarról kellett intézkedni; ha a ruházatok korhű megválasztása, szóval az egész színjátéki siker alapos útbaigazítást igényelt, ott volt ő mindig, s alapos elméleti és gyakorlati ismereteivel csiszolta, képezte a társaságot, kovácsolta hatalmas egységbe. De nemcsak időt, energiát áldozott a színészet ügyének, hanem erején felül hozott anyagi áldozatokat is.²⁵ Déryné így emlékezik meg színházvezetői tevékenységéről: „Báró Berzeviczy nagy szorgalommal vezérelte s kormányozta a társaság ügyeit és sok pénzébe is került az ő nagy pontossága. Minden előadandó alkalommal mindig kész volt áldozatokat hozni: úgy mint darabokat megszerezni s több aféle, apró-cseprő kellékek előállítására, melyre a társaság nem költekezett, de ő már föltette magában, hogy annak meg kell lennie, mert ő azt szükségesnek látja stb. Mindenre kiterjedt figyelme. A próbákon ő mindig rendesen jelen volt és kormányozta a próbán a gyengébb színészeket, rendezte köztük az állásokat. Velem sok baja volt. Minthogy nekem az a szokásom volt, hogy mindent, akár dráma, akár operákba úgy próbáltam, mint a hogy estve játszottam, az énekben éppen azzal a tűzzel és mimmel játszottam, miként este, előadáson megkívántatott a szerep vivése. Még ha odalent volt is az öltözőben, fölsietett, hátulról megragadta a karomat s kiáltotta: Weibed! Weibed! az Istenért, mit gondolsz? Ne ölje magát erővel. Hiszen mi szeretnénk magát megfellemleni, hogy örökké éljen. Nem engedem, míg én vagyok az intendáns, hogy így vesztegetse magát!”²⁶

Sziszifuszi munkája volt, amíg a vándorélet, a szabadosság következtében a munkafegyelemtől elszokott, rendszeres munkát még nem végzett színészeket erős kézzel betörte művészi feladatok teljesítésére, megvalósította a munkafegyelmet, amely nélkül eredményes és értékes színészi munka el nem képzelhető. Nem egyszer beszélt el Dessewffynek cifra dolgokat ennek a munkának intim részleteiről. Így pl. egy fiatal karcsú színész azért vonakodott Marinellit, a kép-mutatót eljátszani, mert szerinte minél tökéletesebben játssza e szerepét, annál alaposabban fogja magára vonni a közönség gyűlöletét. Tehát csak rokonszenves szerepben szerettek és akartak játszani. Máskor egy 24 éves csinos, de legfeljebb 9 arasz magasságú színész a királynőt akart játszani, hogy a színházban pompás uszályos ruhában jelenhessen meg páva módjára! Ugyanennek a színésznek a vállas kedvese egyszer szerepelni akart a színpadon, mint kedvesének komornyikja. A világoskék szemű Juci is egy ízben berontott, hogy nem

játssza el a szobalánynak részére kiosztott szerepét, mert az csak kétszer jelenik meg a színen és kilenc szónál nincs több mondani-
valója, pedig nem lehetetlen, ha mint palota-dáma lépne fel, úgy a
nézőtérrel nem kisebb taps fogadná, mint királynőjét! Mit, — így
szólt egy sokkal élénkebb mint szomorú özvegy — engem 30 éves
korom ellenére spanyol duennának szán, hiszen ez a szerep a 40 éves
Margitnak való! — Nézzé az ember, replikázott Berzeviczy, ön nem
elégszik meg, hogy palota-dámává tesz, hanem mint 16 éves szoba-
lány kíván föllépni, ami pedig illanó forróságot kíván. Erre a sze-
repre sem ön, sem ama még 19 éves kora ellenére is már tagbasza-
kadt, idomtalan és napról-napra jobban hízó Juci, bármennyire is
mennyei színű, de néma szemével teljességgel nem alkalmas. — És
sok panaszos ügyet el kellett intéznie. Marinelli előadójának meg-
ígérte, hogy ha szerepét jól adja, legközelebb Posa márkít játszatja
el vele — de előbb tanuljon be jól ezen szerepébe. A pici királynével
elhitette, mennyit söpörne el a hosszú uszály kellemes fürgeségéből.
Ennek kilátásba helyezte a golkondai királyné valamivel kisebb tró-
nusát. A pici királyné még ezzel sem elégedett meg, hanem megígér-
tette kárpótlásul, hogy udvarlójával az intendáns e héten nem játsz-
zat nehézkes iskolamestert. Ezzel nemcsak lecsillapította a trónra
vágó királynőt, hanem arra is rávette kedvesét, hogy másnap mint
tisztos házmester jelenjen meg a színpadon. Legnagyobb baja volt a
kékszemű Jucival, ki az ő vén kék szemébe olyan igézően tudott
tekinteni, hogy minden erejét össze kellett szednie — de figyelmez-
tette: miként játszott a múlt héten egy grófnő szerepében, s Juci meg-
nyugodott abban, hogy még tanulnia kell! A szájas spanyol duenná-
val azonban már úgy végzett, hogy ha vonakodik a kiosztott szerepet
eljátszani, úgy több szerepet nem kap.²⁷

Fáradtságos munkájának hamarosan meg is volt az eredménye.
A társulat egybeszokott, az előadások gördülékennyé váltak és mind-
inkább közeledtek a művészi tökéletesség felé. „Először csak szóra-
kozatóul látták szívesen a jeles szintársulatot, mely mindig bekö-
szöntésekor különbet, magasabb színvonalút tudott nyújtani, mint a
polgárság korábbi mulattatói, a német színészek.”²⁸ Azután már észre-
vették a társaság igyekezetét, Berzeviczy művészi irányításának az
előadásokban megnyilvánuló értékeit, és a színház látogatása már él-
ményt jelentett a számukra. Hozzászoktak, a magukénak érezték, dé-
delgették. Berzeviczy pedig céltudatos műsor-politikával segítette elő
ezt a folyamatot. Még mindig a daljáték volt a legnagyobb vonzóerő,
tehát a legnagyobb súlyt a daljáték kultiválására vetette, annál is in-
kább, mert a daljáték klasszikus földjén, Olaszországban maga is fő-
képen a daljátékot tanulmányozta, az volt művészi ízlésének legmeg-
felelőbb és olaszországi tanulmányait, tapasztalatait bőségesen fel-
használhatta. *Ő teremtette meg magyar földön a daljátéknak olaszos
előadási formáját, az eddig használatos német formával szemben s így
az olasz-magyar kulturális kapcsolatoknak egyik úttörője.* Helyesen
veszi észre műsorpolitikájának ezt a jellegzetességét és nyilvánvaló
célzatosságát a kortárs, Dessewffy gróf,²⁷ amikor azt mondja, hogy
munkája „Orpheus gyanánti munka volt”, amikor a daljáték varázsa-
val gyekezett a külföldi s honi nyelvek közt inkább eltarkásodott

főrendeket a színészség hatása által magyarosítani. A nemesi réteg már kezdettől meg volt nyerve a színháznak, a főrangúakat azonban be kellett édesgetni, erre pedig a daljáték volt az alkalmas csalogató eszköz. Gondosan válogatta meg a darabokat és igyekezett a műsort gyarapítani, gazdagítani, hogy ezáltal is fokozza az érdeklődést. Nem riasztotta vissza a nehezebb feladat sem. Tudta, hogy színészeiben mennyi a tehetség, mennyiben építhet rájuk, mit várhat tőlük. Amikor meggyőződik Déryné hangjának nagy terjedelméről (a magasságról meggyőződött a „Tündérsíp” előadásakor, az alt hangjáról pedig az „Olasz nő Algirban” eljátszásakor), *Kreutzer Konradin* „Cordelia”-ját játszatja el vele, amelyet mesterműnek tart, címzerepe pedig: a magas szoprán és a mély alt keveréke, igen sok nagy énekesnőt állított nehéz, sőt lebírhatalan feladat elé.²⁹ Folyton gondoskodik a műsor újításáról, bővítéséről. Az a műsor, amellyel a társulat Kassára érkezett, amint említettük, már elavult volt és éppen ezért nem gyakorolhatott túl nagy vonzóerőt, ezért Berzeviczy igyekezett külföldről minden újdonságot beszerezni, a szöveget magyarra fordíttatta (a Cordelia fordítását *Szerdahelyi József* végezte), mert hiszen fő célja a magyarosítás volt, gondosan begyakoroltatta színészeivel és az akkori viszonyok között a lehető legszebb díszletezéssel, fényes kiállításban mutatta be a kassai közönségnek. Persze, gyakran kellett a saját erszényébe nyúlania, hogy a szükséges kellékeket beszerezze, hiszen az a pénz, amelyet Abaúj megye rendjei juttattak a színház támogatására és a napi bevételek korántsem voltak elegendőek a folyton felbukkanó újabb szükségletek beszerzésére. Színészeivel szemben is bőkezű volt, támogatott és jutalmazott, tehát nemcsak munkában, művészi vezetésben, szellemiekben, hanem anyagiakban is erején felül hozta meg áldozatát a magyar nyelv, művészet oltárán.

Már nemcsak a főrendűek, hanem az eleinte kissé bizalmatlan polgárság is egyre nagyobb számmal tódul a színházba és szeretettel veszi körül a színészeket, akiket sajátjainak kezd tekinteni. Déryné naplójából olvassuk, hogy már polgári mecénások is akadnak, az úri társaság pedig — elsősorban Berzeviczyék példaadására — befogadja otthonába a nemzet napszámosait, magához emeli őket és társadalmi súlyt ad nekik. *Báró Eötvös Ignácné*, a főispán felesége, *Szirmayné*, *Soósné* és még annyi sokan Kassa nemesi társadalmából végtelenül sokat tettek a magyar színészet társadalmosítása terén. „Ha Pesten csak egy olyan nagyszőnya akadt volna a magyar színészetnek, mint a minő Kassán több is akadt, nem kellett volna évekig hiába epekedni a pesti állandó magyar színház megnyitása után” — mondja egyik színháztörténeti írónk. — Az intendáns háza vezetett a színészeknek nyújtott vendégszeretetben, ebben a házban pedig akkoriban nagyon sokan fordultak meg Sáros és Szepes megye előkelő társadalmából. Berzeviczy Vince báró nagy műveltségű, nemes lelkű hitvese a színház ügyében is teljes odaadással állott férje oldalán, és őt is ugyanaz a buzgalom hevítette a nemzeti ügy irányában, mint férjét.

AZ A CÉLTUDATOS MUNKA, melyet Berzeviczy a színház művészi vezetésében fáradhatatlan kitartással kifejt, hamarosan meghozza gyümölcsét. A kassai színház előadásai mind művészi tekintetben,

mind kiállítás dolgában mintaszerűek és a kassai színház előadásainak csakhamar országos híruk lesz. A szomszédos vármegyék úri közönsége sűrűn látogatja Kassát és színházát, távolabbi vidékről is jönnek vendégek a színház kedvéért, sőt Kassa színházi előadásai révén még a külföldön is nevet vív ki magának, az akkoriban általánosan elterjedt nagy német lapban, az Augsburger Allgemeine Zeitungban nagyon elismerő bírálatok jelennek meg a kassai színház egy-egy előadásáról, természetesen elsősorban a daljátékokról. Igen nagy kár, mondja *Németh Antal* tanulmányában, hogy abban az időben még nincsen olyan magyar ujság, amely a színházügy kérdéseit állandóan felszínen tartaná (a Honművész csak később indult meg), s így Berzeviczy munkájának művészi értékét felmérni nem tudjuk, csak hatásaiban tudjuk megállapítani. (Meg kell itt említenünk, hogy Kassán az 1830—31. színi idényben jelent meg az *első magyar színházi újság*, „Nemzeti Játékszíni Tudósítás” címen. Annyira könyvészeti ritkaság, hogy az Országos Széchenyi Könyvtár gyűjteményében sincs meg. Berzeviczy Vince levéltári hagyatékában megtalálható mind a 16 száma. A lapot Keresztészeghi és Adorjáni Gróf Csáky Theodor szerkesztette, Berzeviczynek utóda az intendánsi szerepkörben. Werfer Károly „cs. kir. privilegizált akadémiai tipográfus” nyomdájában nyomtatták a legelső magyar színházi lapot, amely az 1830. nov. 25-től 1831 márc. 24-ig a kassai színházban bemutatott darabok szereposztását ismerteti és néhány bíráló megjegyzést tartalmaz. Nagybecsű színházörténeti ereklje ez s egyben kútfő a kassai színház művelődéstörténeti értékeléséhez.) Szigorú, teljes művészi odaadást és kötelességteljesítést megkívánó igazgatásának emlékeztét azonban fenntartották színészeink kegyeletes visszaemlékezései. Amennyire megkívánta a példás, lelkiismeretes munkát a színpadon, annyira szerető atyja volt minden érdemes színészének. Abaúj vármegye beavatkozása és az előadások jövedelmezősége most már inkább megkímélték pénztárcáját, de azért éppen színészei iránt érzett atyai jószágú szeretete sodorja olyan kiadásokba, amelyeket elszámolnia nem lehet, és ezért a saját pénztárcáját viselik meg. Déryné az áldozatkészségnek számos ilyen példáját sorolja fel. Egy ízben színpadi tűz kap bele Déryné ruhájába, a nagy ijedelmén kívül baj nem történik, a tüzet azonnyomban elfojtják, de Déryné ruhája elég, a báró másnap inasával száz forintot küld a kárvallott színésznőnek. Amikor *Bartha*, a magyar színészet őskorának ez az őstehetsége, teljesen lerongyolódva Kassára vetődik, Berzeviczy újból csak a saját érszényéből ruhazza fel és ezt az „előlegezett” összeget nem vonatja le a színész gázsijából. Általában ajándékainak, bőséges adományainak olyan formát tudott adni, ami az igazi nemes lélek megnyilvánulása, a megajándékozott sohasem érezte, hogy tulajdonképpen ajándékot, alamizsnát kellett elfogadnia. Amikor Dérynének elküldi az elégett ruha kárpótlására a 100 forintot, megköszöni „a remekül előadott darab végrehajtását és hogy még a ruha színeire is tekintettel volt, még az ő szemeiben is emelte a darabbal való összhangzást”. Nem csoda, ha színészei a hivatalos munkában tisztelték benne a szakértő vezetőt s minden utasítását teljesítették, a magánéletben viszont szerető atyjukat tisztelték intendánsukban, akinek emléke vál-

tozatos és viszontagságos életpályájukon sokáig elkíserte őket. *Egressy Gábor*, Berzeviczy iskolájának egyik legkiemelkedőbb művészi egyénisége, híres 1860. évi eperjesi vendéggátéka alkalmával könnyes szemmel hajolt le *Szmrecsányi Odönné Berzeviczy Mária bárónő* kezéhez, hogy a leánya kezére nyomott tiszteletteljes kézcsókkal az atya szelleme iránt érzett örök háláját fejezze ki.³⁰

Csakhamar kialakul az az együttes, amelyről már ő is tudja, hogy „ez az elkövetkezendő nemzeti színház”. Színészei is érzik és tudják ezt. „Ezen társaság úgy volt megalkotva, — írja Déryné³¹ — hogy ennek vezértagjai, mint egy szív, egy lélek öszvetartsanak, hogy ebből egy láncszem se hibázzon, hogy föl ne bomolhasson, hanem egy akarattal működjön s küzdjön egy erővel, egy akarattal. És ezek voltak a vezértagok: *Szentpétery, Udvarhelyi, Pályi, Szerdahelyi, Megyeri, Szilágyi, Déryné*. Heten voltunk bázis-tagok. Ha ebből egy kibontakozik, úgy a társaság széteszlik, mert egy nélkül többé oly erőre nem emelkedhetik, úgy össze voltak tanítva s oly precízióval ment minden előadás. A fiatalabb színészek némelyike is már jeles és szorgalmas volt, kik még akkor a másodrendű szerepeket játszották, ú. m. *Egressy Gábor* és *László*. Voltak még több régi és jó színészeink a társulatnál, de azok nem voltak azon szoros egybekötöttségben a régi egybeforrt társulattal.” Ez már maga a Nemzeti Színház! — állapítja meg Rédey Tivadar.³² És nemcsak Dérynéől tudjuk, de a többi színész vallomásából is látjuk, hogy ezt a nagyszerű társulatot Kassán kovácsolták egybe, Kassán tanították, képességeit itt fejlesztették ki. *Kassán alakult ki az első művészi magyar együttes*, Berzeviczy Vince irányító keze alatt. Jogosan mondja őt Rédey Tivadar „gondviselésküldte férfiúnak”³³ és állapítja meg, hogy „Kassa — s ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni — ez alatt az öt év alatt különösen a legjelesebb színészek összegyűjtése, képességeik szakszerű kibontakoztatása és okos irányítása alapján a szó szoros értelmében a Nemzeti Színháznak nevelt biztos alapul kínálókozó együttest.” Valahányan eddig a Nemzeti Színház létrejöttének körülményeit fürkésztek, ebben a kassai szerencsés alakulatban ismertek rá a Nemzeti Színháznak mintegy ösképletére.³³ „... Ez a magasabb belátással vezetett és virágzásra juttatott játékszín „a látszat szerint reménytelenül idegen kultúrájú Kassából elsőrangú magyar színházvárost teremtett...”

Korponay János Abaúj vármegyéről írt monografiája³⁴ a vármegyei iratok alapján statisztikai táblázatban állítja össze a vármegye színházának anyagi mérlegét, de ebből a statisztikából levonhatjuk a művészi mérleget is. A műsorra tűzött darabokból megállapíthatjuk a céltudatos műsorpolitikát, amelyben vezető szerepet továbbra is a daljáték visz, de már a próza is mindinkább szerephez jut. Az egyes előadások növekvő anyagi jövedelme pedig mutatja az előadások vonzó erejét. Berzeviczy intendatúrájának első éve több mint 14.000 váltóforint jövedelemmel zárul 10.000 váltóforint kiadással szemben, a vármegyének igazán minden oka megvan arra, hogy vállalkozásával megelégedett legyen.

Berzeviczy pedig mindent elkövet, hogy a kassai színházat minél

vonzóbbá, minél tökéletesebbé fejlessze. Most már szeretné a prózai műveknek, a drámának is otthonává avatni színházát, de érzi az útjába tornyosuló nehézségeket is. Nincs elegendő magyar színmű, hiszen színműirodalmunk akkor még gyermekcipőben jár, a megfelelő külföldi daraboknak pedig nincs művészi fordítása. A fordítások leginkább színészeink gyors és hevenyészett munkái, az előadásokban pedig gyakori a többnyire karzatnak szóló rögtönzés. Mindez mélyen sérti Berzeviczy fejlett és kiképzett műérzékét. Ezen feltétlenül segíteni kell. Indítványt terjeszt tehát elő Abaúj megyéhez és a rendek magukévé teszik a javaslatot, felírnak az Akadémiához: gondoskodjék arról, hogy megfelelő színdarabokkal mozdítsa elő a kassai játékszint. Erre az Akadémia 1831. V. 2-iki ülésében azonnál egy háromtagú játékszíni választottságot állított össze azon megbízással, hogy jelöljék ki a külföld azon színműveit, melyek „jeles drámai alkotásuknál, a caracterek szerencsés festésénél fogva” kiválóképpen megérdemlik a fordíttatást. Az Akadémia által kiküldött bizottság 71 színművét hozott javaslatba és az Akadémia fölszólította tagjait a kijelölt színművek lefordítására. Az 1832. nagygyűlésig a fordításra vállalt 71 színjáték közül 31-nek érkezett be a kidolgozása, az Akadémia azonban csak hármat tartott nyomtatásra érdemesnek. Bár a kezdeményezés nem vezetett abban az értelemben sikerre, amint azt Berzeviczy várta és elképzelte, mindenesetre azonban az Akadémiában napirendre hozta a magyar drámai irodalom ügyét, és így Berzeviczy kezdeményezése után egy évre, ennek a kezdeményezésnek kétségtelen hatása alatt az Akadémia kiírta első 100 aranyat kitévő pályadíját egyik évben szomorú vagy érzékeny, a másikban vigjáték jutalmazására. Az irodalom akkori egyetlen fóruma az Akadémia volt és így kétségtelenül Berzeviczy kezdeményezése indította meg a termékeny magyar drámai irodalmat, amely az Akadémia égisze alatt virágzott ki.³⁵

Berzeviczy az 1830—31-es nagysikerű színi idény után lemondott az intendánsi méltóságról. (A pontos dátumot a Berzeviczy-levéltárból nem tudjuk megállapítani. Abaúj vármegye irattárában lesz erre vonatkozólag részletes forrásanyag.) A lemondás oka újból nem az anyagiakban keresendő, arra teljes világosságot derít feleségének Színyei Merse Lászlóhoz 1833. január 12-én intézett levele, amelyet teljes egészében alább közlünk. Már akkor is, amidőn az intendatúrát másodízben vállalta, előre látván a bajokat, a megyével szemben biztosítékokat kért, hogy művészi terveinek megvalósításában szabad kezet nyer. Úgy látszik, — az említett levél legalább erre mutat, — ezt nem sikerült biztosítani és így a felelősséget továbbra nem vállalta.

De az intendatúráról való lemondása nem jelentette a kassai színház ügyeitől való visszavonulását, csupán a felelősség megosztását. Sőt, az eddigeknél is nagyobb buzgalommal vett részt a kassai színház ügyeinek vitelében, mint a vármegye színházi bizottságának kétségtelenül legnagyobb befolyású tagja. Ekkoriban dolgozza ki nagyszabású tervét a kassai magyar színház országosítására és ezzel

a fővárosi Nemzeti Színház alapjának megvetésére, ekkor veti fel a kassai színjátszó iskola tervét:

Különösképen ráhárul a színház művészi irányításának feladata. Továbbra is szinte nap mint nap ott van színészei között, oktatja, neveli őket, a valóságban ő az intendáns, ha címét le is tette. A műsor összeállítására is neki van a legnagyobb befolyása. Így az ő érdeme is és a kassai magyar színháznak örök dicsősége, hogy 1833. február 15-én először itt, a kassai színpadon hangzott el a nagy magyar tragédia: *Bánk bán*.³⁶ Rexa Dezsőnek érdeme ennek a ténynek felderítése. A derék Udvarhelyi választotta jutalomjátékaül ezt a darabot, három évvel előbb elhunyt barátja művét, de nem kerülhetett volna színpadra, ha a színpadi bizottság tagjai, elsősorban Berzeviczy Vince, akinek a műsor összeállításában döntő szerepe volt, hozzá nem járulnak a darab előadásához.

Nem ekkor ismerte meg Berzeviczy Vince a *Bánk bánt*, átolvasta már akkor, amidőn először kezdett foglalkozni a kassai magyar színház ügyeivel és előadásra alkalmas darabokat keresett. A nagy irodalmi műveltségű Dessewffy Józsefhez, unokafivéréhez, barátjához és segítő társához fordult, akinek 4000 kötetből álló hatalmas könyvtára — mint említettük — Kassa kulturális életének fejlesztésében nagy szerepet játszott. Berzeviczy Vince 1829. szeptember 22-én fordul Dessewffyhez, hogy a könyvtár bő anyagából előadásra alkalmas darabokat válogasson. A könyvtár 400. számú kötete *Bánk bánnak* 1821-ben Trattnernél megjelent kiadása. Berzeviczy kiválogatja a könyvtárból az összes magyar nyelvű színműveket, eredetieket és fordítottakat, köztük elsősorban a *Bánk bánt*, aztán Kisfaludy Károly Stibor vajdáját és Irénejét, Vörösmarty Salamon királyát. (A nyugtatóvány szavai szerint: „a következő numerusú és című Theatralis könyveket kiválasztottam”). Ha az első időnyben a fősúlyt nem az énekes darabokra kellett volna fektetnie, valószínű, hogy a *Bánk bán* már előbb is bemutatásra került volna, mert Berzeviczy Vince annak nagy értékeit széljegyzete szerint felismerte és előadásra alkalmasnak találta.

AZ A SOK ÉRDEM, amelyet Berzeviczy a magyar színházügy terén szerzett, nem maradhatott jutalmazás nélkül. A Magyar Tud. Akadémia 1832-ben tagjai sorába avatta Berzeviczyt és 4-ik nagygyűlésén meleg köszönetet mondott mind a megyének, mind a társulat kormányzójának, Berzeviczynek.

Berzeviczy ekkor az Akadémiához terjedelmes beadványt intéz, amelyben kifejti nagy tervét a magyar színészet immár negyven esztendeje vajdó ügyének végleges megoldására. Ez a terv nem lehet más, mint a színészet országosítása. Ebből a programszerű javaslatból „melegen sugázik a tenni és alkotni vágyó hazaszeretet, s a nemzeti művelődés iránti meleg érdeklődés”. Az ébredező magyar színművészet történetének egyik tanulságos okmánya ez a javaslat, amelynek lényege így szól:

„...Hogy minden tisztán érző hazafinak főhajtása Nemzeti nyelvünknek kiművelődése és terjesztése, kétség alá nem jöhet; —

és örömmel láthatjuk Hazánk olly részeiben is, hol eddig idegen nyelv uralkodott, Nemzeti Nyelvünket nem képzelhető gyorsasággal gyarapodni; ennek dicséretes jelét nyújtja Sz. K. Kassa városa, melynek kebelében kevés évekkel ez előtt ritkán — akkor is csak darabosan hallhatnánk Magyar szót! és most majd minden társalkodásokba örömmel halljuk zengeni. Minek köszönheti Kassa városa nagyobbára e kedves változást? Én azt az itt már 4 esztendeje óta kebelünkbe mulató Nemzeti Színész Társaságnak tulajdonítom, melyet bátor vagyok a Tudós Társaságnak öltalmába ajánlani, s ez az oka jelen való észrevételim előterjesztésének...”

Ezután utal arra, hogy az elenyésztés veszedelme fenyegeti a kassai társaságot is, mert hiszen a vármegye erőforrásai nem elegendők fenntartására. Pedig ez a társaság „mindenek bevehető vallo-mása szerint az eddig fennállott Társaságok között csak egyedül érdemlé meg a megkülönböztetést és elsőséget. Nem káros ezt oszolni hagyni? és a Vezér Tagok tíz esztendő fáradozásait — ennyi ideje, hogy a Társaság együtt áll — a vándorlás viszontagságainak kitenni, mely a további fejlődésnek és művelődésnek egyszerre gátat vet?”

„Bárha a tökéletesség pontjától még e Társaság is távol van, — folytatja — de nem törekedtek-e óriási léptekkel elé igyekezetek által, midőn általok *Rossini*, *Auber*, *Mozart* s a többi daljátékait, *Schiller* s több más koszorúzott drámaköltők szüleményeit előadni látjuk és Nemzeti nyelvünkön zengeni halljuk? hol még a magyar nyelvet nem értők is, kik egyébiránt az előadott darabokat eredetiségekben ismerték, a Tagok mimikájok s tagjáratatás mesterségök által meglelgedve valának...”

Itt utal arra, hogy a vármegye három évre vette gondjaiba a társaságot s e három év 1833 bőjt végével megszűnik, ami a Társaság elkerülhetetlen oszlását vonja maga után. Azután feltárja a társaság hiányosságait, még kevés a tagok létszáma, s ez főleg a karénekekben érezhető, az eredeti és fordított drámák száma is csekély s így nem tud minden követelménynek megfelelni. „De ennek együttmaradását csak az okból is óhajtánunk szükséges, hogy egy nagyobb és tökéletesebb Társaság nevelésére iskola gyanánt szolgáljon, mely nélkül oly szépet, nagyot s a tökéleteshez közeljárt, mint a milyet Nemzetem óhajt, nemcsak rövid, de hosszabb évek múlva sem teremthetünk.”

„Szükséges volna addig is egy oly város a Társaság gyarapítására, mely annak mint plántaiskola szolgálhasson, hol az intézet ápolva nevelkedhessen, azon pillanatig, míg a Fővárosba a Társaság jelenléte szükséges, hogy a Nemzet várakozásának dicsőséggel megfelelhessen.”

„Ha tehát a Magyar Tudós Társaság ezen Intézet fenntartását ki- eszközölni óhajtaná és választása annak gyarapítására s neveltetésére Kassa városát találná, úgy e részben szolgálatomat örömmel ajánlom s egész készséggel a Tudós Társaság számadási bírálása alá adom magam, nemkülönben az itt való helybéli körülmények magyarázatit előterjeszteni kötelességemnek fogom esmérni.”³⁷

Ez a beadvány — általános keretek között ugyan — tartalmazza Berzeviczy Vince nagy színházi tervének körvonalaait: Minthogy nem

lehet tudni, mikor kerül sor a nemzet hő vágyának, a pesti magyar színháznak a megvalósítására, fel kell használni a véletlen körülmények teremtetten helyzetet. Adva van Kassán egy kitűnő, összeszokott színtársulat. Ha ennek tagjai szélnek mennének, ki tudja, hogy belátható időn belül egybe lehetne-e hozni újból egy ilyen erős társulatot, amely alkalmas lehetne arra, hogy a fővárosi magyar színház magvává szolgálhasson. Ezért fenn kell tartani Kassán a társulatot, mint a később alapítandó Nemzeti Színház magvát. És alapítani kell Kassán egy palánta színi iskolát, amely az új magyar színészgenerációnak nevelője legyen. Berzeviczy itt nem új tervet vet fel, hanem csupán feleleveníti *Kulcsárnak* és *Katonának* indítványát, midőn szavalási, éneklési és tánciskola föllállítását forgatta elméjében. Ő gondolt először arra, hogy a vándorlás cigányélete helyett nyáron át iskolát tartsanak színészeink. A nyári időnyen át Kassán készüljenek a színi előadásokra s csak néha-néha, pl. megyegyűlések alkalmával lépjenek nyáron a színpadra, a szünidő alatt pedig dramaturgiai ismereteiket gyarapítsák. Úgy tervezte, hogy Kovacsóczy a teóriából, Kántorné és Megyery pedig a gyakorlatra nézve tartsanak leckéket.⁵³

Berzeviczy ideális lelkületű ember volt, de volt annyira realista és ismerte annyira a viszonyokat, hogy az Akadémiától pénzbeli segítséget nem várt. Ő csak azt kívánta, hogy az Akadémia teljes erkölcsi erejével álljon melléje, nagy tervét azonban másképen képzelte megvalósítandónak. Arra gondolt, hogy a színházügyet úgy kell megoldani, mint az Akadémia kérdését, tehát a magyar ügyért buzgó főurak önkéntes felajánlásaiból. Ugyanazokra a mágnásokra gondolt, akik az akadémia első alapítói voltak. Nem is országgyűlés elé akarta vinni az ügyet, hiszen ismerte a rendi szellem merevségét, amely még az önkéntes megadóztatás gondolatától is irtózott, és *Cziráky Antal* országbíróra arra az emlékezetes nyilatkozatra ragadtatta, hogy inkább ne legyen nemzeti színház, semhogy a magyar alkotmányon csorba essék. Ez a felfogás az alkotmány alapjának a nemesi adómentességet tekintette és ezen csorbát még a magyar nyelv és kultúra szent ügyéért sem engedett volna ütni. Nem liberum oblatumra gondolt, amit a rendek országgyűlésen szavaztak volna meg, sem megyei szubszidiumokra, hanem — mint említettük — néhány főúr áldozatos, példaadó önkéntes megajánlására. Számítása szerint 100.000 váltóforintnál valamivel több lett volna az az összeg, amelyet össze kellett hozni, hogy a kassai magyar színház állandó fennmaradását biztosítsák és így az országos színházat megvalósíthassák, amelyet alkalmas időben át lehet egyszerűen Pestre plántálni. Ebben az irányban elsősorban a leghívebb és legáldozatosabb lelkű magyart kívánja megmozgatni. Ugyanazon a napon, 1833 január 12-én, amelyen az akadémiához betérjesztett általános javaslatát elküldi, felesége, ki mindenben ura törekvéseinek sikeréért dolgozik, elküldi Kassáról ennek a javaslatnak másolatát *Szinyei Merse László* sárosi országgyűlési követnek, fivérének, Pozsonyba, hogy azonnyomban lépjen érintkezésbe a megfelelő tényezőkkel, elsősorban gróf Széchenyi Istvánnal. A kassai magyar színház és az egyetemes magyar színház kultúra történetében ez az eddig ismeretlen, sehol sem közölt levél

Szinyei Merse Jenő dr. házi levéltárában van és minthogy teljes egészében megvilágítja Berzeviczy Vince elképzelését tervének keresztülviteléről, az idevágó részletet német eredetiben szöszerint közöljük:

.....

Jetzt übergehe ich durch einen Auftrag meines Mannes be-
rechtigt, in das politische Kunstfach. Mein Mann hat naemlich,
als Ehrenmitglied unserer Academie der Wissenschaften, aufge-
fordert durch dieselben auf die Verwaltung des National-Thea-
ters, dieselben berichtet dass naemlich das ganze seiner
Auflösung naht, wenn nicht jemand mit peculiarer und
wissenschaftlicher Unterstützung zu Hilfe eilt. Er hat den
Praesidenten und den Vicepraesidenten Graf Szécsényi ge-
schrieben um die Sorge der Aufrechthaltung *dieses durch
Ihn so mühsam aufgebauten Werkes* in die Schutze
empfehlen, wo er seine Ansichten hinüber der Academie zugleich
vorlegt. Doch du weisst, dass geschriebene Worte sind in der
Entfernung, besonders wenn es um Geld handelt, todt. Da nun
mein Mann, sowohl seinen dicken, runden Corporatur wegen in
dieser Jahreszeit nicht recht fortfahren kann, und ihm auch am
Geld hierzu mangelt, so bittet er dich seine Stelle zu vertreten
und durch deinen Einfluss und deine Bekanntschaften seine Pro-
jecte und Wünsche in dieser Hinsicht zu unterstützen, Hier handelt
es sich hauptsaechlich nur um Geld, und man meint, dass jetzt von
allen Comitaten die Ablegaten beysammen sind, so waere es
nicht schwer, das Zusammenschliessen eines bestimmten Capitals
zu bewirken. 100.000 fl. CM. waere das höchste, das dazu noth-
wendig waeren. Wenn nun die Comitete diese Summe zusammen-
schliessen würden, und die Academie dieses Geld zu diesem
Zwecke als Capital illocieren würde, könnte mit den Interessen
sowohl die jetzige gute Gesellschaft erhalten, als auch eine neue
Bildungsschule für junge Anfaenger errichtet werden, damit nach
einigen Jahren ein stabiles National Theater in Pest als Haupt-
stadt errichtet werden könnte. Mein Mann wünscht freylich, wenn
dieses Institut zu Stande kaeme, es hier in Caschau zu sehen, wo
er sich dessen Leitung unterzöge, auch waere er vielleicht in
unserer slowakischen Gegend am nöthigsten für die National-
sprache Proseliten zu machen, doch auch an einem anderen Orte
waere es ihm recht, nur unter verstaendlicher Leitung, nicht un-
ter einem solchem, wie die jetzige ist, denn dann waere es
Schade um das Geld, das Geld würde verzehrt und die vaterlaen-
dische Kunst waere zum Spott. — Centzi bittet dich demnach über
diesen Gegenstand mit Grafen Szécsényi, mit József Dessewffy,
Deputierten des Temesser Comitats und dem Torontaler Vice-
gespan Hertelendy des Torontaler Comitats zu besprechen, die
starke Pártfogó dieser Sache sind — unter den mehreren. — Ihm
waere sehr leid, dass dieses Unternehmen, dem er *mehrere tau-
sende und Mühe und Plage* aufgeopfert, so bald zu Grunde ginge,
auch geht er nun von dieser Ansicht aus, dass *die Cultur unserer*

Sprache und unserer Sitten durch ein gut organisierten Theater deusserst befördert wird. Ein Comitatsleitung bewirkt aber das Gegentheil. Das Publikum wird durch Grobheiten disgustiert und geht eher mit Widerwillen als mit Vergnügen ins Theater. Geschmacklosigkeit mit Partheiligkeit, Protectionen besonders der Theaterprincessinen, bestimmen die Auswahl der Stücke und die Vertheilung der Rollen. Viele wollen befehlen, keiner versteht nichts, die Schauspieler werden uneinig, das Geld geht Rips Raps, wie kann ein vernünftiger Mensch sich hineinmischen? — Mit einem ganzen Lande, mit einer Academie, da liesse sich leichter verhandeln. Also lieber Latzzi, thue dein möglichstes, ich bitte dich auch darum. Theils würde mich als Ungarin freuen, theils als Gattin meines Mannes. Er soll sich damit beschaeftigen, nur kein Geld soll er mehr dazu ausgeben, 7000 fl. sind für einen so armen Schlucker genug.

Verzeihe, dass ich dir so viel zusammengezipfelt habe, ich weiss du hast wichtigere Geschaefte, doch widme uns einige freye Augenblicke und berichte uns in Kürze den Erfolg deines Bemühens. Eines Abschrift des Schreibens an der Academie schliesst der Cenci bey. Lebe wohl . . . Ich bete hauptsaechlich für deine Gesundheit, aber auch um einen wohltaetigen Ausgab Eurer Werthschlagungen. Gott gebe, dass alles zum Wohl unseres Theures Vaterlandes ende . . .

P. S. Diese Beytraege müssten — versteht sich — hauptsaechlich auf die Cavalliers, des Grafen Szécsényi, Károlyi, Andrassy und die untere Comitate berechnet seyn, denn unsere arme obere Comitate können nichts thun.

A nagyérdékességű levélből kitűnik, hogy színészettörténetünknek az a felfogása, mintha Berzeviczy „megrettent volna a már hozott rendkívüli anyagi áldozatoktól (és amint látjuk, nem 5000, hanem 7000 forintot hozott áldozatul!) és ezért visszalépett a színház vezetésétől”, nem felel meg a ténybeli valóságnak. Berzeviczy visszalépésének nem ez volt az oka, hanem elkedvetlenedett a miatt, hogy hovatovább a színház megyei tulajdonba vétele azt kezdte jelenteni, hogy mindenki jogot képzelt magának a színház ügyeibe való beleszólásra, hogy illetéktelen befolyások kezdtek érvényesülni a program összeállítására, a szereposztásra, a szerződtetésekre vonatkozólag. Berzeviczy egy ideig erélyesen ellenállott ezeknek a törekvéseknek, aztán megkísérelte az utolsó lehető kiutat: országosítani a színházat, megfelelő tőkét egybehozni, azt az akadémia gondjaira bízni és az akadémiával szemben vállalni az intendatúra felelősségét. Az akadémia azonban február 4-én tartott igazgatói ülésében — Berzeviczy érdemeinek magasztaló elismerése mellett — erre a feladatra nem vállalkozott.

De nem olyan ember volt, aki haragot és sértődöttséget tartott volna a szívében. Továbbra is önzetlen támogatója maradt a magyar színház ügyének. A vármegye 1833 március havi gyűlésére, amely a színház ügyében határozott, ő készítette elő azt a nagyszabású felhívást, amely eszméit: az állandó magyar színházat és a színészpálánta iskolát a megye rendjeinek, a szomszéd vármegyéknek, elsősorban

a széplelkű magyar nőknek gondjaira bízta. Ennek a gyűjtési akciónak azonnal megmutatkozó eredménye tette lehetővé, hogy a megye továbbra is gondozója lehetett a színháznak és a magyar színészet Kassán állandósulhatott. Báró Berzeviczy Vince utódjának, gróf Csáky Tivadarnak munkáját a legnagyobb szeretettel támogatta tanácsaival, több ízben beavatkozott a színház ügyeibe, amikor segítségre, tanácsra volt szükség. A kassai színészet nemes munkáját az augsburgi általános elterjedtségű Allgemeine Zeitungban ismertette Kassa művészi hírnevét külföldön is terjesztette. Mint a kaszinó „fentölője”, elnöke, mindent elkövetett, hogy a polgárság körében a színháznak híveket toborozzon.

A színházzal való foglalkozás életének utolsó négy esztendejében minden szabad idejét lefoglalta, de azért nem szűnt meg családjá ügyeivel, Magisterének nevelésével és Szinyei Merse Félix tanulmányainak felügyeletével foglalkozni. Gazdaságát sem hanyagolta el és szerető gondossággal törődött jobbágyainak testi, lelki javával. Berzevicén parókia építtetését kezdi meg, mint patrónus, s annak első részletét 1833 augusztus 9-én juttatja el August János plébános kezéhez. Halála után özvegye tovább fizeti a költségeket, s a berzevicei parókia szép épülete a mai napig hirdeti a kegyes és nagylelkű főúri pár emlékét.

A sok munka meggyöngült szervezetét felörölte. 1834 április 15-én a kassai kaszinóban, barátai társaságában, szívroham lepte meg. Barátai ijedten fektették a pamlagra, kigombolták mellényét, leszakították nyakkötőjét. Kis idő múlva halálra rémült felesége és leánya szaladt fel a gyóntató pap kíséretében. Letámogatták a kocsihoz, amely gyors iramban hajtott haza. Már nem tért magához, nem halotta családtagjainak keserű jajongását... Szellemé már az örökkévalóság kapujában állott és onnan tekintett vissza nyugodt megelégedéssel egy nemes. élet munkájának időtálló eredményére, az európai színvonalú magyar színjátszás megteremtésére.

Halálának hírért ismerősei, tisztelői, munkásságának ismerői és értékelői megdöbbenéssel fogadták. Az Akadémia az elsők között volt a részvétet nyilvánítók között. „Nemzeti műveltségünk egyik lelkes elősegítőjének” elvesztését fájlalja tiszteleti tagjának elhunytában s részletes adatokat kér az elhunyt életrajzi adatairól, születése évéről, tanulása és kifejlése szakáról, utazásairól, „a kassai magyar játékszínnek sikert hozott felállításába volt nevezetes befolyásáról”. (Döbrentei Gábor 1834 május 6-án kelt részvétlevele.)

A reformkor embereinek nagy tragédiája, hogy alkotásaik győzelmét nem érték meg. Széchenyi nem ment át a Lánchídon, ő nem érte meg a Nemzeti Színház megalapítását. De érdemeit kortársai ismerték és elismerték. Széchenyi 1833. május 33-án hozza intézett gyönyörű levelében megállapítja, hogy Berzeviczy „csodákat végzett, s olyan pályát tört, amelyen most már könnyebb indulni.”³⁹

Kassa városa mindenben megértően támogatta Berzeviczy törekvéseit. Fischer bíróval éppen a színház kérdése hozta meleg, benső barátságba, amint az a családi levelekből kitűnik. És Kassa város tanácsa 1830-ban méltán írta Berzeviczyhez intézett átiratában: „... el

nem mulaszthatjuk, hogy ez iránt is hálaadó érzésünket ki ne fejezzük, miképen Nagyságod a mult télen kebelünkbe levő Nemzeti Színjátszó Társaságot hathatós pártfogása alá vévén, semmi más okból, de tsupán tsak igaz hazafiság ösztönétől indítatván, tetemes ugyan, de az Magyar-Nyelv kipallérozására törekedő szent célnak elérésére szívesen feláldozott költségekkel járuló, kegyes s bölcs felügyelete által, mely minden igaz honfiszívben örök emlékezetül szolgálni fog, ezen Játékszín kedvelő közönségnek mulattatását nem kevés részben eszközölni méltóztatott..."⁴⁰

A száz év utáni Kassa méltán hálás nagy fia iránt.

Irodalom:

Dessewffy József akadémiai emlékezésé: M. Tudós Társaság évkönyvei III. kötet 170. l.-tól.

Déryné naplója, Bayer József kiadása. II. kötet 190. laptól 223. lapig.

Bayer József: A Nemzeti Játékszín története I. k. 568—586 lapig és egyéb idézett helyeken.

Klestinszky László: A kassai magyar színészet 1781—1877.

Benczúr Vilmos: A kassai játékszín. 22. l. és egyebütt.

Korponay János: Abaúj vármegye monografiája, I. kötet 107—140.

Rédey Tivadar: A Nemzeti Színház Története, 1937. 56—62. lapok, a legmodernebb feldolgozás, amely általános szemszögből a legszemléletesebben mutatja Berzeviczy nagy érdemét.

Berzeviczy Albert: Régi emlékek, 182—186. lapok.

¹ Bayer József: A nemzeti játékszín története, I. k. 572. l.

² A Nemzeti Játékszín ügyében gróf Széchenyi István levele b. Berzeviczy Vincéhez. Akadémiai Értesítő, 1918. XI—XII. szám.

³ Horváth Balázs dr.: Kazinczy Ferenc kassai szerepe. Premontrei főgimnázium 1909/10. évi értesítője.

⁴ von Thiele V. kötet 103—134. l.-k.

⁵ Tolnai Vilmos: Széchenyi és a magyar nyelv.

⁶ Kaschauier Wochenblatt für Oberungarn (1818). Wigand-féle könyvkereskedés kiadása.

⁷ Berzeviczy Albert: Régi emlékek, 145. l.

⁸ Bayer J. i. m. I. 469. l.

⁹ Déryné naplója, I. 344—345. l.

¹⁰ Hazai és Külföldi Tudósítások, 1816. évf. 337—338. l.

¹¹ Rédey Tivadar: A Nemzeti Színház története, 26. l.

¹² V. ö. Dessewffy akadémiai emlékezésével.

¹³ H. és K. T. 1817. évf. 316. l.

¹⁴ Erről Bayer József kitűnő színésztörténeti munkája nem tud. „Az 1817-től 1828-ig terjedő időszakban nem volt Kassán hosszabb ideig szereplő magyar színész” — írja és a jegyzetben azt említi meg, hogy csak 1823-ból van adat arra nézve, hogy a miskolci társulat átrándult újra Kassára és ott Körner Zrínyijével

nagy hatást csinált, úgy hogy Abaúj rendjei ismét 2000 frt-ot ajánlottak meg — a miskolci színházra. I. m. I. 571. l.

¹⁵ Pukánszky Kádár Jolán: *A Nemzeti Színház százéves története*, I. 30. l.

¹⁶ Rédey Tivadar: *A Nemzeti Színház története*, 56. s. köv. l.-k.

¹⁷ Bayer i. m. I. 572. l.

¹⁸ Bayer i. m. 573.

¹⁹ V. ö. Bayer és Dessewffy emlékbeszéd.

²⁰ Bayer i. m. 576.

²¹ Bayer i. m. 578. l.

²² Benczúr Vilmos műve teljes egészében tartalmazza Berzeviczy átiratát

²³ A család körében fennmaradt hagyomány.

²⁴ A Szinyei Merse Jenő dr. birtokában lévő családi levelezésből.

²⁵ Bayer i. m. 577. l.

²⁶ Déryné naplója, II. 222—223. l.

²⁷ *Akadémiai emlékteszéd.*

²⁸ Rédey i. m. 56. l.

²⁹ Déryné naplója, II. 214. l.

³⁰ Berzeviczy Albert: *Régi emlékek.*

³¹ Déryné naplója, II. 208. l.

³² Rédey i. m. 56. l.

³³ Rédey i. m. 59. l.

³⁴ Korponay: *Abaúj vármegye monografiája*, a kassai megyei színházra vonatkozó rész a 107—140. lapokon.

³⁵ Bayer i. m. II. k. 42—44. l.

³⁶ Németh Antal: *Bánk bán 100 éve a színpadon*, 37. l.

³⁷ A beadványt teljes egészében közli az *Akadémiai Értesítő* 1918. évf.-ban.

³⁸ Bayer i. m. I. 578. l.

³⁹ Teljes terjedelmében az *Akadémiai Értesítő* 1918. közli.

⁴⁰ U. o.

VAGYUNK MÉG, TESTVÉR!

Ezer bal-kezdés közt koldússzegényen
úszik az árral életcsónakunk;
pedig az utunk más volna: merészen
szembe az árral! Kevesen vagyunk,
s azok is erre-arra kötve állnak,
vagy nekitámolyognak a nagy árnak...

Mennénk, amerre hív a messzi kongás,
de lábunk földbe, rögbe ágyazott
s vetésünkre a poklok egyre ontják
a dudvát, férget, piszkot, gázt s gyomot;
s mire kinőne álmunk szent harangja:
szívét kitépik, s — nincsen csodahangja.

Testvér, Testvér, a vad viharban állok
csillagtól-fosztott rémes éjszakán
egyedül. Élő-holtjaim: az álmok,
vágyak... Magam sem élek már talán;
Testvér, de hangom, jajjom még a régi:
a holtakat még újra fölidézi!

Korhadttal szívekkel nem szállunk vitába,
nem átkozunk meg fejfát, temetőt,
de aki hisz még hegytől csodákban,
jelenjék meg a szíveink előtt
s nyujtsa kezét. A szíve lesz a lámpa,
s üszköt dobunk a dermedt éjszakába...

Fölgyújtjuk még e földbefúlt világot!
Csak páran, — de most mondom már: vagyunk!
Ha eddig e föld annyi csodát látott,
egyét talán még mi is mutatunk.
Testvér — tudod! — az építéshez hit kell:
előre hát kigyúlt egy-szíveinkkel!

AGOSTON JULIAN

ISTEN BÉKÉJE A MAGYAR IRODALOM FELETT

(Árkádia-Debrecen üzenetei¹⁾)

A mélységből kiált Debrecen!

DEBRECENNEK MÁR KAZINCZYÉK KORÁBAN, sőt már Pázmány Péterék előtt külön véleménye volt. Ezzel a külön véleménnyel fektették sírjába. A „keresztyén respublica” sírja fölött új Magyarország emelkedett. Nagy-Budapest, ez a füstölgő torkú Behemót, elnyelte Árkádia-Debrecen.

Néha egy-egy öreg ház bontása közben fejcsóválva állnak meg az utcán az emberek. „Ilyen volt a régi Debrecen!” — mondogatják. „Ilyen alacsony viskókat épített, szinte a földdel volt egyenlő. Inkább a földben bandukolt, mint valami — vakondok. Nem csoda, ha Csokonaiék, Földiek tüdejére időnek előtte rátelepedett a penész. A néhez föld párája beléjük fojtotta az élet páráját. Hová menekülhettek volna szegények fuldokolva? A tornyokat tornyokra rakosgató Délibábhöz. A csillagtopánkás Reményhez.”

Igy elmélkedik a hajdani Debrecen felett az ifjú Magyarország. Neki már nem kell rettegnie a fojtó földtől, önéki már nincs szüksége Délibábra, ő már emeleten lakik... De hogy fognak elmélkedni száz év múlva a mai Debrecenről, ha majd felássák? Mit ásnak fel belőle: Árkádiát, vagy Budapestet?

Ezeknek szóljon ez az üzenet. Tegyük be múzeumunk kőkoporsójába. Talán rátalálnak. Árkádia-Debrecen délibábjá birkózik benne Nagy-Budapest gyárkéményével, amely fölött a Magyar Csillag ragyog.

Óerte birkózik, a Magyar Csillagért. A Magyar Csillag tiszta sugaráért. S mindenkiért, aki ennek a csillagnak a nevét viseli. Hogy ne legyen ez a csillag odaszegezve a gyárkéményhez. Lebegjen fölötte tisztán, szabadon!

Egy Debrecen—Budapest közötti légiút története ez az üzenet. Egy délibábos repülésé. Budapest felé vitt az út s Szeged felé, Győr felé, Kassa felé s vissza magához Debrecenhez, mert ez mind — Budapest. *Pán-Budapest* felé szállt üzenetével a Délibáb.

Árkádia-Debrecen magasságmérője rosszul számította ki Nagy-

¹⁾ Ez az írás — mint ahogy a fejtegetések során majd kiderül — egy budapesti irodalmi folyóirat címváltozásának körülményéből született. Az új címnek óhajtott adni eszmei („metafizikai”) hátteret. Azóta az írója e folyóiratnak munkatársa s a szerkesztőjével szíves baráti kapcsolatban van. De barátság csak *dialektikusan* képzelhető, a szó plátói értelmében. A *magyar vidék dialektikus üzenete* ez az írás. Debrecen üzen Kassán át. Az Alföld a Felvidék tiszta ormán megáll s az „Erika” magasságából megismétli az Üzenetet, az — Evangéliumot. Csak ennek az „üzenetnek” van értelme a földön.

Budapest csillagát. Túlrepült fémkorongján s belezuhant az Őr „germán” kódébe. (Mint a Lélek Halhatatlanságában haldokló Csokonai Kantostul és Wolffostul a — Walhallába.) De élő ember csillagok közt nem lebeghet sokáig. Árkadia égi utasát visszarántották a Dobozy-temető árkai. „Germán lélek” — mormogta egy földönjáró magyar. És eltemették.

Egy balvégzetű boldog felhőföldről repülés emléke ez az üzenet. Megsemmisítő, életromboló és élettámasztó volt a csillagos űr. Fenséges, észbontóan hatalmas. Egyszerre dobta fel a fűszálat és a halált. Falevelek emelkedtek-szálltak a Nadírból s minden levél úgy zúgott, mint a bolygók. Az Űrfelmutatás csengője csengetett az Orionból. A sírban is elragadtatás ilyen emlékekkel elpihenni. A csont is sugárzik ekkora magasságtól a föld alatt.

Pedig csak az országútra csaltak ki egy vándort az akácok. Arra ment, amerre ők: követte őket hajadonfőtt és mezitláb.

Fogadják ezt a hajdani emléket jó szívvel azok, akik majd utána élnek. Isten legyen velük!

I. Hádesz Csillaga alatt.

(Levél Illyés Gyulának.)

KEDVES BARÁTOM, — hosszú évek óta nem találkoztunk. A bárátságok közé egyszer csak sorompó ereszkedik. A mi induló barátságunk közé is leereszkedett csöndesen az „irodalompolitika” sorompója. Egyszer csak ott láttuk. Ki eresztette le? A „Mester” halála mintha jel lett volna, hogy a sorompó fölemelkedjék. Az augusztusi gyászban üzenetet küldtél Debrecenbe. Azóta meghalt a Nyugat és megszületett a Magyar Csillag. S most ismét fölkeresel debreceni magányomban. A Magyar Csillag számára írást kérsz. Nézzünk szembe ezzel a találkozással, mert a találkozás sokféle. A szeptembervégi lombhullás azonban arra int, hogy ideje már egyféleképpen találkozni. Az ifjúság tarka álmainak vége s közeledik az utolsó találkozás.

Lehet találkozni úgy, mint egy tárggyal: egy pecsétnyomóval, egy esernyővel, egy lámpával, egy beretvával, egy tükörrel... Lehet találkozni úgy, mint a Nappal és a Holddal és a csillagos éjszakával. Lehet találkozni úgy, mint egy csöndes árnyékú, mély lombú fával: édesanyádra gondolsz hirtelen s az első anyára, akinek a pora is már rég porrá változott.

A társadalom: a találkozások csodája és rettenete. A társadalom, amely „szülője s felfalója” önnön gyermekének. Testvérem vagy, és gyilkosom vagy! Káin vagy és Ábel vagy, egy személyben!

A formák néznek szembe egymással a találkozásnál, a formák, amelyek feljöttek a föld alól. A Föld szembesíti önmagát a találkozásnál, — találkozik a párdúc és az oroszlán, az elefánt és az óriás-kígyó. S találkoznak fajok, népek, nemzetek.

A forma megtéveszt. A zártság vonalai a tökéletesség látszatát keltik. Azt a hitet keltik, hogy a cél megjelent. Forma: a jó bizonyítvány. Forma: a szép test. Forma: a jó állás. Forma: a robbanások ércördögei, a hatalmas ágyúk és a hatalmas állami gépezet. Forma:

az összecszengető rím és a drámai akciók eget-földet indító logikai rugói. Forma: az elismerés. Forma: a hurrá, a heil és a heuréka. Forma: az alibi.

A társadalom ördöge a forma. Ez az a csapda, amelyen át ön-maga kárhozatába hull alá a társaságba szervezett ember. Ezen át „felfalója” a társadalom „önnön gyermekének”.

Az embernek, az ifjúnak, ha valóban „éretté” akar válni; az államférfiúnak, ha valóban államférfivá akar emelkedni, meg kell különböztetnie a formát a benne rejlő káosztól. A formából ki kell úzni a káoszt. A formában világosságot kell gyujtani. Mert a formák nagyon sokszor, legtöbbször, belül sötétek. Csillognak átlátszóan mint az ablakok. S mégis: vakablakok. A halál sötétségétől vakok.

A tudás is egyfajta vakság. Kezdjük ezzel a „formával”. Az „érettségek” nagyrészt erre a „formára” vannak alapítva. „Érett”, azaz: „megvakult”. Az iskola felnyitotta a szemét, holott sokszor — kiszúrta.

— Sok igazságot tanítanak a világról s a világ művészetét, az Igazságot nem keresik jámbor lélekkel. Nem is találják meg, vagy ha megtalálják s megismerik Istent, nem tisztelik megillető módon, sem hálát nem adnak neki, hanem „hiúkká válnak gondolataikban” és bölcs mivoltukat hánytorgatják: maguknak követelik, ami a tied s éppen azért igen vak oktalansággal rádfogják, ami az övék. Neked tulajdonítják t. i. hazug vélekedéseiket, ki pedig Magad vagy az igazság, és „fölcserélik a halhatatlan Isten dicsőségét a halandó emberek, sőt madarak, négy lábúak és csúszómászók képmásával. Igazságodat hazugsággá *formálják* s alázatos szolgálai inkább a teremtménynek, mint a teremtőnek...”

Íme, a „formák káosza” Augustinus hajdani igéivel. Augustinuséval, aki továbbadta Pált, mert ő meg továbbadta az Urat. Íme a „tudás vaksága” az Egyház egyik legnagyobb Doktora igéivel, Augustinuséval, aki doktora volt — Danténak is. Az „észtehetség” hiábavalóságáról kevesen írtak megrázóbb vallomást, a tudósok Bábeli Tornyáról:

— Tényleg sok mindenre rájöttek. Évekkel előre meg tudták mondani a nap- és holdfogyatkozásokat, még a napot, órát s a fogyatkozás terjedelmét is. Számításuk sohasem tévedett, mindig úgy történt minden, amint előre megmondták. Kutatásaik eredményét szabályokba foglalták össze: ma is azokat használják s azok szerint számítják ki, melyik évben és hónapban, melyik napon és órában a napnak és holdnak mekkora fogyatkozása lesz, — s mindig bekövetkezik, amit előre meghirdetnek.

— Az emberek nem győznek ezen eleget csodálkozni, a tudatlanok rémüldöznek, a tudósok pedig lelkesednek és — elbizakodnak. Ez a gonosz tudós gőg az oka annak, hogy hátat fordítanak világosságnak s lassanként egészen kifogynak, kikopnak belőle. S az eredmény? Az, hogy jóval előre meg tudják ugyan mondani a nap fogyatkozását, de, jaj, nem látják meg a magukét; — mert soha magukba vonulva azon nem tűnődnek; kitől is kapták kutató tehetségüket?

— És ha megismerik is, hogy te vagy az alkotójuk, nem ajánlják oda magukat neked, hogy gondviselője lennél kezdeményezésének. Bálványt csinálnak önmagukból, s e bálványt nem akarják neked áldozni.

— Nem akarják feláldozni fölényes elkapatottságukat, amely immár a felhőkben jár, mint az ég madarai.

— Nem akarják feláldozni vakmerő kíváncsiságukat, amely immár a mélységeket kutatja, mint a tenger halai.

— Nem akarják feláldozni erkölcstelen életüket, amely immár az oktalan állatokhoz alacsonyítja őket.

— Azt hiszik, hogy a csillagok magasságában fényeskednek, pedig íme a földre zuhantak s „esztelen szívük meghomályosodott”...

— Ezt az utat nem ismerik, amelyen önmagukból le kellene szállaniuk az Egyszülötthöz és általa fölemelkedni Istenhez.

— Ezt az utat nem ismerik...

KEDVES BARÁTOM, az irodalmi tudás is egyfajta vakság. A literatúra a tudós vakságok egy sajnálatos változata. A „formák káoszát” eggyel növeli. Nem árt tehát Augustinus óriás árnyékát megidéznünk, amidőn azt hirdetjük, hogy „csillagok magasságában fényeskedünk”, a Magyar Csillag sugaraiban.

Magyar Csillag? Miféle csillag ez? Nem — Hádesz Csillaga?

Két vers ejt most gondolkozóba. Két versnek egymáshoz való viszonya.

Hymnus. Cseke. Január. 22. 1823.

S néhány lappal utána:

Vanitatum Vanitas. Cseke. Február. April. 1823.

A nemzet Himnusza tözsomszedságában a reménytelenség és hiábavalóság Himnusza. A Magyar Csillag mellett — Hádesz Csillaga... Mi ennek az oka? Néhány éve még nem tudtam erre feleletet adni. Most megtaláltam a feleletet:

A Vanitatum Vanitas — a „formák káosza”. A csillagok pedig a káoszból születnek, s bár végtelen messze távolodnak tőle, mégis megörzik lent, lent, az élet fundamentumában — végtelen volt-azonosságukat.

Nagyon kell látnia a magyar írónak a Vanitatum Vanitas csillagát, hogy Magyar Csillagot lásson melléje és föléje. A Magyar Csillag Hádesz Csillaga, a Halál Csillaga tözsomszedságában. „Volt”-azonosság, még egyszer fölemelem a szót. Végtelenül kell azonosulnunk a halállal, hogy végtelen távolra rugódjunk tőle. A horror vacui borzalmával kell magunkba nyelni Hádesz Csillagának tótágas fényét, hogy a Magyar Csillagot, az Élet Csillagát megalkossuk.

„ISTEN BÉKÉJE A MAGYAR IRODALOM FELETT” — ezzel az üzenettel küldtem el válaszat Hozzád, midőn föld alá került Dante magyar testvére. Babits- emléket kértél. „Isten békéje...” — ez volt a koszorú szalagjára ráírva. Az ilyen szalagok nem kerülnek valóság szerint a sírra. Így küldöm el hát ismét, az irodalom imaginárius síkjában.

— Tervednek szívből örülök, a békét nem akarhatod jobban, mint én: annyi minden más készül örökre szétmarni bennünket, szinte megérdemeljük, ha példát s étvágyat adunk rá. A „kérdéseknek nyíltan szembe nézni”, ennek is híve vagyok, eredményt várva tőlem örömmel várom...

Ez volt augusztus sugaraiban a válaszod, arra a szalagra, amelyet én a Halott Mester koszorújára szántam, a halál sorompója fölé.

Törje fel most a sorompót „Isten békéje”, amely a formákból kiúzi a káoszt, rettentő korbácsú „béke” tehát: egyszerre mosolyog és tüzet okád.

HÁDESZ CSILLAGA szórja talmi fényét a formák káoszára. Ez a csillag első pillantásra több élettel világít, mint a valóságos Nap. Minden tündéri fénnel látszik alatta; a szép látszattól vakító tükörteremmé változik a természet és az emberiség. S mégis mindenki nyugtalan ettől a körbe táncoló fénytől, ebben az örökös kirakatsfényremegésben nincs egy pillanatnyi béke. Mert hazug ez a fény, kerítő ez a fény, Augustinus ebből a fény-bordélyból rohant ki a magány tengerpartjára.

Mindenki láttatni akarja magát ebben a fényben. A tudás és a művészet gladiátorai ütköznek itt meg véres csatákban s örült kéjjel bámulják a köröskörül rohanó tükörben izmuk, gesztusuk és öldöklő fölényük körberohanását.

„Isten békéje” száműzve van a formák tükörterméből.

Új fényre van szükség, amely — fénytelenység. Új Napra van szükség, amely — naptalanság. A sok látható és öldöklő, örült pávaként díszelgő ház, haza helyett egy házra van szükség. Egy *láthatatlan* házra...

Most jön Arkádia-Debrecen második üzenete. Vigyázz! Kinyitotam az ajtót és az ablakokat. Zúg a szél! Vedd fel magadra útiköpenyed. Hosszú útra megyünk. Nemsoká visszajövök érted... Isten Veled!

II. A Láthatatlan Egyház nyomában.

VALAHÁNYSZOR KIMEGYEK AZ ORSZÁGÚTRA, a kétoldalt zúgó akácok közé, mindig a Végtelenség játszik velem. A Végtelenség útja az országút, — ilyesmit érzek ott. A mesék káprázatával csap arcomba a láthatatlan szél. Ilyenkor a szél külön személy lesz, mint ahogy megelevenedik minden köröskörül: a kilométerkövek, a zizegő búzatáblák, a napraforgók, a rozs, az árpa... S mindennél elevenebbül lánkol a hajlongó kalászkok közt szétszórva a pipacs, ez a földönfutó piros lidérc. Szinte felgyújtja a termést, — első pillanatra tűzvész kiált a vándor.

Igen, a vándor. Az országút messze-messze vezet. Túl Hadházon és túl Tégláson, túl Újfehértón és túl Nyíregyházán, túl Tokajon és túl Kassán, túl a Kárpátokon és túl Szibérián... A Láthatatlan Egyház vár az országút végén, valahol a tenger partján, ahol lemegy a Nap. Az országút az élet s az országút vezet ki az életből. Az országút

őrzi az Apostolok nyomait, csak bátran rá kell lépni az országút kövére. Arra, amerre az Apostolok vándoroltak.

A minap egyedül bolyongtam az országúton. Tele van ez az út jelenéssel. Jelenései nem mindig félelmetesek. János apostol utolsó-ítéleti rettenete mélyen alszik itt a föld alatt. Inkább vidámak az országút jelenései, messzire rezeget a jelenések húrja és szomorúságuk is biztató.

Ahogy az országút fölött lebegnek kerékpáron és ringat az egyensúly, s jobbra-balra kettéosztva forognak körülöttem a távlatok, valami egy hajításra szemembe ötlük. Egy ló közeledik. A lovon nem látok senkit, mégis mintha púpjá volna. Pedig határozottan lovat látok, — tevé mit keresne Csokonai és Földi János országútján?

A következő pillanatban világosság száll a jelenésre. Egy földmíves megy elől, vállán villog a kapája. Baljával a kapanyelet tartja, jobbával a ló kötőfékjét. S nyugodtan, ütemesen lépked az ember és a ló. S nini, egy kislány kuporog a ló hátán! Alig látszik ki a lóból. Mint egy kicsi púp. Kétkézrel markolja a ló sörényét, átkarolja a ló nyakát, a nagy meleg állati testet a kicsi emberi pára.

S az apa szertartásos komolysággal lépked a ló előtt, a ló szertartásosan lépked a családfő nyomában s a gyermek szertartásos áhítattal kapaszkodik az állat nyakába. Inkább festmény az egész, — jelenés, — az országúton a Szent Család jelenése. Az Evangéliumra gondolok, s a Szent Anyát az árcsokpart fái közt, vagy fölöttük a felhőkben keresem.

Eltűntek, nincsenek már sehol! Ismét egyedül maradok, csak az egyensúly társalog velem s árnyékom, mely mint egy hű eb nyargal utánam. Az ilyen ritka kép után az ember szomorú lesz. A Szent Család... S íme, egy mocsaras helyhez érek. A Nap sugarai szikrázva karikáznak a sásos vízen. S megszólal a sás közt a jelenések húrja, a vízben bujkáló szomorúság. Békák. Most nem azzal a kellemetlen recsegő-kerepelő hanggal, hanem úgy, mintha a föld mély lelke búgna-rezegne valahol. S egyik hang a másikba fonódik; mintha nagy hinták himbálnának egymásba, tárnáktól tárnákig feszülő kötelek. A déli Nap meredeken szórja fent a fényét, s mégis az éjszaka üzenetét érezzük.

EGY MÁSIK JELENÉSRŐL is beszámolok. Az elsőnek a folytatása.

Néhány nappal később ismét az országútra szólított az élet. Véres panorámák napja volt: városok repültek a levegőbe, hajóhadak süllyedtek az atlantiszi sírba. De az országút maga csöndes volt. Néha robogott végig rajta egy-egy motor, por támadt, aztán elült a por. A fák a régi fák voltak, örök törvények szerint.

Egy csöszház mellett vitt el az utam. A gémeskút éppen a föld mélyébe hajolt le, valamit kutatott. A deszkakerítéses kapu küszöbére egy kis fiú hajította hátra a fejét. Aludt. Nem bent aludt, az országúton túl, a kerítés mögött, hanem a kerítésen innen, lábál az országút felé. S hirtelen ez nyilalt a lelkembe: *hátha ez az a multikori kis fiú?* S a Szent Család ott lakik bent a nádfedeles csöszházban... S a

gyermek azért alszik oly édes nyugalommal a minden népek útján, mert vigyáz rá láthatatlanul egy Apostol. Talán éppen maga Pál, aki az Apostolok Cselekedeteinek könyvét írta vala s aki üzent vala Rómának és Korintusnak.

MIÉRT KELLETT KRISZTUSNAK FELHÖVÉ VÁLNIA, miért rejtették ködbe arcukat az Apostolok és miért lebeg a látható egyházak fölött a Láthatatlan Egyház? Mert a formákban a sötétség háborog s az Örök Szeretet menekül a sötétség elől. „*Elmúlik e világ formája...*” — kiáltja felénk Pál Apostol, a láthatatlan.

Jól van ez így, hogy többé nem látható. S mégis úgy szeretném csak egy pillanatra megidézni. Csak egy pillanatra lépne ki bár a roppant levegőből, a levegő oszlopaiból. Bizonyára megreszketne minden: templomok és emeletek, föld és ég. De ez a robbanás fordítottja lenne a mostaniaknak. A lélek hívná életre a formát, mely őt kárhozatba döntötte.

A legszebb forma is kárhozat, sőt a legszebb forma sokszor a legnagyobb romlás. Plátó Lakomája, a híres Symposion, a Szépség létráját támasztja az égnek. Ezen a létrán juthat fel az antik ember a mennybe, az Ideákhoz.

Az Evangélium szívből gyönyörködik a mezők virágában, a liliomban. De szeme mélyebb, mint a Plátóé, aki pedig az Ég lámpáitól nyerte szeme lámpáit. Az Evangélium a sír mélységéhez támasztja a létrát. A síron át rohamozza meg az eget. S miközben gyönyörködve pihen tekintete a liliomok bársonyán, az eltemetett Mesterre gondol. A jelre, amelyet a „gonosz és parázna nemzedék” követel az Embernek Fiától: „Mert amint Jónás három nap és három éjjel volt a cethal gyomrában, úgy lesz az Ember Fia is három nap és három éjjel a föld szívében...”

Íme, a „forma” elrejtezik. S nemcsak három napra, hanem háromszázra és háromezerre. Örökre. A „föld szívében” megjárja az eleusisi utakat, hogy aztán fölemelkedjék a láthatatlan magasságba. Élő fejedelme legyen a Láthatatlan Egyháznak.

Mert csak az él, ami láthatatlan. S csak annyira él, amennyiben nem látható. Itt vagyunk a titkok titkánál. Itt tátong az élet szakadéka. Ennél a szakadéknál kettéoszlik a világ. E szakadékon túl, akinek van bátorsága s megteszi az utolsó lépést, úgy hull le csontja, mint mikor az őszi fát megrázza a szélroham. Úgy hull le róla a hús: arca, keze, szeme, szája... E szakadékon *túl* kezdődik a Láthatatlan Egyház. E szakadékon *innen* kezdődik a lakomázó élet. Minden országút ehhez a boldog, rettentő szakadékhoz vezet. Csak végig kell vándorolni a formák stációit, el kell hagyni állomásról-állomásra a tartományokat.

EZ A SZAKADÉK BOLDOG ÉS RETTENTŐ. Legtöbben visszariadnak a mélységtől s verejtek ül homlokukra, látván a láthatatlant. Mint az örült rohannak vissza, befelé az „életbe”, a lakomához, a formák lakomáihoz, a formák káoszához. S miközben azt hiszik balga-

tagul, hogy most már *vannak*, nem tudják szegények, hogy most már *nincsenek*.

Az Evangélium a Láthatatlan Egyházon át a Van-t és a Nincs-et cseréli fel. A legnagyobb Nincs a legnagyobb Van.

A Láthatatlan Egyház megszabadít a formák kárhózatától. A leg-szebb Szépség a legnagyobb rabság. Érckalitka rácsai merednek a Szépség „élő” arca körül. A Láthatatlan Egyház ráhajol a Szépség börtönére s a Szent Lélek párájában eloszlik a „rács”.

A Láthatatlan Egyház palástja suhog a Látható Egyház fölött. Jaj annak az egyháznak, amelyik eltaszítja magától — bent, legbent — a Láthatatlant! Papjaik köszoborrá merevednek; zengnek mint Memnon sziklája s zengésük a pusztába hanyatlik. Mert bár vegye őket körül ezer és ezer „lélek”, — főveny ez mind, s ők maguk kőbálványok maradnak. Mint a sziklák, visszaverik az Uzenetet, a „Jó Hírt”, tizszer, százszor és ezerszer, — *visszaverik*, de nem adják tovább. Csillogó fémtükrök ők: az Evangélium betűje mint jégeső koppan vissza szellemük katedra-magasáról. Tudnak mindent: az Exegézis labirintusát, grammatikákat és történelmeket, optikát és synoptikát... Tudják azt is, hogy az Apostol — láthatatlan. S fémszózáttal fémmé változtatják az Új Jeruzsálem láthatatlan templomát. Csörömpölő fém-láthatatlanság támad. Tudják azt is, hogy az Evangélium — alázat. S fém-szózáttal fémmé változtatják a Hegyi Beszéd lilium-alázatát. Csörömpölő fém-liliumok támadnak... Az ő „alázatuk” úgy szúr, mint egy bajonett: embert lehet vele gyilkolni. Egész temetők vannak már tele az ilyen „szent bajonettek” áldozataival.

ÓH MERT KRISZTUS MEGOLTE BÁR A FUGEFÁT, a meddőt, de Apostola lelkén át így kiált felénk a láthatatlanságból:

— *Szeretném pedig, ha minden ember olyan volna, mint én is. Ámde kinek-kinek megvan a maga kegyelmi ajándéka Istentől, az egyiknek így, a másiknak amúgy.*

Honnan fú fülünkbe, lelkünk fülébe, ez a szózat? Valahonnan egy országútról, Thrácia vagy Kappadócía valamelyik elhagyott útjáról. S lássátok, az üzenet ideért. Aki küldte, már régen „nincs”. S mégis, ez a szózat — bár oly lágyan susog, mint az olajfa lombja — keményebb valóság a legkeményebb ércnél s túldörghi az ágyúk dörrenését.

A Láthatatlan Egyház legfőbb törvénye nem „kemény regula”. Szeliden suttog füledbe, mint az országúton húzódó akácok levele. Nem késsel hántja le csontodról a formák káprázatát, hanem a Szent Lélek lehelletével. Ittasan tántorogsz a végtelen levegőben, mint az Apostolok, mikor rájuk ereszkedtek a „tűzből való megosztott nyelvek”. Egy nagy lehellet mindent fölemelő terhével vágysz neki a világnak, mint Pál, aki megállt vala egykor Agrippa és Festus előtt: „Bolond vagy te, Pál. A sok tudás örülségbe visz téged...” A Láthatatlan Egyház „örületét” emelik fel a magasba az országúti fák; minden nagyság fölött a Láthatatlan Egyház fénye lebeg. A Szépség égő lámpájára is ő vet mély árnyékot s a lámpa lassan kialszik. egy fénytelen fény sugaraiban. De csak az juthat be ebbe a „fényudvarba”, aki egy bottal a kezében nekivág az országutaknak, hogy majd

átlépjen az élet szakadékán. Csak az országút végén lehet az ő törvényt megérteni, az Apostolok nyomait járva. S csak ott lehet megtalálni Isten békéjét.

AZ IRODALOMNAK KÜLÖN ORSZÁGÚTJA VAN? Őrá nem illik az Apostolok törvénye? A Láthatatlan Egyház csillagára fittyet hány a Magyar Csillag? S a „bolond” Pállal együtt bolondok voltak a dícséretszerzők, *Isten békéjének névtelen költői?*

Mondd, Krisztus útja merre van?
Amerre az országút rohan!
Haladj az országúton végig,
amerre az éjtszakát eléred;
haladj el a szántóvetők
címeres ökrei előtt,
őbennük pihen az élet.

A felhőket emeli szarvuk,
szarvukra a felhő borul:
fölöttük lakik Krisztus úr,
akit a vad latrok keresztre
feszítettek... Ott folyt ki vére.
De várták már a fellegek,
a csendes állatok felett.
S a csillagok közt nyugszik végre.

Messziről jönnek már, én látom
az arcukat túl az akácon,
úgy jönnek szállva mint egy angyal,
jönnek az ünnepi haranggal.

A kis madarak szárnyán ülnek,
messziről jönnek már, repülnek,
jönnek a fákból és felhőből,
a láthatatlan levegőből.

Messziről jönnek az Apostolok,
a lélekzetük egyre ritkább.
Az országút palástjuktól lobog,
messziről jönnek és mezítláb.

GULYÁS PÁL

JELLEGZETESEN MAGYAR FESTŐÉ a kassai közkórház halottas házából 1916-ban, kevés barátjától örök útjára kísért Kővári Szilárd sorsa. Halála óta immár negyed évszázad mult el, de a művészetét elborító köd talán még jobban összesűrűsödött az évek múlásával. Pedig, ha alkotásait összegyűjtve, együtt vesszük kritikai bonckés alá, ha különféle korszakából származó képeit az akkor Európaszerte uralkodó stílusirányok szerint csoportosítjuk, arra a megállapításra jutunk, hogy Kővári Szilárd nem volt egyik iskolának, iránynak sem a követője. Önálló utakon járó, fürkésző, kutató művészegyénisége nem engedte, hogy bárki festészetének követőjévé váljék.

Művészpályáját elemezve rádöbbenünk önállósági törekvései okára, ráeszmélünk arra, hogy művészi értéke éppen abban rejlik, hogy egész festészete a magyar, helyesebben a kassavidéki táj szelleméből szívta életető nedűit. Ebből a: hegyvidék lábánál szelíd lapályá egyszerűsödő, tarkalombú erdőtől koszorúzott, lágyvonalú dombokkal élénkített, lilás atmoszférájú tájból, amelynek forma- és színvilága annyi nagy piktort ihletett már alkotásra.

Kővári Szilárd élete tanúbizonyság amellet, hogy a gyermekkori benyomásoktól megittasuló művészlélek hosszú képzeletutak megtételére képes anélkül, hogy a külföldi tapasztalatokat nélkülözn.

De Kővári művészete bizonyágtétel amellet is, hogy van táji művészet és tájkultúra, amely éppen különlegességénél, az egyetemes művészethez való viszonyánál fogva jelent értéket, amely önálló fejlődési lehetőségeket biztosít az ezen az úton haladók számára.

Rövid, egyszerű élete megfejt a talányt, hogy miért tudott nyomorgó, független művész lenni és maradni Kővári Szilárd. Egész művészpályája kérdő- és felkiáltójelek sorozata. Az önmagának feltett kérdésre nyomban maga felelő művészpálya. Feleletei az egész magyar művészetnek tanulságot és minden művész számára követendő példát jelentenek.

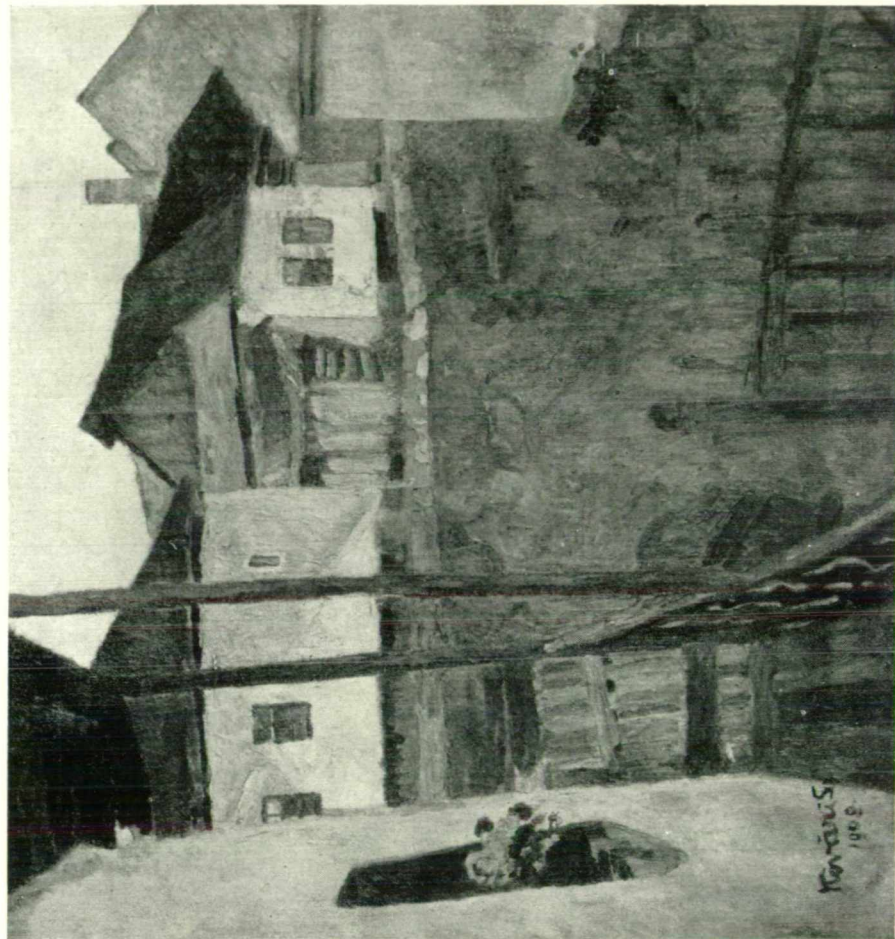
És ha rövid életének ténye fájdalmasan érint is minden művészszerető magyart, ha pályája csak nagy ígéretnek tekinthető; éppen a virágbomlás előtti korai halála, a kifejlődés lehetetlenülése tesz értékké ezt a művészpályát és emelik alkotásait abba a magasságba, ahonnan nagy távlatok nyílnak az utódok keresve kutató szeme elé.

Kassa nyugati külvárosának dimbes-dombos terepén bukdácsoló utcácskák egyikében született és élte végig rövid életét. Ez a romantikus környezet jellegzetes kispolgári hangulatot árasztott maga körül, bensőségessé varázsolva a színesre meszelt, kétablakos, földszintes, rendetlenül épült házakban lakók életét.

Ebből a világból korán kiűtött a hosszú művészhajú, álmatag tekintetű, csokornyakkendő, magasnövésű ifjú, aki halkszavú, külön

KÖVÁRI SZILÁRD: „SZENT MIHÁLY-KÁPOLNA” (PASZTELL)

KÖVÁRI SZILÁRD : „UTCA” (OLAJ)

öltözékével sehogyan sem tudott népszerűsége szert tenni a századforduló első évtizedében annyira jellemzően kispolgár kassai társadalom köreiből. Pedig művészszíve egész melegével vonzódott ehhez az őt annyira meg nem értő környezethez. Ennek a kispolgári körnek szellemisége árad festményeiből, ez ihleti alkotásra. Barátai ebből a körből kerülnek ki, akik között azonban legtöbbször csak a külön társaságát élvezték Kővári környezetében; művészetét azonban alig, vagy sehogyan sem értették. Nem is csoda, hiszen a kilencszázas évek elején formálódó, alakuló új európai szellem éppen a képzőművészetben jelezte legfélreérthetlenebbül a nagy vihar közeledtét és tanúsodott az egyensúlyavesztett emberi lélekről. Természetes, hogy az akkor alig harmincötezer lakosú Kassának, az e városból sikerreindult festőkitűnőségek szép száma ellenére sem lehetett fejlett műízlésű társadalma, amely megelőzve korát, megértette, értékelte és méltányolta volna az új, szokatlan utakon járó Kővári művészetét.

Közvetlen környezetétől még kevésbé követelhattuk ezt a megértést. A mozdonyvezetésben hosszú évek alatt kifáradt lelkű atya, a házikójukban külvárosi korcsmát nyitott anya, jövőjüket előkészítő hugai, valamennyien szeretettel vették körül a művészt, anélkül, hogy ezenkívül mást, ennél többet, nagyobbbat adhattak volna neki útra-velőül.

Ez a társtalanság, lelki lángolások emésztő perzselése, mellőzések sorozata, anyagi gondok, feltörő, majd elcsituló vágyak eredményezték a teljes egyedüllét nyomasztó, de Kővári számára mégis erjesztő hatású önmagabazárulását. Korán ráeszmélt arra, hogy csak magára, tehetségére támaszkodhatik. Eressze el a gáncsot, dicséretet hallatlanul a füle mellett. Szánakozzék a rajta fölényesen mosolygókon és mosolyogjon a fölötte szánakozókon. Egyre jobban magabazárkózva, mind belsőbb életet kezdett élni, amely telítve volt feszültségekkel, gátlásokkal. Gyakran hónapokig nem dolgozott semmit, jöllehet festőképelete gazdagon teremtett új, érdekes, de soha meg nem rögzített képálmokat. És az álarc alatti, idegrendítő élet nem múlhatott el nyomtalanul fölötte. Meg kellett, hogy bolygassa lelki egyensúlyát és a búskomorság sorvasztó hónapjai után a teljes szellemi elsötétülés éjtszakájába vezették.

Magyar művészsors volt az övé, amely mindössze abban különbözik a többitől, hogy még napjainkig sem fedezték fel. Csipkerózsza álma tovább tart, várva a művésze iránt szerelemre gyúló királyfit, aki boldog életre ébreszti majd ezt a gazdag, csodálatosan szép művészetet és megmutatja mindenkinek az értékét.

Tanulmányunkkal nemcsak Kővári Szilárd emlékének kívánunk adózni, hanem egyben megkíséreljük kijelölni helyét művészeink sorában és felkelteni az érdeklődést az idő múltával anyagi voltukban anyészó, szellemi létükben nemesedő alkotásai iránt.

KŐVÁRI SZILÁRD SOHASEM JÁRT KULFOLDON. A nagy klasszikusokat, világot rengető moderneket csak reprodukciókból ösmerte. Művészképzése Budapesten és a szolnoki művésztelepen zajlott le. Valódi mestere azonban a természet volt. A szűkebb hazai kör-

nyezet, Kassának az a városnegyede, ahol gyermek- és ifjúkorát töltötte, ahol csodálkozó ujjongással vette először észre a naptól fokozott színek tűzét, amelyet később oly pazar változatossággal, gazdagsággal és átéléssel tudott a természeti élmény nyomán fokozni és halakítani, hangulatai szivárványszűrőjén átszűrve őket. Mert Kővári művészetének lényege a szín. És bár meglehetősen kedvvel alkotott grafikai műveket is, ezek sohasem tudtak eluralkodni, előtérbe jutni a művészetében. Rajzait úgy tekinthetjük, mint a nagy matematikus számtani műveleteit, amelyek elvégzése nélkül sohasem oldhatná meg nagy, magatűzte feladatait, de amelyek nem jelentik és jellemzik az alkotó emberi elmét.

Művészetét tehát színein keresztül érthetjük meg legjobban. Tehetjük ezt nemcsak azért, mert a szín a formánál vagy vonalnál jellemzőbb eleme a festészetnek, hanem főleg azért, mert Kővári korában európaszerte felragyogott a színkultúra, nemcsak festészetben, hanem: öltözködésben, lakásokban, virágágyakban egyaránt. Felületes megítélés alapján egyesek talán azt mondhatnák, hogy ennek a színimádatnak hatása alatt vált Kővári festészete is olyan valóban színessé. Ha azonban palettáját bármelyik magyar vagy külföldi kortársával hasonlítjuk össze, azt fogjuk megállapítani, hogy művészünk olyan árnyalatokat tudott kicsalni a különféle festékanyagokból, amelyeket egyik kortársa sem.

Egész pikturáját annyira jellemző színessége nem színei tobzódását, rikitóságot jelent, hanem a magátólértetődő, önmagában észre sem vehető, valódi festő színességét, aki számára a festés nem egyéb a színek világában való elkalandozásnál. Kővári színeinek egyéni életük van a színek képbekomponált társadalmában. Bár mindegyik saját életét éli, egyénieskedése csak a szomszéd szín határáig terjed. Szinte azt mondhatnók, hogy színei alkotmányos életet élnek a képen. Ez az oka, hogy nem beszélhetünk Kővárias színekről, csak művészetét jellemző képekről szólhatunk. Kővári nem a „zöldet”, „kéket” stb. használta szerencsésen, jólmegfogottan az alkotásaiban, hanem a színeket, mint kifejező eszközt. Általuk élte képpé önmagát. Bennük csendül meg a lelke a képfelületen. Belőlük árad Kassa egész hangulata, árad még akkor is, amikor a szolnokvidéki vagy szepességi táj egymástól annyira elütő hangulatait rögzíti képbe.

Ha figyelemmel kísérjük Kővári festésmódját, elmerülünk a festés „hogyanjában”, akkor elérkeztünk a műhelytitkok feltárásához: a különféle festőanyagok felhasználási módjának titkához.

Közismert, hogy a festészet a leganyaghoz kötöttebb művészetek egyike. A jó, időálló festék, a különböző technikai eljárásokban való jártasság; röviden: a festészeti tudás, nagyban hozzájárulnak a kifejezés tökéletességéhez. Hozzájárulnak, de nem azonosak vele. Hogy mennyire nem jelenti a technikai tudás a művészetet, azt éppen Kővári festészetével bizonyíthatjuk legjobban.

Annak ellenére, hogy Kővári különféle anyagban dolgozott és szenvedélyesen kutatta az anyagok kifejező értékét, mégsem vált soha modorossá, képeiben a szellemi érték mindig túlsúlyban volt a technikai tudással szemben. Sőt néha egyenesen tétovázó, félszeg, szinte

minden tudást nélkülözni látszó az anyagkezelése, amellett, hogy festményein mindig az anyag iránti tisztelete tükröződik. Éppen ez a legnagyobb, megejtőbb, varázslatos a művészetében, hogy mennyire tiszteli a materiát. Ez a tisztelet biztosítja számára azt a felmérhetetlen értékű előnyt, hogy ösztönyszerűen juthat el kifejező eszközei, anyagai lényegéhez, amelyeket azután szellemmel telítve: művészetté nemesít.

Amikor például a lefestésre érdemesített szepesváraljai utcaresztet 1908-ban meglátta fürkésző szeme, valószínűleg nem gondolt még arra, hogy ezzel a képével csaknem eredményesen indul majd a három éven át, évenként 3000 koronát jelentő gr. Andrassy-ösztöndíjpályázatára.

A festmény tárgya nem különös, megkapó: néhány felvidéki falusi házacska kallódik a dimbes-dombos utcán, melyet a festő az árnyas oldalon lévő tornácról festett le úgy, hogy még ennek a virágos ablakú házfalnak is egy részlete rákerült a képre, amivel nemcsak a fény és árnyék elosztása, hanem a napsütötte és árnyékban lévő színek közötti festői egyensúly is hozzájárul a képkompozíció szilárdításához. A kép tárgya a lehető legegyszerűbb, hiszen a Szepességen nincsenek tarkaszínű falusi házak, dús képzelet-teremtette faragványokkal díszített tornácok és házhomlokok, sőt még hegyek vagy fák sem teszik változatosabbá a képet. És Kővári ecsetje mégis színcsodává alkotja az egyszerű, szinte silány motívumot. Széles ecsettel, takarékosan bánva a festéssel, olyan színeket mázol a vászonra, amelyek nemcsak élnek, opálosan belső tüztől izzanak, hanem érzésektől tobzódnak, búsan csendülnek össze olyan színdallamokban, amelyek egy festői lélek érzésvilágát rezgetik a szemlélő felé. Színelményeket ébresztenek a lelkünkben, csodálatba ejtenek és elbűvölnek anélkül, hogy tudnók a titok nyitját, amellyel a művész ezt a hatást eléri. Kővári hatásának titka pedig nagyon egyszerű: egész lénye művészettel telített, amihez nyúl, megnemesedik művészegyniségének kisugárzásától. Művészete szintiszta: anyagtól, tárgytól, gondolatától független, magáért, magából való, hatalmas szellemi erő és érték, amelynek oly kevés birtokosa van még a magukat művésznek vallók között is. Kővári birtokosa volt ennek az isteni adománynak. Ő maga és nagyon kevesen kívülre ösztönösen sejtették ezt, a magyar társadalom pedig akkor fog rádöbbsenni ennek tudatára, amikor szelleme megtelik a szépség szeretetével és megértésével, amikor hinni fog a művészetben, szeretni és kívánni fogja azt.

Kővári palettája néha elkomorul. Mintha derűs világszemlélete elé viharfelhő tornyosodnék. Színei haragos mélységet sejtetnek: sötétszürkék, barnák és bíborak, drámai együttesben elevenítik a képfelületet, amely egy meghitt, de kopott bútorú műterem, vagy szoborészlet, esetleg nővérei valamelyikének ábrázolásai. Ezeket a képeket látva, hajlandók vagyunk kételkedni az előbb elmondottak valóságában. Pedig ha ezeket az alkotásokat vesszük vizsgálat alá, ugyanarra az eredményre jutunk, mint fentebb. Kővári sötéttonusú képeinek színvilága a derűsekkel azonos szellemből származik. Csak alkotójuk hangulata volt más, amikor ezeket festette. Valódi művész alkotásán pedig mindig meg kell éreznünk az alkotó minden lélekrezdülését,

hiszen egyetlen kifejező eszköze a festék lévén, természetes, hogy bánatát, örömét ezzel érzékíti meg.

Ezekben a képein még az ecsetkezelése, amely egyébként nem uralkodik festményein, tömörré, pasztózuossá sűrűsödik, mintha ezzel is érzékeltetni akarná a művészlélek háborgását.

A különben omlós anyagú, tompaszínű pasztellkréta Kővári képein az üvegfestmények színhatásainak tűzességéig szárnyal. Maga-teremtette eljárásai móddal, a kemény papíriemec sima felületének rel-szagatásával nyugtalanná, rezgővé teszi festőalapját, amelyen a fel-dörzsölt színek mozgalmas életre kelnek, valósággal zsonganak. Ezeket azután széles hidegkék vonallal kényszeríti tornákba a művész. Ezzel a módszerrel, még jobban fokozza a festmény üvegfestészerűségét, színei tűzét, alkotásai képszerűségét anélkül, hogy a többé-kevésbé modorosságba kátyúsodó „dekorativitás” útvesztőibe tévedne.

Kővári festményein a kontúr nem másodlagos szerepet játszó tényező, hanem elsőrangú kompozicionális érték. A vonal szerkezeti hálózata között a színek úgy hatnak, mintha valahonnan messziről világítanának a szemlélő felé. Annak ellenére, hogy valószerűek élet-dúsak, eszményivé, szellemivé válnak a széles körvonal szorítása alatt. Ez okozza, hogy Kővári pasztellképei előtt megszűnünk festé-kekre, anyagokra gondolni, mert azok valódi, élő, változó színeket tartalmaznak. Színeket, amelyek függetlenül a tárgytól és személyektől, melyeket jelképeznek, függetlenül az élő valóságtól: önmaguk világát hordják rezgő lényükben.

Természetes, hogy az ilyen szellemű festő nem sokat válogat a lefestendő tárgyak között. Magában hordja az alkalmosszerűen lefestett, helyesebben: megfestendő képeket és amikor olyan szín csendül valakin vagy valamin, amely skálát hív életre színálmodó képzeletében, akkor elindítja a festés folyamatát: megalkotja a képet.

Képeinek nagyrésze kassavidéki. A Fő-utca középületekben gazdag házsorait szívesen festi, de nagy öröme telik a külvárosi, rozoga vityillók ábrázolásában is, amelyeknek időrágta, vakolathullajtott farai finom színakkordokat ébresztenek a lelkében. És ezekből a motívumaiból ítélhetjük meg legjobban képzeletvilágát. Ezek bizonyítják legerősebben, hogy alapjában véve mennyire független Kővári színvilága a lefestett jelenségektől. Színei benne szunnyadnak, lappanganak és várják képbeszületésüket. Várják, hogy festőjük mikor tart rájuk igényt, mikor hívja képszerűségbe őket. Kővári önmagából szűrte ki azokat az áttetsző, kissé fanyar színeket, amelyekkel képeket alkot. Ott, ahol a közönséges ember csak alapszínt látott, Kővári az árnyalatok, kiegészítő színek és színellentétek egész tömegét érzékelte. Ezek azután mind rákerültek a képre, összhangba csendültek és kifejezővé nemesedtek.

Kővári egész festési eljárása az első benyomástól az utolsó ecsetvonásig ösztönös művészi ténykedés volt. Nincs benne semmi tanult, semmi elsajátított, felvett. Ecsetje nyomán a látomány úgy bomlik képbe, mint ahogyan Isten teremtménye akarataiból az akarás nyomán világ lett. Amikor fest, ő is teremt. Teremt, mert az élmény csak alkalom

az alkotásra. A vágy állandóan él benne és alkalomra vár, hogy ecsetet ragadva, átadja magát a festés varázslatának. Maga a művelet tulajdonképpen már önteleddt, ismeretlen erőtől irányított tevékenység.

Aki Kővárit festeni látta, meggyőződhetett arról, hogy mennyire igaz, amit fentebb mondtunk. Mennyire nem zavarta őt az utca zaja, járó-kelelő megjegyzései, vásott gyerekek élcelődései, a szél vagy napsütés, hideg, meleg: egyszóval az anyagi élet. Számára sem fáradságot, sem üdülést nem jelentett a festés. Mindezek az anyagi világtól függő észlelések csak akkor válnak tudatossá az olyan művészen, mint Kővári volt, amikor letette az ecsetet, krétát vagy irónt, felocsúdott révületéből és ráeszmélt élő önmagára, testi voltára. Ráeszmélt arra, hogy ő is élő valaki, aki tartozik valahová, valakinek, tagja a társadalomnak, akit az azt irányító szabályok kötnek, aki azonban másoktól alig, vagy nagyrészt meg sem értett tevékenységet folytat. Olyan tevékenységet, amely legtöbbször csak magának okoz gyönyörűséget, olyant, amivel mindennapi kenyerét is alig tudja biztosítani. Isten olyan embernek teremtette, aki azért él, hogy alkosson. Alkosson anyagból szellemet és a szellemet érthetővé, érzékelhetővé anyagosítsa.

Tanulmányunk során egyszer már említettük, hogy Kővári szívesen foglalkozott grafikával is. A különféle eljárási módokat a budapesti képzőművészeti akadémia grafikai osztályán sajátította el. És bár nála a rajz sohasem volt önmagáért való művészet, hanem mindössze képálmörögztető, előkészítő vagy követő tevékenység, lelki világának teljes feltárásánál nem hanyagolhatjuk el ezt a működési kört sem.

Sokan azt vallják, hogy a rajzok, a gyors, kusza vonással felvázolt megfigyelések vetnek világosságot az ábrázolóművész lelkiületére. Ezekből lehet legjobban megismerni a művészt, sőt rajzai nyomán lehet legjobban követni képzelete útját, kijelölni helyét a stílus-korszakok valamelyikében.

Kővári rajzait szemlélve meg kell cáfolnunk ezt az okoskodást. Kővári sohasem azért és akkor rajzolt, amikor elképzeléseit kívánta papírra vetni, mert ezek mindig mint kész képek jelentek meg képzeletében, hanem ha irónt vagy metszőkést, karcolótűt vagy krétát fogott, azért tette, mert úgy érezte, hogy a grafikai tevékenység tartozéka, kiegészítője, alátámasztója a festészetnek. Sokszor a már kész festményei után készített rajzokat.

Dr. F. Á. kassai ügyvédnek 1910-ben írt levelében írja:

„Előbb festettem pár hétig, azután nekiadtam magamat teljesen a grafikának — csináltam linóleumot, kőrajzot, rézkarcot, monotípiát stb., egész kollekcióm van belőlük. Husvétkor szeretnék ezekből vásárt csinálni, valahol kiállítom őket. Igen, a Te és Vili dolgait már visszakaptam, de legjobb lesz magammal hoznom. Lehet, hogy csinállok belőlük még kőrajzot.”

És ha festményeiben senki hatását felfedezni nem tudjuk. rajzaiban kora kereső művészarámlatainak kétségtelen nyomaira, hatásaira bukkanunk. Ennek magyarázata, hogy amíg a festményei kivétel nélkül legyőzhetetlen belső kényszer hatása alatt születtek, valósággal

világra vajúdta azokat, addig a technikailag nehezkesebb, jártasságot és gyakorlatot igénylő grafikai művek ilyen ösztönszerűleg nem jöhetnek létre. Ezeknél gondolkodó agyra, kezügyességre és gyakorlatra van szükség. Mindez könnyen, sőt előnyösen, magateremtette technikával helyettesíthető a festésnél.

A grafika ezenkívül kötött, elvont ábrázoló művészet. Ha valódi, akkor a fehér-fekete szintárvaton belül, ebből a két színből kell kihozni összes kifejező eszközeit. A látott valóságban pedig éppen a tökéletes sötétség, feketeség és a teljes világosságot, vagyis színtelenséget jelentő fehér, nem létező színek. Ezzel szemben viszont a természet telített, zsúfolt a tobzódó színorgiáktól kápráztató látomány, különösen napsütésben, ami felcsigázza a festő színeképzését. Természetes, hogy festői ingerek tekintetében a külvilágtól annyira függő Kővári a festés, alkotás révületébe valóban csak a színek hatása alatt jutott.

Ezt bizonyítja, hogy amíg festményein — kevés kivétellel — mindig valóságszerűt ábrázolt, rajzai legtöbbször figurális, dekoratív, a fehér-fekete lehetőségeit kihasználó képzelmenyek. Grafikai alkotásain csaknem kivétel nélkül a szó elhasznált értelmében vett figurális kompozíciókat alkot. Ezek a kompozíciók, amelyek nyomán legtöbb festőnél egész lelkivilágára lehet következtetni, Kővárinál is nagyjelentőségűek. Nagyjelentőségűek szelleme megítélésénél, de csak akkor, ha a kompozíciót a szó nemes, valódi értelmében vesszük. Ha nemcsak a természeti látványtól elütő, független, kiagyalt képszerkesztésnél gondolunk kompozícióra, hanem mindenütt, ahol a képalkotás, művész szellemének megnyilatkozása, ahol valódi művészetet érzelünk.

Kővári képszerkesztése teljesen egybeforrott szín- és formavilágával, technikájával. Ez a három elem nála sohasem választható el egymástól. A természetdarabot mindig úgy vágja ki a képen, hogy az a szemlélőben a valószerűség látszatát ébressze.

Pedig hányszor és mennyire átalakította alkotás közben a természetet. Mennyire tudott uralkodni a látottak fölött. Legtöbbször teljesen átformálta, festőivé tette a természetet, amelyben megvolt mindaz, amit a képen kihozott belőle Kővári ecsetje, de úgy szunnyadt a természetben, hogy azt onnan ki kellett emelni, más által is érzékelhetővé tenni. Hogy ez az átalakítottság mégsem vált kárára festészetének, sőt egyik értékévé nemesedett, ennek oka, hogy valódi művészettel végezte az átformálás műveletét, valódi művészetet sűrített a képben.

Amikor a természeti látvány alkotásra ingerelte a művész képzeletét és maga elé helyezve a síkot, festői eszközökkel ábrázolta az élményt, akkor már teljesen függetlenül, elszakadt a természettől nem a látottat, hanem azt örökölte meg, ami a lelkében élt. Természetes, hogy az így született festmény nem lehetett széteső, rosszul, hibásan komponált, hiszen a művészképzelet izító kemencéjében összeforrtak a képet alkotó anyagi és szellemi elemek, hogy kápráztató lávaként ömöljenek a műalkotás formájába.

Ritka művész, aki annyira önmagából vajúdtá életre a festményt, aki annyira függetleníteni tudta a látványt a benne támadt belső képektől, és aki olyan merészen volt képes nem köznapi önmagát adni még akkor is, amikor ez a meg nem értés, anyagi élte teljes kockáztatását jelentette.

Éppen ez okból nehéz Kővári művészetét besoroznunk kora stílusirányai közé, mert túláradó egyénisége mindig, mindenünnen kiütözik, friss, tiszta szellemi légkört követel. Rövid élete alatt soha, még vázlataiban sem alkudott meg, a művészet számára annyira nagy, tiszta, eszményi volt, hogy még kedvetlenebb napjaiban sem volt képes azt a közönséges emberi tevékenységek közé besorozni.

Jelenség volt ő a magyar művészek egén. Gyorsan tűnő, tovaszárguló üstökös, aki új korszakot jelentett. Harminchárom évet élt, mintha a Gondviselés ezzel is jelezni kívánta volna a legnagyobb Alkotóval való jelképes kapcsolatát. Művészetének fel kell támadnia és az abból új utakra indulóknak olyan, egész életre, művészpályára szóló útravalót adni, amilyent kevesen adhatnak, még akkor is, ha sokkal ismertebbek, méltatottabbak Kővári Szilárdnál, akinek értékeit kívánta feltárni ez a tanulmány.

Álmodó volt, aki a művészet igazságát kereste, azt az igazságot, amelyet csak az álmodók látnak meg, mert minden igazság álom.

RUTTKAY GYORGY

A RUE SAINT SULPICE-EN

Ma vonz a távolság s a közel messze van.
Mintha csak ma volna, mintha csak ma megint,
úgy érzem illatát, haja arcon legyint,
a rue Saint Sulpice-en.

Otödik emelet, rozoga szobácska
és sárga függönyök, szögletes bútorok;
ott van még? Ő? Igen? Akire gondolk?
a rue Saint Sulpice-en?

Tán „Adoremus” zúg a vén dőmben ma is.
A kapus is, akit otthagytunk egykoron,
a régi és mint hajdan, álmosan borong,
a rue Saint Sulpice-en.

Talán a vázában is szagos szekfűk égneek.
Talán tűz is lobog a régi tűzhelyen.
Csak valaki nincs ott, valaki nincs jelen,
a rue Saint Sulpice-en.

E. B. LUKÁC

Fordította: PETNEHÁZY FERENC

HÁBORÚS ESTI ALTATÓ

Még messze jár a holnap,
Sunyit a sok tető,
A házak összefolynak,
Mint órjas szemfedő.
Az éjben rémek szállnak,
A sok sziréna bög,
Nagyok törpékké válnak
És elcsitúl a gög.

(Aludj, Zsuzsám, az álom
Néked nyugalmat ád,
Pihenj tovább, kislányom,
Ne félj, virraszt apád.)

A gyáva összeroppan
Feszketve és vakon,
Árnyékok sarka koppan
A pinceablakon.
A poklok súlyos éjén
A föld sután forog,
Itt bent a pince mélyén
A fény csak tántorog.

(Aludj, Zsuzsám, az álom
Néked nyugalmat ád,
Pihenj tovább, kislányom,
Ne félj, virraszt apád.)

Cépágyúk öltik hosszan
Az égre nyelvüket,
A megvadult chaosban
Az Isten is süket.
Káromkodás, zsolozsma
Egyformán égre lel
És mintha választ hozna,
Rút robbanás felel.

(Aludj, Zsuzsám, az álom
Néked nyugalmat ád,
Pihenj tovább, kislányom,
Ne félj, virraszt apád.)

Ulünk némán, fakóan,
Bénult órjas, atom,
Most lélekriadó van
E rossz csillagzaton.
S a rémült rettenetben
Apró tetők felett
Vérkivánón, meredten
A Sátán lépeget.

(Aludj, Zsuzsám, az álom
Néked nyugalmat ád,
Pihenj tovább, kislányom,
Ne félj, virraszt apád.)

A test pincébe zárva,
De a lélek szabad,
Fényét mégis kitárja
És győzelmes marad.
Pokolra húll a Sátán,
Mert Isten van velünk
S a fény s a béke láttán
Magunkra ismerünk.

(Aludj, Zsuzsám, az álom
Néked nyugalmat ád,
Pihenj tovább, kislányom,
Ne félj, virraszt apád.)

DOMOKOS ISTVÁN

„A MŰVÉSZET OLYAN, MINT A VIRÁG: csak napfény és meleg mellett díszlik, anélkül elpusztul. Ezt a meleget, melynek a nézőtérrel kellene átcsapnia a színpadra, nálunk csak szenzációk alkalmával érzi a művész. Ennek pedig semmi köze a művészethez. Egy nemzeti színművészetét naggyá csak a nemzeti alapon álló erkölcs és előadási művészet fejlesztheti. Erre pedig nálunk rossz napok járnak.”

Néhai Szacs vay Imre írta ezeket a sorokat naplójába 1900 elején, amikor első komoly meghasonlásai támadtak és érezte, hogy klasz szikus művészete lassan háttérbe szorul, kezd fölöslegessé válni. Ki hitte akkor, hogy a fiatakorán túljutott színész egyéni ízű megjegyzései nemcsak a megbántott önérzet naplósorokba sűrített kitörései, hanem a látnoki erő figyelmeztető hangjai! Ki gondolta, hogy a kézikönyvbe rótt sorok komoly jóslással figyelmeztetnek valamire, ami közel áll és bekövetkezik! Ki hitte volna, hogy az aggodalmaskodó szavak négy évtizeddel később felviharzó, súlyos színházi válság első érezhető csiráinak szülőttei! Szacs vay borúlátó sorokban ad körképet a protekciós rendszerről, színházi klikkekről, erkölcsrombolásról, a közönség ízlésének lezüllesztéséről, színházi konzorciumokról, trösztökről, a színház üzemeléséről és elüzletiesítéséről. Most, negyven év után, döbbenetesen hatnak a keserű sorok. Valaki, egy színész, nagy színész, már négy évtizeddel ezelőtt meghasonlása perceiben kezdeti tünetekből, apró jelekből megérezte a fenyegető katasztrófát, magának írott sorokban megjósolta érkezését. Beteljesedett minden kísértetiesen sötét arányokban, nagyobb rombolással, mint Szacs vay sejtette. A válság három évtizeden át lappangott, erősödött és néhány évvel azelőtt roncsoló kórként tört a magyar színjátszásra. Az évtizedek előtti kór csirák és első bajok alattomos rágásait válságokba betegedett színészetünk most érzi, szenved. Régi értékszínvonala alá süllyesztve közönségtelenül, árván vergődik.

Nem részletezem a magyar színészet időnként látszólag fellendüléssel, de valójában válságcsirákat tenyésztő és szaporító négy évtizedének történetét, nem részletezek nagy bűnöket és kicsi érdemeket, nem boncolom ki az utolsó békeévek, a világháború esztendeinek és a trianoni csonkaság két évtizedének színjátszásából a fellendülésekben is gonosz biztossággal örlő vész bogarakat. Ehhez történelemírás kellene és e pillanatban ennek sok szempontból nincs helye. A történelem ha oknyomozó és tárgyilagos, vádol, felelősségre von, pellen-gérre állít, vagy dicsér. Csak elmond, bizonyít, leszögez, de nem gyógyít. Az írás, ha színjátszásunkkal kapcsolatos, ma másra kell, a bonckés sem arra, hogy régi örlő szúkat megmutasson. Az írás gyógyítson, a bonckés öljön kórokozókat! Csak ezért érdemes ma írni.

Szacs vay naplóját csak azért lapoztam fel kegyeletos szeretettel, mert sok lapja nem fakult és történelemszagú feljegyzések között

tiszta színekben csillognak ércbekívánczó súlyos mondatok, nemes művészeti eszmék, melyekért ő még nem küzdhetett, hanem nekünk kell viaskodnunk ma tíz körmünkkel, ha színjátszásunkat meg akarjuk menteni és igaz nemzeti értékévé akarjuk nemesíteni.

„ROSSZ NAPOK JÁRNAK NÁLUNK A NEMZETI SZÍNJÁTSZÁSRÓL.” Nálunk és máshol is Magyarországon. Rosszabbak, mint amikor Szacsvey az aggodalmaskodó szavakat papírra rótta. Bénító válság hullt a főváros és még inkább a vidék színészetére.

Kell végre az írás, őszinte becsületes és kell az éles bonckés. Nálunk most kell. Most, amikor újjászületése pillanatait éli a Felvidék legrégibb, valamikor méltóságosan nagy és komoly színháza, a kassai Nemzeti Színház, a magyar végek egyik legnehezebb vártáján magyar szóra vigyázó, magyar kultúrát őrző és erősítő híres kassai színjátszás. Ez az újjászületés kínlódo, fájdalmasan vajúdo, keservesen verejtékező. Segítésre szorul. Fekete válságok méhében fogamzott új színjátszásunk életbeindulásának nehéz útját csak szerető, melengető jószág, akadályokat elvagdoso erő teremtheti meg. Becsületes szó és tisztító, könyörtelen bonckés.

Történetírásnak e pillanatban a kassai színjátszás legutóbbi évtizedeivel kapcsolatban sincs még helye. Elég ennyi: a trianoni elszakadásig szorosan egybeforrott a magyar színészettel, annyira, hogy felvidéki íze sem volt. Magas, a fővárossal egyenlő értékű színvonalra nem elkülönülő felvidéki népi, hanem egyetemes magyar értéket jelentett. Nem termelt sajátos színpadirodalmi és színészértékeket, csak átvett, kicsiszolt és továbbadott. Magyar színjátszás volt, végigélte tehát annak válságait, fellendüléseit, bajait, átmeneti gyógyulásait, kevés vidékiességgel, művészetimádo és áldozó közönsége jóvoltából mindig erősen fővárosi értékszinon.

Az elszakadás két évtizede nem jelentett elkülönülést az óhazai művészetétől. Kassai talajban nem termelt önálló felvidéki magyar színműirodalom és színészet, alig termelt országos, felvidéki vagy helyi viszonylatban jelentősebb, sikereesebb színpadi írás, felvidéki komoly színésztehetség egyáltalán nem izmosodott ki, nem is jelentkezett. A felvidéki színjátszás két évtizedének eredménye az önállóság terén — egy-két jobb darab kivételével — néhány gyenge színírodalmi kísérlet és néhány félbenmaradt, elszóródott színész! Felvidéki színjátszásról tehát a megszállás éveiben sem beszélhetünk, csak magyar színjátszásról. Az óhaza adott színpadi irodalmat és szállított színészt. A dús irodalmi kivitelből átvethettünk mindent, ami divatos, rostálva, cenzori ceruzával meghúzgálva „mérgefogmentesen” mindent, ami magyaroskodó műmagyar, vagy kicsit magyar volt, egyáltalában nem használhattuk a komoly magyart, vagy irredeantaszólamút, a színészexportból pedig kevés kivétellel mindenkit leköthettünk állandó tagnak, vagy a nagyokat vendégként. Csak az elszakadás utolsó éveiben gördített súlyosabb akadályokat a hatalmi politika.

Könnyű volna ma bírálni az elmúlt húsz esztendő. Könnyű, de felelőtlen. Beszélhetnénk elzsidósodásról, elnemzetlenítésről, a ma-

gyar érzelmű közönség félreneveléséről, erkölcsének lerombolásáról. Mert hallottam ilyen vádakat. De minden vádaskodónak nyugodtan szemémbemondom, hogy felelőtlen, aki ilyeneket állít csak a Felvidék színjátszásával kapcsolatban, de igaza van, ha az egyetemes magyar színjátszás húsz évéről nyilatkozik így. Ismétlem, nem önállósodtunk, az óhaza színjátszásának függvénye maradtunk. Húsz esztendő alatt legfeljebb tíz felvidéki kísérlet szólalt meg — egy-két kivétellel — gyenge hangon a kassai és más felvidéki színpadokon, a magyarországi darabtermésnek legfeljebb húsz százaléka nem juthatott el hozzánk, színházunk tehát csak olyan darabokat játszott, melyeket Budapest és minden nagyobb magyar város színpadán bemutattak és nagy többségben olyan színészek álltak a közönség elé, akiket budapesti vagy más nagyobb magyar színpad adott nekünk. Az elzsidosodás, a magyar színpad elnemzetlenítése, a magyar közönség félre-nevelése és az erkölcsrombolás tehát behozatali cikk volt. Kaptuk onnan, ahonnan a többi magyar színpad. Irodalom és színjátszás, ha gyenge, hogy idegen politika hatalmi parancsszavára bekövetkezett decentralizálását önállósodásra, önálló alkotásra felhasználja, hogyan legyen képes a régi törzsből magábaszívott életet átalakítani, egészségessé szűrni? Mert bármit kapott a felvidéki színjátszás az óhaza színészetének és irodalmának törzséből, beteget, egészségeset, az életet jelentette számára. Egyszer, ha megszületik a felvidéki, a kassai színjátszás tárgyilagos, igaz történelme, vádlottak padjára kerülhetnek majd sokmindenért azok, akik színházunkat irányították, vezették, de színjátszásunkat súlyos vádak nem érhetik. Adott, amit adhatott, adott, amit kaphatott. És magyar nyelven szólt. Ez a „magyarul” akkor, a húsz év alatt mindennél fontosabb volt. A magyar szót hivatalos-nyilvánosan mindenütt halálraítélték, a kulisszák közötti néhány deszka volt az utolsó zug, ahol néha bátortalanul vagy bátrabban életet kaphatott, vigasztalt, hitet adott, erősített. Sokszor mindegy volt, mit mondott. Elég volt, hogy szólt, beszélt azoknak, akik nyilvánosan is mutatni merték, hogy várják, kívánják, akarják a magyar szavakat. Húszéves elszakadásban kell élnünk, hogy megértsük, selejtes operett, idegen felfogást majmoló színmű, néha beteges erotikára épített értéktelen vígjáték is adhat erőt idegenben, szórványsorsban tespedőknek, érzésben, nyelvben, lélekben hozzáforszaszthatja őket az ősi törzshöz, mert ha nem is magyarul, de magyar nyelven szól. A tárgyilagos történetíró sem írhat majd mást: voltak hibák, bűnök, a magyar színjátszás utolsó két évtizedének bűnei nálunk is jelentkeztek, voltak igazgatói hibák, vétkek, de az egyetemes és egyéni hibákon túl szándékosan romboló elnemzetlenítés eszközeivel a kassai magyar színpad nem dolgozott. És az, hogy ennek a színpadnak volt annyi ereje, hogy húsz éven át évenként meg tudott szólalni magyarul, minden bírálaton felülemelkedő érdem, becsületes küldetésteljesítés, magyarságmentő munka.

• AMÍG A POLITIKA HATALMI SZAVÁNAK irányelvei, a színházvezetés, a színjátszás stílusa, belső értéke, a közönség eszmei felfogása és évek hosszú során át tudatosan nevelt ízlése között teljes

az összhang, tulajdonképpen nincs látható válság és látszólag minden a legnagyobb rendben megy. A későbbi válságok fertőző, lassan elhatalmasodó kórokozó csiréit csak jószeműek és jövőbelátók látják. A fejlődő válság akkor robban ki, amikor a három tényező, politika, színházi művészet és a közönség között felborul az egyensúly, nézeti közösség. Nálunk is ez következett be.

A politikát, színházat, közönséget és ízlését nagyjában, ugyanaz a nemzeti magyar, építő magyar és népi magyar szemlélettől elkülönülő, idegen ízű világnézet és gyakorlati politika irányította éveken át. Irányította és destruálta, de destruálásával összhangba hozta mind a hármat. A politika, minthogy nem volt igazi nemzeti, nem bántotta a destruálódó színházat és a destruált közönség megtalálta gyönyörűségét színházaiban. A komoly baj, igazi válság abban a pillanatban jelentkezett, amikor a színház élete szempontjából fontos három tényező közül az egyik kiugrott a megszokott háromszögből. Tette ezt elsőnek a politika. A megcsonkítottság keserves, de erőadó évei, hatásos külföldi példák és a magyarságnak nyújtott segítő kezek felcsiholták a nagyon idegenné vált magyar politikai és életugaron az átalakításokat nemző első szikrákat. A magyar faj saját földjén is megkezdte harcát életéért, jövőjéért. Politikánk elindult a magyar nemzeti eszmék útján. Eléggé lendületesen, gyors átmenetekkel. Megköveteli az átváltozást, a hozzáigazodást minden téren. Ki akar irtani mindent, ami a magyar fajvédelem, nemzeti erősítés eszmevilágával idegen, el akar hallgattatni mindent, ami ezzel ellentétes, nem egyező hangú, ami árthat, ronthat vagy késleltetheti kifejlődését. Ez a politika haladó, minden téren gyors átalakulást követel, nem tűr destruálást, visszazökkenést. Két kitűnő propagandafegyvere, az írott betű és az élő szó, sajtó és színpad. Nem hagyhatták egyiket sem azok kezében, vagy befolyása alatt, akik elsősorban az írott betűt és élő szót, a magyar sajtó és magyar színpad szavát destruálták, talajából, a magyar élet, nemzeti eszmevilág földjéből kitépték és elültették idegen erővel vagy pénzzel termővé tett magyartalan talajba, hogy ne szolgáljon nemzeti eszmét, sőt fertőzzön is.

Minden politikai irányzat különösen kiteljesedése idején ellentmondást nem tűr, acélkemény, gyorsan cselekszik. Létérdeke ez. A mi nemzeti irányzatunk is gyors cselekvésekbe lendült. Létérintő és létét biztosító átváltozásait hónapok alatt végrehajtotta. Az írott betű gyorsan kicsúszott régi irányítói kezéből és a magyar szó művészetét régi urai hatalmából nemzeti talajra vezették. Hetek alatt, hónapok alatt. A cél kettős volt: ki kellett kapcsolnunk a zsidóságot idegen érdekeket szolgáló eszméivel a színházak számára termelő irodalomból, színházak vezetéséből, színpadi művészetből és meg kellett izmosítanunk a keresztény magyar nemzeti irányzatot mind a három téren.

A mai válságot szerintem két komoly ok okozza. Az egyik, hogy az említett három színjátszáséltető tényező közül a közönség, helyesebben annak nagyobb tömege nehezen átváltható. Fertőzött, egyoldalúan félrenevelt ízlése máról-holnapra nem kényszeríthető új irányba. A léha színházhoz szokottak százezrei csalódottan nézik a komoly, vagy komolyabban szórakoztató, még kezdeti nehézségekkel

küzdő, újjászülető magyar színpadot, idegennek találják hangját és távolmaradnak. A másik ok a színpadi irodalom átalakulásának kése. Hatalmi szó vagy lelkesedés pillanatok alatt nem sajtol ki régi talajban foggant írókból, vagy most induló próbálkozókból komoly értékeket. Ilyesmihez idő kell. Új talajból kell új tehetségeknek és mindennapi szükségletet kielégítő ügyes mesterségbelieknek fakadniok és az új televényből sarjadt friss százazekéből, milliókéből jön el majd a színházak új közönsége, lelkes, talán lelkesebb, mint a régi volt. Az újjáteremtett színháznak magának kell felfedeznie és kinevelnie új betűvető értékadóit, élő szó erejével művészkedő új színészeit és magának kell megteremtenie új közönségét. Ehhez idő kell. Amig ennek ideje már nem robbanásosan hirtelenül, hanem lassú javulásokkal, átmenetekkel elérkezik, addig baj lesz, válság lesz és sok segítésre szorul az új színház. Megteremtőinek, az új eszmék hirdetőinek és az új nemzeti rendszer megvalósítóinak segítségére.

A NEMZETI IRÁNY GYŐZELMES MEGERŐSÖDÉSE. Magyarország első komoly külpolitikai sikereit és eredményeit követte. A Felvidék felszabadulása volt az első harcnyerés, diplomáciai tárgyalótermekben, zöldsasztalnál vívott első sikeres háború. A Felvidék egyrésze fővárosával, Kassával visszakerült az óhazához. Megkezdődtek az átállítások, átszervezések. Az új keresztény nemzeti szellem nálunk is útnak indult, hogy átvegye minden téren a vezető szerepet.

Ebben az időben kezdődött az egyetemes magyar színjátszás átállítása magyar nemzeti és keresztény erkölcsi alapokra. A Felvidék egyetlen nagy színháza, a kassai, féléves haladékot kapott. A cseh megszállás utolsó napjaiban kezdett idényét igazgatójával és szerződötetett tagjaival komolyabb változtatások nélkül befejezhette.

1939 tavasza. A kassai színház bezárta kapuit. Akkor még nem sejtettük, mi következik, de éreztük, hogy történelmi idők rendkívüli napokat hoznak majd a színház jövőjében is. Később tudtuk meg, hogy a koratavaszi éjszakán becsapódó színházi kapuk régi, évtizedes színjátszásunk halálát hirdették. Meghalt a régi színjátszás, meg kellett halnia és valahol már életretámasztották az újat, a magyar nemzetit és keresztényt.

Megkezdődött a magyar színészet egyetemes és teljes átszervezése. A vezetést, irányítást átvette a keresztény alapokra fektetett színikamara. Rendezték a színházvezetés kérdéseit, kizárták a színészek soraiból azokat, akik a jövő szempontjából ártalmasoknak látszottak. A megmaradt keresztény színészi törzs anyagi megalapozottságát javították. Új alapokra fektették a színész és a színház közötti viszonyt. A cél ez volt: legyen a színház az építő magyar szó és keresztény szellem temploma. Necsak néhány ünnepeelt csillag, hanem a színésztömeg is legyen becsületes, kenyérkereső művész, ne pária, vagy erkölcsi züllésben fuldokló, pénznek kiszolgáltatott rongy. Egymást követték a darableteltások, igazgatói menesztések, színészrostálások. Mennie kellett mindennek és mindenkinek, ha nem volt magyar, vagy szembehelyezkedett és gáncsolta a haladó keresztény magyar eszméket. A színpalak világa tisztult és tisztul még ma is. A színész adóssá-

gokban úszó, éhező, szélhámoskodó jampec, vagy koldústípusból és nyilvános testvásárt rendező, lealjasodott női bártöltelékekből komoly, majdnem polgárian egyszerű, dolgozó emberré nemesedett. A közepes képességű kenyérkereső tisztességes emberré, a tehetség biztosabb anyagi alapokon álló, gondtalanabbul alkotó művésszé. És az új szellem lassan elsöpri a még megmaradt kevés salakot is.

Mára a színjátszás és a színészi törzs eléggé megtisztult, mégis ritkán látott erővel tombol tovább a válság. Könnyörtelen kegyetlenül. Szinte reménytelen sötétre kódósítja a jövőt. Nálunk is, máshol is.

A VÁLSÁG OKA TULAJDONKÉPPEN EGYETEMES. Ugyanaz nálunk is, máshol is. Fővárosban, vidéken. Az átállított újszellemű színház árva. Kevés az értékirodalma, kevés az értő és megértő közönsége. Még erősen érezhető a lelki hasadás a színjátszás sikereségét biztosító három tényező között.

Ez a válság igazi oka. Ezt általában nem emlegetik, de naponként hallunk döntő érvekkel és bizonyítékokkal alátámasztott okokat. Érdemes néhányval foglalkoznunk. Bizonyítható, hogy csaknem valamennyi az előbb említett főok függvénye. Legtöbbjük egyetemes baj; néhány közülök vidéki, vagy különlegesen felvidéki, kassai.

AMIKOR A MAGYAR SZÍNJÁTSZÁS ÁTÁLLÍTÁSA MEGKEZDŐDÖTT, más mértékkel mérték a fővárosban és mással vidéken. A vidéki színészet pusztító válságát új eszmei alapokra fektetés mellett új rendszerrel akarták megszüntetni, vagy megfékezni. Elvették a vidéki nagy színházak önállóságát, meghatározott kerületekben együttműködésre ítélték őket. Megszületett a cseretársulati rendszer. Az elmélet szép volt, a gyakorlat csúfos bukás. Az elmélet megteremtői nemesen nagyot, erős fejlesztést, értékemelést ígértek, a gyakorlat megvalósítói megölték az elgondolást és lezüllesztették a vidéki színjátszást olyan városokban is, ahol évekkel azelőtt fővárosi érték-szinten álló színikultúra virágzott. Például Kassán.

Nem nagyon érdemes, mégis kicsit szükséges ezzel a jószándékú, de szerencsétlenül végrehajtott, félig embrionális állapotában kimúlt színházi szörnnyel foglalkozni, mert a mi színházunknak is alaposan elvágta nyakát. Tavalyi haldoklása után ma sírjánál állunk. És ha a halottal szemben van még kötelességünk, az csak őszinteség lehet, könnyörtelen, rideg szókimondás. Nagy bűnei vannak. Gyorsan és alaposan kergette árvaságba az amúgyis elárvuló színjátszást, gyorsan és alaposan alakította át üres, halottszagú kriptákká a színházakat, holttádermesztő darabravatalozókká a színpadokat, senkifiává az országjáró, bolyongó, talajukatvesztett társulatokat.

Szándék és megvalósítás...! Ez a színházi rendszer is megdöbentően mutatja rejtett hátterek ismerőseinek, hogyan öli meg a legbecsületesebb szándékot a felelőtlen megvalósítás. Sokat beszélgettem azokkal, akik az elképzelést valósággá szülték és az új rendszer-csecsemőt jóhiszemű hittel, lelkesedéssel útnakindították. Hallottam, mit képzelnek, mit akarnak. Egészséges, szép, becsületes elgondolás volt. Röviden ilyesmi: Az igazgatók ezentúl megosztják egymás kö-

zött a darabokat. Egy darabot több nagyvárosban mutatnak be, így lényegesen több előadást érhetnek el vele, mint egy városban. A leg-
tökéletesebb díszletekkel színesíthetik, mert költségük megtérül. Az
előadások jobbak, szebbek lesznek, mert a színész sokszor játssza
ugyanazt a szerepét, az együttes nagyszerűen összeszokhat. Vezető-
színész önálló vidéki színházban kénytelen évenként nyolcvan-száz
szerepet tanulni, a cseretársulati rendszerben legfeljebb huszonötöt
kell majd tanulnia. Agyonhajsolt színész gépies, rossz munkája he-
lyett friss művészet gyönyörködtet majd vidéki színpadokon. A tár-
sulatok cseréje frissítést jelent és új érdeklődést kelt. Egy igazgató
kevesebb taggal dolgozhat mint eddig, jobban fizetett, tehát jobb szí-
nészeket szerződtethet. Több város könnyebben eltarthat több egy-
mást váltó társulatot, mint egy város egyet.

És láttam, mit csináltak az első lépéseknél tántorgó, nehézségek-
kel küzdő újszülött sáfárjai, a megvalósítók, végrehajtók. Megérkez-
tek a cseretársulatok. Első éven Kassa, Szeged, Debrecen, Pécs kö-
vetkező éven Kassa, Debrecen, Miskolc, végül már csak Kassa és
Miskolc cserélt társulatot. Egy-két kivétellel ez volt a helyzet: kevés
művész, rossz együttes. Négy-öt jobban fizetett vezetőszínész, sok
fiatal kezdő, vagy tehetségtelen, falusi komédiákba való olcsó munka-
erő. Díszletek helyett nem egyszer rongyok. Gyakran műkedvelés
előtt is pirulva szegyenkező előadások. Művészet helyett üzleti elv.
Semmit sem nyújtani, de keresni. Két-három hónapig maradok egy
helyen, mentse meg a csererendszer becsületét az utánam következő.
Sajnos, az is adós maradt a becsületmentéssel. A társulatok költség-
vetése olyan volt, hogy az állami és városi támogatás, biztos házakat
jelentő diák-, katona- és a bérbeadott olcsó előadások fedezték a költ-
ségek legnagyobb részét. Ami azon felül a rendes előadásokból be-
folyt, az már majdnem haszonnak számított. Gyenge bemutatók,
„helyi” szerzők ingyen vagy nagyon olcsón átadott tákolmányainak
idegborzongató „ősbemutatói” és rendesen rossz felújítások szerepel-
tek a műsoron. Sokszor olyan érzésem támadt, a műsort csak azért
csapják össze, hogy valahogy agyonüssék a két-három hónapot. A
színész otthont, közönséget nem talált. Mire egyik-másikat megsze-
rették, már utazott és talán örökre eltűnt abból a városból, ahol ked-
venc színpadi csillaggá kezdett kifejlődni.

Láttam, hogyan iktatják dús bőségben a folytonos helyzetváltoz-
tatás nyújtotta lehetőségek közé a felelőtlenkedéseket. Felelőtlen-
ség elsősorban a színház szerelmesével, a közönséggel szemben. Rö-
vid ideig nem volt rossz üzlet a jóhiszemű tervek üzletszerű apró-
pénzreváltása. Nem volt rossz üzlet, amíg lassan nem ülte meg a
színházakat az üres nézőterek kriptaszaga, a csalódott közönség el-
húzóda, a harminc-negyvenpengős napi bevételek halálhirdető
rendszeres jelentkezése. A vég nem sokáig késett. Meghalt a rend-
szer. Sírját ásták, akiket a megújulás apostolainak szántak. És árvák
lettek az önállóságukat vesztett színházak, kifosztottak, közönség-
telenek.

Az önálló kassai színház hároméves kényszerszünete... Furcsán
hangzanak a szavak. Tulajdonképpen olyasmit jelentenek, hogy há-

rom évig nem volt színházunk. Rideg és őszinte igazság! Nem volt. Kassai színházunk nem volt. Önállóságát veszített színjatszásunk három évig hallgatott. Kaptuk, amit a többi város. Kaptunk talajtalan, gyökértelen, ide-oda vándorló, otthontalan, senkifia cseretársulásokat. Tűrhetőeket, rosszakat. Kevés jót és dús bőségben rosszat. Kevés jó színészt, sok tehetségtelent, olcsót. Kaptunk erősen csökkentett művészetet, kirívóan kiütköző vásári olcsóságot, kényelmet, felfokozott tehetségtelenséget. A kassai színjatszás hagyományos, régi patinája, országos értéke helyett sablonosságot, izetlenséget, furcsa, összevisszakevert kúszáltságot, százféle stílust, elgondolást, baklövést. Azután megkaptuk mi is az üres nézőterek kriptaszagát, közönségünk rideg elhúzódását és nálunk is közeledő halált hirdettek a harminc-negyvenpengős napi bevételek.

Végre eljutottunk oda, ahová boldogabb, erősebb városok már régebben elérkeztek. Hároméves kényszerszünetünk megszűnt, elárvult színházunk visszakapta szabad akarátát. Önálló színházat nyitottunk. Öröms ünnepestéket vártunk, lelkeseket, erőadókat, támogatókat, újjászülőket. Már első este... kriptalehelet, üres ház. És továbbra is sok kriptalehelet és kevés igazi öröms ünnepeste. A cseretársulatok sokat vétkeztek, színházi hitelt és közönséghitet rontottak, de haláluk nem jelentett színházi feltámadást. Az új színház még nem találta meg közönségét, a közönség pedig még nem találja színházát. Nincs meg a régi összeforrás a színház és a közönség között...

A KOZONSÉG... Mai fogalmaink szerint két részre oszlik: nem magyárfajú nem keresztényre és keresztény magyarra. A válság okaként emlegetik gyakran a zsidóság visszahúzódását és egyre erősödő nyílt bojkottját. Ezt az okot kapcsoljuk ki és ne emlegessük. Be kell látnunk végre, hogy felhánytorgatása nem ildomos és nem ésszerű! Természetes, hogy a mindenünnen kiszoruló zsidóság ma semmit sem támogat. Nevetségesse válna, ha tenné. De még nevetségesebb, sőt tragikusan kacagtató volna, ha az idegen irányítás, szellem és befolyás ellen harcoló új keresztény magyar nemzeti színjatszást a zsidóság tartaná el, vagy erősödéséhez támogató kezet nyújtana. Milyen végzetesen gyászos fényt vetne ilyen állapot a nemzeti magyarságra! Szokjuk meg végre, hogy a zsidóságot nem szabad emlegetnünk. Vegyük tudomásul, hogy érthető okokból nem támogatja a mai színjatszást. Az igazgatói szobákból, színpadokról eltanácsoltuk, ne sírjuk vissza a nézőterekre sem! Ezt kívánja az ésszerűség és jóízlés. Ha nemzeti magyar és keresztény jelszavakkal indul az átállítás küzdelme, csak kíváncsi és hasznos lehet mindennek a távolmaradása, ami nem keresztény és nem nemzeti magyar. Más elgondolás nevetséges ellenmondás.

És a keresztény magyar?... Ha tárgyilagós akarok maradni, el kell ismernem, hogy színházi közönségünknek, a felvidékinek és kassainak is, jelentős rétege zsidó volt. Mondjuk talán hatvan százaléka. Okát ne firtassuk. A mai átmeneti idő tárgyilagós bírálgatásra még nem alkalmas. A közönség negyven százalékát azonban keresztények, magyarok alkották. Elég jelentős tömeg. A visszatérés az óhazához

KÖVÁRI SZILÁRD ; „SZENT GYÖRGY“ (TUS)

KÖVÁRI SZILÁRD: „FESTŐ NŐ” (OLAJ)

csakis ezt a réteget erősítette. A Kassára költözött anyaországi tömegekből kikerülő színházkedvelők csaknem teljesen pótolhatták a színházból kivonuló zsidóságot. Pótolták is... csak éppen különös, nem várt fordulat következett. Elmaradt a színházból a régi, állandó kassai keresztény közönség. Hallom, hogy a Felvidék más városaiban is ilyesmi történt. A kassai színházban nem egyszer éreztem olyasmit, hogy idegen város színházának nézőterén ülök. A helyzet máig sem javult. Néha híresebb vendégművész vagy darabcsemege visszavonzza a régi közönséget színházába, különben rendszeresen távolmarad. Az ok világos. Közönségünk „nehéz és kellemetlen” nagyvárosi. Nagy tömegeit évtizedeken át arra nevelte a színház, hogy léha szórakozást keressen és kétése tisztaságú művészetfélét kapjon, de nagyvárosias értékszínvonalon, jó színészekről. Igényesebb, kisebb rétege viszont könyörtelenül igényes, sőt legyünk őszinték, kicsit nagyképpően az, mert ma, a még nehézségekkel küzdő új irányzat a fővárosban sem nyújthatja neki, amit vár és keres. Szomorú igazság, hogy a Felvidék fővárosának és kultúrközpontjának színházát ma is nagyrészen a kisebb városokból hozzánk került kevésbé igényes, de lelkes réteg tartja el. Ez megértőbb, hibákkal, kezdeti nehézségekkel szemben megbocsátóbb, lelkes, örömsős és hálás, ha kevés jót is kap. A Budapestről vagy nagy városokból idejött és a kassai közönség továbbra is távolmaradásával tüntet.

AZ ELNEVELT ÉS TÚLZOTTAN IGÉNYES KÖZÖNSÉGET a színház csak akkor tudja visszaszoktatni és állandó, nem egy-egy szenzációért betévedő látogatójává tenni, ha színvonalát erősen emeli, annyira, hogy egyrészt ismét nevelni, átnevelni, másrészt kényes igényeket kielégíteni bír. De szinte áthághatatlan akadályokat támaszt ezen a téren a színpadbénítő darab — és színészhány.

Az idegen elemektől megtisztított új nemzeti színpadi irodalom egyelőre még gyerekcipőkben topog egyhelyen. Alkotóművészetét, irodalmat napok, hetek vagy hónapok alatt más vágányra vezetni nem lehet. Ismétlem, politikai irányítás, lelkesedés vagy lelkesítés ritkán szül komoly művészi értékeket, legfeljebb jelszavakkal dolgozó propagandamunkát, vagy selejtes próbálkozásokat. Új talajból életrekelt, új nemzeti szemlélet és eszmék légkörében felnőtt új tehetségek külső kényszerítő hatások nélkül, tiszta egyéni meggyőződésből és belső átérzésből fakadt új művészete teremtheti meg a várt új irodalmat, melyre az átállított magyar színpadnak szüksége van. A ma írói még nagyon a régi, félrenevelt közönség szájaíze szerint írnak sikerhajhászásból, népszerűsködésből, anyagi érdekből. Még erősen kísértének a régi receptek, különösen a könnyű, szórakoztató műfaj sablonjai. Ezekben a humor évtizedeken át hálószoatitkok, törvénytelen szeretkezések, házasságon kívüli fajszaporítás különféle módszereinek nyílt színpadi kitérője és az utódszerzés szakkifejezéseivel való szellemeskedés volt. Ezt kaptuk évtizedeken át átlagoperettekben, tucatvígjátékokban és közepes színművekben. „Modern” szabadelvűséggel és szabadszájúsággal kacérkodó közönségünk habzsolta az erotizáló finom csemegét. Lassan természetesnek vette, hogy a szín-

házban ezt kapja, sőt megkövetelte, hogy csakis ezzel fűszerezzék „feivíditásra” szoruló életet. Komolyság, súlyos kérdések, finom művészet, amit érezni, érteni nehezebb, nem kell a színházban. Legyen a színpad is bár, tánclokál, duhajda, erotizáló ingerköltőde, ahol a gyönyörűségtől félájtultan vergődő nézők már csaknem mindent láthatnak, amit a test nagy nyilvánosság előtt elkövetni nem szokott! Komoly darab, vagy színpadirodalmi alkotás, melyből ez a lényeges kellék hiányzott, halálraítélt árvaként megértetlenül, idegenül, közönségtelenül boiyongott színpadainkon. Az újkor tisztítószéle elsősorban fehérre akarja mosni a színpadokat. Helyesen! Elég volt a letűnt, beteg évek fertőző miazmaiból. A könnyű irodalom értékei közé sorolható finomabb francia pikantéria subája alól kinőtt torzvigyorú, destruáló malackodás ne térjen vissza színpadunkra! Lezüllesztett izlésű tömegek szórakoztatására magyar színpadról többé ne intézzenek naponként durva, erkölcstelen támadást család, családi élet, becsületes szerelem és férfi, nő tisztességes kapcsolatai ellen. Lányokat csábító jampecekből, női vagányokból, érdekből, pénzért vagy modern elveikért testvásárt rendező lányokból, szerelemszagú baiokból, lokálokból elégünk van az életben. Ne lássuk őket a színpadon, ne szórakoztassanak és fertőzzenek onnan is.

A színházi átállítás óta irtják az ilyesmit, viszont pótolni nehezen tudják. Az új magyar zenés és prózai könnyű műfaj még nem találta meg igazi formáját, nem találta ízes, tiszta humorát. Megfehéredett, de tartalmatlanná, humortalanná vált. A tömeg eddig malackodásokért rajongott, most nem kapja ezt, rendszerint mást sem, elmarad tehát.

A komolyabb műfaj sincs jobb helyzetben. Nincs, vagy nagyon kevés a jobb dráma, színmű. Kétségtelen, hogy halhatatlan, súlyos irodalmi értékek tömegesen soha és sehol nem születnek. Erre nincs is szükség. A színházakat nem a zsenik ritka irodalmi megnyilatkozásai tartják el, hanem a jó átlag. Feledésre ítélt, de értékes átlagtermés. Ez hiányzik nálunk. Már ott tartunk, hogy a főváros évenként legfeljebb egy-két türhetőbb operettet és két-három elfogadhatóbb prózai darabot bír vidékre szállítani. A többi vagy már a fővárosi színpadokon dicstelenül elvérzik, vagy annyira népszerű színészekre, sztárokra és díszítő, drága cafrangokra épített, hogy vidéken, ahol igazán csak a darab mentheti meg önmagát, gyászosan kimúlik. Mihez kezdjen ilyen körülmények között a nagyvárosi színház? Mit adjon közönségének? Decentralizálódni nem tud, mert önálló és a fővárosinál jobb irodalmat fakasztani nem bír. Vergődik. Bemutat néha és felújít régieket sokszor. Orvosság egyelőre nincs. Válsággal kell küzdenie, vergődnie kell, amíg a magyar színpadi irodalom új életet és lendületet kap. Küzdenie kell létéért, amíg az új írónemzedék jelentkezik és ad a szórakoznivágyónak józenéjű, kellemes magyar operettet, vagy szellemes, de a jóízlés határai között tartott, építő, nevelő, nem metelyező jó magyar vígjátékot, az értékért rajongónak pedig új magyar drámát, komoly színművet. Szóval irodalmat és nem gyenge mesterséget; vagy jó mesterséget és nem fél vagy egész dilettantizmust. Amíg az új nemzedék elérkezik, vergődésében is áldozatosnak kell

lennie a színháznak. Háttérbe kell szorítania a régi klikkeket, protekciósakat, szerető símogatással kell útnak indítania minden jelentkező új tehetséget, még akkor is, ha ez nem üzlet. Ma amúgy sem jó üzlet a színház. Ne is legyen soha! Legyen művészet! Ne adjon többé egynek milliókat, de adjon millióknak egyet: művészetet!

A színészhíányt az új alapokra fektetett nemzeti előadási művészet erősen érzi. Ez a válság is csak lassan orvosolható. Kevés a keresztény színész, még kevesebb a jó. A helyzet pillanatnyilag annyira súlyos, hogy gyakran a közepeseket, gyengébb tehetségűeket is felszippantja a főváros. A pesti keresztmetszet sem más, mint a vidéki. Budapest kitermelt harminc-negyven égigmagasztalt, agyonhirdetett és agyonfizetett sztárt, néhány igazán tehetségeset, nagyot, néhány közepesen jót és néhány szépet, fesset, divatosat, melabúshangút, nyafogót vagy más tulajdonságút. Ezek biztosítják a sikert. A többi színész a tömeg szempontjából szinte nem is fontos. Szerencse, mert kevesen vannak jók, kevesen közepesek és sokan gyengék.

Nagyobb városok igazgatói csak nagy nehézségekkel bírnak olyan társulatot szervezni, hogy legalább a fontosabb szerepköröket jó vagy jobb színészek töltsék be. Jó énekesbonviván, fiatal, tehetséges primadonna, ügyes szubrett és kacagtató táncoskomikus fehér holónál is ritkább országszerte. A vidék tehát néhány jó színésszel, sok közepesnél gyengébb haladóval és még több bizonytalan tehetségű és jövőjű kezdővel kénytelen megelégedni. A sokszor gyenge új darabokat vidéken művészi előadás, művésztehetség hiánya miatt menteni és emelni nehezen tudják. A felújítások különös köntösben jejennek meg. Klasszikus vagy nagy drámai erejű színész nincs. Bukik a klaszszikus és vergődik a komoly dráma. A primadonna nem tud énekelni, a bonviván sem tud, általában ma senki nem tud úgy, ahogy a régi operettszerzők kívánták, az énekesekre épített régi operett tehát bukik. A „modernre” nevelt fiatalokkal régi értékek is kétségesekké válnak, felújításuk nem sok örömet hoz a színháznak és közönségnek.

A hiba gyorsan nem orvosolható. Az ország megnagyobbodott, sok színészt kíván. A színiiskolák panaszkodnak, hogy sok a tanítvány, de ritka a tehetség és kevés a jó színésznek induló. Néhány évig meg kell elégednünk az évenként kicsi felfrissített mai színészyaggal. Az igazgatók szerződtetési ügyességén és áldozatkészségén múlik majd, hogy egy-egy nagyobb város színpadán elfogadható együttes jelenik-e meg.

SÜLYOS VÁLSÁGOKKÉNT EMLEGETIK A HANGOSFILMET. Megöli a színházat — mondják. Ettől féltem legkevésbé a színjátszást. Csak a mai félrenevelt, művészettől elidegenedett tömeg érezheti jobbnak, vagy a színház komoly versenytársának a filmet.

Igaz, hogy a film, mióta beszélni megtanították, elképesztő szorgalommal kontárkodik a színpadi színjátszás művészetébe. Különösen nálunk távolodik a filmszerűségtől, a fényképező művészet szépségeitől és áttéved a színdarabok világába. Gyártók, rendezők és a színpad sztárjai ijesztő bőségben öntik a lefényképezett sablonos és

selejtessen könnyű szindarabokat. Naponkint követik el ugyanazok ugyanazt. A magyar filmgyártásnak ma talán soha vissza nem térő lehetőségei vannak. Külföldi veszedelmes versenytársak nélkül teremhetne, tanulhatna, fejlődhetne, alkothatna újat, szépet, nagyot, mert hatalmas érdeklődő tömegei vannak. De jóformán semmi sem történik. Évenként két-három jobb film, a többi gyenge tucat. Filmszínésznemzedék nevelése helyett kényelmes és üzleti haszon szempontjából legegénysebb megoldás a színpadi sztárok egyrészenek folytonos előráncigálása. A filmnek ez a rossz színpadi irányzata pillanatnyilag talán árt a legyengült, művészi válsággal küzdő színháznak, véleményem szerint azonban többet árt a filmnek. Önálló munka helyett másol, utánóz, plagizál, kicsit a színház kenyerére tör és éppen ezzel oltja magába a válságcsirát. Félreismeri művészetét, hivatását, félreneveli közönségét és mai irányzata egyszer bukni fog. Elkerülhetetlenül. A megerősödött, megtisztult művészi színház visszaszorítja majd a filmet oda, ahová való. Más a küldetése és hatása az élő szó művészetének és más a beszélő fényképe. Hiába féltették a hangversenyeket a rádiótól, gépies közvetítés nem ölte meg a közvetlenül kapott zene szépségét, erejét, hiába féltették a sajtót a rádiótól, a naponkint bemondott hírek, bármennyire frissek, gyorsak, az írott betű komolyságát nem érintették. A fényképezés művészete nem ölte meg a grafikát, a most fejlődő színes fényképezés nem lesz a festőművészet versenytársa és a hangrakényszerített fénykép nem fogja némaságra kényszeríteni az élőszó és emberábrázolás évezredes művészetét. Ha mind a kettő helyes úton jár és tökélesedik, mindkettő megkapja tömegeit. Fényképezési látványosságokat és olcsóbb szórakozást keresők vigadója lesz a mozi, nemesebb szórakozást és komoly közvetlen művészetet imádók temploma a színház.

FELSOROLHATOK MÉG OKOKAT, országosakat, helyieket. Rossz anyagi körülmények! Ennek a színház szempontjából kevés a jelentősége. Mindig voltak és lesznek széles rétegek, melyek a színházat anyagi gondjaik miatt nem látogathatják, vagy legalább nem gyakran, de mindig voltak és lesznek pénzesek, sokpénzüiek, akik színházukat eltarthatják. Ha nem tartják, nem pénzhány az oka.

A történelmi idők okozta sokszáz akadály. Csak a színház segíthet magán kitartással, munkával és türelemmel. Ha a színjátszás visszakapja régi varázsát, a színház szerelmesei sok akadályt keresztültörnek.

Kassa szerencsétlen határa. Kicsi a környék, a kultúrvidékek nem kerültek vissza. Kedvezőtlen az összeköttetés. A színház vidéki közönséget nem kaphat. Segítség egyelőre nincs, de a bajok nem végzetesek, mert Kassa elég erős, hogy színházáról jól gondoskodik.

A BORULÁTÓK JOGGAL KÉRDEZHETIK, hol itt a kivezető út? Van-e a színháznak jövője? A válságok súlyosak. Remény nincs, hogy gyorsan eltűnjenek. Kibírják-e a színházak végzetes megrázkódtatások nélkül az átmenet bénító bajait? Nem fenyegetnek-e az eddiginél súlyosabb pusztító válságok?

Nem! Ha váratlan felborulások nem következnek a színházak távolabbi jövője biztosított, de közeli jövője sem reménytelen. Csak nehéz lesz. A válság mélypontjain átjutottunk. Az egészséges fejlődés irányát kijelölték, útját egyengetik. A színházakban munka kell erős önfegyellemmel, áldozatkészséggel, hittel. És segítőtársak kel-
lenek.

Legfontosabb az őszinte sajtó. Nem hozsánnázó, rosszat is egekig dicsérő, de nem is rideg, megértéstelen; régi értékszínvonalra emelkedve ítélő, gúnyosan lekicsinylő. A színházi bírálat irányítson, mutassa meg a hibákat jószándékkal. Becsületes sajtó nélkül színház és színész nem fejlődik. Oktalan felmagasztalással talán becsaphatjuk a színházat és a színészt, de a jószemű és művészetszerető közönséget nem.

Nálunk történt, hogy a cseretársulati rendszer indulásánál egyik színházi bírálónk a kisvidéki stílusban bemutatkozó együttes teljesítményeit hatalmas értékemelkedésként, valóságos színházi áldásként könyvelte el. Végre Kassa is látott színházat! Eddig szegény úgysen élvezhetett. A kassai közönség mosolyogva nyugtázta a szép bírálatot és lemondott a kicsit bakonyizú színjátszás élvezetéről. Megelégedett az országoshírű rossz-régi emlékeivel és kimaradt a színházból. És hosszabb időre elvesztették súlyukat a kritikus tárgyla-
gosabban vagy epésebben boncoló bírálati is.

Ilyen bírálás a legerősebb segítőtárs, a sajtó hitelét kétségessé teszi, tönkretelheti. Nem használ, hanem jóvátehetetlen károkat okoz a színháznak is. Nevelje és irányítsa a megtisztult sajtó az új magyar színházat és közönséget komolyan, tárgyilagosan, kellő eréllyel, de kellő jószággal és szeretettel. Ne legyen csípős ostor, sujtó furkósbót, hanem finoman vezénylő karmesteri pálca.

Lassan majd minden rendbejön. Nálunk is, más városokban is. A külföldi átállításoknál is így történt. Csak idő kellett. A mi színjátszásunk megtisztultan, már új korszak küszöbén várja a neki-lendülést, várja az új irodalom értékeit és az új nemzedék tömegeit. Várja a szükséges hármass összeforrást.

Ez nem egyhamar és nem egyszerre következik. Majd átmenetesen, a dolgok ősi rendje szerint, javul a darabtermés és javul a közönség. Csak erő, türelem, kitartás kell. És sok megértés, hibameg-bocsátás, kezdeti gyengeségek eltűrése, jóakarató simogatás és szeretet. Kevesebb közöny és rideg elzárkózás, több erősítő összeölelkezés színház és a kevés közönség között. Egyik részről sok becsületes munka és áldozat, mert ez fejleszt, a másik részről kevesebb gyanakodó bizalmatlanság, elkülönülés, elkedvetlenedés. Elégedjünk meg egyelőre annyival, amennyit ma ereje teljes megfeszítésével nyújthat a színház, mert csak a teljes erőmegfeszítés és a mi megértésünk emelheti a színjátszást magasabbra, egyszer majd régi értékszintjére.

Apoljuk mi, a megértőbbek, a magyar szó művészetét, mely olyan mint a virág: csak napfény és meleg mellett virul. A meleget, melynek a nézőtérrel kellene átcsapnia a színpadra, ne csak szenzációk alkalmával érezze a művész. Áldozzunk mi kevesen addig, amíg

új alkotók, új tömegek jönnek és hittel érzik, hogy egy nemzet szín-
művészetét nagyra csak a nemzeti alapon álló erkölcs és előadási
művészet fejlesztheti. Ápoljuk ezt a virágot, amíg nálunk borús
és rossz napok járnak...

Övjük, ápoljuk, mert miénk a felelősség a jövőért. Ítélszék elé
kerülhetünk, ha a jövő nemzedékének most rügyező színjátzását
pusztulni hagyjuk.

KASSAI ZOLTÁN

TÉLI MENEKÜLÉS A VÁROSBÓL

Itt a tél
nem fehér,
itt a vágy
már nem él.
Hóból csúf
lucskos sár,
vágyból meg
kék madár...
Hajszolom,
kergetem,
nappalon,
éjjelen,
házak közt,
ház fölött;
álmom már
rég törött.
Eltörött
ablakom
koraősz
hajnalon.

Átsuhant
rajt' a szél:
tavasz mult,
jött a tél.
Itt van már,
hull a hó:
vágyakra
takaró.
Hóban kinn
futkosom.
Mögöttem
bú oson,
előttem
fúj a szél,
mellettem
fut a tél.
Utakon
kőkereszt,
elmennék,
nem ereszt.

Húz a fagy,
von a hó.
Pihenni,
halni jól!
Átölel
a kereszt,
megfogott,
nem ereszt,
elfutnék, —
nem tudok...
Köröttem
csend burok.
Lefekszem.
Hull a hó.
Elmúlni,
halni jól!
Hull a fagy,
hull a hó...

AGOSTON JULIÁN

A VONATOK ÉNEKE

Rohanó
robogó
robogó
vonatok,
ideszáll
lobogó
dobogó
dalotok:

Belül
izzik a tűz
ez a szűzi
varázs,
kinn omlik
a síkra
a szikra,
parázs

bent
forrad a gőz
és győzni
tanít:
így ront
aki hisz
aki visz
valamit.

Futnál-e
vadon
szabadon?
De a sín
megköt
lenyügöz,
lekötöz
ez a kín.

Oda int
lila táj,
lila tájban
a völgy,
oda látszik
a csúcs,
meg a csúcson
a völgy.

Jó volna
letérni
ledéren
oda,
de utad
bemutat
a vak égbe
tova.

Oda térdel
a rét,
meg a réti
virág,
odaér
a levél
a levéllel
az ág.

Ha borul,
botorul
veti rád
a szívét,
szirmát
levelét
kereked
veri szét.

Hív távoli
vágy,
mint lágy
kegyelem,
de tart
ez a zord,
ez a mord
fegyelem.

Az útad
acélon
a célba
talál,
ott nvitja
ki, szét
elédbe a lét
kapuját a halál.

APOR ELEMÉR

BIZTATÓ

Ősszel sárgán lehull a lomb,
Tavasszal újra rügy fakad.
Mit ér, ha földre húz a gond?
Pajtás, azértse hagyd magad!

DOMOKOS ISTVÁN

SZERELEM NÉGY SORBAN

Igazi nőnek hittelek
S a csillagokba vittelek.
De néked szebb a föld, a sár
És visszaszálltál. Vissza. Kár.

DOMOKOS ISTVÁN

A NÉPI JELLEG PUSZTULÁSA

NÉPI JELLEGEN ÉRTJUK a népi élet mindazon sajátosságait, amelyek azt más népektől megkülönböztetik. Európában a népek és fajok keveredése állandó és erős. Ennek hatásai a népi jellegben is megnyilvánultak. A népi élet tehát nem ősi eredetű és nem is változatlan. Lényegében a nép reakciója az őt ért különböző hatásokra, amelyek faji jellege szerint, műveltségének, foglalkozásának, érzés- és gondolatvilágának megfelelően érvényesülnek, de egyben az életviszonyok változásaihoz is alkalmazkodnak. A népi jelleget a népnyelv-, viselet-, erkölcs-, zene-, tánc-, ének-szokás együttesen alkotja, a közös származás, történelem, foglalkozás összetartó erejével. Ellentété a nemzetköziség, amely az egy akol és egy pásztor elvét képviseli, lévén a vallási, tudományos és művészeti élet, — a kultúra és civilizáció, — közös, illetve nemzetközi, éppen úgy, mint eddig az aranyalapon álló nagytőke, valamint a nyomában kifejlődött szociáldemokrácia és kommunizmus. A népi jelleg kérdésében az első annak eldöntése, hogy az *szükséges és célszerű-e*, megérdemli-e a tanulmányozást, ápolást, védelmet, vagy *csupán akadálya* a népek haladásának és összebékülésének. Más szóval az, hogy helyes-e az egy akol és egy pásztor elve, összeegyeztethető-e az a népi jelleggel és melyiket kell művelni és szolgálni, esetleg a másik rovására erősíteni, melyik értékebb és hasznosabb az egyén és közösség szempontjából.

Adataink csupán a salgótarjáni szénmedence palóc-lakóira vonatkoznak, de nincs kétség aziránt, hogy más vidéken is hasonló okok eredménye a népi jelleg pusztulása.

Az a rohamos fejlődés, amely a salgótarjáni szénbányászat megindulásával az egész vidéket átalakította, nagyarányú odavándorlást tett szükségessé. Ez 1857-ben indult meg, amikor Salgótarjánnak 926 lakosa volt és a „kenyeretlen Tarján” nevet viselte. A bányászat német tisztviselőkkel, cseh altisztekkel és szlovák bányamunkásokkal indult meg, a szakmunkásokat a régi olasz-osztrák határvidékről is toborozták. A szén odavonzotta a vasműveket és üveggyárakat, amelyek szintén idegen törzsmunkássággal kezdték meg üzemeiket. A rohamosan szaporodó munkaalkalmak megfelelő belső vándorlást is megindítottak, aminek eredménye az lett, hogy a háború utánra (1919) már a volt monarchia összes népe és hadifoglya megtalálható volt a bányatelepeken.

A népi jelleget tehát egyrészt a nagyarányú idegen-beözönlés veszélyeztette, másrészt ennél is életbevágóbb jelleggel, az új foglalkozás, a bányászat, amely a szegény palóc nép számára magasabb keresetet biztosított, mint a sovány földeken folyó, elmaradott gazdálkodás. Az idegenből származó munkásság elhelyezésére bánya- és ipartelepeket kellett építeni. A tőke és szakértelem ezen építkezések

városias jellegét biztosította. Az idegen munkásság idegen életformát hozott magával, egészségügyi, szociális és kulturális intézményeket: zenekar, énekkar, szakszervezet, társzláda, egyenruha, kaszinó; a palóc földműves számára mindez addig ismeretlen volt. A földművelés jövedelmezőségének hanyatlása és a népszaporodással kapcsolatos földbirtok-elaprózódás arra vezetett, hogy a palócság rászorult az új munkára, kezdetben az építkezéseknél mint napszámos, kocsis, kőműves, ács, kovács, később a bányatelepeken, rakodókon vállalt munkát, azután a bányába is bement a bányaló mellé, végül csákányt vett a kezébe és bányász lett, a magasabb kereset elérése céljából. Hasonló folyamat indult meg a vas- és üvegyárakban is. A falut először a sokgyermekes szegény családok ott megélni nem tudó tagjai hagyták el, valamint azok, akik ott vagyonukat és hitelüket elvesztették. Ez az elem igen természetesen fokozottan hajlott azon új ipari életforma átvételére, amelytől anyagi és társadalmi felemelkedését remélhette.

A palóc földműves és falusi mesterember az idegen szakmában és szakmunkással szemben természetesen a tanulatlan kezdő lenézett szerepét játszotta. Az anyagi boldogulás és tanulás érdekében tűrnie és alkalmazkodnia kellett. A megismert magasabb életszínvonal vonzó erejét népi és hivatástudat nem ellensúlyozta. Látnia kellett azt is, hogy az értelmiség tagjai, mérnök, altiszt, kereskedő, másként bánt és beszélt az idegen szakmunkással, azt többre is becsülte mint őt, a lenézett parasztot. Maga a kialakuló iparvidék értelmisége is túlnyomó részben más vidékről került oda, azt tehát a népi életformához akkor sem fűzte semmi, ha nem volt külföldi vagy nemzetiségi származású. Pedig jórészt németek, csehek, szlovákok és zsidók kerültek ide, a színmagyarság a bányászok zárt területi életét alig ismerte és oda nem is kíváncszott addig, amíg más, igényeinek megfelelő pályán elhelyezkedést talált. Jóformán csak a háború után indult meg a magyar vidék értelmiségének a bányászat körében való elhelyezkedése. Addig csupán a bányák környékén volt a hivatásnak vonzó ereje.

Mag a lélekszámban és nemzetiségben idegen tömeg csak azért nem veszélyeztette a magyarságot nyelvi téren, mert fiai magyar iskolába kerültek. Megindult tehát az elmagyarosodás a második nemzedékben. Sajnos, csak nyelvi vonatkozásban. Ennek a népi jelleg szempontjából csak kára volt, mert a magyar életforma elleni propaganda ezután saját nyelvünkön folyhatott. A liberális világ magyar iskolája a nyelv terjesztésében óriási sikert ért el. Hazafias, történelemtanításra alapozott szelleme azonban puffogó frázisokban szólt meg, amely mögött tárgyi tartalom, szociális szellem, áldozatkész cselekvőkészség, népi, faji és hivatástudat alig volt. Ez a hiba sajnos a közép- és főiskolákon is megvolt. Kivételt csak a tanítóképzőkben láttunk. A hatosztályú elemi iskola azonban még a serdülés kora előtt lezárult, azt az idegen eredetű családok otthoni magyar szellemű nevelő munkája nem követte.

Megindult tehát a magyar és az idegen életforma küzdelme,

amely a földmíves és ipari életforma mérkőzését is jelentette. A magyar népi életforma mellett nem állott más, csak a szokás és hagyomány, vele szemben a gazdasági és szellemi fölény, a divat, a propaganda, a haladás és kultúra *látszata*, az idegen szellem teljes kereskedelmi szervezete, a nagyipar és nagytőke érdeke, a szellemében idegen irodalom, helyesebben ponyva. Ebben a mérközésoen a magyar népi földmíves életformának pusztulnia kellett, főleg azért, mert annak hivatott védelmezője, a magyar középosztály, azt már Mária Terézia idejében elhagyta. Az a kevés született, lelkes magyar, aki a népi zene, tánc, ének, viselet, szokások kutatásával foglalkozott, inkább szobatudósnak és különcnek számított. Nélkülözte a hatáskört, gazdasági szaktudást, szociális szellemet, nyilvánosságot, nem volt kapcsolata a nép széles rétegeivel, a faluval és annak vezetésével, a liberális politikai rendszerben nem tudott feltűnni, érvényesülni, intézkedő jughoz jutni. Az idegenimádat és a nyugati kultúra felsőbbrendűségébe vetett hit, a nemzeti hiúság legyezgetése, a magyar nyelvű kávéházi irodalom és népszínmű idealizált műparasztrajai nem engedték meglátni a népi jelleg nagy értékét és jelentőségét. Az a liberalizmus, amely zászlajára a politikai, gazdasági és vallási szabadságot írta, jól szervezett, céltudatos érdekcsoportok érvényesülését a legnagyobb eredménnyel szolgálta.

A magyar értelmiséget nevelő közép- és főiskolák a liberális szellemenben a tudomány öncélú művelését írták cégtáblájukra, ismeretközlést végeztek, nemzeti létkérdéseinktől függetlenül. A középiskola az általános műveltség elérhetetlen ábrándképét kergette, előadó módszerrel, tanítás és nevelés nélkül. Az egyetem a szaktudományok egymástól független művelését, hasonló szellemenben. Ezek mellett a magas színvonalúnak látszó, valójában minden gyakorlati jelleget megtagadó célkitűzések mellett a néppel való foglalkozás, törődés, a sorsközösség érzése, a nép tanítása, nevelése, gondozása, vezetése a diplomás emberek, hivatalnokok tömegének eszébe sem jutott. Az értelmiség alulról felkapaszkodott tagjai elsősorban származásukat akarták feledtetni, a felülről lecsúszottak a régi előkelőség látszatát fenntartani, a született középosztály pedig szórakozásban és vagyongyűjtésben kereste munkájának jutalmát. A néppel állandóan érintkező pap, tanító, jegyző, orvos, gazdatiszt, állatorvos, gyógyszerész kiképzése során sehol sem hallott arról, hogy mi a magyarság lényege, értéke, feladata, mi a szociális eszme, mi abban az ő szerepe, kötelessége, hivatása keretén belül. A fajvédelem, iskolán kívüli népművelés, nemzetnevelés, szociálpolitika csak 1920 után indult meg. Addig a jól élni szerető középosztály ilyenekre nem is gondolt.

Népünkkel tehát a nemzetközi szociáldemokrácia agitátorai, a kivándorlási ügynökök, a cseh posztó- és bazárárúgyarak utazói, a falusi szatócsok, korcsmárosok, bábák, félművelt és félbenmaradt kis-exisztenciák foglalkoztak, természetesen saját erkölcsaik, műveltségük, főleg pedig érdekeik parancsai szerint. Az a sajtó talált közéljük utat, melyet ez a különben céltudatos és jól szervezett érdekeltiség alapított és terjesztett. A megye szociális viszonyainak tanulmányozása során arra az eredményre jutottam, hogy a nép idővel felveszi

vezetőinek arcát, bármilyenek legyenek is azok, mert kialakult egyénisége, világnézete, műveltsége nincs. Lelke olyan mint a viasz, hiven és kritika nélkül felveszi az őt ért benyomásokat. A magyar nép tehát elvesztette magyar vezetőit a jobbágyság megszűnésével és a földbirtokos nemesség anyagi romlásával, hivatalba szorulásával. Saját felkapaszkodott fiai megtagadták és lenézték, elhagyták. Új vezetőket kapott, akik nyelvét beszélték, de szellemétől, erkölcsétől, életétől idegenek voltak. Látnia kellett ezen új vezetők anyagi és szellemi fölényét, megkívánta azok kenyerét; alkalmazkodnia kellett azok új, idegen életformáihoz, amit annyival könnyebben megtehetett, mert saját életformájának elmaradottságát szegénysége és tudatlansága kétségtelenné tette előtte.

A népviselet elhagyásának első oka az volt, hogy a gyárak olcsó, silány áruja *munka nélkül* állott rendelkezésre, azt a propaganda a divat révén kívánatosnak és előkelőnek mutatta, az ipari munkából származó kereset elérhetővé tette. A népviselet ellen egészségügyi szempontból is volt kifogás, ami nem emelkedett arra a kívánatos magaslatra, hogy nem a magyar jelleget kell emiatt elhagyni, hanem azt az egészség követelményeivel kell összeegyeztetni. A második ok az volt, hogy a társadalmi érvényesülésben a népviselet hátrányt jelentett, annak viselőjét lenézték, minden téren paraszt voltát éreztették vele, mind a bánásmódban, mind ügyeinek elintézésében. A népviselet elhagyásának igazi jelentősége nem is a magyar, nemzeti, művészi érték eldobása, hanem azon háziipar elhagyása, amelyhez a földműves nép téli munka- és keresetnélkülisége miatt, erkölcsi és gazdasági szempontból legnagyobb érdekei fűződtek. Az igények emelkedését ugyanis a kor és az iparpártolás beteg, szubvenciós, liberális rendszere akkor hozta meg, amikor a nemzetfenntartó gazdálkodás a tengerentúli államok tömegtermelésének árromboló hatása miatt jövedelmezőségéből éppen nagyot vesztett. Tehát igen nagy szükség lett volna arra, hogy a gazdanép saját szükségleteit saját termékeinek háziipari feldolgozásával, *pénzkiadás nélkül* biztosíthassa, a telet pedig ne töltsé erkölcsére kétségtelen romboló hatású naplopással. Sőt, háziipari és népművészeti munkája számára kereseti lehetőséget kellett volna biztosítani. Ez a háziipar és terménygazdálkodás azonban sértette a tőkés termelési rend vámszedőit, népi vonatkozásban a pénzgazdálkodásra beállított falusi kereskedőket, akiknek az volt az érdeke, hogy a fogyasztók minden szükségletüket nála, pénzért vásárlás útján elégtessék ki, nem pedig saját házi munkájukkal. A szociáldemokrata pártnak is az volt az érdeke, hogy a terménygazdálkodás pusztuljon, a pénzgazdálkodás fejlődjék, mert ez egyrészt magasabb tagdíj fizetésére képesíti a párttagokat, másrészt alapja a bérharc felidézésének, ami a párt éltető eleme. Hiszen egész sikerét a munkaidő leszállításának és a bérek felemelésének köszönhetette, ezzel lehetett állandó elégedetlenséget fenntartani, mozgalmat csinálni és fizető párhíveket szerezni.

A népi zene, tánc és ének elhagyásában a népviselet elhagyásának természetes következményét látjuk. A kivetkezés, mely az ipari életformára való áttérés és a földműves életforma megtagadásának

jele, a nyugati kultúra silány mázának felvétele, a szórakozás új módjaiban is megnyilvánult. Ennek is gazdasági és erkölcsi hatásai voltak a legrombolóbbak, mert a népi életformában cigányra nem volt szükség, az összeverődő fiatalság minden költség és előkészület nélkül is tudott zenélni, énekelni, táncolni. Ellenben az e téren teljesen ferde felfogású papság és a rövidlátó, anyagi érdekeit szolgáló közigazgatás a multságok rendezésével, engedélyhez kötésével azokat korcsmákba terelte; italfogyasztással járóvá, társadalmi eseménnyé és divatbemutatóvá tette, amivel a népünkben amúgyis meglevő versengést szította a gyűlölködésig és óriási költségeket okozott a lányos házaknak. Megindult tehát az úri viselet után az úri zene és úri tánc, télen szobafestő táncmesterek lepték el a falut, zeneszóra oktattván a modern táncokat, számúzvén a magyar népdalt, népzeneét. Silány nyelvezetű, gyenge erkölcsi tartalmú nemzetközi tömegcikk-készítmények jellemzik azokat a slágereket, amelyek így a falu fülén át annak lelket is megmételtyezték. A gramofon és a rádió ehhez is segédkezett nyújtott, mert az elsőt az üzlet irányítja, a másik a hallgatóság tömegének igényeihez kíván zenében is alkalmazkodni és sem ahhoz nincs ereje, hogy kizárólag magyar zenét adjon, sem ahhoz, hogy az igazi népzeneét teljes erővel és kellő időtartammal népszerűsítse. Óriási értékek mentek tehát veszendőbe.

Az óvodákat és iskolákat is súlyos bűn terheli a magyar zene kérdésében. A tanítók és óvónők zenei oktatása a liberális világban idegenfajú zenetanárok kezében volt, akik a klasszikus zene emlőin nevelkedve, a magyar népi zene értéktelenségét hirdették. Persze egyrészt érdekből, másrészt azért, mert azt csak magyar lélekkel lehet átérezni és értékelni. Óvodai és elemi iskolai fokon tehát, ahol egyszerűbb zenére van csak lehetőség, idegen zenei anyagot adták, olyant, amely a gyermek népi zenéjétől teljesen távol állott, avval semmiféle kapcsolatban nem volt. Erre a gyenge zenére még gyengébb, de nyelvben magyar szöveget gyártottak, fordítás útján, hogy a magyarság látszatát megőrizték. Megvolt tehát az alapja az idegen tánc, zene és dal befogadásának, fejlődésének, a silány értékű sláger-szövegek népszerűsödésének. Ezen okok miatt már az 1914 előtti években is nehéz, faluról-falura járó kutató munkával lehetett a magyar népi zene, népdalok maradványait muzeális célból összegyűjteni, az rohamosan kopott, veszett, pusztult, mert kiment a divatból, fejlődése megállt, hívei kihaltak.

Paulini Bélának kellett jönnie, hogy a végpusztulásra ítélt népszokást, népi zenét, éneket, táncot, népviseletet a Gyöngyös Bokréta keretében feltámassza és bemutassa. Sajnos, a tárgyi igazság az, hogy a Bokréta Szövetség sem tudta megállítani a népi jelleg pusztulását, nem tudta megindítani a népi zene, tánc, ének, szokások, népviselet, háziipar, népművészet természetes továbbfejlődését. Az a Bokréta, amelyben tanítónő és jegyzőné ölti fel a népviseletet (más vidékről való), ahol a táncot és szöveget betanítják (nem eredeti), ahol a csoport a szomszéd faluba is csak napidíjért megy szerepelni, ahol külföldi körútra viszik őket, a szereplők színpadra és filmre vágnak,

színházi lapokban nyilatkoznak és szűk lesz nekik a szülőfalujuk, üzletnek, attrakciónak jó, de a népi jelleget nem őrzi.

Bartóknak és Kodálynak kellett jönnie, hogy kiássák az igazi ősi magyar népzene, elválasszák azt a nem népi cigányzenétől. Származásban és lélekben magyar tanítványokat kellett felnevelniök és állásba juttatniök, hogy eszméik szélesebb körben terjedhessenek és kiszorítsák az iskolából az idegen dallamokat és szövegeket és már az óvodában lehetővé tegyék a tiszta magyar népzene megismerését. De a bürokráciának ez nem elég arra, hogy lehetővé tegye az iskolán kívüli népművelés körében a magyar népi táncok oktatását. Erre ugyanis csak okleveles táncmesternek van joga, akit a garasos koldús népművelés megfizetni nem tud. Mellesleg az okleveles tánctanár nem is ismeri a régi magyar népi táncokat és azok felújítása egyenesen az ő létérdekei ellen irányulna, hiszen a nemzetközi táncdivat-irányítók évente új és új táncokkal boldogítják híveiket, hogy ezen a réven megfejhessék őket, kenyeret adjanak a táncmestereknek és zeneszerzőknek, meg annak a sok érdekeltnak, aki ebből él, a szórakoztató és vendéglátó ipar széles területén.

Hogy a népi jelleg pusztulása nemzeti, politikai gazdasági és erkölcsi szempontból mit jelent, azt a mai magyar falu életének tárgyilagos megfigyelése mutatja. A nagyapák, apák, fiak három nemzedéke, amely ma él, a teljes meghasonlás képét mutatja.

Nem volt boldog a magyar falu békében sem, mert a magyar kormány csak 1920-ban fedezte fel a nép értékét, amikor már minden egyéb megbukott és elveszett az ország összeomlásában. A népi életforma zavartalansága idején is megvolt az általános szegénység, a súlyos alkoholizmus, minden emberi bűn és gyarlóság mellett. A pálcóság a honfoglalás kori hadak szerinti település emlékeit máig is megőrizte. A jobbágytelek összetartó ereje a felszabadítás után is megmaradt; a birtokos családfő életében, nős fiai is házában éltek, közösen művelték a családi birtokot, az anyós vezette a háztartást és zsarnokoskodott a fia felesége felett, kezében tartá a kamrakulcsot és főzőkanalat. A széthúzás és elégedetlenség ezekben a családokban is megvolt, az öregek és fiatalok ellentétével. Kevés lévén a föld és az is sovány, a szegénység, tudatlanság, elhanyagoltság — mai szemmel — nagy volt. Ez is fontos oka volt annak, hogy egyrészt a nép kapva kapott a bányászat által megteremtett új és jobban fizetett munka után, másrészt nem nagyon fájt a szíve, ha el kellett hagyni a szegény falut, a szűk lakást, a közös gazdaságot, amelyben a széthúzó családtagok egymást lopták-csálták. Keveselték a nekik jutó ételmet és egymásra tolták a nehezebb munkát; sínylették az öregek fukarságát, esetleges zsarnokságát vagy részegeskedését. Virágzott a korcsmai hitel, a pénz- és áruuzsora. Az ital rovására ment és ha a részeges ember csak elment a korcsma előtt, a zsidó már írta fel a féldecit vagy litert. Lényegében azonban a gazdálkodás mint létalap egyedül állott előttük és mindenben ehhez igazodtak; *aki vagyonát gyarapíthatta, meg volt elégedve. Tekintélynek és népszerűségnek örvendett. Baj csak egy volt, az elemi csapás. De mindenki megtalálta a helyét a falu társadalmának rangsorában életének célja, értelme tisztán állott*

előtte, nem vágyott el, nem nézte le családját, otthonát, kenyerét, vi-seletét, szokásait, szórakozásait, igényeit és eszményeit.

Abban a pillanatban azonban, amikor a bányászattal letelepedő idegen életforma anyagi és szemémi igénye kétségelenné vált, ezt a pálcát a kényszerű munkavállalás során, a vele való bánásmódban is érezte, az idegen életforma hasznát, sikereit, igényeit, azok kielé-gítésének módjait megismerte, annak átvételét saját anyagi és er-kölcsi felemelkedése érdekében állónak minősítette. Bevezetoben em-lítettük, hogy ezt a pálfordulást a falu gyökértelen, alsó rétege indí-totta meg. De miután betyárból lesz a legjobb pandúr; ez az elem vált az új életforma legbuzgóbb terjesztőjévé, már csak családi kapcso-latai révén is. A földek elaprózódása, a nép szaporodása, az igények emelkedése mind a fokozódó bánya- és egyéb ipari munka vállalására szorította a falu népét. Az első világháború alatt pedig a bányászok katonai szolgálat alóli felmentése a módos gazdákat is bányába csá-bitotta. Az egyre szélesebbkörű iparosodás lassan szinte a medence minden családjából szerzett munkásokat, ami ugyanilyen arányban vezetett a népi jelleg pusztulására.

Az idősebb nemzedék, amely már az első világháború előtt ki-alakult egyniséggel és világnézettel rendelkezett, nem vette át az új életformát. A fiatalok viszont igen; így *a családokon belül is beállt a hasadás* a két életforma között, ami az érzés- és gondolatvilág, élet-szemlélet, igények terén súlyos ellentétekre vezetett. Az iskolázottabb gyermek tudatlannak minősítette szüleit, a „kivetközött”: ruházatukat becsülte le, a társadalmi érintkezés külsőségeit ismerő: viselkedésü-ket, a pénzkeresettel rendelkező: szegénységüket, a bányatelepen lakó: családi házukat, a szervezett munkás: politikai iskolázatlansá-gukat, az újságolvasó: téves nézeteiket és a világ eseményeiről való tájékozatlanságukat. Ilyen körülmények között a szülők teljesen elvesztik gyermekeik feletti hatalmukat, nevelő hatásukat, tekintélyü-ket, nekik az idegen életformában való célszerű viselkedés terén ta-nácsot adni nem tudnak, élettapasztalataik gyermekeik számára na-szontalan ócskasággá váltak. Mindebből óriási szakadék keletkezett a szülők és gyermekek között, amelyet a gyengédség és szeretet rit-kán tudott áthidalni; hiszen a megélhetés állandóan nyomasztó gond-jai, a testi és lelki nevelés, gondozás terén való tudatlanság és el'ha-nyagoltság, a durva környezet, ennek egyáltalában nem kedvez. Ebben a körben az ösztönök és szenvedélyek a fő mozgató erők, hiányozván azok tompítása és fékezése, mint a nevelői tevékenység célja és ered-ménye.

Az állandó elemi csapásokkal és szegénységgel küzdő, tanulatlan ember *szükségszerűen* materialista és ezért benne a tömeglélektan új-kori első mesterei, a szociáldemokraták és kommunisták a maguk tör-ténelmi materializmusával, osztályharcával és osztálygyűlöletével *hálás talajra találtak*, annak ellenére, hogy a szociáldemokrácia tel'jesen az ipari életre szabott társadalmi rendszer, melynek természetes ellensége az őstermelés, mint munka- és életszemlélet. A falvakban legmélyebben meggyökeresedett szociáldemokrata és kommunista szellem nemcsak az úgynevezett uralkodó osztályokkal szemben ju-

tott kifejezésre (tehát az értelmiséggel és államrendszerrel), hanem magával a falu népi eredetű, jellegű és foglalkozású, de némi vagyonnal rendelkező, dolgozó, törekvő, boldoguló elemeivel szemben is. Saját gyakorlati jellegű meghatározásom szerint a kommunizmus a destruktív embertípus lázadása az ellen a polgári rend ellen, amelyben a szellemi és erkölcsi fogyatékoságai miatt, — békés úton, — felelőtlen igényei arányában érvényesülni nem tud. Ez a típus a faluban, amelynek komoly és eredményes gondozása csak rövid időre és szerény eredményekre tekinthet vissza, *sajnálatosan gyakori*. Ez az, amely az előljáróban említett összes új pártokba belép és ott verbeli kommunista munkáját végzi. Ez az elem, amely orosz győzelemben reménykedik, amely az Ukrajnából visszatért falusinak sem hiszi el, hogy a Szovjetparadicsom olyan, mint amilyen és amely a saját lustaságából és könnyelműségéből eredő élelmiszerhiányt *ma is* a jó gazdák készleteinek egyenlő elosztásával akarja megoldani, fejtörés és munka helyett. Míg tehát politikai vezéreink a nemzeti egységért fáradoznak, addig meztelen igazság az, hogy a legszorosabb, többszörös rokon kötélekben, területi, kulturális és foglalkozási egységben élő falu társadalmában ilyen mélyreható megváltozás uralkodik, fiatalok és öregek, ipari és őstermelő foglalkozásúak, szegényebb és módosabbak között; de főleg az szomorú, hogy ez az ellentét a nemzeti lét legfőbb kérdéseiben, az ország élet-halál harca és a nemzeti felemelkedés idejében tapasztalható és ez adja meg a népi jelleg elvesztésének, az idegen kultúra és idegen életforma betörésének legnagyobb és igazi jelentőségét. Az őstermelő foglalkozás viszonylatában a szénmedence egyik túlnyomóan vasutasokból és nyugdíjasokból, valamint bányászokból álló falujában az a helyzet, hogy már maguk a gazdák kérdezzek, hogy az ő kidőlésük után ki fogja a földet művelni, mert nincs utánpótlás. Mert míg tisztán őstermelő vidéken dühöng a földéhség, addig a nógrádi szénmedencében a földtől való menekülés észlelhető; a fiatalság tömegesen tódul polgári iskolába, iparosnak, bányásznak, közalkalmazottnak készül, de a természetes földművelő életsorsot már csak az a kevés módos parasztgazda család vállalja, amely még nem ismerte meg az ipari élet formáját, a nyolcórás munkaidőt és az állandó készpénzfizetést. Jelenleg a háborús élelmiszerhiány kikényszeríti a föld legkisebb darabjának megművelését is és az állattartást, szővést, fonást is, ugyanúgy, mint az első világháború alatt. De a föld szeretete, a földműves életsors megbecsülése már csak a falu azon vékony, törekvő rétegében van meg, amely teljes vagyontalanságában, lenézettségében kezdte meg az életet és minden erejével azt a társadalmi réteget akarta elérni, amelyet annakidején magasan maga előtt és fölött látott. Ez a vékony réteg is idősebbekből áll, de már gyermekeik idegenül nézik szüleik ambícióját és nem teszik magukévá azokat. Igen szembetűnő a fiatalabb leánynemzedék sorsa, amely már népviseletét elhagyva nőtt fel, míg anyja azt megtartotta. Az erőn felül nevelés és elkényeztetés kirívó példái ezek, amelyeknek eredményeként ezek a gyenge virágszálak teljesen alkalmatlanokká válnak a falusi földművesasszony törhetetlen erélyt és fáradhatatlanságot kívánó, gyermeknevelő, állattartó, háztartási és

mezei munkájára, amely éjt nappallá téve, ünnepet, vasárnapot nem ismerve, állandó robotra kényszerül, sokszor kíméletlen és fukar, meg keményebb sorokban felnőtt anyós uralma alatt és a férj minden elismerése nélkül. Egészen természetes, hogy ezen női típus teljesen az ipari életformára termett, illetve öntudatlanul arra nevelődött, mert a gyermektelenség és egyke, a készpénzkereset és a szükségletek vásárlás útján való fedezése a kicsi lakás gyenge háztartási munkája az, ami teherbirásának és igényeinek egyformán megfelel. Ha ennél többre kényszerül a házasságban, szabad ideje, kényelme, szórakozása elvész, testben és lélekben megtörik. Ez az út a családi bajok, magzatelhajtás, női betegségek erkölcsöt, egészséget, békességet egyaránt veszélyeztető útja. De gazdaságilag is rendkívül jelentős, mert a gazdasági melléküzemek munkája: virág-, konyha- és gyümölcs-kertészet, aprójószág-tartás és hizlalás teljesen az asszony vállaira nehezedik. Ha ez a munka kiesik, annak elsősorban a család élelmezése és jövedelme látja nagy kárát, másodsorban az egész piacról élő lakosság, melyet túlnyomó részben ezen asszonyok munkája lát el, de megérzi azt a mezőgazdasági kivétel is, amelyben a tojás és baromfi jelentékeny összegekkel szerepel.

A népi jelleg tehát a nemzeti jellegtől meg nem különböztethető. Pusztulása nemzeti veszedelem, megmentése feltámasztása nélkül el sem képzelhető. Itt csak egy út áll előttünk: az új Európába mindenképen beleillő *új-magyar népi életformát kell megalkotni*, azt a korszerű, egységes propaganda ember- és lélekformáló erejével népünk vérévé tenni, ennek gondozására az ország politikai, szellemi és erkölcsi gerincét alkotó magyar *értelmiséget* ránevelni. Az új magyar életforma három gyökere: a föld, a munka és a család. Népünket a magyar föld korszerű művelésére, a munka szeretetére és a népes családok vágyára kell nevelnünk. Ezt az életet kell magyar szívvel, magyar lélekkel, magyar kultúrával élnie, ha fenn akar maradni a Kárpátok mindenfelől szorongatott gyűrűjében, a kultúrák, fajok és eszmék öldöklő iramú harcában. Felkészülve arra, hogy azt, ami a miénk, akár minden emberöltőben fegyverrel kell megvédenünk, amire csak számban erősebb, lélekben egységesebb, erkölcsben emelkedettebb nemzet képes és alkalmas.

ZEMPLÉNYI IMRE

CSAK ŐSZ

Megkerget néha még a vágy
s a város — ez a kő-vadon,
ilyenkor dús remény-tanyát
verek egy ligeti padon.

Hajnalt borzongnak még a fák,
alattuk rozzant, ócska pad.
A fák erein nyári rügy
s a padon boldogság fakad.

Egy tarka tollú kismadár
csacsogó párjához röpül
s a fák alatt a vén padon
tavasz-lázban egy lányka ül.

A nap is szinte lehajol,
kőrongja nyár-tűzzel lobog
s ezen az örök nagy csudán
az én szívem is feldobog.

Fakadnak bennem is rügyek
s még néha én is kavarom
szent lombikban az életet,
hogy ... hátha lesz még tavaszom.

Még néha én is álmodom
s álmom vitézé néha ... győz.
Pedig nekem már nincs tavasz
csak ősz, ... csak ősz, ... csak
[ősz, ... csak ősz.

GONDA ZOLTÁN

EGY ALVÓ MUNKÁS FELETT

Aludj alvó fogságodban,
szabadu.jál rabságodban,
gyönyörködjél nagyságodban,
kit nem láttál vakságodban.

Tenger vízből egy csepp lettél,
á!mod által kivétettél
s egy cseppként most nagyobb let-
mint a víz, miből vétettél. [tél,

E világra végzet rontott,
rád éhséget, fagyot ontott,
rongyaidból zászlót bontott,
tenyeredbe fegyvert mondott.

Álmodjál most ékességet
búban, bűnben végességet,
jó kenyérből édességet,
ébredésig békességet.

APOR ELEMÉR

MAGYARSÁGISMERETUNK teljesebb, mélyebb és biztosabb továbbfejlesztésére folyóiratunk *új irányt* kíván megjelölni: az *exaktabb*, objektívebb és elméleti megalapozásában, módszereiben, értelmi vértetében tudományosabb, ezen felül eredményei bizonyossága tekintetében bármikor újra meg újra igazolható megismerések irányát. *Tudományosat*, az eddig általában uralkodó *tudomány-előítesssel* vagy csak félig tudományossal szemben.

I. 1. Miben jelentkezik, miben mutatkozik meg az, amit lélektani és szellemtudományi szempontokból magyar (vagy bármely egyéb népi vagy nemzeti) jellegzetességnek tekinthetünk? A *külső* szemlélet, a *felszíni* tapasztalás elé legelőbb a kérdéses népi vagy nemzeti közösséget alkotó egyéneknek egymás között igen hasonló megnyilatkozás-módjaiban, tényleges *magatartásában*, *viselkedésében*, *cselekvéseiben* mutatkozik meg, kezdve már a fellépés, modor, beszéd, sőt kiejtés és hanghordozás stb. jellegzetességein. Az egyéni magatartásra — de egyúttal a mélyebb viselkedés-motivumokra is —, közvetve, többé-kevésbé biztos következtetést engednek azonban a vizsgált személyek vagy közösségek mindenfajta — így különösképpen művészi és irodalmi — *alkotásai*, továbbá a *történelem* által a multra vonatkozóan feljegyzett adatok, és végül közvetlen, *szubjektív átéléssel* tudatosulnak a lelki jellegzetességek (közöttük a legmélyebbek is) magukban a kérdéses személyekben, a közösség egyes tagjaiban. Könnyen érthető így, hogy egy nép típusos sajátosságainak megismerésére eddig is gyakran választottak kiindulási pontul utazóknak vagy bármiféle egyéb (a közösségbe magába beletartozó, vagy pedig azon kívülálló) megfigyelőknek tapasztalati élményei, a történelmi nyomozás, az irodalmi és művészi alkotásokban lelepleződő személyi benső magatartásnak megállapítása, végül a kérdéses közösség egyes tagjainak önmagukra irányuló eszmélődése.

2. A tudomány elmélyülő elemzésekre és megbízható értelmezésekre, mindenben bizonyosságra, exaktságra és objektivitásra törekszik. Útja a felszíni tapasztalástól exakt és gondos *elemzéseken* át vezet végsőbb és megbízható értelmező-szintézisek felé. De 1. az egyéni *magatartás és viselkedés* közvetlenül csak a *felszínt* leplezi le, amelyből csak többé-kevésbé bizonytalan következtetésekkel fedhetők fel a mélyebb lelki rugók (a külső-belső magatartást meghatározó végsőbb lelki szükséglet- és képességbeli, értelmi és érzelmi, érdeklődés-, hajlam-, vágybéli, törekvési, beállítódási stb. jegyek). A tudományos leszámolásnak e mélyebb motivumokat, magatartásforrásokat is biztosan ki kell elemeznie. 2. Az *önmagunkra* irányuló ítélet lehet bár igen mély, elvileg azonban általában megbízhatatlan, mert mindig szubjektív. Így könnyű belátnunk, hogy sem az egyéni, sem a („típusosan”) közösségi személyiség mélyebb és teljesebb meg-

ismerésére és megértésére törekedve nem állhatunk meg a (jelenre vagy multra vonatkozó) *puszta tapasztalás* külsőleges tényeinél, sem az önvallomások *szubjektív* adatainál. 3. A *történelemben* feljegyzett személyiségi vonatkozású adatoknak megbízhatósági értéke ezentúl már eleve is gyakran kétséges, a *művészi* alkotások pedig az egyént nem elsősorban a *valóságos* élethez való, hanem egy szubjektív vágyainak megfelelőbb, önalkotta és kompenzatórikus értékű, idealizált világhoz való viszonylataiban tükrözik.

3. Más helyeken részletezőbben kifejtettük, hogy a *ma élő* személyekkel szemben az (akár egyéni, akár közösségi) lelkiség tudományosabb megismerésére lényegében a következő módszerfelelések állanak rendelkezésünkre:

a) A *rendszeresen és módszeresen* (esetleg kísérletileg) irányított tapasztalás, tehát a valóban *tudományos* értékű *megfigyelés*. Ha a magatartást és viselkedést a *legkülönbébb* helyzetekben és körülmények között figyeljük meg, akkor — de csak ekkor — a magatartás mélyebb *motivumaira* is tehetünk megbízható és egy többé-kevésbé *teljes* személyi kép lelepleződésére vezető következtetéseket.

b) Második út a személyi *teljesítmények* tudományos, tehát ismét rendszeres és módszeresen irányított, lehetőleg kísérleti vizsgálata. (Egy egyénnek pl. értelmi képességeit, emlékezőképességét, figyelmi ingadozásait és fáradékonyságát stb. *csak* teljesítményeiből állapíthatjuk meg objektív bizonyossággal és nagyfokú exaktsággal. Teljesítményként értelmezendők, természetesen, az egyén kézírása, rajzai stb. is. A szabad irodalmi, művészi stb. teljesítmények személyiséglélektani értékelése különösen biztos lélektani felkészültséget és hozzáértést követel, sőt nem ritkán az abnormis, pszichopata és pszichotikus lelki jelenségek lélektana terén is kellő tájékozottsággal kell rendelkezünk.)

c) A harmadik tudományosan értékesíthető módszercsoport az egyéni *vallomások* különböző fajtáinak értékesítése, illetőleg, már előbb, ily vallomások *irányított és módszeres kiváltása*, lehetőleg kísérleti úton.

Nem részletezhetjük ezúttal az egyik vagy a másik módszer előnyeit és hátrányait. Elég ennyi: a) Ha elegendően mély és teljes személyiség-ismerethez akarunk eljutni, a *megfigyelés* módszere igen hosszadalmas (mert *nagyon sokféle* helyzetben és körülmények között való megfigyelést kíván) és nem *közvetlenül* leplezi le a kívülré mutatott — bármilyen jól megfigyelt — viselkedésnek mélyebb, egyéni vagy akár típusos-közösségi stb. *motivumait*. b) A különféle fajtájú egyéni *teljesítmények*: *objektív* eredményűek, többnyire kísérletileg is előidézhetők, de nem alkalmazhatók (még?) kielégítően a lelki élet minden körére és ők sem *közvetlenül* leplezik elénk a teljesítményt felfakasztó, mélyebb rugókat. c) A szubjektív *vallomások* módszere, ha helyesen építjük fel, irányítjuk és értelmezzük — értékesítve az *önmegfigyelésnek* (mélyebb motivumokat feltáró) nagy értékét is — a lélek *legmélyebbjébe* vezethet el, leleplezheti a legvégsőbb rugóknak egymásköztli szerkezeti és erőviszonyait is, azonban nem könnyű dolog e vallomásoknak *őszinteségét* és az egyéni önszépítgetéskétől való mentesítését biztosítani, illetve a talán nem őszinte vallo-

mások mögött a *tényleges valóságot* állapítani meg. — A (kísérleti-
leg is) mindenkor újra meg újra igazolható, mély, teljes és egységes
személyiség-felismerésre legjobban több módszernek *együttes* alkalmazásával
juthatunk el. Ha azonban — pl. időhiány miatt — csak
egyetlen módszert hasznosíthatunk, legcélszerűbbnek egy helyesen
kialakított *vallomások* módszer — pl. egy megfelelően összeállított
kérdőív kérdéseire való válaszoltatás — felelhet meg, amennyiben
felépítési módja megfelelő technikai lehetőséget nyújt a megbízhatósági
érték biztosítására, illetve a *tényleges valóság* szépitetlen meg-
állapítására.

4. Hogyan járjunk el azonban a *multra* vonatkozóan rendelkezésünkre álló adatoknak helyes lélektani értelmezése és értékelése terén? Feladatunk itt nehezebb, mert az *exakt* (és esetleg kísérleti) tudományos vizsgálódások számára ezek az adatok többé már nem hozzáférhetők. Ezért, *éppen ezen a téren, még szigorúbban* mellőzhetetlen követelmény, hogy akár irodalomtörténészek, akár esztétikusok, akár történettudósok, akár a bizonytalanabb tudományos jellegű „szellemtudományos” elmélkedők *csak a leglelkiismeretesebb* lélektani felkészültséggel, sőt bizonyos *természettudományos* tájékozottsággal is fogjanak értelmező feladatukhoz.

II. 1. A magyarság-ismeretünk elmélyítésére szolgáló eddigi tudományos irodalom általában a következő kiindulási alapokra támaszkodott: Már igen régi időktől kezdve találunk nagyon hasznosan értékesíthető részleges megfigyeléseket, újabb időben gyakoriak az irodalmi ismeretek alapján, különféle művészi alkotáskörök (így a magyar zene stb.) minőségi és fejlődési jellegzetességei alapján, etnográfiai sajátosságok, nyelv-sajátosságok ismerete, legújabban szociológiai megfontolások stb. alapján való következtetések; a történeti múlt alapján való értelmezések, régi írók műveiben a magyarságra vonatkozóan található idézetek bő összeállításából levonható tanulságok egybeállítása, és végül egészen szabadon szemlélődő, gyakran spekulatív-metafizikai elképzelésekkel operáló, nem ritkán túlságosan önkényeskedő, vagy túlzottan egyoldalú konstrukciók. Mindezekben vagy már a *kiindulási alapok* nem kielégítőek, vagy legalább az összegyűjtött adatok tudományos *feldolgozása* ki nem elégitő, — amint ezt részletesebben is szemléltetni fogjuk. De ezentúl általában különösen nagyfokú a *lélektani*, főképp személyiséglélektani és különbözeti (differenciális) lélektani alapismeretek terén való járatlanság, továbbá — az *élőlények* teljesebb tudományos megértéséhez mellőzhetetlenül szükséges — némely *természettudományi* vonatkozású, így elsősorban *örökléslélektani*, továbbá *alkatlélektani* (konstitúció-lélektani) ismeretek terén való (nem egyszer teljes) tájékozatlanság.

2. Azoknak az igényeknek szempontjából, amelyeket a magunk fentebb vázolt elvi és módszertani alapvetésünk feltüntetett, a legfőbb fogatkozásokat a következőképpen csoportosíthatjuk: 1. Nem érvényesül (vagy legalább nem érvényesül kellően) a *tapasztalatszerzés* és adatgyűjtés rendszeres és módszeres *irányítása*, de a tapasztalatszerzés kellő *teljességére* irányuló törekvés sem, és hiányos a — bár gyakran jól megfigyelt — felszíni magatartás-képnek *exakt-tudományos* elemzése és (ezért is) az értelmezések biztossága, továbbá bár-

mikor újra igazolható jellege; 2. az egyéni és közösségi *teljesítmények* terén hasonlóképen hiányzik a megfelelő gazdagságú és mély-ségű tudományos elemzés és értelmezés; 3. a szubjektív *vallomások* feldolgozásában nincs meg a megbízhatatlansági tényezők kiküszöbölésére fordítandó (elméleti és tudományos-technikai) kellő fokú és eredményű gondosság és igyekezet; 4. az összes ismeretforrások feldolgozása és értékesítése terén károsan érvényesül a megfelelő általános *lélektani*, de főképpen személyiséglélektani, örökléslélektani és pszichopatológiai felkészültségnek hiányossága, valamint 5. az élő és alakuló valóság helyes megértéséhez mindenkor mellőzhetetlen *természettudományos* szemlélet- és beállítódásmódokban való tájékozottság; hogy 6. mindezekkel szemben annál nagyobb bőségben érvényesüljenek az elemző és értelmező érvelések gondos *tudományelméleti* megalapozásában és a feldolgozó értelmi munkának *tudományos vértetelében* elhatalmasodott legkülönbébb fogatkozások.

3. Csak az *utolsó* említett pontot kívánom néhány jellegzetes példán megvilágítani. A tudományelméleti szempontokból fennálló zavar nagyságát egyik nagynevű történészünknek következő mondata kiáltó példán szemléltetheti: „... mindez *kizárja* azt, hogy a *népi jelleget* (értésd: „egy nép *lelki tulajdonságait*”) ... akár a ... *lélektan eszközeivel* közelítsük meg”. Ilyen elvi állásponton a „fizikai” jelenségek kutatása nem a „fizikába” tartoznék, a „logika” nem a „logikai” viszonylatok, a számtan nem a „szám”-viszonylatok tudománya volna, a kémiai jelenségek sem a kémia tárgykörébe tartoznának és i. t. Bizonyára csodálatos tudományelméleti „rend” fakadhatna e sajátos tudományelméleti alapvetésből, amely nyilván akkor válnék teljessé, ha a „tudomány” körébe általában a tudománytalanságokat utalnók és éppen a tudománytalanságoknak rendszertelen összehalmozását illetnők a „tudomány” névvel. (Sajnos: tényleges irodalmi gyakorlatunkban némelykor nem is állunk nagyon távol ettől a helyzettől.) A fenti — öntudatosan programmszerű, mert egy egész gyűjteményes kötet fölépülését meghatározó — elvi alapvetés azonban nem akadályozza meg a kitűnő szerzőt abban, hogy tanulmányában — amint ez történelmi nyomozásoknál (főleg lelki jellegzetességek után kutatva) természetszerűen nem is történhet másként — ő maga is ne bocsátkozzék éppen *lélektani* következtetésekbe és értelmezésekbe, sőt (bár nem mindig sikeres) *lélektani „redukciók”* megkísérletésébe, vagy nem egyszer — többé-kevésbé merész — *lélektani hipotézisek* felállításába.

A feldolgozó értelmi munka tudományos vértetetének egyéb hiányosságai magyarázatismereti irodalmunkban már a *fogalmak* (alapfogalmak és egyebek) bizonytalan és következtetlen használatában is jelentkeznek. Gyakran találjuk a *valóságos* tényviszonylatoknak (lélektani viszonylatoknak is) egyenesen *viszájára fordítását*, amire jó példa az a föbbeknél feltalálható tétel, amely szerint egy népi (pl. a magyar) jellegnek vagy mivoltnak igazi és végső „*forrása*” egy sajátos „*magatartás*”, holott bármely élőlénynek kibontakozó élete bármely aktuális pillanatában mutatott magatartása éppen nem valami *forrás*szerű végső értelmező elv, hanem ő maga éppen *eredmény*, sokféle mélyebb (külső és belső) ható tényezők összehatásának ere-

dője. Mint ilyen maga szorul a mélyebb, elemző értelmezésre, mert hiszen a tényleges és aktuális magatartás voltaképpen nem is egyéb, mint éppen a (vizsgálandó és megfejtendő) magyar vagy egyéb népi „mivolt”, ennek közvetlenül elénk táruló, többé-kevésbé *fejszíni* aspektusában. Az ilyen elméletek nemcsak előbbre nem viszik a szigorúbban tudományos kutatást, de egyenesen akadályaivá válhatnak teljesebb és igazabb magyarságmegismerésünknek, sőt a jobb nemzetszervezési és nemzetvezetési gyakorlat kibontakozásának is, mert a figyelmet elterelik a mélyebbre hatoló komoly és nehéz elemzésektől, az eredeztető legvégsőbb tényezők tisztalvú nyomozásától, hogy másfelől viszont szerföltött kedvezzenek a túlságosan szabad fantáziájú, szubjektív és önkényes elmekonstrukcióknak. Az érvelésekben gyakran találkozunk igen feltűnő logikai következtetlenségekkel, sőt ellenmondásokkal. Egyik kutatónk (kategórikus egyszerűséggel) „alapmegállapításként” vallja, hogy a magyar jelleg „nem függ” a (természeti) faji (fajtabeli) jellegtől, a faji meghatározottság egyszerűen nem „magyarságformáló” tényező, ám ő maga hirdeti, hogy „vigyáznunk kell” népünkben a „különböző rasszelemek” egymásközötti „arányára”, hogy egyenesen „meg kell akadályozni” a „meglevő” arányon belüli „nagyobb eltolódásokat”, és — bizonyára jogosulatlanul túlzó és általánosító megállapításával — ő maga vallja, hogy nemzetiségeink (hazai szlovákságunk, románságunk, szerbségünk, szászságunk, svábságunk) „a maguk egészében”, a közös sors ellenére is, „megmaradtak azoknak, akik voltak”, az „ugyanazonegy gyepűn belül is (egymásközt is) „alapjában” idegennek. Sőt talán, lelke legmélyén, azt is vallja e kutatónk, hogy az idegen leszármazású (tehát *fajtájuk* szerint idegen) egyének egyáltalában nem is válhatnak át magyarokká. Tanulmányának egyik szellemes fordulatú érvelése ily felfogásra enged következtetni.

De éppen így megtaláljuk irodalmunkban a nemzeti eszme, az abban való feloldadás magyarságformáló erejének is kategórikus tagadását — pl. arra a (magában is jellegzetes) érvelésre támaszkodva, amely szerint a nemzeti eszme „nem mindig”, hanem „csak a legtöbb-ször” „út az asszimiláció felé” (!) —, hogy azonban e tétel felállítója a nemzeti eszményt ugyanekkor elismerje „valóban” (és tartósan) „közös nevezőre hozó” tényezőnek. Gyakran találunk kétségtelen igazságként egyszerűen kinyilvánított olyan tételeket, amelyeket felállítójuk még csak nem is kísérel meg igazolni. Az igazi tudomány szerényebb: ezért az ilynemű fogyatkozásoknak (miként egyébként minden tudományos lazaságnak) egy morálisan rontó hatása is lehet. A mindig alakuló, változó, fejlődő (és visszafejlődő) élő természeti valóságra — mint általában minden emberi egyén is, de minden élő emberi közösség, maguk a népek is — erre az élő valóságra feltűnő gyakran alkalmaztatnak „örök” változatlanságokat hirdető: a múltra is — jogosulatlanul — megállapító és a jövőre vonatkozóan is eleve kijelentő ítéletek. Sok-sok szép példán volnának szemléltethetők a túlságosan könnyelmű szimplifikálásnak és általánosításnak hibái, a tény és az érték szempontjainak, a résznek és az egésznek, az elvi egyetemességi (pl. minőségi) és a csak foki, mértékszempontoknak stb. egybezavarodása és i. t. Gyakran uralkodik el egy többé-kevésbé

szabad és szubjektív önkénnyel „szemlélődő” beállítódás olyan kérdésekben, amelyek nyomozásában — különös kényességük és nehézségük miatt — éppen a legszigorúbb exaktsági és objektivitási tudományos vizsgálódás útjait kellene járnunk, és nem ritkán jogtalanul zavarják meg az elfogulatlan objektivitással vizsgálandó *valóságra* irányuló kutatást *előre* felállított spekulációs metafizikai tételek és szemléletek. Nem folytatjuk e sort. Állítanunk kell — bár e helyen nem igazolhatjuk —, hogy a fenti és hasonló tudományelméleti és mintegy tudományos vértetési lazaságok gazdag felburjánzását nem kis mértékben segítette elő irodalmunkban az az idegen (bár nagynevű) elmélkedők munkássága alapján a magyar irodalomban is elhatalmasodott „szellemtörténeti” vagy „szellemtudományos” beállítódás, amelyik kétségtelenül igen értékes, megújító eredményekre vezetett el *némely* tudománynak, így pl. a történelmi vagy irodalomtörténeti vizsgálódásoknak területén, de amelyik bizonyos más — és éppen sajátos nehézségű — vizsgálódásterületeken a maga, különféle tudományos lazaságokra könnyen hajlamosító szellemével, *magyar* tudományos irodalmunkra nem egy tekintetben súlyosan károsítóan, annak szigorúan tudományos szintjét érezhetően csökkentő módon hatott. E hatásának oka — úgy ítéljük — kettős: egyfelől nem felel meg a sajátosan „magyar” értelmesség *realitáshoz*, tényekhez ragaszkodóbb, *józanabb* világosságú és *egyszerű lényegeket* kereső jellegének, másfelől viszont alkalmas a magyar szellem bizonyos *kényelmeskedési* és *individualisztikus* hajlamainak gátolatlanabb, a szükséges tudományos szigorúság gátjaitól való szabadulást szívesen, kényelmesen kihasználó felszabadítására.

Mindent összefoglalva: sem az utak és módszerek, sem a tudományos vértetizet, amelyeken és amelyekkel magyar mivoltunk legmélyebb problémáival eddigi irodalmunk a tudományos leszámolást általában megkísérelte, még nem kielégítőek: ezért ennek az irodalomnak szigorúan tudományos szintje a kíváncsotnál és lehetségesnél, általában, sajnálatosan alacsonyabb, ezenfelül ezek az utak, irányok és módok nem is mindig a sajátosan magyar értelmességnek megfelelőek. Nagy érdeme azonban, hogy már eddig is igen gazdag (de kielégítően csak *ezután* értékesítendő) *adattömeget* gyűjtött össze, hogy sok részletkérdésben igen megnyugtatóan *egyező* jellegű eredményekre is már eljutott, és éppen nem hiányzanak gyakran mélyre világító szintetikus látások sem, bár ezek az összegező szintetikus látások általában túlságosan „sommásak” vagy túlzottan egyoldalúak. Ám az igazán értékes eredmények, szinte azt mondhatnók: mintegy a (súlyos fogatkozásokkal terhes) tudományos apparátusnak szinte *ellenére* érettek el: biztosítjuk a különösebben finom *lélektani érzékű* (ám szinte soha nem hasonlóan kielégítő *felkészültségű*), a különösebben magasrendű *értelmi* szintű, és tegyük hozzá: a maga magyar mivoltát különösebb *érzelmi* melegséggel is tudatosító és *morálisan* is magasabb értékű egyes kutató vagy csak szemlélődő egyéniségek *személyi értékesége* volt. A biztos és exakt — és bármikor újra igazolható — ismeretekhez való eljutásnak egyetlen igazi elvi biztosítója azonban csak a tisztaelvű és sokkal szigorúbb *tudományos* kutató munka volna.

III. 1. Feleljünk azonban most már mi magunk a felvetett kérdésre: melyek tehát a magyar összjellegnek tényleges — magát a kívülre megnyilatkozó magyar magatartást és viselkedést is meghatározó — mélyebb végső forrásai?

Valamely emberi egyén és közösség összjellegét és tényleges magatartását külső és belső tényezőcsoportok határozzák meg. 1. Az egyéni jelleget formáló elsődleges *belső* források: az egyénnek természetesen végső, sajátos biopszichés szükségletei, képességei, az ezek alapján kifejlő hajlamai, vágyai, törekvései, érdeklődései, valamint az önmagával, másokkal és az élet bármely konkrét és elvont vonatkozókörével, anyagi, hatalmi és szellemi értékeivel és eszményeivel stb. szemben kiformalódó beállítódásai, egész értelmi, érzelmi, törekvéses, akaratvilága, dinamikus, mozgásos alapjegyei stb.; 2. a *külső* eredetű formáló tényezők: az élő és élettelen, tárgyi és szellemi környezet, egyéni sors, nevelés, kultúra, hagyomány stb. által kiváltott tapasztalások (élmények) és az e tényezők által reánk gyakorolt sokféle aktív befolyásoló hatás, sőt kényszer. (Már e ponton is hangsúlyozást kíván azonban, hogy *minden* külső hatást a *maga* — átörökölt és ilyen vagy olyan irányban és szintre már kibontakozott — sajátosan egyéni lelkiségének megfelelően vesz át és dolgoz fel az egyén.) 3. Külön is hangsúlyozható nagy jelentőségű, ismét *belső* tényezőcsoport az egyénnek önmagára és összes élményeire és megnyilatkozásaira irányuló *reflexív*, ellenőrző, kritikai, önmagát *alakítani* vágyó (másodlagos, harmadlagos szükségletek, vágyak, törekvések kifejlődéséhez és felerősödéséhez is elvezető), és egyúttal az egyéni jellemet, beállítódásmódokat, össz-személyiséget is ténylegesen egyre *alakító* tevékenysége, amelyik (a legmélyebb rétegű egyéni forrásokból természetesen felfakadóan) állandó és többé-kevésbé egységes irányítója az egyéni lelki és szellemi spontán aktivitásnak, receptivitásnak, feldolgozásnak és reaktivitásnak, a magasabbrendű célkitűzések és eszmények felé törekvő akaratnak is. Mind ez egyénien jellegzetes lelki jegyeknek közös *természeti*, legvégső eredeztető forrása van: a tudományos elemzésnek el kellett jutnia az életes személyi egységnek ahhoz a *legvégső*, „természeti” elvéhez, amelyet az átörökölt egyéni alkat (konstitúció) fogalma fejez ki: az egyén összes (testi és lelki) jellegzetességei, *belsőleg*, ebben a konstitúcióban alapoztatnak meg. A végső, közvetlenül konstitúciós személyi réteg az, amelyből az imént vázolt lelki jellegzetességek összes körei a tudományos szemlélet elé ma már igen szépen és jól rendezetten kibontakoztathatók.

2. Áttérve most már a magyar (vagy egyéb népi vagy nemzeti) közösség lelki és „szellemi” minemiségének problémájára, amikor egyfelől tudományosan, természetesen, nem tagadható meg a népi közösség egyéneinek *természeti-örökletes*, egy-egy családra, nemzetségre, törzsre, fajra „*típusosan*” *jellegzetes* (testi-lelki) *alkati*, konstitúciós meghatározottsága, másfelől itt még különösebb fontosságra jut, mint az egymagában mintegy elkülönítve szemlélt egyénnél, egy az egyénen kívül, felül álló *kulturális* és általában *szellemi* környezetnek szerepe: az egyén ebbe a népi (vagy egyéb) kulturális és szel-

lemi környezetbe beleszületik, az őt állandóan befolyásolja és formálja, miközben ő maga (e személyfeletti kultúra és szellem) is módosul, továbbalakul, maguktól a közösségi tagoktól is, mintegy belülről és alulról, továbbformálódva. A mai kor magyarja sok-sok történeti, földrajzi, kulturális és szellemi környezeti hatásoknál fogva, de egyúttal csak egyéni tapasztalatainak és élményeinek szükségszerűen más volta miatt is, több tekintetben más, mint amilyen a megelőző, régibb korok magyarja volt (más még akkor is, ha *testi* jellegzetességeiben öröklésbiológus aink esetleg — még — nem is képesek e finom módosulások testi alapjainak vagy velejáróinak kimutatására). Ami mégis közösnek ítélandó bennük, — évszázadok, akár egy egész (sőt talán több) évezred minden alakító, módosító változtatása ellenére, — az lényegében két dolog: egyfelől a „magyar” közösségre jellegzetes sok-sok kulturális-szellemi, történeti, sorsbeli, tájbeli, személyeken kívüli, vagy személyekfeletti és egyéb meghatározó tényezőknek bizonyos egységes folytonossága és *egységes közösségi hatású* folyamatosága, másfelől — mind e környezeti természeti és kulturális-szellemi egységes folyamatosságnak lélektanilag és élettanilag *mö-göt*te, előtte állóan — a minden „magyar” dolognak legmélyén feltételezendő, a leszármazás szerint többé vagy kevésbé „magyar” közösség minden tagjában végső természeti meghatározottsággal érvényesülő, hosszú generációk folyamán átörökölt és továbbörökített *közös biopszichés alapjelleg*: ez a nagyon tág és általános, nagy alkalmazkodó plaszticitásra és egyéni színeződések és módosulások felvételére képes fejlődésalap, amely mint legvégső benső tényező a leszármazási közösségi tagoknak lelki és szellemi kibontakozását, a legáltalánosabb és legtágabb keretként, eleve meghatározza. Ezt a végső leszármazási meghatározottságot az egyes egyénekben a maguk átörököltén világrahozott és továbbörökítendő alkotán, konstitúciója hordozza: ebben rejlik, természettől megalapozottan és semmi emberi igyekezettől és mesterkedéssel meg nem semmisíthetően az élő emberi egyénnek, mint a közösségi „típust” is képviselő közösségi tagnak is, minden végső személyi *minőségi*: — szükséglet- és képességbeli, hajlam-, érdeklődés-, vágy- és törekvésbeli stb. — végső meghatározottsága, *fejlődési* iránylehetőségeinek, sőt elérhető fejlődés-szintjének is végső meghatározottsága. Melyek tehát, most már pontosabb rendezettségben, a magyar magatartásban és viselkedésben külső megnyilatkozásához jutó sajátosan „magyar” mivoltnak vagy összjellegnek legvégső eredeztető tényezőcsoportjai, forrásai vagy forrásrendszerei? Igen röviden: 1. Egy legvégső *természeti* alap, különösen a családi, nemzedéki, törzsi, népi, faji stb. *leszármazás* átörökölt tényezői, amelyek módosulnak a családi, faji stb. keveredések módosulásaival (a rasszaránynak módosulásával) stb. is; 2. a *történeti sors*-alap (beleértve e tényezőcsoportba a szorosan vett „történe’mi” eseményeken és fordulatokon kívül a *táj*, éghajlat, az élő és élettelen *környezet*, és minden egyénileg más és más *átélésnek* és tapasztalásnak, tanultságnak és neveltségnek stb. alakító hatását is), végül 3. egy még további — az előbbi két, de elsősorban a második tényezőcsoport köréből voltaképpen csak külön hangsúlyozására kiemelt —

kulturális-szellemi (egyéni és) közösségi környezet: az egész népi és nemzeti, ezentúl általános emberi *kultúra* — természetesen nyelv, hagyomány, szokások stb. is — minden a közösségben magában eleven erővel hatékony és minden a közösségre ható *szellemi* áramlat, a részben a közösségi tagból mint egyénből magából fakadt, részben általa a környezettől átvett szellemi törekvések, a családi, törzsi, népi vagy nemzeti „eszmény”-nek, de ezentúl minden egyéb szellemi vágyakozásnak és magasrendűség, sőt csak minél teljesebb kibontakozási szükségletnek, váagnak és törekvésnek (az egyéni és közösségi, szociális stb. benső igények kielégülésére való törekvéseknek is) hevítő, lendítő és a közösség tagjait érzelmi és szellemi egy-ségbe kényszerítő ereje.

A fentiek elegendőképpen szemléltethetik: mennyi minden az, ami egy egyént — megkerülhetetlen természeti kényszerrel — valamely népi vagy nemzeti közösségnek is többé vagy kevésbé tipusos képviselőjévé avat. Nem e cikk körébe tartozó kérdés, hogy milyen fokú és milyen eredményű lehet egy olyan „asszimiláció”, amellyik nem támaszkodhatik a végső *természeti*, leszármazási, örökletes-alkati azonosságra, vagy legalább hasonlóságra. E kérdéssel egyéb helyeken foglalkoztunk. Elég legyen itt annyi: a *szellemi és kulturális* tényezők, valamint a *sors-tényezők* (amelyek magyarságformáló erejét szintén próbálják megtagadni), végül az egyéni *alkalmazkodási plaszticitás* és az egyéni *átalakulási szándék* hatalma rendkívüli jelentőségű nagy érték, még ha hatása közvetlenül csak magában egy-egy (az éppen asszimilálódó) *egyénben* érvényesül is. Egy nemzeti közösségben nagyobb leszármazási eltérések esetén csak egy *generációkon keresztül* egységes szellemben ható nevelői és egyéb befolyásoló hatások képesek egy viszonylag teljesebbfokú asszimilálásra. De vajjon szükséges-e, hogy egy nemzeti közösség összes tagjai teljesen „tipusos”, mintegy szabályos magyarrá asszimilálódjanak? Ha egységes *nemzeti*, bár a legerősebben „*magyar*” nemzeti eszmének minél teljesebb továbbberősödésére, kiteljesülésére és a legmagasabbrendű diadalmas és magyart boldogítóbb kibontakozására törekedve, túltekintünk faji, sőt népi elfogultságokon (amint a magyar különösképen képes erre), így ítéltünk: különböző leszármazási öröklésű és alkatur egyéneknek — *amíg* egységbeszerveződésük középponti magva és irányítója a (bár egyre magasabbrendűvé fejlesztendő) magyar lélek és szellem marad, (de *csupán* addig) — egymásközi *bizonyosítókú* (szétesésbe és nagy válságokba nem vezető) eltérései olyan belső feszültségű (magát a magyarságot is nagyobb aktivitású erő kifejtésre és — aludni igen hajlamos — önérvényesítő törekvéseinek erőteljesebb kibontakoztatására készítő) serkentő hatású dinamizmust jelenthetnek, amelyből táplálkozva a *sikeresen* elért egység, el-lentéteknek föléje kerülő magasrendű értékével, az emberi közösségek elé tűzhető *legmagasabbrendű* nemzeti és általános emberi célokat képes, a leggazdagabb színeződéssel és sokoldalúsággal, megvalósítani vagy legalább megközelíteni.

F. BODA ISTVÁN

Az iroda ablakán számtalan apró patakban folyt lefelé a szeptember eleji záporosó. Katonazenével, zászlókkal, virágosan és harsanó dalolással menetszázad ment végig a Fő-utcán. Kétoldalt a város lakói kísérték a katonákat. Az asszonyok karjukat csukaszürkeruhás hozzátartozójukba öltötték. Zúgó éljenzéssel hömpölygött az éneklő menet az ablak alatt.

Borbélyos, a postafőnök, az ablak előtt állott és eltűnődve nézte a színes képet. Csak akkor fordult hátra, amikor az utolsó sorok is elvonultak és kiszáradt patakmederhez lett hasonló az utca.

Akkor hátrafordult és némán nézett a szobában lévő idős férfi szemébe. Ennek aranykeretű szemüvege volt, vékony, hosszú aranylánc függött alá a szemüvegről és aranyhorog kapcsolta a láncot a férfi kabátjának kihajtójára. Világossárga vászonruhát viselt a szemüveges. A kabátját szétgombolta, hatalmas termetét hátradűtötte, a kezét a nadrágzsebébe süllyesztette. Fehér mellénye volt, azon hatospénz nagyságú gyöngyházgombok s a mellény egyik zsebéből kilátszott a szemüveg bőrtokja, meg egy ezüst töltőceruza vastag, cifra vége.

— Szeretném a dolgot békésen elintézni, Bokor úr, — mondotta a postafőnök. — Ha nem származott nagyobb kára belőle, bizonyosan megbocsáthatja. Gyerekcsinynek, meggondolatlanságnak is mondhatnók, jöllehet el kell ismernem, hogy a postának nagyon kell vigyáznia a jó hírnévére és a megbízhatóságára. Ebben az esetben mégis szeretném, ismétlem, ha nem kerítene belőle nagyobb dolgot.

Az aranyszemüveg előretáncolt a kövér ember orrán. A hangja is ezen a meglehetősen nagy és hajlott orron keresztül érkezett a külső levegőre.

— Felőlem, főnök úr, annyi levelet bontogathatnak fel, amennyit akarnak. Csak ne az enyémet, kérem. Hogy jövök én ahhoz, mondja? Kapok egy üzleti levelet, még hozzá ajánlott küldemény, fontos üzleti levél és fel van bontva. Mondom, ne menjek el innen, azt hittem, a guta üt meg. Mit szólna hozzá, mondja, főnök úr, ha a maga fontos levelét valaki felbontaná?

— Talán ez az eset sokkal kellemetlenebb nekem, mintha a saját levelemről volna szó.

— Nohát csak azt mondhatom, hogy a guta kerülgetett. Képzelve, ajánlott levél és felbontva. Azt is gondolhattam, hogy a konkurrens cég bérelte fel azt a kölyköt. Mit szól hozzá, éppen az a nagykereskedő küldte a levelet, a Bernát és Salamon, aki kizárólag csak nekem szállít az egész városban. Mit mondok, az egész környéken! Most jusszon a felbontott levél valamelyik alkalmazottam kezébe, az elolvassa,

mit tudom én, hogy a tíz segéd közül melyiknek van kapcsolata a konkurrenciához és máris el vagyok árulva.

A postafőnök kedvetlenül nézte az izzadó, hadonászó kereskedőt.

— Mit kíván, Bokor úr? Természetesen az esetet teljes mértékben szabályszerűen akarom elintézni.

— Példás büntetést kérek, — mondotta az orrhangú. — Tessék kivizsgálni és a tetteket megbüntettetni.

— Csak azt jegyzem meg, hogy diákokról van szó.

— No és? Azokat talán nem lehet megbüntetni? Nekem volt egy tanárom, az néha úgy elvert minket, mint a kétfenekű dobott. Volt egy hosszú léniaja, avval csapott ránk.

A postafőnök válaszolni akart. A nyelvén volt, hogy abba ő is belenyugszik, ha ennyi büntetéssel a szépen meggömbölyödött Bokor úr megeleégzik. Szólni akart arról is, hogy ebben egyezzenek meg. A kis büntetést az osztályfőnöke jól elnadrágolja, az apjának is tudomására hozhatják a dolgot, de ennyi elég is legyen.

Amikor kitört a háború, a postások javarésze is elment katonának. Az általános mozgósítás elvitte a férfiakat, a postán szinte megállott a munka. Akkor vetette fel azt a gondolatot Pataky tanár úr, a cserkészek parancsnoka, hogy a cserkészcsapat és önként jelentkező diákok lássák el a postai teendőket.

A fiúk hamarosan munkába is állottak. A néhány itthonmaradt postás útmutatása szerint láttak munkához nagy lelkesedéssel. A csomagoknál segédkeztek, az állomásra is kijártak a postakocsikon, a nagyteremben bélyegezték a leveleket, szétosztották utcák szerint és ki is hordták a városban.

Néhány napig szépen ment is a lelkes segítő munka, amikor a Tugári-utcában egyik postakézbesítő diák felbontott ajánlott levelet vitt Bokor úrnak, a gyarmatáru kereskedőnek.

A postafőnök annakidején szívesen fogadta a diákok hadimunkára szóló jelentkezését. Lándzsát is tört amellelt, hogy a hivatalos felsőbbbőség dolgozni engedje őket. Mert volt bizony elég aggályoskodó, köztük a postafőnök ellenlábasa is, akik azt mondták, hogy ilyen fontos és nagy gyakorlatot követelő munkát nem lehet fiatal fiúkra bízni. Szép a lelkesedés, de az nem pótolja a szakismeretet. Végül mégis elérte a postafőnök, hogy a diákok megkapták az engedélyt a postaigazgatóságtól.

Néhány napig szépen ment minden és most ez a kellemetlen eset szétdúlhatja a diákok segédkező munkáját. Azoknak lesz igazuk, akik ellenük voltak, kárörvendő mosolygás és „ugyemegmondtam” önelégültség fogadja majd a botrány hírért. A meggondolatlan kisdiaót is sajnálta a postafőnök, noha eddig nem is látta és nem tudta, hogy ki a tettes.

Rosszkedvűen lépett a csengőhöz, hogy beszólítsa az altisztet.

Akkor kopogás hangzott és az ajtón belépett egy nagybajuszú postás. Benke János, igazi postásbácsi, mindenki előtt példaképe az évtizedekig munkálkodó kedves postásnak.

— Itt van a két diák, akit berendeltünk, főnök úr.

— Jól van Benke, — mondotta a postafőnök. — Ez a két fiú kézbesítette a leveleket tegnap délelőtt a Tugári-utcában?

— Azt tetszett mondani, hogy azokat hívjam be. Itt vannak.

— Pataky tanár úrért is elüzentem. Jelentse majd, ha a tanár úr is itt lesz. Célkülsé nem hallgathatom ki a gyerekeket.

— Azon is rajta votam, főnök úr, hogy a tanár úr is előkerüljön. A kaszárnyából szereztem elő, hadnagyi ruhában találtam őtet. Imént ért ide ő is.

— Kérem a tanár urat, hogy először ő jöjjön be.

Benke bácsi kiment és nyomában nemsokára belépett Pataky tanár úr. Piros tűzérszín virított a zubbonyán, kosaras kardja volt és pengő sarkantyú a csizmáján. Bizony, a szelíd földrajztanár, gyalogló cserkészparancsnok helyében most kemény katona képét mutatta Pataky tanár úr.

A postafőnök a bőrbútorhoz vezette őt. Nagy szuszogva helyet foglalt Bokor úr is és türelmetlen magyarázatba kezdett.

— Hallatlan eset történt, tanár úr. Valamelyik postáskölyök felbontotta a leveleimet.

A postafőnök türelmetlenül szakította félbe. Pataky felé fordult és sovány, sápadt arcára pirosság szaladt.

— Bizonyára nem kölyök volt, hanem egy meggondolatlan kisdiák. Azt pedig, hogy a postás nevet mennyire érdemelné meg, majd csak akkor tudjuk eldönteni, ha megvárjuk, hogy felnövekedjék és csakugyan a postáspályát válassza.

— Szép pálya, de nehéz pálya — mondta Pataky. — Nem csodálom, ha nehéz beletanulni.

— Annyit mondhatok — és a postafőnök erősen nézett a kövér kereskedőre, — hogy a diákok nagyon buzgón és igaz lelkesedéssel fogtak hozzá. Azt jelentették az embereim, hogy gyorsan tanulnak, szépen haladnak és fáradságos munkánkat jókedvvel végzik. Azután közben történt egy sajnálatos eset...

Elmondta sorjában, hogy milyen sérelem érte Bokor urat és milyen nehéz kérdésre kell válaszolnia neki is, a posta vezetőjének. Amennyiben nyilvánosságra kerül az eset, a diákok szolgálatát be kell szüntetnie. Az egyetlen vétkező megbüntetése nem elegendő, mert ezzel a diákok segítőszolgálatának a gondolata szenvedett vereséget. Úgyis sokan voltak a postánál, akik ellenezték a gyermeksegítség bevonását. Ezek most ellene szólnak majd a folytatásának és bizonyosan azon lesznek, hogy a felettes hatóság betiltsa a diákok alkalmazását. Ő maga, mint a posta felelős főnöke is úgy gondolja, hogy ezt neki meg kell előznie. A városban is rossz vért fog szelni az eset. Ezután a diákok már nem jelenhetnek meg a házaknál olyan feszélyezetlenül, ahogyan eddig. A kis meggondolatlan elrontotta az egész ügyet.

Pataky szomorúan csóválta a fejét. Jóindulatú arca elborult, szokása szerint megigazította a nyírott kis bajuszát.

Azután élénken felpillantott és a kövér kereskedőre nézett.

— Addig talán semilyen állást ne foglaljunk, amíg nem látjuk, hogy kiről, melyik gyerekről van szó s hogy tulajdonképpen mi történt, — mondta elgondolkozva.

A postafőnök csengetett és a belépő Benke bácsihoz fordult.

— Küldje be a két diákot, Benke.

A nesztelenül nyíló párnásajtó bebocsátotta őket. Az egyik, az alacsonyabb, zavartan állt meg és kéréllő pillantást vetett Pataky tanár úrra. Széttaposott, szürkére és foszlósra hordott nagy cipőit állóhelyében is megemelgette. Kitérdesedett nadrágja nem volt hosszú, de rövid sem, éppen alsó lábszára közepéig ért. Rojtos ingén látszott a fölös dörzsölés, méginkább a hosszú használat. Puha gallérjának a szélén varrogatások igyekeztek rejtegetni a nyűttvászon foszlását. Ennek a fiúnak nem volt nyakkendője sem. Ingére varrott gallérját két kék üveggomb tartotta egybe: Kézelője, hasonlatosan a nyakához, ilyen kék gombbal záródott s mert hosszúra sikerült, vagy talán felnőtt testre szabták, előrebujt egészen a kezefejére. Értelmes, sovány arca volt ennek a fiúnak, olló után kiáltó koromfekete haja, lázasan néző szeme. Kezén törődés, barna festék nyoma látszott. Sapkáját két ökle között szorongatta.

— Ács Jani, — mondotta Pataky tanár úr — ötödikes, jól ismerem. Ennek az osztálynak vagyok az osztályfőnöke.

A másik fiú éppen az ellentéte volt Ács Janinak. Magasabb is volt nála, hosszú nadrágja, finom szövethől készült új ruhája, szép sárga cipője és vöröses szőke haja volt. Sok jó étel és élelmes figyelem látszott az arcán. Majdnemhogy hasonlóságot mutatott Bokor úrral. Legalábbis puha fehér keze, kerek képe, nagy, kampós orra és duzzadt ajkai kisebb alakban Bokor úr mintáját mutatták. Mindjárt feltűntek szétálló nagy fülei is. Nagyobbak még a Bokor úrénál is.

Meghajolt és bemutatkozott.

— Spitzer Hugó... Jónapot kívánok. Alászolgája, tanár úr. Bokor úr fogadta a köszönését.

— Jónapot Hugó. Szervusz fiam.

Pataky tanár úr összehúzta a szemöldökét.

— Mindketten ötödikesek. E szerint éppen én vagyok a legilletékesebb a dologban.

A postafőnök bólintott.

— Feltétlenül. Nagyon kérem is, kedves tanár úr, hogy legyen szíves kihallgatni őket. Mi itt úgyszólván érdekeltek vagyunk, vagy tanúk, de semmiesetre sem bírák.

Pataky mindjárt meg is kezdte a kihallgatást.

— Arról van szó, mint tudjátok, hogy tegnap délelőtt valamelyik kettőtök közül megszegte azt a fogadalmat, amelyet a postán munkába lépésünkkor tettünk. Hallottatok már a levéltitokról. Melyiktek adta át Bokor úrnak a felbontott levelet?

— Én — ijedten rőppent a szó Ács Jani szájáról. — De már úgy kaptam Spitzertől.

— Tőlem? — A másik fiú megütközést mutatva megkopogtatta a saját mellét. — Az nem igaz. Az úgy volt, tanár úr kérem, hogy én kezdtem meg a levelek széthordását. Azazhogy a páros oldalon ment Ács, a páratlan volt az enyém. Ács hamarabb befejezte, mert nekem jutott a rosszabb oldal. Már amikor nekikezdünk reggel nvolckor, már akkor mondtam neki, hogy máma legyen az övé a páratlan oldal, mert nekem délelőtt tízre dolgom van otthon, de ő nem akarta.

Pataky közbeszakította ezt a szóáradatot.

— Tartsunk rendet — mondotta. — A kérdéseimre feleljetek. Miért rosszabb a Tugári-utcában a páratlan oldal, mint a páros?

— Nem is hogy rosszabb, kérem tanár úr — és Spitzer Hugó nagy hozzáértéssel magyarázta. — Az a különbség van a két oldal között, hogy a párosat sokkal hamarabb el lehet végezni, mert ott majdnem mind földszintes házak vannak, míg a páratlan oldalon csupa emeletes ház. Sokkal több itt az üzlet és iroda is.

— Egyszóval ezen az oldalon több a levél.

— El tetszett találni.

Fölényesen mosolygott Spitzer, de nyomban abba is hagyta és beharapta a száját.

Pataky szigorúan mondta:

— Nem eltaláltam, hanem megértettem.

Keze kicsiny mozdulatával elintette magától a bőbeszédű táskafülűt. Ács Janihoz fordult.

— Mért nem vállaltad a Spitzer oldalát? Megkért rá.

— Igen, — szól közbe megint fürgén Spitzer — de ő ragaszkodott az oldalához. Pedig mondtam neki, nézd Ács, ha tudni akarod, nekem nagyon fontos dolgom van tízkor.

— Azt nem mondhatom meg, hogy mért nem vállaltam — csendesen mondta Ács Jani és Pataky szemébe nézett.

Pataky tanár úr előrehajolt és hosszasan nézte ezt a fiút. Tudott róla egyet-mást. Most azt mondta magában, ez a szegény gyerek viselt, kopott, foltozott belül is, nemcsak kívül. Észrevette a hangján is az erőtlenséget, amelybe apró reszketés szokott vegyülni. Mindez a kevés étkezés, a sűrű levegőjű szegényélet, a kínlódás szünetnélküli állapota miatt.

— Nekem megmondod, Jani — mondta Pataky tanár úr olyan halk hangon, hogy alig hallatszott.

— En is hamarabb akartam végezni, tanár úr. Nekem is dolgom volt otthon.

Bokor úr sem hallgathatta csendben a kérdés bogozását. Fel emelte gyűrűvel rakott, dagadt párnájú kezét és mutatóujjával legyintgetett.

— Az csak kifogás lehetett. De nem is az a fontos. Nekem ez a semmirekellő hozta be a levelet felbontva, tehát ő bontotta fel. Mért ő hozta, mért nem Hugó? Hogy van az, arra felelj, fiam? ... Először nem akarok valamit, azután mégis megcsinálom? ...

Pataky tanár úr most a kereskedő felé fordult.

— Tessék kérem rábízni, hogy a kérdéseket feltegyem. Először a tényeket kell látnunk, csak azután ítélkezhetünk.

— A tény világos — és Bokor úr fölényesen mosolygott. — Ráismerek, ez a bitang hozta a levelet és nekem hiába tagad, nekem jó szemem van, ő bontotta fel is. Már az ábrázatából sem néz ki semmi jó.

Spitzer Hugó is Bokor úr véleménye mellé társult.

— Mit tetszik gondolni, tanár úr kérem, van nekem szükségem, hogy ilyet csináljak? Mi közöm hozzá? ... Annyi eszem csak van, hogy ha egyszer nem az én nevem van a borítékon, a levél nem ne-

kem szól és akkor nincs jogom felbontani. Még az apámét sem olvashatom el, csak ha engedélyt ad rá.

— Úgy van, Hugó, — Bokor úr elragadtatással helyeselt, — én csak tudom, hogy milyen nevelést kaptál... Csak annyit mondok, kedves tanár úr, hogy még a gyanú sem férhet Spitzerékhez. Igazi úri család. Én mondom, kifogástalan környezet. Ismerem őket. Az üzlet foglal le annyira engem is, az öreg Spitzert is, hogy csak ritkán járunk össze...

A postafőnök sem állhatta szó nélkül ezt a hangoskodást. Elébe vágott Patakynak, aki szintén szólni akart.

— Ez mind nem tartozik ide, Bokor úr. Azt kell megállapítani, hogy ki bontotta fel a levelet?

— Úgy van — mondotta Pataký is. — A felelősséget kell tisztáznunk... Az imént azt mondtad, Spitzer, hogy te kézbesítettél a páratlan számozású oldalon. Ott lakik ugyebár Bokor úr is? Akkor mégis hogy lehet az, hogy Ács vitte be a felbontott levelet?

Ács Jani erre a kérdésre előbbre lépett. Izgatottan forgatta nyűtt sapkáját a keze között, a füle lángban égett, sápadt arcán is két nagy piros folt jelent meg.

— Bokor úr azon igyekszik, — mondotta elszántan — hogy rámbizonyítsa a dolgot. Pedig a levelet nem én bontottam fel... Amikor befejeztem az oldalamat, átmentem az árnyékba, a másik oldalra, ahol Spitzer kézbesített. Haza akartam sietni. Akkor találkoztam Spitzerrel és ő megint kérni kezdett, hogy a hátralevő leveleket vegyem át tőle.

— No, nem is kellett olyan nagyon kérni téged, — szólt közbe Spitzer. — Mindjárt azt mondtad, hogy jó, adjam oda. Még azt is mondtad, csak ne tagadd, hogy már többször kézbesítettél azon az oldalon és ismered a neveket. Gyorsan elvégezd, mondtad, nem igaz?

Ács Jani csodálkozva nézett a bizonygatóra.

— Igen, nem is akarom tagadni. Nincs is mit tagadni rajta. Azt mondtad, hogy haza kell menned, mert a nővéred beteg és aggódsz miatta. Átvettem a leveleket és még vagy háromnegyed óráig a te oldaladon is kézbesítettem.

A postafőnök bólintott és megkérdezte:

— Mennyi levél lehetett, amit átvettél a társadtól?

— Lehetett vagy tizenöt-húsz darab.

— A felbontott levél, a Bokor úr ajánlott levele külön volt, vagy a többi között?

— A többi levél között volt. Az ajánlott küldemények könyvét is átvettem Spitzertől. Ő mondta, hogy van egy ajánlott levél is és meg is mutatta.

— Megmutatta? — Bokor úr olyat szökkent a borszékben, mint egy kabóca. — No és, ha megmutatta, fel volt bontva? Mi?... Ugye mondtam, a Hugó részéről tisztázva van a dolog, ő szabályszerűen átadta a leveleket, de különösen gondosan az ajánlott levelet. Bolond lett volna megmutatni és külön is felhívni rá a figyelmet, ha ő bontotta volna fel. Az ki van zárva.

Pataký tanár úr csendesesen kérdezte.

— Nem láttad, Jani, hogy fel volt-e bontva a levél?

— Nem, tanár úr, kérem szépen. A többi közé volt betéve. Spitzer csak éppen a boríték felső részét mutatta, ahol a név volt, azután az egész csomót egyszerre adta a kezembe... Még egy másik egyszerű levelet is vittem Bokor úrnak. Az rajta volt az ajánlott levélen. Csak ott láttam én is, amikor letettem az asztalra, hogy az ajánlott levél keskenyebbik oldala fel van tépve.

Pataky tanár úr felállott és a fiúk elé lépett. Komolyan nézett és keményen, de jóindulatúan mondotta:

— Meg kell mondjátok, hogy melyikőtök bontotta fel. A tettes ne féljen, nem lesz különösebb bántódása.

— A dolog világos, mint a nap, — heveskedett Bokor úr. Egészen megizzadt, annyira védte Spitzert. — Kí a felelős ilyen esetben, amikor az egyik postás átadja, mégpedig, hangsúlyozom, szabályosan adját át a küldeményeket a másiknak, aki őt felváltja? Tessék megmondani, főnök úr. No, ki?

— Természetesen az, aki a kézbesítést teljesíti.

— Hát akkor? Minek kínozni ezt a szegény ártatlan gyereket. Te akár meg is esküdöl, úgy-e Hugó, hogy ártatlan vagy?

— Ne tessék gyanúsítani, — mondta önérzetes orrhangon Hugó. — Eszembe se jutna, hogy más leveléhez nyúljak. Annyi eszem csak van.

— Jani fiam, — mondotta most Pataky tanár úr szomorúan, — valahogyan bizonyítanod kell, mert különben te viseled a következményeket. Különösen ha még tagadsz is.

Ács Jani megremegett. Gyöngyös lett a homloka, reszketve tapogató ujjával letörülte. Szárazan nyelt és gyulladássos szeme szögletében is megjelentek a gyöngyök.

— Nem én voltam, tanár úr kérem.

— Ha a társad felhívta a figyelmedet az ajánlott levélre és meg is mutatta neked, — szólt a postafőnök, — akkor mégis jogos gyanú illet téged, fiam.

Bokor úr kettős álla a főnök megjegyzésének nyomában diadalmasan rengett. Karjával széles köröket rajzolt a levegőbe.

— Tessék csak ránézni a két fiúra. Az egyik a megtestestült jólneveltség, látszik rajta az úri nevelés, a finom gyerekszoba. Én mondom, kijelentem, hogy semmi kétség sincs a dolog felől... Tessék azután ránézni a másikra. Már a külseje sem mutat semmi jót. Majdnem azt mondhatnám, hogy a rossz hajlamok látszanak rajta. Az ilyen gyerekekből lesznek a bűnözők, akik nem látnak maguk körül semmi jót.

Pataky megint rosszalóan csóválta a fejét és emeltebb hangon tiltakozott Bokor úr ellen.

— Ne tessék ilyen messzire menni. Ez nem tartozik ide. Legfeljebb azt kellene még tisztáznunk, hogy mi volt az indítók. Miért bontottad fel a levelet, Ács?

Jani szeme tágranyitlan meredt Patakyra. A száját remegés mozgatta, a kezéből a földre ejtette a sapkáját. Utána hajolt és kaparászva emelte fel.

Alig tudta kinyögni.

— Nem... Nem bontottam fel... Úgy kaptam Spitzertől...

— Csökönyös vagy, — mondotta a postafőnök. — Talán legjobb lesz, ha a tanár úrra bízunk a továbbiakat. Felesleges volna tovább mennünk.

Pataky keményen nézett maga elé. Komolyan szólalt meg.

— Tisztán akarok látni... Ez a gyerek, Ács János, egyik legjobb diákom. Tudni akarom, hogy bűnös-e? Bízom abban, hogy engem nem akar félrevezetni... Azért is el akarom intézni a dolgot, mert aligha lesz rá időm. Holnapután délelőtt indulok a harctérre.

A postafőnök barátságosan fordult Janihoz.

— Akkor légy annyi tisztelettel a tanár úr iránt és valld be, fiam. Jani reszketve tiltakozott.

— Nem tudok mást mondani, kérem szépen, csak azt, hogy nem bontottam fel...

A kövér Bokor és ifjabb alakú hasonmása, Spitzer Hugó egymáshoz hajolva suttogott valamit. A kövér kereskedő nagyot fújt kisebbsajta trombitához hasonló orrán keresztül. Valamiféle jelet adott ezzel, talán a végső támadás jelét.

Puha csülkeit, apró dagadt kezét is összedörzsölte s úgy trombitálta.

— Hát mért nem mondod ezt, Hugó? Hogy milyen szerény ez a gyerek!!

— Nem akartam előhozni, — mondta Hugó is. — De látom, hogy Ács mindenáron rám akarja fogni, hát azért mondom...

— Tessék idehallgatni, tanár úr — és Bokor boldogan tapogatott lúdtalpokról árulkodó cipőcsónakjaival. — Itt van a megfejtés. Mondd csak, Hugó, bátran!

Spitzer Hugó a mennyezetre függesztette a szemét.

— Hát nem te mondtad, Ács, hogy némelyik levélben pénz is van? Különösen az Amerikából érkező levelekben... Még azt is mondtad, hogy gombostűvel szokták megnézni és hogy van Szombatban egy postás, akiről azt beszélük, hogy házat vett a dollárokból, amiket a levelekből szedett össze.

Ács Jani térde összekoccant. Vacogó fogakkal mondta:

— Az első napon... tessék elhinni... mindjárt az első nap, amikor a postán dolgozni kezdtünk... akkor beszélgettük ezt a csomagfelvevőben... Birkás mondta ezeket a dolgokat, a többiek is mondták... Én csak azt említettem, hogy Rimaszombatban, ahol nagyanyámnál voltam, ott hallottam... azt a postást...

A postafőnök szigorúan intett feléje.

— Ha ilyesmi megesik, fiam, akkor a postás nem házat kap jutalmul, hanem börtönt. Arra mi már vigyázunk.

— Tessék, — szuszogott Bokor úr, — ne menjek el innét, ha ez nem elég bizonyíték.

Pataky is felállott.

— Holnap délelőtt tíz órakor jelentkezz nálam a tanári szobában, Ács.

Bokor úr győztesen, zsíros szájjal tette hozzá:

— Még tartsd szerencsédnek, hogy nem a rendőrségen.

— Ez nem tartozik a rendőrségre, — felelte Pataky. — Egészen az iskola fegyelmi hatáskörébe tartozik, Bokor úr.

Akkor Ács Jani szeme előtt elhomályosult a szoba. A fülében zúgó, harsogó szélroham és tompa, messziről hangzó harangszó nyomta el a beszéd hangjait. Megtántorodott és majdnem elesett. Egyszerre hideg szaladt a szívére, elolvadt jégcsap ízet érezte szájában és száraz torkában édes nedvek gyülekeztek.

Tiszta, éles hangon kezdte kiáltani:

— Mindig csak azt mondhatom, hogy nem én bontottam fel a levelet... Én a pénzért csak dolgozni tudok. Akkor reggel is, reggel hatkor a gyárból jöttem haza, nyáron mindig ott dolgozok. Még örültem is annak, hogy a háború miatt később kezdődik az iskola... A zománcgyárba járok, az edénymerítőbe... Először azért nem akartám átvenni a Spitzer oldalát, mert haza szerettem volna menni... aludni...

Elenyészett a hangja és többet egy hangot sem adhatott. Sírás buggyant elő a torkán és nagy tarka zsebkendőjét az arcához szorította. Eltakarta a szemét, az ajtófélfának dült, azután ügyetlenül meghajolt és köszönés alakjára felzokogott. Kitámolygott az ajtón.

— Te is menj, — kiáltotta Pataky tanár úr Spitzerre. — A többi bízza rám, Bokor úr.

A kereskedő is köszönt és kifelé lihegett.

— Nem is kívánom, hogy nagyon szigorú büntetést kapjon. Enyhítő körülmény, hogy töredelmesen bevallotta. Igaz, hogy mindenáron szerette volna meghurcolni a Spitzerék becsületes nevét... Jónapot, tanár úr. Ajánlom magamat, főnök úr. Intézkedésüket és ítéletüket a legjobbnak fogom tartani.

Amikor Pataky tanár úr kettesben maradt a főnökkel, megint leült a nagy bőrkarosszékre. Keserűen nézett maga elé és csak hosszú idő múlva mondotta:

— Ki bontotta fel a levelet, főnök úr?

A főnök szomorúan mosolygott.

— A postafőnök szerint a kézbesítő. A magánember szerint, aki emlékszik arra, hogy diákkorában, nyáron a vakációban nem gyárba járt, hanem szórakozva töltötte az időt, semmiesetre sem a kézbesítő.

Pataky mélyet sóhajtott.

— Nagyon jól esik nekem, hogy főnök úr is így gondolja.

— Igen, — mondotta a postafőnök — ez a rongyos kisgyerek úgy állt itt és úgy viselkedett, hogy mindig a számra tolult a kérdés: ne bántsuk őt... Ne is bántsa, tanár úr. Majd valamiképpen megokolom és holnap beszüntetem a diákok postai munkáját. Ennyit meg kell tennem. De ennyivel elégedjünk is meg.

Pataky a kezét nyujtotta és felzaklatott szívvel távozott.

Az első sebesültszállító vonatot várta a város. A hatalmas pusztá Búza-téren, ahol a hónapos, országos nagyvásárokat szokták tartani, fehér asztalokat állított fel a vöröskeresztes egyesület. Az asztalokat megrakták mindenféle jóval, étellel, itallal, fonottkaláccsal, csokoládékával, vajaskenyérrel. Fehér vöröskeresztes köpenyben úriasszonyok, úrilányok készítették a vendéglátó fogadtatást. Egyik asztalon hatalmas ezüstsamovár állott, abban illatos tea főtt s a hűvössé vált

estében a várakozók is kaptak belőle egy-egy apró csészével. Dubay Pista, a gőzmalom igazgatójának a fia cserkészruhában foglalatoskodott ennél az asztalnál. Édesanyja is ott ült, két leánytestvére töltögette a poharakat s éppen a polgármester feleségének nyújtotta a teát.

Dubayné Pataky tanár úrral beszélgetett.

— Az egész családban csak a fiam ért a számovár kezeléséhez, — mondotta Dubayné. — Mindjárt mondtam, amikor szóba jött, hogy kihozzuk a számovárt is, akkor Pista kérjen engedélyt, hogy ő kezelhesse.

Pataky tréfásan korholta.

— A cserkészek beosztását megcsináltuk, Pista a kötélkordonhoz van kijelölve.

A Búza-téren félívben vasúti sín kanyarodott végig. A tér folytatását képező Madách-utcából, az állomás irányából indult a sínpár és a tér túlsó oldalába torkolló Gácsi-utcába kanyarodott be. A város felső határában, hegyek között és egészen Zólyomig nyúló erdőség közepén, óriási tisztáson állott a gőzmalom. A vasúti sín ide vezetett, egyúttal pedig tovább vitt, egészen az elrejtett faluig, Gácsig. A város szívében, a kikövezett s ezért még kietlenebbül óriási Búza-téren nagy nyikorogva szokott végigkanyarodni a vonat. Búzáat vitt a malomba, lisztet hozott onnan, gyapjút szállított, vagy finom gácsi posztót hozott. Oldalajtós, skatulyányi személykocsikból álló vicinális alakjában Gácsra vitte a szlovákokat és a kirándulókat.

Az első vöröskeresztes vonatnak is ide kellett kikanyarodnia. A vendéglátó asztalok is félkörben állottak a sín mellett. Távolabb, a tér házainak a soránál megszámlálhatatlan nép várta a sebesülteket. Senki sem látott még akkoriban kórházvonatot, az egész város kint tolongott a Búza-téren.

Az asztalok mögött a cserkészek kötélkordont vontak és távolabb tartották a kíváncsiszkodókat.

— Majd visszamegyek a helyemre, parancsnok úr, — mondotta Dubay Pista, amikor félfüllel elkapta Pataky szavát. — De ha nem nyitom rendesen a számovár szelepeit, még felrobban, mint valami kazán. A helytelen kezelés miatt legalábbis olyan tea csöpögne belőle, mint a moslék.

Dubay Sári, Pista hetedik gimnáziumba járó nővére, megrakott tálcát nyújtott Pataky tanár úrnak.

— Tessék, tanár úr, egy kis szendvics, vagy sonkás zsemlye.

— A teát rummal parancsolja, vagy citrommal? — Pista már egy aranszegélyű porcelláncsészébe elkészítette a párolgó italt.

Pataki komolyra fordította.

— Sebesült hőseinket várjuk, nekik készült ez a sok finom enni-való. Hogyan vehetnék el belőle?

Egy kis kövér úriasszony, Peller orvos felesége, fürgén szólt közbe.

— Én is mondtam, tanár úr, nem szép, hogy annyira nekikezdünk... Olyan képe volna, mint valami jótékonycélú majálisnak.

— Matild néni is elfogyasztott egy szendvicset, két sósrudat és teát is ivott, — mondotta egy matrózruhás, szeplős kisfiú. Hatalmas tortaszeletet majszolt, széken térdelve könyökölt az asztalra és öreges

arccal bólintott. — Meddig tart még ez a céció, Anyu? Mikor jön már az a vonat? Álmos vagyok, haza akarok menni. Le akarok feküdni.

Édesanyja, magas hajkoronával ékesített, szép fehérarcú asszony, szenvedően szólt.

— Nővér, vigye haza Gyuszikát. Szépen megimádkozni Gyuszika és lefeküdni. Mondtam már, hogy álmos ez a szegény gyerek.

Az ápolónőkhöz hasonló öltözékű, fehérvászon fejkötős nevelőnő elvezette Gyuszikát.

Pellerné nevetve fenyegette meg:

— Zavarba hozol, te kis rosszcsont... Vegyen csak nyugodtan, kedves tanár úr, egy harapás csak nem bűn? Gyuszika leleplezett, magam is ettem. Akkora tömeg ennivaló gyűlt össze, hogy mondtam is a nőegyletben: ez nem százötven sebesültnek, hanem ötszáznak is elegendő. Nagyon kitettek magukért az asszonyok.

— Sokat késik a vonat, — mondotta Dubayné, — még az a szerencse, hogy ilyen jó meleg este van.

— Kár volna, ha késő éjszakába nyúlna a fogadtatás. — A sürgölődők közül valaki ezt mondta. — Délután hat órára volt jelezve és most már féltíz.

Jámbory, a város rendőrkapitánya állt meg a beszélgető csoportnál.

— Kezüket csókolom, szükségünk lesz a türelmükre. Éppen most érdeklődtem az állomáson, azt mondták, hogy órákat késik a vonat. Még jó, ha éjfélig befut.

Egy fiatal hölgy egész ölnyi virágot tett le az asztalra. Dubaynéhoz fordult.

— Nem tudok tovább várni, Gizuskám. Ne haragudj, de haza kell mennem. Hajnalban utazom, a férjemhez megyek, be van osztva a menetszázdába. Egy keveset feltétlenül aludnom kell, mert az utazástól amúgyis rosszul szoktam lenni.

Pataky egy darabig még ennél az asztalnál álldogált. Azon töprengett, hogy az izgatottan várakozó emberek közül hánynak jut vajjon az eszébe az az áldozat, amelyet azok a sebesült katonák hoztak. Valahol az éjszakában csendesen, késlekedve zakatol velük a vonat errefelé. Hanyatt fekszenek az ágyban, nyitott szemmel, vagy lázban égő értelemmel gondolnak a velük történetekre. Bizonyosan az öröm csekély hulláma is átjárta megviselt, megsebzett tagjaikat. Hazajöhetnek, megláthatják szeretteiket.

Az asztaloknál, a kőtel mögött tolongó itthoniak azonban még csak az ismeretlen eseménynek kijáró kíváncsisággal szemlélik az előkészületeket. Alig van egy hónapja, hogy a háború megkezdődött. Ennyi rövid idő alatt mennyi áldozatot hozott az a százötven ember, akit most türelmetlenül várnak itt, a sötétségbe merült, gyengén világított Búza-téren. Az itthoniak eddig még semmiben sem szenvednek szükségét. Tulajdonképpen a bőséges békevilág napjait élik, kalácsait és tortáit fogyasztják, apró türelmetlenségei felett bosszankodnak. A mozgósítás, a háború elkezdésének első vihara már lecsillapodott: Csak azok szívét markolja néha az aggodalom, akiknek közeli hozzátartozójuk már kiment a daloló, virágos menetben.

Tovább sétált Pataky és szembetalálkozott a postafőnökkel.

Ács Jani neve jött a nyelvére, de nyomban észrevette Borbélyos aggodalmas arckifejezését és kimondta a gondolatát.

— Késik a vonat, főnök úr. Ha netalán csak hajnal felé jön meg, alig lesz, aki fogadja őket... Talán csak azok tartanak ki, akik közelebből érdekelték... Pedig a sok ennivaló, amivel várjuk őket, nem minden. Azt hiszem, hogy nagyon is kevés...

A postafőnök közel lépett hozzá és csendesen válaszolt.

— Én mindenesetre megvárom a vonatot, tanár úr. A nagyobbik fiam az első menetszázaddal ment ki. Itt állottak, ezen a téren... Ami az ennivalót illeti, én is azt tartom, száz tortánál több egy kis szeretet...

Pataky csodálkozva nézett a főnökre.

Borbélyos rászorította az állát postásegyenruhája aranygallérjára és közelről tekintett Pataky szemébe.

— Tanár úr mikor indul? — Ezt kérdezte még és egymás mellett tettek sétáló lépéseket a sínek mentében.

— Reggel nyolckor van a sorakozó a kaszárnyában. Lesz tíz óra, mire elindulunk.

— Akkor mért nem megy lefeküdni, tanár úr? Nagy dolog ám az, ágyban aludni...

— Egész napon keresztül, de már napok óta a dolgaimat végzem. Mindent rendben szeretne hagyni az ember ilyenkor. Estefelé egyszer mégis úgy kezdtem érezni, hogy valamit még elfelejtettem... Még van valami, amit nem intéztem el... Csak nem tudom, hogy mi az? ... Lehet, hogy csak idegesség az egész, vagy a túlfeszített állapot...

— Bizonyosan az. Én is így vagyok mostanában... Ha a magunkfajta gondos ember nem tudja megmondani, hogy mit kell még elvégeznie, akkor arról a legnagyobbbról van szó, ami végett a földön vagyunk...

Pataky hirtelen abbahagyta a sétálást.

— Főnök úr is foglalkozik ilyen kérdésekkel?... Az élet értelme... Sajnálom, hogy eddig nem ismertük egymást...

— A kisebbik fiam, Péter, sokat beszélt tanár úrról. Már régen szerettem volna megismerkedni... De az embert annyira lefoglalja a hivatali munkája, a mindennapi gondok...

Pataky most a postafőnök fiára, Borbélyos Péterre gondolt. A nyúlánk, élénk szürke szemű, ideges fiú azok közé tartozott, akiket Pataky a „fiaim” névvel illetett. Akik tehát közel állottak a szívéhez. Egyszer Péter a természetrajzi szertár rendezésében segédkezett neki és abban a szobában dolgozott, ahol a kitömött madarak állottak. A falon egy karvaly és mellette egy apró, szép kis gerlemadár előtt találta őt Pataky.

— Melyik tetszik jobban neked? — Így kérdezte meg hirtelen a fiútól.

A válasz meglepte és meleg érzéssel töltötte el.

— Nem a külsejüket kérdezi a tanár úr, azt tudom, — mondotta Borbélyos Péter. — Csak azt felelhetem, hogy nem szeretnék ragadozó természetű lenni, ha felnövök.

Hányadikba jár ez a fiú? Otödikbe, ott ül az ajtó melletti padsorban a második padban. Mögötte egy hosszúhajú, összevont nézésű,

sápadt fiú látszik. Borbélyos Peti hátrafordulva beszél Ács Janihoz s amikor a tanár belép az osztályba, még bólint is neki. Nyugodt arccal, békés tekintettel fordul előre. Nagyon hasonlít a két gyerek egymáshoz.

A postafőnök élő hangja Pataky gondolatához társult.

— Ma tudtam meg, hogy a tegnapi fiúcska, Ács Jani az én Péter fiam osztálytársa. Meg is kérdeztem tőle, hogy milyen fiú az?... A legjobbakat mondta róla. Szinte soknak is találtam. Valamiféle rajongással beszélt a szegény gyerekről.

— Ma délelőttre rendeltem be őt a tanári szobába. — Pataky szokása ellenére sebesen ejtette a szavakat. — Nem jött el. Érte küldtem Dubay Pistát, a lakást bezárva találta... Nem tetszik nekem, hogy ezt az ügyet nem tudtam lezárni. Az a gyerek... ma egész nap sokszor volt az eszemben...

— Ma délben összehivattam a postai kisegítést végző diákokat és tudtukra adtam, hogy holnaptól kezdve megszűnik a munkájuk. — A főnök megállott és szembefordult Patakyval. — Délelőtt szerencsére tényleg megérkezett a katonaságtól négy emberem felmentése. Ezzel azt a levélügyet lezárhatjuk. Remélem, a libamájon hízott Bokor úr, meg az a szesznagykereskedőivadék Spitzer sem okoskodik többet.

Egy vasutas egyenruhában lévő ember állott meg tisztelegve a főnök előtt.

— Főnök úrnak tisztelettel jelentem, a sebesültvonat további három órát késik.

— Megkérdeztem megint az állomásfőnöktől, Kövytől — mondotta Borbélyos. — Eszerint éjfélutánra marad az érkezése... Most elválik, igaza van tanár úr, hogy kinek mekkora fontosságú ez az esemény...

Ránézett Patakyra, mert az a kezét nyújtotta feléje és elindult, hogy megyen valamerre.

— Isten vele, főnök úr, — mondotta Pataky, van még egy kis dolgom. Most jutott az eszembe. Elvégzem és visszajövök.

— Engem itt talál, tanár úr.

Elmenőben odalépett a Dubayék asztalához. Megkérdezte Dubay Pistát, hogy melyik utcában, hol lakik Ács Jani.

— Nagyon messze, Tugáron, a kórház mögött, egy piszkos kis utcában. Kórház-utcának hívják. Viskószerű házban lakik, a Kórház-utca húsz alatt.

Dubayné meghallotta ezt és rosszalóan kérdezte.

— Hol járkálsz te arra, abban a szörnyűséges városrészben?

— Én küldtem oda délelőtt, válaszolt a fiú helyett Pataky. — Amíg az iskola meg nem kezdődik, nem válogathatok a fiúk között. Pista éppen bejött az iskolába.

— Ó kérem szépen, tanár úr, nagyon szívesen mentem, — mondotta Dubay Pista. — Voltam én már Ácséknál máskor is.

— Kik azok? — A szép, díszes ruhájú, vékonynyelű esernyővel játszadozó Dubayné előrehajolt.

— Az apja gyárimunkás, — mondotta Pataky és észrevette, hogy Dubay Pista lelkesen bólint hozzá.

Még hozzá is tette, valamilyen dicséret szándékával, mélyet halolva az édesanyja felé.

— Osztálytársam. Ő is gyárba jár a szünidő alatt.

Dubayné nemtetszést mutatott és apró fintort vágott.

— Egy gimnazista... Nem nagyon értem...

— Sokáig én sem értettem, anyuka.

Pataky elkészönt tőlük és elindult a Tugár felé. Átvágott a tér túlsó oldalára, ahol megfogyatkozott tömeg várta a kórházvonatot. Még mindig jókora embersűrű járt fel s alá, csendes beszéd és mozgolódó türelmetlenség közepette.

Végigment a Rákóczi-utcán, ott már alig járt néhány ember. A reformátusok karcsú, magas tornyában éppen tízet ütött az óra. A párával teli, koraőszi éjszakában egészen ideig hallatszott a Búza-tér felől a várakozó emberboly nyüzsgése.

A Tugár nevű városrész rosszul világított, szűk utcái között alig találta meg a Kórház-utcát. Embermagasságnál alig nagyobb, dült fedelű, apró ablakú házon lelte meg a keresett számot. Hosszasan zörgetett a rozszant kapun, majd a kardja végével kopogtatta meg a korhadtas deszkapalánkot.

Fogatlan, öreg hang kérdezte belülről, miután csoszogó lépések hozzák elő a hang tulajdonosát.

— Ki az? Mit akar?

— Itt laknak-e Ácsék? Ács Jánost keresem, — mondotta Pataky és belépett a megnyíló kapun.

Kiöntött szappanos víztől síkos szűk udvaron egy öregember fogadta. Lámpást tartott a kezében, azzal világított maga előtt s most arca magasságába emelte.

— Ácsék itt laknak, de csak az asszony van itthon. A rendőrségtől tetszik lenni? Csinált valamit az az ember?

Pataky abba az irányba indult, ahol az Ácsék ajtaját mutatta az öregember, az udvar hátsó része irányában. Innen röffenő sertések mozgolódás és öljük jellegzetes, átható szaga áramlott feléje.

De megállott és az öregember felé fordult.

— Miért gondolja, hogy a rendőrségtől vagyok?

— Semmi, kérem, csak azt hittem... Egyszer már keresték Ácsot, valami kocsisverekedésbe keveredett. Nappal keresték.

Ács Jani tiszta, értelmes szemére, nyílt tekintetére, kínosan rendbentartott, széthulló foltokkal tarkított és pecséték garmadájával küszködő ruházataira gondolt Pataky tanár úr. Valamiért, maga sem tudta, hogy miért, egyszerre nagy meglepődés, szinte az örömhöz hasonlító érzés fogta el, amiért idejött erre a nyomortanyára, Ács Jani életének sok mindenről beszélő, sanyarú környezetébe.

Innen elindulni, a savanyú és ammóniás szagoknak, csuszamlós szegénységnek ezen a talaján átlépkedni, azután a tiszta iskolában mindig értelmes, gyors és nyílt feleleteket adni, Tacitust mondani, deklarálni és konjugálni, szépen, folyékonyan elmondani a Golf-áramot, Afrika flóráját és faunáját, az mi egyéb, mint a tisztaság minden napos küzdelme a bűnnel, a piszokkal, a lefelé rántó sárral?

— Ács Jani tanárja vagyok, — mondotta az öregembernek, s

azért mondotta így, mert a hangja sugárzásával is éreztetni akarta, hogy milyen látogatást teszen itt, ilyen késői időben.

— Én meg a háziúr vagyok, nevem Balázs Jenő... Úgy hiszem, Jancsi sincsen itthon.

Előrement és a bemutatkozástól felajzott szíveskedéssel, lámpásával mutatta az utat az ajtóhoz. Bekopogtatott és megnyomta a kilincset. Sűgva tette hozzá.

— Ácsné asszony vak, felöltözve ül sokszor egész éjszakán keresztül, úgy várja a fiát. Tessék mindjárt a küszöbön megmondani a becses nevét, nehogy megijedjen.

Csepp konyhán keresztül kellett belépni az alacsony, gerendás mennyezetű szobába. Kis petróleumlámpa világított a szoba közepén. Szegényes bútorok, két magasra vetett ágy, a falon fényképek, Krisztuskép, feszület, a padlón tiszta rongypokróc. Általában az egész szobában, az udvar piszkával és szagával ellentétesen, tisztaság uralkodott. A penész lappangó szagát elnyomta a fiókos szekrény tetején nagy sárgarézhüvelybe elhelyezett borókafenyő és a vaskályha tetején sürrögő sültalma illata. Nagy meleg volt a szobában. A koraőszben szokatlan meleg. A vaskályhában vidám tűz pattogott.

— Jani tanárja vagyok, Pataky tanár, bocsásson meg, asszonyom, hogy ilyen későn zavarom.

Meglepődve, de a vakok jellegzetes barátságos, kerek arcával fordult Ácsné a hang felé.

— Tessék... Mi tetszik?... Tanár úr, Pataky tanár úr, sokat emlegette a fiacskám... Tessék közelebb jönni...

— Köszönöm szépen, — széket vett és leült a vak asszonnyal szemben. — Ismétlem, tessék megengedni, hogy ilyenkor jövök. Szerettem volna Janival beszélni. Délelőtt tíz órára berendeltem az iskolába, de nem jött. Őszintén szólva, azt gondoltam, hogy valami baja van... Én meg holnap reggel megyek a harctérre.

Láthatóan sok mondanivalójával nehezen küzdött és sebes, mély lélekzetet vett Ácsné.

— Jajj, hogyan is mondjam... Csak tudtam volna, hogy meg tetszik látogatni... De hogyan is sejthettem... Nem engedtem volna el Janit. A gyárban van, jajj, nem tudom, hogy szabad-e oda mennie, megengedi-e az iskola, nem lesz-e baj belőle... Különösen abból, hogy éccakás is... A háború óta elnézik, tudom, tetszik tudni, többet keres és megmondom, nem tudok hazudni, érzem, hogy a tanár úr jó ember, ha már eljött hozzánk és még hozzá ilyenkor, azt mondta Janikám a gyárban, hogy már elmúlt tizenhét éves. Mert csak akkor oszthatják be éccakásnak...

Megindulva nézte a sötétséget, amely számára a mindenidőbeli fényteleniséget jelentette. Fia nevét úgy ejtette ki, akkora rajongással, hogy Pataky nézése előtt is megjelent a gyárban dolgozó kisdiák homályos képe.

— Mi tudjuk azt, hogy már a második nyáron dolgozik Jani a zománcgyárban, asszonyom. A szabályzat szerint talán volna ákadály, de tavaly az év végén jelentette nekem Jani s akkor én megszerkeztem az igazgató úr beleegyezését is. Különben én vagyok az osztályfőnöke.

— Áldja meg a jóságos Isten érette — s megint áldó mozdulatot tett a két kezével. — Tessék elhinni, már régen elpusztultunk volna, ha ez a gyerek nem gondoskodna mindenről, amiről csak tud szegényke.

— Hát a férje? Ne haragudjék, ha a családi dolgaik iránt érdeklődöm. Mindent meg akarok tudni Janiról... Úgy tudom, hogy a férje is dolgozik, asszonyom?

— Tetszik tudni, dolgozik, igaz, de nem mindig. Szívбайos szegény férjem, jajj, mennyit szenvedünk vele... Amikor rosszul van, összesik, akárhol, az utcán is, úgy hozzák haza. Nem rossz ember, igazán nem rossz, de el van keseredve szegény, tudom, van is rá oka, e miatt azután iszik. Bizony, rettenetes ez. Sokszor úgy berúg, hogy a miatt van rosszul. A betegsége miatt meg elbocsátják. Így került ki a gyárból, a pálinkás Spitzeréktől, ahol kocsis volt, de leesett a bakról, a lovak meg elszaladtak.

Körbenézett Pataky a szobában s egyszerre keserű lett a torka. Az ő apja orvos volt, külön szobában, szép bútorok között töltötte boldog gyermekkorát. Mindennap frissen kefélték a parkettet. Könyvszekrénye az érettségi idején már teli volt szép, jó olvasmányokkal. Most is emlékszik rá, háromszáznegyven könyve volt.

— Hol tanul Jani, — kérdezte hirtelen — hol tartja a könyveit?

— Azon a ládán, ott, — a sarokba mutatott Ácsné, ahol vaspántos, jókora zöld láda állott. — A könyvei, amiket a segítőegyesülettől kapott, jajj, hagy köszönjem meg a jóságukat, mélyen tisztelt tanár úr, mert tudom, hogy azért tetszett adni a könyveket Janikának, mert-hogy rá van szorulva szegényke... A könyveit a ládában tartja. Van egy bányamécsünk, az is a ládában van, tetszik tudni, az én atyám bányász volt Handlován, azt szokja meggyújtani Jani és annál tanul, ott a ládán.

„A padlón ül, a bányamécses mellett kuporog a ládánál, így tanul”, — mondotta magában Pataky.

Ácsné egyszerre elsírta magát.

— Nem is tudom, tessék megmondani, jó-e az, ha ilyen szegény gyerek, mint az én áldott fiacskám, annyira kapaszkodik?

— Mindenkinek igyekeznie kell, asszonyom, akinek az Úristen tehetséget és észet adott.

— Igen, igen, azt tudom, de hogy lehessen annyi erő abban a vézna kis testében?... Néha megfogom... megtapintom a bordáját, a csontját, hogy nem segíthetek rajta, én szerencsétlen...

— Látom, hogy jó édesanyja van Janinak. Ez sokat tesz, ne fedje el. Én alig voltam tízéves, amikor meghalt az édesanyám. Min-dig hiányzott.

— De vak vagyok, mélyen tisztelt tanár úr. Félelmem, még annyi se.

— Janinak bizonyosan erőt ad, ha arra gondol, hogy otthon várja az édesanyja, reggelig is ülve várja néha.

Felállott és menni készült. A vak asszony kérlelve tette össze a kezét, azután kifordított tenyerét a magasba emelte.

— Milyen ember a mélyen tisztelt tanár úr, milyen jó ember.

— Isten vele asszonyom, — indult kifelé Pataky — nem vagyok olyan jó ember.

— Miért tetszik ilyet mondani? ... Kardja van, sarkantyúja is, halom, őrizze meg a jóságos Teremtő ... Jajj, majd elfeledtem. Mondta szegény fiacskám, hogy délelőtt be kellett volna mennie az iskolába, de a suszternál volt a cipője. Kora reggel átvitte a szomszédba, Bucekhez, nagyon meg is kérte, hogy legkésőbb kilencre csinálja meg. Itt várta szegényke az ágyban. Át is szaladozott érte, az a gonosz ember meg elment valahová, becsukta az ajtaját és csak délután öt óra tájban tudta elhozni tőle a cipőt szegény fiam. E miatt nem ment el az iskolába, tessék neki megbocsátani.

— Nem baj, asszonyság, — a kilincsre tette a kezét és megint visszafordult. — Tessék megmondani neki, hogy ha lehet, holnap délelőtt jöjjön ki az állomásra.

— Megmondom, meg ... Megtesz ő mindent, igyekszik szegényke, ahogy csak tud. A férjem miatt sokszor éhen maradnánk. De az se tehet róla, beteg szegény. Jani hozta ezt a kis almát is, jajj, hogy meg nem kínáltam vele a tanár urat. Három darab süli a kályhán. A fát is Jani hozza az erdőről. Nagyon fázós vagyok ... Mindig egyhelyt ülök, csak éppen kitakarítok és harisnyát kötök ...

Lassan, sétálva, gondolataiba mélyen belemerülve ment vissza Pataky a Búza-térre.

Ott megtudta, hogy a vonat hajnali négy óra előtt nem érkezik meg. Hazament tehát, iratait rendezgette, azután hosszú levelet írt s végül pontokba szedve feljegyezte minden ingóságát, vagyontárgyát, könyveit, megtakarított pénzének betétkönyvi számát. Hajnalodott már, amikor elkészült. A lista végében még rendelkező sorokat is rótt az ívpapiros aljába. Sokáig ült íróasztala előtt, hátradülve a széken, s minduntalan átvirrasztott éjszakája apró eseményein járt a gondolata.

Este Simon bankigazgatóéknál vacsorázott, elbúcsúzott a bankigazgató lányától, a menyasszonyától, azután a sebesültszállító vonatot várta, közömbös szavakat váltott néhány ismerőseivel, a cserkészzeivel beszélgetett, egészen úgy, mint máskor, a postafőnök megnyilatkozó szavain tűnődött és végül látogatást tett Ács Jani vak édesanyjánál. Ennyi, nem több, az éjszaka emléke. Már virrad a nappal, amikor Pataky hadnagy úr elindul a harcok mezejére.

Ács Jani szorgalmasan, de nyugtalanul dolgozott a zománcgyár csomagolójában: Este, amikor munkába lépett, meglepetés érte. A munkafelügyelő, egy szőke kecskeszakállú, igen magasra nőtt ember, Csóka úr, mindjárt a munka megkezdésekor odament hozzá.

— Egy embert kérnek tőlem a festékörlőbe, egyet a csomagolóba. Választhat, hová akar menni ... A festékmalomban nagy a por, ott prüszkölhetne, azért ajánlom, hogy menjen a csomagolóba. Az a legsebbebb munka ... A bére annyi marad, amennyi most.

A folyékony festék szagától egészen kábult volt Ács Jani. Hosszú vasfogóval mártotta a bádogból készített edényeket egy nagy kondérba, folyós kék festékbe s azután lapos tolókcson vitték át az égetőkemencékhez.

— Ugye maga idénymunkás? — Ezt kérdezte még tőle a munkafelügyelő, akit a merítőben a munkások egymásközt Jegenyének csúfoltak. — A csomagolóban úri élete lesz.

Mindjárt el is vezette Janit a gyártelep túlsó oldalán álló emeletes csomagolóépülethez. Ládákkal, vastag papiroskötegekkel és hosszú asztalokkal teli terembe vitte. Egy fiatal munkásra bízta. Gabonás Györgynek mondta magát ez a fiú, s meghagyta nekik, hogy ezen az éjszakán együtt dolgozzanak.

Jani hamarosan megértette új munkája lényegét. A sarokban vágógép állott, azon ívnagyságú darabokra szeletelték a csomagolópapirost. Ezekbe a papírdarabokba kellett ügyesen begöngyölni és ládába rakni az aranyozott szélű, szép virágokkal, nefelejcs-csokorral telfestett csuprokat és teásedényeket. Mindig elgyönyörködött Jani ezekben a virágdiszekben, valahányszor a kezébe vette az edényeket. A tányérokon körben is szépen egymásbafont virágkoszorúk voltak. A munkások, fiatalabb fiúk és egészen öreg emberek az egyik asztalnál sorban megnézték a legújabb edényeket. Ezeket az imént hozták a csomagolóba. Ferenc József és a német császár képe volt rajtuk és a szövetséges zászlók fogták körbe a két uralkodót.

A tisztább levegőjű, jobban kivilágított helyen szorgalmasan dolgozott Jani. Mielőtt idejött volna, a merítőben a kezére, arcára treccscent tapadós festéket lemosta a mosdóhelyiségben. Gabonástól gyorsan megtanulta, hogy milyen ujjmozdulattal, kéztartással kell megfogni az edényt, a csomagolópapirost és kevés erővel miképpen kell befedni a papirossal a tárgyat. Jóindulatú, kevésbeszédű fiú volt ez a Gabonás. Hamarosan megbarátkozott Janival és egyszerre közlékenyebb lett. Elmondta, hogy Kisfaluban lakik, az apja magyar szabó volt, de meghalt, két leánytestvére van, a kisebbik, Tercsa itt dolgozik a csomagolóban, a másik teremben, mert nappal lányok végzik a csomagolás munkáját. Másik leánytestvére Apátfalura jár a szövőgyárba, oda ő is járni kezdett, de a gyapjúmosóba osztották be és nem bírta. A rettenetes fojtó szagtól megbetegedett, más osztályba nem tudott átkerülni, hát inkább idejött a zománcgyárba. Itt kevesebbet keres, de legalább jó levegőben lehet. Járt két gimnáziumot is, de apja halála után kimaradt, anyja sincs már, a három testvér sokat veszekszik, de azért megvannak. Tercsát megverte a napokban, mert festeni kezdte magát, kipirosította az arcát és azt ő nem tűrheti. Minden vasárnap délután elmegy a moziba, legtöbbször a húgai is vele mennek.

— Ha szereted a mozit, gyere te is velünk, — mondotta Janinak és barátságosan igazította meg a kancsót Jani kezében, hogy a fogója mellé szépen simuljon a csomagolópapiros.

Jani esze máshol járt, csak bólintott a közlékeny fiú hívására. Nagyon bántotta, hogy nem tudott az elmúlt napon tíz órára megjelenni az iskolában, ahogyan Pataky megparancsolta. Bizonyosan a levélfelbontás ügyében folytatta volna a vizsgálatot. Miért is adta a cipőjét annak a részeges cipésznek? Igaz, hogy az egyikről egészen levált a talpa, de inkább megkötötte vagy átdrótta volna. Egész napon meztláb szaladgált át a cipészhez, s már arra is gondolt, hogy édesanyja botocsizmáit kéri el és abban szalad el a gimnáziumba.

Hanem ezek a botosok akkorák, hogy bolondnak nézték volna, ha meglátják rajta. Tavaly ősszel ő vette a nyári keresményéből. Édesanyja azóta boldogan üldögel a botosban. Közelről nézegette Jani, hogy nem húzhatná-e mégis magára a halinaszárú tengerjárókat. Csak ne lenne akkora feje, hogy kétszer is beéri a lába hossza, a szára pedig felér egészen a combja közepéig. Ebben mégsem tehet egy lépést sem, ha nem akarja csúffá tenni magát. Csak legalább az apja hazajött volna ebédájában. Kölcsönkérné a bakancsait, azokban talán mégis megkísérelhetné és elmehetne. De nem jött az apja sem, nem hozta a negyvennégyes bakancsokat és Jani mezítláb didergett egészen késő délutánig. Miért is tette félre a cipőcsináltatásra azt a koronát?

Délután hét órára már be kellett mennie a gyárba. Előbb még elszaladt Pataky tanár úr lakására, a Kubinyi-téren lakott a tanár úr, a Nógrádi-bank fölött, ahol Csiszár Misi apja a banki szolgál. Sokáig csemetgett a szép üveges ajtón, de nem nyitották ki. Csak a folyosón nyílt ki egy ablak és onnan mondta egy mérges úrinő, hogy nincsenek otthon, elmentek a sebesülteket nézni.

Még egyszer pedig meg kell mondania Pataky tanár úrnak, hogy a levél felbontásában semmi része. Spitzer a levélcsomóval együtt adta át az ajánlott levelet neki s amikor Bokor úr, a nagykereskedő kezében meglátta a felbontott levelet, majdnem összeesett a megiepetéstől és az ijedelemtől. Csak valami nagyobb baj ne legyen a doigból! Ilyesmi szokta elindítani a lavinát, mondta magában és a szíve fent dobogott a torkában. Hátha Bokor úr tovább követeli a tettes megbüntetését, hátha valami nagy kára származott abból, hogy a levél felbontva érkezett? Spitzerre nem számíthat, ez a gazdag, elkényeztetett fiú sohasem téríti visszafelé a dolgot. Nem ismeri be, ha Ács János életébe kerül is, hogy tud a tettesről, vagy hogy ő maga, bizonyosan nem is lehet más a felbontó.

— Jó Istenem, — mondotta magában Jani és majdnem elejtette a csomagolásra kezébe vett edényt, — egyedül Te tudod, hogy az ajánlott levelet nem én bontottam fel. Sohasem tennék ilyet. Azt a dolgot a dollárokról, meg a miskolci vasutasról, azt is csak beszélgetés közben említettem, mint érdekességet. Hogy igen, van ilyesmi, én is tudok ilyen esetet, amikor a levelet azért bontogatják a bűnösök, mert tudják, hogy némely ember levélben szokott pénzt küldeni, pedig tudhatja, hogy az ilyesmi nem biztos, sőt veszedelmes. Miért van a pénzesutalvány?...

Amikor a diákok megkezdték a munkát a postán, arról is szó volt, hogy pénzt vajjon fognak-e kézbesíteni? Akkor még egy öreg postás nevetve mondta, hogy azt már nem. Még hogy kedvet kapjatok hozzá, mondotta az öreg postás és jóízűen nevetett. Spitzer akkor még megjegyezte, hogy nagy a bizalom. Pénz nem való gyerekek kezébe, mondta erre az öreg postás. Spitzer grimászt vágott utána és úgy mondta: „Nem is látott életében annyi pénzt, amennyi nekem már a kezemben volt.” Miért is ment közéjük, ilyen helyre, ilyen nagy felelősséggel teli helyre egy ilyen szegény fiú, mint ő, Ács János, akinek a mindennapi kenyerével kell törődnie. Meg azzal, hogy nyár alatt annyi pénzt dolgozhasson össze a gyárban, hogy ősszel iskolába me-

hessen, a legszükségesebb ruhát megvehesse. Amikor a postára jelentkeztek, Spitzer, meg egy másik fiú, akinek az apja építész, rá is nézett és különös hangon mondta: „Te is itt vagy, Ács?” Azt akarta felelni akkor, hogy igen, ő is jelentkezett, mert dolgozni akar a házáért, mint ahogyan most mindenkinek dolgoznia, vagy harcolnia kell. Azután mégis felelet nélkül hagyta a megjegyzést. A jobbik, kék ruhája volt akkor rajta, kék posztóruha, használtan vette az utcában egy vasutas özvegyétől. Kifordította és most olyan szép, ünneplő ruhája volt, mint valami vasutasnak, vagy postásnak. Amikor a karszalagot felvette rá, hogy „magyar királyi posta-kisegítő”, büszkeség fogta el. Pedig milyen jó lett volna, ha az egész dologból kimarad, nem tolakszik, nem akar ott lenni, ahol Spitzer és más ilyen úrfiúk.

Megizzadt a nyaka, azután az egész háta a nagy gondolkozástól. Gabonás észre is vette.

— Lassabban mozogj, így nem haladsz, csak kiizzadsz. Mit gondolsz, reggelig még mennyi idő van?...

Az éjféli étkezési szünet alatt már alig bírta. Étvágy nélkül fogyasztotta el a szalonnáját, kenyerét, hozzá a paradicsomot. Pedig ezt a három ételt együtt nagyon szerette s a zsebében valahol apróra törött bors is volt. Nem is kereste meg. Anélkül ette meg a szép, leves, piros paradicsomalmát. Máskor milyen gondosan szórta meg a torott feketeborssal, azután apró szeletekre vágta és jóétvággal falatozott belőle.

Már azon volt, hogy fogja magát, kioson az ajtón és hazaszalad. Elmondja édesanyjának, hogy sürgősen kell cselekednie, nagy bajt kell megelőznie. Valami nagy rosszaság készül. Spitzer és társai ösz-szeszövetkeztek ellene. El kell intéznie a dolgot, még mielőtt Pataky kimegyen a harctérre. Emlékezett egyszerre, hogy a postafőnök irodájában azt mondta, hogy két nap múlva indul a menetüteggel.

Ez a most érkező nap az, amikor elmegy Pataky tanár úr. Az egyetlen, aki igazságot tehet és megakadályozhatja, hogy a felbontott levél miatt elveszítse a becsületét, vagy talán az életét is.

Alig tudta rákényszeríteni magát, hogy végigdolgozza az éjszakát. Hanem a munkavégezéskor rohanva ment a kapuhoz. Bedobta a portásfülkébe az ellenőrző számát és kiszaladt az utcára.

Végigrohant a Jókai-utcán. A tüzérkaszárnya felé igyekezett, mert abban a hiszemben volt, hogy ott találja Patakyt. Ilyenkor már régén ott lovagolnak a tüérek a nagy udvaron, a lovaglókörben.

Az volt a szándékában, hogy átvág a Búza-téren és úgy igyekszik a Gács-utkába, ahol a tüzérkaszárnya állott.

A hajnali párában dideregve állott a nagy vásártérre kikészített asztalok mellett néhány úriasszony, fehércabátos ápolónő, egész-ég-ügyi katona. Koránkelő emberek másik kis csoportja állott odébb, a kanyargó vasúti sín mellett. A Madách-utca felől éppen akkor füstölgött a tér felé egy lassú mozgású vonat. Személyvonat, azt látta Ács Jani, de megdobbanó s a futástól is ziháló melle egészen elfúlt, amikor meglátta a vasúti kocsik oldalán a fehér alapra odafestett jó-kora vöröskeresztet.

A vonat elérte a tér kanyarodóját és még lassúbbra fogta a gördülését. Kerekei alól egymásba folyó éktelen csikorgás tört elő, mert a hirtelen kanyarulatot a hosszú kocsik csak kínlódo fordulással tudták keresztülgördülni.

Az asztalok előtt megállott a sebesültvonat. A letakart asztalok terítőit az úriasszonyok összeszedték, tálcákat vettek elő és mindenféle jó ételneműt, süteményeket és párolgó italokat kezdtek kínálni a vonatról leszálló katonáknak.

Először vöröskeresztes karszalagot viselő ápolók jelentek meg a vasúti kocsik ajtajában. Kisvártatva lábukon járó, felkötött karú, meg mankón bicegő sebesülteket támogattak lefelé.

Ács Jani égő nézését erre a váratlan látványra meresztette, A sürgölődő emberek között megpillantotta Pataky tanár urat. Elfogta az öröm, közelebb ment a vonathoz és Pataky háta mögé állott.

— A hordágyakat, — parancsolta egy orvoskölsejü tiszt. — A nehezebbeket hordágyra rakjuk. Hányan vannak?

— Negyvenkettő, — jelentette egy vöröskeresztes őrmester, aki a vonatról szállt le.

— Mennyi a fekvő sebesült?

— Harmincnyolc. Ebből súlyos tizenegy.

Most Pataky fordult az orvoshoz.

— A súlyosakat ugyebár ápolók viszik? Jobban értenek hozzá. A cserkészeim, különösen a nagyobbak, elviszik a lábönsebesülteket és általában azokat, akik még nem tudnak járni...

Megkezdődött a sebesültek leszállítása. Egymásután hagyták el a vonatot a bekötött fejű, felkötött karú, fehérbe bugyolált szenvedők. Keveset vettek a mindenféle finom ételneműből. Üresen hörgintettek le egy-egy csésze teát, kávét, vagy csokoládét. Láthatóan kevés éhséget éreztek. Egy felkötött karú katona mondotta is a potgarmes-ternének:

— Minden állomáson, ahol csak elgyüttünk, telitömtek minket... Soha annyi édes lötytyöt nem szittam magamba, mint amióta idehaza örvendeznek nekem.

Az úriasszonyok jószívvel kínálgatták.

— Akkor vegyen ebből a süteményből... Ezt kóstolja meg, vitéz úr.

— Köszönöm szépen, — erősködött a felkötött karú, nagybajuszú katona. — Csecsemő se vagyok. Piskótával nem élek. Hanem ha vóna egy kis paprikásszalonna, vagy a füstölt is megteszi, vagy hazai kalbász.

Végül kapott fogára valót. Jani orrát megütötte a sok jóféle ételszag. Egyszerre éhséget érzett és elfogta a kívánság, bárcsak ott lehetne a sebesültek között, sápadtan, pihenősen feküdhetne a hordágyon, körbevennék, megkínálnák s ő kegyesen válogatna a tálcán.

— Azt a sonkáskenyeret kérem, azt a vajaszt. Kávét is kérek, teát is, csokoládékávé is lehet a végiben. Mazsolás kalács hozzá, egy szelet mákostészta, töltött kifli, diós is, lekváros is. Talán legjobb lesz, ha egy tálcára ráraaknak egyetsmást, ide teszik hozzám a lábamhoz és a gondjaimra bízzák.

Nagyot nyelt és elszégyelte magát. Közelebb állott Pataky tanár úrhoz és őt is figyelni kezdte.

— Igaza volt, tanár úr, — mondotta egy úriasszony halkán, de úgy, hogy Jani azért meghallotta, — csakugyan elfogyott a kíváncsi tömeg. Kevesen vagyunk, hideg ez a fogadtatás, borzongok, higgye el és legszívesebben elsírnám magamat.

— Emberi dolog, — felelte Pataky, — elég sokáig kellett várni a vonatra. Hajnal lett, éjfél után csak úgy oszthattuk be magunkat, hogy csoportosan, kétóránként váltottuk fel egymást.

— Tanár úr semmit sem aludt, — mondotta a postafőnök és egy pillantást vetett Janira. — Most azután álmosan indulhat a harcba.

— Virrasztottam, — mondotta Pataky és hátrafordult.

Meglátta Janit, mondani akart valamit, de elhagyta. Az éppen előttük álló vasúti kocsi ajtajából nagy ügyel-bajjal vettek le a katonák egy hordágyat. Becsukott szemű, viaszarcú, állig letakart sebesült feküdt a hordágyon.

Pataky is odaugrott, hogy segítségükre legyen. Letették a hordágyat a földre. Álmosszemű, fiatal tiszt lépett le utána a kocsiból. Sebesen szólt maga elé, bizonytalan tekintettel kereste azt, akihez szavait intézheti.

— Gyorsan be kell vinni a kórházba... Rosszul van. Nem tudom, hogy nem kell-e sürgősen megoperálni...

Körbenézett, hogy kinek adhat parancsot a hordágy elszállítására. Az ápoló katonák, a cserkészek, néhány férfiember a közönség sorából már felemelték a többi hordágyakat és vinni kezdték a tér keskenyebb részén keresztül, a Zöldfa-utca irányába. Ott közel volt a kórház, egy nagy árnyas park közepén, arrafelé igyekeztek hosszú sorban a hordágyakkal.

A fiatal tiszt lehajolt és megfogta a súlyos sebesült hordágyát.

— Egyik fogója az enyém... Tessék, vigyük.

Nem volt már egyetlen sebesültvivő katona sem, aki teljesíthette volna a fiatal tiszt parancsát. Csak úriasszonyok, lányok és két ápolónő vette körül az eszméletlen katonát.

Pataky is lehajolt a hordágy fogójához, megmarkolta és megismételte:

— Tessék, vigyük.

A postafőnök követte a példáját. Elnedvesedett szemmel nézték a körülállók, néhányan a zsebkendőjüket emelték a szemük elé. De még hiányzott a negyedik hordágyvivő. Erős, nagytermetű ápolónő lépett a tiszthez.

— Vihetem én, zászlós úr?

Jani száján kiáltó hanggal buggyant elő:

— Nem, ne tessék... Engedjék meg nekem... Tessék megengedni, tanár úr, hogy én vigyem.

Pataky mosolyogva emelte fel a fejét.

— Bírod-e, Ács Jani?

— Erős vagyok, — mondta Jani és megfogta Pataky mellett a hordágy másik fogóját.

— A fejénél nehezebb, most látom, hogy a lábához állottam, — mondotta a postafőnök és a zászlós is hozzátette:

— Én is. Nem gondoltam erre.
— Tessék maradni, — Jani már görcsösen markolta a hordágyat.
— Bírom én.

— Emeljük, — szólta a zászlós és egyszerre indultak a hordággal. Nem lehet nehéz ember, gondolta magában Jani és csodálkozott rajta, hogy milyen könnyen viszi a hordágyat. Ráesett a sebesült arcára. Úgy tetszett, hogy a homloka mésszel van bevonva, az orra elvékonyodott, a szája szintelen, mint az arca. Bajusza is volt, hosszú magyar bajusza s annak ritkásabb, alsó szálait a száján keresztül vett ziháló lélekzet táncoltatta. Kistermetű ember lehet, ismételte magában Jani, semmi súlya sincsen.

Pataky tanár úr ránézett a sebesült feje fölött.

— Bírod-e, Jani?

— Egészen könnyű, tanár úr, — felelte Jani. — Szinte súlya sincsen.

— Egyik lába hiányzik, — mondotta halkan a zászlós. — Mindig egyszerre lépünk a belső lábunkkal, akkor semmit sem rázzuk.

Utemesen, szépen, egyenletesen vitték a hordágyat.

— Nekem is kint van a nagyobbik fiam, — szólta most a postafőnök. — Akármilyen távolságra elvinném ezt a hordágyat. Talán gyorsabban kellene lépniünk?

— Nagyon jól haladunk, — mondotta a zászlós és meglegedetten nézett.

Jani félig lehunyta a szemét és édes öröm melegítette egész valóját. Nem remélte, egész éjtszaka és még pár perccel ezelőtt sem hitte volna, hogy ilyen kitüntetésben lesz része. Talán még sohasem érzett ennyi boldogságot. Valami hasonlót, de akkor sem ilyen erőset, talán akkor, amikor vak édesanyján segíthetett. Vagy amikor először vette kézhez a keresményét, harmadik gimnazista korában, amikor Forgony mézsáros fiát tanította és első havi fizetését, az öt koronát letették eléje. Most azonban itt mehet Pataky tanár úrral, aki barátságosan néz rá, mondani akar valamit, de lassan érlelgeti magában és azért tartogatja, hogy minél melegebben, simogatóbban szólhasson át Janihoz.

Mondja is nagyon halkan.

— Honnan kerültél elő ilyen korán, Jani?

— A gyárból jövök, tanár úr.

— Miért nem mentél haza, lefeküdni?

— Kerestem, éppen a tanár urat kerestem... Meg akartam mondani, hogy nem én bontottam fel az ajánlott levelet... És bocsánatot akartam kérni, amiért ma délelőtt tízkor nem jelentem meg a tanáriban... De nem tudtam elmenni, nem tudtam...

— A cipőd, ugye? — Mindig az eszébe jutott Janinak később is, hogy milyen szomorú kedvességgel mosolygott Pataky tanár úr. — Nem lett készen a cipőd, nem tudtál kimenni otthonról.

— Igen, — elveszett a szava Janinak. — Honnan?... Honnan tetszik tudni... azí?

— Este, későn, nálatok jártam, Jani. Beszéltem az édesanyvaddal.

— Istenem, — mondta Jani és erősen megmarkolta a hordágyat.

El ne ejtse, bajt ne tegyen megint, rossz végét ne kerítse ennek a szépséges lépegetésnek, ennek a felejtetlen hordágyvivésnek.

Pataky tanár úr olyan hangon szólalt meg, hogy annak a zengő emléke is örökre a Jani fülében maradt.

— Ne félj semmit, Ács Jani... Láttam, hogy jó' gyerek vagy... A ládát is láttam, amelyiken tanulni szoktál. Tudom, hogy bányamécs mellett írod a feladatodat.

Mást nem tudott erre szólni Jani, erőlködve és ügyetlenül ejtette ki.

— Ne tessék haragudni, tanár úr, hogy nem voltam otthon... És hogy csak a vak édesanyámat tetszett otthon találni...

Pataky tanár úr már szótlánul vitte a hordágyat. A postafőnök halkán beszélgetett a zászlóssal, azután megérkeztek a kórház kertjébe. Bevitték a sebesültet egy pavillonba, ott vöröskeresztes katonák jöttek és átvették tőlük a hordágyat.

Az egyik öreg ápoló katona mondotta is.

— No, pajtás, te se gondoltad volna, hogy ilyen előkelő ápolóid lesznek. Hadnagy úr, zászlós úr, aranygalléros postás úr...

Ránézett Janira és látszott rajta, hogy ilyen egyenesben nem tudja folytatni a hordágyvivők felsorolását. A negyedik hordágyvivőre nem illett az előkelő jelző.

Pataky tanár úr most elköszönt az orvoszászlóstól és elindult a kórházkert fasorán keresztül. Vele ment a postafőnök is. Jani hátrább maradt, tévőázva követte egy darabon őket. Úgy gondolta, hogy a kapunál még nagyot köszön Pataky tanár úrnak. Akkor majd észreveszi őt és ha valamit még mondani akarna neki, bizonyosan megmondja.

Égészen megnyugodott már attól is, ami ezen a csodálatos reggelen történt vele. Úgy beszélgetett hozzá Pataky tanár úr a hordágyvivés közben, hogy attól eltűnt minden aggodalma. A tanár úr nem hiszi, hogy ő bontotta fel a levelet. Elment meglátogatni az ő szegény édesanyját s még a bányamécset is megemlegette. Talán az egész életben senki sem szólt még így hozzá, ilyen igazi biztatással. Édesanyja beszél ilyen hangon, de szegény a vaksága miatt gyámoltalan, mint egy kis gyerek és inkább azt várja, hogy ő gondoskodik a szükségeseiről. Apja szótlánul, haragosan eszik, fekszik, amikor azt a kevés időt otthon tölti és még jó, ha nem érezni a száján azt a csúf, erős pálinkaszagot. Pataky tanár úr idegen, mégis menynyire közel hajolt hozzá a szíve. Hogy is mondta, a boldog hordágyvivés közben, a súlyos sebesült halászápadt feje fölött? „Ne félj semmit, Ács Jani... Tudom, hogy bányamécs mellett írod a feladatodat.”

Boldogan tett pár lépést Pataky tanár úr és a postafőnök nyomában. De nem lépett talán huszat sem, a tanár úr gyorsan hátrafordult és odaszólt neki.

— Ne maradj el, Jani. Még beszélni akarok veled. Gyere itt mellettünk.

Boldogan kanyarodott Pataky mellé és megnyujtotta a lépéseit, hogy együtt léphessen a felnőttekkel. A postafőnök is jóindulatúan nézett rá. Pedig szigorú nézése, sűrű erős tekintete volt és Jani félve hallgatta a beszédét. Úgy látszik, ez a hajnal meleg sugarakat

bocsát rá és körülsímogatja a zúgó fejét, mint az enyhe szellő fuvalata. Nem hiába szólnak a madarak is olyan szépen a kórházkert fái s a virágok, füvek, szép díszbokrok illata is azért áramlik feléje olyan nagyon, hogy soha életében el ne felejtse azt a reggelt. Még a postafőnök is barátságosan szól hozzá.

— Úgy-e együtt jársz az én fiammal, Borbélyos Péterrel? Ötödikes ő is.

— Igenis, együtt járunk.

— Barátságban vagytok-e egymással?

Csodálkozva hallgatta Jani ezt a kérdést. Mindig vigyázott arra, hogy szegénysége, nehéz életküzelmei, nehezen rendbentartott rossz ruhája miatt társai le ne nézzék, vagy meg ne sajnálják. Kerülte azoknak a fiúknak a barátságát, akikről azt tapasztalta, hogy finnyások, előkelősködők, magasan hordják az orrukat.

— Nincsen közelebbi barátság közöttünk, — felelte a postafőnök kérdésére. — Péter... vagyis a főnök úr fia elég messze ül tőlem...

— Az még nem lenne akadály, — mosolygott a postafőnök. — Én pedig szeretném, ha összebarátkoznátok. Lehetnek, bizonyosan bőven vannak hibái a fiamnak, de a gőgösség talán hiányzik ezek közül. Úgy vettem észre, hogy szeretne veled barátkozni.

Mennyi minden érdekes dolog történik néha az emberrel, gondolta magában Jani. Soha sem hitte volna, hogy őt is észreveszik, hogy az osztálytársai egyáltalában tudomást vesznek róla s arra végképpen nem gondolt volna, hogy otthon is beszélnek róla. Eddig meg volt győződve arról, hogy ő a legkisebb pont, a legparányibb élőlény, a legszegényebb diák a városban. S most egyszerre mennyi minden történik körülötte. Nemcsak hogy szóba állnak vele, hanem a barátságát óhajtják. Hát még Pataky tanár úr, ez az egyenes lépésekkel, sarkantyúpengéssel mellette haladó szigorú osztályfőnök! Ő egyenesen olyan hangon szólott hozzá, hogy abból a szeretet melegét érezte meg a didergő lelke.

Mennyi boldogságot tud adni az élet a szegény embernek is!

Félig behunyta a szemét és legszívesebben énekelt volna valami szép éneket. Talán azt a dalt, melyet nagyritkán szegény édesanyja szokott azon a drága, tapogatózó, vak hangján énekelni: „Amerre én járok, még a fák is sírnak”. De nem, hiszen ez most egyáltalában nem illene ide. Akkor a boldogság feszíti a mellét, hogy talán a fák is nevetnek a csörgő leveleikkel, nemhogy sírnának.

Pataky tanár úr még fokozta is a boldogságát. Az utcán elbúcsúzott a postafőnöktől, kezét fogtak, s a főnök úr Janinak is oda nyújtotta a kezét.

— Gyere velem, Jani, — mondotta Pataky. — Kísérj haza.

Szótlanul mentek végig az ébredező városon. A piactéren már kint voltak a kofák, az Ipolymenti asszonyok és a vásárló háziasszonyok.

Még csak ennyit érdeklődött Pataky tanár úr:

— Nem vagy álmos? Egész éjszaka dolgoztál a gyárban bizonyos aludni szeretnél... Én csak egyszer virrasztottam ezen az éjszakán, mégis ragad le a szemem.

— Megszoktam, tanár úr, kérem, — mondotta Jani. — Most könnyebb munkát kaptam, a csomagolóban dolgozom.

— Mi nehezebb, azt mondd, — kérdezte Pataky, — a tanulás, vagy a gyári munka?

— Egyik sem... Csak az a fontos, hogy az ember teste ne fáradjon el hamar.

Pataky megállt és ránézett Janira.

— Mert a lelke birja, ügye, fiacskám?

Erre nem tudott mit felelni Jani. Megállottak a bank épülete előtt, s a tanár úr egy pillanatig tétovázva állt a kapuban.

— No, ha nem vagy nagyon álmos, gyere fel hozzám. Meghívlak, reggelizz velem.

Nem akart hinni a fülének Jani. Egyszerre nagyon nehéz, meg megint pehelyhez hasonlító könnyű lett a lába. El akart futni, azután meg úgy érezte, hogy csak mozdítania kell magát s már röpdülni tudna, mint akinek szárnya nőtt a lábán.

— Köszönöm szépen, tanár úr, — rebegette és elindult a lépcsőn Pataky nyomában.

Még csak az első lépcsőfokra lépett, amikor hirtelen megállott.

— Tessék megengedni, az édesanyám... Haza kell futnom, hogy megmondjam neki. Megijedne szegény... Ulve vár haza...

— Csak szaladj és gyere vissza, — bölintott Pataky. — Itt lakom az első emeleten, jobbra.

Futva tette meg az utat Jani. Édesanyja csakugyan a karos-székekben ülve, felöltözve várta és örvendezve tapintott feléje a kezével, amikor megszólalt. Apja az ágyban aludt, pőfékelve és horkolva pihent és a beszédhangra éppen csak megfordult a másik oldalára.

— Pataky tanár úr, aki meglátogatta édesanyát, meghívott magához, — alig tudta ellihegni Jani. — Azért szaladtam haza megmondani, nehogy megijedjen, édesanya.

Egy pillanatra arra fordult a gondolata, hogy megmondja azt is, reggelire hivatalos Pataky tanár úrhoz. Talán valahogy szerét ejt-heti majd, hogy hoz a reggeliből valamilyen mutató ételt az édesanyjának is. De azután inkább hallgatott erről. Hiszen ki tudja, lehet-e, illő-e ilyenkor elhozni az étkezés falataiból akár csak anynyit is, amennyi megízlelésre elegendő az otthonmaradtnak.

Szaladva ment vissza Pataky lakására. Az üveges ajtó előtt zihálva állt meg. Alig fujtatott és a mellében kövek szorítását érezte. Mély lélekzetet vett, ahogyan a tornaórán tanulta. A karját is hátralendítette, meg előreforgatta nagy ívben és mélyen lélekzett. Azután remegő ujjal nyomta meg a csengőt.

— Siettem, — mondotta, amikor belépett a szobába s alig tudta kinyögni. — Jó, hogy hazamentem, mert édesanyám csakugyan ülvé várt.

A megterített asztalhoz ültette és bőséges reggelivel kínálta Pataky tanár úr. Szemben ültek egymással, egy keveset beszélgettek is. Jani nagyon ügyelt arra, hogy csendesesen egyék, ügyesen fogja a kést és ne szürcsölje a kávé. Császárszömlét, rá vajat evett, sonka is volt és a kávéhoz olyan mazsolás kalács, amelyet karácsonykor

szokott a Jani édesanyja sütni. A reggeli végén Pataky egy dobozt vett elő, abba beletette a maradék ennivalót és átkötötte a dobozt.

— Ezt vidd haza, Jani. Édesanyádnak is jut belőle.

Janit előntötte a forráság. Ma minden sikerül neki, amire erősen gondol. Milyen szerencsés nap ez a mai!

Azután a szoba sarkában álló süppedős székbe ültette őt Pataky tanár úr. Maga is leült vele szemben, egy hasonló öblös ülő alkalmatlanságba: Cigaretára gyújtott és megkerdezte Janit, hogy cigarettázott-e már? Nem, dehogy, ijedten felelt és elpirult. Nyomban hozzá is tette, hogy egyszer megpróbálkozott a dohányzással, tavaly nyáron. Vadgesztenyéből faragott pipát, abba beletömte apja dohányját és néhányat szippantott belőle. Akkora köhögés fogta el és olyan rosszul lett, hogy nyomban bedobta a füstölgő pipát a Tugár-patakba.

Jót nevetett Pataky és megkínálta őt cukorral.

Nagysokára felállott és leült az íróasztala elé. Nagyon szép, nagy íróasztala volt, rajta márványból készült, meg bronzból öntött dísz tárgyak. A fiókból leveleket és iratokat vett elő, azokat olvasgatta. Végül így szólt Janihoz:

— Ma délelőtt a harctérre megyek, Jani. Tudod-e, hogy mért hivattalak fel magamhoz?

Ismét ijedelem fogta el Janit. Hátha mégis a felbontott levéllel van valami baj? Az nem lehet, akkor nem lett volna a tanár úr ilyen barátságos!

— Nem tudom, tanár úr kérem, — mondotta és felállott. — Nem is tudom elképzelni, hogy mivel érdemeltem ki... hogy a tanár úr olyan szíves hozzám.

Elfakadt sírva és szeretett volna elszaladni. Pataky is felállott, odament hozzá, kézenfogta és az íróasztalához vezette.

— Kis buta vagy, Jani, — mondotta és megveregette a vállát. — Néha azt hiszem, hogy olyan vagy, mint egy felnőtt. Kenyeret keresel a szüeidőben, a ládán tanulsz, apád helyett gondját viseled a családnak... Máskor meg elfog a félelem és azt hiszed, hogy mégis rosszat tettél... Holott te nem is tudsz vétkezni... Ugye?

— Tudok, tanár úr kérem szépen — vállotta be Jani. — Egyszer is, amikor édesapám berugott és gorombáskodni kezdett édesanyámmal, arra gondoltam, hogy ha megütné, én visszaadnám neki. Ez már vétek.

— Az igaz, — mondotta Pataky, — de az édesapádé, nem a tiéd. Hanem azért te semmi körülmények között se üsd meg az apádat. Inkább hívj segítséget.

Belelapozott egy hosszú iratba és maga mellé intette Janit.

— Meddig akarsz, meddig tudsz a gimnáziumba járni, ha így kell tovább is magadban küzdened, ahogyan most?

— Tavaly, a negyedik osztály végén már azt hittem, hogy nem mehetek tovább. De azután édesapám is jobb lett valamivel, néha már hazahozza a keresetét... és én is kitaláltam, hogy nyáron át a gyárba járok. Köszönöm, hogy meg tetszettek engedni. Meg azután mindig jobban tudok dolgozni, ahogy megnövekedek...

— Mi szeretnél lenni, ha elvégezheted a nyolc osztályt és érettségít tehetsz?

Halkan válaszolta Jani.

— Ha olyan... olyan tanár lehetnék, mint a tanár úr...

Akkor felállott Pataky tanár úr, rátámaszkodott az íróasztalra és nagyon komolyan mondotta.

— Hát ide hallgass, Ács Jani... Már tavaly is figyeltelek téged, de csak úgy, mint egy igyekvő, szorgalmas, szegénysorsú diákomat. Amikor németből és latinból kettést akartak adni neked a tanár urak a konferencián, azt mondtam, hogy vegyük tekintetbe azokat a körülményeket is, amelyek között neked tanulnod kell... Pedig még akkor kevesebbet tudtam rólad, mint most... Sokkal kevesebbet... Most elmegyek a háborúba, olyan helyre, ahonnan nem mindenki jön vissza. Ha visszasegít az Isten, megint szemmel tarthatlak... De neked megmondom... Olyan előérzetem van, hogy nem jövök vissza...

— Olyat ne tessék mondani, — maga elé kapta a kezét Jani és tiltakozóan rázta. — Az nem lehet, tanár úr...

— Lehet, fiacskám... De ne beszéljünk erről. Csak azért említetem, mert erre az esetre, itt, ebben az iratban, rád is gondoltam... Tudnod kell róla... Az éjszaka, amikor hazajöttem édesanyádtól, írtam valamit rólad is...

— Nem tudom, tanár úr kérem szépen, — elszorult a torka Janinak, — nem tudom, hogy megérdemlem-e és hogy miért tetszik ilyen jó lenni hozzám?

Megint folytak a könnyei. Nagy kék kendőjével törülgette az arcát és olyan jó gyengeség fogta el, amelyet eddig még sohasem érzett. Milyen jó gyerekek lenni, gondolta magában, amikor van, aki törődik és gondoskodik az emberről. Pataky tanár úr olyasfélét mond, hogy abból a gondoskodás melegét érzi. Nem értette egészen, a rátört nagy örömtől nem tudta jól felfogni, hogy miről beszél a tanár úr, csak annyit tudott és érzett, hogy valami nagyon nagy dolog történik vele. Ez a reggel még mindig egyre fényesebb sugarakat önt rá. Pedig már alig tudta elviselni a hordágyvívés dicsőségét is.

— Szerettelek volna a cserkészeim között látni, Jani, — mondotta tovább a tanár úr. — Akkor érdeklődtem először jobban utánad. Megtudtam, hogy milyenek a körülményeid... De ezennel a cserkészem-mé fogadlak. Az pedig azt jelenti, hogy mindig szemmel foglak tartani.

Előre nézett, a szemét felemelte és Jani szívét megszorította egy szépséges, de fájdalmas gondolat. Az, hogy Pataky tanár úr most így fejezte be magában: Szemmel foglak tartani... odafent az égen is.

Tovább már nem bírta Jani. Megrogyott a térdé és leesett a puha szőnyegre.

Pataky gyorsan talpra emelte és magához szorította.

— Jól van, Ács Jani, — mondotta különös vígsággal, — örülök, hogy megismertelek. Most gyere, segíts az elmenésben.

Elzárta az iratokat és rendet teremtett a szobában. Egy nagyobb bőrtáska már telítve állott a sarokban, most egy kisebb csomagolt tele Jani segítségével.

Később jött egy katona és elvitte a csomagokat. Azután bezárták a lakást és Jani kikísérte a tanár urat az állomásra.

Virágos, fellobogózott katonavonat állott a rakodópart előtt.

Agyúkat, lovakat telepítettek a katonák a vasúti kocsikba. Később már csak énekelve várakoztak az indulásra.

Patakyt nagyon sokan búcsúztatták. Most látszott, hogy mennyire szerették őt a városban. Ott voltak a tanártársai, a cserkészek mindnyájan, soknak a szülei is, a postafőnök is kijött. Virágot hoztak és telerakták vele azt a vasúti fülkét, ahol Pataky utazik.

Jani egy percre sem hagyta el őt, mindenütt a nyomában járkált. Nem is maradhatott el, mert a tanár úr mindjárt utána szólt és maga mellé szólította, ha egy kicsit távolabb került tőle.

Ott volt a búcsúzkodók között a bankigazgató, a felesége és a lánya is. Szép magas, karcsú kisasszony, ábrándos arccal és kíváncsi nézéssel. Neki is bemutatta Pataky a szégyenkező Janit.

— Ez az a kisdíák, Jolánka, akiről szó van... Ács Jani...

A kisasszony barátságosan nézett Janira. Titkosan bólintott Pataky-nak.

— Jól van Géza, legyen nyugodt, úgy lesz, ahogy kívánja...

Azután Janinak mondotta.

— Ha valamire szüksége lesz, jöjjön bátran hozzánk.

Jani zúgó, kóválygó fejjel már azt sem tudta, hogy ezen a földön jár-e, vagy valahol a mesék országában. Azon töprengett, hogy miképpen búcsúzzon Pataky tanár úrtól, mit mondjon neki, amikor indul a vonat és elviszi a drága jó embert. Talán elkapná a kezét és megcsókolná? Ezt azonban elvetette, bizonyosan nem is tetszene a tanár úrnak ez a szolgálai cselekedet. Mindig azt mondta az órákon is, hogy az ember legyen önérzetes és ha valamit jól tett, elvégezte a feladatát és a kötelességét hűen teljesítette, akkor büszke is lehet. Nem rátarti, pöffeszkedő, mások fejetetején járkáló, hanem magában, csendesén, tisztán elégedett és belső büszkeséggel eltelt. Kifelé az ilyen magatartás szerénységnek látszik.

Amikor indult a katonavonat és a búcsúzkodás hangorkánná változott, Janit megrázta a fájdalom. Két kezével integetett és szaladni kezdett a vonat mellett, ott, ahol Pataky tekintett ki az ablakon.

Mégis úgy kiáltotta, többször is egymásután.

— Kezét csókolom... kezét csókolom... édes tanár úr...

Pataky lemosolygott, de olyan különösen, fájdalmasan, teljesen búcsúzkodóan. A kezét a szájához érintette és ezt a mozdulatát ledobta hozzá.

— Szervusz, fiacskám... Isten veled, Jani...

Jani is csókot dobott feléje. Hosszasan nézett a gyorsulva robogó vonat után s a sok száz integető kar, kiáltozó, éneklő hang között is végig látta a Pataky tanár úr kezét s hallotta a hangját.

DARKÓ ISTVÁN

A D A T T Á R

A KASSAI MIKLÓS BÖRTÖN MUZEUM MEGNYITÁSA ÉS A BERZEVICZY VINCE-EMLEKTÁBLA LELEPLEZÉSE

A Műemlékek Országos Bizottságának és Kassa város közönségének anyagi támogatásával a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum a középkori eredetű Miklós Börtön kettős épületét szakszerűen megrestaurálta és kassai igazságszolgáltatási, valamint várostörténeti múzeummá rendezte be. Az országos érdeklődés jegyében lezajlott megnyitás 1942 szeptember 27-én volt. Szinyei Merse Jenő kultuszminiszter a következő nagyhatású beszéddel avatta fel és adta át hivatalának az ország legújabb múzeumát:

„Ma, midőn a Miklós-börtön épületéből átalakított és helyreállított várostörténeti és igazságszolgáltatási múzeumot felavatjuk és rendeltetésének átadjuk, egy másik ünnepet is ülünk: a kassai polgárság alapította „Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum“ fennállásának 70. évfordulóját.

Ez a kettős ünnep a kassai magyar polgári kultúra megszakíthatatlan történelmi folytonosságáról beszél. Beszél ama régen porladó polgárok, elődök emlékezetéről, akik jóformán állandó háborús veszélyek és megpróbáltatások közepette is magyar szívóssággal és törhetetlen életkedvvel folyton meg-megújuló kultúrát tudnak teremteni.

És akárhova nézék ebben a városban, minden kő, minden emlék erről a törhetetlen élniakarásról beszél. Erről tanúskodik az ősi város nagyszerű Szent Erzsébet Dómja, a csúcsíves építészet és képzőművészet remeke, amelynek történetét rogyogó tollal írta meg pár év előtt Wick Béla kassai kanonok, teológiai tanár, a kiváló műtörténész. A Dóm helyén már Árpádházi királyaink idejében impozáns székesegyház állott, melyet — az 1378-iki tűzvész után — a XIV. században kezdtek újjáépíteni, hogy nemzedékek hosszú és türelmes munkájával a XVI. században fejezzék be. A magyar építészetnek ez a remekműve, mely minden pusztulás után, így az 1556-iki óriási tűzvész után is, hamvaiból újjáéledt, — 1906 október 29-én magábafogadta Rákóczi Ferencnek, a nagy magyar szabadsághősnek hosszú száműzetésből hazatért hamvait — s végül falai között adott hálát 1938 november 11-én a nemzet az isteni Gondviselésnek, amiért megmente, hogy ez az országrész húsz évi nehéz sors után ismét visszatérhessen az anyaország ölelő karjaiba.

Kassa tőzsgyökeres magyar polgársága és patricius osztálya tartotta fenn a XVII. században a barokk Kassa virágzó magyar életét és hasonló szellemű polgárság mentette át a jövőnek a magyar életet akkor is, amikor a magyarságtól teljesen eltérő szellemiségek óhajtották volna ezt a levegőt, egyben a magyar nyelvet végkép száműzni a város falai közül.

Kassa magyar érzése mindenkor a türelmes, más népek baját, óhajait megértő magyar érzés volt. Vagy nem tekintette-e Kassa középkori joggyakorlata a hozzája menekülő nemzetiségeket mindenkor „hospes“-eknek, vendégeknek,

KASSA ÚJ VÁROSTÖRTÉNETI MÚZEUMA : A MIKLÓS BÖRTÖN

A MIKLÓS BÖRTÖNBEN KIÁSOTT FAZEKAS EMLÉKEK A FÖLDSZINTI RÉGI KÖZÖS ZÁRKÁBAN

A MIKLÓS BÖRTÖN HÓHÉRPALLOS SZOBÁJA

A MIKLÓS BÖRTÖN LÉPCSŐHÁZA

akiket a vendégeknek kijáró szívességgel kell fogadnia? És nem olvashatjuk-e Kassa város tanácsának egyik 1623-ból való jegyzőkönyvében, hogy „Mind szégyennek, boldognak, ittvalónak, úgy mind külföldinek, mind barátunknak megesküdtünk, hogy egyenlőséget tartunk az igazságnak kiszolgáltatásában?” Ez a régi mondat a mindenkori magyar léleknek és a magyar jellemnek nagyszerű megnyilatkozása. Benne foglaltatik a magyarnak tiszta embersége, igazságérzete és nagyvonalú jogi gondolkodása s a múzeumnak megőrzött tárgyai erre a régi hagyományra figyelmeztetnek, az itt látható eszközök a mellett tanúskodnak, hogy a magyar igazságszolgáltatást erős kéz, de emberséges szív irányította nemcsak a multban, de a hatalmával soha vissza nem élő férfias erőnek és ember-séges szívnek megtestesítői óhajtunk maradni a jövőben is.

Ez a város nagyszerű történelmi események színhelye volt. Láttá Mátyás királyt, Bocskait, Bethlen Gábort, Thökölyt, láttá Rákóczi és láttá azokat a 48-as honvédszászlókat, melyeknek foszlányait e múzeum őrizi. Ebben a városban prédikált Pázmány Péter és Alvinczi Péter. Itt énekelt Tinódi Lantos Sebestyén és itt kezdte toborzó munkáját Kazinczy. A megőrzött történelmi emlékek erre a multa és a nagy ősök példás áldozatkészségére, a magyar hűségére és a nagy cselekedeteire emlékeztetnek.

Jól esett nekem is elzarándokolni ide, a multnak e beszédes köveihez és emlékeihez, hogy azokból is erőt merítsek kultúrpolitikai működésemhez, melyet a valódi és tiszta magyar hagyományokra építek. Adjon nekem erőt a régien porladó kassai polgárok példája, hogy a mai világégés közepette se lanyhuljon lelkünkben az alkotó kedv, valamint az emberi fejlődésbe és a nemzet megújulásába vetett hitünk.

A mai ünnepség is bizonyítéka annak, hogy harcolunk, küzdünk, de építünk is. A magyarság és Kassa város multjának számos emlékét őriző Miklós-múzeumot, építő munkánknak egyik legfrissebb eredményét ezennel megnyitom, átadom hivatásának és arra kérem Kassa városának érdemes közönségét, hogy történelmi emlékeinktől megerősödve lobogtassa magasán a magyar szellem ezeréves zászlaját, viselje homlokán a magyar hagyományok értelmét olyan öntudatosan és bátran, amint ahogy azt a történelem folyamán mindig cselekedte.”

A börtön megnyitását megelőzőleg volt a kassai Nemzeti Színház falán elhelyezett Berzeviczy-emléktábla leleplezése. Ennél az ünnepségnél vitéz Ujváry Lajos tankerületi kir. főigazgató mondott nagyhatású ünnepi beszédet. Beszédéből a következőket emeljük ki:

„Van báró Berzeviczy Vince munkásságának egy, napjainkban különösen időszerű vonása. Mióta Pestből és Budából Budapest, főváros lett, hozzászoktunk, hogy szellemi életünk minden fénye itt lobbanjon fel és innen ragyogjon szerte az országba. A vidék jó néhány évtizede mintha elvesztette volna jelentőségét. Hajlamosak kezdünk lenni arra, hogy azt véljük, Budapest pusztán önerejéből az, ami: koronája mindennek, ami magyar; holtott a valóságban a fának ezt a szépséges koronáját az egész országot behálózó gyökereknek kell táplálniak, nélkülök előbb-utóbb szükségkép a koronának is hervadnia, magyarságában erőtlenednie kellene. Történetünk számos példával igazolja, hogy magyar fény gyakrabban indult el a vidékről Pest felé, mint megfordítva. Berzeviczy életműve e tekintetben is gondolkozásra készíttet. Vidéken ültette el a magyar színjátszás zsenge palántáját, a vidék erőivel, a szülőföld ihlető közelségével növelte naggyá, ellenállóvá, s kifejlődve, készen akarta átadni Pestnek, Pesten keresztül a magyarság egyetemének. Élete műve ilyenformán a magyarság igazi erőforrásaira is rávilágít. Ez az erőforrás a főváros

és a vidék munkájának egyensúlya. Amíg ez az egyensúly fennáll, bizvást nézhetünk a jövőbe, hiszen ha a láng átmenetileg itt vagy amott ellanyhul, parázs, hamu alá rejtőzik is, szellemi életünk egésze nem vailhatja kárát. A tengernyi apró lángtól táplált magyar máglya örök. Fénye hol itt, hol ott lobban meg fényesebben, de ki nem alszik soha."

AZ ÉRSEKIJVÁRI MAGYAR DIÁKOK NÁPDALGYŰJTÉSÉBŐL

1. Zsitvabesenyői népi játékok és dalok:

- a) Várba dobolnak, táborba indulnak
Besenyői legények táborba indulnak
Nagy a híre hopp, hopp, hopp...
Ki lesz a kapitány, lesz az Esek Pál,
Hát a kapitányné, lesz a Gubó Julis
Nagy a híre hopp, hopp, hopp...
Ennek a legínynek lagos szárú csizmája
Ennek a kislánynak fáj a szíve rája
Nagy a híre hopp, hopp, hopp...
Ennek a kislánynak piros bársony szoknyája
Ennek a legínynek fáj a szíve rája
Nagy a híre hopp, hopp, hopp...
(Körbe járnak, a hopp-ra a dal ritmusára dobbantanak.)

- b) Láda, láda, cifra láda
Fáj a Varga Julis lába
Haza üzen az anyjának
Szedjen füvet a lábára
Szedne, szedne, hogyha lenne
Gyógyítaná, ha lehetne
Ott van Kulcsa Pista helybe
Meggyógyítja a kiskertbe...
(A játék menete: körbe járnak és énekelnek.)

L. 1. kotta!

- c) Zöld erdőbe, sík mezőbe
Fiatal fa szépen zöldelik, szépen zöldelik, szépen zöldelik.
Levelétől, bimbójától
Messze tündöklük, messze tündöklük, messze tündöklük
Az út mellett csipkebokor
Esek Andris az, Esek Andris az, Esek Andris az,
Melllette egy rozmaringszál, Gubó Julis az, Gubó Julis az, Gubó
Jó rávigyázz Esek Andris [Julis az
Hogy meg ne csaljon, hogy meg ne csaljon, hogy meg ne csal-
Mézes mázos pálinkában [jon
Mérget ne adjon, mérget ne adjon, mérget ne adjon...
(A játék menete: körbe járnak és énekelnek.)

d) Haj szinala, szinala
Szina szakadéka,
Borsfüve, barázdája
Isten madárkája.
Eladtam az én lányom
Az újvári csőznek
Píz pergetnyűnek
Forint forgatynak
Szántó-vető jó legénynek
Az újvári csőznek...

(A lányok a falun keresztülmenve énekelték, sokszor négyes sorokban is. Hátraléptek egymás szoknyáját.)

(L. 2. kotta!)

e) Hull az körté, hull az körté
A fekete körté
Az alatt van kis széköcske
Kicsiny, alacsonyka
Azon ül a Gubó Julcsa
Szép piros orcával
Arra megy az Esek András
Piros pej lovával
Isten hozott Gubó Julcsa
El-e gyünné hozzám
Sárga csizmám sáros volna
Nem törölném hozzád.

(A játék: körbe járnak.)

f) Száll a daru, száll a daru, sej fönt a levegőben,
Bartal Ferenc, Esek Julis sej mennek esküvőre
Esek Julis két orcája gyöngye piros rózsa
Ráillik a, rajta van a sej Bartal Ferenc csókja
Bartal Ferenc két orcája gyöngye piros rózsa
Ráillik a, rajta van a sej Esek Julis csókja.

(A játék: körbe járnak.)

g) Amott megy egy, amott megy egy három legény
A közepin, a közepin Esek András
Magas szárú csizmája, pipa lóg a szájába
Gubó Julis a babája.

(A játék: körbe járnak.)

(L. 3. kotta!)

h) Széles a Duna, keskeny a partja
Nincs olyan legény, ki átugorja
Esek Andris átugorja
A csizmáját nem sajnálja
Ez ám a legény...
Leteszi szűrét a partja mellé
Lehajtja fejét Mariska mellé

A Mariska sír utána
Mákosrétest vág utána
Ez ám a leány...

(A játék: körbe járnak.)

(L. 4. sz. kotta!)

- j) Szép nagy kört foglalunk
Tálatózsnyit játszunk
A kör közepebe
Egy leányt állítunk
Bekössük a szemét
Nyitva hagyjuk fülét
Szabadon a kezét
Szabadon a kezét
Ezek közt majd kitalálja
Ki bujt el a nagy szobába...
Ezek közt majd kitalálja
Ki bujt el a nagy szobába...

(A játék: körbe állnak, egy benn van, bekötik a szemét.
Közben valaki kiválik a körből, most leveszik a körben
levőnek a szeméről a zsebkendőt és ki kell neki találni,
ki hagyta el a kört. Közben tapsolnak. Ha kitalálta, ak-
kor az megy be a körbe és folytatódik a játék.)

(L. 5. kotta!)

2. Játék a besenyői fonóból:

Bejön a „Luca”. Igen furcsán van öltözve. Van nála főzőkanál is, tollsöprő, egyszóval maskarának van öltözve. Benn söpör, hadakozik a fakanállal, csip stb. A bennlévők közben énekelik neki:

- k) Három icce köménymag
Jaj, de helyes leginy vagy
Se nem kicsi, se nem nagy
Ippen hozzám való vagy.
Hé kukurics, kukurics
Énrám bizon ne viríts
Virítottál eleget
Mégsem lettem a tied...

(L. 6. kotta!)

3. Lássunk néhány népdalt is Besenyőről:

1. Hosszú asztal mellett tizenketten ülnek
Mind a tizenketten rólam beszélgetnek
Rólam beszélgetnek, katonának visznek
Holnapután délután föl is öltöztetnek.

(L. 7. kotta!)

Búza, búza, de nagy tábla búza
Kihajlik a besenyei útra
Kihajlik az kisangyalom
Besenyei útra.

Besenyei legények aratják
Jaj, de szépen pengetik a kaszát
Jaj, de szépen kisangyalom
Pengetik a kaszát.

(L. 8. Kotta!)

#

Szépen szólnak a besenyői harangok
Szépen húzzák az udvardi cigányok
Törjön el a cimbalmosnak verője
Hasadjon meg száz kislánynak a szíve.

(L. 9. kotta!)

#

Esik a hó, csúszik a szán
Esküvőre viszik a lánt
Esküvőre viszik a szegint
Mással kötyik össze a kezit.

Bárcsak én is hó lehetnék
Szánkó alá repülhetnék
Föl-fölfordulna alattam a szán
Bárcsak egyszer átkarolhatnám.

(L. 10. kotta!)

#

Régen volt, soká lesz
Hogy olyan rózsám lesz
Kinek a jobb karja
Fejem alá jó lesz.

(L. 11. kotta!)

#

Besenyei rongyos pince
Ritkának van jó teteje
De borocska jó van benne
Galambommal ittam benne.

Ittas vagyok, boros vagyok
Hazamennék, de nem tudok
Itt a rózsám, tudom szeret
Bizonyosan haza vezet.

(L. 12. kotta!)

(A besenyői anyagot elmondták: Bernát Mátyás, 84 éves,
Esek Mária, 12 éves, Bréska Mihályné, 34 éves, Takács
Jánosné, 27 éves. Jegyezte a szerző. Dallam: Varga
Ferenc.

4. A peredi népi játékokból:

Egy néprajzi kirándulásunk alkalmával négy napra Pered községet is „megszálltuk”, nem mentünk hiába. Közlünk ebből a gyűjtésünkből is.

1. Héla, héluska

Jórá Cibem Böske

Vindus, vindunnája

Ez az andunnája

Hej szinala, szinala

Szina szakadéka

Benne vagyon kerék asszony

Mondd meg, hogy kit szeretsz

Ezt szeretem, ezt kedvelem

Ezt is ugyan el is veszem

Adjon Isten lassú esőt

Mossa össze mind a kettőt

Mind a tizenkettőt...

(L. 13. kotta!)

(A játék menete: körben állnak, a dallamra csárdás-lépésekben jobbra-balra táncolnak, közben fogják egymás kezét. Egy leány a kör közepén van. „Ezt szeretem”-re elvisz a körből valakit és gyors gyárdást táncolnak.)

2. Bábi, bábi, de beteg

Nem eheti a levest

Vizet inna, vize nincs

Kútra küldni senkit sincs

Te se szólj, te ne szólj

Néked nem illik a szó

Te se szólj, te ne szólj

Néked nem illik a szó.

(L. 14. kotta!)

(A játék menete: Hosszan egy sorba állnak a legények, velük szembe a leányok. A nótát éneklik addig, hogy: „Kútra küldeni...”, közben jobbra kezdve csárdás tempóval ugrálva váltogatják a lábukat. Kezük a csípőn van. „Te se szólj”-ra jobbkézszel fenyegetnek egymás felé. „Te ne szólj”-ra balkézszel. „Néked”-re páros taps jobbkézszel, a szembelévők tapsolnak, az egyik kéz a leányé, a másik a fiué. „Nem”-re ugyanígy taps balkézszel. „Illik”-re taps mindkét kézzel. A „szó”-ra külön tapsol mindenki. Utána, még egyszer elismételik a játékot.)

3. Tyikot fogtam megölőre

Nem ül többet az ülőre

Inkább ül a cinedénybe berebe

Asztalomnak közepére.

(L. 15. kotta!)

(A játék menete: A legények és a leányok egymással szembe hosszú sort alkotnak. Jobbkézszel kézfogás. Jobblábukat a bal elé helyezik s a lány is, a legény is jobb-kéz felé ugrál arra, hogy „Tyikot fogtam.” „Inkább ül”-re megfordulnak egymásnak háttal. A „cinedénybe”-re sarkukat emelgetve ugráló tánc. „Asztalomnak közepére” pedig megfordulnak, átfogják egymás derekát és párba állnak.)

(Elmondták: Varga Antal 80 éves, Mészáros Matild 20 éves. Jegyezte: Dr. Bakos, Családi Ferenc. Dallam: Varga Ferenc.)

4. A szomszédos Zsigárd községet is meglátogattuk.

Szalay Istvánnétól (60 éves!) tanultuk meg a következő dallamot és táncot:

Tercsa édes, Marcsa kedves
Julcsa nyájas, Panna mézes
Ilka sugár, Handzsa köpcös
Borcsa kis csókos beszédes
Ámde Tercsa, Borcsa, Ilka,
Panna, Jutka, Handzsa
Mintha mind egy bordából
Szótték volna

(L. 16. kotta!)

(A tánc: Szembe áll a fiú és a lány. Az „Ámde”-ig lassú csárdást táncolnak, ezután bokát fel és járják gyorsan a „frisset”.)

Elmondta: Szalai Istvánné 60 éves. Jegyezte: Családi Ferenc V/a o. t. Dallam: Varga Ferenc V/a o. t.

Elég ennyi is mutatónak! Reméljük, hogy rövid időn belül megjelentethetjük harmadik kiadványunkat is.)* Nagy nevelési célok állanak e munka mögött: elsősorban a magyarság öntudatának erősítése nyelvben, lélekben, dalban, játékban.

Ezzel a munkával hűségre neveljük önmagunkat a magyar valóság iránt. Az új magyar ember lelkialkatát formálgatjuk így a régi népi értékek útján az új magyar értékek felé; honfoglalásra készülünk magyar szívvel és magyar lélekkel a boldogabb magyar jövő megteremtésében az örök magyarság szolgálatára. A megtartó hűség jegyében és fajtánk iránti mélységes ragaszkodással folyik ez a nevelői munka, ezért merem nevezni ezt a nevelést: magyar nevelésnek.

*) Az érsekújvári gimnázium népi gyűjtéséből a szerző kiadványában eddig két munka jelent meg: 1. Együtt dolgoztunk. 2. Nagy magyar értékeink védelmében és szolgálatában.

A dallamokat lejegyezte Varga Ferenc V/a oszt. tanulóm.

A

Tempo giusto

VÁRBA DOBOLNAK...

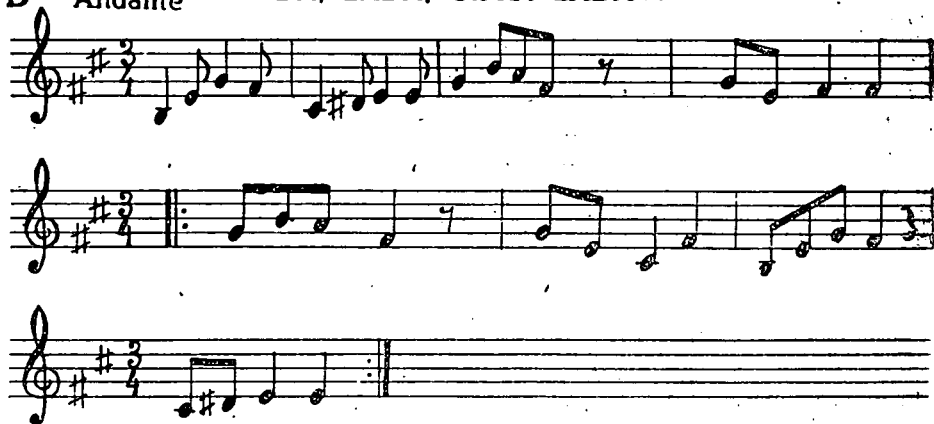
1.

B

Andante

LÁDA, LÁDA, CIFRA LÁDA...

C

Parlando

ZOLD ERDŐBE, SÍK MEZŐBE ...

2.

D

Parlando

HAJ SZINALA ...

E

Parlando

HULL AZ KORTÉ...

3.

F

Allegro

SZÁLL A DARU...

G

Parlando

AMOTT MEGY EGY...

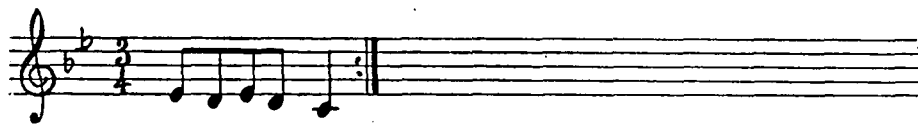

H

Parlando

SZÉLES A DUNA...

4.

J

SZÉP NAGY KORT FOGLALUNK...

5.

K

Tempo giusto

HÁROM ICCE KOMÉNYMAG...

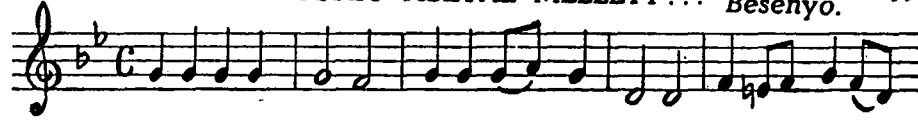
6.

Parlando

HOSSZÚ ASZTAL MELLETT... Besenyő.

7.

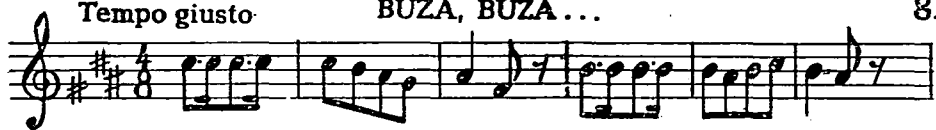

Tempo giusto

BÚZA, BÚZA...

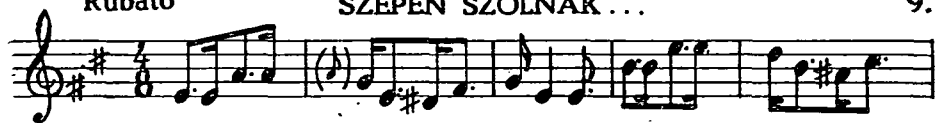
8.

Rubato

SZÉPEN SZÓLNAK...

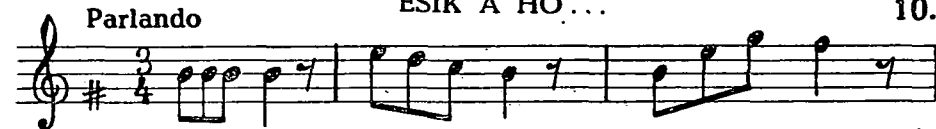
9.

Parlando

ESIK A HÓ...

10.

Parlando

RÉGEN VOLT...

11.

Tempo giusto

BESENYEI RONGYOS PINCE...

12.

Tempo giusto

HÉLA, HELUSKA...

13.

Tempo giusto

BÁBI, BÁBI DE BETEG...

Pered.

14.

Tempo giusto

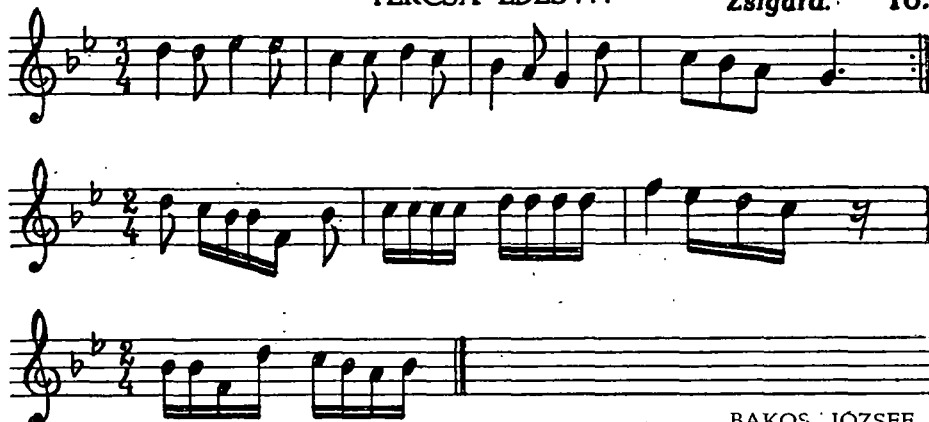
TYÍKOT LOPTAM...

15.

TERCSA ÉDES ...

Zsigárd. 16.

BAKOS JÓZSEF

ADALÉK AZ UNGMEGYEI REFORMÁTUS EGYHÁZ MULTJÁBÓL

Nagykapos, 1615.

Csicseri Ferenc alispán Ung vármegye nemes közönségével egyetemben bizonyítják, hogy a vár- és az egyházmegye predikátorai előttük megegyeztek homonnai Drugeth Györggyel az általa Ungvaron építendő és javadalmazandó szeminárium ügyében.

Nos Franciscus de Cecer vicecomes, iudlium juratique assessores adeoque tota universitas dominorum nobilium comitatus de Vngh damus pro memoria, quod cum nos in anno domini sexcentesimo quarto et decimo supra millesimum die tertia mensis Julii proxime transacto praeterita in oppido Nagh Kapos, loco nimirum et die celebrationis congregationis nostrae universitatis, pro tractandis publicum bonum concernentibus negotiis tribunali consedissemus, tunc discreti et reverendi viri Andreas Zeredniey Ceceriensis, Lucas Egresy Kis Kaposiensis et Stephanus Rakosy Palagiensis ecclesiarum pastores et ablegati nuntii cum nonnullis aliis ipsis adjunctis concionatoribus nominibus reverendorum Joannis Balogh pastoris ecclesiae Unghvariensis et eiusdem dioeceseos senioris, Georgii Debreceny consenioris, Thomae Selecini Ztarensis, Michaelis Zeredniey Zeredntensis, Valentini Miskolczy Naghmihaliensis, Thomae Munkaczy Nagh Dobroniensis ecclesiarum concionatorum et pastorum atque

universitatis fratrum et concionatorum dioeceseos comitatus de Vngh in personis exhibuerunt nobis et praesentarunt quasdam literas credentiales et missiles sub sigillo unico confectas et emanatas nobisque directe sonantes et loquentes sub hujusmodi tenore: Generosi . . . — Következik a prédikátorok tibai gyűlésén 1614 jún. 18-án kiállított megbízólevél:

Quibus nobis exhibitis et praesentatis legationibusque et orationibus ipsorum contra comitem spectabilem et magnificum dominum Georgium Drugeth de Homonna comitatum Zempliniensis et de Vngh comitem, caesareae regiaeque majestatis princernarum regalum in Hungaria magistrum et consiliarium etc. ratione destructionis domus parochialis et seminarii seu scholae oppidi Unghvar et comitatus de Vngh existentium habitatum coram nobis suo modo peractis et per longum propositis praesente ibidem coram nobis et personaliter constituto comite quidem spectabili et magnifico domino Georgio Drugeth de Homonna etc. tandem post longos tractatus et labores nostros inter partes superius praescriptos praefati comes Georgius Drugeth de Homonna ab una, parte vero ab altera antelati domini ablegati concionatores ipsorum et totius universitatis concionatorum dioeceseos comitatus de Vngh nominibus et in personis sponte et libere in talem pacis et concordiae unionem devenerunt et primo quidem praetitulatus comes Georgius Drugeth de Homonna comitatum Zempliniensis et de Vngh comes, sacrae caesareae regiaeque majestatis . . . consiliarius et pincernarum regalum in Hungaria magister coram nobis personaliter constitutus auctoritatem juris patronatus sancte et illibate sibi et haeredibus suis universis reservando ad instantiam, intercessionem et petitionem nostram pro priori domo parochiali egregii Andreae Fwzeris domum et sessionem civilem in domum parochialem, item sessionem integram colonicalem Andreae Koriko pro priori scholae domo in futurum seminarium tamquam patronus, qui habet auctoritatem transferendi domum parochialem et seminarium in alium locum, quoad nudos earum sessionum colonialium fundos in oppido Unghvar et comitatu de Vngh existentes adjacentes per manus dedit, contulit et assignavit, hoc specialiter adjecta tamen (conditione), quod si successu temporis ipse praefatus dominus comes et sui haeredes oppidum Unghwar vallo munire et fortificare vellent, collatio praesens domus parochialis et seminarii munitioni praescriptae ne praejudicent, sed ubicunque munitio ipsa pertransibit per aliquam partem fundorum domus parochialis et seminarii, fortificatio licita sit neque impediatur aedificatio praetensionis domus parochialis et seminarii. Qua fassione, collatione et assignatione domus parochialis et seminarii praefati reverendi domini Andreas Zeredney Ceceriensis, Stephanus Kaposy Palagiensis, Lucas Egresy Kys Kaposiensis, Michael Filpesy Kerekniensis, Andreas Cengery Zthritteiensis, Johannes Vyvary Zobranczyensis, Georgius Komaromy Kis Zelmencziensis, Gregorius Salanky Palocziensis, Benedictus Tölczey Batvayensis, Daniel Mosoczy Besiensis ecclesiarum concionatores coram nobis seorsim omnes personaliter constituti in ipsorum et nomine concionatorum dioeceseos comitatus de Vngh benevole contenti, per manus accepta-

verunt et ad sese receperunt (...) parochialem et seminarium antelatas approbarunt, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in praenominato oppido Kapos sabbato proximo ante dominicam jubilate, loco scilicet et die celebrationis sedis nostrae judiciariae comitatus de Wngh anno domini millesimo sexcentesimo decimo quinto. Lectae, publicatae, proclamatae et extradatae per me Nicolaum Niarady jud. sedis notario (!) idem m. p., Franciscus Chycheri vicecomes m. p., Joannes Dolczy judlium, Somogh Gabor szolgabíró m. p., Gombos Giorgi szolgabíró m. p., Christophorus Budahazy m. p. judex.

Egymás végéhez ragasztott hosszú, itt-ott kiszakadozott papíron írt eredeti, szöveg alatt reányomott pecséttel a hg. Eszterházy cs. egykor kismartoni levéltárában, Rep. 34, fasc. J. nro 297.

Tiba, 1614 jun. 18.

Az Ung vármegyében foglalt egyházkerület Tibán kerületi gyűlésre összejött predikátorainak megbízó levele az Ung vármegyei úrszékhöz küldött képviselői részére.

Generosi ac egregii domini patroni observandissimi fautoresque ecclesiarum benignissimi salutem, gratiam, pacem etc. a deo patre propter filium dominum nostrum Jesum Christum praecantem et sua debita... commendant(em). Generosi egregii domini fautores benignissimi. Notum est vobis universis et singulis, qualiter de communi ecclesiae negotio eoque justissimo necessitate extrema nos urgente prima quoque occasione generosas dominationes vestras, imo generosum comitatum vestrum, cui arduum et grave hoc negotium hodie quoque inprimis incumbit, per legatos nostros fideles Jesu Christi servos requisiverimus et per eosdem consilium, auxilium, opem et defensionem generosi comitatus imploraverimus auresque vestras generosas supplicibus verbis multis vicibus oneraverimus. Sed quoniam illud ipsum arduum et flebile negotium adhuc stat, licet generosae dominationes vestrae secundum offitium et p...lem suam ad instantiam ecclesiae coram sua spectabili magnificentia suis partibus interpositis intercedendo, orando, scribendo, hortando, suadendo non defuerint, uti nobis in generali congregatione nostra Thibaensi decima octava die Junii praesentis anni habita a nostris relatum est, hac quoque adhuc vice et occasione non alios et remotiores generosos dominos patronos et generosum nobilium comitatus (sic), sed generosas dominationes vestras de eodem negotio per eosdem reverendos nostros legatos Andream Zeredniey pastorem ecclesiae Ceceraensis, Lucam Egresy pastorem ecclesiae Kaposiensis et Stephanum Kaposium pastorem ecclesiae Palagyensis cum aliis aliquot sibi adjunctis ablegavimus. Itaque quicquid nomine ecclesiae coram generosis dominationibus vestris de hoc negotio in medium protulerint, fides illis adhibeatis. In reliquo easdem generosas dominationes vestras diu felices valere et vivere deo, ecclesiae ejus et totius reipublicae ex animo praecamur. Datum in congregatione nostra Thibaensi decima octava die Junii anno millesimo sexcentesimo decimo quarto.

Átírás Ung vármegye 1615-i leveléből. L. előbb.

HODINKA ANTAL

K Ö N Y V S Z E M L E

KÉT TANULMÁNY A BELVEDERI MAGYAR-SZLOVÁK HATÁRRÓL

GRÓF RÉVAY ISTVÁN: *A belvederi magyar-szlovák határ.* (Budapest 1941. A magyar Statisztikai Társaság kiadványai, 14.) — ISTVÁN KNIEZSA: *Zur Geschichte der ungarisch-slowakischen ethnischen Grenze.* (Budapest 1941. Ostmitteleuropäische Bibliothek. 30 A.)

A két mű válasz Varsik Braniszláv dr. pozsonyi egyetemi tanár nemrégiben megjelent művére, amelyben a Bécsben megvont magyar-szlovák nyelvhatár kérdésével foglalkozik. Alkalmi, de kellő tudományossággal írott művek. Különösen Kniezsának, a szláv nyelvészet tanárának a műve, de nagy alapossággal és körültekintéssel felelt Révay, a kultúrpolitikus is. Egyik műben sem találjuk a gyűlöletnek vagy haragnak még a csiráját sem. Annál inkább, a már említett tárgyilagosság mellett, a higgadtságot és felülemelkedést, amely nélkülözhetetlen az ilyfajta komoly műnél s amely sajnos hiányzott a szlovák szerzőnél.

Varsik dr. műve propagandatermék. Látszik ez a hangján is. Nem tudományos műhöz illő hangnemben beszél a magyar statisztikáról és Kovács Alajos dr.-ról. Új benne, de, amint látni fogjuk, visszafelé sült el a „völkisch“ elv hangoztatása. Nem tud szabadulni a szakmabeli cseh befolyástól sem. Mivel céljának leginkább megfelel, ezért egyedül az 1939-i hirhadt (biztosok által korrigálható és korrigált) népszámlálást nevezte ki megbízhatónak. Nem lehet tudományos mű hevenyészettsége miatt sem. Bizonyítását sok helyen fokozni lehetett volna, s hézagos az adatismerete.

Azt panaszkolja művében Varsik dr., hogy aránytalanul több szlovák nemzetiségű maradt Magyarországon zárt szlovák területtömbökben, mint magyar Szlovákiában. A — jogtalanul és alaptalanul említett békési sziget mellett — három zárt területtömbre gondol: Nagysurány, Kassa és Szobránc környékére. Mindezt úgy bizonyítja, hogy csak a neki kedvező adatokat és forrásokat közli. Inkább használ helytlenálló magyar és német forrásokat s elhallgatja a legkitűnőbb szláv demográfus, Petřov adatait. A magyar népszámlálást s a csehből az 1919-i és 1921-ét nem veszi tekintetbe. Így marad meg művében csak az 1930-as. Ez pedig irreális, mert a cseh és szlovák nemzetiséget összevonja (1930-ig cseh telepítések történtek) s végül a számlálóbiztosoknak joguk volt korrigálni — az eredményt. Varsik különben sem törődik a vidék-helységek történetével, vagy áthasonulót, átmeneti nyelvi állapotával. Megkövesedett szlováknak kívánna látni mindent.

A magyar szerzők olvasása után azt látjuk, hogy nem történt igazságtalanság. Mert, amint Révay a magyar és cseh-szlovák statisztika, valamint az azt megelőző tudósítások alapján, vagy amint Kniezsa: 1. a helynevek, 2. családnévek megkérdezése, 3. a történeti etnikai fejlődés és 4. a statisztikai adatok alapján mondják, zárt szlovák tömböket nem vágott le a határ. Nagysurány szűkebb délkeleti vidékén mindössze 11 szlovák község van 7 szigetben. A távolabbi

déli vidéken szintén 11 község van szétszórva. E 22 szlovák község és a mai államhatár között ellenben van 26 magyar község. Ez az állítólagos félsziget csak kis szakaszon érintkezik a szlovák etnikummal, de beleöblösödik a magyar etnikumba. S ebben — erőszak alkalmazása nélkül — felörlődik, annál is inkább, mert a törökidőszak s ellenreformáció idejében történt esetenkénti, új magántelepítésekről van szó. Nem biológiai, népi expanziója ez tehát a szlovákságnak, hanem a magyarság mostoha sorsának a bizonyítéka.

Ezzel szemben maradt Szlovákiában Nyitra mellett 19 magyar község, amely szintén örlődik a szlovák etnikumban.

Kassa fejlődési adatai nagyon változatosak. Német telepítés a magyar-szlovák néprajzi határon, magyar megnyilvánulásokkal és magyar szellemmel. A XVII. század közepének családnevei magyarnak mutatják. Az ellenreformáció korabeli betelepítésekkel erősen németesedik és szlovákosodik. A XVIII. század közepén inkább német, XIX. században az 1830-as kolerajárvány után szlovák, de azóta magyar s az volt a cseh uralom alatt is minden választáson. A környéknek megfelelően ma is van szlovák nemzetisége. Kassához szabták a határvonalat, ezért vegyes terület is környezi. De itt sincs szó zárt szlovák tömbről. Kassától délnyugatra van 13 szlovák község, amely néprajzilag alig érintkezik a szlovák etnikummal, földrajzilag az érintkezést megakadályozó hegység választja el tőle.

Kassától délre és keletre van 23 község régi magyar alaprétessel. A XIX. század elején szlovákosodó, a XX. század elején magyarosodó irányzattal. Ez sem szlovák erő, hanem szomorú s a magyarokra hátrányos történeti alakulás eredménye. A török idők s Rákóczi felkelése alatt kipusztuló vidék északról népesedik s vegyes lesz. Az ellenreformáció is az északról jött szlovák katolikusoknak kedvez. Az 1687-ben Alsómislyén letelepedett jezsuiták térítenek és szlovákosítanak, de a magyar református folytonosság máig megmaradt. Így a vidék csak vegyessé s nem tiszta szlovákká lett. 13 szlovák község van itt ugyan 3 szigetben szétszórva, csak rövid érintkezésben a határral, de 15 szlovák-magyar község közé ékelve. Illegitim veszteség tehát a szlovákokat itt sem érte, annál kevésbé, mivel Kassa magyarságának a száma a környék 26 községének lélekszámánál kétszeresére nagyobb. Különben is nem zárt, de vegyes terület került át. Ezzel szemben Sárosban szintén magyar községek maradtak oda. Mindjárt Kassánál két szinmagyar község: Magyarböd és Nagyszalánc.

A két tárgyalt rész között attól nyugatra vagy keletre lévő határvonalra tett megjegyzései figyelmet sem érdemelnek, mert mindegyiknek van magyar megfelelője szlovák területen.

Meg kell még emlékezni Szobránc vidékéről. Itt azonban nem szlovák-magyar, hanem rutén-szlovák néprajzi és nyelvi határról van szó. Itt a csehek 20 évig tartózkodtak a tartományi és nyelvi határ megvonásától. Rutén falvak egész a Tátráig vannak. Erős rutén mozgalom is dolgozott itt az 1930-as évek végén. Hogy itt eligazodhassunk, Húsek János dr. szlovák etnográfus művéhez kell folyamodnunk, amely arról tanúskodik, hogy az 1939-ben megvont határvonal szerint 28 szlovák és 21 rutén-szlovák község került Kárpátaljához. De ugyanakkor 148 rutén és 67 rutén-szlovák község maradt Szlovákiában. Panaszra tehát itt sem lehet oka Varsik dr. egyetemi tanárnak.

SIPOS ISTVÁN

Görög szertartású magyarság. (Magyar sors könyvei. Kolozsvár, 1942. Minerva-nyomda.)

Kicsi füzet, mindössze 34 lapos s mégis, ahogy beleolvas az ember, úgy nő óriásivá a jelentősége. Három tanulmány van benne, mind a három a görögsertartású katolikus magyarság multját és jelenét világítja meg más és más oldalról. Dr. Papp György, a budapesti tudományegyetem keleti teológiai mb. előadója „A görög katolikus magyarság Erdélyben” címen értekezik, Gerencsér István dr. kegyesrendi tanár „Erdély románsága és az eltűnt magyarság” címen s végül dr. Ivánka Endre, a kolozsvári tudományegyetem ny. r. tanára „A görög szertartású magyarság multjáról” ír rövid, csak a lényegyet kiemelő vázlatot.

Az értekezések nyomán új világ tárul föl az olvasó előtt, sajnos, jobbra elveszett világ, a magyar nemzettest százazeinek felszívódása a vallási hovatarozandóság hibás értelmezése révén —, idegen népiségek, a románság, szlávság körébe. Okmányyszerű bizonyítékok alapján tudjuk meg, hogy a honfoglaló magyarság körében tekintélyes számban voltak már görög szertartású keresztények s ez az áttérés a kalandozások korában is szakadatlanul folyt. A görög szertartás folyamatossága a magyarság körében azóta máig is kimutatható. Szinte érthetetlen és egyben hátborzongató, hogy ennek ellenére az ment köztudatba, aki görög szertartású, az nem magyar, legföljebb asszimilált magyar s ennek a balvélekedésnek száz- és százazer számban estek áldozatául a fajilag legtisztább, legősibb származású magyarok. Jellemerősségekben is kiváló magyarok, hiszen az ősi hithez mindenáron való ragaszkodás a határozott jellem egyik legsarkalatosabb jellegzője. A disszimilálódás akkor kezdődött, amikor a görögsertartású liturgia Erdélyben áttért az ósláv, tehát holt nyelvről a román nyelvre s ez,

mint az istentiszteleten használt élő nyelv lassan elhódította a népet a hétköznapi nyelvhasználat terén is a magyartól.

Csak a román megszállás alatt, amikor a román liturgikus nyelvű görög szertartás révén az államhatalom kényszerítette a görög katolikus székelységet és magyarságot nemzetiségének megtagadására, eszmélt ez az értékes népcsoport nemzeti veszedelmének tudatára. Hogy két-három évszázadon át — II. Rákóczi György rendelkezése óta, mely a román liturgikus nyelvet bevezette, egészen a hajdúdorogi görög kat. püspökség felállításáig — hány magyar szívódott fel önként és természetesen az olátságba, azt ma csak sejtetni lehet az egyes, régen magyar felvak demográfiai képének megváltozásából.

A legsötétebb vonása a kis füzet által megrajzolt képnek az, hogy az elnyomás és kényszer alatt kifejlődött ellenállás által megerősített nemzeti öntudat ma ismét válaszút elé sodródott, mert a végzetes felfogás — görög katolikus: nem magyar — ma is érvényben van. Egy része a görög szertartású magyarságnak ma inkább hajlandó ősi vallását felcserélni, semhogy a román nemzetiségű lelkészek befolylásának hatáskörében maradjon. Ennek az élveboncolásnak a révén is csak egy része marad meg — ismétlem — magyarnak, a hitéhez hűbb réteg továbbra is az elnemzetietlenedés útján marad, ha nem rendelik ezt az ősi magyar réteget magyar g. kat. püspökség joghatósága alá s nem engedik meg a liturgikus nyelv magyarrá váltását. Az „Elnémult harangok” tragikus levegője veszi körül a nemzete jövőjéért aggódó és minden csepp magyar vér oktalann elhullása fölött fájdalmat érző olvasó lelkét. Bár volna meg a valóban magyar sorskérdést felvető kis könyvnek a kellő hatása!

Sziklay Ferenc

HANKISS JÁNOS: *Európa és a magyar irodalom*. (Budapest, 1942. Singer és Wolfner. 610 l.)

Hankiss Jánosnak, a debreceni egyetem európai hírű professzorának, leg-
gazdagabb sikerű „kútúrdiplomatán-
kak” nemrég megjelent, méreteiben is
hatalmas könyve több, mint amit cí-
me után beléje sejt az olvasó. Az
író, — mert az adatok megmérhetelen
mennyiségét gyűjtő kezét az író-
művész vezette, mikor azok lényegét
könyvbe foglalta, — mondom, az író
is szükségét látja bevezetésében be-
harangozni: „*Európa és a magyar iro-
dalom nem a magyar művek idegen
nyelvű fordításának története.*” A
könyv célkitűzése inkább annak meg-
állapítása, „*hogy mi a magyar iroda-
lom viszonylagos értéke a nyugati
irodalmak között*” és, „*mit jelenthet a
magyar irodalom Európának.*”

A könyv még ennél a világosan
megfogalmazott célkitűzésnél is töb-
bet nyújt, talán éppen azért, mert a
filológus munkáját átfűti a magyar —
és valamennyi nyugati nagy nép iro-
dalmának nemcsak ismerete, de meg-
értése, szerető értékelése is. Ezek
alapján tökéletes biztonsággal tudja
kiszemelni a feldolgozott óriási anyag-
ból azt, ami kitűzött céljának megfe-
lel s ezt a megrostált anyagot önti
aztán egy alkotó művész ihletével for-
mába. A könyv nem azért közel negy-
ven ív terjedelmű, mert sok benne az
adat. Az embernek sokszor az az ér-
zéke, hogy az írónak még több mon-
danivalója is van egy-egy megállapítá-
sáról, de mintha azt akarná elérni a
lényeg kiemelésével, hogy más is gon-
dolkozzék a feltárt szépségen. Meg-
elégszik avval, hogy biztosan kitűzi a
gondolatsor útját, aki elindul rajta,
nem tévedhet el többé.

A magyarság és Európa kölcsönös
viszonyának tisztázása Hankiss meg-

fogalmazása szerint ez: „A magyar
nép és a magyar irodalom egészen
benne vannak Európában. akkor is,
vagy akkor a leghasznosabban, amikor
legtősgyökeresebbek, legkeletibbek, leg-
magyarabbak. A XX. század végkép
arra a pártra állt, hogy *Európa nem
az európai nemzetek összeszintelenedé-
séből, egybemosódásából várható, ha-
nem éppen a nemzetek egyéniségének
-minél gazdagabb kibontakozásából.*”

A magyar irodalom tehát, mint ma-
gyarrá hasonított Európa összetevője
a világirodalomnak. A könyvnek ezt
az alapgondolatát az író egy meg-
döbbenően szép képpel ábrázol-
ja: „*A magyar irodalomban a nem-
zet legjobbjai tartanak tükröt maguk-
nak s ha ebbe a tükörbe néznek, vál-
luk fölött mindig velük néz a fehér
fantóm: Európa.*”

Még sokat kellene idéznünk, hogy
teljesen világos képet adjunk a könyv
nemes szándékairól, bölcs, — mert ke-
resztény — világnézetéről, magyarság-
szemléletéről. Mint irodalmi, sőt iro-
dalomtörténeti munkának az irodalom-
szemléletéről kell még megemlékez-
nünk. Mert mielőtt hozzáfogna főcél-
jához, hogy a magyar irodalom fejlő-
dését világítsa át Európa reflektor-
fényével a középkortól a kiegyezésig,
irodalomszemléletéről is vallomást tesz.
Nem összefoglalja a különböző e'méle-
teket, nem megkritizálja őket, hogy ki-
válassza közülök a céljainak legmeg-
felelőbbet, de maga épít föl mindből,
mint egy-egy téglából egy új állás-
pontot, emelkedettet, egyénit, művé-
szit, tehát igazat. Csak három alap-
vető gondolatát tartom szükségesnek
idézni: „*Az irodalom lázadás a hét-
köznapok ellen és titkos hazatérés a
számkivetésből*”... „*Az irodalom a
közösség lelke*”... „*Az irodalom a kö-
zösséget nem figyelheti meg anélkül,
hogy ne segítsen kialakítani*”... Jó
lenne, ha ezeket a gondolatokat min-

denki fontolóra venné, akár, ha tollat vesz a kezébe, hogy írjon, akár, ha könyvet, hogy olvasson.

Aki ezekkel a fennkölt gondolatokkal veszi szemügyre a magyar irodalmat, az föltétlen biztonsággal megtalálja a ma össze-vissza kuszált jel-szavak és divat-felfogások közt a helyes irodalomszemléleti álláspontot. Hankiss könyvéből ezt a következőkben hámozhatjuk ki: *Minden irodalmi jelenséget a maga környezetében és a maga idejében kell megérteni, mert csak így találjuk meg az irodalmi ténynek abszolút értéke mellett a viszonylagos értékét is, — ami a „közös-ség kialakítása” szempontjából fontosabb, — s fedezzük föl az egymásra következő tényeknek szoros, törvényszerű, fejlődést jelentő logikáját. Ezzel a világosan meglátott, egyedül helyes irodalomszemlélettel magyarázhatjuk meg Hankiss melegszívű optimizmusát: minden író és írás méltány-lóságát, akinek és amelynek a minden-kori magyar jelen és jövő egészséges kialakulására és fejlődésére befolyása volt. Tekintet nélkül arra, hogy mai életfelfogásunknak, társadalomszemléletünknek, vagy esztétikai ízlésünknek megfelel-e vagy sem.*

És evvel az így elért eredménnyel Hankiss könyve szinte túlnő az irodalmi tanulmány fogalmán is. Okos, bátor, korszerű tettek lehet felfog-nunk, mely a felállított elméletnek a múltból vett ezer és ezer bizonyító-példával való igazolása alapján meg-fejti a ma titkát s útmutatóan világít bele a jövőbe. *„Európának szüksége van ránk s nekünk is Európára. De min-dennél nagyobb szüksége van a mi lel-künknek arra, hogy ezt tudjuk.”*

Sziklay Ferenc.

őkeri POLZOVICS IVÁN dr.: *Széche-nyi nemzetiségi politikája.* (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegye-

tem Kisebbségjogi Intézetének kiadvá-nyai. 3. sz. Budapest, 1942. 46. l.)

A Széchenyi-emlékév csak úgy on-totta magából a sok megemlékezést: avatottak és avatatlanok tollából egy-aránt. E megemlékezések sokmindent elmondottak a nagy magyar géniuszról, „a modern Magyarország szellemi meg-alapítójáról”, az egymással ellentétes vélemények nagy tömege tárulhat az elé az olvasó elé, aki összegyűjti és figyelmesen végigolvassa őket. Egyben azonban a hol hosszabb, sokszor egész könyvekké dagadó, hol rövidebb méltatások-mind megegyeznek: azt keresik Széchenyiben, ami a *ma* égető problé-máira megoldást, sok kínzó kérdésünk-re feleletet adhat.

Polzovics Iván, hűvös, tárgyilagos, mindenben csak a tényekhez ragasz-kodó stílussal ismerteti és foglalja rendszerbe Széchenyi nemzetiségi poli-tikájának alapelveit. Azonban azzal, hogy alapos kutatómunkával a nagy mester művéből föltárta mindazt, ami a nemzetiségi kérdésre vonatkozik s hogy ezt az anyagot főleg a ma köve-tendő helyes nemzetiségi politika szem-pontjából rendszerezte, világosan meg tudja mutatni, milyen tanulságokat vonhatunk le Széchenyi e téren vallott elveiből.

Ha a nemzetiségi kérdés szakemberei nemzeti létünknek ezt a lényeges és igen súlyos problémáját boncolgatják, elsősorban a történelemhez fordulnak tanulságért. Széchenyi — mint minden egyéb kérdésben — itt is mellőzi a történelem vizsgálatát. Nemzetiségfogalma keveset merített az előző, rendi korszak „hungarus”-jellegéből, csak a jelent, illetőleg a jelen feladatait tartotta el-sősorban szem előtt. Hatalmas géniu-sának érdeme, hogy mégis meglátta a helyes magyar nemzetiségi politika lényegét: a „józan taktika” szem előtt tartását, célhoz vezető útként a nem-zetiségi nyelv tiszteletét és az erőszakos magyarosításnak — ez a nemzet-

nek csak kárára lehet! — az elkerülését jelölve ki. Ezekután Polzovics bemutatja, hogy a korszak felületes, felszínen úszó nemzedéke miért nem látta meg Széchenyi felsőbbrendű gondolkodásmódjának helyességét, de bemutatja azt is, hogy az ellenkező felfogás — különösen 1867 után — hogyan ásta alá az ország szilárd alapjait s hogyan készítette elő, teljesen öntudatlanul, a trianoni tragédiát. Megboldogult Teleki Fál grófot tekinti Széchenyi méltó örökösének, aki: „Széchenyi és Szent István útját a nemzet legnagyobb értékei közé tartozó és politikai végrendeletnek tekinthető megnyilatkozásaiban a nemzet kötelességévé tette.”

Ez a munka nemcsak Széchenyi köztudatunkban élő lelki arcképéhez ad, eddig nagyon kevésbé ismert új vonásokat, hanem mindazoknak, akik a magyar jövőnek a nemzetiségi politika vonalán kiépítendő útján gondolkoznak, is jó útmutatás lehet.

Sziklay László

STOLPA KÁROLY DR.: *Gyakorlati kalkulációk.* (Különlenyomat a kassai kereskedelmi főiskola 1940/41. évi évkönyvéből. 24 oldal.)

Az árvetés (kalkuláció) ma egyike a legfontosabb kérdéseknek. Alkalmazási területe igen széleskörű. A mezőgazdaság, ipar, kereskedelem a tárgyi feltételeken kívül (nyersanyag, tőke, munkaerő) a jó árvetést nem nélkülözheti. A termelésre fordított áldozatnak a figyelembevételre, kellő értékelésre a jövő termelési lehetőségének feltétele. Aki a tárgyi feltételek teljesülése mellett jól kalkulálni nem tud, az eredményesen termelni sem fog tudni. Az egyéni érdekeken túl a jó árvetés nemzeti érdekek is, mert a közösség szempontjából célja: az ország munkaerejének, nyersanyagának, tőkájének: a nemzeti vagyonnak megóvása, fejlesztése, a termelőerő megtartása, fokozása.

A dolgozat szerzője az árvetések

egyik legkiválóbb szakértője. E tárgyban jelentős és bő irodalmi munkásságot is fejtett ki, amelyek nagyobb részét ebben az összefoglaló dolgozatban is idézi. Kijelöli itt azt a sokrétű feladatot, amit az árvetés felöllel (beszerző önköltségi, eladó, egyszerű, összetett, elő- és utóárvetés). Elemzi a költségfeleségeket (közvetlen, közvetett, különös és általános, arányos és járulékos stb.) és azok felosztásának különböző módjait (összegező és osztó kalkuláció). Vizsgálja, hogy a beszerző árvetésnél a mennyiség vagy érték, mennyiség és érték szerinti költségfelosztás célszerű-e. Mikor alkalmazható az egyik és mikor a másik. Utal az általános költségek kielemezésének feladataira, az általános költségkulcs megállapításának nehézségeire. Különös figyelmet érdemelnek a termelési költségfüggvénnyel kapcsolatos észrevételek és megjegyzések. Nem ártana az erre vonatkozó részt az eddig feldolgozott és magyar nyelven már megjelent anyaggal együtt legalább is német nyelven német szakfolyóiratban közzétenni. Érdekesekek az iker- és melléktermékek kalkulációjára vonatkozó fejtegetések, amit különösen értékesé tesz egy gyakorlatból vett ikertermék-kalkuláció részletes bemutatása.

A dolgozat bő tárházát adja az árvetés problémáinak. Érdemes olvasnia a kezdőnek, mert belőle a kalkuláció feladatait könnyen megismerheti; a gyakorlati szakembernek, mert tapasztalhatja, hogy csak elméleti megalapozottsággal lehet úrrá lenni a kalkulációs anyagon.

BacsKay Zoltán

SZEKFÜ GYULA: *Állam és nemzet. Tanulmányok a nemzetiségi kérdésről.* (Bp., 1942. Magyar Szemle Társaság. 374 l.)

Akármilyen furcsán hangzik is, különben ugyancsak magas színvonalú, fejlett történeti irodalmunkban nincs

egyetlen összefoglaló mű, mely nemzetiségeink történetét s hozzánk való viszonyukat teljes egészében feltárná. Ezt a hiányt pótolja Szekfű Gyula új könyve. Nem rendszeres összefoglalás, hanem — mint alcíme is mutatja — tanulmányosorozat, mégpedig mintegy kétharmad részében már megjelent tanulmányoké, de a szétszórtan megjelent tanulmányok, cikkek mind ugyanazon kérdés körül forognak, s valamennyiüket összefogja, rendezi és kiegészíti az a most első ízben napvilágot látott, közeli százlappnyi tanulmány nemzetiségeink történetéről, mely a kötet gerincét teszi. Ennek a fényénél a már ismert részletek is új jelentőséget kapnak, s éppen ismerősen ismeretlen voltukkal, rejtett összefüggéseiknek feltárásával ejtik meg az olvasót. Az az érzésünk, mintha hangosan gondolkodni előttünk egy kivételesen nagy elme: a sorsdöntő kérdés részleteibe való bepillantással egyidejűleg a történetíró műhelytitkaiba, a kutató lélek aggodalmaiba és töprengéseibe is bepillantást nyerünk. A jövődönk alakításában roppant súlyú megállapításokat ez teszi az olvasó számára külön élménnyé.

Szétvetné e beszámoló kereteit, ha csak főbb vonásaiban is ismertetni akarnók a nemzetiségi kérdésnek azokat a ma még jórészt csak szakemberek ismerte tényeit, a sokat emlegetett, de még többféleképpen értelmezett *szentistváni gondolatnak* egész fejlődését, amelyet ez a kötet tisztáz előttünk, ehelyett inkább az előszót idézzük, ahol maga a szerző világít rá a múlt adataiból s a ma tapasztalataiból levezethető alapelvekre: „1. A magyar nemzetnek” — írja — „mindig volt állama, s ez az állam, Magyarország mindig a magyaroké volt; 2. a magyarok államában mindig laktak nem-magyar népek is; Magyarország ennyiben sohasem volt egynyelvű ország; az egynyelvű ország az ezeréves multról való lemondásunkat jelentené; 3. a nem-magyar népekkel való együttélés mó-

dozatait és lehetőségeit mindenkor ke-resték és legtöbbnyire meg is találták a magyarok; e téren a kezdeményezés az ő kezükben volt, aminthogy az állam is mindenkor az övék volt és érte őket viselik a felelősséget; 4. a magyarságba idők folyamán sok nem-magyar elem is átömlött, de ez az asszimiláció a múlt századokban sohasem érte el azt a határt, melyen túllépve a magyarság ősi tulajdonságainak működését és kifejtését akadályozhatta volna; 5. amikor tehát a nemzeti és állami létben zavarok mutatkoznak, ott megint lehetővé, sőt kizárólagossá kell tenni ez ősi tulajdonságok, köztük a régi magyar politikai érzék érvényesülését.” Ezeknek az ősi tulajdonságoknak, a bámulatos politikai érzéktől vezetett hagyományos magyar magatartásnak hű tükre ez a könyv. A mának szól, de az a magyar történeti levegő árad belőle, mely változatlan tisztaságban táplálta és éllette az elmúlt magyar századokat, s amely egyedül képes táplálni és éltetni ben-nünket is.

vitéz Ujváry Lajos

SZIKLAY LÁSZLÓ: *A szlovák irodalom.* (Budapest, Franklin, é. n. 223 l.)

A magyarságtudomány egyik igen fontos feladata a szomszédos népek szellem-történetének ismerete. Ezen a téren is külön figyelmet érdemel a szlovákság szellemi fejlődése, hiszen a magyarság mellett ők voltak Hungária legrégibb államalkotó népe. Mégis idáig — s valljuk be, hogy saját hibánkból — vajmi keveset törődünk szellemi életükkel. A szlovák irodalomról — egy-két szakemberen kívül — a nagyközönség alig tud valamit, nem is érdekli őt. Szinte megszoktuk, hogy bizonyos nemtörődömséggel nem is vesszük észre, ami közvetlen szomszédságunkban lejátszódik; a szomszéd népek irodalmából alig ismerünk valamit, ugyanakkor pedig agyonreklámozott amerikai s egyéb írók értéktelen könyvei ezres példány-

számban fogytak. Pedig sokkal fontosabb számunkra tudni, hogyan látta a magyarságot pl. a velünk együtt élő szlovák író s hogyan látja most, mi okozta azt a szakadást, amely a két nép történetében a múlt században megkezdődött s Trianonhoz vezetett. A magunk önismeretéhez van szükségünk erre, mert csak így tudjuk megtalálni a jövő magyarságának helyes útját.

Ebben van nagy segítségünk Sziklay László könyve. Nem célja, mint azt előszavában írja, hogy a szlovák irodalomtörténet kézikönyvét adja az olvasónak, hanem egyes főbb korszakokat vázol s ezeken keresztül mutatja be a szlovák lelkiség kialakulását. A mondottakból következik, hogy a könyv minden fejezete tulajdonképpen hosszabb-rövidebb tanulmány, de valamennyit közös szempont kapcsol össze: a szlovák szellem fejlődése „hungarus” szempontból. A szerző nem azt akarja erőnek erejével kimutatni, hogy ez vagy az a magyar író hatott valamelyik szlovák íróra, hanem bebizonyítja, hogy a szlovák szellemiség gyökerei ugyanabból a közös „hungarus” forrásból táplálkoznak, mint a magyar. Ennek a magyarázói a közös történelmi sors, a közös haza, a Kárpát-Duna medence egybeforrasztó ereje. A szlovák író, még ha külső hatások alatt szembe is fordul a magyarsággal, „hungarus” voltát akkor sem tudja megtagadni. (L. Kollár, Sládkovič, Vajanský.)

A szerző fejtegetéseinek középpontjába a XIX. századot vette, az előzőkről csak rövid, majdnem azt mondhatnók, hogy túlrövid áttekintést ad. A Cyrill-Metód kort egész röviden tárgyalja, noha újabban a szlovák irodalomtörténet erősen hangsúlyozza ennek jelentőségét, mintha ezzel akarná elensúlyozni, vagy inkább megelőzni a közös magyar-szlovák hagyományokat s ezért magyar szempontból is érdemes volna a kérdéssel alaposabban foglalkozni. A szlovák protestáns irodalom

tárgyalásánál világosan látjuk, hogy, bár a králicei biblia cseh nyelven írtak, ez nem jelentett eltávolodást a hazai hagyományoktól, mint ezt az egykorú históriás énekek bizonyítják: ezek mind hazai történelmi eseményt érkekelnek meg, Szigetvár elestét, Eger ostromát, Murány várát stb., tehát ugyanazt, amit magyar kortársaik. A katolikus irodalomnak a szlovákoknál is Pázmány, illetve a nagyszombati egyetem ad elindító erőt; a nyelvi küzdelmek is párhuzamosan fejlődnek, de míg nálunk a már élő irodalmi nyelv megújítására törekednek, addig a szlovákoknál egy önállósodási folyamatot akarnak befejezni.

A szlovák író nem tudja megtagadni „hungarus” voltát — ezt bizonyítják a továbbiakban is a szerző fejtegetései Kollár, Šafárik, Štúr, Sládkovič, Vajanský és Hviezdoslav részletes tárgyalásával. A szerző bátor tollal mutat rá a múlt század társadalmának hibáira is, amelynek a nemzetiségekről csak felületes, felszínes elképzelése volt. Nagyon találóan jegyzi meg, hogy a szlovákság nagy rétegének mai bizalmatlanságát a magyarsággal szemben az magyarázza, hogy magyarság szemléletüket századvégi íróiktól, elsősorban Vajanskýtól vették át, akik pedig „a magyarságot csak azon a frissen asszimilált s a valóban magyar magyarságtól lényegesen elütő polgári nemzedéken keresztül ismerték meg, amelyben zsarnokot, kegyetlent, a nem-magyarokat kiszípolozó nemzetet láttak.”

Sziklay László művét úttörőnek nevezhetjük. Megmutatja azt az utat, amely a helyes nemzetiség-szemlélethez vezet, amely nem a napi politikát szolgálja, hanem a közös érintkezési pontok bemutatásával és helyes értékelésével az együttműködés útját egyengeti, azét az együttműködését, amely az új Európa egyik pillére kell, hogy legyen.

Oláh József

SLOVENSKÁ PRÍLOHA

SPOLUPRACOVNÍCI SLOVENSKEJ PRÍLOHY :

Dr. JURAJ RUTTKAY, mestský radca, Kassa.
 ARPÁD LAJOS, profesor, Miskolc.
 VERONIKA BÁLINTOVÁ, úradníčka, Budapest.
 JOZEF OLÁH, profesor, Kassa.
 Dr. STEFAN SÍPOS, profesor, Kassa.

OBSAH:

	Strana
***: Barón Vincent Berzeczky, zakladateľ stáleho maďarského divadla v Košiciach --- --- --- --- --- --- --- --- --- ---	35
Juraj Ruttkay: Konštantín Kővári --- --- --- --- --- --- --- --- --- ---	49
Arpád Lajos: Maďarské prstonárodné detské hry --- --- --- --- --- --- --- --- --- ---	54
Veronika Bálintová: Daleko od domova --- --- --- --- --- --- --- --- --- ---	59
 Literatúra:	
Jozef Oláh: Ladislav Sziklay: A szlovák irodalom --- --- --- --- --- --- --- --- --- ---	61
Stefan Sipos: Dve knihy o slovensko-maďarskej hranici --- --- --- --- --- --- --- --- --- ---	62

BARÓN VINCENT BERZEVICZY, ZAKLADATEĽ STÁLEHO MAĎARSKÉHO DIVADLA V KOŠICIACH

KOŠICKÁ SPOLOČNOSŤ usporiadala roku 1916 uprostred prvej svetovej vojny oslavu na pamiatku toho, že pred 100 rokmi po prvé zaznela maďarčina na košickom javisku. Mýlia sa však, ktorí si myslia, že tento rok značí začiatok stáleho maďarského divadla košického. Až po rok 1828 v Košiciach maďarské divadlo po dlhší čas neúčinkovalo. Rok 1828 priniesie dôležitú premenu aj v dejinách celého maďarského divadelníctva: vtedy sa zakladá v Košiciach stále maďarské divadlo, prvý veľký maďarský sbor divadelný, bez ktorého by budínsky sbor od r. 1833 až po r. 1837 bol nevyhovel požiadavkám hlavného mesta. Právom píše Déryčka (najsľávnejšia herečka tejto doby), že venca zaslúži síce mesto Koložvár, lebo tam bol založený tento sbor, ale Košice zaslúžia plného uznania preto, lebo vedeli tento sbor aj vychovať. Staršie divadelno-historické diela píše o Košiciach ako o pestúnke maďarského divadelníctva. A to je skoro výlučne len zásluhou **baróna Vincenta Berzeviczyho**, prvého intendanta košického stáleho divadla maďarského.

Nemo propheta in patria sua. Pamiatka baróna Berzeviczyho v jeho rodnom meste upadla do nezaslúženého zabudnutia. Vrstovníci vedeli ceniť veľký význam jeho činnosti, ako to svedčí napr. list **grófa Stefana Széchenyiho** k Berzeviczymu vo veci maďarského divadelníctva, alebo pamätná reč **grófa Jozefa Dessewffyho**, ktorú držal o ňom v Akadémii.

Cieľom nezištnej práce Berzeviczyho od začiatku bolo vrátiť Košice pomocou divadla Maďarstvu. A to sa mu aj v plnej miere podarilo. Táto úvaha na základe už známych a novších údajov chce len načrtnúť jeho priekopnícku činnosť. Dejiny košického maďarského divadla sú jednou z najzaujímavejších kapítol maďarských kultúrnych dejín vôbec. Avšak košické miestne dejepisectvo túto svoju úlohu zanedbalo. Dielo **Ladislava Klestínszkého**, vrstovníka Berzeviczyho, je už zastaralé; práca **Viliama Benczúra** (z r. 1922.) je neúplná; **Kata Flóriánová** sa zaoberala iba s nemeckým divadlom košickým; vedecké dielo **dr. Alfréda Czobora** je nedokončené, došiel len až po rok 1790. Tomu môžeme snáď pripisovať, že pamiatka Berzeviczyho v Košiciach tak upadla do zabudnutia. Je potrebné ešte usilovné sbieranie dokladov, aby sme úplne poznali význam jeho činnosti. Preto i táto úvaha len načrtá veľké dielo Berzeviczyho, ale hľadiská, ktoré sa tu uplatňujú, ďalej i výsledky, ktorých dosiahneme, sú doložené dokladmi.

ZA NEBLAHÝCH POLITICKÝCH A KULTÚRNYCH POMEROV V DRUHEJ POLOVICI 18. STOROČIA národno-kultúrne stredisko sa vyvíjať nemohlo. Následkom toho na vidieku vznikajúce menšie strediská svedčujú, že politické pomery nemohly zničiť životnú silu náro-

da. Tak začaly vychádzať **prvé maďarské noviny v Prešporku**, tak sa zakladala **13. novembra roku 1787 prvá spoločnosť v Košiciach**, kde sa sdružili okolo „**Musea**“; tak sa zakladali spolky a časopisy v **Ko-márne**, vo **Vacove** atď. Ale nikde nebol taký čulý literárny život ako v Košiciach, kde vychádzal časopis: „**Magyar Museum**“. Tu, v metropole Horniakov sa stretli tri vedúce osobnosti vtedajšieho literárneho života maďarského, čo malo veľký význam pre celý kultúrny život maďarský, v prvom rade však pre kultúrny život Košíc. Posledné dve desaťročia 18. storočia právom sa nazývajú „**zlatou dobou Košíc**“ — na poli kultúrnom.

Nositeľom tohoto kultúrneho života koncom 18. storočia a v prvých desaťročiach 19. storočia bola v prvom rade šľachta, ktorá so záľubou sa usadila v Košiciach a jej paláce od jesene do pozdnej jari boli ohniskami spoločenského života. Táto vrstva ani pôvodom nebola úplne maďarská, v reči bola polyglota: v šľachtických domoch hovorili nemecky a francúzsky, na mnohých miestach taliansky a anglicky, maďarsky len v niekoľkých domoch, i to len lámali. V šľachtických rodinách deti sa ani neučili maďarsky, deti starobylých maďarských magnátskych rodín len nemecky hovorili, tak ich učil vychovateľ. tak sa s nimi shovárali rodičia, bratia, sestry, príbuzní. Táto šľachtická vrstva mala vysoké kultúrne požiadavky. Niektorí mali veľké knižnice, ako **gróf Emanuel Csáky**, **grófi van Dernath a von Schmiedeg**, **Jozef Dessewffy**, **Kászonyi**; iní zas mali cenné a krásne maľby. Na ich požiadavky sa vystavala stála divadelná budova; je teda samozrejmé, že táto ponemčená šľachta len nemecké divadlo potrebovala.

Aj v meštianskej vrstve košickej sa nadmieru rozširuje živel v reči a v duchu nemecký, čo je vtedy všeobecným zjavom v celej krajine. Táto vrstva ešte nemá nič spoločného so životom maďarským, ani s duchom maďarským, ani s kultúrou maďarskou, je si vedomá svojho norimberského, augsburgského, strassburgského, švajciarskeho pôvodu. Čiročistá maďarská patricijská trieda, ktorá v 17. storočí bola udržiavateľkou kvitnúceho života maďarského, už zmizla z vedúcej vrstvy mesta. Niektoré rodiny boli povýšené do zemianskeho stavu, tieto si získali majetok na území od Turkov znovunadobudnutom; iné zas schudobnely a tak upadali do nižšej spoločenskej triedy. Za stavovských vojen Košice mnoho trpely. Majetku a starého obyvateľstva mesta stále len ubúdalo. Politickým úpadkom Poľska upadol aj obchodný život, ktorý predtým bol základom majetku maďarskej vrstvy. Vedúce miesto v živote mesta obsadia nové nemecké rodiny, ktoré sa prisťahovali hlavne za Márie Terézie. Táto vrstva je vysokých kultúrnych nárokov, ale nie je maďarská ani v reči. ani v duchu. Rozumie aj maďarsky i slovensky a hovorí skoro klasickou latinčinou. Jej kultúrnu vyspelosť dokazuje aj to, že kým v dobe Kazinczyho príchodu nebolo v meste ani jedného kníhkupectva, v dvadsiatych rokoch 19. storočia sú už aj štyri a r. 1818 vychádza aj nemecký týždenník.

Nositeľom maďarského života by mohla byť zemianska vrstva, ktorá počas poľnohospodárskych prác zdržuje sa na statku, ale na

zimnú a jarnú sezónu sa pristahuje do košického domu. Z príležitosti stoličných zasadnutí, väčších spoločenských udalostí, bálov, inštalácií táto vrstva sa vo veľkej miere rozmnoží. Mestská kaviareň je vtedy plná a súveké zápisky podajú zprávy o veľkých kartovačkách. Táto vrstva už tiež hovorí nemecky, ba gramaticky a štylisticky lepšie ako v materčine, preto jej rodinná korešpondencia je nemecká, ale zato sa ešte dá získať k pestovaniu národnej kultúry, potrebuje len vzbudiča. Ako uvidíme, Vincent Berzeviczy práve na ňu sa spoliehajúc dopomôže k víťazstvu maďarské divadlo v kruhu šľachty a meštianstva.

Konečne za štvrtú spoločenskú triedu môžeme považovať v predmestiach žijúcu maloremeselnícku a robotnícku vrstvu, veľkú časť ktorej tvoria pristahovalci z okolitých dedín. Bohužiaľ, okolie Košíc, ktoré do 17. storočia bolo čisto maďarské, následkom tureckého panstva a stavovských bojov osudne oslablo, maďarské obyvateľstvo niektorých obcí skoro úplne vyhynulo a bolo nahradené Slovákmí.

Štát, cirkev a škola v tejto dobe nestáli v službe maďarčiny. Táto úloha pripadla literatúre a divadlu. Na poli literárnom bolo treba len pokračovať, poľahky obnoviť počínanie Kazinczyho družiny. Tejto práce sa podujal gróf Jozef Dessewffy, maďarský magnát eurupskej vzdelanosti a vysokej učenosti; ktorého kultúrno-politický význam dnes tiež trochu upadol do zabudnutia.

Chcel vybudovať v Košiciach literárne stredisko, chcel, aby Košice boli sídlom maďarčiny a preto založil časopis: „Felsőmagyarországi Minerva“ (Hornouhorská Minerva). Tento časopis oživil duchovný život mesta a dosiahol väčšieho významu, keď gróf Jozef Dessewffy uverejnil v ňom ódu na oslavu Széchenyiho z príležitosti založenia maďarskej Akadémie. Košický cenzor ódu povolil, ale **Szedlnický**, policajný minister v apríli roku 1826 toto číslo časopisu predložil uhorskej kancelárii s oznámením, v ktorom ostro vytykal hlavne túto časť ódy, v ktorej sa básnik vyrútil na vládu. Na kancelárov rozkaz sošité zhabali, vytýkané listy bolo treba vytrhať a s novými nahradzovať. Aj cenzor, istý **Mészáros**, mal z celého dosť veľkých nepriemností.

Vystúpenie Széchenyiho vo verejnom živote maďarskom vyplývalo aj na košické pomery, a ako sa to vyjaví z korešpondencie Berzeviczyho, bolo aj jemu príkladom. Vec maďarčiny sa stala svätou a v záujme tejto svätej veci prepustil barón Berzeviczy so súhlasom mestského predstavenstva nemecký divadelný sbor a privolať koložvársky, ktorý práve vtedy bol bez prístrešia. Opusteným hercom prišlo to vhod a prijali pozvanie. Tak sa začína v Košiciach stále maďarské divadlo.

ROZPOMENÍME SA KRÁTKO NA TO, čo predchádzalo košické maďarské divadelníctvo v rokoch 1816—1820. Keď roku 1815. maďarská divadelná spoločnosť opustila Pešť a zdalo sa, že maďarské divadlo v Pešti už vonkoncom padlo, **Štefan Kulcsár**, redaktor časopisu „Hazai és Külföldi Tudósítások“ (Domáce a cudzozemské vedomosti), oduševnený bojovník maďarského divadelníctva, so

slzami v očiach kládol im na srdce, aby nikdy nezabudli, že konajú **národné poslanie**. Spoločnosť išla do Miškovca. Roku 1816 hrali po prvý v Košiciach. Déryčka, popredná herečka tejto doby, píše vo svojich rozpomienkach, že ich milo privítali, ale nič zvláštneho sa neprihodovalo. Niekoľko panských rodín ju pozvalo. Tu sa veľmi zadivila, lebo nielen že sluhom slovensky rozkázali, ale aj panie sa medzi sebou slovensky shováraly, z čoho ona nič neporozumela. Na trhu ani si nemohla nakupovať; páni prudko tvrdili, že oni srdcom a dušou sú Maďarmi, hoc i slovensky hovoria, a sľúbili, že horlive budú podporovať maďarské divadlo. Tak tomu aj bolo. Len 9 týždňov tu strávili a **predsa trikrát** dostali plát.

Déryčka, ktorá v staršom veku písala svoje rozpomienky, sa mylí v časovom poradí udalostí. Miškovské divadlo pod vedením riaditeľa **Murányiho** nie roku 1818, ale roku 1816 účinkovalo v Košiciach a netrvalo to deväť týždňov, ale len dva, od 15. mája do 30. mája. Obecenstvo so záujmom ich prijalo a košický zpravodajca spomenutého už časopisu „Hazai és Külföldi Tudósítások“ píše, že **magnáti, zemanía, mestská rada a poprednejší občania** mesta prítomní boli na tejto národnej zábave. Divadlo sa im veľmi páčilo, takže v nedeľu, 1. mája mnohí už ani nedostali miesta. Jasne to dokazuje, že „**stavy urodzenej stolice Abaújskej**“ sú si hodné a cítia sladkosť domácej reči. Ale aj slávna rada a občania mesta Košíc dokázali, že si zaslúžia vedúce miesto medzi hornouhorskými mestami.

Táto zpráva je z viacerých hľadísk mimoriadne charakterizujúca. Nehovorí o úrovni hry, ale vyzdvihne šlachetné vlastenectvo. V tejto dobe divadelníctva umelecké hľadisko ustúpi celkom do pozadia pred politickým, národným významom. Herci stoja v službe národnej misie, sú si vedomí svojho povolania brániť reč, ale trvá to ešte mnoho rokov, kým si uvedomujú aj skutočné umelecké ciele. Aj vodcovia maďarského duševného života považujú rečové poslanie za prvotné a keď aj zbadajú nedostatky na poli umeleckom, dobromyseľne ich obídu a v tlači sa neobjaví ani jedna prisnejšia kritika. Ten istý Jozef Dessewffy, ktorý o prvej hosťovskej hre miškovských hercov takú oduševnelú zprávu poslal spomenutému časopisu, o ich druhej hosťovskej hre (r. 1817) podá veru veľmi ostrú kritiku v liste, písanom Kazinczymu. Píše, že miškovskí herci sú dosť súci, ale herečky, vyjmúc Déryčku, ktorá dostala od Boha mnoho talentu a pôvabu, len fňukajú a kňučia; ich hlas nie je prirodzený a jazyk sa im len jednotvárne vrtí, ale **divadlo je predsa vždy preplnené a vlastenecké obecenstvo chýb buď nespozoruje, alebo ich strpí**.

Druhé hľadisko, na ktoré musíme poukázať, týka sa rozvrstvenia sa obecnstva. Vidíme, že podporovateľmi maďarského divadla boli v prvom rade stavy, cez zimu v Košiciach sa zdržujúci zemanía. Podporovali divadlo aj magnáti, ktorí predplácali na lôžu a pravdepodobne sa nekochali v primitívnej hre maďarských hercov práve tak, ako ich zjemnený vkus protestoval proti „umeniu“ nemeckých hercov, predsa chodili do divadla z kratochvíle, z módy. **Vincent Berzeviczy** musel prísť za desať rokov, aby pozdvihnúť maďarské divadelníctvo na vysokú úroveň, získal si vysokú šľachtu za oduševnených

zastancov a tým aby mohol utvoriť hmotnú bázu pre stále maďarské divadlo v Košiciach.

Maďarské divadlo podporovala aj rada mesta Košíc, od chvíle, že na košickom javisku po prvé odznela maďarčina. Aj poprednejší mešťania radi chodievali na predstavenia už aj vtedy, veď ich ideálom bol životný spôsob zemianstva a oni už aj z módy chodili ta, kam zemia, hoci maďarské divadlo vôbec nie, alebo len povrchno porozumeli. Nenájdeme však medzi podporovateľmi maďarského divadla ani stredné, ani malomešťanstvo. „Mešťanstvo nerozumelo maďarsky a preto nevelmi chodilo do divadla, privyklo veľmi na nemecké divadlo, ale aj celé obecenstvo vždy len opery, spevohry žiadalo“ — hovorí Déryčka.

Roku 1817 znovu pozvali miškovských hercov tým, že teraz už aj mešťanstvo hŕnnejšie bude ich podporovať. Stolica Abaújska udelila im 500 zlatých podpory a týmto darom už vopred hlásila dobu nastávajúceho stoličného podporovania. Sbor predstavil už aj prozaické diela, ako od **Dugonicsa**, od **Karola Kisfaludyho**. Časopis „*Hazai és Külföldi Tudósítások*“ tak píše: „Nikdy ešte v našom meste nehral sbor, ktorý by bol dostal toľkého podporovania. Divadlo je plné hosťov, ktorí maďarsky ani neznajú a ktorí tieskajú aspoň pre najdokonalejšiu mimiku.“

Táto hosťovská hra tiež len krátku dobu trvala. Prvé dlhšie pôsobenie maďarského divadla padlo na sezónu roku 1818—1819. Nájomníkom divadla od roku 1817 bol **gróf Jozef Péchy**, ktorý s hosťovskou hrou maďarských hercov natoľko bol uspokojený, že v lete roku 1818 prepustil nemeckých hercov a angažoval miškovských maďarských. Dňa 23. apríla roku 1818 podpísali smluvu, prvú, ktorú mesto uzavrelo s maďarským divadelným sborom. Od 3. novembra roku 1818 až do konca marca roku 1819 účinkovalo v Košiciach maďarské divadlo, ale ešte vždy nenadšiel čas pre stále maďarské divadlo. V rokoch 1823 a 1824 v lete hralo tu stolnobelehradské (Sremskohérvár) divadlo Juraja Édera. Tieto udalosti predchádzaly stále maďarské divadlo v Košiciach...

V marci roku 1821 otvorilo sa koložvárske stále divadlo. Tam sa síšli najlepší herci a herčky celej krajiny. Koncom dvadsiatych rokov však aj toto divadlo sa dostalo do zlého polozenia. Pod vedením neschopných magnátov sa pomery tak zhoršili, že na zimu roku 1827—1828 herci museli opustiť svoj domov. Rozišli sa skoro po celej krajine, po Dolniakoch, potom cez Zadunajsko sa dostali aj do Pešti. Tu ich milo prijali, ako by boli si cítili, že s nimi už sa hlási v hlavnom meste Národné divadlo (Nemzeti Színház), na ktorého založenie museli ešte čakať práve desať rokov. Nemali však ešte vhodného javiska a tak nemohli sa tu usadiť. Nadarmo sa hrnulo obecenstvo na ich predstavenia, úspech nemohli využiť, lebo riaditeľstvo nemeckého divadla povolilo im iba dve predstavenia týždenne. Vo februári roku 1828 vydali sa teda do Miškovca a tu, v prvom kamennom divadle krajiny by boli mohli ostať, ale oni chceli len do Koložváru. Cestou vo Varadíne (Várad) sa dozvedeli, že medzitým

aj v Koložvári bol angažovaný nový sbor a tak, nemôžuc sa vrátiť ani do Miškovca, ostali celkom bez prístrešia.

V tomto beznádejnom položení dostali pozvanie baróna Berzeviczyho. S veľkou radosťou prišli do Košíc, kde okrem podporovania a pohostinnosti našli aj teplý rodinný kruh. Bdelé vlastenectvo a nazištná pomoc pohraničí umožnily podmienky k založeniu peštianskeho Národného divadla. Základy položil Koložvár a vybudovaly to Košice. Roku 1823 sa začína nová, slávna doba v dejinách národného divadelníctva — píše Jozef Bayer — lebo od toho času môžeme počítať rozkvet košického divadla, **bez ktorého budínsky divadelný sbor v rokoch 1833—1837 bol by nemohol zodpovedať požiadavkám hlavného mesta a tak aj otázku stáleho peštianskeho divadla — bez dobrých hercov — bolo by treba odložiť na neurčitú dobu.** Právom píše Déryčka, že Koložvár zaslúži veniec pre založenia sboru, ale Košiciam patrí bezpodmienečné uznanie, že ho vedely vychovať.

Sedmohradský sbor sa tak pomaly udomácnil v Košiciach. Nielen miestne pomery im prialy, ale podarilo sa im nájsť podporovateľa, ktorý nielen svojim spoločenským postavením a majetkom, ale aj svojimi dôkladnými odbornými vedomosťami povolaný bol na to, aby spravoval divadelný sbor, aby v Košiciach založil a zveladil stále maďarské divadlo. Týmto človekom bol barón Vincent Berzeviczy. Gróf Jozef Dessewffy chcel, aby Košice boli sídlom literárnym, tak chcel umožniť rozkvet maďarského duševného života na Horniakoch, Berzeviczy si volil účinnejší prostriedok: silu živého slova. Vedomie svojej misie, vytýčený cieľ politický a národný žily v ňom ako pravá skutočnosť, ako to nižšie uvidíme z jeho podania k Akadémii a z listu jeho šľachtnej ženy, nad to však **on už vytýčil za úlohu umelecké vzdelanie divadelného sboru,** správne si rozmyšľajúc, že len umelecky na vysokom stupni stojace maďarské divadlo môže upútať stále záujem obecnstva a len tak môže zodpovedať svojej veľkej národnej úlohe. Pravý umelecký sbor dotiaľ sa vyvíjať nemohol, lebo nebolo vedúceho, ktorý by bol vedel dať sboru umelecké smernice. V osobe Berzeviczyho našli aj vodcu, ktorý sbor spravoval podľa zásad umeleckých a vychoval ho tak, že sbor stal **v prvom rade** v službách umenia a tým aj v službe záujmov rečových a národných. Tým Berzeviczy vykonal v dejinách maďarského divadelníctva priekopnícku prácu.

BOLA TO ŠĽASTNÁ NÁHODA, že na čelo maďarského divadelníctva v osobe Berzeviczyho dostal sa skutočne povolaný vodca. Boly v ňom všetky vlastnosti, k tomuto postaveniu vtedy žiadané: vznešený pôvod, spoločenská autorita, majetok, odborné vedomosti, v živote získané praktické skúsenosti, schopnosť udržať autoritu, horlivosť, schopnosť zachádzať s hercami, dobré srdce a nadovšetko láska maďarskej reči a kultúry. Následkom jeho skromnosti bolo, že v novšej dobe sa naň tak zabúdalo, ináč jeho pamätná doska už tam malá byť v predsieni košického divadla, lebo on položil v pravom slova smysle základy tohoto divadla.

Lexikony, divadelné a literárne dejiny čiastočne uznajú jeho zá-

sluhy. Ale je zarmucujúce, že ešte aj v čiste lexikálnych životopisných údajoch je toľko chýb, toľko omylov. Tak napr. podľa štvorsväzkového divadelného lexikóna **Aladára Schöpfli**na narodil sa v Daróci, hoci sa narodil v Košiciach, že z ciest v cudzine sa vrátil roku 1829 a ihneď prevzal riaditeľstvo košického divadla, hoci sa vrátil už roku 1817 a odvtedy býval v košickom paláci a v kaštieli v Daróci atď.

V pamätiach Alberta Berzeviczyho čítame, že jedna vetva rodiny Berzeviczých dostala od Márie Terézie sedemramennú korunu. Ich pradedom bol **Ján Berzeviczy**, ktorý so svojou ženou **Annou Máriássy** žil koncom 17. a začiatkom 18. storočia. Jeho syn, **Ján**, za mladi dostal sa do tureckého väzenia; jeho ľubozvučnou maďarčinou napísané listy sa zachovali v archíve daróckom. Keď sa vrátil domov, stal sa krajinským komisárom a kráľovským radcom, vzal si za ženu **baronesu Annu Máriu L'Hullerovú**; v rokokovom slohu dal vystaviť novší kaštieľ v Daróci, tam a v Košiciach viedol čulý spoločenský život. Jeho syn, **František**, stal sa barónom, oženil sa s **baronesou Teréziou Vécsey**, od ktorej sa mu narodil syn **Vincent**, jediný z bratov, ktorý založil rodinu; roku 1818 si vzal za ženu **Annú Színnyel-Merseovú**, dcéru tabulárneho sudcu **Ladislava Színnyei-Merseho** a **Anny Máriássy**, mladšiu sestru **Ladislava Színnyei-Merseho**, pozdeshšieho šarišského vicišpána a poslanca, dvorného radcu

Je zaujímavé, že za vtedajších politických pomerov barón Vincent v detstve ani nevedel maďarsky. V rodičovskom dome hovorili len nemecky a francúzsky, od čelade sa naučil slovenský, v škole latincky, od inteligencie vtedy nemeckého mesta počul len nemecky, k ich domu chodievajúci irskí dôstojníci pluku Daltonovho hovorili francúzsky a anglicky. Maďarčinu si osvojil medzi vojakmi, ako aj Széchenyi medzi svojimi husármi prišiel na krásu maďarčiny. V štrnástom roku sa dostal k vojsku, zúčastnil sa vo vojne proti Napoleonovi roku 1796, potom roku 1809. Stal sa kapitánom, bol zranený, dostal sa aj do francúzskeho zajatia, ale práve tieto roky mu umožnili spoznať divadelné a hudobno-umelecké pomery predných talianskych miest. Je podstatnou okolnosťou, že Itália vypestovala jeho umelecký vkus, lebo takto sa stalo košické divadlo výchovným ústavom maďarskej spevohry.

V Benátkach a v Miláne si obľúbil divadlo, ale hlavne spevo-hru. Keď mal času, vo dne študoval hamburskú dramaturgiu Lessinga a večer sedel v divadle. Zaoberal sa aj so scenickou časťou divadelníctva a študoval diela **Engela**, **La Brune-a**, **Noverre-a**.

Jeho druhou vášňou boli karty a keďže pre dlhý sa povadil s rodičmi, nemohol ostať ani u vojska. Istý čas žil skoro život dobrodružný, niet pochybu, že bol aj hercom, ale pod falošným menom a s neobyčajným úspechom, takže svoje teoretické vedomosti doplnil aj v praxi. Konečne sa vrátil domov. Oženil sa a žil spokojne.

Keď koložvársky sbor prišiel do Košíc, Berzeviczy sa znovu pripojil k tomuto „prekliatemu, ale predsa tak milovanému“ svetu. Na nútenie stolice vzal na seba vedenie divadla roku 1829.

Prirodzene aj on mal, ako každý intendant sveta, mnoho ťažkosti s hercami. On sa staral o kusy, o rozdávanie rol, o praktické úpravy, o potrebné zmeny, o vekoverné zákulisia a kostymy, tam bol všade, kde bolo treba pomáhať. Obetoval čas, energiu, ale prinášal aj nad svoju silu i hmotné obety, ako to spomína aj Déryčka. Vykonal sýzyfovskú prácu, kým od sústavnej práce odvyklých, neukázaných hercov silnou rukou prilomil. Neraz rozprával Dessewffymu zvláštne veci o intimných podrobnostiach tejto práce. Tak napr. istý mladý herec zdráhal sa hrať Iolu Marinelliho, pokrytca, lebo podľa neho čím dokonalejšie bude hrať, tým viac ho znenávidí obecnstvo. Inokedy jedna 24-ročná švárna, ale najvyš 9 piadi veľká herečka chcela hrať kráľovnú, aby sa mohla objaviť pred obecnstvom v krásnych, vlečkovitých šatách. Modrooká Jutka zas raz nechcela hrať chyžnú, lebo táto len dvakrát vystúpila pred obecnstvo a nehovorila len 9 slov. Podobných prípadov bolo mnoho a on mal všetky taktne urovnať.

Jeho neúnavná práca mala aj čoskoro svoj výsledok. Herci si privykli, predstavenia boli plynnejšie a čím viac sa blížili k umeleckej dokonalosti. Obecnstvo najprv hľadalo len zábavu, ale sbor už zpočiatku mal predstavenia vyššej úrovne, než predtým nemecké divadlo. Potom obecnstvo už zbadalo aj usilovnosť sboru, ceny umeleckého vedenia Berzeviczyho a divadlo už bolo preň zážitkom. Privykli k divadlu, považovali za svoje, maznali ho. Ešte vždy spevohra mala najväčší príťažlivý účinok, Berzeviczy teda kultivoval hlavne spevohru, tým viac, že na klasickej zemi spevohry, v Itálii, aj on sám ju pestoval, táto zodpovedala najviac jeho umeleckému vkusu a teraz mohol hojne používať svoje italské skúsenosti, štúdiá. Na uhorskej pôde on uviedol taliansky spôsob prednesu spevohry oproti doterajšiemu spôsobu nemeckému a tak sa stal priekopníkom taliansko-maďarských kultúrnych stykov. Zemianstvo už od začiatku bolo získané pre divadlo, vysokú šľachtu však bolo treba prilákať a nato najviac sa hodila spevohra. Berzeviczy pečlivo vybral kusy, snažil sa program obohacovať, zveľaďovať, aby aj s tým stupňoval záujem. Ani ťažšia úloha ho neodstrašila. Vedel, nakoľko sú herci nadaní, čo môže od nich očakávať. Keď sa presvedčil o veľkom rozsahu hlasu Déryčkinho, dal jej zahrať „Cordeliu“ Konradína Kreutzer, čo považoval majstrovským kusom, ktorého titulná rola: miešanina vysokého soprána a hlbokého altu, bola pre mnohé veľké speváčky ťažkou, ba nezdolateľnou úlohou. Stále sa staral o obnovenie, rozšírenie programu. Program, s ktorým sbor do Košíc prišiel, bol zastaralý a práve preto ani nemal príliš veľkú príťažlivú silu, preto Berzeviczy sa snažil z cudziny zaopatriť všetky novinky, dal ich preložiť do maďarčiny, s hercami starostlivo nacvičil a za vtedajších pomerov čo možno s najlepšou dekoráciou košickému obecnstvu predstavil. Pravda, často musel siahnuť do vlastnej peňaženky, aby si zaopatriť potrebné veci, veď obnos, čo na podporu divadla poskytly stavy stolice Abaújskej a denné príjmy ani zďaleka nevystačily na zaopatrenie stále novších potrieb. Bol štedrý, aj voči hercom, podporoval a odmeňoval, teda nielen v práci, v ume-

leckom vedení, v duševných veciach, ale aj v hmotných nad svoju silu prinášal obety na oltár maďarčiny a maďarského umenia.

Už nielen vysoká šľachta, ale aj zprvu trochu nedôverčivé meštianstvo sa hrnie do divadla a s láskou obklopi hercov, ktorých si pokladá za svojich. Z denníka Déryčky čítame, že boli už aj meštianski mecenáši a panská spoločnosť — v prvom rade podľa príkladu Berzeviczyho, prijme do domova „nádenníkov národa“, dá si na nich záležať. **Barónka Eötvösová**, manželka hlavného župana, **páni Szirmay**, **páni Soósová** a ešte toľkí zo zemianskej spoločnosti Košíc nekonečne mnoho urobili pre zospoločnosťovanie maďarského herectva. Prvé miesto v pohostinnosti voči hercom zaujal dom intendanta a v tomto dome sa vtedy mnohí obracali z poprednej spoločnosti stolice Šarišskej a Spišskej. Vysokovzdelaná, ušľachtilá manželka baróna Vincenta Berzeviczyho aj vo veci divadla stala s úplnou oddanosťou po boku mužovom a aj v nej žila tá istá horlivosť k veci národnej ako v mužovi.

V jeseň r. 1828. prišiel sbor do Košíc, začiatkom r. 1829. vzal Berzeviczy na seba vedenie divadla. Herci až po leto účinkovali v Košiciach. Keď zemianstvo opustilo mesto, išlo na statky, potom vyhľadalo kúpele ako Rank, a hlavne módny Bardejov, a aj zámožnejšie meštianstvo sa hrnulo do letovísk, maďarské divadlo, ktoré vtedy ešte hmotné bytie nemalo zaistené, muselo sa dať na vandrovku. Tiahli sa po svojich mecenášoch do Ranku, do Bardejova, ale na jeseň sa vrátili do Košíc, kde ich prijali ešte s väčšou láskou ako v predošlom roku. Meštianstvo Košíc skoro závodilo v podporovaní divadla. Stolica Abaújska odhlasovala im na podporu 3000 zlatých, šľachtici a zemania predplatili na lôž, ba bol aj taký, ktorý lôž preplatil. Zpravodajca časopisu „Hazai és Külföldi Tudósítások“ tak píše po návrate hercov: „U mnohých obyvateľov mesta pôsobili (t. j. herci) skoro podivnú premenu, keďže teraz už aj takí začnú maďarsky hovoriť, ktorí dotiaľ, i keď vedeli, považovali za módné takto nehovoriť.“

V tejto jeseň Berzeviczy ešte viedol divadlo, ale potom sa vzdal. Na šťastie toto ustúpenie od vedenia divadla nebolo definitívne. Dielo Bayerovo píše, že príčinou ustúpenia boli veľké hmotné obety, asi 5000 zlatých, čo Berzeviczy prinášal pre divadlo a to ďalej už jeho majetkové pomery nedovolili. Tento výklad však nie je dostačujúci, objasnenie pravej príčiny je úlohou novších archívnych bádání.

Po zrieknutí sa Berzeviczyho aj mnoho zmietaný sbor cítil, že sa dostal znovu do neistého položenía a nie je postarané o jeho budúcnosť. Zase Berzeviczy pomohol svojou radou. Tak sa stalo, že deputácia sboru dňa 9. februára 1830. obrátila sa s prosbou na svolané stolické valné zhromaždenie, aby stolica vzala ich pod ochranu, oni sú ochotní ostať stále v Košiciach a podrobiť sa ustanoveniam smluvy, ktorá má byť uzavretá. Táto udalosť je mimoriadne dôležitá nielen v dejinách košického maďarského divadla, ale aj v dejinách všeobecného maďarského divadelníctva.

Stavy stolice Abaújskej s veľkou dobromyseľnosťou prijali prosbu a ponúkajú sa sboru. Valné zhromaždenie si volilo delegáciu,

ktorá mala uvažovať o prosbe sboru a ešte počas valného zhromaždenia predstrieť návrh, na základe ktorého možno túto otázku vybaviť. Delegácia po dôkladnom uvažovaní predostrela dlhší návrh, ktorý obsahoval v podstate nasledujúce:

1. Stolica Abaújska na tri roky vezme do opatery maďarský divadelný sbor v Košiciach.

2. Stolica Abaújska pošle prípis stolici Užhorodskej, Šarišskej, Gemerskej, Turnianskej a Zemplínskej, aby odhlasovali podporu na tri roky na udržiavanie košického maďarského divadla.

3. Delegácia z vlastnej iniciatívy usporiadala zbieranie a odovzdá shromaždeniu 1650 zlatých.

4. Za intendanta divadla má byť zvolený, potažne ako na túto hodnosť najsúcejšia osobnosť, má byť poprosený barón Vincent Berzeviczy.

5. Spravovaním obnosu, posbieraného na udržiavanie divadla má byť poverený urodzený pán **Zigmund Tóth**, hlavný notár.

6. Stolica má požiadať slobodné kráľovské mesto Košice, aby divadlo dalo bezplatne k dispozícii maďarskému divadelnému sboru.

Stoličné zhromaždenie predstretý a dôkladne odôvodnený návrh jednoglasne prijalo a mimo už posbieraného obnosu ponúklo na prvorocné udržiavanie divadla 2630 zlatých. Vyslaný výbor začal pojednávať v prvom rade s mestom a s barónom Berzeviczym. Berzeviczy mal isté podmienky, ktoré sa týkali hlavne umeleckého vedenia divadla. 15. apríla už ako intendant divadla pošle mestu prípis, v ktorom zahlási, že prevzal vedenie a bude sa snažiť urobiť všetko na zveľadenie Národného divadla. Preto poprosil o podporovanie aj predsedu Národnej Učenej Spoločnosti (Nemzeti Tudós Társaság) a predsedu Magnátskeho Kasína (Mánás Casino).

Rozsiahly prípis má ten význam, že z neho jasne vysvitá vedúca myšlienka divadelnej politiky Berzeviczyho: **vec košického divadla je vecou krajinskou**, treba držať tento divadelný sbor spolu, lebo z neho možno pozdejšie — za priaznivých okolností — utvoriť národné divadlo a preložiť do Pešti. Preto sa obrátil už z prvej príležitosti na Maďarskú Učennú Spoločnosť a na Národné Kasíno, ktoré v prvom rade sú povolané na krajinské riešenie otázky maďarského divadelníctva.

Ten istý prípis aj z druhého hľadiska zaujímave ukáže, že Vincent Berzeviczy akou vážnosťou, akou horlivosťou a akými odbornými znalosťami sa snaží vykonať svoju úlohu. Podá mestu návrh na cieľuprimeranejšie zariadenie hľadiska, na doplnenie, zmodernizovanie potrebného vystrojenia divadla. Veľavýznamný je jeho návrh, ktorý divadelnú sezónu chce ustáliť na dobu od 15. októbra až po leto, a tak cez leto možno previesť aj potrebné opravy. Košická divadelná sezóna trvala cez jedno storočie podľa návrhu Berzeviczyho.

Mesto s najväčším oduševnením a obetavosťou podporuje maďarské divadelníctvo. V prípise pod č. 874/904 zo dňa 1. marca oznamuje stolici, že bezplatne prepustí divadlo Národnému Divadelnému Sboru (Nemzeti Színház Társaság). Osvojí aj návrh Berzeviczyho a dá súhlas k prevedeniu navrhovaných prác. Intendant však k okrášleniu

divadla obetuje aj zo svojho a prepustí z rodinných vzácností ohromný a prepekný luster, ktorý je ozdobou povaly, vymalovanej viedenským maliarom **Brioschim**.

Sizyfovská práca zaľahla na pleciah Berzeviczyho, veď všetko sám mal robiť. Nechce sa podrobiť zúčtovaniu, nechce, aby divadlo malo mnoho vedúcich, sám chce tam neobmedzene rozkazovať, lebo len tak vie uskutočniť svoje veľké plány. Konečne sa dohodnú a stoličné valné zhromaždenie rozhodne, že stolica vezme divadlo na tri roky do spravovania a na udržiavanie divadla zaistuje 3025 zlatých ročne.

Cieľavedomá práca, ktorú Berzeviczy neúnnavnou vytrvalosťou vynaloží, čoskoro prinesie ovocie. Predstavenia košického divadla sú z hľadiska umeleckého i z hľadiska vystavenia vzorné a predstavenia sú krajinskej povesti. Aj obecenstvo susedných stolic navštevuje košické divadlo, ba Košice skrz svoje divadlo stanú sa známymi aj v cudzine, vo vtedy veľmi rozšírených nemeckých novinách „Augsburger Allgemeine Zeitung“ objavujú sa veľmi pochvalné kritiky o jednotlivých predstaveniach košického divadla, hlavne o spevohrách. Škoda, píše **Anton Németh** vo svojej úvahe, že vtedy ešte nebolo maďarského časopisu, ktorý by sa bol stále zaoberal s otázkou divadelníctva a tak umeleckú hodnotu diela Berzeviczyho môžeme oceňovať len v jeho účinkoch. Nakoľko vyžadoval vzornú, svedomitú prácu na javisku, natoľko sa staral otcovsky o každého hodného člena. Pre stoličné podporovanie a pre výnosnosť predstavení teraz už nemusel toľko obetovať, ale práve jeho otcovská láska voči hercom strhla ho do takých výdavkov, z ktorých nemôže zúčtovať a preto musí ich hradiť z vlastnej peňaženky. Déryčka pripomína mnoho príkladov tejto obetavosti. Raz na javisku schytil oheň do jej šiat, ale na šťastie sa jej nič nestalo okrem veľkého ľaku, lebo oheň utlačili, ale jej šaty zhorely. Berzeviczy druhý deň poslal Déryčke 100 zlatých. Keď **Bartha**, tento nadaný herec svojej doby, príde do Košíc celkom otrhaný, Berzeviczy ho ošatí z vlastných peňazí a tento „preddavok“ potom nedá stiahnuť z gáže herca. Vôbec takým spôsobom vedel darovať, že obdarovaný nikdy necítil, že prijal vlastne dar, almužnu. Nie div, že jeho herci v úradnej práci si ho vážili ako odborného vodcu a vykonali všetky jeho úpravy, v súkromnom živote však ctili svojho intendanta ako otca, na ktorého ešte dlho s láskou pamätali.

Čoskoro sa utvorí sbor, o ktorom už vie, že je to budúce „národné divadlo“. Aj herci sú si toho vedomí. Vedúcimi členmi boli: **Szentpétery, Udvarhelyi, Pályi, Szerdahelyi, Megyeri, Szilágyi, Déryčka**. Oni tvorili bázu sboru, boli tak nacvičení a tak si privykli, že odchodom jedného bol by sa sbor rozpadol. **V Košiciach sa utvoril prvý umelecký maďarský sbor** pod vedúcou rukou Vincenta Berzeviczyho.

Ján Korponay vo svojej monografii stolice Abaújskej zostavil na základe stoličných spisov štatistickú tabuľku o vecnej súvahe divadla, ale z tej štatistiky môžeme utvoriť aj umeleckú súvalu. Z prednesených kusov môžeme zistiť aj cieľavedomé zostavenie programu, v ktorom spevohra má aj naďalej vedúce miesto, ale už vždy viac sa dostane k slovu aj próza. Rastúce príjmy jednotlivých predstave-

ni poukazujú na príťažnú silu predstavení. Prvý rok Berzeviczyho účinkovania končí sa príjmom vyše 14.000 zlatých oproti výdavkom 10.000 zlatých, stolica má k tomu skutočne všetky dôvody, aby bola so svojim podnikaním uspokojená.

Berzeviczy učiní všetko, aby košické divadlo bolo čím príťažlivejšie, čím dokonalejšie. Chcel by už z divadla urobiť aj domovinu prozaických diel, ale cíti aj dvíhajúce sa ťažkosti. Niet dosť maďarských diel, cudzie diela zas nie sú umelecky prekladané. Preto Berzeviczy predstrel návrh stolici Abaújskej, stavy si návrh osvoja a pošlú pripis k Akadémii, aby sa starala o vhodné divadelné kusy. Nato si Akadémia volila trojčlenný výbor, aby tento určil cudzie diela, ktoré sú hodné prekladania. Tento výbor navrhoval na prekladanie 71 hier a Akadémia vyzvala svojich členov k práci. Do valného zhromaždenia r. 1832 došlo len 31 prekladov, ale podľa úsudku Akadémie len tri boli hodné na vytlačenie. Hoci táto iniciatíva nedosiahla takého úspechu, akého Berzeviczy čakaľ, predsa Akadémia už drža'a na dennom poriadku otázku maďarskej dramatickej literatúry a o rok neskôršie vypísala 100 zlatých na odmeňovanie smutných alebo veselohry. Vtedy Akadémia bola jediným fórom literatúry a tak bezpochyby na podnet Berzeviczyho sa začala kvitnúť maďarská dramatická literatúra.

Je večnou slávou činnosti Berzeviczyho a košického maďarského divadla, že 15. februára r. 1833 tu, na košickom javisku odznela po prvýkrát veľká maďarská tragédia „Bánk bán“. Literárne dejiny už objavily, že Udvarhelyi si volil za odmenné predstavenie tento kus pred troma rokmi zomrelého svojho priateľa.

Za mnohé zásluhy Maďarská Vedecká Akadémia si volila Berzeviczyho r. 1832 za člena a na štvrtom valnom zhromaždení vyslovila vrelú vďaku stolici Abaújskej a Berzeviczymu, intendantovi divadla.

Berzeviczy vtedy poslal k Akadémii rozsiahle podanie, v ktorom vyložil svoj veľký plán na konečné rozriešenie maďarského divadelníctva. Tento plán je založenie krajinského divadla. Z každého slova návrhu žiari činná láska k vlasti, vrelý záujem k otázkam národného vzdelania.

V podaní poukazuje na to, aké premeny prinieslo divadlo do života Košíc, že v predtým skoro len nemecky hovoriacej spoločnosti už počul vždy viac a viac maďarskej reči. Ale tento sbor je odkázaný na rozpadnutie, lebo hmotné sily stolice nestačujú na jeho udržovanie. Škoda by bola však nechať ich sa rozchádzať, lebo tento sbor zpomedzi doterajších sborov najviac zaslúži prvenstva a podporovania. Hoci ešte i tento sbor je ďaleko od dokonalosti, ale veľmi sa usilovali, prednesúc aj spevohry Rossíniho, Auberu, Mozarta a druhých, takže aj maďarsky nerozumejúci poslucháči, ktorí spevohry poznali v pôvodine, boli spokojní s mimikou a hrou hercov.

V podaní píše ďalej o tom, že na jar r. 1833 prestane podporovanie stolice, ale bolo by treba držať sbor spolu, aby mohol slúžiť za školu, za prípravu pre sbor väčší, dokonalejší. Potrebne by bolo ešte určiť mesto, kde tento sbor by sa mohol zveľadiť do tej doby, kým ho bude treba v hlavnom meste, aby tam slávne mohol zodpovedať očakávaniu

národa. V ďalšom Berzeviczy ponúkne svoje služby Akadémii pre prípad, že Akadémia sa ujme vecí divadla a nechá ho v Košiciach.

Toto podanie obsahuje vo všeobecnosti obrisy veľkého divadelného plánu Berzeviczyho: Keďže nemožno vedieť, kedy príde rad na uskutočnenie vrelej túžby národa, na založenie maďarského divadla v Pešti, treba použiť náhodou danú situáciu. V Košiciach je daný výborný, vycvičený sbor. Keď tento sa rozchádza, kto vie, či bude možné za krátku dobu zostaviť podobný dobrý sbor, ktorý by mohol tvoriť základ maďarského divadla v hlavnom meste. Preto treba udržať v Košiciach sbor a treba založiť divadelnú školu, ktorá má byť vychovateľskou novej maďarskej hereckej generácie. Berzeviczy vlastne obnovil plán **Kulcsára a Katonu**. Podľa Berzeviczyho návrhu cez leto herci mali zveľaďovať svoje dramaturgické vedomosti. **Kovacsóczy** mal držať prednášky teoretické, **Kántorová** a **Megyeri** zas praktické.

Berzeviczy bol natoľko reálnym človekom, že od Akadémie nečakal peňažitú podporu. Len to žiadal, aby Akadémia svojou mravnou silou ho podporovala. Uskutočnenie svojho plánu si tak predstavil, ako otázku Akadémie, teda z dobrovoľných venovaní horlivých magnátov. Podľa jeho výpočtov by potrebovali vyše 100.000 zlatých, aby zabezpečili udržiavanie košického stáleho maďarského divadla a aby tak mohli uskutočniť krajinské divadlo, ktoré potom za vhodnej príležitosti jednoducho by mohli preložiť do Pešti. K tomuto úmyslu Berzeviczy chcel si získať v prvom rade priazeň „najväčšieho Maďara“. Preto v ten deň, keď poslal svoje podanie Akadémii, jeho žena poslala opis návrhu bratovi **Ladislavovi Szinnyei-Mersemu**, krajinskému poslancovi šarišskému do Prešporku, aby ihneď sa dal do styku s primeranými činiteľmi, v prvom rade s grófom Štefanom Széchenyim. Tento dosiaľ neznámy list je v majetku dra Eugena Szinnyei-Merseho, a úplne objasní, ako si Vincent Berzeviczy predstavil prevedenie svojho plánu. (List v nemeckom originále uvedieme pri maďarskom texte tejto úvahy.)

Z veľmi zaujímavého listu vysvitá, že nezodpovedá pravde, ako by bol Berzeviczy ustúpil od vedenia divadla pre veľké hmotné obete. Pravou príčinou bolo to, že Berzeviczy stratil chuť, lebo stoličné podporovanie čím ďalej to znamenalo, že každý sa chcel miešať do vecí divadla, že v zostavení programu, v rozdávaní rol, v prijatí hercov začaly sa uplatňovať nekompetentné vplyvy. Berzeviczy istý čas odporoval týmto snahám, potom si pokúsil posledné východisko: urobiť divadlo krajinským, zaobstarať potrebný kapitál, sveriť to Akadémii a tak vziať na seba zodpovedné vedenie. Avšak Akadémia na riadiťskej schôdzke dňa 4. februára — s pochvalným uznaním zásluh Berzeviczyho — tejto úlohy sa nepodujal. Neprišli uspokojujúce zprávy ani z Prešporku, a tak po trojročnom úspešnom pôsobení odstúpil.

Ale nebol takým človekom, ktorý by bol choval v srdci hnev a urazenosť. Ostal aj naďalej nezištným podporovateľom vecí maďarského divadla. Na stoličné shromaždenie v marci r. 1833, ktoré malo rozhodovať vo veci divadla, on prichystal toto veľkolepé výzvanie, v ktorom stále maďarské divadlo a divadelnú školu sveril na stavy

stolice, na stolice susedné, v prvom rade na veľkodušné maďarské panie. Rýchly výsledok tejto sbierky umožnil, že stolica i naďalej ostala opatrovateľom divadla a maďarské divadelníctvo sa v Košiciach ustálilo. Barón Vincent Berzeviczy s najväčšou ochotou podporoval aj prácu svojho nástupcu, **grófa Teodora Csákyho**. Svojimi kritikami, písanými do prvého maďarského divadelného listu „Játékszini Tudósítások“ ktorý vychádzal v Košiciach), zveľadil umelecký vkus a oboznamujúc šľachetné dielo košického divadelníctva v rozšírených novinách „Augsburger Allgemeine Zeitung“, rozširoval umeleckú slávu Košíc aj v cudzine. Ako predseda Kasína, urobil všetko, aby aj meštianstvo si obľúbilo divadlo.

V nasledujúcom roku už zomrel. Veľkou tragédiou mužov reformnej doby je, že nedožili víťazstva svojich diel. Széchenyi neprešiel cez Refazový most (Lánchíd), on nedožil založenia Národného divadla v Pešti. Ale jeho zásluhy uznajú aj vrstovníci. Széchenyi v liste, písanom 3. mája r. 1833, píše, že Berzeviczy „urobil divy a kliesnil takú dráhu, na ktorej teraz už ľahšie je pokračovať“.

Aj mesto Košíc vo všetkom podporovalo úsilie Berzeviczyho. A mestská rada r. 1830. právom písala v pripise k Berzeviczymu: „... nemôžeme upustiť, aby sme nevyjadrili naše vďaky...“

A Košice po 100 rokoch by boli nevďačné voči veľkému synovi?

(Podrobnú literatúru uvedieme na konci maďarskej úvahy.)

KONŠTANTÍN KÖVÁRI (1883—1916)

OSUD KONŠTANTINA KÖVÁRIHO, zomretého r. 1916 vo verejnej nemocnici košickej, je typickým osudom maďarského maliara. Po jeho smrti už práve štvrt storočia pominula, ale časom jeho umelecká tvorba ešte lepšie upadla do zabudnutia. Keď spozorujeme jeho umenie, jeho činnosť umeleckú a pokúsime sa triediť a soskupovať jeho obrazy na základe súčasných, vtedy po celej Európe panujúcich umeleckých smerov, presvedčíme sa, že Konštantín Kővári nebol nasledovateľom žiadnej školy maliarskej, ale kráča po úplne svojráznych dráhach maliarstva a jeho umelecká osobnosť sa nepodrobila umeniu žiadnych iných umelcov.

Rozoberajúc jeho umeleckú postavu nájdeme prapríčiny jeho snáh o samostatnosť a právom tvrdíme, že hodnota nášho maliara spočíva práve v tom, že celé jeho umenie vyrástlo z ovzdušia číromaďarského kraja, správnejšie z kraja košického a jeho okolia. Z tohoto rozkošného kraja, ktorý oplýva okúzľujúcimi krásami prírody, kde šumiace hory, zelenkasté doliny a lilavá atmosféra vzduchu v dušiach toľkých umelcov roznieťili plameň tvorenia.

Život Konštantína Kőváriho presvedčuje nás o tom, že dojmami detinského veku nasýtená duša umelcova môže sa vznášať do nekonečných výšin fantázie bez toho, žeby postrádala zážitkov a podnetov cudziny.

Ale umenie Kőváriho poukazuje i nato, že iestvie samostatná krajomalba, ktorá nosí svoju vzácnosť práve v zvláštnosti a v pomere k všeobecnému maliarstvu a je nevyčerpatelným prameňom pre umelcov, po tejto ceste kráčajúcich.

Krátky a všedný jeho život sám o sebe rozrieši hádanku, ako si mohol zachovávať Konštantín Kővári svoju rázovitú samostatnosť umeleckú. Na otázku jeho stáleho nepokoja duševného, na túhy, víriace sa v hlbine jeho duše, jasne odpovedá sama tvorba umelcova, ktorá sa nám zachovala, ako večne nasledovania hodná nielen pre ojedinelých, ale pre celé maliarstvo maďarské.

Hoci tá okolnosť, že následkom skorej smrti jeho tvorba ostala nedokončená, ochabuje každého milovníka umenia maďarského; s druhej strany práve to vzbudí veľký záujem o jeho tvorenie, povzniesť ich na takú vysokú úroveň, odkiaľ nekonečné perspektívy sa otvárajú pred očami potomkov.

V jednej z rozkopčaných ulíc západného predmestia košického zazrel prvý raz slnko božie, tu strávil aj svoj kratučký život. Rázna malomeštianska nálada tohoto romantického prostredia okrášľila a naplnila jednoduchý život tamojších chalúpok srdečným a farebným vzduchom.

Z tohoto sveta už skoro vynikal mladík štíhlej postavy, snivých

oči, podivín tichého hlasu, kto si nijako nevedel nadobudnúť popularitu v kruhoch košickej spoločnosti, v týchto rokoch ešte príliš malomeštianskej. Avšak s vrelým srdcom sa klonil k tomuto prostrediu, ktoré ho vôbec nechápalo. Predsa duch tohoto malomestského sveta dá mu podnet, ten ho inšpiruje. Aj priateľov mal z tohoto kruhu, ale väčšinu týchto zaujímalo v ňom len podivinstvo; umenie však zostalo nepovšimnuté. Toto nie div, veď na začiatku XX. storočia práve vo výtvarných umeniach bolo vidieť najjasnejšie, že ľudský duch strativší si rovnováhu, neúprosne klesá a strmo sa približuje k hroznému stroskotaniu. Je zrejmé, že vtedy Košice, majúce ešte len sotva 35 tisíc obyvateľov, hoci už boli kolískou mnohých vynikajúcich maliarov, predsa nemohly mať spoločnosť tak vyspelého vkusu umeleckého, ktorá predbehnúť svoju dobu by bola mohla pochopiť a uznávať Kóváriho neobvyklé umenie a celkom nového smeru.

Ani od jeho najbližšieho kruhu si nemôžeme žiadať tohoto porozumenia. Otec, ako strojvodič, po každodennej práci ukonaný, matka, zafixovaná starosťami vedenia krčmy v predmestí, sestry, starajúce sa len o svoju budúcnosť, mimo lásky nič iného nevedeli umelcovi dať na cestu.

Táto osamotenosť, to neustále vírenie dušu zožierajúcich plápolaní, životné ťažkosti, hneď rozplanúce, hneď zhasnúce túžby a nádeje hoci rodily v duši neporozumeného a nepovšimnutého Kóváriho tesklivý pocit, predsa následkom tohoto duševného stavu vyvíjala sa v ňom čínorodiace zahrúženie. Skoro sa spamätal, že môže sa spoliehať len sám na seba, na svoje nadanie. Naučil sa nevšimáť si ani pochvaly, ani vytýkani, naučil sa sľutovať nad prevyšujúcimi, usmievať sa ľútostivým. Ešte lepšie uzavretý a zamyslený začína sa jeho celkom vnútorný život, plný zázračných napnutí a závad.

Často celé mesiace nepracoval, hoci jeho podivná obrazotvornosť hojne rodila nové, zaujímavé, ale na plátne nikdy nefixované preludy.

Ale tento nervy hubiaci život nemohol minúť bez následkov, rozrýval jeho duševné základy, zrušil súlad vnútorný, takže po začiatocnej ťažkomyselnosti duch umelca sa úplne zatemnil.

Jeho osud bol osudom maďarského umelca, len v tom ohľade sa líšil od ostatných, že poklady jeho ešte ani teraz nie sú odkryté. Tvorba jeho ešte drieme, sníva sa jej o čarokrásnej vile, čaká na princa pohádok, kto by ju vrelým pocelom zobudil z hlbokého spánku a tak by objavil toto nesmierne bohaté umenie.

Účelom tejto úvahy nie je len pamätať na Konštantína Kóváriho, ale pokúsime sa zuriť jeho miesto medzi našimi umelcami, vzbudiť záujem o jeho umeleckú tvorbu.

KONŠTANTÍN KÓVÁRI NIKDY NEMAL PRÍLEŽITOSŤ oboznámiť sa osobne s cudzinou. Veľkých klasikov a moderné umelecké snahy poznal len z reprodukcii. Svoje štúdiá umelecké skončil v Budapešti a potom na umeleckej kolónii v Szolnoku zdokonaľoval.

Pozdejšie, jeho prostredie je tá štvrť mesta Košíc, kde prežil svoje detinské roky, kde si prvý raz všimol plesajúcou dušou slncom

ligotajúcej pestrosti žeravých farieb, ktoré potom takou nádhernou pompou vedel pretvárať, stupňovať, podľa svojich nálad zjemňovať. Podstatou jeho tvorby sú farby. Hoci s veľkou záľubou sa zaoberal s grafikou, tá predsa nikdy sa nestala dominantným motívom v jeho umení. Jeho grafické tvorby môžeme považovať len za prípravu, pomocou ktorej bolo mu možné uskutočniť vytýčené, vzletné ciele.

Umelecku tvorbu Kőváriho najlepšie môžeme pochopiť skúmaním jeho farieb.

Toťo vyplýva už nielen z okolnosti, že farba je najpodstatnejším prostriedkom maliarstva pred formou a čiarou, ale hlavne z toho, že v dobe Kőváriho kultúra farieb po celej Európe sa rozkvitla, nielen v maliarstve, ale: v krojoch, v bytoch i v kvetných hriadkach. Povrchným spozorovaním činnosti Kőváriho snáď by sme mienili pokladať farbiosť jeho obrazov za vplyv tohoto všeobecného zbožňovania farieb. Ale srovnaním jeho palety s paletami či maďarských vrstovníkov, či cudzích, zistíme, že náš umelec vedel vystihnúť rozličnými farbivami také odtienky, aké nikto zo súvekých maliarov.

Charakteristická farbiosť v jeho umení neznamená krikľavé hýrenie farieb, ale prirodzenú farebnosť opravdivého umelca. Farby jeho žily samostatný život v jednotnej, súzvučnej kompozícii. Ale samostatnosť jednotlivých farieb neškodí susedným, čoskoro takto sa môžeme vyjadriť, že farby u Kőváriho majú tradíciu. Preto nemožno pojednávať o osobitných farbách Kőváriho, len o obrazoch, charakterizujúcich jeho umenie. Kővári nie s jednotlivými farbami nakladal úspešne, ako takými, ale s farbami, ako s vyjadrovacími prostriedkami. Pomocou ich predstavil seba samého, v nich sa ozve jeho duša na rozličných obrazoch, z nich sa prúdi košická nálada ešte i vtedy, keď nimi zachycuje tak rozmanité nálady z okolia Szolnoku, alebo kraja spišského.

Keď sa prehlbíme v pracovnej metóde Kőváriho, otvárajú sa nám rozličné tajomstvá maliarskej dielne.

Všeobecne je známe, že maliarstvo je umením takého druhu, ktoré najtesnejšie je srastené s hmotou. Akosť farieb, skúsenosť v ich používaní vo veľkej miere, umožňujú dokonalosť vyjadrovacej schopnosti, ale s ňou sa stotožniť nemôžu. Tomu jasne prisvedčuje práve maliarsky talent Kőváriho.

Proti tomu, že Kővári so záľubou skúmal vyjadrovacú schopnosť jednotlivých farieb a na všetkých svojich obrazoch prejavil náležitej úcty k hmote, predsa sa nikdy nestal strojeným, duch jeho prác vždy si podmanil materiál. Práve v tom má neobvyklú výhodu, že pomocou náležitého ocenenia hmoty vedel zachytiť jej podstatu a duchom naplňajúc hmotu, zošľachťuje ju v skutočné umenie.

Tak napr. keď spatril roku 1908 časťku ulice v Spišskom Podhradí, hodnú na štetec maliara, pravdepodobne nemyslel na to, že týmto obrazom skoro zdarne uchádza pozdejšie o štipendium gr. Andrásyho, ktoré by bolo znamenalo cez tri roky ročne 3000 korún.

Námet obrazu nie je úchvatný, niekoľko dedinských domčekov vidíme na rozkopčanej ulici, ktoré tak namaľoval umelec, že aj kúsok

tienistého trnaca, kde sám pracoval, dostal miesto na obraze. Týmto dosiahol, že nielen svetlo a tieň, ale i slnkom ožiarené, i chmúrnejšie farby srástly vo veľkolepom súlade. Námet je jednoduchý, každodenný, jednotvárný, veď v Spišsku sa nenachádzajú pestré, farebné budovy, s bohatou fantáziou vycibrené trnace a predčelia, ani hory a stromy nespestrujú obraz. Ale Kővári túto jednotvárnosť a všednosť vie pretvoriť v nádhernú farbivosť. Jeho štetec s pomocou niekoľkých ľahov vyčaruje také živé farby, ktoré leskom opálovým žeravejú a v takej melodickkej súfarebnosti sa sjednotia, že v nich dýše a kmitá celé plápolajúce vnútro umelcove. Spozorovateľ bez toho, žeby našiel žilku týchto krás, podivných tajností, dvíha sa do sveta dosiaľ neznámych rozkošov. Avšak podstata upútajúceho a hlbokého vplyvu Kőváriho je ľahko srozumiteľná, jasná: jeho talent nezávislý od hmoty, túžob, myšlienok, čoho si len všimne, to razom naplní svojim mocným, záračným duchom, oživuje a zošľachťuje. Tento zvláštny dar boží, táto ohromná umelecká sila tvoriaca aj u najnadanejších umelcov len zriedka sa vyskytuje a mnohí i len tušenia vtedy budú mať o podstate týchto schopností, kedy ich duša sa naplňuje láskou krásy, kedy budú veriť v krásu a budú ju milovať.

Farby Kőváriho sa stanú niekedy chmúrnejšími. Ako by dvíhajúce sa mrakavy zatemnily jeho lesklý, optimistický svetonázor. Na základe týchto obrazov chmúrneho, temného tónu ako by sme sa pochybovali v pravdivosti už spomenutých, charakteristických vlastností umelca. Ale pri základnejšom badaní spoznáme, že tu sa prejavuje iba stále vlnenie nálad maliara a náležitý tón jednotlivých obrazov sa zamieňa len na základe radostí, alebo žiaľov citlivej duše tvorcovej.

Tu ešte aj vedenie štetca je tuhšie, bujarejšie, ako by aj týmto chcel vyjaviť umelec svoje duševné vzrušenie a nepokoj.

Jeho pastelý svetia takou žeravosťou, ktorá už je svojskosťou maľby na skle. Ním samým utvoreným spôsobom, povytiahovavši hladký karton, rozvíri, znepokojuje plochu obrazu, na ktorom takéto farby naozaj oživejú, otužujú sa. Tieto potom vnúti do rámcov kontúr, čím ešte účinnejšie stupňuje sklovitosť, život farieb a obrazovitosť maľby bez toho, že by ho to viedlo k umeľkovaniu.

Ale nemyslíme, že kontúra u Kőváriho má len sekundárnu úlohu, nie, ona je prvotriednym kompozičným prvkom v jeho umení. Farby kontúrami ohraničené zbavia sa hmoty, zduševnejú, takže v jeho pasteloch sa kochajúc zabúda človek na matérie, lebo mu pred očami sa iskria farby, ktoré, hoci sa korenia v hmote a vyobrazujú predmety, predsa žijú samy o sebe, samostatne, ako neodvislé od predmetov, ktoré znázorňujú.

Prirodzené je, že maliar takého nadania nepreberá sa dlho v témach.

V sebe nosisť množstvo zárobkov námetových, ktoré čakajú len na okamih, kedy môžu vystúpiť zo sveta fantázie, aby sa dostaly na štetec.

Obrazy Kőváriho majú zväčša košické námety. Rád maľuje Hlavnú ulicu, bohatú na verejné budovy, ale najčastejšie navštevuje

rozhegané chatrče periférii, kde namaľované, šedé steny pohnú jeho driemajúcu obrazotvornosť. A s pomocou týchto motívov sa môžeme približovať k jadrú jeho umeleckého talentu. Tu si môžeme všímať najjasnejšie nezávislosť jeho farieb od skutočnosti, od namaľovaných zjavov. Tam, kde obyčajný človek vidí len ojedinelú, základnú farbu, v obrazotvornosti Kőváriho na podnet vonkajšieho sveta všetky dosiaľ skryté odtienky a kontrasty sa hlásia na život a na plátne sa stretnú v harmonickom celku.

Umelecká činnosť Kőváriho je celkom prirodzená, pudovitá, bez stopy učnosti a strojnosti. Kedy maľuje, je stvoriteľom, jeho predstavy, dejiny a zážitky tak ľahko a dobrovoľne sa premenia v obrazy na vonkajší podnet, ako z vôle Stvoriteľa vznikol svet.

Kto videl Kőváriho v práci, ten sa mohol presvedčiť o pravde predošlých úsudkov. Keď pracoval na ulici, nevyrušovali ho ani poznámky okoloidúcich, ani plané vtipkovania detí, ani počasie, ani horúce slnko, ani fučiaci vietor, slovom život materiálny. Všetky tieto dojmy vonkajšieho sveta len vtedy sa v ňom uvedomily, kedy precítnul zo svojho blúznenia, kedy sa spamätal. Vtedy si uvedomil, že aj sám žije život smrteľníkov, aj sám je členom ľudskej spoločnosti, že aj naňho sa vzťahujú rozličné zákony a pravidlá, ale líši sa od ostatných, lebo duch jeho činnosti je taký, že ho ostatní ani pochopiť nemôžu. Jeho činnosť jestvovala len preňho samého, len jemu samému poskytovala rozkoše vysokého vzletu, hoci si s ňou nevedel zaistiť ani každodenný chlieb.

Pán Boh ho stvoril za takého človeka, ktorého životným cieľom je, aby aj on len stvoril. Kővári vytvoril z hmoty duch a duch robil vnímateľným.

V rámci našej úvahy raz sme už spomenuli, že Kővári sa rád zaoberal aj s grafikou. Rozličné svoje poznatky a vedomosti v tomto obore si osvojil na akadémii výtvarných umení v Budapešti. Hoci nebolo uňho kreslenie nikdy „umenie pre umenie“, predsa pri úplnom rozboře jeho umenia ani tejto stránky nemôžeme zanedbávať.

S porovnávaním jeho výkresov vidíme, že Kővári nie preto kreslil, aby svoje predstavy fixoval, ale zato, pretože grafiku pokladal za nepostrádateľnú súčiastku maliarstva.

Toto stanovisko vysvitá aj z jeho listu, ktorý r. 1910 písal košickému advokátovi, menom Dr. F. Á.

A keď v jeho maľbách nenájdeme stopy žiadneho druhého maliara, to už nemôžeme tvrdiť o jeho výkresoch. Táto okolnosť sa dá vysvetliť z toho, že kým jeho obrazy sa rodily, bez rozdielu, na duševný nátlak umelca, tak grafiku pestoval len z praktických dôvodov, aby si prehĺbil technické a formálne vedomosti.

Pritom závislosť jeho grafiky spočíva i v tom, že grafika je abstraktným umením, a keď sa snaží zachycovať skutočnosť vlastnými prostriedkami, môže pracovať len dvoma farbami: bielou a čiernou. Samozrejme je to, že Kővárimu táto forma nevyhovela, veď sme sa presvedčili, že on ešte i v jednotvárnosti vonkajšieho sveta videl nekonečné množstvo farieb, v svojom duševnom vzrušení videl len nádherný svet farieb a úplne stál pod ich okúzľujúcim vplyvom.

Toto jasne dokazuje, že kým na svojich obrazoch sa usiloval o vecnosť, jeho schopnosť nastienia slobodne využíva všetkých možností farby čiernej a bielej. Jeho grafické tvorby obsahujú samé dekoratívne a figurálne kompozície, ale kompozície v pravom slova zmysle, kde kompozícia neobsahuje len vybájené, vymyslené predstavy tvorivej obrazotvornosti, ale kde sa zrači skutočné umenie vo svojej úplnej celistvosti.

U Kőváriho i technika, i svet farieb a foriem srastú v jednotný celok a nedajú sa rozdeliť.

Hoci jeho obrazotvornosť stále pretvárala prírodu, ale predsa tak hlboko bol zakorenený v skutočnosti, že vzlet fantázie nikdy nezrušil súlad umeleckej tvorby; obrazotvornosť umelcova len vyhľadala, stupňovala iným snád skryté zjavy prírodné, v svojom neustále prekypujúcom vnútre sjednotil ich, vo forme umeleckej vyjaval.

Kővári je ojedinelým a svojráznym medzi maliarmi. Zriedka sa stane, že umelec tak úplne vie vždy seba samého prejavovať, ale nikdy všedného, ako on, hoci následkom toho nasadzuje i svoj život.

Práve preto je nemožné vradiť jeho tvorbu medzi súčasné umelecké smery. Jeho číroumelecká osobnosť nikdy neustúpila požiadavkám každodenného života, jeho vysoký vzlet vždy sa mohol uplatňovať.

Jeho umelecká tvorba je neobyčajnou cválajúcou vlastitou na oblohe maďarského maliarstva, ktorou predostrel tak veľkú zásobu krás milovníkov umenia, akou málo umelcov sa môže pýšiť.

Hľadal pravdu v umení, snívalo sa mu stále o nej, lebo pravda sa objavuje len snívajúcim.

JURAJ RUTTKAY

MAĎARSKÉ PROSTONÁRODNÉ DETSKÉ HRY

NOVŠÍM RADOSTNÝM DŮKAZOM ONÝCH SNÁH, ktorých cieľom je ocenenie maďarského ľudu a otvorenie možnosti k jeho uplatneniu sa, je i stále vzrastajúci záujem o dieťa maďarských osád a dedín. Dnes, keď stále širšie a širšie kruhy veria a hlásajú, čo výsledok porozumenia a uznania, že v širokých vrstvách maďarského národa kypia tajomné žriedla znovuzrodenia, s láskou sa pozeráme na ranné nebo maďarskej budúcnosti, na maďarské sedliacke dieťa. Onen záujem, ktorý sa javí o jeho hry, je dnes stále úprimnejší a i stále potrebnejší. Svet hier mestskej detskej mládeže je už vyčerpaný a v maďarských pedagogických kruhoch sa vždy častejšie a hlasnejšie ozýva: maďarským deťom dajte maďarské ľudové hry! Túto požiadavku možno ľahko splniť.

Po dedinách a osadách ponúka sa nám možnosť zachrániť mnohé krásne hry pred upadnutím do zabudnutia a použiť ich k národnej

výchove mestskej mládeže i na tomto poli. Takto teda hrá maďarská dedina vynikajúcu úlohu, čo pestovateľka a zachovávateľka detských národných hier.

VYHLADAJME TEDY DEDINSKÚ MLÁDEŽ, otvoríme skryté dvere jej spoločenského sveta a poohliadnime sa po jej hrách. Skôr však, než by sme sa s nimi oboznámili, naučme sa rozoznať ich od rôznych ľudových predstavení, ako od koledovania, chodenia Mikuláša a troch kráľov a iných príležitostných ľudových drám. Lebo tí, ktorí tieto prevádzajú, chodia z domu do domu, vystupujú pred divákmi a za svoje predstavenie očakávajú i odmenu. To nie sú teda pravé hry. Z viac-menej vedomého vystupovania účastníkov chýba práve ten najcharakteristickejší rys hier, totiž to, že hra je sama pre seba a nepožaduje uznania a odmenu. Dieťa sa hrá, lebo sa mu chce hrať sa, a nestará sa o to, či sa druhým jeho hra páči, alebo nie. Tým menej očakáva ešte i nejakú odmenu za ňu. Nie predstavenia, ale detské hry ukazujú pravú tvár detského spoločenského života. Ostaňme teda teraz pri týchto, a hľadáme v nich zároveň i to, čo je v nich rázove maďarské.

DETSKÚ SPOLOČNOSŤ môžeme považovať za počiatočnú, malú, medzi nami žijúcu spoločenskú vrstvu. Život tejto detskej spoločenskej vrstvy skladá sa z rôznych hravých zvykov. Tieto sú jednak detského pôvodu, jednak vznikajú pozorovaním dospelých. Deti vidia rôzne zvyky dospelých, alebo ich nástroje a napodobia ich; i ony strúhajú, valkajú a napodobnia mnohé obyčaje, ktoré im poskytujú nevidanú podívanú, v detských tancoch a piesňach. Takto sa dieťa vzdeláva a zdokonaľuje, ale keďže žije pod vplyvom okolia, prežíva vo svojich hrách život dospelých, pravda na naivnom detskom stupni.

Deti maďarských dedín a osád žijú v maďarskom ľudovom prostredí. Práve preto vykazujú ich hry stopy tohoto ľudového prostredia a prezradzujú onú rázovitosť, ktorá sa javí v živote a zvykoch maďarského národa. Maďarské dieťa sa môže hrať len to, čo videlo a počulo od svojich predkov. Keďže maďarský ľud žil po stáročia v pomerne uzavretom národnom spoločenstve, nuž vytvoril tradične maďarský životaspôsob, ktorý žije ďalej v detskom svete hier. Maďarské detské hry skutočne upomínajú na pradávny maďarský stahovavý, pastiersky a konečne roľnícky životaspôsob a na zvyky, ktoré už pomaly zanikajú a na maďarskú národnú poéziu, ba i na hudbu.

Vyhľadáme len nesmierne šire pastviny, na ktorých sa pasú ohromné stáda dobytky, koní, ošípaných a oviec. Onedlho nájdeme i pastierika. Pozrime sa, ako sa hrá, zabáva. Z kostí, z blata, dreva alebo z vetvičiek zhotoví si celé stádo drobného statku, ktoré sem a tam poháňa a prihovára sa mu. Vezme drevenú guľku alebo loptu z konskej srsti, dá im zvieracie mená a sám je strážcom; opatrí si palicu a pasie svoj statok a chráni ho, aby mu ho druhí neodohnali.

Dodnes sa zachovalo viacero takýchto spoločenských hier. Takouto je i hra, zvaná „csirapatázás“ alebo „kucuzás“, kde jeden chlapec — pastier sa snaží vohnať loptu — „kucu“ (prastaré slovo,

znamenajúce sviňu) — do jamky, ktorá predstavuje chliev. Druhá podobná hra sa volá „csigézés“, (csige znamenalo pravdepodobne kozu). Maďarské dieťa má pri svojich hrách vo veľkej oblube koňa. Medzi jeho hračkami vždy môžeme nájsť i neakého dreveného, kosteného, alebo slameného koňa. Okrem toho používa rôzne „kone“ i k všelijakým športovým hrám. Tak osedlajú deti peknú slnečnicu, alebo i len jeden jednoduchý prút a jazdia na „koní“, alebo zapriahajú jedno druhé; ba niektoré i vysadnú na chrbát svojich druhov, akoby chceli ukázať, že sa ešte pamätajú na niekdajší životaspôsob svojich predkov. Tento pripomína i hru takzv. „méta“ na „koňoch“, kde dva tábory „jazdcov“ bojujú proti sebe loptou tak, že sa snažia ňou navzájom trafiť.

Roľnícky životaspôsob sa odzrkadľuje tiež v rozmanitých hrách maďarských detí. Nielen že si deti zhotovia malé hrable, motyky, pluhy atď., ale i spoločne sa hrajú na koscov, ha hrabačky, sadia, drevo rúbu a inak napodobňujú poľnohospodárske práce. Takéto hry sú napr. „Hej színalía“, v ktorom napodobňujú kosenie a potom „rúbanie klátov“. Jeden chlapec spraví most. To je klát. Po dvaja silnejší (rúbači) vezmú jedného menšieho (sekeru) a postavlia sa z dvoch strán „klátu“. Rozkývajú sekeru a udierajú — rúbu — do „klátu“.

Tkanie a pradenie bolo maďarskému národu už od pradávna známe. Zachovalo sa i niekoľko dievčenských hier, v ktorých dievčence napodobňujú pradenie a tkanie. Zaujímavé je, že mnohé pohyby, zvyky vidíme síce u detí, u dospelých však nie. To však ešte neznamená, žeby ony pochádzali od detí. Tieto hry uchovávajú prastaré ľudové zvyky, obyčaje a piesne, ktoré už vymizly zo života dospelých.

Život maďarského národa bol kedysi omnoho pestrší a rázovitejší ako dnes. Ľud maďarských dedín a osád shromažďoval sa o významných sviatkoch a oslavoval záračnú moc prírody. Zažihal ohne na počesť a na radosť príchodu jari, veril v záračnú moc slnka, vody, ohňa, tancoval okolo nich a tak sa vyvinuly i u mládeže rôzne pekné zvyky. Znenie a vydávanie bolo tiež doprevádzané slávnosťmi. Zazneli piesne a tancovaly sa krásne prastaré tance. Keď hodovníci ustali, prišli pevcí a dedovia a spievali a vypravovali pohádky a povesti. Deti pozorovali tanec dospelých a so zatajeným dychom počúvaly pohádky o čarovných krajoch a ľudoch, o zakliatých princeznách a kráľovičoch, o skrytých pokladoch a zapamätali si ich a ďalej ich rozprávaly. Mnoho takých tancov a piesní zachovalo sa u mládeže dodnes. V jednej takejto hre si dievčatá postávajú do kruhu, jedno si stane do prostriedku a spievajú; to v prostriedku poskočí a robí, ako by sa umývalo. Dievčatá, pravda, ani nevedia, že táto hra je v súvislosti s prastarým zvykom prvého jarného kúpania sa vo voľnej prírode. Za starodávna dievčatá verily, že tá, ktorá sa v marci okúpe v Dúnaji alebo v Tise, okrasneje a vydá sa ešte toho roku. Vieru v čarovnú silu ohňa nám pripomína tiež viac hier. V jednej z nich sa deti v kruhu naháňajú a volajú: „Ide vlk, neobzerajte sa; lebo má oheň v pysku.“ Poznáme však i túto obmenu: „Oheň ne-

siem, nepozerajte sa; keď ho uvidíte, nepovedzte to." Voľakedy, keď niesli oheň do nového domu, verili, že len vtedy prinesie šťastie, keď to nik nevidel. Svätenie vína nám pripomína spevná hra, ktorá sa začína slovami: „Med, med, med, urodenný med..." Deti utvoria kruh, spievajú a jedno chodí dookola a ponúka svojich druhov „vínom“.

Zachovalo sa i veľmi mnoho takých piesní a hier, ktorými sa zabávala dospeliejšia mládež na priadkach. V piesňach a hrách sprádali mládenci a dievčatá svoj osud. Niektoré také hry sú podnes obľúbené, ako na priadkach, tak i u detí. Takou je napr. hra: „Spadla som do studne, kto ma vytiahne?" Dievčatá a mládenci utvoria kruh a obyčajne jedno dievča si stane do kruhu; potom si kláknie a povie: „Spadla som do studne, kto ma vytiahne?" Mládenec, ktorý sa na to podoberie; pristúpi k dievčaťu, podá mu ruku a bozká ho. Obmeny tejto hry nájdeme i u malých detí.

Inou podobnou hrou je hra, zvaná: „Počkaj vtáča!" Mládež sa postaví do kruhu a spieva. Jedno dievča alebo jeden mládenec chodí v kruhu. Pri slovách: „Počkaj vtáča!" vstúpi ešte niekoľko do kruhu a chodí za prvým; na konci piesne vystrie ruky a položí ich na plecia prvého, na znak, že „chytí vtáča", to jest milú (alebo milého).

Niekoľko málo maďarských spevných hier zachovalo si prapôvodný rázovitý nápev, v ktorom sa odzrkadľuje pôvodný maďarský rytmus. Takýmto sú napr. „Hej koszorú, koszorú" a „Kerekében lakom" alebo „Dömötör Miska" a „Járom az úr várálját". Nesmieme ich zameniť s takzv. indogermanským hexakordom, akým je napr. „Lánc, lánc, eszterlánc". Týchto je nepomerne viacej.

V dnešných časoch národný život už veľmi moc stratil zo svojej svojráznosti. Priadky a ľudové slávnosti sú čím ďalej, tým zriedkavejším zjavom; ľudové pohádky a povesti vybledly a dedina žije už moderným životom západnej civilizácie. Dieťa však v mnohom zostalo verné starému svetu. Deti sa mnohému naučily, čo videly u dospelých, od svojich starých druhov, a tak sa staly, hoci nevedomky, prenášaťelmi a zachovávaťelmi národných osobitností.

Na rázovitý maďarský vývoj detských ľudových hier silne účinkovali i rôzne historické udalosti. Nesmazateľné sú hlavne spomienky na starodávne, vojnové a vojenské časy. Hradné boje boli časté hlavne za tureckých dôb. Deti maďarských dedín a osád prežívaly a prežívajú ich vo svojich hrách ešte i teraz. Hádzu na seba loptou a pritom sa utiekajú do „hradov", t. i. na nejaké vyznačené miesta. Pred sto, dvesto rokmi malo v živote ľudu veľký význam i verbovanie. Do dediny prišli cudzí vojaci, pili, spievali, tancovali a snažili sa získať, naverbovať mláďencov na vojnu. Tieto časy sa už dávno minuly, ale v detskej spoločnosti, pri veselom tanci neraz zaznie starodávna pieseň, pripomínajúca ony veselé verbovačky.

Národný svojráz všetkých tých spomenutých hier má pôvod v ľudovom prostredí dedín, vo spolužití detí a dospelých. Pozrime sa však na tieto hry i z detského hľadiska. Spomenuli sme, že dieťa vo svojich hrách zväčša napodobňuje život a zvyky dospelých. Avšak tomu, čo vidí u dospelých, zväčša nerozumie. Takto sa stáva, že to,

čo dieťa robí, stráca svoj pôvodný smysel. Tak napr. keď dieťa chráni svoj statok, loptu, nuž tým chce hlavne ukázať svoju šikovnosť, chce závodiť so svojimi kamarátami. Pôvodný pastiersky životaspôsob javí sa tu ako šport. Už spomenuté hry: „kucuzás“ a „csigézés“ v mnohom pripomínajú hockey a golf, alebo nemecké hádzanie kladivom. Ich pôvod a vývoj je prirodzene iný, ako pri týchto moderných hrách.

Ani spevné a tanečné hry sa neudržaly u detí vari preto, že deti chceli zachovať pôvodné prstonárodné zvyky a obyčaje, ale len preto, lebo zodpovedaly ich pudovým požiadavkam rytmu a spevu.

Detské spoločenské hry môžeme rozdeliť na dve skupiny. V jednej prevláda šport, v druhej rytmika. Tieto skupiny zodpovedajú povahovým rozdielom chlapcov a dievčat. Chlapci majú v oblube hlavne také hry, v ktorých môžu zmerať svoje sily a šikovnosť. Majú k tomu účelu zvláštne hračky, ako: „csülök“, „kucu“, „pótye“ a iné. Takéto spoločenské hry majú svoju zvláštnu výstavbu; majú akúsi predohru, vlastnú hru a zakončenie. V predchre volia alebo určia rozličným spôsobom účastníkov. Títo dostanú rôzne mená, ako: kráľ, strážca, podávač atď. Tieto hry majú svoje prísne pravidlá, zachovávanie ktorých musí byť prísne dodržiavané: kto sa proti nim prehreší, je zo hry vylúčený.

Dievčenské spoločenské hry sa zakladajú na kráse pohybov a na poézii. Dievčatá rady tancujú a spievajú. Dievčenské hry sú zväčša tanečné a spevné a hračky sa v nich len zriedka vyskytujú; účastníkov nijak zvláštne neurčujú, ani nevolia a pravidlá hry tiež nie sú vyvinuté.

V hrách chlapcov je omnoho viac reality a zápolenia.

Oba druhy majú svoju zvláštnu cenu. Chlapecké hry podporujú rozmach telesnej sily a odolnosti, dievčenské zase rytmiku pohybu a smysel pre umenie.

MAĎARSKÉ LUDOVÉ DETSKÉ HRY boli kedysi oveľa rozšírenejšie. Mnohé z nich boli známe i v kruhoch mestskej mládeže. Svet hier v nich žil i naďalej a stále sa obrodzoval. Od počiatku minulého storočia však boli vytisnuté rozšírením telocviku, tancu a rôznych športov. Pradávkne maďarské športy a rytmika boli zatisnuté medzi ľud, a je to veľká chyba, že ich maďarská mládež považuje za nečasové. Dúfajme, že budúca maďarská generácia bude iného názoru. Látky je tu hojnosť, len ju treba využiť. Keď si iné národy vážia svojich národných športov, ani Maďari sa nemusia hanbiť za svoje!

ÁRPÁD LAJOS

ĎALEKO OD DOMOVA

Pomaly zmieral deň, augustový zaprášený deň. Západ zružovel. Tmavé mraky postavily sa ako oltáre veľkého chrámu s obrovskou modrastou kupolou. Tajomná bázeň naplňala atmosféru.

V izbe sa dusil augustový deň. Umdletý, sýty horúčavy, letnej, únavnej horúčavy. Skonával... Okno bolo privieté, a keď v kuchyni búchly dvere, zavše sa slabo pokývalo. Striedavo bledlo a rumenelo a celý ten kus ulice, domy i orechová aleja i statok, čo ponáhal sa vyhladovelý s vyschnutej paše, i ľudia i detiská i vykúpané húsky... i všetko, všetko sa na chvíľočku odzrkadlilo v čistej tabuľi okna. Bučanie, pokrik detí rozbíjalo sa v tisíc kúskov a padalo do kútov ako neviditeľné črepy.

Nebolo, kto by ich posbieral — počúval.

Čo raz sa lepšie stmievalo. Tak tichúčko, tak pomaly sa plazil večer do kraja, do izby. Tmy privlily sa odkiaľsi a shlukly sa v kútoch, tajomné i strašidelné, plné očakávania.

Zpoza Dankovej stodoly vyplával mesiac a roztiahol svoj závoj po celučíckom kraji.

Vonku bolo ešte živo. Mať motala sa po dvore, že nebolo nikoho doma, nevedela si rady s robotou. I neskoršie prišla. Bola fazuľu obierať a ešte aj máčik zabudnutý, to mladú kukuricu i to i ono... A doma toľko roboty! Nevedela, ktorej sa skôr chytiť. Prasce kvičia, doíť bolo treba, ale čoho sa najviac bojí — voly. To nie je ženská robota. „Aspoň ten starý mohol pribehnúť. Akože si počať?“ stará sa a chodí z roboty do roboty.

No, dokončí to i sama. „Väčší strach, jak smrť.“ Otec odišiel k mláfačke i Anča dcéra i Janko, no, aj deti na prívazok, plevy nosí. Iste chcú dokončiť, nuž aj teraz ešte mlátia. Mesiac, ako veľká zvedavá lampa sfa by sa presne tam pristavil a pozabudol na svojej ceste.

Stroj klope jednotvárne, únavno. Čím sa viac zvečerievalo, tým čistejší mal hlas. Tu a tam mu vyskočí, zapíska, ako by sa mu už nechcelo, ale potom zuní starú pieseň. Čuch-čuch-čuch-čuuuch! Vyčistil sa mu hlas, sfa by bol splákol hrdielce ostrou s peprom, ktorou núkali gazdov.

Keď sa večer svesil už celkom nad kraj, prach prestal pchať sa bezočivo do úst, do očí, do pľúc a prestal zúriť zroztopašený, ale tíško unaveno klesal a jaksi sa tratil.

Rosa padala na umdleté rastlinstvo.

Ešte vždy dochádzal statok. Tu a tam sa rysoval v kyvotajúcej chôdzi. Tiene sa dlžily. V záhrade cupla hruška. Rozčapila sa iste. Zrelá! Musí byť dobrá! U Drabových plakalo dieťa. Už odkedy! Iste i Zuzka, nevesta išla mlátiť a stará si s ním nevie počať.

Zavial vetrík. Sosypalo sa listie s agátov.

Mať obzrela sa po dvore. Hromady dreva vrhaly dlhé tiene, v korunách stromov pri vtáčích hniezdach čušal sladko sen, všetko voňalo domovinou.

Mať vzdychla si. „Niet dakde to kurča? Doista sa mi už stratilo Bodaj ho, ešte včera tu bolo,“ zabadákala. Krok, dva...

„Nebude pršať?“

„Dobre by už bolo, dobre. Zišiel by sa veru.“

Zazrela k obloku a započúvala sa do augustového večerného ticha.

Motor húdol svoju pieseň. Čuch-čuch-čuuch.

„Ešte mlátia. Kedy len prídu? Pomôž im, Pane Pože, šťastlivo.“

A zas sa započúvala. Tiene ju obštály. Statok v maštali spokojne oddychoval. V diaľke cez stromy sa zatrblietalo svetlo v strážnom dome. Zapískal vlak a svetlo ďalej pokojne horelo. Hvizd zareval sa do kraja. Kdesi sa zablyslo.

„Sucho, sucho veru. Už veľmi. Praská sa tá zem ani tie naše ruky.“

Pohla sa ťažko, jak komu sa nechce. Krok, dva... Samota ju stiesňovala.

„A moje dieťa?“ zosýpalo sa to naraz na ňu a drhlo ju. Zamysleno odchýlila dvere a vošla do kuchyne. Zapálila lampu a bezradne zádívala sa do žltkastého svetla, jak komu utekajú myšlienky a nevládze s nimi.

Tma mäkla v kútoch, tichá, poľahčujúca.

„Dva mesiace! Dva plné mesiace! Moje, moje dieťa!“ a zalialy ju slzy.

Tiene na dvore sa predĺžily, mesiac pokročil v ceste. Okolo lampy bzučala mucha.

Vytiahla z priehradky listy a čítala

Na žltkavom papieri stálo: Drahí rodičia, mamka moja zlatá! Podpis: Vaša dcéra Katuška. A zas: Drahá mama moja a podpis Katka. Bolo ich hodne. Na samom konci bola karta s troma klinčekmi a na nej: Dobrej, zlatej mamičke mojej k narodeninám veľa pozhŕnania od Pána Boha prosí jej Katuška.

Obrysy rozlievajú sa a už to nie sú klinčeky, ale hlava, Katuškina hlava. Slzy stiekaly po vráscitej tvári. Ticho bolo. I predmety sfa by zotrvaly v nemom, bolestnom súcite. Dve duše blízke, tak blízke a predsa vzdialené stovkami kilometrov, sa začaly rozprávať.

„Nie je to doma,“ vravely uslzené oči matkine.

„Neplačte, mama moja,“ smialy sa oči dcérine. „Vydržíme to.“

„Tak ďaleko v cudzom svete. Sama. Jedinká.“

„Veď je tu veľa ľudí,“ usilovaly sa oči v klinčekoch vyhnúť pohľadu a zosmútnely. Zľakly sa, že budú musieť vyzradiť všetko, ba viac ešte i to, čo zatajujú samy pred sebou.

Asi takto by boly povedaly: Toľko, toľko ľudí! Miliónové mesto a opustenosť! Často smútimé za Vami, za všetkými, čo radi ste nás mali, keď stojíme na križovatkách ulíc, tak ako stojí veľa ľudí so sladkou maskou na tvári, keď ustaté hluchotou i hlukom veľkomestského hurhaja v dievčenskej kasárni na treťom poschodí až kdesi, hľadáme kúsok oblohy, smer k domovu a vtedy sme tak samý, že žalujeme sa diaľkam, ktoré nám unikajú.“

A matkine vycítily a zalialy sa slzami.

V klinčekoch zjemnely úsmevom a zašeptaly: „Mamka.“

Zažiarili a sotrelý slzy.

Sľa by dakto pohladil mäkkou rukou vrásčité tväre i ruky a jak kedysi klakly si a pomodlia sa večernú modlitbu.

„Počkáme ostatných“ — čo by povedaly.

A modlia sa...

V malej, tmavej izbietke hlavného mesta dlho do noci svietili toho večera.

Katka Potocká písala list domov.

Tri razy začala a zavše ho roztrhala.

„Nie, také nemôžem poslať domov.“

Toho dňa bolo toho príliš veľa i na ňu.

A keď už všetky spaly, ona tíško plakala a nebolo nikoho, kto by jej bol povedal slová uspokojenia.

Inému by bola povedala: „Si príliš nesamostatná. Jak sa môžeš natoľko opúšťať“ — ale toto tu nebolo na mieste a ani by nebolo pomáhalo.

Emancipácia — citlivosť? — Výsmech!

Nie! Muselo to von, aby zajtra obrnená neprístupnou chladnosťou a pevnou rozvahou kráčala medzi tisíckami s tisíckami v ústrety poženánim korunovanej práci.

VERONIKA BALINTOVÁ

LITERATÚRA

LADISLAV SZIKLAY: A SZLOVÁK IRODALOM. — Slovenská literatúra. (Franklin, Budapest, 223 str.)

Jednou z najdôležitejších úloh dnešnej vedy maďarskej je spoznať duchovný život susedných národov. Z maďarského hľadiska osobitnú pozornosť zasluhuje na tomto poli duchovný vývoj Slovákov, veď popri Maďaroch oni boli najstarším štátotvorným národom Uhorska. Široká verejnosť maďarská však až po najnovšie časy sa pomerne málo starala o kultúru svojich susedov, radšej čítala meneicenné diela neznámych amerických a iných spisovateľov — ale najčastejšie tomu na vine bola reklama, ktorá stála v službách medzinárodných, židovských záujmov. Dnešná maďarská spoločnosť ale je si vedomá toho, že k poznaniu seba samého musí poznať aj svojich druhov, s ktorými ruka v ruke chce pracovať na vybudovaní novej Európy.

V tomto je na pomoci táto kniha. Nebolo autorovým cieľom, ako to píše v predslove, aby napísal rukoväť slovenskej literatúry, podáva len charakteristiku hlavnejších období a tak prierez vývinu slovenského ducha. Z toho nasleduje, že kniha je vlastne rad samostatných úvah, spojených základnou myšlienkou: vývin slovenského ducha z

hľadiska uhorského — „hungarického“. Autor nechce silou-mocou dokázať, že ten alebo onen spisovateľ bol pod vplyvom niektorého maďarského spisovateľa, jeho cieľom je poukázať na spoločné korene ducha slovenského a maďarského. Dôkazom toho sú spoločné dejiny, spoločná vlast, spájajúca sila Karpatsko-Dunajskej-Kotliny.

Stredom autorových rozborov je XIX. storočie, o predošlých podáva len krátky prehľad, tak hlavne o dobe cyrilo-metodejskej. Podrobnejšie sa už zaoberá s evanjelickou literatúrou. Tu na základe autorovho výkladu jasne vidíme, že evanjelická literatúra, hoci jej rečou bola čeština Kralickej biblie, predsa sa neoddielala od domá-cích tradícií, čo dokazujú súveké historické spevy, témami ktorých sú samé domáce udalosti historické. Tak ospevoval niekdajší básnik-Slovák pád zámku Sigetského, potom dobývanie hradu Jágerského, Muránskeho atď., teda to isté, čo vtedajší básnici maďarskí. Sídлом katolíckej literatúry je Pázmánom založená trnavská univerzita; pod vplyvom osvietenstva paralelne sa rozvinú u oboch národov boje o spisovnú reč, lenže v maďarskej literatúre je to snaha po obnovení už žijúcej reči literárnej, kým u Slovákov znamená to dovŕšenie osamostatnenia sa od češtiny biblie Kralickej.

Slovenský spisovateľ nemôže zaprieť, že je „hungarus“, i keď sa pod vonkajšími vplyvmi postaví proti Maďarstvu — to dokazuje autor i v nasledujúcich kapitolách, v ktorých podrobne sa zaoberá s dielom Kollára, Šafárika, Štúra, Sládkoviča, Vajanského a Hviezdoslava. Autor poukazuje aj na spoločenské vady minulého storočia, keď maďarská verejnosť o národnostiach mala len povrchné vedomosti. Veľmi vtipne si poznamená autor, že dnešná nedôvera mnohých Slovákov voči Maďarstvu spočíva v tom, že ich nazieranie na Maďarstvo pochádza od spisovateľov minulého storočia, hlavne od Vajanského, ktorí „Maďarov poznali iba skrz tú novo-asimilovanú, od pravých maďarských Maďarov podstane sa lišiacu meštiansku generáciu, v ktorej videli ukrutníka, utlačovateľa nemaďarských národov“.

Dielo Ladislava Sziklayho zaslúži uznania z vedeckého i laického hľadiska. Odborníkom podáva nové hľadiská, laického čitateľa zas oboznámi s vynikajúcimi osobami slovenskej literatúry; v tomto ohľade je v novšej maďarskej literatúre jedinečnou knihou. Najväčšou cenou diela je však to, že na poli literárnom vo veľkej miere poslúži sblíženiu a vzájomnému dorozumeniu sa oboch národov, čo je bezpodmienečne potrebné k vybudovaniu novej Európy.

JOZEF OLÁH

GRÓF RÉVAY ISTVÁN: A BELVEDERI MAGYAR-SZLOVÁK HATÁR. Budapest 1941. A Magyar Statisztikai Társaság kiadványai, 14. szám. ISTVÁN KNIEZSA: ZUR GESCHICHTE DER UNGARISCH-SLOVAKISCHEN GRENZE.

Tieto dve diela sú odpoveďou na nedávno vydané dielo doktora Branislava Varsika, univerzitného profesora v Bratislave, v ktorom sa zapodieva maďarsko-slovenskou rečovou hranicou vytvorenou vo

Viedni. Sú to časové, ale primeranou vedeckosťou napísané diela. Najmä dielo Kniezsú, profesora slavistiky, ale veľkou dokladnosťou a obozretnosťou odpovedal aj kultúrny historik Révay. Nenachádzame ani zbla hnevu a nenávisť ani v jednom diele. Tým viacej, popri spomenutej už vedeckosti, rozvážlivosti a povýšenosti, čo je nepostrádateľné pri takýchto vážnych dielach, a čo, bohužiaľ, chýba u slovenského autora.

Dielo dra Varsika je propagandistické. Vidno to aj na tóne. Do vedeckého diela nepatriacim tónom hovorí o maďarskej štatistike a o jeho riaditeľovi drovi Alojzovi Kováčsovi. Nové je u neho, ale ako ešte uvidíme, pomstilo sa mu hlásenie zásady „völkisch“, čiže ľudovej. Nevie sa oslobodiť ani od odborného vplyvu českého. A keďže jeho cieľu najlepšie zodpovedá, preto povestné (komisári mohli opravovať a aj opravovali) spočítanie ľudu z roku 1939 označil za jedine spoľahlivé. Jeho dielo nemôže byť vedecké už ani pre svoju napochyťnosť. Jeho dôvodenie na mnohých miestach by sa dalo stupňovať, a je medzerovité aj jeho znalosť faktov.

Na to sa žaluje dr. Varsik v svojom diele, že nepomerne viac členov slovenskej národnosti zostalo v Maďarsku na uzavretých slovenských oblastiach, ako Maďarov na Slovensku. Popri — bezprávne a bezzákladne spomenutom békéšskom ostrove — na tri uzavreté oblasti myslí: na okolie Šurian, Košíc a Sobraniec. To všetko odôvodňuje tak, že uvádza len sebe priaznivé údaje a pramene. Radšej užíva nezodpovedné maďarské a nemecké pramene, ale zamlčí údaje najvýbornejšieho slovanského demografa, Petrova. Maďarské sčítanie a z českých sčítanie z roku 1919. a 1921. nemá v zreteli. Tak mu zostáva sčítanie z roku 1930. A to je ireálne, lebo Čechov a Slovákov spolu sčíta, do roku 1930 boli aj české kolonizácie a konečne komisári boli oprávnení korigovať výsledok. Ani ináč nedbá na históriu krajov-osád alebo na ich asimilujúci sa, prechodný jazykový stav. Skamenele slovenským chce vidieť všetko.

Po čítaní maďarských autorov vidíme, že sa nespáchala nespravodlivosť. Lebo, ako Révay na základe maďarskej a československej štatistiky a tie predchádzajúcich správ, alebo ako Kniezsú: na základe 1. miestnych mien, 2. spýtaním sa rodných mien, 3. na základe etnického, historického vývoja a 4. na základe štatistických údajov hovoria, uzavreté oblasti neodsekla hranica. Na užšom juhovýchodnom okolí Šurian len 11 slovenských obcí je v 7 ostrovoch. V ďalšom južnom kraji je roztrúsené tiež 11 obcí. Medzi týmito 22 obcami a dnešnou štátnou hranicou však nachádzame 26 maďarských dedín. Tento údajný polostrov len na malom úseku sa stýka so slovenským etnikom, ale vyhlbuje sa do maďarského etnika a v tom — bez použitia násilia — sa stráca, tým istejšie, lebo ide tu o prípadné, nové, súkromné kolonizácie za doby tureckého plenu a protireformácie. Nie je to teda biologická, ľudová expanzia Slovákov, ale dôkaz macošského osudu Maďarov.

Naproti tomu zostalo na Slovensku pri Nitre 19 maďarských obcí, ktoré sa strácajú tiež v slovenskom etniku.

Vývojové údaje Košíc sú veľmi pestré. Nemecká osada na ma-

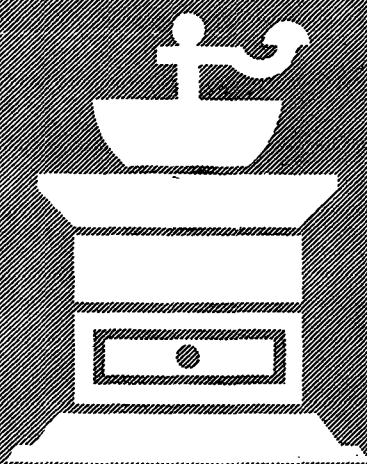
ďarsko-slovenskej etnickej hranici s maďarskými zjavmi a maďarským duchom. Rodinné mená polovice XVII. storočia ukazujú ho maďarským. Kolonizáciami za protireformácie sa silne ponemčuje a poslovenčuje. V polovici XVIII. storočia je skôr nemecké, v XIX. storočí po cholerickej epidémii slovenské, ale odvtedy maďarské a to bolo aj za českého panstva pri každých voľbách. Prirodzene, okoliu zodpovedne, má aj dnes slovenskú menšinu. Podľa Košíc určili pohraničnú čiaru, preto ho obklopuje aj miešaný kraj. Ale ani tu nejde o uzavretej slovenskej oblasti. Od Košíc na juhozápad je 13 slovenských obcí, ktoré etnicky sa sotva stykajú so slovenským etnikom, zemepisne ich oddeľuje od neho styky prekážajúce pohorie.

Od Košíc na juh a na východ je 23 obcí so starou základnou maďarskou vrstvou. Na začiatku XIX. storočia s poslovenčujúcou, a na začiatku XX. storočia pomaďarčujúcou tendenciou. Ale ani to nie je slovenská sila, ale smutný a Maďarom škodný výsledok historického vývoja. Za tureckých dôb Rákócziho povstania vyplienený kraj zaľudňuje sa zo severu a stane sa miešaným. Aj protireformácia zo severu prichádzajúcim slovenským katolíkom praje. Roku 1687 v Nižnej Myšli usadení jezuiti obracajú ľud a slovenčia, ale maďarská kalvínska kontinuita dodnes sa zachovala. A preto len miešaným a nie slovenským sa stal ten kraj. Je tu 13 obcí v troch ostrovoch roztrúsene, len v krátkom styku s hranicou; ale zaklíňované medzi 15 slovensko-maďarských. Ilegitímna strata teda ani tu nepostihla Slovákov, tým menej, lebo počet košických Maďarov dvakrát je väčší ako počet obyvateľstva okolitých 26 obcí. Ak ináč nie uzavretá, ale miešaná oblasť sa pripojila k Maďarsku. Naproti tomu v Šariši zostali maďarské obce. Hneď pri Košiciach dve rýdzomaďarské obce: Magyarbőd (Bidovce) a Nagyszalánc (Slanec).

Autorove poznámky, urobené na hraničnú čiaru medzi dvoma prejednanými časťami alebo od tých na západ a na východ nezasluhujú pozornosti, lebo každá má maďarský protiklad na slovenskej pôde.

Načím ešte spomenúť okolie Sobraniec. Tu však nejde o slovensko-maďarskú, ale o rusínsko-slovenskú etnickú a jazykovú hranicu. Tu sa Česi 20 rokov zdržovali potiahnuť krajinskú a rečovú hranicu. Rusínske obce sú až k Tatrám. Pracovalo tu tiež silne rusínske hnutie koncom 30. rokov. Aby sme sa tu vzňali, musíme sa odvolať na dielo slovenského etnografa, dra Jána Húška, ktoré dokazuje, že podľa hraničnej čiary, potiahnutej roku 1939, dostalo sa k Podkarpatsku 28 slovenských a 21 slovensko-rusínskych obcí. Ale práve vtedy 148 rusínskych a 67 rusínsko-slovenských obcí zostalo na Slovensku. Nemá príčiny k ponose teda ani univerzitný profesor dr. Varsik.

STEFAN SIPOS

Franck

POLEDNIAK KÁROLY, KASSA

Külön autó- és
traktor-javító osztály

GÉPGYÁR ÉS VASÖNTÖDE
MALOMÉPÍTÉSZET

Külön henger- és tengely-köszörülő osztály

KASSAI TAKARÉKEGYLET

MINT SZÖVETKEZET

KASSA
FŐ-UTCA 57. SZÁM

TÁVBESZÉLŐSZÁM : 34-53

VITÉZ SÁNDOR

könyv-, papír-, zenemű-
és írószer-kereskedő

Irodalmi és tudományos
művek nagy raktára

KASSA, FŐ-UTCA 75. SZ.
TELEFON : 27-46 - ALAPÍTVÁ : 1885

Tegye életét kellemessé és hasznossá!

Necsak világítson villannyal, de a házi munkák elvégzésénél is vegye igénybe a villamos energiát, vagy gázt, mely célra **rendkívül előnyös egységárakat biztosítunk.**

**Villamostűzhelyen, villamosfűzőn,
gáztűzhelyen, gázfűzőn**
könnyű takarékosan főzni, sütni.

Villamos vasaló mindent szépen és jól vasal. - **Villamos-, vagy gáz-hűtő-szekrény** frissen tart, hűt és jeget ad.

Látogassa meg
FŐ-UTCA 94. SZ. ALATTI

bemutató mintatermeinket
(telefon 29-58)

Felszámlásait ugyanígy eljuttatheti.

Kassa sz. kir. város közművei

FELVIDÉKI RUM- ÉS LIKÖR- KÉSZÍTŐ ÜZEM

KASSA
HORTHY MIKLÓS-TÉR 20

BOCSKAY GARAGE

LIPTÁK LÁSZLÓ mérnök

GÉPJÁRÓMŰ JAVÍTÓ ÜZEME

KASSA, BOCSKAY-KÖRÜT 16 - TÁVBESZÉLŐSZÁM: 25-81

Teljes nagyjavítást, fényezést
szakszerűen végzünk

SERVICE ÁLLOMÁS

MENZEL K. C.

TELEFON : 29-41

ASZFALT- ÉS FEDÉLLEMEZ-GYÁR
KASSA, VÁGÓHÍD-U. 8.

GYÁRT: Aszfalt- és kátrányszigetelő-lemezeket, különféle aszfalt- és kátránytermékeket.

KIVITELEZ: Tető-, hid-, pinceszigeteléseket, aszfaltozásokat.

A kassai városi aszfaltozásokat évek óta végzi.

Fleischer és Schirger

vasnagykereskedés

Kassa

LESZÁMITOLÓ BANK

MAGYAR LESZÁMITOLÓ- ÉS PÉNZVÁLTÓ-BANK

KASSAI FIÓKJA

KASSA, FŐ-UTCA 53 - TÁVBESZÉLŐ : 30-60, 30-61

IMPERIÁL

NAGYSZÁLLODA

ÉTTEREM
KÁVÉHÁZ BAR

KASSA, KOSSUTH LAJOS-U. 16 - TELEFON: 28-92, 28-93

HAMKÓ MIKLÓS

fűszer-, csemege-, bor-
és ásványvízkereskedés

KASSA

FŐ-UTCA 81 - TELEFON: 34-26

KASSAI

IPARI HITELSZÖVETKEZET

MINT AZ O. K. H. TAGJA

ALAPÍTÁSI ÉV: 1909

TÁVBESZÉLŐ: 24-77

Jóminőségű **BÚTORT** szolid árakon az „**ELKA**” lakberendezési
vállalatnál vegyen
KASSA, FŐ-UTCA 73 - Távbeszélő: 24-75 - Tulajdonos: CSOPP SÁNDOR

KOVÁL FERENCNÉ

KASSA, FŐ-UTCA 94. SZ.

Női és gyermek-
divatüzlet

Női és gyermek-
fehérművek,
harisnyák

Babi-kelengyék nagy választékban

CIPŐ „MÁDAY”

KASSA, FŐ-UTCA 83. SZ.

TÁVBESZÉLŐ: 23-03

Bőrtalpú utalványos és utalványnélküli
gyermek-, női és férfi-cipőkben
nagy választék.

Ízlés! Minőség! Kényelem!

ADRIÁNYI ÉS MARKÓ, KASSA

VASNAGYKERESKEDÉS

Fő-utca 1 - Távbeszélő: 27-40

SZÉNNAGYKERESKEDÉS

Kossuth Lajos-utca 21 - Távbeszélő: 26-79

Kemény Géza

ALAPÍTVÁ 1854. ÉVBEN

KASSAI TAKARÉKOSSÁG

NŐI DIVAT

KELMÉK

MENYASSZONYI KELENGYÉK

ZÁSZLÓK

HARISNYAKÜLÖNLEGESSÉG

SZÖNYEG

LINOLEUM- ÉS FÜGGÖNY

KASSA, FŐ-UTCA 32-34

TELEFON: 32-58

WIKO LITOGRAFIA

KÖNYVNYOMDAI • MŰINTÉZET
PLAKÁTOK, PROSPEKTUSOK
ÜZLETI-KÖNYVEK • HÍRLAPNYOMDA

Aranyat, ezüstöt, drágakövet a leg-
magasabb napi áron vásárol

Hanser Károly ÉKSZERÉSZ

Kassa, Fő-utca 35. szám

Telefon: 46-28

„Európa” nagyszálló

ÖSSZKOMFORT - HIDEG-MELEG FOLYÓVÍZ

ÉTTEREM - KÁVÉHÁZ

Kassa, Éder-utca 1.

Kassai Magnezitművek

KASSA

LACZKÓ ALAJOS

BERENDEZŐ-, MŰSZAKI-VÁLLALAT
Vízvezeték, csatornázás, szivattyúberendezések
VÍZ-, GŐZ-, LÉG-GYÓGYFÜRDŐK

K A S S A, SZENT ISTVÁN-KÖRÚT 14

Telefon: 33-43

Központi fűtések, melegvíz-
készítő berendezések és
egyéb egészségügyi gépé-
szeti berendezések.

Kivitelezések, tervezések,
karbantartások.

PAUSZ TIVADAR

Tulajdonos: SZAKMÁRY KÁROLY

Alapítva: 1833

Távbeszélő: 20-22 és 24-23

Üveg- és porcellánnyagkereskedés. — Az ország legrégebbi szaküzlete. Bel- és külföldi üveg- és porcellánkészletek, csillárok, díszműáruhágyak nagy választékban.

Központi iroda: K A S S A, Fő-utca 19

Épületüvegezés.

Modern képeretezés.

Portálüvegezés

Fiókok:

I. Fő-u. 19 — Távbeszélő: 20-22

II. Fő-u. 11 — Távbeszélő: 28-24

III. Fő-u. 73 — Távbeszélő: 27-99

KASSAI TÜKÖRGYÁR

ÉS ÜVEGCSISZOLDA

K A S S A, Csermelyvölgyi-út 62

Tul.: SZAKMÁRY KÁROLY

Távbeszélő: 20-22 és 24-23

Gyárt: Közönséges és csiszolt tükröket, bútorüveget. Síküvegcsiszolás, facettálás. Régi tükrök szakszerű újaboritása.

SZAKMÁRY KÁROLY

HOLLOHÁZAI KERAMIAI GYÁR,

Hollóháza

Központi eladási iroda:

K A S S A, LUTHER-UTCA 4

Távbeszélő:

Kassa 20-22 és 24-23

H o l l ó h á z a 3

Majolika-, fayance-, kőedény- és kályhagyártás. Kőedény háztartási cikkek és díszműáruk gyártása. Speciális cobalt művészmas díszműáruk.

EGYESÜLT FELSŐMAGYARORSZÁGI HITELBANK ÉS KASSAI TAKARÉKPÉNZTÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

(ÉRDEKKÖZÖSSÉGBEN
A MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANKKAL)

KÖZPONT:

KASSA, Kossuth Lajos-utca 2. - Telefon: 20-75, 20-76, 20-77

VÁLTÓÜZLET:

KASSA, Fő-utca 36. - Telefon: 32-52, 32-53

FIÓKOK:

BEREGSZÁSZ, LOSONC, MUNKÁCS, ROZSNYÓ, UNGVÁR

TARTALOMJEGYZÉK:

	oldal
***: Báró Berzeviczy Vince és a magyar színjátszás --- --- --- --- ---	179
Ágoston Julián verse --- --- --- --- ---	214
Gulyás Pál: Isten békéje a magyar irodalom felett --- --- --- --- ---	215
Ruttkay György: Kővári Szilárd (1883—1916) --- --- --- --- ---	224
Domokos István verse --- --- --- --- ---	232
Emil Boleslav Lukáč—Petneházi Ferenc: Vers --- --- --- --- ---	231
Kassai Zoltán: A színészet válsága --- --- --- --- ---	233
Ágoston Julián verse --- --- --- --- ---	246
Apor Elemér verse --- --- --- --- ---	247
Domokos István két verse --- --- --- --- ---	247
Zemplényi Imre: A népi jelleg pusztulása --- --- --- --- ---	248
Gonda Zoltán verse --- --- --- --- ---	257
Apor Elemér verse --- --- --- --- ---	257
F. Boda István: A „magyar” jelleg forrásai --- --- --- --- ---	258
Darkó István: Magyar balzsam --- --- --- --- ---	267

Adattár:

A kassai Miklós Börtön Múzeum megnyitása és a Berzeviczy Vince-émlék-tábla leleplezése --- --- --- --- ---	296
Bakos József: Az érsekújvári magyar diákok népdalgyűjtéséből --- --- --- --- ---	298
Hodinka Antal: Adalék az ungmegyei református egyház multjából --- --- --- --- ---	310

Könyvszemle:

Sípos István: Két tanulmány a belvederi magyar-szlovák határról --- --- --- --- ---	313
Dr. Papp György, Dr. Gerencsér István, Dr. Ivánka Endre, Hankiss János, ókéri Polzovics Iván, Dr. Stolpa Károly, Szekfű Gyula és Sziklay László műveiről Bacskay Zoltán, Oláh József, Sziklay Ferenc, Sziklay László és vitéz Ujváry Lajos --- --- --- --- ---	315

